

**4TH INTERNATIONAL
CONGRESS ON MULTIDISCIPLINARY
SOCIAL SCIENCES**

| Full Papers

**10-11 May 2022
ANKARA / TURKEY**

**Gülay GÜNAY
ZEYNEL KARACAGİL**

**4th International Congress on
Multidisciplinary Social Sciences**

Full Papers

10-11 May 2022

Ankara/Turkey

All Rights Reserved

It may not be reproduced in any way without the written permission of the publisher and the editor,
except for short excerpts for promotion by reference.

ISBN:

1st Edition

2022

4th International Congress on Multidisciplinary Social Sciences

Full Papers

Support and Development of Science Association Publications pursuant to the law of intellectual
and artistic works, it may not be quoted, copied, reproduced or published in any way without written
permission.

Editors

Gülay GÜNAY

Zeynel KARACAGİL

Publisher

Support and Development of Science Association Publications

----Bidge Publications----

Certificate No: 46367

Oğuzlar Mahallesi 1397 Cadde No:11/1 Çankaya Ankara

bidgeyayin@gmail.com

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır – Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Adnan Sevim – Anadolu University
Prof. Dr. Ahmet Gündüz – Kırşehir Ahi Evran University
Prof. Dr. Ahmet Üstün – Amasya University
Prof. Dr. Ahtem Celilov – Kırım Ulusal Üniversitesi
Prof. Dr. Alaeddin Bobat – Kocaeli University
Prof. Dr. Aliye Özenoğlu – İstinye University
Prof. Dr. Arzu Karaca – Munzur University
Prof. Dr. Asım Çoban – Amasya University
Prof. Dr. Asım Yapıcı – Ankara Sosyal Bilimler University
Prof. Dr. Assiye Aka – Çanakkale Onsekiz Mart University
Prof. Dr. Aşkın Kırız – Yakın Doğu University
Prof. Dr. Aygül Aykut – Erciyes University
Prof. Dr. Ayşe Canatan – Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Azize Hassan – Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Bahattin Aydın – Kastamonu University
Prof. Dr. Banu Hatice Gürcüm – Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Barış Tolga Ekinci – Beykent University
Prof. Dr. Bekir Sami Oğuztürk – Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Birsnel Oruç Aslan – Balıkesir University
Prof. Dr. Ebru Aykan – Kayseri University
Prof. Dr. Elif Hobiü – İstanbul University
Prof. Dr. Elif Karagün – Kocaeli University
Prof. Dr. Emine Öztürk – Kafkas University
Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak – Ardahan University
Prof. Dr. Esmahan Ağaoğlu – Anadolu University
Prof. Dr. Eyyup Ecevit – Erciyes University
Prof. Dr. Fadıla Mokrane – Ecole Normale Supérieure De Bouzareah Algérie
Prof. Dr. Fatma Geçikli – Atatürk University
Prof. Dr. Fevzi Kasap – Yakın Doğu University
Prof. Dr. Filiz Yurtal – Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün Topsümer – Ege University
Prof. Dr. Güldem Dönel Akgül – Erzincan Binali Yıldırım University
Prof. Dr. Hacı İbrahim Delice – Sivas Cumhuriyet University
Prof. Dr. Hakan Altın – Aksaray University
Prof. Dr. Hakan Gündoğdu – Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Harun Yıldız – Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Hasan Aydın – Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Hasan Kaplan – İbn Haldun University

Prof. Dr. Hüseyin Üreten – Aydın Adnan Menderes University
Prof. Dr. İhsan Bulut – Akdeniz University
Prof. Dr. İrfan Karaduman – Ordu University
Prof. Dr. Kemal Erol – Van Yüzüncü Yıl University
Prof. Dr. Kenan Aydın – Yıldız Teknik University
Prof. Dr. M. Fatih Karahüseyinoğlu – Fırat University
Prof. Dr. Mehmet Aydın – Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Mehmet Kara – Gazi University
Prof. Dr. Mehmet Yolcu – Bitlis Eren University
Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil – Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Melisa Erdilek Karabay – Marmara University
Prof. Dr. Mesut Doğan – İstanbul University
Prof. Dr. Mete Kaynar – Hacettepe University
Prof. Dr. Michel Bozdemir – Inalco
Prof. Dr. Mikail Erol – İstanbul Esenyurt University
Prof. Dr. Muharrem Tosun – Sakarya University
Prof. Dr. Mukadder Erkan – Atatürk University
Prof. Dr. Murat Akın – Niğde Ömer Halisdemir University
Prof. Dr. Mustafa Aksoy – Munzur University
Prof. Dr. Mustafa Arslan – International Black Sea University
Prof. Dr. Mustafa Avcı – Anadolu University
Prof. Dr. Mustafa Bulut – Atatürk University
Prof. Dr. Mustafa Kara – İstanbul Rumeli University
Prof. Dr. Mustafa Yağbasan – Malatya Turgut Özal University
Prof. Dr. Müjdat Avcı – Osmaniye Korkut Ata University
Prof. Dr. Müslüm Akıncı – Kocaeli University
Prof. Dr. Nazmi Avcı – Manisa Celâl Bayar University
Prof. Dr. Nesime Melda Cinman – Marmara University
Prof. Dr. Nevzat Özkan – Erciyes University
Prof. Dr. Orhan Karamustafaoğlu – Amasya University
Prof. Dr. Osman Doğanay – Aksaray University
Prof. Dr. Oya Aytemiz Seymen – Balıkesir University
Prof. Dr. Öztürk Emiroğlu – Varşova University
Prof. Dr. Ramazan Biçer – Sakarya University
Prof. Dr. Recep Baki Deniz – Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Rejep Rejepov – Ankara Sosyal Bilimler University
Prof. Dr. Said Kınır – Sakarya Uygulamalı Bilimler University
Prof. Dr. Şafak Kaypak – Hatay Mustafa Kemal University
Prof. Dr. Uğur Özgöker – İstanbul Arel University

REVIEWER COMMITTEE

Doç. Dr. Abdülkerim Karaaslan – Atatürk University
Doç. Dr. Ömer Alkan – Atatürk University
Doç. Dr. Ceyhan Ozan – Atatürk University

Doç. Dr. Devabil Kara – Marmara University
Doç. Dr. Ergun Demirel – Piri Reis University
Doç. Dr. Firdes Temizgüney – Atatürk University
Doç. Dr. İclal Ünüvar – Karamanoğlu Mehmetbey University
Doç. Dr. Aylin Gürbüz – Trakya University
Doç. Dr. Emin Erdem Kaya – Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Doç. Dr. Ergün Kara – Osmaniye Korkut Ata University
Doç. Dr. Erol Kapluhan – Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Doç. Dr. Gizem Erdoğan Aydın – İzmir Demokrasi University
Doç. Dr. Gülден Filiz Önal – Gazi University
Doç. Dr. Metin Işık – Bitlis Eren University
Doç. Dr. Hakan Kara – Kütahya Dumlupınar University
Doç. Dr. Fikret Gülaçtı – Erzincan Binali Yıldırım University
Doç. Dr. Mustafa Metin – Erciyes University
Doç. Dr. Salih Gülen – Muş Alparslan University
Doç. Dr. Öznur Ataş Akdemir – Fırat University
Doç. Dr. Hare Kılıçaslan – Karadeniz Teknik University
Doç. Dr. Özlem Güzel – Akdeniz University
Doç. Dr. Emine Köseoğlu – Fatih Sultan Mehmet Vakıf University
Doç. Dr. Ali Osman Kocalar – Marmara University
Doç. Dr. F.Gül Koçsoy – Fırat University
Doç. Dr. Ersin Demir – Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri University
Doç. Dr. Işık Sezen – Atatürk University
Doç. Dr. Alper Bodur – Ondokuz Mayıs University
Doç. Dr. Ali Yağlı – Omü Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. H. Bayram Temür – Bayburt University
Doç. Dr. Cilem Koç – Erciyes University
Doç. Dr. Aytekin Zeynalova – Bakü Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Ergin Akalpler – Onbes Kasım Kıbrıs Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Hacımüftüoğlu – Atatürk University
Doç. Dr. Hakan Eygü – Atatürk University
Doç. Dr. Emel Yurtsever – İstanbul Sabahattin Zaim University
Doç. Dr. Canser Kardaş – Muş Alparslan University
Doç. Dr. Ahmet Türkmen – Kırklareli University
Doç. Dr. Nurullah Ağıtoğlu – Şırnak University
Doç. Dr. Safiye Sari – Atatürk University
Doç. Dr. Nalan Büker – Işık University
Doç. Dr. Emrah Eriş – Siirt University

Doç. Dr. Halil Akçay – Mardin Artuklu University
Doç. Dr. Benal Dikmen – İstanbul Yeni Yüzyıl University
Doç. Dr. Bilal Yıldırım – İstanbul Sabahattin Zaim University
Doç. Dr. Ahmet Feyzi – Atatürk University
Doç. Dr. Metin Elkatmış – Kırıkkale University
Doç. Dr. Aslıhan Okan – Dicle University
Doç. Dr. Özlem Sir Gavaz – Ankara University
Doç. Dr. Ahmet İlyas – Batman University
Doç. Dr. Handan Özsırkıntı Kasap – Maltepe University
Doç. Dr. Arzu Gürdoğan – Muğla Sıtkı Koçman University
Doç. Dr. Sadagat Abbasova – Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Adem Kara – Bolu Abant İzzet Baysal University
Doç. Dr. Ayşenur Tarakcio Altınay – Uşak University
Doç. Dr. F.Gül Koçsoy – Fırat University
Doç. Dr. Abdelkarım Bellil – University Of Chadli Ben Jdid
Doç. Dr. İlknur Çevik Tekin – Selçuk University
Doç. Dr. Mehmet İlkm – İnönü University
Doç. Dr. Abdulkadir Kırbay – Atatürk University
Doç. Dr. Burcu İlkay Karaman – Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Burcu Aracıoğ – Ege University
Doç. Dr. Çiğdem Kan – Fırat University
Doç. Dr. Aysu Uğurlar – Van Yüzüncü Yıl University
Doç. Dr. Ender Güler – Ankara Hacı Bayram Veli University
Doç. Dr. Burcu Zeybek – Doğuş University
Doç. Dr. Hakan Çora – İstanbul Okan Üniversitesi
Doç. Dr. Adem Peker – Atatürk University
Doç. Dr. Ali Korkut Uludağ – Atatürk University
Doç. Dr. Aylin Özcan – Çanakkale Onsekiz Mart University
Doç. Dr. Haluk Yergin – Van Yüzüncü Yıl University
Doç. Dr. Kamil Doğanç – Bursa Uludağ University
Doç. Dr. Aslı Guler – Ordu University
Doç. Dr. Hakan Akyurt – Giresun University
Doç. Dr. Medine İrak – İstanbul Aydın University
Doç. Dr. H. Buluthan Çetintaş – Atatürk University
Doç. Dr. Burcu Üzüm – Kocaeli University
Doç. Dr. Abdulkadir Atık – Atatürk University
Doç. Dr. Haydar Çoruh – Hatay Mustafa Kemal University
Doç. Dr. Engin Çelebi – Çukurova University
Doç. Dr. Melike Arslan – Atatürk University
Doç. Dr. Aynur Celilova – Amed Folklor Enstitüsü
Doç. Dr. Çiğdem Eda Anđı – Niğde Ömer Halisdemir University

Doç. Dr. İbrahim Halil Yurdakal – Pamukkale
Universitesi
Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır – Atatürk University
Doç. Dr. Derya Çini Şimşek – Başkent University
Doç. Dr. Banu Ayten Akın – Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Şahin Şimşek – Batman University
Doç. Dr. Salih Memiş – Giresun University
Doç. Dr. Osman Vedüd Eşidir – Fırat University
Doç. Dr. Gülsün Pelin Saroğlu Erdoğan – Doğuş
University
Doç. Dr. Hüseyin Eroğlu – Kahramanmaraş Sütçü
İmam University
Doç. Dr. Erkan Akgöz – Selçuk University
Doç. Dr. Muhammet Hanifi Ercoşkun – Atatürk
University
Doç. Dr. Ercan Çelebi – Kastamonu University
Doç. Dr. Rahmi Tekin – Van Yüzüncü Yıl University
Doç. Dr. Mehmet Behzat Turan – Erciyes University
Doç. Dr. Ayşe Ebru Borum – Balıkesir University
Doç. Dr. Murat Akkaya – İstanbul Arel University
Doç. Dr. Derya Çini Şimşek – Başkent University
Doç. Dr. Emine Kılıçaslan – Aydın Adnan Menderes
University
Doç. Dr. Gülümser Durhan – Muş Alparslan
University
Doç. Dr. Emine Gül Özenç – Niğde Ömer Halisdemir
University
Doç. Dr. Funda Naldan – Erzincan Binali Yıldırım
University
Doç. Dr. Aydın Ünal – Kırklareli University
Doç. Dr. Ayman Haroush – Saram University
Rfktoru
Doç. Dr. Emine Yılmaz Bolat – Mersin University
Doç. Dr. Hüseyin Aydoğdu – Erzurum Teknik
University
Doç. Dr. İkrametdin Daşdemir Daşdemir – Atatürk
University
Doç. Dr. Alper Bozkurt – Adana Alparslan Türkeş
Bilim ve Teknoloji University
Doç. Dr. Nurullah Emir Ekinci – Yalova University
Doç. Dr. Ömer Solak – Çanakkale Onsekiz Mart
University
Doç. Dr. Cemalettin Yıldız – Giresun University
Doç. Dr. Doç. Dr. Gülgün Çiğdem – İstanbul Gelişim
University
Doç. Dr. Erdoğan Ekiz – Westminster International
University in Tashkent
Doç. Dr. Esra Keskin – Hitit University
Doç. Dr. Aziz Muslu – Ordu University
Doç. Dr. Erol Demir – Ankara University
Doç. Dr. Fatih Veyis – Atatürk University

Doç. Dr. İsmail Elagöz – Çanakkale Onsekiz Mart
University
Doç. Dr. Nurullah Denizer – Uşak University
Doç. Dr. Mutlu Tokmak – Jandar Ve Sahil Güvenlik
Akademisi
Doç. Dr. Ahmet Yıldırım – Süleyman Demirel
University
Doç. Dr. Muzaffer Deniz – Van Yüzüncü Yıl
University
Doç. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Atatürk University
Doç. Dr. Mehmet Emin Usta – Sakarya University
Doç. Dr. Mahmut Dündar – Van Yüzüncü Yıl
University
Doç. Dr. Ruhan İri – Niğde Ömer Halisdemir
University
Doç. Dr. Ahmet Çelik – Fırat University
Doç. Dr. Mustafa Genç – Sğl Demirel University
Doç. Dr. Emel Bacha Sımöes – Akdeniz Ünivetsitesi
Doç. Dr. Çağlar Çetinkaya – Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Görücü – İnönü University
Doç. Dr. Mustafa Bayter – Ankara Yıldırım Beyazıt
University
Doç. Dr. Emrah Lehimler – Atatürk University
Doç. Dr. Nevin Özdemir – Ondokuz Mayıs University
Doç. Dr. Zeynep Gonca İncedere – İstanbul Teknik
University
Doç. Dr. Ceyda Aysuna Türkyılmaz – Marmara
University
Doç. Dr. Ayten Düzkantar – Anadolu University
Doç. Dr. Bülent Oral – Karabük University
Doç. Dr. Niyazi Ayhan – Kırgızistan-Türkiye Manas
University
Doç. Dr. Mustafa Türkan – Pamukkale University
Doç. Dr. Buhan Yılmaz – Düzce University
Doç. Dr. Ayşe Nur Sır Dündar – Kütahya Dumlupınar
University
Doç. Dr. Deniz Cemal Koşar – Muğla Sıtkı Koçman
University
Doç. Dr. Ahmet Yanık – Recep Tayyip Erdoğan
University
Doç. Dr. Meltem Yalın Uçar – Aydın Adnamenderes
University
Doç. Dr. Şahin Çetinkaya – Aksaray University
Doç. Dr. Fikret Osman – Bingöl University
Doç. Dr. Hacı Murat Arabacı – Jandarma Ve Sahil
Güvenlik Akademisi
Doç. Dr. Fatih Veyis – Atatürk University
Doç. Dr. Cevat Eker – Zonguldak Bülent Ecevit
University
Doç. Dr. Meltem Yalın Uçar – Aydın Adnamenderes
University

Doç. Dr. Asuman Aypek Arslan – Ankara Hacı Bayram Veli University
Doç. Dr. Dilek Sağlık Özçam – Yeditepe University
Doç. Dr. Mehibe Sahbaz – Cukurova University
Doç. Dr. Melike Gül – Balıkesir University
Doç. Dr. Halide Aslan – Ankara University
Doç. Dr. İsmail Ukav – Adıyaman University
Doç. Dr. Kamala Gahramanova – Bakü Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Dilşad Güzel – Atatürk University
Doç. Dr. Murat Burgaç – Anadolu University
Doç. Dr. Aliye Akın – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Nesrişah Saylan – Fırat University
Doç. Dr. Gülsüm Çalışır – Gümüşhane University
Doç. Dr. Ayşegül Koyuncu Okca – Pamukkale University
Doç. Dr. Mustafa Karazeybek – Afyon Kocatepe University

Doç. Dr. Nalan Demircioğlu Yıldız – Atatürk University
Doç. Dr. Goknur Ege – Ege University
Doç. Dr. Gülcan Batur – Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Arzu Deveci Topal – Kocaeli University
Doç. Dr. Güner Çiçek – Hitit University
Doç. Dr. İhsan Cora – Giresun University
Doç. Dr. Aşkın İnci Sökmen Alaca – İstanbul Arel University
Doç. Dr. Meral Sert – Marmara University
Doç. Dr. Behruz Bekbabayi – Allameh Tabataba'i University
Doç. Dr. Bilge Peker – Necmettin Erbakan University
Doç. Dr. Adnan Memduhoğlu – Siirt University
Doç. Dr. Birsen Altay Altay – Ondokuz Mayıs University
ORGANIZERS COMMITTEE
Bilimi Destekleme ve Geliştirme Derneği

ICMUSS

Contents

Full Papers	11
Ehl-i Re'ý Geleneğinde Fukahâü'l-Emsâr Olarak Kabul Edilen Âlimler ve İcmâya Katkıları	12
Adnan HOYLADI	12
ÖzelEsaslaraTabiOlmamak Adına VerilenDüzeltilmeBeyannamelerine (İhtiraziKayıtlı) KarşıDavaYolunaGidilmesineİlişkinİçtihatDeğişikliğinin “HakAramaÖzgürlüğü” YönüyleDeğerlendirilmesi	29
Ali SAKLAN	29
Bireysel ve Kolektif Narsisizm ile Sosyal Psikoloji Arasındaki ilişkinin İncelenmesi	41
Aslı Bilge TEKŞAM	41
Emre AYDEMİR	41
Murat ALTAN	41
Derya ÖZKUL	47
The Effect of Cognitive-Based Problem Solving Skills Development Psycho Education Program on University Students' Problem Areas, Interpersonal Communication Competence, and Fear of Intimacy	57
Elif BARIŞ	57
Neslihan ÇIKRIKÇI	57
Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Kararı Verme Yetkinlik Düzeyleri İle Öz Yeterlikleri Ve Kariyer Stresleri Arasındaki İlişki	65
Emine ERDOĞAN,	65
Hakan İŞÖZEN	65
Lise Öğrencilerinin Başarıları ile Bazı Değişkenler Arasındaki İlişkiler	73
Emre GÜNEŞ	73
Muhammet Fatih ALKAN	73
Pazarlama Mühendisliği	80
Ersin BURNAZ	80
Effect of Informal Employment on Tax Loss	90
Esra UYGUN	90
Moda Sektörünün Etkileyici Pazarlama Çalışmalarında Instagram Hikayelerinin Önemi ve Y Kuşağı Üzerindeki Etkileri	102
Gizem KAPLANSEREN	102
R. Gülay ÖZTÜRK	102

Lider-Üye Etkileşimi ve Lidere Bağlılık İlişkisinin İncelenmesi.....	124
Eser ERDURMAZLI	124
Gökdeniz KALKIN	124
Turkey-Russia Federation Relations During the Last Pandemic in the Scope of Global and Regional Developments	142
Harun SEMERCİOĞLU	142
Koronavirüs Salgın Döneminde Uzaktan Eğitimle İlgili Yaşanan Aksaklıkların Öğrenci Görüşlerine Göre AHP Yöntemi ile İncelenmesi.....	161
Hatice KARACA	161
Ayşenur AÇIKEL.....	161
VIX, Dolar Endeksi ve ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili Faizi Arasındaki Nedensellik İlişkisi	174
Hidayet GÜNEŞ.....	174
Hizmet Öncesi Antrenörlerin Engelli Öğrencileri Öğretmeye Yönelik Tutumları.....	184
Gamze BEYAZOĞLU.....	184
İlker GÜNEL.....	184
Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Suyun Metabolik Döngüsü: Materyal Akış Analizi.....	201
İsmet AKBAŞ	201
Ermeni Taşnak Komitesi’nin Faaliyetleri	218
Mehmet Batuhan ÇEKEN.....	218
“Muhâkemetü’l-Lugateyn” ve “Ötken Künler” Örneğinde Çağatay ve Modern Özbek Türkçelerinde Fiil İşletiminde Kişi Ekleri.....	226
Muhammadullah HAJI MOH NASEEM.....	226
Mezopotamya’dan Bir İç Politik Denetim Örneği Olarak Orta Asur Kanunları	239
Nurgül YILDIRIM.....	239
1997-2022 Yılları Arasında Pedagojik Formasyon Sertifika Programı ile İlgili Yapılmış Makalelerin Araştırma Eğilimi Analizi.....	249
Okan DEDE	249
Antikçağ’dan Osmanlı’ya Dini Yapıların Dönüşümünde Etkili Olan Faktörler: Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Üzerinden Bir Değerlendirme	263
Ozan ÇAKMAK.....	263
Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğasına Yönelik Görüşleri	281
Özay SOSLU	281

Türkiye ve Tayvanın Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması	290
Özge BİLENI	290
M. Bahaddin ACAT	290
Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi Gastronomi, Grafik/Fotoğraf ve Moda Tasarım Alan Öğretmenlerinin Ölçme-Değerlendirme Süreçlerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi	301
Yavuz Selim DİNÇER.....	301
Kadın Yönetici Sayısının Finansal Verimlilik Üzerine Etkisinin Veri Zarflama Analizi İle Hesaplanması.....	324
Esin SAYIN.....	324
Zeynep AYDIN İNCİOĞLU	324
İşsiz Kadınların Mutluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.....	335
Ayşe Şeyma TURGUT.....	335
Zeynep BAŞER.....	335
Elifsu ÇEVİK.....	335
Aybüke GÜNEY	335
Esra UÇAR.....	335
Zeynep UZBİÇER.....	335
Büşra YET	335
Güçlendirme Yaklaşımı Bağlamında Bir Vaka Çözümü.....	350
Cengiz TAVUKÇU	350
Fikri KELEŞOĞLU.....	350

ICMUSS

A stylized profile of a human head, facing right, composed of several thick, curved segments in different colors: light blue, pink, orange, yellow, grey, and light green. The segments are arranged to form the outline of the head and neck.

Full Papers

ICMUISS

Ehl-i Re'ý Geleneğinde Fukahâü'l-Emsâr Olarak Kabul Edilen Âlimler ve İcmâya Katkıları

Adnan HOYLADI¹

Öz

Fukahâ, sözlükte “bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse” anlamına gelen ve terim olarak *fukahâ âlimi* manasında kullanılan *fakih* kelimesinin çoğuludur. *Emsâr* ise şehir anlamına gelen *msr* kelimesinin çoğuludur. Bu iki kelimenin isim tamlaması şeklinde birleştirilmesinden oluşan *fukahâü'l-emsâr* kavramı, bir şehirde öne çıkan fetvalarına ve görüşlerine müracaat edilen fıkıh âlimi şeklinde tanımlanabilir. Aynı kavramın geniş manada *ulemâü'l-emsâr* şeklinde kullanımına da rastlanılmaktadır. Hz. Peygamberin vefatından sonraki dönemde sahabeler farklı şehirlere göç etmiş ve buralarda hadis ve fıkıh öğretmişlerdir. Onların bu şehirlerde yetiştirdikleri öğrenciler, ders halkaları kurarak onların görevlerini devralmışlardır. Kuşaklar boyu eden farklı şehirlerdeki bu ders halkalarında ders veren fakihler, ilim çevrelerinde ve toplumda birer fıkıh otoritesi olarak kabul edilmişlerdir. İslam hukuku literatürü incelendiğinde *fukahâü'l-emsâr* kavramının özellikle mezheplerin teşekkülüne kadar olan dönemde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Çoğunlukla Hanefî mezhebi özelinde teşekkül dönemi ve sonrası kaynaklarda üzerinde icmâ edilen konularda *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul edilen âlimlerin görüşlerine atıfta bulunulduğu görülmektedir. Ehl-i re'ý geleneğinde Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Amr b. Şurahbil, Abîde es-Selmânî, Şüreyh, Mesrûk b. Ecda', İbrahim en-Nehâî, Hakem, Hammâd b. Ebû Süleyman, İbn Ebû Leylâ, Ebû Hanîfe, Züfer b. Hüzeyl, Ebû Yusuf, Âfiye b. Yezîd, Esed b. Amr, Abdullah b. el-Mübârek, Vekî' b. el-Cerrâh, Hilâl b. Yahya, İbrahim es-Sâîğ ve Yahya b. Eksem gibi fakihler *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fukahâ, Emsâr, İcmâ, Ebû Hanîfe.

Giriş

Fukahâ, sözlükte “bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse” anlamına gelen ve terim olarak *fukahâ âlimi* manasında kullanılan *fakih* kelimesinin çoğuludur. (İbn Manzûr, 1414, s. 13/522) *Emsâr* ise şehir anlamına gelen *msr* kelimesinin çoğuludur. (İbn Manzûr, 1414, s. 5/176) Bu iki kelimenin isim

¹ Dr., Sakarya İl MEM, Orcid: 0000-0002-8565-9941

tamlaması şeklinde birleştirilmesinden oluşan *fukahâü'l-emsâr*, şehirlerde öne çıkan fetvalarına ve görüşlerine müracaat edilen fıkıh âlimleri şeklinde tanımlanabilir. Aynı kavramın *ulemâü'l-emsâr* ve *eimmetü'l-emsâr* şeklinde kullanımına da rastlanılmaktadır. (Örnek için bk. Aynî, 2000, s. 2/498; Ensârî, 1994, s. 1/370; İbn Nüceym, t.y., s. 2/296; Zeylâî, 1313, s. 5/151) Ancak bu kavramların *fukahâü'l-emsâr* kavramına göre daha geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu, hadis ve tefsir gibi İslâmî ilimlerde otorite kabul edilen âlimler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra sahabîler, İslam'ı tebliğ etmek ve öğretmek amacıyla uzak-yakın farklı şehirlere göç etmişlerdir. Buralarda hadis başta olmak üzere İslam'ın inanç esaslarını, ibadetler ve diğer fikhî konuları öğretmek üzere ders halkaları tesis etmişlerdir. Onlardan sonraki nesil olan tâbiîn de aynı çalışmayı devam ettirmiş ve İslâmî ilimlerin hızla gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Gerek sahabe gerekse tâbiîn ve sonraki nesillerdeki bazı âlimler, yerleştikleri ve özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde öne çıkmış ve İslâmî ilimlerde birer uzman olarak görüşlerine başvurulmuştur. Tâbiîn ve etbau tâbiîn dönemlerinde ve fıkıh mezheplerinin teşekkülünden önce yaşadıkları şehirlerde fetva ve kaza konusunda öne çıkan fakihler, fıkıh ilminde otorite olarak kabul edilmiş ve icmânın oluşumunda özellikle onların görüşleri dikkate alınmıştır. (İcmâ için bk. Dönmez, 2000) Bu durumda *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul edilen âlimlerin sahip oldukları ilmî birikim etkili olduğu gibi toplumun da onları sahiplenmesinin etkili olduğu öngörülmektedir. Nitekim fetva ve kaza konusunda genel olarak Irak bölgesinde ehl-i re'ye (Bu kavram için bk. Kılıçer, 1994) geleneğine mensup fakihler *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul görürken Hicaz bölgesinde ehl-i hadîs (Bu kavram için bk. Aydınli & Öğüt, 1994) geleneğine mensup fakihler *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul edilmiştir. *Fukahâü'l-emsâr*ın en önemli özelliği, belirli bir ilmî gelenek içinde yetişmelerine karşın bilimsel manada bu çevreden bağımsız olarak kendi metotlarıyla içtihat yapabilmeleridir. Bu âlimler, genellikle içinde yetiştikleri geleneğin temel özelliklerini yansıtırken herhangi bir konuda ihtilaf olması durumunda onların görüşleri referans alınmıştır. (Özkan, 2006, s. 14)

Klasik eserler arasında şehirlerde öne çıkan âlimleri ele alan tabakât kitapları yanında *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul edilen âlimleri belirlemeyi amaçlayan bazı eserler dikkat çekmektedir. Örneğin Nesâî, şehirlerde öne çıkan fâkihleri tespit edip sadece isimlerine yer verirken İbn Hibbân, sadece fakihlere değil hadis gibi diğer ilimlerle uğraşan âlimlere ve hayatlarına da yer verir. Bir diğer örnek olarak birlikte basılan risâlelerin ilkinde Nemerî, diğerinde Ali b. el-Medîni, *fukahâü'l-emsâr* olarak kabul edilen âlimleri tespit etmeye çalışmış ve bu âlimler hakkında kısa bilgiler vermiştir. (Dârimî, 1991; Nemerî & İbnü'l-Medîni, 2018; Nesâî, 1369) Söz konusu bu eserlerde âlimler, genel olarak Mısır, Mekke, Medine, Şam, Kûfe, Basra ve Horasan şeklinde bölge ve şehirlere göre tasnif edilmiştir. Günümüzde söz konusu kavramla ilgili yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardan birinde Osmanlı dönemi Hanefî âlimlerinden Kefevî'nin *Ketâib* adlı eseri çerçevesinde *fukahâ-i emsâr*, mutlak müçtehit olmaları yönüyle ilim silsileleriyle birlikte konu edilirken diğerinde kavram *şehir* özelinde ele alınmıştır. (Çiğdem, 2018; Vanlıoğlu, 2020)

Yöntem

Çalışmamızda klasik literatüründe sıkça kullanılan *fukahâü'l-emsâr* kavramının merkeze alınması sebebiyle nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman/literatür tarama kullanılacaktır. Öncelikle çalışma, kavramın kullanıldığı klasik Hanefî mezhebi literatürü ile sınırlandırılacaktır. Kavramın anlam çerçevesi ortaya konulduktan sonra bu kavramla ehl-i re'y geleneğinde kimlerin kastedildiği tespit edilmeye çalışılacak ve bunların fıkıh usûlünde hükümlerin kaynağı olarak kabul edilen *icmânın* teşekkülüne katkıları ele alınacaktır.

Ehl-i Re'y Geleneğinde Fukahâü'l-Emsâr Olarak Kabul Edilen Fakihler

Müellifler, genellikle fukahâü'l-emsâr olarak kabul edilen fakihleri sahabe döneminden başlayarak tasnif ederler. Ardından tâbiîn dönemi fakihlerini yaşadıkları şehirlere göre sınıflandırırılar. Daha sonra ise tâbiîn'in ders halkalarında yetişen etbau tâbiîn nesli fakihlerini hoca-talebe silsilesi şeklinde sıralarlar. Sahabe döneminde hangi sahabîlerin fıkıh ilminde öne çıktığı bilinmektedir. Bu sahabîlerin içtihatlarında fıkıh metodolojisi açısından ilk farklılaşmaların örnekleri görülmektedir. Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahabîler, nasların makasidına göre içtihatla bulunurken İbn Abbâs, İbn Ömer ve Zeyd b. Sâbit gibi sahabîler ise nasların lafzına bağlı kalmak gibi bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Tâbiîn döneminde bu farklılık daha da belirginleşmeye başlamıştır. Buna göre Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un etkisinin görüldüğü Kûfe'de bu sahabîlerin dirayet merkezli yaklaşımları baskın gelirken Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs gibi sahabîlerin etkili olduğu Hicaz bölgesinde onların rivâyet merkezli yaklaşımları baskın hale gelmiştir. (Erdoğan, 2005, s. 317 vd.) Bu yaklaşımlar, önceleri baskın oldukları şehirlere nispetle *ehl-i Kûfe* ve *ehl-i Medine* olarak anılırken sonraları *ehl-i re'y* ve *ehl-i hadîs* olarak anılmaya başlamıştır. Bu fıkıh ekolleri, sonraki dönemlerde Hanefî ve Mâlikî mezhebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezheplerin teşekkülünden sonra hangi fakihin hangi mezhepten olduğu bilinmekte, dolayısıyla onların naslara ve meselelere yaklaşımı kendiliğinden aşikâr olmaktadır. Bu dönemde fıkıh ilminin geldiği nokta göz önünde bulundurulduğunda mezhep müktesebatının genişlediği ve kompleks haline geldiği anlaşılacaktır. Dolayısıyla fakihlerin metodolojileri ayrıntılarıyla bilinebilmektedir. Buna karşın sahabe döneminde fıkıh, daha basit ve karmaşık olmayan bir yapıdadır. Bu nedenler bahsi geçen sahabîlerin her iki ekole de bilimsel manada katkıları bulunmaktadır. Nitekim her iki ekole müntesip fakihler, ilgili alanda görüş belirten sahabîlerin görüşlerini göz ardı etmemişlerdir. Tâbiîn dönemi itibariyle belirginleşen ekollerle bu durum yerini metodolojik farklılaşmaya bırakmıştır. Özellikle bu dönemin sonlarında ve etbau tâbiîn döneminde, içinde yaşayan fukahâü'l-emsâr sebebiyle her şehrin bir fıkıh karakteri kazanmaya başladığı görülür. Diğer taraftan şehirlerde kendini otorite olarak kabul ettiren bazı fakihlerin ders halkası tesis ederek yüzlerce öğrenci/takipçi yetiştirmesi, mezhepleşmeye doğru atılan bir adım olarak görülebilir. (Tan, 2018, s. 311) Çeşitli şehirlerde yaşayan ve öne çıkan fakihler, her ne kadar esasta bir farklılık olmasa da fetihlerin getirdiği çok kültürlülük sebebiyle bu şehirlerde yaşayan insanların problemlerine farklı şekillerde çözümler üretmişlerdir. Bu dönemin öne çıkan fakihlerinin fukahâü'l-emsâr olarak adlandırılmaları, mezheplerin teşekkülü öncesindeki dönemini ifade eden bir kavram olarak düşünülebilir. (Özkan, 2006, s. 14) Nitekim şehirlerde öne çıkan fukahâü'l-emsârdan bazılarının görüş

ve içtihatları, sonraki dönemde tedvin edilerek mezhebe dönüşmüştür. Bazıları ise gerek toplum kabulleri gerekse içtihatlarının toplum ihtiyaçlarını karşılayamaması ve takipçilerinin bulunmaması sebebiyle mezhepleşmemiştir. (Hanefî ve Şafîî mezheplerinin teşekkülü için bk. Hoyladı, 2021; Okuyucu, 2021)

Nesâî, Kûfe özelinde sahabe neslinden Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'u, tabiinden Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Amr b. Şurahbîl, Ubeyde es-Selmânî, Şüreyh, Mesrûk b. el-Ecda' ve Abdullah b. Utbe'yi, sonraki nesillerden Şa'bî, İbrahim en-Nehâî, Hakem, Hammâd b. Ebû Süleyman, Mansûr b. Mu'temir, Muğîre b. Miksem, İbn Şübrûme, İbn Ebû Leyla, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Hasan b. Sâlih, Züfer b. el-Hüzeyl, Ebû Yusuf, Âfiye b. Yezîd, Esed b. Amr, Abdullah b. el-Mübârek, Vekî' b. el-Cerrâh, İbrahim b. Muhammed el-Fezâî, Abdurrahman b. Mehdî, Dahhâk b. Müzâhim, Hamîd b. Abdurrahman ve Yahya b. Adem'i fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirir. (Nesâî, 1369, s. 128) Ayrıca sahabeden Hz. Ömer, Basra'dan Hilâl b. Yahya er-Re'yî, Horasan'dan Nadr b. Muhammed el-Mervezî, İbrahim es-Sâîğ ve Yahya b. Eksem'i fukahâü'l-emsâr arasında sayar. (Nesâî, 1369, ss. 129-130)

Nemerî, Nesâî'nin değindiği Kûfeli fukahâü'l-emsâra Esved b. Yezîd'in kardeşi Abdurrahman b. Yezîd ve oğlu Abdurrahman b. el-Esved, Hâris b. Abdullah, Saîd b. Cübeyr, Habîb b. Ebû Sâbit, Hâris b. Yezîd el-Uklî ve İmam Muhammed'i ekler. Ayrıca Medine'den Rebiâtürre'y ve Basra'dan Osman el-Bettî'yi fukahâü'l-emsârdan sayar. (Bk. Nemerî & İbnü'l-Medîni, 2018, ss. 41-51, 55, 57) Nemerî, Nesâî'nin zikretmediği İmam Muhammed'i fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirmektedir. İbnü'l-Medîni ise bu isimlere Yahya b. Zekerîyya b. Ebû Zâide'yi eklemektedir. (Nemerî & İbnü'l-Medîni, 2018, s. 88)

Nesâî'nin fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirdiği âlimler arasında bulunan Amr b. Şurabîl (öl. 63/682-683), Abdullah b. Mes'ûd'un öğrencilerinden olup Hakem b. Uteybe'nin de hocasıdır. Kendisi daha çok hadis rivâyetiyle meşgul olmuştur. (Aynî, 2006, s. 2/394; İbn Hacer, 1326, s. 8/47) Ubeyde es-Selmânî (öl. 72/691-692), Hz. Ali'nin Kûfe'de Şüreyh'le birlikte kadılık görevi verdiği fakihlerden biridir. Kendisi Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin öğrencileri arasındadır. (Safedî, 2000, s. 19/287; Vekî', 1947, s. 2/399 vd.) Hz. Ömer'in Abdullah b. Mes'ûd'dan sonra Kûfe kadılığına atadığı Şüreyh (öl. 80/699?), bu görevini Muâviye zamanına kadar sürdürmüştür. (Dârimî, 1991, s. 160; Özen, 2001, s. 120; Vekî', 1947, s. 2/189) Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (öl. 104/722), İbn Ebû Leylâ'dan sonra Kûfe kadılığı yapmış olup kendisi ehl-i hadisin temsilcilerindedir. (Vekî', 1947, s. 2/413; Ayrıca bk. Kandemir, 2010, s. 217 vd.) Abdullah b. Utbe, Abdullah b. Mes'ûd'un kardeşi olup 98/716-717 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. (Dârimî, 1991, s. 166) Hakem b. Uteybe (öl. 115/733-734) ise hadis rivâyet etmeyip Kûfe'de kadılık yapmıştır. Hakkındaki ifadelerden onun ehl-i re'y geleneğinden olduğu anlaşılmaktadır. (Dârimî, 1991, s. 177; İbn Hacer, 2002, s. 3/249; Vekî', 1947, s. 3/22-23) Mansûr b. Mu'temir (öl. 132/750), hadis rivâyetiyle meşgul olmuş ve bir dönem Kûfe'de kadılık görevi üstlenmiştir. Ancak bu görevde başarılı olamayınca azledilmiştir. (Vekî', 1947, s. 3/145; Zehebî, 1985, s. 5/402 vd.) Ebû Hanîfe'nin meclisinde bulunduğu Muğîre b. Miksem (öl. 136/ 753-754), İbrahim en-Nehâî ve Şa'bî'nin öğrencileri arasında yer alır. Kendisi daha çok hadis rivâyetiyle meşgul olmuştur. (Aynî, 2006, s. 3/69-70; Saymerî, 1985, s. 79; Şîrâzî, 1970, ss. 83-84) İbrahim en-Nehâî, Hammâd b.

Ebû Süleyman ve Şa'bî'nin öğrencisi İbn Şübrüme (öl. 144/761) ile Nâfi' ve A'meş'ten fıkıh tahsil eden İbn Ebû Leylâ (öl. 148/765), ehl-i re'y fıkıh anlayışını benimsemekle birlikte kendilerinin bazı içtihatları Ebû Hanîfe tarafından eleştirilmiştir. Ebû Hanîfe'nin akranı olan her iki fakih de Kûfe kadılığı yapmıştır. Ayrıca her ikisi de müçtehit olmalarına karşın onların görüşleri etrafında herhangi bir mezhep oluşmamıştır. (Saymerî, 1985, ss. 31, 34, 35, 66; Vekî', 1947, s. 3/36, 129; Ayrıca bk. Özen, 1999, s. 379; Köse, 1999, s. 436)

Nesâî'nin fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirdiği ve Kûfe'de yaşayan Süfyân es-Sevrî, Hasan b. Sâlih, İbrahim b. Muhammed el-Fezârî, Abdurrahman b. Mehdî, Dahhâk b. Müzâhim, Hamîd b. Abdurrahman ve Yahya b. Âdem, daha çok ehl-i hadîs kimlikleriyle ön plandadır. Hasan b. Sâlih'in (öl. 168/785) zındık gruplardan biri olan Beteriyye'nin liderlerinden olduğu ve gizlenerek yaşamak zorunda kaldığı belirtilmiştir. (Ziriklî, 2002, s. 2/193)

Nesâî'nin fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirdiği 120 küsur âlim arasında 30 küsuru ehl-i re'y geleneğindedir. Benzer eserlerde de aynı durum gözlenmektedir. Mezheplerin teşekkülü öncesinde var olan iki ekolden biri olan ehl-i re'y geleneğine mensup fukahâü'l-emsârın diğerine göre daha az sayıda olmasının sebepleri ayrıca araştırılmalıdır. Bu durum, o dönemdeki realiteyi yansıtabileceği gibi eser sahiplerinin kasıtlı tutumları veya başkaca sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Çalışmamızın bu kısmında ehl-i re'y geleneğinde öne çıkan fukahâü'l-emsâra kısaca değinilecektir.

Hız. Ömer (öl. 23/644)

Hız. Ömer, bi'setin altıncı yılında Müslüman olmuştur. (İbn Hişâm, 1955, s. 183) Onun Müslüman olmasıyla birlikte Müslümanlar daha da güçlenmiştir. Bazı konularda vahiyden önce davranarak Hız. Peygamberden düzenleme talep etmesi, onun fıkıh ilmindeki ferasetini göstermektedir. Şarabın haram kılınması, Hız. Peygamberin hanımlarının perde arkasından görüşmelerini yapmaları ve münâfıkların cenaze namazının kılınmaması gibi hükümler, muvafakat-ı Ömer olarak bilinir. Hız. Ömer'in halife olduktan sonra devlet ve toplum menfaatine müteallik aldığı bazı kararlar, onun nasların makâsıdırna göre hareket ettiğini göstermektedir. Bunlara örnek olarak müellefe-i kulûbe zekât vermemesi, fey arazilerini gazilere dağıtmaması ve aynı mecliste yapılan her bir talakı geçerli sayması verilebilir. Hanefîlerin istihsan uygulamaları, onun bu tasarruflarından esinlenerek ortaya konulmuştur. Ayrıca Hız. Ömer'in hadis rivâyetinde şâhit istemesi, Hanefîlerin âhâd hadislerin kabulü için umûmu'l-belvâda vârid olma şartını ileri sürmelerinin nedenleri arasındadır. (Hoyladi, 2021, ss. 56-58; Ayrıca bk. Fayda & Koçak, 2007, s. 44 vd.)

Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-653)

Kur'an'ı Kerîm'i ilk açıktan okuyan sahabîlerden biri olan Abdullah b. Mes'ûd, Hız. Peygamberin özel hizmetlerini yapardı. Bu nedenle vefatına kadar onun yanında bulunmuştur. Abdullah b. Mes'ûd, Hız. Ömer tarafından Kûfe'de kadılık, eğitim-öğretim gibi işleri yürütmek üzere görevlendirilmiştir. Bu nedenle şehirde yaşayan tâbiûnin yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca re'y ağırlıklı tefsir ve fıkıh ekolünün ve kıraat ilminin temellerini atan âlim olarak kabul edilir. Nassın

olmadığı veya hadisin sıhhatinin tespit edilemediği konularda içtihat ve kıyasa başvurulması gerektiği düşüncesi de onunla başlamıştır. (Hoyladi, 2021, s. 59; Ayrıca bk. Cerrahoğlu, 1988, s. 114 vd.)

Hz. Ali (öl. 40/661)

Hz. Ali, ilk Müslümanlardan olup Hz. Peygamberin genç yaşına rağmen Yemen'e kadı olarak gönderdiği ve duada bulunduğu sahabîler arasındadır. (İbn Sa'd, 1990, s. 2/258) Kendisi Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde ona hukukî konularda danışmanlık yapmış ve onun övgüsünü almıştır. (Buhârî, 1993, kit. "Tefsîr", 9) Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde devletin merkezini ehl-i re'yin de merkezi olan Kûfe'ye taşıması ve burada ikamet etmesi, şehirde bulunan pek çok ehl-i re'y fakihlerinin kendisiyle istişare ve müzakerelerde bulunmasına vesile olmuştur. (Hoyladi, 2021, s. 58; Ayrıca bk. Fığlalı & Kandemir, 1989, s. 371 vd.)

Alkame b. Kays (öl. 62/682)

Muhadramûndan olan Alkame b. Kays, Abdullah b. Mes'ûd'un derslerine katılmıştır. Hz. Ömer'le birlikte hac yapmış ve birçok sahabîden rivâyette bulunmuştur. (İbnü'l-Cevzî, 1992, s. 6/9) Kendisinin en önemli öğrencileri arasında yeğeni İbrahim en-Nehaî ve Şa'bî bulunmaktadır. (Özel, 1989, s. 467)

Mesrûk b. el-Ecda' (öl. 63/683?)

Aslen Yemenli olan Mesrûk b. el-Ecda', hocaları Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahabîlerden rivâyette bulunmuştur. Kûfe'de kadılık yapmış ve fetva işinde Şüreyh'ten iyi olduğu belirtilmiştir. (İbn Hacer, 1415, s. 6/230) Öğrencileri arasında İbrahim en-Nehaî ve Şa'bî öne çıkmaktadır. (Erul, 2004, ss. 337-338)

Esved b. Yezîd (öl. 75/694)

Muhadramûndan olan Esved b. Yezîd, Abdullah b. Mes'ûd'un ders halkasında yetişmiştir. Hocası ve Hz. Ömer'le birlikte hac yapmış ve Yemen'de bulunduğu sırada Muaz b. Cebel'den rivâyette bulunmuştur. Hz. Ömer'in görüşleri dışına çıkmayan Esved b. Yezîd'in ilmî yaklaşımı Abdullah b. Mes'ûd'la paralellik arz eder. Öğrencileri arasında yeğeni İbrahim en-Nehaî ve Şa'bî öne çıkar. (Erdoğan, 2005, s. 325; Ayrıca bk. Köse, 1995, ss. 441-442)

İbrahim en-Nehaî (öl. 96/714)

Dönemin en önemli kurra, muhaddis ve fakihleri arasında yer alan İbrahim en-Nehaî, dayıları Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, annesinin amcası Mesrûk b. Ecda' ve Kadı Şüreyh'in derslerine katılmıştır. Kûfe'de ehl-i re'yin şekillenmesinde büyük katkıları olan İbrahim en-Nehaî, bu yönüyle Ebû Hanîfe'yi etkileyen fakihlerden biridir. En önemli öğrencileri arasında kendisinden fıkıh tahsil eden Hammâd b. Ebû Süleyman ile hadis ve kıraat ilminde öne çıkan A'meş bulunmaktadır. (Hoyladi, 2021, ss. 63-66; Özen, 2006, s. 537 vd.)

Hammâd b. Ebû Süleyman (öl. 120/738)

Hadisi Enes b. Mâlik, fıkıhı İbrahim en-Nehaî'den öğrenen Hammâd b. Ebû Süleyman, kıyas ve münazara yeteneği ile öne çıkmaktadır. Fetva konusunda hocasının işaret ettiği Hammâd b. Ebû Süleyman onun derslerini yazdı. Hocasının vefatından sonra yerine geçen A'meş, hadis ve miras konularında öne çıkarken o, helal ve haramlar konusunda Müslümanların kendisine itimad ettiği bir fakih olmuştur. (İbn Sa'd, 1990; Zehebî, 1985, s. 5/231; Ayrıca bk. Aras, 1997, ss. 484-486) Ebû Hanîfe'nin kendisinden 20 yıl boyunca fıkıh tahsil ettiği Hammâd b. Ebû Süleyman, re'yi geliştirmiş ve illetleri tespit ederek bunlarla istinbatta bulunmuştur. Farazî meseleleri öğrencileri ile tartışması yönüyle ders usulünde hocasından farklılaşmıştır. Ayrıca hocasından farklı olarak hadis rivâyetini değil fıkıhı asıl iş olarak kabul etmiş, Şâri'in maksatlarını ve hükümlerin illetlerini merkeze alarak içtihatla bulunmuştur. (Erdoğan, 2005, s. 331; Kal'acî, 2007, s. 418)

İbrahim b. Meymûn es-Sâiğ (öl. 131/748-749)

Ebû Hanîfe'nin ders halkasında fıkıh tahsilini tamamlayan İbrahim b. Meymûn, Merv'e dönmüş ve burada ders vermeye başlamıştır. Kendisi ileri gelen bir çok tabîinden hadis rivâyet etmiş ve emr-i bi'l-ma'rûf konusundaki hassasiyeti ile öne çıkmıştır. Doğruyu söylemekten çekinmeyen İbrahim b. Meymûn, Ebû Müslim el-Horasânî tarafından öldürülmüştür. (Kureşî, 1993, s. 1/49-50)

Ebû Hanîfe (öl. 150/767)

Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından olan Ebû Hanîfe, Hammâd b. Ebû Süleyman'dan fıkıh tahsil etmiştir. Vefatı sonrasında hocasının yerine geçmiş ve ehl-i re'yanın liderliğini üstlenmiştir. Hocasının ders metodunu geliştiren Ebû Hanîfe, farazî meseleleri öğrencileriyle birlikte müzakere ettikten sonra ulaştıkları sonuçları *asullar* olarak yazdırmıştır. Onun ders meclisinde yazım işlerini öğrencilerinden oluşan bir ekip üstlenmiştir. Ebû Hanîfe'nin fıkıh ilmine yaptığı en büyük katkı, fıkıh konularını ibadetlerden mirasa doğru tasnif ederek kitâb ve bâb düzeninde sıralamasıdır. Ayrıca o, kıyası daha sistematik bir şekilde kullanılmış ve istihsan metodunu ortaya koymuştur. (Ayrıntılı bilgi için bk. Hoyladı, 2021, s. 79 vd. Uzunpostalıcı vd., 1994, s. 131 vd.)

Züfer b. el-Hüzeyl (öl. 158/775)

Önceleri ehl-i hadîs geleneğini benimseyen ve Hanefî mezhebinin kurucu imamları arasında bulunan Züfer b. el-Hüzeyl, bir meseleyi sormak üzere gittiği Ebû Hanîfe'nin derslerine 20 yıl boyunca devam etmiştir. (Sebezmûnî, 2020, s. 1/418) Kendisi kıyas konusunda öne çıkmış, cedel ve münazarada ustalaşmıştır. (Saymerî, 1985, ss. 110-111) Züfer b. el-Hüzeyl'in öğrencileri arasında Hilâl b. Yahya, Şakîk el-Belhî ve Muhammed b. Abdullah el-Ensârî bulunmaktadır. Kendisinin Kûfe ve Basra'da kadılık yaptığı belirtilmiştir. (Saymerî, 1985, s. 112; Kureşî, 1993, s. 1/244) Hocasının işaretiyle vefatından sonra onun yerine geçen Züfer b. el-Hüzeyl, altı yıl boyunca Kûfe'de ders vermiş ve hayatının son iki yılını, yerleştiği Basra'da ders vererek geçirmiştir. (Saymerî, 1985, s. 111; Vâizu Belhî, 1350, s. 121; Ayrıca bk. Bedir, 2013, ss. 527-530)

Âfiye b. Yezîd (öl. 165/781-782)

Ebû Hanîfe'den fıkıh tahsil eden Âfiye b. Yezîd, Bağdat'ta kadı olarak görevlendirilmiştir. (Vekî', 1947, s. 3/251) Hocası kendisine değer vermiş ve o derse gelip konu ile ilgili görüşünü belirtmeden müzakerelerin sonuçlandırılmamasını istemiştir. (Saymerî, 1985, s. 156) Ebû Hanîfe'nin ders halkasında grup başı olan Âfiye b. Yezîd, hocasının gözetiminde kendi grubuyla fikhî meseleleri müzakere ederdi. (Hatîb el-Bağdâdî, 2002, s. 14/254)

Abdullah b. el-Mübârek (öl. 181/797)

Fikhî Ebû Hanîfe'nin derslerinde öğrenen Abdullah b. el-Mübârek, hocasının fıkıh anlayışına bağlı kalmıştır. (Saymerî, 1985, s. 141) Kendisi ehl-i re'y geleneğinde güvenilen bir muhaddis olup Ebû Hanîfe'nin fıkıhta uyguladığı kitâb-bâb sistemini hadislere uygulamış ve hadisleri konularına göre tasnif etmiştir. (Zehebî, 1985, s. 8/380) Sûfî ve mücahit bir kişiliğe sahip olan Abdullah b. el-Mübârek'in bazı eserlerinin olduğu belirtilmiştir. (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 280)

Ebû Yusuf (öl. 182/798)

Hanefî mezhebinin kurucu imamları arasında bulunan Ebû Yusuf, önceleri Kûfe kadısı İbn Ebû Leyla'nın fıkıh derslerine katılmış, daha sonra Ebû Hanîfe'ye intisap ederek 19 yıl boyunca onun derslerine devam etmiştir. (Saymerî, 1985, ss. 56, 100) Ebû Yusuf, hadis bilgisi sebebiyle ehl-i hadîse en yakın re'yci olarak görülmüştür. (İbnü'l-Avvâm es-Saudî, 2010, s. 302) O, hocasının vefatından sonra ders vermeye başlamış, ancak öğrencileri Züfer b. el-Hüzeyl'in Basra'ya yerleşmesinden sonra çoğalmıştır. Bir dönem Kûfe'de ders veren Ebû Yusuf, Bağdat'a yerleştikten sonra derslerine burada devam etmiştir. (Hoyladı, 2021, s. 153) Züfer b. el-Hüzeyl'den sonra ehl-i re'yin liderliğini üstlenen Ebû Yusuf, Abbasîler döneminde uzun yıllar kadılık yapmış ve ihdasından sonra kâdilkudatlık makamına ilk o geçmiştir. (Vekî', 1947, s. 3/254 vd.)

Yahya b. Zekeriyya b. Ebû Zâide (öl. 183/799)

Önceleri İbn Ebû Leyla'nın derslerine katılan Yahya b. Zekeriyya, daha sonra Ebû Hanîfe'nin derslerine katılmış ve buradaki yazım ekibinin içinde görev almıştır. Kendisi hadis hafızı olup bir süre Medâin kadılığı yapmıştır. (Kureşî, 1993, s. 2/541-542) Ayrıca kaynaklarda bir kitabından bahsedilmektedir. (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 278)

Nadr b. Muhammed el-Mervezî (öl. 183/800)

Abdullah b. el-Mübârek'in arkadaşı olan Nadr b. Muhammed, fikhî Ebû Hanîfe'den öğrenmiş ve bu ilimde öne çıkmıştır. (İbn Sa'd, 1990, s. 7/263; Kureşî, 1993, s. 2/200-201) Kaynaklarda Nasr b. Muhammed olarak da geçmektedir. (Hoyladı, 2021, s. 144)

İmam Muhammed (öl. 189/805)

Hanefî mezhebinin kurucu imamları arasında bulunan ve fikhî Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan öğrenen İmam Muhammed, 14 yaşından itibaren Ebû Hanîfe'nin, 18 yaşından itibaren de Ebû Yusuf'un derslerine katılmıştır. Kendisi Ebû Hanîfe'nin ders meclisinde tedvin ve tasnifle uğraşmıştır. (Kevserî, 1998, ss. 5-6) O, bu yönüyle Hanefî mezhebinin teşekkülünde kilit rol oynamıştır. 20 yaşında

Kûfe mescidinde ders vermeye başlayan İmam Muhammed, Ebû Yusuf'un Bağdat'a yerleşmesiyle birlikte Kûfe'de ehl-i re'yin liderliğini üstlenmiştir. Kendisi bir dönem Rakka kadılığı yapmış, daha sonra mezâlîm kâdılkudâtı olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca Ebû Yusuf'un vefatından sonra Irak Hanefîlerinin liderliğini üstlenmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerini gerek kendisi gerek Ebû Yusuf'tan rivâyet ederek kitaplaştıran İmam Muhammed, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. (Hoyladı, 2021, s. 131 vd. Ayrıca bk. Taş & Özşenel, 2010, s. 38 vd.)

Esed b. Amr (öl. 190/806)

Ebû Hanîfe'den fıkıh öğrenen Esed b. Amr, ayrıca hadis tahsili de yapmıştır. Ebû Hanîfe'nin derslerinde tuttuğu notlardan onun görüşlerini ilk tedvin edenlerden biridir. Aynı zamanda kendisi tedvin ekibinde de yer almıştır. (Saymerî, 1985, s. 16) Öğrencileri arasında Esed b. Furât ve İbrahim b. Rüstem de bulunmaktadır. (Kureşî, 1993, s. 1/37-38, 553) Bazı dönemlerde kadılık görevi üstlenen Esed b. Amr'ın bir de telifi bulunmaktadır. (Leknevî, 1324, s. 45; Vekî', 1947, s. 3/285, 302)

Vekî' b. el-Cerrâh (öl. 197/812)

Vekî' b. el-Cerrâh, Ebû Hanîfe, Züfer b. el-Hüzeyl ve Ebû Yusuf'un derslerine katılarak fıkıh öğrenmiştir. Ebû Yusuf, kadı olunca onun derslerini bırakarak Hasan b. Ziyâd'ın derslerine devam etmiştir. (Leknevî, 1324, ss. 76-77) Hocaları arasında Süfyân es-Sevrî, öğrencileri arasında İmam Şâfî de bulunmaktadır. (Şahhâmî, 1429, s. 29) Kadılık tekliflerini reddeden Vekî' b. el-Cerrâh'ın bazı eserleri bulunmaktadır. (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 278; Kureşî, 1993, s. 1/541-542, 2/208-209)

Yahya b. Eksem (öl. 242/857)

Babası Eksem, Ebû Hanîfe ve Züfer b. el-Hüzeyl'den fıkıh öğrenmiştir. (Bezzâzî, 1981, s. 124) Kendisi ilk eğitimini babasından aldıktan sonra İmam Muhammed'in derslerine katılmış ve Ebû Yusuf'tan rivayette bulunmuştur. 18 yaşından itibaren Irak bölgesindeki çeşitli şehirlerde kadılık ve kendisine tevdi edilen diğer resmî görevleri üstlenmiştir. (Kureşî, 1993, s. 2/210-211; Vekî', 1947, s. 2/161) Kaynaklarda kendisinin bir eserinin olduğu belirtilmiştir. (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 58)

Hilâl b. Yahya er-Re'yî (öl. 245/860)

Hilâl b. Yahya, fıkıh Züfer b. el-Hüzeyl ve Ebû Yusuf'tan tahsil etmiş olup Ebû Hâzîm el-Kâdî ve Bekkâr b. Kuteybe ona öğrencilik yapmıştır. Kelamla uğraşmakla birlikte daha çok şurût ilminde öne çıkan Hilâl b. Yahya'nın birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden biri günümüze kadar ulaşmıştır. (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 254; Kefevî, t.y., s. 94a; Kureşî, 1993, s. 2/207)

Klasik Hanefî Fıkıh Eserlerinde Zikredilen Fukahâü'l-Emsârın İcmânın Teşekkülüne Katkıları

İcmâ, müçtehitlerin Hz. Peygamberin vefatından sonraki bir dönemde dinî bir mesele hakkında fikir birliği etmeleridir. (Dönmez, 2000, s. 417) Şer'î delillerin üçüncüsü olarak kabul edilen icmâya

fıkıh usûlü eserlerinde geniş bir şekilde yer verilmiş, icmânın dayanakları, hükmü teşekkül ve geçerlilik şartları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Klasik Hanefî eserleri incelendiğinde ilk dönem eser sahipleri arasında bulunan Tahâvî (öl. 321/933) ve Cessâs (öl. 370/981) gibi fakihlerin fukahâü'l-emsârın görüşlerine daha çok atıfta bulunduğu görülmektedir. Onlardan sonra bu durum peyderpey azalmıştır.

Tahâvî, fukahâü'l-emsârın görüşlerine sıkça atıf yapmaktadır. O, Arafat'ta vakfeye yetişenlerin hacca yetişmiş sayılacağını fukahâü'l-emsârın üzerinde ittifak ettiği görüş olarak verir. Tahâvî, Ebû Hanîfe ve ashabı ile İmam Mâlik, Evzâî, Leys b. Sa'd, Süfyân es-Sevrî ve İbn Ebû Leyla'yı fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirir. (Malatî, ts., s. 1/178, 187, 311, 2/93, 172) Tahavî, ayrıca farklı konularda fukahâü'l-emsârın icmâ ettiği veya muhalif olduğu görüşlerine yer vermiştir. (Malatî, ts., s. 1/201, 321, 362, 2/26)

Tahâvî, Ebû Hanîfe'nin diğerlerini caiz görmezken (yerleşim yeri dışında suyun bulunmadığı zaman hariç) hurma nebiziyle abdest almayı caiz gördüğünü, Ebû Yusuf'un buna olumlu bakmadığını, İmam Muhammed'in ise hurma nebiziyle abdest aldıktan sonra teyemmümün de gerektiği görüşünde olduğunu ifade eder. Cessâs, Ebû Hanîfe'nin bu içtihadını haberi nazarın (kıyas) önüne geçirerek ortaya koyduğunu belirtir. Ayrıca kıyas gereği fukahâü'l-emsârın mutlak olarak adı su olmayan nebiz, sirke, et suyu gibi sıvılarla abdest almanın caiz olmadığı görüşünde olduğunu belirtir. Ebû Hanîfe ise görüşünü su bulunmadığı durumlarda nebizle abdest almanın cevazına dair İbn Abbâs, İkrime ve Ebû Âliye'den gelen habere dayandırmıştır. (Cessâs, 2010, s. 1/199-200) Cessâs'ın burada fukahâü'l-emsâr kavramıyla Ebû Hanîfe dışındaki âlimleri kastettiği ve onların bu konuda aynı görüşte oldukları anlaşılmaktadır. Cessâs, bu konuda bir icmâdan bahsetmemekle birlikte onun Ebû Hanîfe'nin görüşünü temellendirmeye çalışması, diğerlerinin görüş birliğini, icmâ şeklinde anladığı izlenimini uyandırmaktadır. Diğer taraftan Cessâs, insan ve eti yenen hayvanların artığının temiz olması konusunda fukahâü'l-emsârın arasında ihtilaf olmadığı belirtir. Cessâs'ın bu konuda fukahâü'l-emsârın ittifakına işaret etmesi, bu durumu icmâ olarak algıladığını, meselenin şer'an meşruluğunu buna dayandırdığını göstermektedir. (Cessâs, 2010, s. 1/283) Aynı şekilde Cessâs, abdeste ayakların yıkanması konusunda fukahâü'l-emsârın ilgili ayetteki "ارجلکم" kelimesinin "فاغسلوا" fiiline atfedilmesi gerektiği görüşünü delil olarak sunar. (Cessâs, 2010, s. 1/332) Onun kendisinin de katıldığı bu görüşü icmâ olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Cessâs, aynı eserin çeşitli konularında fukahâü'l-emsârın ittifakını delil olarak sunmaktadır. (Örnek olarak bk. Cessâs, 2010, s. 1/378, 411, 633, 666, 2/413, 416, 3/81, 353, 4/209, 292, 307, 5/304, 433, 6/178, 245, 256, 332, 335, 7/323, 8/92, 279, 287) Bu durum -her ne kadar açıkça zikretmese de- onun fukahâü'l-emsârın ittifakını icmâ olarak bağlayıcı kabul ettiği şeklinde anlaşılabilir. Ayrıca onun fukahâü'l-emsârın ihtilaf ettiği hususlara dikkat çekerek konuyu ele alması, bu durumu doğrular niteliktedir. Cessâs, sadece kendi geleneğine mensup fukahâü'l-emsârı değil hepsini dikkate almaktadır. Onun Şa'bi ve İmam Mâlik gibi fakihlerin görüşlerine atıfta bulunması bu durumu doğrulamaktadır. (Örnek için bk. Cessâs, 2010, s. 6/260) Ehl-i re'y geleneğinin diğer fakihlerinin de aynı tutumu sergilediği görülmektedir.

Serahsî (öl. 483/1090?), hırsızın sağ elinin bilekten kesilmesi gerektiği ve çalınan malın miktarının bir kalkan değerine (10 dirhem) ulaşmaması durumunda hırsıza had gerekmeyeceğini fukahâü'l-emsârın görüşü olarak vermektedir. Ayrıca o, faiz hükmünün altı malla sınırlı olmadığı, bu hükmün kıyas yoluyla diğer mallarda da geçerli olduğu ve kıyasın da delil olarak kabul edilmesi gerektiğini fukahâü'l-emsârın görüşü olarak verir. (Serahsî, 1993, s. 9/133, 136, 12/112) Serahsî, bu konuları açıklarken Zâhirî ve Hâricîler ile isimlerini zikretmediği ve *bazı insanlar* şeklinde atıfta bulduklarını fukahâü'l-emsâr dışında tutar. Bu durum, onun fukahâü'l-emsârın ittifakını icmâ olarak kabul ettiğini göstermektedir. Serahsî, faiz hükmünün altı malla sınırlı olmadığı konusunda fukahâü'l-emsârın ittifak ettiğini belirttiğinden sonra müteahhirinden Davud ez-Zâhirî (öl. 270/884) ile mütekaddiminden Osman el-Bettî'nin (öl. 143/760?) aynı görüşte olmadığını belirtir. Buna göre kimlerin fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirileceğinin âlimlere göre farklılık arz ettiği söylenebilir. Diğer taraftan bu nitelendirmenin hicrî üçüncü asrın sonlarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kâsânî (öl. 587/1191), inan şirketinin caiz olmasına fukahâü'l-emsârın bu konuda insanların teamülünü gerekçe göstererek icmâ etmelerini delil olarak sunar. O, bu konuda fukahâü'l-emsârın ittifakını icmâ olarak değerlendirdiğini açık bir şekilde beyan etmektedir. (Kâsânî, 1986, s. 6/58)

Gayri menkul malların vakfedilmesi konusunda herhangi bir ihtilaf yokken menkul malların vakfedilmesinde ihtilaf bulunmaktadır. Menkul bir eşya olan Mushafın vakfedilebilmesine fukahâü'l-emsârın görüşü delil olarak gösterilmiştir. (Bâbertî, t.y., s. 6/218; İbn Hümâm, t.y., s. 6/218; Merginânî, ts., s. 3/17; Zeylâî, 1313, s. 3/327) Burhâneddîn el-Buhârî (öl. 616/1219), bir evin mescit olarak vakfedilmesinin cevazı konusunda fukahâü'l-emsârın görüşüne başvurmuştur. (Burhâneddîn el-Buhârî, 2004, s. 6/212) Mürtedin Müslüman olması durumunda mallarının kendisine verileceği konusunda da fukahâü'l-emsârın ittifak ettiği belirtilmiştir. (Ensârî, 1994, s. 2/804)

Babertî (öl. 786/1384), kocası iktidarsız olan kadının evlilik birliğinin sonlandırılması konusunda fukahâü'l-emsârın fetvasına değinir. O, fukahâü'l-emsâra Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve ashaplarını örnek gösterir. Hırsızlık nisabına değindiği yerde ise Zâhirîleri fukahâü'l-emsâr dışında tutar. (Bâbertî, t.y., s. 4/298, 5/356)

Aynî (öl. 855/1451), sarığa mesh edilmesinin cevazı konusunda fukahâü'l-emsârın görüşlerine başvurmuştur. Bu konuda zikrettiği âlimler arasında Evzâî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhoveyh, Ebû Sevr, Davud, İbn Ebû Leyla, Ukbe b. Âmir, Saîd b. el-Müseyyeb, Şüreyh, Ata, Süfyân es-Sevrî, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe bulunmaktadır. (Aynî, 2000, s. 1/172, 3/220, 261, 5/583) Aynî, ayrıca Cuma namazı esnasında koşmanın vucûbiyeti ve alış-verişin haramlığı, Ramazan Bayramı'nda namaz kılana sünnet olan şeyler, korku namazı, oruca başlama vakti, Mecûsîlerle evlenme, cariye'nin iddeti ve iddet bekleyenin evden çıkmaması konularında fukahâü'l-emsârın görüşlerine değinir. (Aynî, 2000, s. 3/91, 99, 172, 4/32, 5/45, 599, 625) O, rehinin teslim alınması konusunda Medine'den Ebû Selem, Kâsım, Sâlim, Urve, Süleyman b. Yesâr, Kûfe'den Şa'bî ve İbrahim en-Nehâî, Basra'dan Hasan ve İbn Sirîn'i fukahâü'l-emsâr olarak nitelendirir. Buna karşın belirttiği âlimlerden önceki ilk tabaka tâbiîni ayrıca zikreder. Bunlar Alkame, Esved, Amr b. Şurahbîl, Ubeyde ve Şüreyh'tir. (Aynî, 2000, s.

12/472) Bu durum, Aynî'nin daha çok ikinci tabaka tâbiîn ve sonrasındaki âlimleri fukahâü'l-emsâr olarak değerlendirdiği şeklinde anlaşılabilirse de daha önce ilk tabaka tâbiîn âlimlerini fukahâü'l-emsâr olarak addetmesi bu yorumu mümkün kılmamaktadır. Onun rehin konusuna özel olarak böyle bir tasnife gittiği anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457), şüphenin had cezasını düşürmesi hususunda fukahâü'l-emsârın icmâ ettiğini belirterek bu durumu delil olarak sunar. Ayrıca o, çalınan malın miktarı konusunda Hasan-ı Basrî, Davud, Hâriciler ve İmam Şâfiî'nin kızının oğlunun nisaba karşı çıktığını bunların dışındaki fukahâü'l-emsârın ise çalınan malın asgarî bir değerinin olması gerektiği görüşünde olduklarını belirtir. (İbn Hümâm, t.y., s. 5/249, 356) İbnü'l-Hümâm'ın bu ifadesini iki şekilde anlamak mümkündür. İlkine göre o, belirttiği âlimleri fukahâü'l-emsâr olarak görmemektedir. İkincisine göre ise Hâricîlerden bazı âlimler dahil saydığı isimleri fukahâü'l-emsâr olarak değerlendirmektedir. Ancak ilk ihtimal, daha mümkün görünmektedir.

İbn Nüceym (öl. 970/1563), maraz-ı mevttte yapılan vakıf, menkul malların vakfedilmesi ve vâkıfın vakıf gelirini kendisinin alması konusunda fukahâü'l-emsârın görüşlerine müracaat eder. (İbn Nüceym, t.y., s. 5/212, 218, 239)

İbn Âbidîn (öl. 1252/1836), şüphenin haddi düşürmesi konusunda fukahâü'l-emsârın icmâ ettiğini belirtir. Ayrıca insanların teamülü sebebiyle silah, at, Mushaf gibi menkul eşyanın vakfının cevazına fukahâü'l-emsârın görüşünü delil gösterir. (İbn Âbidîn, 1966, s. 4/18, 363)

Sonuç

Hz. Peygamberin vefatından sonraki dönemlerde sahabe ve tâbiîn, farklı şehirlere yerleşmiş ve buralarda ders halkaları tesis ederek hadis ve fıkıh öğretmişlerdir. Bu ders halkaları onların öğrencileri tarafından devam ettirilmiştir. Bu süreçte şehirlerde öne çıkan bazı âlimler, fıkıh ilminde otorite haline gelmiş ve bunlar *fukahâü'l-emsâr* olarak nitelendirilmiştir. Bu yapı hicrî üçüncü asrın sonlarından itibaren mezheplerin teşekkülüyle birlikte peyderpey ortadan kalkmış ve onların yerini mezheplerin kurucu imamları, sonraki dönemlerde ise mezhep içinde öne çıkan fakihler almıştır. Bu nedenle sahabeden mezheplerin teşekkülüne kadar olan zaman dilimi *fukahâü'l-emsâr* dönemi olarak nitelendirilebilir.

Mezheplerin teşekkülünden önce yaygın iki fıkıh ekolüne müntesip çok sayıda âlim, *fukahâü'l-emsâr* olarak nitelendirilmekle birlikte bunların büyük çoğunluğu ehl-i hadîs ekolündendir. Ehl-i re'y ekolünden *fukahâü'l-emsâr* olarak öne çıkan âlimlerin Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Mesrûk b. Ecda', İbrahim en-Nehâî, Hammâd b. Ebû Süleyman, Ebû Hanîfe, Züfer b. Hüzeyl, Ebû Yusuf, Âfiye b. Yezîd, Esed b. Amr, Abdullah b. el-Mübârek, Vekî' b. el-Cerrâh, Hilâl b. Yahya, İbrahim es-Sâiğ ve Yahya b. Eksem olduğu görülmektedir.

Mezheplerin teşekkülü öncesinde görüşlerine sık sık atıfta bulunulan *fukahâü'l-emsârın* müntesibi bulunduğu ilmî gelenek itibara alınmaksızın icmânın teşekkülünde dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Gerek ehl-i hadîs gerekse ehl-i re'y geleneğine mensup *fukahâü'l-emsârın* görüşlerine değer verilmiş ve fikhî meseleler ele alınırken onların görüşleri delil olarak ileri sürülmüştür. Ayrıca

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

fukahâü'l-emsârn üzerinde ittifak ettikleri konular icmâ olarak algılanmış ve onların görüşlerinin dışına çıkılmaması âlimlerin adeti olmuştur. Özellikle ihtilaf edilen konularda *fukahâü'l-emsârn* görüşlerine başvurulmuş ve icmânın teşekkülünde öncelikle onların ne söylediğine bakılmıştır. Klasik Hanefî eserlerinde bir konuda farklı görüşler içerisinde tercih edilen görüşün *fukahâü'l-emsârn* görüşleriyle desteklenmesi yoluna gidilmiştir. Mezheplerin teşekkülünden sonra özellikle hicrî üçüncü asrın sonundan itibaren ise kurucu imamların ve mezhepte öne çıkan fakihlerin görüşlerine daha çok itibar edilmiştir. Bu nedenle erken dönem eserlerinde *fukahâü'l-emsârn* görüşlerine sıkça atıfta bulunulurken sonraki dönem eserlerinde bu atıflar peyderpey azalmıştır.

Kaynakça

- Aras, M. Ö. (1997). Hammâd b. Ebû Süleyman. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 15, ss. 484-486). TDV Yayınları.
- Aydınlı, A., & Öğüt, S. (1994). Ehl-i Hadis. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 507-512). TDV Yayınları.
- Aynî, E. M. M. b. A. B. (2000). *El-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Aynî, E. M. M. b. A. B. (2006). *Megâni'l-abyâr fi şerhi Esâmî ricâlî meâni'l-âsâr*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bâbertî, M. b. M. (t.y.). *El-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. Dâru'l-Fikr.
- Bedir, M. (2013). Züfer b. Hüzeyl. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 527-530). TDV Yayınları.
- Bezzâzî, H. M. b. M. el-Kerderî. (1981). *Menâkıbü Ebî Hanîfe*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1993). *Sabîhu'l-Buhârî* (5. bs). Dâru İbn Kesîr.
- Burhâneddîn el-Buhârî, M. b. A. (2004). *El-Mubîtu'l-burbânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). Abdullah b. Mes'ûd. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 114-117). TDV Yayınları.
- Cessâs, E. B. A. b. A. er-Râzî. (2010). *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Çiğdem, R. (2018). Şehir Özelinde Fukahâü'l-Emsâr Kavramının Tahlili. İçinde "Troia'dan Çanakkale'ye İnsanın, İnançın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir" Uluslararası Kongresi (ss. 287-301). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Dârimî, E. H. M. b. H. (1991). *Meşâbiru ulemâi'l-emsâr ve a'lâmi fukahâi'l-aktâr*. Dâru'l-Vefâ.
- Dönmez, İ. K. (2000). İcmâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 417-431). TDV Yayınları.
- Ensârî, C. E. M. A. b. Y. Z. b. M. (1994). *El-Lübâb fi'l-Cem'i beyne's-Sünneti ve'l-Kitâb* (2. bs, C. 1-2). Daru'l-Kalem; Daru's-Şâmiyye.
- Erdoğan, M. (2005). İbn Mes'ûd'dan Ebû Hanîfe'ye Re'y Mektebi. İçinde İ. Hatiboğlu (Ed.), *İmâm A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi* (ss. 317-341). KURAV Yayınları.
- Erul, B. (2004). Mesrûk b. El-Ecda'. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 336-337). TDV Yayınları.
- Fayda, M., & Koçak, M. (2007). Ömer. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 44-53). TDV Yayınları.

- Fiğlalı, E. R., & Kandemir, M. Y. (1989). Ali. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 371-378). TDV Yayınları.
- Hatîb el-Bağdâdî, E. B. A. b. A. b. S. (2002). *Târîhu Bağdât*. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Hoyladı, A. (2021). *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci* [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Âbidîn, M. E. b. Ö. b. A. (1966). *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (2. bs, C. 1-6). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer, A. b. A. el-Askalânî. (1326). *Tehzîbü't-tehzi'b* (C. 1-12). Matba'atu Daireti'l-Ma'ârifî'n-Nizamiyye.
- İbn Hacer, A. b. A. el-Askalânî. (1415). *El-İsâbe fî temyizî's-sabâbe* (C. 1-8). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hacer, A. b. A. el-Askalânî. (2002). *Lisânü'l-mîzân*. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- İbn Hişâm, E. M. A. (1955). *Es-Sîretü'n-nebiyye li İbn Hişâm* (2. bs). Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdüh.
- İbn Hümâm, K. M. b. A. (t.y.). *Fethu'l-kadîr*. Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr, M. b. M. (1414). *Lisânü'l-Arab* (3. bs, C. 1-10). Dâru Sâdır.
- İbn Nüceym, Z. b. İ. b. M. (t.y.). *Babru'r-râik, an Kenzî'd-dekâik*. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- İbn Sa'd, E. A. M. el-Bağdâdî. (1990). *Et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Avvâm es-Saudî, E.-K. A. b. M. b. Y. (2010). *Fedâilü Ebî Hanîfe ve abbâruhu ve menâkibühü*. el-Mektebetü'l-İmdâdiyye.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. A. b. A. b. M. (1992). *El-Muntazam fî târîhi'l-ümmem ve'l-mulûk*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'n-Nedîm, E.-F. M. b. İ. (1997). *El-Fibrîst*. Dâru'l-Ma'rife.
- Kal'acî, M. R. (2007). *Mevsûatü fikhi't-Taberî ve Hammâd b. Ebî Süleyman* (2. bs). Dâru'n-Nefâis.
- Kandemir, M. Y. (2010). Şa'bî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 217-218). TDV Yayınları.
- Kâsânî, A.-D. E. B. b. M. (1986). *Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kefevî, M. b. S. (t.y.). *Ketâibü'l-a'lâmî'l-ahyâr fî mezhebi Ebî Hanîfeti'n-Nu'mânî'l-muhtâr* (Millet Genel Kütüphanesi).
- Kevserî, M. Z. (1998). *Bulûğu'l-emânî*. Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs.
- Kılıçer, M. E. (1994). Ehl-i Re'y. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 520-524). TDV Yayınları.

- Köse, S. (1995). Esved b. Yezîd. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 11, ss. 441-442). TDV Yayınları.
- Köse, S. (1999). İbn Ebû Leylâ, Muhammed b. Abdurrahman. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 436-437). TDV Yayınları.
- Kureşî, A. b. M. b. M. E.-V. (1993). *Cevâbiru'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefîyye*. Dâru Hicr.
- Leknevî, E.-H. A. (1324). *Fevâidu'l-behiyye fî terâcîmi'l-Hanefîyye*. Dâru's-Saâde.
- Malatî, C. Y. b. M. (ts.). *El-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkîli'l-Âsâr* (C. 1-2). Âlemü'l-Kütüb.
- Mergînânî, E.-H. A. b. E. B. (ts.). *El-Hidâye fî şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nemerî, E. A. İ. A., & İbnü'l-Medîni, E.-H. A. (2018). *Risâle fî tesmiyeti fukahâi'l-emsâr ve Tesmiyetu men tedûru aleyhimü'l-esânîdi min ruvvâti'l-badîs ve tesmiyetü fukahâi'l-muhaddisîn*. Dâru Risâleti'l-Beyân.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. (1369). *Tesmiyetü fukahâi'l-emsâr*. Dâru'l-Va'y.
- Okuyucu, N. (2021). *Şafî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (2. bs). İFAV Yayınları.
- Özel, A. (1989). Alkame b. Kays. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, s. 467). TDV Yayınları.
- Özen, Ş. (1999). İbn Şübrüme. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 20, ss. 379-381). TDV Yayınları.
- Özen, Ş. (2001). Kâdi Şüreyh. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 119-121). TDV Yayınları.
- Özen, Ş. (2006). Nehâî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 535-538). TDV Yayınları.
- Özkan, H. (2006). *Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Safedî, S. H. b. Ü. (2000). *El-Vâfi bi'l-vefeyât* (C. 1-29). Dâru İhyâi't-Turâs.
- Saymerî, E. A. H. b. A. (1985). *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbîhi*. Âlemü'l-Kütüb.
- Sebezmûni, E. M. A. b. M. b. Y. (2020). *Keşfü'l-âsâri's-şerîfe fî menâkibi'l-İmâm Ebî Hanîfe*. Mektebetü'l-İrşâd.
- Serahsî, E. B. M. b. A. (1993). *El-Mebsût*. Dâru'l-Ma'rife.
- Şahhâmî, E.-K. Z. b. T. (1429). *Cüz'ü tubfeti îdi'l-fitr*. Câmiatü'l-Melik Suûd.
- Şîrâzî, E. İ. İ. b. A. (1970). *Tabakâtu'l-fukahâ*. Dâru'r-Râidi'l-Arabî.
- Tan, O. (2018). İlk Mezhepleşme Tezahürleri: Şehir Fıkhi ve Şehir Fakihleri. *Journal of Islamic Research*, 28(2), 310-330.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Taş, A., & Özşenel, M. (2010). Şeybânî, Muhammed b. Hasan. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 38-43). TDV Yayınları.
- Uzunpostalcı, M., Yavuz, Y. Ş., & Bardakoğlu, A. (1994). *Ebü Hanîfe* (C. 10). TDV Yayınları.
- Vâizu Belhî, E. B. A. b. Ö. (1350). *Fedâilü Belh* (A. M. b. M. Belhî, Çev.). İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İnan.
- Vanlıoğlu, M. M. (2020). Kefevî'nin Ketâib'inde Fukahâ-i Emsâr: Mutlak Müçtehitler, İlmî Silsileleri ve Şehirleri. *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 4(2), 165-214.
- Vekî', E. B. M. b. H. ed-Dabbiyyi'l-Bağdâdî. (1947). *Abbâru'l-kudât*. el-Mektebetu't-Târihiyyetü'l-Kübrâ.
- Zehebî, E. A. M. b. A. (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (3. bs). Müessesetu'r-Risâle.
- Zeylâî, O. b. A. F. (1313). *Tebyîni'l-bakâik şerhu Kenzü'd-dekâik ve Hâşiyetü's-Şilbî*. el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye.
- Ziriklî, H. b. M. (2002). *El-A'lâm* (15. bs). Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

ICMUSS

Özel Esaslara Tabi Olmamak Adına Verilen Düzeltme Beyannamelerine (İhtirazi Kayıtlı) Karşı Dava Yoluna Gidilmesine İlişkin İçtihat Değişikliğinin “Hak Arama Özgürlüğü” Yönüyle Değerlendirilmesi

Ali SAKLAN¹

Öz

Özel Esaslar uygulaması, katma değer vergisi mükelleflerinin iadesini talep ettiği katma değer vergisi tutarının doğruluğunu tespitinde, gerçek bir yüklenime dayalı olmayan ve hayali olarak oluşturulmuş katma değer vergisinin haksız yere iadesini engelleme amaçlı oluşturulmuş bir mekanizmadır. Özellikle sahte belge düzenleyen ve/veya sahte belge kullanma konusunda haklarında olumsuz tespit/rapor bulunan mükelleflere karşı katma değer vergisi iadesi sisteminin sekteye uğraması engellenmektedir. Bu bağlamda vergi mükellefleri için hassas bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel esaslara alınma, hususunda zaman zaman vergi idareleri ile vergi mükellefleri karşı karşıya gelmektedir. Vergi idaresince vergi mükelleflerine yazı gönderilir. Mükellef nezdinde bazı faturaların sahte olduğu ifade edilir. Bu faturalara ait katma değer vergisinin düzeltme beyannamesi vererek indirimlerden çıkarılması istenir. Aksi halde vergi mükellefinin özel esaslar kapsamına alınacağı belirtilir. Özel esaslar kapsamına alınmak istemeyen vergi mükellefleri, vergi idaresince gönderilen yazılara istinaden düzeltme beyannameleri (ihtirazi kayıtlı) vererek katma değer vergi beyanlarını düzeltmektedir.

Çalışma konusu bu verilen düzeltme beyannamelerine karşı vergi mükelleflerinin dava açma yoluna gitmelerinin, mahkemeler nezdinde nasıl değerlendirileceğine ilişkindir. 2019 yılında yapılan bireysel başvuruya karşı verilen Anayasa Mahkemesi kararına kadar, konuyla ilgili Danıştay tarafından farklı yönde kararlar verilmekteydi. Ancak 2019 yılında bireysel başvuru kararından sonra Danıştay'ın içtihatı bireysel başvuru kararı paralelinde olmaya başlamıştır. Diğer bir anlatımla Danıştay'ın bazı kararları hariç tutarsak, Anayasa Mahkemesi tarafından 2019 yılında verilmiş bireysel başvuru kararına kadar, birçok kararında düzeltme beyannamelerine (ihtirazi kayıtlı) karşı açılan

¹Dr. (İç Denetçi), İstanbul Üniversitesi SBE. Kamu Hukuku ABD. Mali Hukuk Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kurum: Necmettin Erbakan Üniversitesi İç Denetim Birimi Başkanlığı, Orcid: 0000-0002-2498-808X

davaları reddetme yoluna gitmiştir. Ancak 2019 sonrasında ise düzeltme beyanlarına (ihtirazi kayıtlı) karşı açılan davaları kabul yoluna gittiği görülmüştür.

Çalışmada, yaşanan bu durumlar Anayasa’da yer bulmuş temel hak ve özgürlüklerden “hak arama özgürlüğü” bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel Esaslar Uygulaması, Düzeltme Beyannameleri (İhtirazi Kayıtlı), İçtihad Değişikliği, Hak Arama Özgürlüğü.

Giriş

Katma Değer Vergisi (KDV) safı, yayılı, dolaylı bir genel tüketim (harcama) vergisi olarak, üretim aşamasından tüketime kadar ekonominin her aşamasında mal ve hareketlerini konu alan bir vergi türüdür (Oktar, 2016:169).KDV kendi içerisinde vergi mükellefinin hizmet ifası ve teslim yoluyla tahsil ettiği KDV’nin üzerinden, yapılan teslim ve hizmet amacıyla düzenlenen fatura ve benzeri belgelerde gösterilen KDV’yi indirim konusu yapabilmektedir (Şenyüz, vd.2020:274). Vergi mükellefleri KDV kanunu ve tebliğlerde yer verilen şartlarda indirim yoluyla gideremediği ve yükledikleri KDV’yi iadesini isteyebilmektedir. Fakat uygulamada kimi durumlarda Hazineye intikali gerçekleşmemiş ve gerçek bir yüklenime dayanmayan tutarların yolsuz olarak iadesi, vergi idarelerinden talep edilmektedir. Bu şekilde sakıncalı bir durumun gerçekleşmemesi adına Özel Esaslar uygulaması mevzuat düzenlemesi ile haksız iade işleminin gerçekleşmesini önlemek amacıyla devreye sokulmuştur.

Mükellefler tarafından pek hoş gitmeyen ve tedirgin edici bir uygulama olan Özel Esaslar uygulaması devreye girmesi ile birlikte vergi idarelerince zaman zaman yapılan tespitlere dayanarak olumsuz mükellefler listesine giren mükelleflerden mal ve hizmet satın alımında bulunan mükellefleri özel esaslara tabi tutulabileceklerinden kasıtlı, sözlü ve/veya yazılı uyararak olumsuz listedeki mükelleflerden aldıkları fatura ve belgelerdeki KDV’yi indirilecek KDV’lerden çıkartılması istenmektedir. Vergi mükellefleri de iade mekanizmasını oldukça zor duruma sokan bu uygulamaya girmek adına çekince göstererek beyanlarını düzeltme yoluna gitmektedirler. Ardından tereddütlü bir şekilde verdikleri düzeltme beyanlarına karşı dava yoluna başvurarak cezalı vergi tarhiyatlarını iptal edilmesi istenmektedir. Bu noktada ihtirazi kayıtlı verilen düzeltme beyannamelerine karşı yargının dava yoluna gidilip gidilmemesi diğer bir ifadeyle vergi mükelleflerinin bu konuda dava hakkı olup olmadığı yönünden çelişik kararlar verdiği görülmektedir.Yargı kararlarına bakıldığında; 2019 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararından öncesinde genel itibariyle konuya ilişkin olarak genel itibariyle olumsuz içtihatlarla yer verdiği, bireysel başvuru kararından sonra ise içtihat değişikliğine gidilerek dava yoluna gidilmesi hususunda olumlu kararlarverildiği görülmektedir. Dava yoluna gidilip gidilmemesi hususu hiç şüphesiz “hak arama özgürlüğü” açısından önemli bir konu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Konunun bu açıdan da değerlendirilmesi de önem arz etmektedir.

Bu minvalde Çalışma konumuz da anlatılan bu hususlar üzerine şekillenmiştir. Güncel yargı kararları ışığında konu “hak arama özgürlüğü” bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında çalışmamıza temel teşkil eden üç önemli konudan bahsedilmiştir. Bunlar sırasıyla Özel Esaslar Uygulaması, ihtirazi Kayıtlar verilen beyannamelerde dava hakkı ve Hak Arama Özgürlüğü’dür.

Özel Esaslar Uygulaması

Özel Esaslar, KDV’de yer verilen iade mekanizmasının işlerliğini ve hukuka uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak için getirilen bir mekanizmadır.84 Seri No’lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği (Resmî Gazete (RG)Tarihi: 23.11.2001, RG No: 24592) ile uygulanmaya başlanan özel esaslar kurumu, halen Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği’nin (Resmî Gazete (RG)Tarihi: 26.04.2014, RG No: 28983) “KDV İadesinde Ortak Hususlar” başlıklı IV. Bölümünün E Başlığı altında belirtilen hükümler doğrultusunda uygulanmaktadır.

Tebliğe göre; Özel Esaslar Uygulaması, Hazineye intikal etmemiş ve gerçek bir yüklenime dayanmayan tutarların KDV iade uygulamasında yolsuz olarak iadesini önlemeyi amaçlamaktadır. Yine Tebliğe göre; vergi mükellefleri indirim yoluyla gideremedikleri ve gerçekte yükledikleri KDV’nin iadesini temin etmek için hiç yüklenmediği halde sahte belge veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belgeye dayalı olarak indirim hesaplarına alınan ve indirim yoluyla giderilemediği için de iadesi talep edilen KDV olarak gösterilen tutarların iadesinin önlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Özel esaslar uygulaması da gerçekte iadesi gereken KDV’nin tespitine yönelik olarak düzenlenmiştir.

Özel esaslar uygulaması, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) 3/B maddesi dikkate alınarak mükelleflere ispat imkanı vermektedir. İnceleme ve/veya idari aşamada sahte belge düzenleme ve kullanma olayını işlemle ilgili belgeye dayanılarak, yazılı bir şekilde ispat olanağı verilmektedir (Cerit, 2014:13). Yine Tebliğ’e göre; kendileri hakkında olumsuz tespit veya rapor bulunmamakla beraber mal ve/veya hizmet satın aldıkları mükellef hakkında olumsuz tespit veya rapor bulunan mükelleflere de ispat imkanı getirilmiştir.

Özel esaslar uygulamasına kimlere uygulanacağı sorusuna Tebliğ’de cevabını bulmuştur. Buna göre; haklarında gerçeğe aykırı belge kullandıkları ve düzenlediklerine dair karine ve delilleri içeren tespit veya rapor bulunan mükelleflerden, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun “Teminat Uygulaması” başlıklı 153/A maddesi kapsamına giren mükellefler, adresinde bulunmama, beyanname vermeme, defter ve belge ibraz etmeme konularında tespit bulunan mükellefler, sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma ya da düzenleme konusunda olumsuz tespit ve olumsuz rapor bulunan mükellefler, KDV yönünden ihtiyati tahakkuk veya ihtiyati haciz uygulanan mükellefler özel esaslar uygulamasına tabi olmaktadır. Yine sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleme hakkında olumsuz rapor bulunan mükelleflerin ortakları, bunların ortak oldukları veya kurdukları

ortaklar ve kanuni temsilcisi oldukları mükellefler ile düzenleme fiiline iştirak edenler de özel esaslar kapsamına alınmaktadır.

Tebliğ'e göre; iade işlemleri tebliğde yer verilen şartlar dahilinde yürütülmektedir. Bu şekilde özel esaslar kapsamına giren mükelleflerin KDV İade işlemleri teminat karşılığı (*tebliğde belirtilen miktarlarda*) yapılır. Aksi durumda iade talepleri vergi inceleme raporuna istinaden yerine getirilmektedir.

Özel esaslar uygulaması sınırsız süreli bir uygulama olarak kullanılmamaktadır. Belirli şartlar dahilinde bu uygulamaya tabi tutulan mükellefler genel esaslara dönerek, iade taleplerini bu uygulamaya tabi olmayan vergi mükellefleri gibi isteyebilmekte, vergi idaresince bu talepleri yerine getirilebilmektedir. Bu şartlara örnek olarak, haklarında sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanma fiiline ilişkin olumsuz rapor olan mükelleflerin bu belgeleri indirim hesaplarından çıkarmaları, bahsi geçen olumsuz raporların yargı kararıyla terkinini, özel esaslara girildiği dönemden sonraki vergilendirme döneminden itibaren herhangi bir olumsuz kayıt olmamak kaydıyla, sahte belge kullanma dört yıl, muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge için üç yıl süre geçmesi vb. verilebilir. Örnek olarak gösterilen şartlar gibi, haklarında olumsuz tespit, düzenleme fiiline ilişkin olumsuz rapor ve diğer tespitler bulunan mükellefler de benzer şartlar (*her biri kendi arasında Tebliğ'de yer verilmiştir.*) yerine getirilmesi halinde genel esaslara dönülebilmektedir.

Özel esaslar kurumu, vergi mükellefleri açısından değerlendirdiğimizde; mükellefleri tedirgin edici ve uygulamadan mümkün merteye uzak durmak isteyecekleri bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

İhtirazi Kayıtlarla Verilen Beyannamelerde Dava Hakkı

Çağdaş vergileme anlayışının temelinde, kişilerin vergiye tabi tutulacak birtakım iktisadi unsurlara ait bilgileri en iyi kendilerince beyan etmesi gerektirir. Bu mantıktan hareketle, vergi tarhiyatlarının dayanağı mükelleflerce verilen vergi beyanlarıdır. Bu beyan sistemi felsefesinin temelini oluşturmaktadır (Tünel, 2010:104). Bu noktadan hareketle, Türk Vergi Hukukunda vergilendirme işlemi de beyan esaslı olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi mükellefleri vergilendirilecek kazancı bulunması halinde ya da ilgili vergi mevzuatında kazancı olmaması halinde bile verilmesi gerekmesi halinde beyanname yoluyla vergilerini beyan etmektedir. Mükelleflerin kendi beyanları ile bağlı olmasından kasıtlı kendi beyanlarına karşı dava açamayacakları ilkesinin bir istisnası olarak karşımıza çıkan ihtirazi kayıt yoluyla beyan, günümüz şartlarında vergi mükellefleri arasında sıkça uygulanmış bir hukuki yol olarak karşımıza çıkmaktadır (Fahrman, 2012:9).

İhtirazi kayıt kavramı aslı Osmanlıca "kayd-ı ihtirazi" şeklinde ifade olunan iki sözcüğün bir araya gelmesi sonucunda oluşan bir kavramdır. Kabul etmeme, geri durma, çekinme anlamlarına yakın anlama gelmektedir (Yılmaz, 2006:309). İhtirazi kayıt Vergi Hukukunda da kullanılan bir kavramdır. "İhtirazi kayıt"; belli hakların kullanılmasında çekince göstermek, bu hakların saklı tutulması anlamına gelmektedir (Kumkale, 2009). Diğer bir anlatımla ihtirazi kayıt; mükelleflerce beyan sonucunda tarh

edilen vergiye karşı dava açma hakkının saklı tutulmasını amaçlayan bir kurumdur (Ortaç ve Furtuna, 2017:437).

İhtirazi kayıtla verilen beyannamenin davaya konu edilmesine bakılacak olursa; 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 378. maddesine ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulu Hakkındaki Kanunu'nun (İYUK) 27. maddesine bakılması uygun olacaktır.

VUK'un 378. maddesinin 2. fıkrasında; "...Mükellefler beyan ettikleri matrahlara ve bu matrahlar üzerinden tarh edilen vergilere karşı dava açamazlar..." hükümlerine yer verilmiştir. Madde metnine göre; beyan usulü ile mükelleflerin verdiği beyanlarını dava yoluna götürülmesi yolu istisnalar haricinde (vergi hatası vb.) kapanmıştır. Ancak mükellefler uygulamada tereddüt hasıl olmuş bazı hususlar ilerde vergi idaresi ile aralarında hukuki ihtilaf yaşamamak adına çekince göstererek diğer bir ifadeyle ihtirazi kayıt koyarak şekli ödevlerini yerine getirmektedir (Göker ve Yılmazoğlu, 2017:84). Bu noktada tereddüt ettikleri bu hususları dava yoluna götürmeleri mükellefler için temel hak ve hürriyetlerini kullanmaları için son derece önem arz etmektedir. Bu açıdan İYUK 27. Maddeye getirilen düzenleme vergi mükelleflerinin bu konuda dava haklarını elde etmelerine gerektiren yolu açmıştır.

İYUK'un 27. maddesinin 4. bendine 02.07.2012 tarihli 6352 sayılı Kanun'un 57. maddesi ile getirilen hükümlerle; "...ihtirazi kayıtla verilen beyannameler üzerine yapılan işlemlerle tahsilat işlemlerinden dolayı açılan davalar, tahsil işlemini durdurmaz. Bunlar hakkında yürütmenin durdurulması istenebilir..." ifadelerine yer verilmiştir. Böylelikle ihtirazi kayıtlı verilen beyannamelere karşı vergi mükelleflerine dava açma yolu getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle vergi mükellefleri ihtirazi kayıtlı verdikleri vergi beyanlarına karşı dava yoluna gidebilmektedir. Maddenin metni incelendiğinde; bu şekilde açılan davaların tahsil işlemlerini durdurmayacağı, bu konuda vergi mükelleflerine yürütmenin durdurulması isteminde bulunma hakkı verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak beyanları hakkında tereddüt hasıl olan mükellefler dava açma haklarını saklı tutmak amacıyla beyanlarını verirken ihtirazi kayıt koymaları gerekmektedir (Oktar, 2020:507). Yükümlü ihtirazi kayıt yoluyla bir taraftan dava hakkına sahip durumuna gelmekte, bir taraftan da beyanname vermemenin sonuçlarına karşı kendine bir koruma mekanizması elde etmektedir (Kaneti vd., 2019:497).

Hak Arama Özgürlüğü

İçerik olarak hak, yararlanma taleplerini, bazı yasakları ve özgürlükleri içine alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Toklu, 1998:4). Kavramsal bağlamda hak arama ise, bir haktan ziyade bir hürriyet ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Hak Arama Özgürlüğü, 1982 Anayasasında "hak arama hürriyeti" olarak ifade edilmiştir (Sarıaslan, 2018: 355).

Hak arama özgürlüğü, 1982 Anayasasının Kişinin Hakları ve Ödevleri bölümünün Hakların Korunması İle İlgili Hükümler başlığı altında 36. maddesinde düzenlenmiştir. Maddede hak arama

hürriyeti bağlamında, “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.” ifadelerine yer verilmiştir.

Buradan hak arama özgürlüğü unsurlarını, kişilerin davacı olarak iddiada bulunma ve davalı olarak savunmada bulunma, meşru yollardan ve vasıtalarından faydalanma, mahkeme önüne çıkma şeklinde saymak mümkündür (Aydın, 2006: 10).

Belirli hak arama yolları ve bu yollara başvurup başvurmama hak arama özgürlüğünün konusu oluşturmaktadır. Hak arama özgürlüğü devlete hak arama yolları açısından her türlü tedbiri alma ve bu hakka dokunmama konusunda sırasıyla hem olumlu hem de olumsuz ödev yüklemektedir (Köküarı, 2011:167).

Hak arama özgürlüğünde bağlamında çıkan sonuç; her olayda ve aşamada yargıya başvurma olanakları açık bulunması gereklidir. Kişilerin yargı ve kanun yollarına başvurmalarını engelleyen her kural hak arama hürriyetini zedeleyen ve adaleti yaralayan bir engel oluşturmaktadır (Evren, 1988).

Özel Esaslara Girme Endişesi İle İhtirazi Kayıtlı Düzeltme Beyannamesi Verilmesi (Vergi İdaresince Uygulanan Yöntem)

Kavramsal çerçeve bağlamında çalışma konumuz ile ilgili önemli kavramlara kısaca değindikten sonra, çalışmaya ilişkin olarak vergi idareleri ile vergi mükellefleri arasında ihtilafa konu olan ve ihtirazi kayıtlı düzeltme beyannamelerine kaynaklık teşkil eden durumun izah edilmesi uygun olacaktır.

Danıştay tarafından verilen kararda vergi idarelerince nasıl bir uygulama izlediği izah edilmiştir. Kararda özetle; “...Uygulamada vergi dairelerinin; olumsuz mükellefler listesine girmiş bir mükelleften mal ve hizmet alan diğer mükellefleri, yazılı ya da sözlü olarak özel esaslar kapsamındaki mükelleflerden yapılan alışlara ait faturaları KDV beyanlarından çıkarmaları, yani bu faturalara ait katma değer vergilerini indirim konusu yapmamaları, bu suretle düzeltme beyannamesi vermeleri veya dört katı tutarında teminat göstermeleri veya yeminli mali müşavir raporu ibraz etmeleri, aksi halde olumsuz mükellefler listesine dahil edileceği ve incelemeye alınacakları yönünde uyardıkları görülmektedir...” ifadelerine yer vermiştir. (Danıştay 9D. E.2012/4266, K.2013/1625, KT. 11.03.2013)

Bu şekilde düzeltme işlemi gerçekleşmesi halinde mükellef hakkında özel esasların uygulanmayacağı, 15 gün içerisinde bilgi verilmez ve işlemlerin gerçekliği ispatlanmaz ya da düzeltme yapılmazsa sahte belge veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma tespitinden kaynaklı özel esasların uygulanacağı ifade edilmektedir (Berk, 2018).

Birçok firma incelemeye maruz kalmamak için idarenin bu talebini yerine getirmekte ve ilave vergi tahakkukunu faiziyle birlikte ödemek zorunda kalmaktadır (Danıştay 9D. E.2012/4266, K.2013/1625, KT. 11.03.2013).

Yargı Kararlarına Bakış

Bu başlık altında çalışma konumuzla ilgili verilen yargı kararları gözden geçirilmiştir. Yapılan gözden geçirme üç alt başlık şeklinde tasnif edilerek yapılmıştır. Tasnif yapılırken, 2019 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ve içtihat değişikliğine neden olan bireysel başvuru kararı dikkate alınmıştır.

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı Öncesi Yargı Kararlarına Bakış

Anayasa Mahkemesi tarafından 2019 yılında bireysel başvuru kararı verilmeden önce konuya ilişkin olarak Danıştay tarafından verilen kararlarda içtihat birlikteliği olmamakla beraber, ihtirazi kayıtlarla verilen düzeltme beyannamelerine karşı dava açılmayacağı şeklinde verilen kararların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Aşağıdaki paragraflarda hem bu karar örneğinden hem de karşıt görüş beyan eden Danıştay kararlarından örnekler verilecektir.

Danıştay 4D. E.2016/2253, K.2018/6097 sayı ve 19.06.2018 tarihli kararında özetle; *“...yükümlülerin ancak süresi içerisinde verdikleri beyannameler üzerine tabakkuk eden vergilere karşı ihtirazi kayıt koymak suretiyle dava açabilecekleri, süresinden sonra iradi olarak verilen düzeltme beyannameleri üzerine tabakkuk eden vergilere karşı dava açamayacakları açık olduğundan vergi mahkemesi kararında hukuka uyarlık görülmemiştir...”* ifadelerine yer verilmiştir..

Yine benzer nedenlerle açılan bir başka temyiz kanun yolunda (Danıştay 4D. E.2016/7216 K.2019/762 KT. 04.02.2019) Danıştay benzer bir karar vermiştir. *(Kararlar benzer içerikte olduklarından tekrara düşmemek adına kararlara yer verilmemiştir.)*

Konuya ilişkin olarak Danıştay tarafından ihtirazi kayıtlarla verilen düzeltme beyannamelerine karşı açılan davayı reddeden kararlara karşı karşıt görüş bildiren kararlarda verilmiştir.

Danıştay 9D. E.2012/4266, K.2013/1625 sayı ve 11.03.2013 tarihli kararında özetle; *“...davada katma değer vergisi beyannamelerini veren davacının daha sonra ihtirazi kayıt konulmak suretiyle ikinci bir beyanname daha vererek ilk beyannameye yer alan indirimine konu bazı faturaların beyannameden çıkarılması sağlanmıştır. Davacının aleyhine olan bu durumun kendi iradesiyle ortaya çıktığı iddia edilse de ticari hayatın olağan koşulları altında bir yükümlünün bu yönde bir eylemde bulunması olağan sayılmayacağından davacının verdiği ikinci beyannamenin özgür iradeyle olduğundan söz edilemez... davacı hakkında bir inceleme yapılmadan ve kullandığı faturaların gerçek olup olmadığı, kendisi ve fatura düzenleyicileri hakkında her yönüyle incelenerek ortaya konulmadan düzeltme beyannameleri üzerine yapılan tabakkuk işlemi isabet görülmemiştir...”* ifadelerine yer verilmiştir.

Yine benzer nedenlerle açılan bir başka temyiz kanun yolunda (Danıştay 9D. E.2012/4265 K.2013/1630 KT. 11.03.2013) Danıştay benzer bir karar vermiştir. *(Kararlar benzer içerikte olduklarından tekrara düşmemek adına kararlara yer verilmemiştir.)*

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararına Bakış

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararından önceki kararlar incelendiğinde, kararlarda içtihat birlikteliğinin olmadığı görülmektedir. Konuya ilişkin az da olsa olumlu kararlar da bulunsa bile, kararların birçoğunda ihtirazi kayıtlarla verilen düzeltme beyannamelerine karşı dava yoluna gidilmesine yönelik Danıştay olumsuz bir içtihat sergilemiştir. Anayasa Mahkemesince verilen bireysel başvuru kararı, bu içtihatın değiştirilmesi yönüyle özellikle temel hak ve hürriyetlerin ihlalinin engellenmesinde önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin bahsi geçen (Bireysel Başvuru No:2015/15100, KT.27.02.2019) bireysel başvuru kararında özetle; “...*düzeltilme beyannamesine ihtirazi kayıt konulmasının dava açma hakkı vermeyeceği şeklinde yorumlamasının -sürecin bütününe bakıldığında- başvuru sahiplerinin, müdahalenin hukuka aykırı olduğuna yönelik olarak iddia ve itirazlarını etkin bir biçimde sunamaması sonucuna yol açmıştır. Buna göre somut olayda mülkiyet hakkının öngördüğü usul güvencelerinin sağlanamamasından dolayı müdahalenin başvuru sahiplerine şahsi olarak aşırı bir külfet yüklediği, başvuru sahiplerinin mülkiyet hakkının korunması ile müdahalenin kamu yararı amacı arasında olması gereken adil dengenin başvuru sahiplerine bozulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başvuru sahiplerinin mülkiyet haklarına yapılan müdahale ölçüsüzdür...*” ifadelerine yer verilmiştir. Bireysel başvuruya başvuru yapılmasına sebep olan bu ihtilaf gibi birçok uyuşmazlık, sonrasında Anayasa Mahkemesinde bireysel başvuruya konu edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi 2019 yılında verdiği bireysel başvuru kararında, ihtirazi kayıtlarla verilen düzeltme beyannamelerine karşı açılan davayı reddeden kararın temel hak ve özgürlüklerden mülkiyet hakkı yönüyle müdahalenin ölçüsüz olduğuna karar vererek mülkiyet hakkını ihlal ettiğinden kasıtlı, ihlalin ortadan kaldırılması amaçlı kararın bir örneğini yeniden yargılama yapılması için ilk derece mahkemesine göndermiştir. Verilen karar her ne kadar temel hak ve hürriyetlerden mülkiyet hakkı boyutuyla incelense de, bir başka temel hak ve hürriyet olan “hak arama özgürlüğü” açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bireysel başvuru kararıyla vergi mükelleflerinin tespiti dayanarak vergi idaresinin zorlaması ile tereddütlü ve çekince göstererek vermiş olduğu düzeltme beyannamelerine karşı davacı olarak yargı önünde iddialarını ileri sürme haklarına yönelik içtihatın oluşmasına ve bu açıdan “hak arama özgürlüğü” açısından da ihlalin yaşanmasına engel olunmuştur.

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı Sonrası Yargı Kararlarına Bakış

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararından sonra konuya ilişkin çoğunlukta verilen Danıştay kararlarında içtihat değişikliğine gidilmiştir. Bireysel başvuru kararından sonra verilen ve içtihat değişikliğini gösteren Danıştay karar örneği aşağıdaki gibidir.

Danıştay 4.D. E.2020/2261 K. 2021/5936 sayılı ve 1.11.2021 tarihli kararında; bahsettiğimiz Anayasa Mahkemesi kararına atıfta bulunduktan sonra özetle; “...*Olayda, düzeltme beyannamesi verilmesinin vergi idaresinin bu yöndeki isteğine dayandığı görülmektedir. Bu kapsamda idarece mevzuat gereğince re'sen tarhiyat yapılması yoluna başvurulmayıp davacıdan katma değer vergisi beyannamesinde yer alan bazı indirim unsurlarının gerçek bir teslim ya da hizmet ifasına dayanmadığının tespit edildiği gerekçesiyle bu indirim kalemlerinin*”

çıkartılması istenilmiştir. Buna göre; alımlarına konu faturaların sabte olmadığı ve bu nedenle de söz konusu indirim unsurlarının gerçek olduğu düşünülmesine karşın, idarenin vergisel işlemlerine maruz kalmamak amacıyla davacı tarafından düzeltme beyannamesi verildiği anlaşılmaktadır. Uyuşmazlıkta, mal ve hizmet alımında bulunduğu mükellefin sabte fatura düzenlediği yönünde tespitler bulunmasından dolayı düzeltme beyannamesi vermek durumunda bırakılan davacının bu işleme karşı açtığı davanın -sürecin bütününe bakıldığında- esas yönünden incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır...davalı idarenin yazısında davacıya ibtilaflı faturaları düzenlediği belirtilen mükellefler hakkında yapılan tespitler sorularak, varsa anılan mükellefler hakkında düzenlenen vergi tekniği raporlarının getirilmesi ve davacıdan da iddialarını ispat edici bilgi belgelerin temin edilmesi suretiyle maddi olayın hukuki bir değerlendirmesi yapıp uyuşmazlığın esası incelenerek bir karar verilmesi gerekmektedir...” ifadelerine yer verilmiştir.

Yine benzer nedenlerle açılan bir başka temyiz kanun yolunda (Danıştay VDDK. E.2021/56 K.2021/1332 KT. 13.10.2021) aynı şekilde yine Danıştay benzer bir karar vermiştir. (Kararlar benzer içerikte olduklarından tekrara düşmemek adına kararlara yer verilmemiştir.) Verilen kararlarda da görüleceği üzere, vergi mükellefleri içtihat değişikliğiyle vergi idarelerince gönderilen özel esaslar yazısı sonucu ihtirazi kayıtlarla verdikleri düzeltme beyanlarına ilişkin hukuki uyuşmazlıklarını yargı önüne getirebileceklerdir (Taylar, 2021:785).

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararından sonra Danıştay’ın içtihat değişikliğine gitmesi ile çalışmamıza konu temel hak ve hürriyetlerden “hak arama özgürlüğü” önündeki engellerin aşıldığını göstermektedir. Bu sayede tereddütlü bir şekilde, çekince göstererek özel esaslara tabi olmamak adına ihtirazi kayıtlarla düzeltme beyannamesi veren mükellefler, tespitlerden yola çıkılarak vergi idarelerinin zorlaması sonucu verdikleri bu beyannamelerle ortaya çıkan cezalı vergi tarhiyatlarının iptalini yargı önüne getirme, haklarını mahkemeler önünde meşru vasıta ve yollarla iddia etme ve davacı olma haklarını kapsayan “hak arama özgürlüğü”nü elde etmektedirler. Ayrıca yaşanan gelişmeler ışığında, konuyla ilgili olarak “hak arama özgürlüğü”nün önündeki engellerin aşılması ile temel Anayasal ve hukuki ilkelerden Hukuk Devleti, hukuki güvenlik, belirlilik ve öngörülebilirlik ilkesinin hayata geçirilmesi sağlanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma, Türk Vergi Sistemi içinde önemli olan bir genel harcama vergi türü olan KDV’nin indirim ve iade mekanizmasına ilişkin bir konu olan Özel Esaslar uygulamasına ilişkin olarak, mükelleflerin bu uygulamaya tabi olmamak adına yapılan tespitler doğrultusunda vergi idarelerinin zorlaması sonucu verilen düzeltme beyanlarına (ihtirazi kayıtlı) karşı dava yoluna gidilmesine ilişkin yaşanan içtihat değişikliğinin hak arama özgürlüğü bağlamında incelenmesi üzerine şekillenmiştir.

Özel Esaslara tabi olmamak adına ihtirazi kayıtlarla verilen beyannamelere karşı açılan davalar 2019 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararından önce, aralarında aksi kararlar da olsa genel itibariyle reddedilmekteydi. Bu durum mükelleflerin vergi idaresinin zorlaması sonucu verilmiş ve çekince göstermiş beyannamelerine karşı hak arama özgürlüğünü sekteye

uğratmaktaydı.Ancak 2019 yılında verilen Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararından sonra Danıştay içtihat değişikliğine giderek, mükelleflerin çekince göstererek verdikleri beyannamelere karşı açılan davaların Mahkeme önünde değerlendirilmesi gerektiğine karar verildiği görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi konuyu her ne kadar mülkiyet hakkı bağlamında değerlendirse de, konuyla ilgili verilen karar vergi mükelleflerinin hak arama hürriyetini kısıtlayan durumları da ortadan kaldırmıştır. Bu sayede vergi mükelleflerine ihtirazi kayıtlarla verdikleri düzeltme beyannamelerine karşı yaşadıkları hukuki ihtilafları “hak arama özgürlüğü” bağlamında dava hakkını kullanarak yargı önüne taşıyarak davacı sıfatıyla iddialarını dile getirebilme yolu sağlanmıştır.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesince 2019 yılındaki verilen bireysel başvuru kararından sonraki içtihat değişikliği ile;

1. 1982 Anayasası ile kişilere verilen temel hak ve özgürlüklerden “hak arama hürriyeti” açısından kişilerin mahkemelerde davacı konumunda bulunarak haklarını araması, hukuki uyumsuzluklarını mahkeme önüne getirme yolu açılmıştır.
2. Yine hak arama hürriyeti bağlamında meşru vasıta yollardan faydalanarak mükellefler hukuki ihtilafların yetkili yargı önüne getirmeleri ve bu konuda iddia ve savunmada bulunma hakları sağlanmıştır.
3. Yeni gelişen içtihat bağlamında; yeterince inceleme yapılmaksızın, vergi incelemesi sonucunda vergi tekniği raporu tanzim edilmeksizin, davacı vergi mükellefinin isbat edici belgeleri temin edilmeksizin, maddi olayın hukuki değerlendirilmesi yapılması engellenmiştir.

Kaynakça

Aydın, M. (2006), Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hak Arama Özgürlüğü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 61-3, s.1-37.

Cerit, Ü. (2014), Özel Esaslara Giriş ve Çıktılarda Yeni Durum ile Özel Esaslara Göre KDV İadesi, Vergi Raporu Dergisi, Sayı:177, s.7-21.

Evren, T.(1988), Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:1, s.5-15.

Fahran, F. (2012), Türk Vergi Hukukunda İhtirazi Kayıtlarla Beyanname Verilmesi ve Yargı Aşamaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Göker, C. Yılmazoğlu, Y.E. (2017), Süresinden Sonra İhtirazi Kayıtlarla Verilen Düzeltme Beyanname Nedeniyle Tahakkuk Eden Verginin İdari Davaya Konu Edilebilirliği Mahkemeye Erişim Hakkı ve Mülkiyet Hakkının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri Bağlamında Bir Değerlendirme, Ankara Barosu Dergisi, 2017/3, s.83-100.

Kaneti, S. Ekmekci, E. Güneş, G. Kaşıkçı, M. (2019), Vergi Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Köküsarı, İ. (2011), Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XV, Sayı:1, s.163-208.

Kumkale, R. (2009), İhtirazi Kayıt, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt:4, Sayı:37, s.301-303.

Oktar, S.A. (2016), Türk Vergi Sistemi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Oktar, S.A. (2020), Vergi Hukuku, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Ortaç, F.R. Furtuna E.Y. (2017), Pişmanlıkla Verilen Beyannamenin İhtirazi Kayıtlarla Verilebilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, s.423-451.

Sarıaslan, O.(2018), Gümrük Uyuşmazlıklarında İdari İşlemlerin Nitelendirilmesi Sorunu: Hak Arama Hürriyeti Kapsamında Mülkiyet Hakkının Özüne İlişkin Sakıncaları, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı:11, s.341-373.

Şenyüz, D. Yüce, M. Gerçek, A. (2020), Türk Vergi Sistemi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Taylor, Y. (2021), Özel Esaslara İlişkin Uygulama ve Yargı Kararları Perspektifinden Vergi Hukukunda Hukuka Aykırı Bir İşlemden Hukuka Uygun Bir Tarhiyat Çıkıp Çıkmayacağı Sorunu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (2), s.774-790.

4THINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Toklu, E.(1998), İdari Yargıda Hak Arama Özgürlüğü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Tünel, T. (2010), İhtirazi Kayıtlarla Verilen Beyannamelerde Pişmanlık Uygulaması ve Gecikme Faizi Yönünden Değerlendirilmesi, Vergi Raporu Dergisi, Sayı:133, s.98-104.

Yılmaz, H. (2006), İhtirazi Kayıt İradesinin Açıklanması (İhtirazi Kayıt İleri Sürme Hakkının Kullanılması), Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:66, s.307-329.

Yararlanılan Yargı Kararları

Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru No:2015/15100 , KT.27.02.2019.

Danıştay 9D. E.2012/4266, K.2013/1625, KT. 11.03.2013.

Danıştay 4D. E.2016/7216 K.2019/762 KT. 04.02.2019.

Danıştay 4D. E.2016/2253, K.2018/6097 KT.19.06.2018.

Danıştay 9D. E.2012/4265 K.2013/1630 KT. 11.03.2013.

Danıştay 4.D. E.2020/2261 K. 2021/5936 KT.1.11.2021.

Danıştay VDDK. E.2021/56 K.2021/1332 KT. 13.10.2021.

ICMUSS

Bireysel ve Kolektif Narsisizm ile Sosyal Psikoloji Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Aşlı Bilge TEKŞAM¹

Emre AYDEMİR²

Murat ALTAN³

Özet

Dünya genelinde her geçen gün kişi sayısı giderek artmaktadır. Artan kişi sayısı ile birlikte çeşitli psikolojik ve psikiyatrik rahatsızlıklarda artmaktadır. Bu rahatsızlıklardan biriside kişinin ve ya grupların narsisiz özellikler taşımasıdır. Kişi ya da grupların toplum içerisinde sergiledikleri davranışlar, tutumlar, toplumsal cinsiyet, sosyal algı, benlik, önyargı, siyaset psikolojisi, ikili ilişkiler, gruplarda davranış, saldırganlık gibi sosyal psikolojik değerler ile yakından ilişkilidir. Yapılan bu çalışmanın amacı; bireysel ve kolektif narsisizmin sosyal psikoloji üzerinde göstermiş olduğu etkiler hakkında bilgi vermektir. Yapılan çalışmalarda incelendiğinde bireysel narsisizmin özellikleri arasında kişilerin yüksek ve kararsız kişisel benlik saygısı, benliğin büyüklüğüne ilişkin eleştirilere ve şüphelere karşı kronik olarak hoşgörüsüz olmaları, etnik önyargıyı, kişilerarası saldırgan, öfke ve düşmanca tepkiler göstermesi, tehdit altındaki egotizm teorisi, başkalarının görüşlerinin onaylamasını talebi, ani düşümlere karşı savunma mekanizmaları, haksız muamele, eleştiri ve hakaret gibi dikkat çeken tepkileri yer almaktadır. Kolektif narsisizmin özellikleri incelendiğinde ise agresif bir şekilde tepki verme, eleştiri veya onaylamama, diğer gruplardan bir iç gruba yönelik daha önce yapılan hakaretleri veya haksızlıkları affetmeye ve unutmaya istekli olmama, zayıf ve tehdit altındaki bir egoyu koruma stratejisi, grup içi kendini önemseme ve merkezilik, abartılı ve istikrarsız benlik saygısı, algılanan hakaret, iç gruba yönelik tehdit, önyargı ve gruplar arası olumsuzluklar gözlemlendiği belirtilmektedir. Kolektif ve bireysel narsisizmin arasındaki ilişki incelendiğinde ise iç grup ve dış grup olumsuzluğuna yönelik tehdide duyarlılığı, gruplar arası ilişkilerde saldırganlığı ve şiddeti destekleme, dış grup saldırganlığından kaynaklanan tehdit algılama eğilimini, gruplar arası saldırganlığı ve dış grupların geçmişteki hatalarını

¹ Öğrenci, Arel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

² Öğrenci, Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, ORCID NO: 0000-0002-2451-8248

³ Öğrenci, Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü

4THINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

başılayamama, agresif tepki verme gibi çeşitli varyasyonlar gözlemlenmektedir. Sonuç olarak; sergilene bu davranışlar ve tepkiler ile sosyal psikoloji arasında etkileşim olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel narsisizm, kolektif narsisizm, sosyal psikoloji

GİRİŞ

Narsist bireyler kendileri hakkındaki yüksek fikirlerine duygusal olarak yatırım yaparlar. Başkalarının bu görüşü onaylamasını talep eder ve bunu yapması pek mümkün görünmeyenleri cezalandırır. Benliğin gerçekçi olmayan büyüklüğünün sürekli onaylanmasını gerektirdiğinden, narsistlerin sürekli olarak kendi imajlarına yönelik tehditlerle karşılaşmaları ve bunlara karşı kronik olarak hoşgörüsüz olmaları muhtemeldir (Baumeister ve ark. 1996). Bireysel narsistlerin yüksek fakat istikrarsız kişisel öz saygıya sahip oldukları ileri sürülmektedir (Kernis, 1993). Bu tür kişisel benlik saygısı, ego tehditlerine karşı yüksek hassasiyet üreten ve karşılığında düşmanlığa yol açan ani düşüslere karşı savunmasızdır (Kernis, 1993). Bu bağlı olarak bireysel narsisizm, aynı zamanda öznel iyi oluşla (Sedikides) ilişkili olmasına rağmen, kişilerarası ilişkileri bozan bilişsel, motivasyonel ve duygusal işlevsellik ile ilişkilidir (Morf ve Rhodewalt, 2001). Narsisizmin bir biçimi otomatik olarak bir diğerine yol açmak zorunda değildir ve insanlar yalnızca bireysel ya da yalnızca kolektif düzeyde narsisist olabilir. Bireysel ve kolektif narsisizm arasındaki ilişki, olumlu olmasına rağmen, muhtemelen yüksek değildir. En önemlisi, kolektif narsisizmin gruplar arası tutum ve eylemleri tahmin etmesi beklenirken, bireysel narsisizmin kişilerarası eylem ve tutumlarla ilgili olması beklenir. Kolektif narsisizmin abartılı ve istikrarsız bir kolektif benlik saygısına sahiptir. Kolektif narsisizmin özünde benlikten ziyade bir iç grubun şişirilmiş bir görüntüdür. Bu sayede; grup kendini önemseme ve merkezilik, kolektif narsisizm kavramının bir parçası olsa da, iç grubun olumlu imajının sürdürülmesi zordur (Crocker ve Park, 2004; Bizman ve Yinon, 2004; Eidelson ve Eidelson, 2003; Hornsey, 2003). Kolektif narsisizm, bireysel narsisizmin benliğin sosyal yönlerine bir uzantısı olarak görülür. İdealleştirilen bireysel bir benlikten ziyade bir iç gruptur. Bireysel ve kolektif narsisizm arasında pozitif bir ilişki beklenebilir. Çünkü benlik kavramı, kişilerin ait olduğu gruplara dayalı kişisel benlik ve sosyal kimliklerden oluşur (Hornsey, 2003).

Kolektif narsistler, grupları kendilerinin bir uzantısı olarak görebilir ve herkesin sadece kendi bireysel büyüklüklerini değil, aynı zamanda iç gruplarının önemini de tanımalarını bekleyebilirler. Özellikle kolektivist kültürlerde bireysel narsisizmin, kişinin ait olduğu grupların itibarından ve onurundan kaynaklanabileceği de öne sürülmüştür (Warren ve Capponi, 1996). Bir başka dikkat çeken davranış ise kolektif narsisizm ve gruplararası saldırganlık davranışıdır. kolektif narsisizm ve gruplararası saldırganlık, düşmanlık, kişiler arası baskınlık eğilimleri, intikam alma eğilimi gözlemlenmektedir (Baumeister ve ark. 2000; Ruiz, Smith ve Rhodewalt 2001; Brown, 2004). Ayrıca bireysel narsistleri karakterize ettiği öne sürülen savunmacı kişisel benlik saygısının gruplar arası önyargıyla da ilişkili

olabileceğini düşündürmektedir (Jordan ve ark. 2005). Kolektif ve bireysel narsisizmin ortak özellikleri incelendiğinde; yalnızca kolektif narsisizmin gruplar arası saldırganlık davranışı gözlemlenmektedir. Kolektif narsistler, iç gruplarının görkemli bir görüntüsüne duygusal olarak yatırım yaparlar ve bir iç gruba yönelik algılanan eleştiri veya saygısızlık için sürekli tetiktedirler. Yapılan bu çalışmanın amacı; bireysel ve kolektif narsisizmin sosyal psikoloji üzerinde göstermiş olduğu etkiler hakkında bilgi vermektir.

YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR

Pratto ve ark. (1994), Sidanius ve Pratto (1999) ve Schatz ve ark. (1999) yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarında kolektif narsisizmin, sosyal baskınlık yönelimi gibi gruplar arası ilişkileri olumsuz yönde etkilediği ve gruplar arası önyargı ve saldırganlığı tetiklediğini bildirmişlerdir. Yapılan bir başka çalışmanın sonuçlarında ise Altemeyer (1998) kolektif narsisizm, sosyal baskınlık yönelimi, otoriterlik ve gruplar arası saldırganlık davranışı ile bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. Aberson ve ark. (2000), Jordan ve ark. (2005), Fein ve Spencer (1997) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda kolektif narsisizm ile savunmacı kişisel benlik saygısının gruplar arası yanlılığı öngördüğünü gözlemlemişlerdir. Ayrıca; kolektif narsisizm ile saldırganlığın, algılanan hakaret, iç gruba yönelik tehdit ve kışkırtıcı bir etkileşim içinde olduğunu bildirmişlerdir. Crocker ve Luhtanen (1990) yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarında kolektif özsaygının gruplar arası olumsuzluktan sorumlu olduğunu öne sürmüşlerdir. Bireysel narsisizm üzerine çalışma yapan Campbell ve ark. (2004) ise çalışma sonuçlarında yıkıcı sosyal etkilerinin olduğu gözlemlemişlerdir. Campbell ve ark. (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise bireysel narsisizm ile kişilerarası saldırganlık davranışı arasında bir ilişki olduğunu bildirmiştir. Campbell ve ark. (2004) psikolojik yetkinin, ortak ikilemlerdeki rekabetçi seçimler, romantik ilişkilerde bencillik ve ego tehdidini takiben kişilerarası saldırganlık gibi yapıcı olmayan kişilerarası davranışlarla ilişkili olduğu gözlemlemişlerdir. Agnieszka ve ark. (2009) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarında ise kolektif narsisizm, gruplar arası bir bağlamda eleştiri veya haksız muamele belirtilerine karşı duyarlılığı arttırdığı için gruplar arası saldırganlıkla ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca; kolektif narsisizmin, sürekli dış doğrulamaya ihtiyaç duyan ancak hiçbir doğrulamayı yeterli kabul etmeyen, yüksek fakat istikrarsız bir kolektif benlik saygısı biçimi olduğunu ortaya koyduğunu ileri sürmüşlerdir. Kolektif narsisizmin, iç gruplarına büyük saygı duyan ancak diğerlerinin onun değerini tam olarak anlamadığına inanan kişilerde en yüksek olduğunu bulduklarını bildirmişlerdir. Ayrıca; Agnieszka ve ark. (2009) dış gruplardan algılanan tehdidi, dış grupları affetme isteksizliğini, sosyal baskınlık yönelimi yerine askeri saldırganlığı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle gözlemlenen saldırganlık ile kolektif narsisizm arasındaki ilişki; dış gruplardan algılanan tehdit ve iç gruba algılanan hakareti ifade ettiğini bildirmişlerdir. Brown (2000), Federico ve ark. (2005) ve Mummendey ve ark. (2001) tarafından yapılan çalışmalarda grup içi özdeşleşme ve grup saygısı biçimlerinin, diğerlerine göre grup dışı düşmanlığın eşlik etme olasılığının daha yüksek olduğunu gösterdiğini bildirmişlerdir.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

SONUÇLAR

Bireysel narsisizmin özellikleri arasında kişilerin yüksek ve kararsız kişisel benlik saygısı, benliğin büyüklüğüne ilişkin eleştirilere ve şüphelere karşı kronik olarak hoşgörüsüz olmaları, etnik önyargı, kişilerarası saldırgan, öfke ve düşmanca tepkiler göstermesi, tehdit altındaki egotizm teorisi, başkalarının görüşlerinin onaylamasını talebi, ani düşüslere karşı savunma mekanizmaları, haksız muamele, eleştiri ve hakaret gibi dikkat çeken tepkileri yer almaktadır. Kolektif narsisizmin özellikleri incelediğinde ise agresif bir şekilde tepki verme, eleştiri veya onaylamama, diğer gruplardan bir iç gruba yönelik daha önce yapılan hakaretleri veya haksızlıkları affetmeye ve unutmaya istekli olmama, zayıf ve tehdit altındaki bir egoyu koruma stratejisi, grup içi kendini önemseme ve merkezcilik, abartılı ve istikrarsız benlik saygısı, algılanan hakaret, iç gruba yönelik tehdit, önyargı ve gruplar arası olumsuzluklar gözlemlendiği belirtilmektedir. Kolektif ve bireysel narsisizmin arasındaki ilişki incelendiğinde ise iç grup ve dış grup olumsuzluğuna yönelik tehdide duyarlılığı, gruplar arası ilişkilerde saldırganlığı ve şiddeti destekleme, dış grup saldırganlığından kaynaklanan tehdit algılama eğilimini, gruplar arası saldırganlığı ve dış grupların geçmişteki hatalarını bağışlayamama, agresif tepki verme gibi çeşitli varyasyonlar gözlemlenmektedir.

ICMUSS

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

KAYNAKLAR

Aberson, C. L., Healy, M., & Romero, V. (2000). In-group bias and self-esteem: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 157–173.

Agnieszka Golec de Zavala, Roy Eidelson, Nuwan Jayawickreme and Aleksandra Cichocka; 2009, Collective Narcissism and Its Social Consequences, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 97, No. 6, 1074–1096

Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom: Understanding right wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass.

Baumeister, R. F., Bushman, B. J., & Campbell, W. K. (2000). Self esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism? *Current Directions in Psychological Science*, 9, 26–29.

Baumeister, R. F., Smart, L., & Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103, 5–33.

Bizman, A., & Yinon, Y. (2004). Social self-discrepancies from own and other standpoints and collective self-esteem. *Journal of Social Psychology*, 144(2), 101–113.

Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745–778.

Brown, R. (2004). Vengeance is mine: Narcissism, vengeance, and the tendency to forgive. *Journal of Research in Personality*, 38, 576–584.

Campbell, W. K., Bonacci, A. M., Shelton, J., Exline, J. J., & Bushman, B. J. (2004). Psychological entitlement: Interpersonal consequences and validation of a self-report measure. *Journal of Personality Assessment*, 83, 29–45.

Crocker, J., & Luhtanen, R. (1990). Collective self-esteem and in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 60–67.

Crocker, J., & Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130, 392–414.

Eidelson, R. J., & Eidelson, J. I. (2003). Dangerous ideas: Five beliefs that propel groups toward conflict. *American Psychologist*, 58, 182–192.

Federico, C., Golec, A., & Dial, J. (2005). The relationship between need for closure and attitudes toward international conflict: Moderating effects of national attachment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 621–632.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Fein, S., & Spencer, S. J. (1997). Prejudice as self-image maintenance: Affirming the self through derogating others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 31–44.
- Hornsey, M. J. (2003). Linking superiority bias in the interpersonal and intergroup domains. *Journal of Social Psychology*, 143, 479–491.
- Jordan, C. H., Spencer, S. J., & Zanna, M. P. (2005). Types of high self-esteem and prejudice: How implicit self-esteem relates to ethnic discrimination among high explicit self-esteem individuals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 693–702.
- Kernis, M. H. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190–1204.
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry*, 12, 177–196.
- Mummendey, A., Klink, A., & Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40(2), 159–172.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741–763.
- Ruiz, J. M., Smith, T. W., & Rhodewalt, F. (2001). Distinguishing narcissism and hostility: Similarities and differences in interpersonal circumplex and five factor correlates. *Journal of Personality Assessment*, 76, 537–555.
- Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20, 151–174.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance*. New York: Cambridge University Press.
- Warren, M., & Capponi, A. (1996). The role of culture in the development of narcissistic personality disorders in American, Japan and Denmark. *Journal of Applied Social Sciences*, 20, 77–82.

Bir Kültürle(n)me Süreci Olarak Okullar

Derya ÖZKUL¹

Abstract

We can say that any conceptualization in social sciences is, in a way, an indicator of the meanings attributed to the concept. This position both reflects the partiality of the concept due to its semantic load and determines its boundary. So, how should we discuss the concept of school as an acculturation process in which planned and desired learning is carried out, together with family and social culture? Aren't these concepts such as family culture, social culture and organizational culture also the product of a certain acculturation process? The organizational characteristics of schools will be our starting point as institutions where acculturation is intentionally organized. Because of its organizational characteristics, school has almost always been functional as an extension of modern education thought in the historical background. Firstly, Deal and Peterson (1990) define school culture as a set of values, beliefs, norms, traditions, rituals, symbols and behavior patterns formed over time and call it as the character of a school. The biggest shortcoming on the issue is the belief that the subject can be measurable through survey-based studies in Turkey. Secondly, what we mean by family culture are cognitive, affective and behavioral attitudes, approaches and behaviors whilst bringing up a child, from eating habits to sleeping habits, from her/his point of view of school to the way s/he plays games with his peers. It is necessary to add here the diversity of each family's unique upbringing style/attitude, as well as Turkey's rich "cultural geography". Finally, when describing social culture, I will prefer Mardin's (2013) definition: "a system of symbols that are partially flexible but normally change relatively slowly, which maintain the current pattern of a society." In conclusion, it can be said that there are almost no studies that can create a cognitive map for us in terms of the relationship among school, family and social culture in the pedagogical context. The idea that we need such cultural studies is the essence of this study.

Keywords: Schools, Acculturation, School Culture, Family Culture, Social Culture, Turkey.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Orcid: 0000-0002-1020-8505

GİRİŞ

Bu çalışma, kültürleme süreci olarak tanımlanan eğitim kavramının; okul, aile ve toplum kültürleri ile bireyin kendisinin kültürlenme süreci ile bağlantısına ve ilgisine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. İncelenen çalışmalarda okul kültürü daha çok teorik çerçevede tanımlanmış ya da uygulamada kültür gibi başlı başına karmaşık bir konu anket düzeyinde tutularak anlaşılmasına çalışılmıştır. Örneğin, teorik çalışmaların neredeyse tamamı Deal ve Peterson'ın okul kültürü tanımına odaklanmış, ancak yazarların 1990 yılında yaptığı *The Principal's Role in Shaping School Culture (Okul Kültürünün Şekillendirilmesinde Okul Yöneticisinin Rolü)* adlı uygulamaya dönük çalışmasında beş okulun olgu sunumunu göz ardı etmiştir. Nitekim Türkiye'deki çalışmalara uyarlandığını görememekteyiz. Kavram tanımlamaları bakımından okul kültürü konusunda T. E. Deal ve D. P. Kent, aile kültürü ve toplum kültüründe de Ş. Mardin ve M. E. Spiro'nun çalışmaları dikkate alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'de aile ve toplum kültürünün okul kültürü ile nerede kesiştiği, örtüştüğü ya da tam tersine değişme anlayışı ile hareket eden okulların aile ve toplum kültürlerini ne derece etkilediğini hâlâ bilmemekteyiz. Çalışma bu anlamda bir giriş niteliği taşımaktadır. Son olarak çalışma yazarının kadın olması nedeniyle kültürleme sürecinin toplumsal cinsiyetle ilişkisine de değinilmiştir.

YÖNTEM

Literatür çalışması.

Bir Kültürle(n)me Süreci Olarak Okullar

Sosyal bilimlerde herhangi bir kavramlaştırma bir bakıma, kavrama yüklenen anlamların göstergesidir, diyebiliriz. Bu, kavramın anlam yükünün olması nedeniyle taraflılığını da yansıtmaması, demektir. Başka bir ifadeyle tanım, kişinin ya da grubun ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak şekilde kavramlaştırılır. Bu durum, kavramın, sınır aralığının tayin edilmesi anlamında da önemlidir. "Eğitim" kavramının kendisi de bu anlamda bir istisna teşkil etmese de literatüre baktığımızda bir sürü tanımla karşılaşmaktayız. Biz burada, belirli ölçülerde uzlaşılan birtakım ortak yönleri üzerinden gideceğiz. Örneğin, insan davranışlarında istendik doğrultuda değişimlerin meydana gelmesini sağlamak, tanımlamaları yapanların öne çıkardığı ortak bir noktadır (Doğan, 2011: 4). Ancak tanımda dikkat edilirse özellikle davranış boyutuna vurgu söz konusudur. Eğitim sürecini, sadece davranış odaklı görmek bireysel boyutta bilişsel, duyuşsal öğelerin ve süreçlerin görmezden gelinmesine yol açarak basite indirgenmiş bir yaklaşım sunar. Bu nedenle, tanım aralığını kapsamlı bir bakış açısı sunması adına biraz daha genişleterek, eğitimi "bireyi, istendik nitelikte kültürleme süreci" (Senemoğlu, 2013: xxix) olarak ele alacağız. Çünkü eğitimle bireyde oluşması istenen niteliklerin, tutumların, davranışların kazandırılma çabasına girilir ve bu çaba bilinçli bir çabadır. Okullar, tam da bu nedenle planlı, kasıtlı bir şekilde istendik öğrenmelerin oluşmasını sağlamaya çalışır (agy). Dolayısıyla bu çalışmada, eğitim kavramıyla kastedilen ağırlıklı olarak eğitimin tesadüfen, gelişigüzel dediğimiz informal türü değil; plan ya da kasıtlılık özelliğiyle istendik öğrenmeleri, eğitim bilimleri alanında ortaya konan kuramlardan yararlanarak kazandıran kurumlarda, yani çeşitli düzey ve türdeki okullarda verilen *formal eğitim* türüdür. Bu kurumlar, bildiğimiz şekliyle okullardır.

Peki, planlı, istendik öğrenmelerin gerçekleştirildiği bir kültürleme süreci olan okul kavramını tartışmaya nereden başlamalıyız? Kültürleme sürecinin rastgele bir iş olarak görülmeyip organize edildiği kurumlar olarak okulların, örgütsel özellikler taşıdığı kabulüyle hareket edeceğiz. “[K]ültürün zorunlu kıldığı bir örgüt...” olarak okul konusunda Bursalıoğlu’nun (2000: 33-36) çizdiği genel çerçeveye bakacak olursak;

- Okulun en önemli ve açık özelliği, *üzerinde çalıştığı hammaddenin toplumdaki gelen ve topluma giden insan* oluşudur.
- İkinci özellik, *okulda çeşitli değerlerin bulunması ve çatışmasıdır.*
- Üçüncü özellik olarak, *okul denilen örgütün ürününi değerlendirme güçlüğü gelir.*²
- *Okul, özel bir çevredir.*
- *Okul çevredeki bütün formal ve informal örgütlerin ya yön verdiği, yabut etkilediği bir örgüttür.*
- *Okul, kültür değişmesini sağlayan örgütlerin başında gelir.*
- *Okul bürokratik bir kurumdur.*
- Her örgüt gibi, *okulun da kendine özgü bir kişiliği vardır.*³

Okula örgütsel yaklaşımın özelliklerini incelediğimizde, okulun toplumsal fonksiyonundan daha fazla, okulun kendi fonksiyonuna odaklandığı için bireyin ve toplumun diğer dinamiklerini yeteri kadar ele alma açısından okulun yüklendiği işlevleri, okulun kendisine dair bir çerçevede değerlendirir. Ancak tam da örgütsel özellikleri nedeniyle kültürleme sürecini üstlenir. Okulun toplumsal açıdan yüklendiği diğer görevlerini maskeleyememesi için toplumsal fonksiyonlarını ve etkilerini Fatma Gök’ün çerçevesinden tartışacak olursak;

- Toplumsal iş bölümü için gereken insan gücü eğitim sisteminden karşılanır. Seçme, yetiştirme ve yerleştirme sürecinde hiyerarşik toplumsal yapıya uygunluk gözetilerek tabakalaşmanın kalıcı olması sağlanır. Bu da bir bakıma var olan toplumsal iş bölümünün meşru, doğal ve kaçınılmaz olduğu görüşünün aktarılması ve yaygınlaşması anlamına gelir.

- Verili toplumsal düzenin ideolojik, kültürel, siyasî, vd. değerlerinin benimsetilerek hem bireyin sosyalizasyon sürecinin gerçekleşmesi hem de devletin yurttaşlık tanım ve beklentilerinin karşılanmasını sağlar.⁴

- Eğitim süreci yukarıdaki işlevleri yerine getirirken “ideolojik yapının cinsiyetçi karakteri”nin⁵ de yeniden-üretildiği bir alan hâline gelir (2011: 162-165).

² Bu özelliği, daha anlaşılır kılmak adına şunları ifade edebiliriz: Diğer örgütlerle karşılaştırıldığında, amaçlarının daha karmaşık ve çatışık olması ile öğretme ve öğrenme eyleminin ürününü gözlemleyebilme olanağının sınırlı olması durumu (age: 34). Nitekim, bununla bağlantılı olarak az sayıda insanın, öğretmenler ve okul idarecilerinden daha fazla, belirsiz, zor ve karmaşık koşullarda çalıştığını iddia edebiliriz (Apple, 2012: 65).

³ İtalikler yazara aittir.

⁴ F. Gök (s. 162), burada “toplumun yurttaşlık tanımı”ndan bahsetmektedir fakat, bunu “devlet” olarak değiştirmenin daha uygun olduğu kanaatindeyim.

⁵ Vurgu tarafıma aittir.

Gök'ün eğitimin toplumsal işlevlerine dair açıklamaları eğitimin, kitlesel şekilde kullanıldığının hatırlatır. Bundan hareketle, tarihsel art alana göz attığımızda eğitim kurumlarının neredeyse her zaman işlevsel oluşuna tanık oluruz. Somutlaştıracak olursak; devlet okulları sistemi, askerlik hizmeti ve kamuya açık resmî törenler devletlerin ulusçuluğun inşasında kullandıkları üç temel araç olmuştur (Wallerstein, 2014: 102). Özellikle Fransız Devrimi ve Amerikan Devrimi eğitimin, devletin temel görevi olduğu düşüncesini yerleştirmiştir (Tanilli, 1996: 20). Bu sebeple formal eğitim, aileyi önceleyerek devletin alanı olmuştur, diyebiliriz. Ayrıca, askerlik hizmeti ve kamuya açık resmî törenlerin de eğitim sistemiyle dolaylı ya da doğrudan ilişkileri hep olmuştur. Tüm bunlar, aslında modern eğitim düşüncesinin uzantısıdır. Tam zamanlı okul; ekonomik, siyasî ve ideolojik ölçütlerle göre yasal bir statü kazandırılan öğretmenlik mesleği; yurttaşların toplum içindeki konumunu tam zamanlı eğitime göre yeniden-üreten eğitim anlayışı; eğitimin hiyerarşik bir düzen içerisinde planlanan örgüt yapısı ve öğrenciyi edilgen konuma indirgeyen davranışçı bilim kuramlarının egemenliği modern eğitim paradigmasını belirler (Duran, 2008: 109-121). Yalnız, davranışçı kuramın sadece eğitim bilimleri ile sınırlı kalmadığı bir dönem sosyal bilimleri tümünden kuşatan mutlak hâkimiyetinin altını çizmek gerekir.

Eğitim kavramına tekrar gelecek olursak kendisini “bir kültürleme süreci” olarak tanımlamıştık. Bıraktığımız yerden birtakım sorularla devam edersek: Kültürleme süreci sadece okulla mı mümkündür? Kültürleme kavramı ile neyi kastetmekteyiz? Aile kültürü, toplumsal kültür, örgüt kültürü, siyasal kültür, tüketim kültürü, gençlik kültürü gibi kavramlar da belirli bir kültürleme sürecinin ürünü değil midir? Bu durumda, bunlar arasında nasıl bir ayırım yapmamız gerekir? Öncelikle kültür; sermaye kavramı⁶ gibi bir hayli çeşitli, geniş anlam aralıklarında kullanılan; antropoloji, sosyoloji, (sosyal) psikoloji, siyaset bilimi gibi birçok alandan araştırmaların konusu olan çetrefilli bir kavramdır.⁷ Bu nedenle, kavramın geniş anlam aralığı bu çalışmanın konusu değildir, fakat konumuzla ilgili olarak okul, aile ve toplumsal kültür ile ilgileneceğiz.

Okul kültürü ile başlayalım: Ortaokuldaki e-okul sisteminde, öğrencilerin ders notu bilgilerinin dışında, davranış notları adı altında öğrencileri değerlendirdiğimiz bir bölüm vardır. Davranış notlarının ilk maddesi *Okul Kültürüne Uyum*'dur ve şube rehber öğretmeni *Geliştirilmeli, İyi, Çok İyi* kıstaslarıyla öğrencinin, okul kültürüne uyumunu değerlendirmekle yükümlüdür. Deal ve Peterson (1990: 6-7, 85) okul kültürünü zamanla oluşmuş değerler, inançlar, normlar, gelenekler, ritüeller, semboller ve davranış örüntüleri bütünü olarak tanımlamak ve okulun karakteri olarak görmektedirler. Okul kapısından okulun içine fiziksel mekânın nasıl düzenlendiği, öğrenci-öğretmen ilişkileri, öğrencilerin birbirleriyle iletişimi; kısaca bir okulda nasıl düşünüldüğü, hissedildiği ve davranıldığı ile ilişkilidir ve bu, tamamıyla okul müdürünün ürünü değildir (agy). Peki, öğretmenler olarak, öğrenci davranışlarını okul kültürüne uyum ölçütüne göre değerlendirmekten ne anlamaktayız?

⁶ Finansal, beşerî, sosyal, entelektüel, kültürel sermaye gibi hem üst hem de insan sermayesi, parasal, yapısal sermaye gibi alt kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Dikkat edilirse kültür, sermaye kavramının içerisinde de kendine yer edinmiştir.

⁷ Ayrıca belirtmelidir ki hem yurtiçinde hem de yurtdışında üniversitelerin bünyesinde kendi adını taşıyan Cultural Studies/ Kültür İncelemeleri programları mevcuttur ve konuyla ilgili ciddi, önemli bir birikim söz konusudur.

Açıkçası, Türkiye’de konuyla ilgili teorik düzeyde çokça çalışma mevcuttur. Ayrıca, yüksek lisans ve doktora düzeyinde uygulamalı çalışmalar olsa da tezler incelendiğinde⁸ çoğunlukla konunun başlığından ele alınıp biçimine, değerlendirilmesine, kullanılan yöntemlere kadar birçok eksiklik söz konusu olduğu için öğretmenin, ne düşündüğüne dair sağlıklı bir bilgi edinememekteyiz.⁹ Bu nedenle, kendi deneyimlerimle ilişkili olarak öğretmen arkadaşlarla fikir alışverişlerimizden edindiğim izlenimler öğretmenin, okul kültürünü daha çok okulda uyulması gereken kurallarla yakından ilişkilendirdiği yönündedir,¹⁰ fakat bu kuralların neleri, nasıl içermesi gerektiğine dair öğretmenin başvurabileceği bir kontrol listesi bulunmamaktadır.

Örnek vermek gerekirse, öğretmenler olarak dikkat ettiklerimizden biri öğretmene saygıdır. Toplum kültüründe, din temelli yaşça büyüklere saygı ve “Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum.” gibi yazılı olmayan fakat ilişkilerimizde önemli bir yere sahip bu nezaket kuralının bir noktada uzantısı olarak görülebilir. Bu iki gerekçeyi sunma nedenim; öğretmenin, “saygısız, görgüsüz” olduğunu düşündüğü bir öğrencinin velisine rahatsızlığını ifade ettiği konuşmalara genellikle bu şekilde bir meşrulaştırma zemini sağlamasıdır. Saygı adabına kişisel ilişkilerimizde de dikkat ederiz ve karşımızdaki kişiyle iletişimde bize “saygı duyulmasını” bekleriz, ancak bu daha çok kişisel bir alan olduğu için iki tarafı bağlayan bir durumdur. Öğrenci ve öğretmen arasındaki ilişki ise daha çok profesyonel bir ilişkidir ve öğrenciyi, değerlendirme kriterleri içerisinde yer verdiğimiz saygı unsuru konusunda, bu durumda en azından üzerinde uzlaşı sağlayabildiğimiz ölçütler olması gerekmektedir. Çünkü bu, yetiştirme şekline bağlı olarak içeriğini kişinin kendisine göre belirlediği bir alana dönüşerek öğrenciyi, etik bir değerlendirmeye tabi tutamama riskini taşır. Bu konuda, sınırların esnekliğini göstermek adına bir öğrencinin sınıfta oturma şeklini nezaket kuralı olarak almalı mıyız, sorusunu yönelteceğim. Böyle bir soruyu sorma nedenim, öğretmenler odasına yaşça daha büyük okul müdürü girdiğinde birçok meslektaşımın istemli ya da istemsiz bacaklarını indirmesi gibi öğrencinin de dersin öğretmeni, derse girdiğinde ya da ders esnasında aynı davranışı sergilediğine tanık olmam. Hatta, öğrencinin tepkisini görmek için uyarıda bulunduğum öğrencilerin bazılarının hemen bacağına indirdiğini bazılarının da mahcup bir tavırla farkında olmadığını söyleyerek özür dilediğini eklemem gerekiyor. Dahası, velilerle toplantılarımızda ya da herhangi bir öğrenciye dair görüşmemizde,

⁸ YÖK Tez Merkezi’nin sayfasındaki taramadan konuyla ilgili dolaylı ya da doğrudan, ilki 1997 yılında yapılmış olmak üzere 321 tez kaydı bulunmaktadır. Konuyla ilgili doğrudan tezlerin yansından fazlası yukarıda belirtilen amaç kapsamında taranmıştır.

⁹ Konuyla ilgili çok büyük çoğunlukla ankete dayalı çalışılmıştır. Bu nedenle, Türkiye’de okul kültürünün neye benzediğine dair sağlıklı bir bilgi edinemediğimiz iddiasındayım. Genel olarak, Türkiye’de sosyal bilimlerde pozitivist algı eleştirilse de tez çalışmaları bu paradigmanın dışına çıkamamaktadır. Öğretmen, öğrenci, okul idarecisinin düşüncelerinin bu tarz anketlerle öğrenilebilirliğinden şüphe duyuyorum. Düşünce gibi karmaşık bir alanın bu şekilde ölçülebilir olduğuna inanılması aynı zamanda eğitim bilimlerinde davranışçı yaklaşımın uzantısıdır ve ne kadar eleştirilirse eleştirilsin bu yaklaşımın dışına çıkılmadığının kanıtıdır. Ayrıca, doldurmamız için sıklıkla okullara gönderilen bu tarz anketlerin tasarımı, hazırlanma şekliyle ilgili ciddi sorunlar ve eksiklikler söz konusudur. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı tezler sınırlı sayıda mevcut olsa da etkin ve etkili bir şekilde kullanılmadığı da incelenen tezlerde görülmüştür. Bu nedenlerle, nitel araştırma yöntemlerinin eğitim bilimlerinde dikkatlice, özenle, titiz bir şekilde kullanılarak yapıldığı çalışmalara epey ihtiyacımız vardır.

¹⁰ Burada, yaklaşık on dört yıllık öğretmenlik sürecimdeki resmî (kurul/zümre) toplantılarımız, deneyimler, temaslar, gözlemler, meslektaşlarımızla konuyla ilgili sohbetler ve edindiğim izlenimleri dikkate aldığımı belirtmeliyim.

istenmedik öğrenci davranışlarından konu açıldığında özellikle aynı yaş ya da yaşça daha olgun velilerimizin, “Eskiden öğretmenlerimiz karşısında bile rahat oturamazdık, şimdikiler her konuda rahat.” ifadesini duymuşuzdur. Yine, kendi öğrencilik yıllarımdan ergenliğin tüm hızıyla dolu dolu yaşandığı lise talebeliği dönemlerimizde bile öğretmenlerimize saygı ifadesi olarak bacak bacak üstüne atarak oturmakta rahatsızlık duyduğumuzu anımsıyorum. Sonuç olarak, bu durumda bir öğretmenin, öğrencisinden de nezaket kuralı olarak bunu beklemeyeceği ve okul kültürüne uyum çerçevesinde buna dikkat etmeyeceğini söyleyemeyiz. Öğretmen-idareci, öğretmen-öğrenci, öğretmen-veli ilişkilerindeki ortak noktaya dikkat ettiğimizde okul kültürünün, toplum kültürüyle doğrudan temas içerisinde olduğunu fark ederiz.

Aile kültürüne geçmeden önce okul kültürü ile arasına bir çizgi çizdiğimi belirtmeliyim. Bu çizgiyi çekme nedenim ilerleyen satırlarda daha anlaşılır olacaktır. Öncelikle aile kültüründen kasıt; çocuğun beslenme alışkanlığından, uyku düzenine, okula bakış açısından akranlarıyla oynama şekline kadar yetiştirilme tarzı içerisinde sayabileceğimiz tüm düşünce ve duygu evreni ile tutum, yaklaşım ve davranış şekillerinin tümüdür. Genel kanının aksine, altını çizerek belirtmek isterim ki çocuk okulda bunları öğrenmiyor, okula hâlihazırda böyle bir çantayla geliyor. Bu durumda, her ne kadar toplum kültürü ile okul kültürü bir önceki paragraftan da anlaşılacağı üzere belirli düzeylerde örtüşme eğiliminde olsa da aile kültürü ile okulda çok daha fazla çatışmalar yaşanmaktadır. Çünkü okula böyle bir çantayla gelmelerinin yanı sıra, özellikle ilköğretim çağındaki çocuklar, kendi aile kültürlerini herhangi bir filtreye tabi tutmadan okul ortamına getirme eğilimindedirler. Okul ortamı ise aileden gelenleri daha fazla değiştirme eğilimindedir. Ancak burada tek bir aile kültüründen bahsedemeyiz. Her ailenin kendine özgü yetiştirme tarzının, tutumunun farklılığını ve Türkiye'nin zengin bir “kültür coğrafyası”na sahip olmasıyla ilişkili olarak sunduğu çerçevenin çeşitliliğini de göz önünde bulundurduğumuz takdirde ailelerin demek daha doğru gibi gelmektedir.¹¹

Burada, iletişimi sağlayan bir araç olarak dilin, hem aile ortamında hem de okulda kültür aktarıcısı işlevini üstlenmesi açısından önemini de tartışmak gerekiyor. Türkiye’de çoğu Kürt çocuğunun evde konuştuğu dil ile okulda konuştuğu dil farklıdır. Yine, göreve ilk başladığım okulda, göçmen aileler Bulgarca, Yunanca gibi kendi dillerini evde çocuklarına aktarma çabası içindeydiler. Daha genel tabloya baktığımızda, Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına göre Türkiye’de 52 dil ve lehçe konuşulmaktadır (Alpay, 2016: 224).¹² İki farklı örnekte evde öğrenilen Türkçeyi de dâhil edersek sözlü iletişim ortak nokta olduğu görülecektir. Yazı dili ile iletişim ise, dünyanın birçok yerinde aile ortamının aksine okullaşma süreci ile başlar (Saville-Troike, 2003: 244). Nitekim eğitim ortamında çocukların evde öğrendikleri dilin yerine yeni bir kelime dağarcığı, yeni kurallar, daha resmî kullanımlar gibi biçimlendirilmiş, okula özgü bir dille karşılaşırız (agy). Kültüre özgü kelime dağarcığının yanında

¹¹ Elimizde Türkiye’deki aile kültürü ve özellikle ilköğretim ortamı ile ilişkisi konusunda bize bilişsel şema oluşturabilecek çalışmalar neredeyse yoktur denebilir. Hatta aile kültürünün kendisine dair bile ancak birkaç tez çalışmasına ulaşabildim. Hem genel olarak aile kültürü hem de eğit-bilimsel anlamda aile kültürüne ışık tutacak kültür incelemelerine ihtiyacımız vardır.

¹² Necmiye Alpay, bu veri için 25.5.2003 tarihli *Cumhuriyet* gazetesine göndermede bulunur.

söyleyiş farklılıklarını içeren resmî ağzı (İstanbul Türkçesi) da ayrıca belirtmek gerekiyor.¹³ Bu sadece öğretmen ile iletişimde değil, okuldaki arkadaşlarıyla iletişimde de geçerlidir. Tüm bunlar, okuldaki ve ailedeki kültürlenme süreçlerinin dilsel açıdan da farklılık gösterdiğine işaret eder.

Aile kültürünü bitirmeden önce şunu ifade etmek gerekiyor: Çocukların okula başladığı ilk zamanlarda ailelerin repertuarıyla (dili kullanma biçimi, sözcük seçimi, arkadaşlarına/öğretmenlerine karşı tavrı, herhangi bir sorunu algılama ve çözme şekli, okula adaptasyonu, motivasyon düzeyi, hazırbulunuşluk düzeyi vd.) okula geldikten sonra bu repertuarın etkileşimde bulunduğu arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle zamanla belirli oranda değişime uğraması çoğu öğretmenimizin gözlemleyebileceği bir durumdur. Ancak bu değişimin hangi gruplar için ne kadar düzeyde olabildiği, elimizde konuyla ilgili çalışma bulunmaması nedeniyle tespit edilebilmiş değildir.

Son olarak toplumsal kültürü tanımlama zorunluluğu karşımıza çıkmaktadır. Şerif Mardin'in (2013: 105) kültür tanımını tercih edeceğim: "bir toplumun mevcut örüntüsünü devam ettirmeye yarayan, kısmen esnek fakat normal olarak nisbeten yavaş değişen semboller sistemi." Buraya, küreselleşme kavramının ve daha önceki tarihsel zamanlara göre değişme kavramına kattığı ivmenin hesaba katılması; ayrıca kültürün, davranışları kapsayan boyutunun da bu tanıma eklenmesi taraftarıyım. Semboller, soyut olan bilgiyi somutlaştırarak, kişilerin değil toplumun olayı bütünsel olarak anlamasını sağlaması nedeniyle kültürlerin önemli bir bileşenidir (age: 104-105). Kültürün tanımındaki sembol kavramını Mardin (s. 105); *Mehmetçik, fedakâr ilkokul hocası*¹⁴, *cami* gibi toplumsal hayatımızdan örneklerle karşılar. Ancak bugün, Kemalist ideoloji ile yaratılan *fedakâr ilkokul hocası*'nın eskisi kadar sembolik değeri olmadığı söylenebilir. *Mehmetçik* ya da *cami* sembollerine geldiğimizde aynı şeyi söyleyemesek de 1960'lardaki *cami* sembolünün ifadesi ile 2000'lerde ifadesinin aynı olduğu iddiasında bulunamayız. Nitekim Mardin, *cami* için farklı ortamlarda farklı anlamlara geldiğini belirtmiştir. Bugün ise *imam* ve *imam-batip okulunun* sembolik bir değeri olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, *sünnet törenini* oğlan çocuğunun, erkek olmaya geçiş sürecinin sembolü olduğu kadar Müslüman erkek sembolü olduğunu da iddia edebiliriz.

Toplum kültürüne dair bir tarafıyla herkesi kapsayan fakat diğer taraftan bireysel farklılıkları hesaba katması nedeniyle özerkliğini göz ardı etmeyen yaklaşımı tercih ederim. Şerif Mardin (2012: 58), Melford Spiro'ya göndermede bulunarak kültürün oluşumunu, bireyin kişiliğinin oluşum esnekliği ilkesinde toplarlar. Bu noktayı destekleyici faktör olarak bu durumu, her çocuğun sınıfa getirdiği kendine ait düşünme, hissetme evreni ile tutum, davranış farklılığı ve aynı şekilde ailelerdeki farklılıkları eklemeyi gerekli görüyorum. Mardin (age: 58-62), kültürün oluşumunun özerkliğine dair Melford Spiro'nun (1951: 31-46; 1965: 186-211) problemi sunuşuna ve önermelerine başvurarak açıklamalarda

¹³ Somutlaştırmak adına karşılaştığım şu iki örnekle yetineceğim: İlki, Zileli bir arkadaşımın değişik sözcüğünü *da(v)uşuk* olarak telaffuzu. Diğer ise üniversitedeyken Zonguldaklı bir arkadaşımın, tamamıyla Diyarbakır ağzının konuşulduğu bir ortamda konuşulan dil Türkçe olmasına rağmen anlayamadığını söylediğinde garipseyip ona söylenenleri açıklama durumunda kalmam.

¹⁴ Her ne kadar burada *hoca* denmişse de Kemalist ideolojinin *hoca* yerine terim olarak *öğretmeni* tercih ettiğini belirterek *fedakâr ilkokul öğretmeni* demenin daha uygun olacağı kanaatindeyim.

bulunur.¹⁵ Spiro'nun (s. 58-60) problemin sunuşu, kültürün herkesin dışında çalışan başlı başına bir bütün meselesi mi ya da birçok süreçten meydana gelen bazı toplumsal olayları fark etmemizi sağlayan basit bir şemsiye kavram mı olduğudur. İlkini realistlerin, ikincisini ise nominalistlerin (adcı) görüşü olarak değerlendiren Spiro, nominalistlerin görüşünü, sürecin kişilik düzeyinde nasıl işlediğine dair Freud'un psikanalitik kişilik kuramı teorisiyle destekleyerek açıklar. Kültürün içeriğinin ve kişiler açısından aldığı şeklin farklı olabileceğine ilişkin üç savla hareket eder (akt. Mardin, age: 61):

1. Bir toplumdaki belirli bir kişinin miras aldığı kültür aynı toplumdaki belirli bir diğer kişinin aldığı kültürle aynı değildir.

Mardin (agy), bu noktayı daha anlaşılabilir kılmak adına kültür incelemelerinin başlangıç yıllarında, ilkel toplumların incelenmesi nedeniyle normdan ayrılan davranışlar üzerinde pek durulmadığını, ancak zamanla belirli bir kültüre göre hareket edenlerin tamamen aynı davranış örüntüsü sergilemediklerini, belirtir. Bu durumda kültürün, aileden geldiği göz önünde bulundurulduğunda ailenin, kültürün bütününe değil ailece seçilmiş bazı özelliklerini filtreleyerek aktardığını ifade eder. Burada, Çinliler ile ilk karşılaşma örneği destekleyici bir nokta içerir. İlk kez gördüğümüzde hepsinin birbirine ne kadar benzediklerini ve birbirlerini ayırt etmekte nasıl güçlük çekmediklerini anlama konusunda yaşadığımız şaşkınlık durumu bu noktayla benzer bir yön taşımaktadır. Konuyu okul ortamına taşırsak, mesleğe başladığım ilk yıllarda görev yaptığım okulda ağırlıklı olarak "muhacir" (Bulgaristan, Yunanistan) çocuklarıyla karşılaşmamı anımsıyorum da ben de aynı yanılığa kapılmıştım. Ancak zamanla hem çocukları hem de ailelerini yakından tanımam, çocukların ve ailelerin birbirine benzeyen yönleri kadar benzemeyen birçok yönünü göstermede yardımcı oldu. Yine, başka bir okulda Karadenizli çocuklarla karşılaşmamı da buraya ekleyeceğim. İlk karşılaşma anı aynı oldukları izlenimini verse de çocuklarla ve aileleriyle zamanla daha yakın bir iletişim süreci içerisinde bulunmak birbirlerine benzemeyen özelliklerinin fazlalığına dikkat çeker.

2. Miras alınan kültür, aktarılma aşamasında oldukça farklı şekiller alabilmektedir.

Mardin, öğretilen her şeyin çocuk tarafından sünger gibi alınmadığını ifade eder, ancak devamında biyolojik ve genetik faktörlere (zekâ, öğrenme seviyesi gibi) fazlaca vurgu yapar. İlk kısma katılmakla beraber ikinci kısımda sayılan faktörlerin başlı başına belirleyici faktörler olarak görülmesini tasvip etmediğimi belirtmeliyim. Bunda, çocuk gruplarıyla çalışan bir öğretmen olarak yaptığım gözlemlerin etkili olduğunu düşünüyorum. Bu faktörlerle birlikte farklı değişkenlerin hesaba katılması taraftarıyım. Çünkü yetişkin açısından çocuğun zekâsını gösterme şekline tutalım da öğrenme seviyesinin yine bizim açımızdan istenen düzeyde olmamasına kadar biyolojik ve genetik faktörlerin dışında birçok farklı değişken araya karışabilmekte ve bu faktörlerin de altında yatan nedenler fazlasıyla karmaşık olabilmektedir. Mardin'in açıklamasında çocuğun sünger işlevi görmemesine dair vurgu oldukça önemli ancak daha çok tıptaki hasta geçmişi gibi bir öğrencinin art alanının (background)¹⁶

¹⁵ Şerif Mardin'in, konuyu Melford Spiro'dan aktarma şeklinin dil, yorumlama gibi birkaç bakımdan uygun oluşu nedeniyle kendi göndermeleri dikkate alınmıştır.

¹⁶ Bu sözcüğün, İngilizcesini kullanma nedenim *background* sözcüğünün anlatmak istediğimi tam olarak vermesidir. Yani bir

bilinmesinin çocuğun neden sünger işlevi görmediğini açıklamasında bize yardımcı olacağını düşünüyorum.

3. Kültürle, edinilen kültür birbiriyle ilişkili fakat aynı şey değildir.

Mardin (age: 62), kişinin sadece kendi ailesiyle değil başkalarıyla olan etkileşiminin de kişinin kendisini etkileyerek, kişi için kendine özgü bir kültür yaratmada etkili olduğundan bahseder. Bu önermeyi açıklarken yeninin oluşması aşamasında ailenin eski olanı korumasına değinen Mardin, kültürün yapı ile ilişkisine dikkat çeker (agy). Aslında, bireyin kültür özerkliği kadar kültürün de özerk yönünü vurgular. Bu nedenle okulda, öğretmenler ya da okul idarecileri olarak okul kültürü adı altında *homojen bir kültür* yaratma çabamızın kişi/birey söz konusu olduğunda tartışmalı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çocuğun mahalle arkadaşları, oyun arkadaşları¹⁷, ilköğretim ya da ortaöğretim okullaşma sürecindeki arkadaş çevresi, öğretmenleri derken listeyi uzatmak mümkündür. Bu etkileşimler de doğal olarak çocuğun hem aileden aldığı homojen bir kültürün hem de okuldan aldığı homojen bir kültürün mümkün olamayacağına işaret etmektedir.

Toparlayacak olursak, eğitim olgusunun, kadının konumunun temel belirleyicisi durumunda olması (Kağıtçıbaşı, 2010: 9) toplumsal cinsiyet rollerinin ne derece içselleştirildiğine dair gerekli temel bilgiyi içerir. Ailede olsun okulda olsun kültürleme süreci, kadın konusunda da kültürel kodların işlenme sürecidir. Ancak bu, okul gibi sadece formal eğitim süreci ile değil, ailedeki kültürlenme süreci gibi informal yolla da gerçekleşmektedir. Daha öncesinde belirtildiği üzere öğretmenlik mesleğinin, kadınlar tarafından tercih edilmesinin bu meslekte cinsiyetçiliğin olmadığı ve cinsiyetçiliği, kadınların yapmadığı anlamına gelmemesi (O'Reilly ve Borman, 1984) çocukları yetiştiren anne konumundaki kadınların da cinsiyetçiliği kültürel olarak yeniden-üretmedikleri anlamına gelmemektedir.

çocuğun anlam dünyasının nasıl oluştuğuna, oluşturduğuna dair deneyimlerinden düşünme şekline her şeyi kapsamı, diyebiliriz.

¹⁷ Oyun arkadaşlarını ayrıca belirtmem, bugün özellikle çalışan ebeveynlerin çocuklarının sosyalleşmesini istediği oyun arkadaşlarını kendilerinin seçmesi kaynaklı. Bu, aynı işyerinden arkadaşlarının çocukları olabileceği gibi ikamet ettikleri çevreden (genellikle oturdukları apartman) çocuklar da olabilmektedir. Ayrıca bu amaca hizmet eden özel kreşleri de tercih edebilmektedirler. Bu nedenle, mahalle kültürünün çocuğun ilk sosyalleşmeleri için eskisi kadar kuvvetli olmadığını belirtmek gerekiyor. Kendi yaş grubum ve daha öncesindekilerin bileceği üzere mahallede, kendi arkadaşlarımızı biz seçerdik ve ailelerimiz zarar göreceğimizi düşündüğümüz arkadaşlara müdahale etmek dışında pek karışmazlardı.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

KAYNAKÇA

- Alpay, N. (2016). *Dilimiz, dillerimiz: Uygulama üzerine yazılar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Apple, M. W. (2012). *Eğitim ve iktidar*. (E. Bulut, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bursalıoğlu, Z. (2000). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Deal, T. E. ve Kent D. P. (1990). *The principal's role in shaping school culture*. U.S. Dept. of Education: Office of Educational Research and Improvement (OERIE).
- Duran, H. (2008, Eylül). Öğretmen ve öğrenci rollerinin yeni eğitim teknolojileri karşısındaki konumu. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 176, 109-121.
- Doğan, İ. (2011). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gök, F. (2011). Türkiye'de eğitim ve kadınlar. Ş. Tekeli (Ed.), *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar* (s. 161-175). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Giriş: Türkiye'de kadın ve eğitim. H. Durudoğan vd. (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar* (s. 9-19). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- O'Reilly, P. & Borman, K. (1984). Sexism and sex discrimination in education. *Theory Into Practice*, 23(2), 110-16. doi: 10.1080/00405848409543100
- Saville-Troike, M. (2003). *The ethnography of communication: an introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: kuramdan uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Spiro, M. E. (1951). Culture and personality. *Psychiatry*, 14(1), 19-46. doi: 10.1080/00332747.1951.11022807
- Tanilli, S. (1996). *Nasıl bir eğitim istiyoruz?* İstanbul: Cem Yayınevi.
- Wallerstein, I. (2014). *Dünya-sistemleri analizi: bir giriş*. (E. Abadoğlu ve N. Ersoy, Çev.) İstanbul: bgst Yayınları.

The Effect of Cognitive-Based Problem Solving Skills Development Psycho Education Program on University Students' Problem Areas, Interpersonal Communication Competence, and Fear of Intimacy

Elif BARIŞ¹

Neslihan ÇIKRIKÇI²

Abstract

In cognitive-based approach, the main purpose is to help individuals deal with their thoughts in a realistic way and to ensure change (Beck, 2014). This research was carried out in the first period when universities were opened after the closures due to COVID-19, which was effective worldwide. The content of this experimental intervention program conducted on university students focused on developing individuals' problem-solving skills and their irrational beliefs. It was known that problem solving skills play an important role in the individual's being an individual (Şahin, 2004). Participants were determined by the criteria of being volunteers and university students. The experimental intervention lasted 8 weeks. Before and after the cognitive-based intervention, measures were applied to determine the problem areas of individuals (Çıkrıkçı & Duzgun, 2013), interpersonal communication competence (Çıkrıkçı & Çinpolat, 2021) and fears of intimacy (Elibol & Tok, 2018). Paired-Samples t-test was applied in data analysis. Cohen's d value was calculated to determine the impact power of the intervention. It was determined that there was a decrease in the problem areas of the individuals in the experimental group and in the measurements of the fear of intimacy, and it also increased the interpersonal communication competencies.

Keywords: Problem Solving Skill, Problem Areas, Interpersonal Communication Competence, Fear of Intimacy

¹ Unvan, Üniversite, Bölüm, Orcid: Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışmanlık BD

² Unvan, Üniversite, Bölüm, Orcid: Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Pazar MYO, Çocuk Gelişimi Programı. Tokat, Türkiye

4thINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

INTRODUCTION

In the light of cognitive theory, the irrational thoughts of individuals are very important. Irrational thoughts are "thoughts that contain necessity and desire, cause harm to young and adult individuals, as well as their environment, cause inappropriate emotions in individuals, and prevent individuals from reaching their goals and objectives in life" and lead to unhealthy negative emotions (David et al., 2019). Irrational beliefs have a significant impact on the emotions and behaviors, and these thoughts, which cause generalizations and erroneous evaluations, negatively affect many valuable choices in daily life. When individuals consider their wishes as compulsory needs, irrational beliefs make it difficult to reach their goals, negatively affect the whole life and cause emotional difficulties (Ellis & Wilde, 2001).

While problem solving skill is a process that helps people to reveal what they want and how to achieve what they want in the most efficient way; the problem solving process is a behavior aimed at reaching a goal. The stages of problem solving are directing to the goal, separating the sub-goal and selecting the process (Ekinci Vural, 2010). Problem solving skill is a cognitive and behavioral process that involves identifying, choosing and applying effective options to cope with a particular situation. Problem solving skills play an important role for the individual to be an individual and to relate to his/her environment (Şahin, 2004). Problem solving is a cognitive and behavioral process that includes the individual's struggle to reach his goal (Sezgin, 2011). Basically, the stages of the problem solving process by D'Zurilla and Goldfried (1971); a) general attitude b) defining the problem c) determining the options d) deciding and applying among the options e) making the evaluation. Problem solving skills can be developed. This developed skill can be tested on problems encountered in many different areas of life. For this reason, this skill was basically used in the intervention program.

Cognitive distortions and inadequacies in problem solving skills can affect different aspects of individuals' lives. The concept of intimacy was described as a concept created by the components of openness, honesty, mutual self-disclosure, caring, warmth, protection, benevolence, altruism, mutual kindness, mutual commitment, letting go of control and defense, emotional attachment, and distress when separation occurs (Rubenstein & Shaver, 1982). Fear of intimacy is explained by the unconscious fear of intimacy and avoidance of intimacy, which affects people's interpersonal relationships (Firestone & Catlett, 1999). In the literature, it was emphasized that establishing closeness with the others has a very critical position in human relations and personal experiences. Intimacy was expressed by theorists as an important need for mental health and psychosocial adaptation for many years (Elibol & Sevi Tok, 2018).

Through the psychoeducation program, it was aimed to develop problem solving skills. It was predicted that the development to be experienced in these skills will have an impact on individuals' problem areas, interpersonal communication and intimacy. In the literature, there was no cognitive-based experimental content for reducing the fear of intimacy. For this reason, it was thought that in addition to its original contributions to the literature. Overall, the present research will also contribute to the field staff in order to support university students who have just started school life. For this purpose, the following hypotheses will be tested.

Hypothesis 1:

H0: There is no significant difference between the problem screening measures before and after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho Education Program.

Ha: There is significant difference between the problem screening measures before and after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho Education Program.

Hypothesis 2:

H0: There is no significant difference between the interpersonal communication competence measures before and after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho Education Program.

Ha: There is significant difference between the interpersonal communication competence measures before and after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho Education Program..

Hypothesis 3:

H0: There is no significant difference between the fear of intimacy measures before and after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho Education Program.

Ha: There is no significant difference between the fear of intimacy measures before and after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho Education Program.

MATERIALS AND METHODS

Research Design

In present study aimed to examine the effect of cognitive-based problem solving skills development psycho-education program on university students' problem areas, interpersonal communication competence and fear of intimacy, pre-test, post-test and one-group quasi-experimental model were applied.

Research Group

The participants of the study consisted of first and second year students in the education faculty of a university located in the middle of Turkey. While determining the participants, an evaluation was made considering that the first and second year students are new to university life, they are in the process of adaptation, and they establish many new relationships. The psychoeducation program was announced to teacher candidates with a poster. Measures were applied to the applicants and the days and hours of the application were decided by taking a joint decision.

Fear of Intimacy Scale

Fear of Intimacy Scale was developed by Descutner and Thelen (1991) to measure intimacy avoidance in relationships. The Turkish validity and reliability study of the scale was carried out by Elitbol and Tok (2018). The fact that the internal consistency values obtained from the scale scores were higher than 0.70 provided strong evidence for the reliability of the scale. As a result of the test-retest reliability applied with a four-week interval, the correlation between the total scores was found to be 0.76, and this value supported the reliability of the scale (Elibol & Tok, 2018).

Interpersonal Communication Competence Inventory

The Turkish adaptation of the Interpersonal Communication Competence Inventory developed by Huang and Lin (2018) was carried out by Çıkrıkçı and Cinpolat (2021). Findings obtained as a result of the reliability analysis showed that the internal consistency coefficients were above .70. The total findings reflected that the measure is valid and reliable (Çıkrıkçı & Cinpolat, 2021).

Problem Fields Scale

Problem Fields Scale was developed by Çıkrıkçı and Düzgün (2013). The internal consistency coefficients for whole measure was found to be .87. It was reported that the Problem Field Scale was valid and reliable (Çıkrıkçı & Düzgün, 2013).

Methods

The data collection tools for the measurements were applied to the intervention group as pretest and posttest.

1.Session

Group members and the leader met each other. Then, a design was made with the group members for the group process, the purpose and the functioning of the group. The rules to be followed in the group process were determined by taking the opinions of the members.

2.Session

A warm-up activity was held in order to make the members feel ready for the session. After the members were informed about the concept of irrational thoughts, which will be discussed in the session, an event was organized for the members to realize their irrational thoughts. It was ensured that its contribution to the problem was noticed in the determination of the sources of problems in areas such as body image, family structure, social competence, and academic life.

3. Session

The session started with a warm-up activity. An activity was planned for the members to realize their irrational thoughts and develop alternatives. Thus, individuals determined an alternative roadmap that they would experience for a week for their cognitive contributions that caused the problem situation.

4. Session

After the warm-up activity, the relationship between problem and cognitive distortion, which is the agenda of the session, was discussed.

5. Session

After the session started with a warm-up activity, members were informed about their problem-solving skills. Then, an application was made for them to develop strategies to increase their problem solving skills.

6. Session

After the warm-up activity, activities were carried out to determine whether they developed an irrational belief while actively using their problem-solving skills.

7. Session

Warm-up activity has been done. Afterwards, the members were informed about attachment and attachment styles and activities were carried out. The effect of attachment styles to this day has been

explained. Awareness studies were carried out in the context of communication and relationship of possessed cognitions.

8. Session

In this session, in which the group was terminated, the comments of the members towards the group and their gains from the process were discussed. After the evaluations regarding the process were made, the session was terminated.

Intervention program lasted 8 weeks.

Data Analysis

Data were analyzed by means of SPSS 24.0. Paired-Samples t test was applied to determine the effect of intervention program. To get the effect size, Cohen's d was calculated.

RESULTS

In order to test the effect of the experimental intervention on the dependent variables, firstly, the normality assumption was evaluated. In this direction, first of all, the Shapiro-Wilk test was applied. Shapiro-Wilk analysis results showed that all measurements meet the normality assumption. After the normality assumption was met, Paired-Samples t-test analysis was performed to determine the effect of the intervention program on the dependent variables. As a result of the analysis carried out, the H0 hypothesis regarding the three hypotheses was not accepted. Findings indicated that there are significant differences between pretest and posttest measures of problem fields ($t(5) = 3.35, p < .05$; 95% CI [10.83, 35.15]; Cohen's $d = .64$), interpersonal communication competence ($t(5) = -3.99, p < .05$; 95% CI [-9.00, -3.65]; Cohen's $d = .58$) and fear of intimacy ($t(5) = 3.46, p < .05$; 95% CI [15.66, 49.33]; Cohen's $d = .79$). In other words, after the Cognitive-Based Problem Solving Skills Psycho-Educational Program, there was a decrease in the measurements of the problems experienced by the individuals in the experimental group and the fear of intimacy. In addition, it was determined that the experimental intervention increased the interpersonal communication competencies. As a result, when Cohen's d effect sizes were examined, it can be stated that Cognitive Based Problem Solving Skills Psycho Education Program was effective on dependent variables, and alternative hypotheses were accepted.

DISCUSSION

The main purpose of the cognitive-based approach was to help individuals deal with their thoughts in a realistic way and to ensure change (Beck, 2014). The aim of developing problem solving skills, which was the subject of this research, was to become aware of existing irrational thoughts and to support individuals to develop and implement rational solutions that will contribute to their lives. It was known that individuals' cognitive processing processes develop, but it was stated that if they are not used appropriately, they may cause emotional distress (Beck & Alfor, 2009; Burns, 1980; Türkçapar, 2019). The activities implemented in the intervention program were developed in the light of the cognitive

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

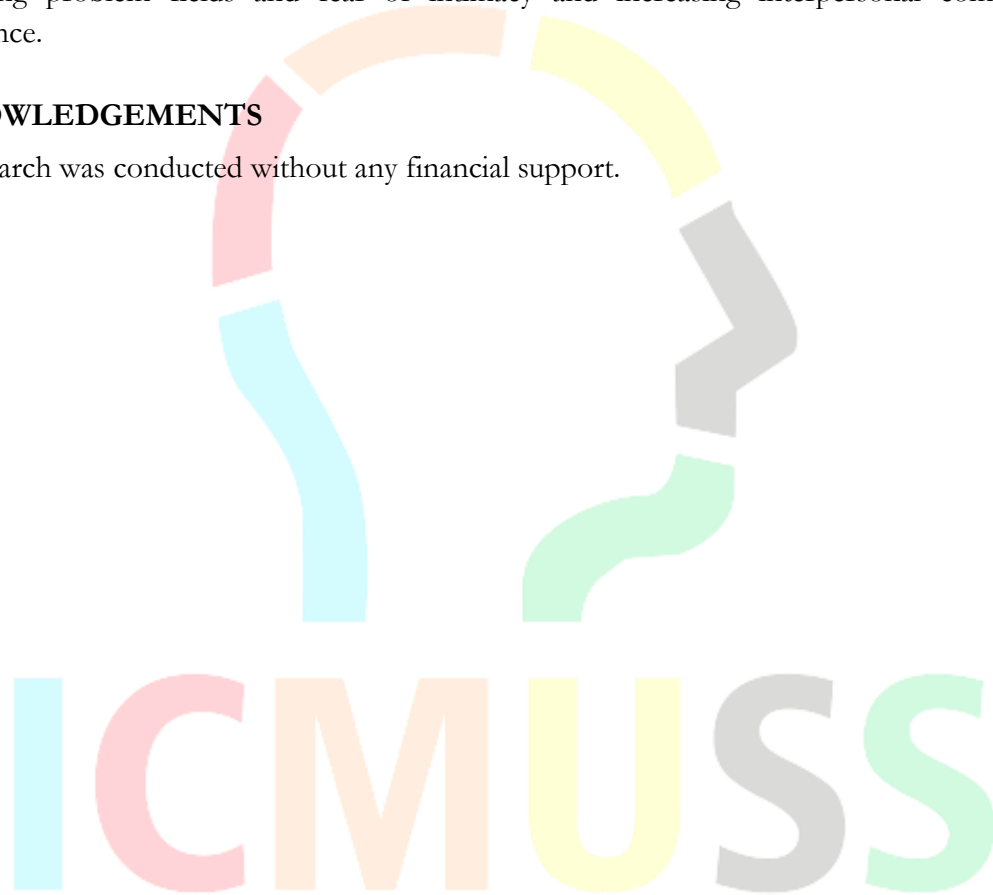
therapy. Activities were organized in order to realize the irrational beliefs. These irrational beliefs, which can be considered as an obstacle to the use of problem solving skills, have been studied. Then, the problem solving steps were explained, knowledge was transferred and responsibilities were given for them to experience. The emphasis of cognitive therapy on the importance of early childhood was associated with the concept of attachment and turned into an in-group activity.

CONCLUSION

The psycho-educational intervention based on cognitive therapy approach was effective in decreasing problem fields and fear of intimacy and increasing interpersonal communication competence.

ACKNOWLEDGEMENTS

This research was conducted without any financial support.

REFERENCES

Beck, A.T., and Alford,B.A. (2009). Depression: Causes and treatment. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Beck, J.S.(2014). Cognitive behaviour therapy. New York: The Guilford Press.

Burns, D.D. (1980). The perfectionist's script for self-defeat. Psychology Today, 34-51.

Çıkrıkçı,Ö., ve Çınolat,E. (2021). Kişilerarası iletişim yetkinliği envanteri'nin türkçeye uyarlanması. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 757-775. <http://doi.org/10.31592/aeusbed.908975>.

Çıkrıkci,Ö., and Düzgün,Ş. (2013). A New Scale To Investigate University Students' Problems: The Development And Psychometric Properties Of The Problem Field Scale For University Students. The Online Journal of Counseling and Education, 2(4), 12-25.

D'Zurilla, T. and Goldfried. M. (1971). Problem solving behavior modification. Journal of Abnormal Psychology, 18, 45-47. <https://doi.org/10.1037/h0031360>.

David, D., Lynn, S.J., and Ellis, A. (2010).Rational and irrational beliefs: Research, theory, and clinical practice. New York: Oxford University Press.

Descutner,C.J., and Thelen,M.H.(1991). Development and validation of a fear-of-intimacy scale. Psychological Assessment: A Journal of and Clinical Psychology, 3(2), 2. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.3.2.218>

Ekinci Vural, D. (2010). Okul öncesi öğretmen adaylarının duygusal zekaları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki. E-Journal Of New World Sciences Academy, 5(3), 1C0179.

Elibol, Ş., ve Tok, E.S.(2018). Yakınlık korkusu ölçeğinin türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Yeni Symposium, 56(4), 7-12. <http://doi.org/10.5455/NYS.20180905115324>

Ellis,A., and Wilde, J. (2001). Case studies in rational emotive behavior therapy with children and adolescents. Prentice Hall.

Firestone,R.W., and Catlett, J. (1999). Fear of intimacy.Washington: American Psychological Association.

Huang, Y. C., and Lin, S. H. (2018). An inventory for assessing interpersonal communication competence of college students. British Journal of Guidance & Counselling, 46(4), 385-401. <https://doi.org/10.1080/03069885.2016.1237614>

Rubenstein, C, and Shaver, P.(1982). In search of intimacy: A report on loneliness and what to do about it. New York: Delacorte Press.

4THINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Sezgin, E. (2011). Problem çözüme becerisi ölçeğinin geliştirilmesi (Unpublished Master's Thesis). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şahin, T. (2004). Problem çözüme becerisinin temel felsefesi. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 160-171.

Türkçapar, M.H. (2019). Bilişsel davranışçı terapi temel ilkeler ve uygulama. İstanbul: Epsilon.

Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Kararı Verme Yetkinlik Düzeyleri İle Öz Yeterlikleri Ve Kariyer Stresleri Arasındaki İlişki

Emine ERDOĞAN,¹

Hakan İŞÖZEN²

ABSTRACT

This study aims to analyze the correlation between the career decision-making self-efficacy, self-efficacy and career stress of university students, and to compare the data obtained from various faculties. The study is survey research and employs “Career Decision-Making Self-Efficacy Scale”, “General Self-Efficacy Scale”, “Career Stress Scale” and “Personal Information Form” for data collection. The scales were responded by 202 female and 143 male students from the Faculty of Science and Arts, Faculty of Education, Faculty of Fine Arts, Faculty of Economics and Administrative Sciences, and the Faculty of Engineering of Istanbul Aydın University. The data obtained from surveys and scales were analyzed on SPSS 18.0. “Career Decision-Making Self-Efficacy Scale”, “General Self-Efficacy Scale” and “Career Stress Scale” scale were tested against normal distribution using Kolmogorov-Smirnov Test. The data were analyzed using Independent Samples T-Test, One Way ANOVA, Tukey post hoc test, Pearson Product-Moment Correlation Coefficient and Simple Linear Regression.

Keywords: Stress, career stress, self-efficacy, career decision-making

1.GİRİŞ

Birey, hayatın olumlu ve olumsuz sunduğu tüm durumlarla etkili bir şekilde başa çıkmak ve kendi ihtiyaçlarını en iyi şekilde giderebilmek için bazı davranışlar ortaya koyar (Glasser, 1986). Bireyin ortaya koyduğu davranışlar hayatının her aşamasında onun karar verme davranışı üzerinde etkili olmaktadır (Doğan, 2010). Karar verme bir sonuç gibi görünse de karar vermenin bir süreç içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Kişinin karar verme sürecinde sağlıklı kararlar alabilmesi için zamanı iyi yönetebilmesi ve bu sürecin doğru bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (Doğan,2010). Kişinin kariyer süreci eğitim yaşamının ilk yıllarından emekliliğe kadar süregelen, kişinin aktif katılımıyla

¹ Öğrenci, , İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji, Orcid:

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji, Orcid:

biçimlendirdiği bir zaman dilimini kapsadığı görülmektedir. Yalnızca mesleği seçmek ya da mesleği uygulama durumuyla kısıtlanamayan kariyer süreci, meslek icrasını, bireyin meslek yaşamı haricinde yaptığı sosyal faaliyetlerinden, meslek değişikliklerine kadar daha geniş bir şekilde açıklanabildiği görülmektedir (Özyürek, 2016).

Öğrenciler, kariyer planlamalarının genellikle mesleğe başladıkları anda belirleneceğini düşünürler. Ama aksine kariyer planları daha erken yıllarda, yapmak istedikleri mesleğe karar verdikleri anda başlar. Gençler hedeflerine ulaşmak için de büyük bir çaba içine girerler. Bekledikleri noktaya ulaşamayacaklarını düşündükçe de kariyer stresi yaşamaya başlarlar.

Kişiler hayatları boyunca karşılaştıkları problem ve olaylara karşı karar verme sorumluluğuyla karşılaşmaktadırlar. Genel olarak seçenekler arasında en çok faydayı sağlayabilecek olanı seçmeye, karar vermek denilebilmektedir. Karar vermenin başka bir tanımı da, bir ihtiyaç durumunda hedeflerin oluşturulması, bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, alternatiflerin belirlenerek duruma en uygun olanın seçilmesidir. Özetle karar verme, problemlerin çözümünde amaç oluşturma ve alternatif yolları değerlendirme gibi bilişsel süreçleri içermektedir (Deniz, 2002).

Taylor ve Betz (1983), doğru meslek seçimi sürecinde, güven eksikliği, mesleki kimlik duygusunun yetersizliği ve meslek seçiminde karşılaşılan dışsal etkenler gibi geçmiş yaşantıların kendini yeterli görme kuramıyla ilişkili halde olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bilginin ışığında mesleki karar verme sürecinde “öz yeterlik” algısının bireyin karar verme sürecinde etkili olan önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Albert Bandura'nın Sosyal öğrenme teorisinin temelini oluşturan öz-yeterlik kavramı araştırmalara kaynaklık eden anahtar kavramlarından biri olarak literatürde yerini almaktadır. Öz-yeterlik algı düzeyi, aynı zamanda bireyin belli bir iş ya da sorumluluğa ilişkin motivasyonunu da etkileyebilmektedir. İnsanlar, öz-yeterlik inançları ile çevresindeki olaylara motivasyon sağlar ve davranışlarını bu yönde düzenlerler. Kişinin kariyer hedefleri, bu hedeflere karşı hazırlanma biçimi, hedeflerine ulaşmada yaşadığı zorluklarla baş edebilme gücü ve başarısızlık durumundaki tepkilerinin ne olacağını belirlemede öz-yeterlik algısı etkili olabilir (Bandura, 1982, 1993, 1999, 2000, 2002). Öz-yeterlik kavramı öğrencilerin eğitim hayatları boyunca kariyer planlamaya yönelik hedeflerini şekillendiren önemli bir faktördür. Öğrenci eğitim hayatı boyunca ilgi ve yeteneklerini geliştirebilmek profesyonel yaşama kolaylıkla uyum sağlayabilmek için önce yeterliliklerini fark edebilmelidir.

Öz-yeterlik kavramı, dinamik bir kavramdır ve bu nedenle kesin ve sabit sınırları yoktur. Bireyin öz-yeterliği sürekli değişen koşullara uyum sağlayabilmek için birbiri ile eş güdümlü hareket eden birçok alt yeteneklerden oluşmaktadır. Bu sebeple, aynı yeteneklere sahip olan kişiler arasındaki farklılık yeteneklerini kullanma biçimleridir (Özcan, 2016).

1.1.AMAÇ/ÖNEM

Araştırmanın amacı: “Üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verme yetkinlik düzeyleri ile öz yeterlikleri ve kariyer stresleri arasındaki ilişkinin incelenmesi” şeklinde ortaya konmaktadır. Bu bağlamda araştırmada;

- Öğrencilerin kariyer kararı verme yetkinliği, öz yeterlilik ve sınav kaygısı ölçeği puanlarının, öğrencilerin demografik özelliklerine göre (cinsiyet, yaş, aile gelir düzeyi, İngilizce yeterlilikleri, öğrenim gördüğü fakülte ikinci üniversite okuma durumu, sınıf seviyesi vb.) anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Öğrencilerin kariyer kararı verme becerileri ve öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Öğrencilerin kariyer kararı verme becerileri ve kariyer stresi düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
- Öğrencilerin kariyer stresi düzeyleri ve öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Öğrencilerin kariyer kararı verme becerileri, öz yeterlikleri ve kariyer stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Sorularının yanıtları aranacaktır.

Ülkemizde genç nüfus sayısı oldukça yüksektir. Bu da çalışan nüfusun fazlalığına işaret eder. Haliyle kariyer planlaması yapan birey sayısı oldukça fazladır. Türkiye’de öğrenciler iyi bir meslek sahibi olmak için 5. sınıftan itibaren 8. Sınıf’a kadar lise giriş sınavına çalışmaktadırlar. Lise sınavını geçtikten sonra 12. Sınıfa kadar da üniversite sınavına hazırlanmaktadırlar. Üniversite eğitimini tamamlayan öğrenciler kariyer planlamaları dahilinde KPSS sınavına hazırlanmaktadırlar. Öğrenciler meslek hayatına hazır hale gelebilmek için birçok sınava tabi tutulmaktadırlar. Bu uzun kariyer hazırlığı süreci öğrencilerde kariyer stresine neden olmaktadır. Kariyer kararı verme becerisi ve öz yeterlilik düzeyi yüksek öğrencilerin kariyer streslerini de pozitif anlamda yönetebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kişi kendi potansiyelinin farkında, kendini geliştiren ve önüne çıkan fırsatları değerlendiren duruma gelecektir. Bu noktadan hareketle çalışılan kariyer kaygısı konusu ülkemiz için geçerli ve önemli bir çalışma konusudur. Alan yazında bu konuyla ilgili pek az çalışma yapılmıştır. Kariyer stresinin yanında farklı değişkenlerin yer aldığı çalışmalara rastlanmamıştır. İncelenen değişkenlerin araştırılması Kariyer Danışmanlığı alanında çalışan uzmanlar için de önemlidir. Çalışmanın, meslek hayatına hazırlanan bireylerin yaşamış olduğu kariyer kaygısına dikkat çekebileceği ve bundan sonraki çalışmalar içinde örnek oluşturması önem arz etmektedir. Literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında İstanbul Aydın Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturacaktır. Araştırma örneklemini 2021-2022 eğitim öğretim yılında İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 345 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada gerekli verileri elde etmek için, “Kariyer Kararı Verme Yetkinliği Ölçeği”, “Genel Öz Yeterlik Ölçeği”, “Kariyer Stresi Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılacaktır.

2.2.1. Kariyer Kararı Verme Yetkinliği Ölçeği (KKVYÖ)

Kariyer Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği (KKVYÖ), üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verme yetkinlik düzeylerini ne ölçüde inandığını ölçmek amacıyla Ulaş ve Yıldırım tarafından geliştirilmiştir ve Türkçe geçerlik, güvenilirliği yapılmıştır. KKVYÖ’de toplam 45 madde ve “İş/Meslek Bilgisi”, “Kendini Tanıma”, “Kariyer Tercih”, “Kariyer Planı Oluşturma Yolları”, “Mesleki Konuları Takip” olmak üzere toplam beş alt boyut bulunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre KKVYÖ’nin ve faktörlerinin öğrencilerin kariyer kararı verme yetkinliği düzeylerini ne ölçüde geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçebileceğini göstermektedir. Ölçek beşli derecelendirmeli (Oldukça yeterliyim=5, Yeterliyim=4, Kısmen Yeterliyim=3, Yeterli değilim=2, Hiç yeterli değilim=1) olup, bireylerden maddelerin karşısındaki kendilerine uygun dereceyi seçmeleri beklenmektedir. Değerlendirme yapılmamasında her seçenek için verilen puan kabul edilmektedir. İş/Meslek Bilgisi alt boyutunu; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 maddelerin toplamı oluşturmaktadır. Kendini Tanıma faktörünü alt boyutunu; 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43 ve 44. maddelerin toplamı oluşturmaktadır. Kariyer Tercih Bilgisi alt boyutunu; 12, 13, 14, 15, 16 ve 45. maddelerin toplamı oluşturmaktadır. Kariyer Planı Oluşturma Yolları Bilgisi alt boyutunu; 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ve 30. maddelerin toplamı oluşturmaktadır (Ulaş ve Yıldırım, 2016). Mesleki Konuları Takip Etme Bilgisi alt boyutunu ise 31, 32, 33 ve 34. maddelerin toplamı oluşturmaktadır. Her bir maddeye verilen yanıtların puanları toplanarak toplam ölçek puanı elde edilmektedir. Alt boyut toplam puanı ne kadar yüksek olursa bireyin kendini o alt boyutta o kadar yetkin gördüğü kabul edilmektedir. KKVYÖ’den alınabilecek toplam puan aralığı en düşük 45 ile en yüksek 225; İş/Meslek Bilgisi boyutu için araştırmada alınabilecek toplam puan aralığı en düşük 11 ile en yüksek 55, Kendini Tanıma boyutu için puan aralığı en düşük 10 ile en yüksek 50; Kariyer Tercih boyutu için puan aralığı en düşük 6 ile en yüksek 30, Kariyer Planı Oluşturma Yolları boyutu için puan aralığı en düşük 14 ile en yüksek 70, Mesleki Konuları Takip boyutu için puan aralığı en düşük 4 ile en yüksek 20 arasında değişmektedir (Ulaş ve Yıldırım, 2016). KKVYÖ’den elde edilen en yüksek puan, araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verirken yetkinlik düzeylerinin yüksek olduğunu ve bundan dolayı öğrencilerin kariyer kararları vermede kendilerini yetkin gördüklerini gösterir. KKVYÖ’nin tümü için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0.97 bulunmuştur. KKVYÖ’nin alt boyutları için güvenilirlik katsayıları sırasıyla; “İş/Meslek Bilgisi” boyutu için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0.91, “Kendini Tanıma” boyutu için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0.87, “Kariyer boyutu için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0.85, “Kariyer Planı Oluşturma” boyutu için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0.93, ve “Mesleki Konuları Takip” boyutu için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0.81, olarak bulunmuştur (Ulaş ve Yıldırım, 2016).

2.2.2. Genel Öz Yeterlik Ölçeği

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği Sherer ve arkadaşları tarafından 1982 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Yıldırım ve İlhan tarafından (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinal hali 17 maddeden oluşan 2 boyutlu bir ölçektir. Bu boyutlar başlatma/yılmama ve tersliklerle karşılaştığındaki öz yeterliliklerdir. Puanlama sistemi ise 1- 'hiç' 5- 'çok iyi' temsil etmek üzere 5'li likert tipi bir ölçektir. (Yıldırım ve İlhan 2010). Bu çalışmada puanlama sistemi orijinal ölçekte olduğu gibi 5'li Likert tipi olarak kullanılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin orijinal halinde 2 boyut varken Türkçe uyarlamasında ölçek 3 boyutlu bir ölçektir. Bu faktörler sırasıyla "Başlama", "Yılmama" ve "Sürdürme Çabası-Israr" olarak adlandırılmıştır. (Yıldırım ve İlhan, 2010). Bu çalışmada kullanılan örnekleme genel öz yeterlilik ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .90'dır.

2.2.3. Kariyer Stresi Ölçeği

Kariyer Stresi Ölçeği (KSÖ) (Choi ve ark., 2011), Özden ve Sertel Berk (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak ölçeğin psikometrik özelliklerini sınanmıştır. KSÖ'nün Türkçe versiyonunun iç tutarlık katsayısı .94 olup madde-toplam puan korelasyonları .44 - .80 arasında değişmektedir. Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .81 olarak hesaplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi, toplam varyansın %64.7'sini açıklayan ve "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği", "Dışsal Çatışma" ve "İş Bulma Baskısı" olarak adlandırılan 3 faktörlü bir yapı ortaya koymuştur. Ölçeğin "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği" boyutu toplam 10 maddeden (3, 5, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20), "Dışsal Çatışma" boyutu toplam 4 maddeden (1, 2, 4, 15) ve "İş Bulma Baskısı" boyutu da toplam 6 maddeden (6, 7, 8, 9, 10, 12) oluşmaktadır. 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin cevaplama sistemi her ifade için "(5) Tamamen katılıyorum", "(4) Epey katılıyorum", "(3) Biraz katılıyorum", "(2) Çok az katılıyorum, (1) Hiç Katılmıyorum" olarak beşli Likert ölçeği şeklindedir. Her bir maddenin puanları "5" ile "1" arasında değişmektedir. KSÖ'den hem toplam puan hem de alt ölçek puanları elde edilebilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20 en yüksek puan ise 100'dür. Alınan yüksek puan yüksek düzeyde kariyer stresine işaret etmektedir (Özden ve Sertel Berk, 2017).

2.2.4. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada, örneklemin demografik özelliklerine ilişkin bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından yapılandırılmış Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından hazırlanmış ve form tez danışmanının kontrolünden geçerek son şeklini almıştır.

3. SONUÇ

Analiz sonuçlarına göre iş ve meslek bilgisi, kendini tanıma, kariyer tercihi, kariyer planı oluşturma, mesleki konuları takip etme ve genel kariyer kararı verme yetkinlik düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verme yetkinlik düzeylerinin yaşa göre farklılaştığı ve 18-20, 21-25 ve 31-35 yaş grubundaki öğrencilerin diğer yaş gruplarına göre

kariyer kararı konusunda kendini daha yetkin görmesi beklenen yöndedir. Bu bulgu, öğrencilerin yaşları yükseldikçe kariyer kararı verme yetkinlik düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir. Kariyer kararı verme yetkinlik ölçeği puanları ile son mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre kariyer kararı verme yetkinlik düzeylerinin okuduğu bölüme istekli girme durumu değişkenine göre, kendini tanıma, kariyer tercihi boyutlarında okuduğu bölüme istekli giren öğrencilerin puan ortalamaları ile okuduğu bölüme istekli girmeyen öğrencilerin test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu okuduğu bölüme istekli girme düzeyi yükseldikçe kariyer karar verme yetkinliği düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verme yetkinlik düzeyleri okudukları fakülte değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır. Kariyer kararı verme yetkinlik düzeyi ile fakülte değişkeni arasındaki araştırma sonuçlarına göre mühendislik fakültesinde okuyan öğrencilerin diğer fakülte türlerinde okuyan öğrencilere göre anlamlı bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre kariyer kararı verme yetkinlik ölçeği tüm alt boyutlarıyla İngilizce seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bulgulara göre öğrencilerin İngilizce seviyesi yükseldikçe kariyer karar verme yetkinliği düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kariyer kararı verme yetkinlik düzeylerinin ailelerinin verdikleri kararlara güvenme durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ulaşılan değerlendirme sonuçlarına göre, ailelerinin verdikleri kararlara güvenen öğrencilerin puan ortalamaları ile ailelerinin verdikleri kararlara güvenmeyen öğrencilerin test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu iş ve meslek bilgisi, kendini tanıma, kariyer tercihi, kariyer planı oluşturma, mesleki konuları takip etme ve genel kariyer kararı verme yetkinlik düzeyi ile ailelerinin verdikleri kararlara güvenme durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre öğrencilerin ailelerinin verdikleri kararlara güvenme düzeyi yükseldikçe kariyer karar verme yetkinliği düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre Kariyer Kararı Verme Yetkinlik ölçeği tüm ölçek puanları ile ailelerinin gelir düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, öğrencilerin kariyer kararı verme yetkinlik düzeyleri ile ailelerinin gelir düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin kariyer stresi düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan analizlerin sonuçlarına göre, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ile kız öğrencilerin test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği ve genel kariyer stresi düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre erkek öğrencilerin kariyer stresi düzeylerinin kız

öğrencilere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin kariyer stresi düzeyleri ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını gözlenmiştir.

Kariyer Stresi ölçeği tüm ölçek puanları ile son mezun olunan lise türü değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, öğrencilerin kariyer stresi düzeyleri ile son mezun olunan lise türü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kariyer stresi düzeylerinin okuduğu bölüme istekli girme durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem için t testine göre, okuduğu bölüme istekli giren öğrencilerin puan ortalamaları ile okuduğu bölüme istekli girmeyen öğrencilerin test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği, dışsal çatışma ve genel kariyer stresi düzeyi ile okuduğu bölüme istekli girme durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre okuduğu bölüme istekli girme düzeyi yükseldikçe kariyer stresi düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin kariyer kararı verme yetkinlik düzeylerinin ailelerinin verdikleri kararlara güvenme durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan analin sonuçlarına göre, ailelerinin verdikleri kararlara güvenen öğrencilerin puan ortalamaları ile ailelerinin verdikleri kararlara güvenmeyen öğrencilerin test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu bulgu kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği, dışsal çatışma, iş bulma baskısı ve genel kariyer stresi düzeyi ile ailelerinin verdikleri kararlara güvenme durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre öğrencilerin ailelerinin verdikleri kararlara güvenme düzeyi yükseldikçe kariyer stresi düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

Araştırma sonuçlarında üniversite öğrencilerinin öz yeterlik düzeylerinin ailelerinin yaşadıkları yer değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Öz yeterlik ölçeği tüm ölçek puanları ile ailelerinin yaşadığı yer değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Farkın kaynağı incelendiğinde anlamlı farkın ailesi köyde yaşayan öğrenciler ile ailesi ilçede ve büyükşehirde yaşayan öğrenciler arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin öz yeterlik düzeyleri ile ailelerinin yaşadığı yer değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre ailelerinin yaşadıkları yer büyüdükçe (ilçe, büyükşehir vb.) öğrencilerin öz yeterlik düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin GÖYÖ Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-131.
- Bandura, A. (2000). Exercise of human agency through collective efficacy. Current Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Directions in Psychological Science*, 9 (3), 75-78.
- Deniz, M. E., (2002). Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejileri ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Baskın Ben Durumları ve Bazı Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Doktora Tezi). Konya.
- Doğan, H. (2010). Kariyer karar verme grup rehberliği programının 9. Sınıf öğrencilerinin kariyer karar verme güçlük düzeylerine etkisi. Yayınlanmış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fox, C. R., & See, K. E. (2003). Belief and preference in decision under uncertainty. İçinde, D. Harman & L. Macchi, (Eds.), *Thinking: psychological perspectives on reasoning, judgment and decision making* (pp.273-314). John Wiley & Sons.
- Mann, Leon, Ros Harmoni, Colin Power, Gery Beswick, Cheryl Ormond. 1988. Effectiveness Of The Gofer Course In Decision Making For High School Students. *Journal Of Behavioral Decision Making*. c.1. s.3:159-168.
- Özcan, H.D. (2016). Ergenlerde Bilişsel Esneklik ve Öz-yeterlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi, Mersin.
- Özden, K. ve Sertel Berk, Ö . (2017). Reliability and Validity Study of Turkish Version of the Korean Career Stress Inventory (KCSI). *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 37 (1), 35-51.
- Özyürek, R. (2016). Kariyer psikolojik danışmanlığı kuramları. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Plous, S. (1993). *The Psychology of Judgment and Decision Making*, New York: McGraw-Hill. *psychology*, 51(2), 269-290.
- Taylor, K. M., & Betz, N. E. (1983). Applications of self-efficacy theory to the understanding and treatment of career indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 22(1), 63-81.
- Ulaş, Ö. (2016). Kariyer kararı verme öz-yetkinliği: Bir model testi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ulaş, Ö., & Yıldırım, İ. (2016). Kariyer Kararı Verme Yetkinliği Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45), 77-90.
- Yıldırım, F. ve İlhan, İ. Ö. (2010). Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301- 308.

Lise Öğrencilerinin Başarıları ile Bazı Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Emre GÜNEŞ¹

Mubammet Fatih ALKAN²

Öz

Teknolojinin insan yaşamında artarak kapladığı alan ile paralel olarak yaşamın tüm alanlarına etkisi de artmaktadır. Okul yaşantıları ve öğrenme deneyimleri de olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenen alanlardan biridir. Bu kapsamda mevcut çalışmanın amacı lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılığı, sosyal medyada geçirilen süre ve çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcılar 198 lise öğrencisinden meydana gelmiştir. Katılımcıların 77'si (%38.9) erkek, 121'i (%61.1) ise kız öğrencilerden oluşmuştur. Katılımcıların yaşı 14 ile 19 arasında değişmiş ve yaş ortalaması 16.21 (SS=1.35) olarak bulunmuştur. Araştırmanın verileri, Demografik Bilgi Formu ve Günüş ve Kayri (2010) tarafından geliştirilen İnternet Bağımlılık Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde SPSS yazılımı kullanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgular lise öğrencilerinin akademik başarılarının, internet bağımlılığı ($r=-.35, p\leq.05$), çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre ($r=-.24, p\leq.05$) ve sosyal medyada geçirilen süre ($r=-.16, p\leq.05$) değişkenleri ile istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda internet ve sosyal medyanın orantısız bir şekilde kullanımının önüne geçilmesi, internet kullanımı konusunda lise öğrencilerinin bilgilendirilmesi ve olumsuz etkilerin engellenmesi için neler yapılabileceği konusunda araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: lise öğrencileri, akademik başarı, internet bağımlılığı

Giriş

Günümüz dünyasında her alanda hızlı bir şekilde gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler arasında teknoloji ön plana çıkan alanlardan biridir (Esmet vd., 2019). Teknolojik cihaz ve internet kullanımının artması zaman kavramını ortadan kaldırmaktadır (Kıran vd., 2020). Teknoloji insan

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Orcid: 0000-0001-7631-8419

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Orcid: 0000-0002-5600-0160

hayatının her anına girmeye başladıkça toplumun tüketme hızı artmaktadır (Yorulmaz ve Yorulmaz, 2020). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre internet kullanımı her geçen yıl bir önceki yıla göre artmaktadır (TÜİK, 2021). Sanal ortama ulaşım kolaylığı sağlayan tablet, telefon ve bilgisayar gibi cihazlar öğrencilerin bu ortamda fazla zaman geçirmesini mümkün hale getirmektedir. Sosyal ağlarda farklı platformları kullanan bireyler belirli bir süre sonra kendilerine gerçekçi olmayan hesaplar oluşturma yoluna gitmektedirler. Bu bağlamda birey sanal ortamlarda gizlenerek heyecan oluşturma daha çok zaman geçirebilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2021 yılı içerisinde internet, bilgisayar, tablet ve akıllı telefon kullanımına yönelik yapılan çalışmada Türkiye'deki hanelerinin %92'sinin internet erişimine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda erkeklerin %87.7'sinin ve kadınların %77.5'inin internet erişimine sahip olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında internet kullanım oranınının 16-24 yaş aralığında %95.7, 25-34 yaş aralığında ise %95.8 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). Bu bağlamda internetin en fazla gençler tarafından ilgi gördüğü söylenebilir.

Telefon, tablet ve internet refah seviyesi yüksek toplumlarda çocukların en iyi arkadaşı olma yolunda ilerlemektedir. Teknolojik aletlerin ve internetin insan hayatının her noktasında olması ve sorumsuzca kullanılması kullanıcıların hayatlarını sosyal, kültürel ve psikolojik alanda etkileyebilmektedir (Muslu ve Bolışık, 2009). Türkiye'de artan internet kullanımı sosyal ve ekonomik bazı durumların değişmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda değişimlerin olumlu ve olumsuz durumlarını araştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisinde Bilişim ve İnternet Araştırma Komisyonu kurulmuştur (TBMM, 2012).

İnternette fazla süre geçirmenin öğrencileri sosyal, fiziksel, eğitsel ve psikolojik olarak olumsuz etkilediği bildirilmiştir (Cengizhan, 2005). Eğitsel sonuçlar üzerindeki olumsuz çıktıları, öğrencilerin akademik başarılarında görmek mümkündür. Çeşitli araştırmalar, akademik başarı ile internet bağımlılığı arasında negatif yönlü ilişkileri ortaya koymuştur (Eldeleklioğlu ve Vural-Batık, 2013; Dong vd., 2021; Stavropoulos vd., 2013; Türel ve Toraman, 2015; Zang vd., 2018). Benzer bir şekilde, alanyazında pek çok çalışma akademik başarı ile sosyal medyada geçirilen süre arasında da olumsuz ilişkileri raporlamıştır (Lee, 2014; Molla-Esparza vd., 2020; Tsitsika vd., 2014). Son olarak, akademik başarı ile çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre arasında da olumsuz ilişkiler bildirilmiştir (Choo vd., 2010; Hawi vd., 2018; Rehbein vd., 2016). Sosyal medya ve internet kullanımı alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların daha çok genç yetişkin bireyler üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna karşın lise düzeyinde bulunan öğrencilerle ilgili gerçekleştirilen çalışmaların sayısı ise nispeten daha azdır. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılığı, sosyal medyada geçirilen süre ve çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişki nasıldır?
- Lise öğrencilerinin akademik başarıları ile sosyal medyada geçirilen süre arasındaki ilişki nasıldır?

- Lise öğrencilerinin akademik başarıları ile çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre arasındaki ilişki nasıldır?

Yöntem

Katılımcılar

Tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcılar 198 lise öğrencisinden meydana gelmiştir. Katılımcıların 77'si (%38.9) erkek, 121'i (%61.1) ise kız öğrencilerden oluşmuştur. Katılımcıların yaşı 14 ile 19 arasında değişmiş ve yaş ortalaması 16.21 (SS=1.35) olarak bulunmuştur. 50 (%25.3) katılımcı lise 1, 55 (%27.8) katılımcı lise 2, 33 (%16.7) katılımcı lise 3 ve 60 (%30.3) katılımcı lise 4 öğrencisidir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (f=135, %68.2) sosyal medya uygulaması olarak Instagram kullanmaktayken en çok tercih edilen ikinci uygulama Youtube'dur (f=41, %20.7). Bu iki uygulamayı Twitter (f=17, %8.6) ve diğer uygulamalar (f=5, %2.5) izlemektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (f=180, %90.9) akıllı telefon aracılığı ile sosyal medyaya erişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu.

Katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, akademik ortalaması, sosyal medya tercihleri gibi alanlarda özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından demografik bilgi formu hazırlanmıştır. Demografik bilgi formu açık-uçlu, kapalı ve yarı kapalı dokuz maddeden oluşmuştur.

İnternet Bağımlılık Ölçeği.

Katılımcıların internet bağımlılık düzeylerini belirlemek için Günüş ve Kayri (2010) tarafından geliştirilen İnternet Bağımlılık Ölçeği kullanılmıştır. İlgili ölçek, dört boyut altında toplanan 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine katılımcılar tarafından 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında puanlar verilmektedir. Katılımcıların puanlarının yükselmesi, bağımlılık düzeylerinin yükseldiği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada ölçeğin tümünün Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .97 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama ve Analiz.

Bu çalışmanın verileri uygun örneklem yoluyla Samsun ilinde öğrenim gören lise öğrencilerinden çevrimiçi bir şekilde toplanmıştır. Veri analizinden önce çalışmada ele alınan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Analize dahil edilen değişkenlerin çarpıklık katsayıları -1.26 ile 1.67 arasında, basıklık katsayıları ise -.03 ile 3.07 arasında değişmiştir. Bu durum verilerin normal dağılım sergilediğine işaret etmektedir. Elde edilen veriler üzerinde SPSS yazılımı aracılığıyla Pearson Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada alfa değeri $p \leq .05$ olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın araştırma sorularını yanıtlamak için lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılığı, sosyal medyada geçirilen süre ve çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre değişkenleri arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Akademik Başarı ile Diğer Değişkenler Arasındaki İlişkiler

	İnternet Bağımlılığı	Sosyal Medya Süresi	Çevrimiçi Oyun Süresi
Akademik Başarı	-.35*	-.16*	-.24*

* $p \leq .05$

Tablo 1’de görüldüğü üzere, lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü, orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.35$, $p \leq .05$). Bu durum akademik başarısı yüksek öğrencilerin internet bağımlılıklarının daha düşük olduğu veya tam tersi bir şekilde düşük akademik başarıya sahip öğrencilerde nispeten daha yüksek düzeyde internet bağımlılığı bulunduğunu göstermektedir.

Analizler sonucu elde edilen bir diğer sonuç, lise öğrencilerinin akademik başarıları ile sosyal medyada geçirdikleri süre arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve zayıf düzeyde bir ilişki bulunmasıdır ($r = -.16$, $p \leq .05$). Bir önceki sonuç gibi, bu bulgu da akademik başarı arttıkça sosyal medyada geçirilen sürenin azaldığını göstermektedir.

Elde edilen son bulgu, lise öğrencilerinin lise öğrencilerinin akademik başarıları ile çevrimiçi oyunlarda geçirdikleri süre arasındaki istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzey ilişkidir ($r = -.24$, $p \leq .05$). Bu bulgu da çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre arttıkça, akademik başarının düştüğünü göstermektedir.

Tartışma

Bu çalışmada lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılığı, sosyal medyada geçirilen süre ve çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada elde edilen ilk bulgu lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılığı arasındaki orta düzey anlamlı ve negatif ilişkidir. Bu bulgu, ilgili alanyazın tarafından güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Örneğin, Eldeleklioğlu ve Vural-Batık (2013) tarafından Türk lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin akademik başarıları ile internet bağımlılıkları arasında negatif yönlü ilişkiler saptanmıştır. Yunan lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir diğer çalışmada da aynı sonuç elde edilmiştir (Stavropoulos vd., 2013). Bu negatif ilişki diğer çalışmalar tarafından da desteklenmektedir (Dong vd., 2021; Türel ve Toraman, 2015). Her ne kadar bu çalışma kullanılan yöntem ve analiz tekniklerine dayalı olarak internet bağımlılığının akademik başarıyı olumsuz etkilediği söylenemese de alanyazındaki bazı çalışmalar bu nedenselliği ortaya koymaktadır. Örneğin, Zang ve meslektaşları (2018) tarafından gerçekleştirilen boylamsal çalışmada, internet bağımlılığının akademik başarıyı olumsuz bir şekilde

4THINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmada elde edilen korelasyon, ilerideki çalışmalar ile nedenselliği incelenmesi için bir ön adım olabilir.

Araştırmada elde edilen ikinci sonuç lise öğrencilerinin akademik başarıları ile sosyal medyada geçirdikleri süre arasındaki anlamlı, negatif ve zayıf ilişkidir. Bu bulguya göre lise öğrencilerinin akademik başarılarındaki artış ile sosyal medya kullanım sürelerindeki düşüş paraleldir. Diğer bir ifade ile, daha az sosyal medya kullanan öğrencilerin akademik başarıları daha yüksektir. Lise öğrencilerinin akademik başarıları ile sosyal medya kullanım süreleri arasındaki negatif ilişki, alanyazın tarafından desteklenmektedir (Lee, 2014; Molla-Esparza vd., 2020; Tsitsika vd., 2014). Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise lise öğrencilerinin akademik başarıları ile çevrimiçi oyunlarda geçirdikleri süre arasındaki anlamlı, negatif ve orta düzey ilişkidir. Buna göre çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre arttıkça, öğrencilerin akademik başarıları anlamlı bir şekilde azalmaktadır. Alanyazın bu bulguyu da desteklemektedir (Choo vd., 2010; Hawi vd., 2018; Rehbein vd., 2016). Sosyal medya ve çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre ile akademik başarı arasındaki negatif ilişkiler, ders çalışmak yerine bu tür etkinlikleri vakit ayırmak (Kuss ve Griffiths, 2012) ve bu durumun getirdiği uykusuzluk gibi etmenler nedeniyle derslere odaklanamamaktan kaynaklanıyor olabilir (Ko, 2014).

Bu çalışma sonucunda önemli bulgular elde edilmiş olsa da bu bulgular yorumlanırken bazı sınırlılıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. İlk olarak bu çalışmanın verileri tek bir ilde yaşayan lise öğrencilerinden elde edilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların Türkiye'deki tüm lise öğrencilerini temsil ettiği söylenemez. Bir diğer sınırlılık çalışmanın kesitsel doğasıdır. Kesitsel verilerle gerçekleştirilen bu çalışmada nedensellikten söz edilemez. Son olarak, bu çalışmada yer alan veriler, katılımcı yanıtlarından oluşmuştur. Bu nedenle çalışmada kullanılan veriler hatasız bir şekilde gerçek durumu yansıtmıyor olabilir. Tüm bu sınırlılıklara rağmen, mevcut çalışma lise öğrencilerinin akademik başarıları ile internet bağımlılığı, sosyal medyada geçirilen süre ve çevrimiçi oyunlarda geçirilen süre arasında önemli ilişkileri açığa çıkarmıştır.

ICMUSS

Kaynakça

- Cengizhan, C. (2005). Öğrencilerin bilgisayar ve İnternet kullanımında yeni bir boyut: Bağımlılık. VIII. Ulusal PDR Kongresi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Choo, H., Gentile, D., Sim, T., Li, D. D., Khoo, A., & Liau, A. (2010). Pathological video-gaming among Singaporean youth. *Annals Academy of Medicine Singapore*, 39(11), 822–829.
- Dong, X., Yang, K., Zhang, R., & Lv, Y. (2021). The mental health and grade point average among college students from lower socioeconomic status based on healthcare data analysis. *Journal of Healthcare Engineering*, 2021.
- Eldeleklioğlu, J. & Vural-Batık, M. (2013). Predictive effects of academic achievement, internet use duration, loneliness and shyness on internet addiction. *H. U. Journal of Education*, 18(1), 141-152.
- Esmer, Y, Yüksel, M & Şaylan, O. (2019). Yerel yönetimlerde inovasyon uygulamalarına yönelik bir değerlendirme. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 175-189.
- Günüç, S. & Kayri, M. (2010). Türkiye’de internet bağımlılık profili ve internet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik-güvenirlilik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39. 220-232
- Hawi, N. S., Samaha, M., & Griffiths, M. D. (2018). Internet gaming disorder in Lebanon: Relationships with age, sleep habits, and academic achievement. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(1), 70-78.
- Kıran, S., Küçükboşancı, H., & Emre, İ. E. (2020). Sosyal medya kullanımının kişiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(4), 435-441.
- Ko, C.-H. (2014). Internet gaming disorder. *Current Addiction Reports*, 1(3), 177–185. <https://doi.org/10.1007/s40429-014-0030-y>
- Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2012). Online gaming addiction in children and adolescents: A review of empirical research. *Journal of Behavioral Addictions*, 1(1), 3–22. <https://doi.org/10.1556/JBA.1.2012.1.1>
- Lee, E. B. (2014). Facebook use and texting among African American and Hispanic teenagers: An implication for academic performance. *Journal of Black Studies*, 45(2), 83–101. <https://doi.org/10.1177%2F0021934713519819>
- Molla-Esparza, C., López-González, E., & Losilla, J. (2020). Sexting prevalence and socio-demographic correlates in Spanish secondary school students. *Sexuality Research and Social Policy*, 1–15. <https://doi.org/10.1007/s13178-020-00434-0>
- Muslu, G. K. & Bolşık, B. (2009). Çocuk ve gençlerde internet kullanımı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 8(5), 445-450.

- Rehbein, F., Staudt, A., Hanslmaier, M., & Kliem, S. (2016). Video game playing in the general adult population of Germany: Can higher gaming time of males be explained by gender specific genre preferences? *Computers in Human Behavior*, 55, 729–735.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.016>
- Stavropoulos, V., Alexandraki, K., & Motti-Stefanidi, F. (2013). Recognizing internet addiction: Prevalence and relationship to academic achievement in adolescents enrolled in urban and rural Greek high schools. *Journal of adolescence*, 36(3), 565-576.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.008>
- TBMM. (2012). Bilişim ve internet araştırma komisyonu.
https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/komisyon_tutanaklari.tutanaklar?pKomKod=996&pDonem=24
- Tsitsika, A. K., Tzavela, E. C., Janikian, M., Ólafsson, K., Iordache, A., Schoenmakers, T. M., & Richardson, C. (2014). Online social networking in adolescence: Patterns of use in six European countries and links with psychosocial functioning. *Journal of Adolescent Health*, 55(1), 141–147.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.11.010>
- Turel, Y., & Toraman, M. (2015). The relationship between Internet addiction and academic success of secondary school students. *Anthropologist*, 20(1-2), 280-288.
- TÜİK. (2021). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması.
[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)
- Yorulmaz, M. & Yorulmaz, S. (2020). Lise öğrencilerinin sosyal ağ sitelerini kullanma sürelerinin akademik başarılarına etkisi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 27-39.
- Zhang, Y., Qin, X., & Ren, P. (2018). Adolescents' academic engagement mediates the association between Internet addiction and academic achievement: The moderating effect of classroom achievement norm. *Computers in Human Behavior*, 89, 299-307.

Pazarlama Mühendisliği

Ersin BURNAZ¹

Öz

Pazarlama alanında karar verme süreçleri geçmişten günümüze önemini koruyan bir konudur. Karar verme süreçlerinde doğru verilerin toplanması, bu verilerin doğru analizi ve sonrasında doğru pazarlama kararının verilip uygulanması hayati öneme sahip bir konudur. Geçmişte veri toplamakta yaşanan sorunlar günümüzde gelişen teknolojilerle birlikte nispeten kolaylaşsa da büyük verinin (big data) analiz edilerek faydalı bilgiye ulaşmanın zorluğu ortaya çıkmıştır. Pazarlama alanında verilecek olan kararlarda teknik imkanlardan yararlanma konusunda ortaya çıkan "Pazarlama Mühendisliği" kavramı, gelişen yeni teknolojilerle birlikte pazarlama karar vericilerine ciddi yararlar sunmaktadır. Geçmişte örnek kütle üzerinden anakütle tahmininin yapılmaya çalışıldığı uygulamalar ön plandayken günümüzde büyük veri analizi sayesinde daha gerçekçi bulgular elde edilebilir hale gelmiştir. Pazarlama Mühendisliğinin boyutlarından olan veri toplama aşamasında eskiden örnek kütle esassen günümüzde bir çok dijital kaynaktan elde edilen büyük veri giderek esas kaynak haline gelmektedir. Bu verilerin analizinde kullanılan yazılımlar her geçen gün artarken yapay zeka sayesinde bir çok analiz otomatik olarak gerçekleşmektedir. Çok sayıda veri ve hızlı gerçekleşen analizler sayesinde daha doğru ve daha hızlı karar veren pazarlama uygulayıcılarının başarı oranları da olumlu yönde gelişmektedir. Gelişen yeni teknolojiler sayesinde pazarlama alanında daha fazla teknik bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada, güncel gelişmeler ışığında Pazarlama Mühendisliği kavramı açıklanmış ve Pazarlama ile Mühendislik kavramlarının kesiştiği noktalar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Mühendislik, Pazarlama Mühendisliği, Dijital Pazarlama, Dijital Teknolojiler

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Orcid:0000-0002-2827-4236

Giriş

Amerikan Pazarlama Derneği'nin literatürde sıkça kullanılan tanımına göre pazarlama; tüketiciler, müşteriler, ortaklar ve genel olarak toplum için değer ifade eden önerileri oluşturma, iletme, sunma ve değiş tokuş etme faaliyeti, kurumlar dizisi ve süreçleridir (AMA, 2017). Alıcı ile satıcı arasındaki değiş tokuş işleminin belli bir bedel karşılığında daha hızlı ve sürdürülebilir bir şekilde sağlanarak alıcının daha fazla fayda elde etmesi ve satıcının daha fazla kar sağlaması amacıyla pazarlama karması elemanları olan ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerinin eşgüdümlü olarak tasarlanması süreci pazarlama olarak tanımlanabilmektedir.

Pazarlama araştırması, pazarlama fırsatlarını ve sorunlarını belirlemek ve tanımlamak için kullanılan bilgiler aracılığıyla tüketiciyi, müşteriye ve halkı pazarlamacıya bağlayan bir işlemdir. Pazarlama araştırmasının amacı pazarlama eylemlerini oluşturmak, iyileştirmek ve değerlendirmek, pazarlama performansını izlemek ve bir süreç olarak pazarlama anlayışını geliştirmektir. Pazarlama araştırması, sorunları ve/veya fırsatları ele almak için gereken bilgileri belirler, bilgi toplama yöntemini tasarlar, veri toplama sürecini yönetir ve uygular, sonuçları analiz eder, elde edilen bulguları ve bunların sonuçlarını ortaya koyar (AMA, 2017). Pazarlama kararlarının hızlı ve doğru verilebilmesi hayati derecede önemli bir konudur. Geç verilen hızlı bir karar ile hızlı verilen yanlış bir karar arasında netice itibariyle bir fark yoktur. Pazarlama kararlarının hızlı ve doğru verilebilmesi için piyasadan elde edilen veriler ışığında doğru kararların verilebilmesine olanak sağlayan uygulamaya pazarlama araştırması denilmektedir.

“Ölçemediğiniz şeyi yönetemezsiniz” ilkesinden hareketle pazarlamaya girdi olacak verilerin ölçülerek elde edilmesi gerekmektedir. Verilerin belli işlemlerden geçirilerek faydalı ve farklı bilgilere dönüştürülmesi süreci pazarlama ve mühendislik uygulamalarını bir araya getirmektedir. Şöyle ki mühendislik; yeni ürünler, teknikler, bilgi ve yeni yöntemler oluşturmak için süreçleri ve prosedürleri değiştirmenin yanı sıra problemler için ortaya konulan çözümleri temsil etmektedir (Alsamydai, 2019: 352). Tüketicilerin istek ve ihtiyaçları tespit edilmeden geliştirilen mühendislik uygulamaları neticesinde tüketicilere özellikli bir ürün veya değer sunulamama ihtimali ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, sadece tüketici beklentilerine göre geliştirilecek ürünlerin de teknik anlamda sorunlar barındırma olasılığı da artmış olacaktır (Michalek vd., 2005: 43). Bu nedenle pazarlama ve mühendislik uygulamaları birçok konuda birlikte çalışmayı gerektirmektedir.

Geleneksel pazarlamanın bir sanatı (uygulama) temsil ettiğine inananlar olduğu gibi pazarlamanın bir bilim olduğunu savunan görüşler de vardır (Alsamydai, 2019: 352). Pazarlama sanatı (uygulama) olduğu kadar sistematik süreçleri içerisinde barındıran bir bilim dalıdır. Tam bu noktada, karar vermeyi kolaylaştırmak için veri, bilgi, yönetsel yargı ve bilgisayar yazılımını birleştirmeye yardımcı olan, belirli sorunları çözmek için sanatı (uygulama) ve bilimi birleştiren (Alsamydai, 2019: 352) pazarlama mühendisliği alanı ortaya çıkmıştır (Lilien vd., 2002: 111).

Pazarlama Mühendisliği

Pazarlama yönetimi; pazarlama araştırmalarını, pazarlama bilgisini, işletme içi raporları bünyesinde barındıran pazarlama bilgi sistemi ile pazarlama karar destek sisteminin eşgüdümü vasıtasıyla verileri işlemeye ve manipüle etmeye yönelik çalışmaları benimseyerek muazzam miktarda veri toplamaktadır. Toplanan çok büyük hacimli verilerin işlenmesi ve bilgiye dönüştürülmesi için modern teknolojilerin kullanılması gerekmektedir. Bu verilerin işlenip analiz edilmesiyle doğru pazarlama bilgisi elde edilerek olumlu sonuçlara ulaşılmaktadır (Alsamydai, 2019: 353). Pazarlama bilgisi terimi, pazarlama karar vermede kullanılmak üzere verilerden elde edilen içgörülerin geliştirilmesini ifade etmektedir (Lies, 2019: 135). Doğru pazarlama bilgisi dört ana amaç için elde edilmektedir. Bu amaçlar, bir bilim olarak pazarlamanın ilerlemesini kolaylaştırmak, pazarlama disiplinini kurumsal ve profesyonel ortamlarda teşvik etmek, potansiyel yöneticiyi daha iyi eğitmek/yetkilendirmek ve firmalara rekabet avantajı sağlamaktır (Midgley, 2002: 363).

Pazarlama karar vericileri, pazarlama bilgisini oluştururken teknik bilgilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bazı durumlarda ihtiyaç duyulan teknik bilgiler mühendislik alt yapısı gerektirmektedir. Bu nedenle pazarlamacılar ile mühendislerin güçlü yönlerini bir araya getirmeleri önemli hale gelmektedir. Ancak pazarlamacılar ile mühendisler arasında bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Pazarlamacılar mühendisleri çok teknik ve gerçek hayattan kopuk olarak algıerken, mühendisler de pazarlamacıları teknik detayları anlayamayan, sabırsız, sadece geçici özümlemlerle ilgilenen ve problemlere değil belirtilere odaklanan kişiler olarak görmektedirler (Shaw ve Shaw, 1998: 280). Pazarlamacılar, konumlandırmanın, reklam mesajlarının, doğru fiyat katmanını seçmenin ve verileri kullanarak “tüketici ihtiyaçlarını” anlamının önemini vurgulamaktadırlar. Mühendisler ise genellikle güvenilirlik, dayanıklılık, çevresel etki, enerji kullanımı, ısı üretimi, üretilebilirlik ve maliyet azaltma gibi teknik hedeflere odaklanmaktadır (Michalek vd., 2005: 43). Pazarlamacıların güçlü yönü olan pazar bilgileri ile mühendislerin güçlü yönü olan teknik bilgilerinin bir araya getirilmesi başarı oranını ciddi derecede arttırmaktadır. Pazarlamacıların pazar araştırması yaparak mühendislik işlevini desteklemek için mühendislere bilgi sunması önemli fırsatlar ortaya çıkarmaktadır (Lueg ve Molen, 2010: 36). Mühendislerin piyasa bilgisi ihtiyacı ile pazarlamacıların teknik bilgi ihtiyacı bu iki disiplini bir araya gelmeye zorlamaktadır. Pazarlama ve diğer işletme disiplinleri arasındaki ilişki kadar olmasa bile, pazarlama ve mühendislik arasındaki ilişki de önemlidir (Lueg ve Molen, 2010: 36). Bir organizasyonun mühendislik ve pazarlama fonksiyonları arasında etkili eşgüdüm mühendislik ürünlerinin başarılı bir şekilde geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Shaw ve Shaw, 1998: 279). Endüstriyel ortamda, mühendisler ve pazarlamacılar, müşterilerin satın almak istediği ürünleri geliştirmek, üretmek ve pazarlamak için birlikte çalışarak ciddi katma değer ortaya koymaktadırlar (Shaw ve Shaw, 2003: 347). Mühendisler, pazarlama hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları, pazarlamacılar da pazarladıkları ürünler hakkında daha fazla teknik bilgi edinmeleri gerektiği konusunda hemfikirdirler (Shaw ve Shaw, 1998: 281, 282). Tüm bu sebeplerden dolayı, şirketler, modern bir pazarlama yöntemi olarak kabul edilen pazarlama mühendisliği yönelimini benimsemekten hedeflerine ulaşmakta zorlanmaktadır (Al-Kulabi vd., 2019: 774).

Verilerin sistematik olarak karar desteği için kullanılan bir araca dönüştürülmesi pazarlama mühendisliği olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle pazarlama mühendisliği, pazarlama karar destek sistemlerinin planlanması, tasarımı ve inşası yoluyla pazarlama verilerini ve bilgilerini uygulamaya entegre etmenin sistematik sürecidir (Lilien vd., 2002: 112). Doğru ve hızlı pazarlama kararları vermek için karar modellerinin kullanımı olarak da açıklanabilen pazarlama mühendisliği (Machado vd., 2003: 76); karar verme sürecini ve çıktılarını geliştirmek için pazarlama kavramlarını, verileri, inançları, analitik teknikleri ve yazılım mühendisliğini entegre eden sistematik bir süreçtir (Lilien ve Rangaswamy, 2008: 528). İyi uygulanmış pazarlama mühendisliği, daha iyi kararlar ve daha iyi pazarlama uygulamaları ile sonuçlanmaktadır (Lilien vd., 2002: 119). Pazarlama mühendisliği, pazarlama kararlarını desteklemek ve onları organizasyonun çıkarına yönlendirmek için pazarlama yaratıcılığının etkisini artırmanın en önemli yollarından biridir (Hashem, 2020: 228). Pazarlama mühendisliği, bilgisayar destekli modelleme kullanımına dayalı yönetimsel karar verme süreçlerini optimize etmeye yarayan modern bir platformdur (Majerova, 2020: 254).

Pazarlama mühendisliği kavramı, günümüzde pazarlama yönetiminin bilgisayar cihazları, iletişim ağları, yazılımlar ve pazarlama karar destek sistemlerini kullanarak bilgi edinmesine ve analiz etmesine ve böylece pazarlama yönetiminin pazarlama kararları almasına yardımcı olduğu için önemli bir konu haline gelmiştir (Alsamyda, 2019: 352).

Pazarlama mühendisliği, pazarlama teorisi ve pratiği arasındaki boşluğu doldurmak için önemli bir araçtır. Pazarlamada, teori olmadan pratik, pratik olmadan da teori eksik kalmaktadır. Aynı şekilde, pazarlama kavramlarını ve teorilerini içermeden tasarlanan yazılımlar ile öngörülebilir yazılım uygulamaları olmayan pazarlama kavramları uygulayıcılar için çok az fayda sağlamaktadır (Lilien vd., 2002: 111,120).

Pazarlama mühendisliğinin boyutları; veri, enformasyon, içgörü, kararlar ve uygulamalardır (Lilien ve Rangaswamy, 2008: 529). Pazarlama çevresinden elde edilen, işlemde geçirilmeden önce anlam ifade etmeyen objektif ve/veya subjektif bilgi parçacığı *veri* olarak adlandırılmaktadır. Elde edilen veriler, belirli işlemlerden geçirdikten sonra düzenlenerek *enformasyon* halini almaktadır. Enformasyonun anlamlandırılması sonucunda *içgörü* ortaya çıkmaktadır. Bu içgörü kullanılarak stratejik ve operasyonel *kararlar* alınmakta ve bu kararların hayata geçirilmesi ile de pazarlama *uygulamaları* ortaya çıkmaktadır.

Yapılan bazı çalışmalarda pazarlama mühendisliği ile ilgili olumlu sonuçların elde edildiği görülmüştür. Örneğin Al-Kulabi vd. (2019), Irak'ın Necef kentindeki turizm şirketleri üzerinde yaptıkları çalışmalarında pazarlama mühendisliği ve boyutları ile stratejik konumlandırma arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Başka bir çalışmaya göre, ABD'de yapılan Challenge X: Crossover to Sustainable Mobility adlı bir proje yarışmasında mühendislik ve pazarlama öğrencilerden oluşan proje ekibinin başarılı sonuçlar elde ettiği görülmüştür (Lueg ve Molen, 2010). Heterojen pazarlar için optimum ürün hattı tasarımı amacıyla yapılan çalışmada pazarlama ve mühendislik bilgilerinin bir arada kullanılmasının faydalı sonuçlar ortaya çıkardığı tespit

edilmiştir (Michalek vd., 2011). Başka bir çalışmada ise sistem mühendisliği temelinde turizm pazarlama bilgi sistemi incelenmiştir. Turizm pazarlama bilgi sistemi, turizm endüstrisini ve eğitim-araştırma kurumlarını bilgi toplama, depolama, işleme ve yayma konusunda destekleyen bir pazarlama karar destek sistemidir. Bahsedilen çalışmada Avusturya'daki turizm pazarlama bilgi sistemi analiz edilerek Çin'de benzer bir sistemin kurulması önerilmiştir (Ying ve Peters, 2011). Pazarlama, ürün mühendisliği ve imalatın etkin entegrasyonunun yeni ürünlerin başarılı bir şekilde geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi için hayati önem taşıdığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Araştırmalar, etkili yeni ürün geliştirme için Ar-Ge ve pazarlama işlevleri arasındaki iyi ilişkilerin gerekli olduğunu, ancak işbirliğinin önünde birçok engel bulunduğundan bu iyi ilişkilerin nadiren ortaya çıktığını göstermektedir (Shaw ve Shaw, 1998: 279, 280). Pazarlama mühendisliği, ar-ge ve pazarlama arasındaki iyi ilişkilerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Teknolojik ilerleme, özellikle de dijitalleşme, pazara giriş engellerini önemli ölçüde azaltmakta, yeni iş modellerini ve gelişmiş değer zincirlerini ortaya çıkarmaktadır (Tanase, 2018: 2). Pazarlama karar destek sistemlerindeki verilerden doğru ve hızlı kararlar ortaya çıkarmayı amaçlayan pazarlama karar vericilerinin en önemli yardımcıları gelişen teknolojilerdir. Başarılı bir pazarlama mühendisliği uygulamasında, bilişim teknolojilerinin kullanımı önemli ve gereklidir. Bilişim teknolojilerinde yaşanan değişim ve gelişim hemen hemen tüm pazarlama faaliyetleri için stratejiler geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, bu teknolojik gelişim, kuruluşların hızla değişen pazarlardaki rekabetçi konumlarını korumalarına olanak sağlamaktadır. İletişim sürecinin gelişimi ve çalışanlar, tüketiciler ve kuruluşlar arasında bilgisayarlar, ağ bağlantısı ve cep telefonları gibi mevcut iletişim araçlarını kullanma konusundaki modern eğilimler, pazarlama mühendisliğinin uygulama verimliliğini artırmada önemli rol oynamaktadırlar (Alsamydai, 2019: 353,354,356). Hızla gelişen teknolojiler nedeniyle ortaya çıkan dijital dönüşümde hızlı sonuçlar elde etme yeteneği olarak görülen pazarlama mühendisliğinin öneminin daha da artacağı düşünülmektedir (Tanase, 2018: 1).

Gelişen teknolojiler sayesinde, pazarlama mühendisliği alanında ortaya çıkan güncel dijital pazarlama tekniklerinden bazıları Tablo 1'de özetlenmiştir. Büyük veri ve veri madenciliği alanındaki gelişmeler pazarlama araştırmalarında önemli değişimlere neden olmaktadır. Tüketiciler hakkında bilgi edinme yollarından bir olan pazarlama araştırmalarında sıklıkla anketlerden yararlanılmaktadır. Ancak anketler ile veri elde etmede ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan bir tanesi geri dönüş oranıdır. Yapılan anketlerin cevaplanma oranları düşük kalmakta ve elde edilen az sayıdaki veri ile oluşturulan bilginin doğruluğu da sorgulanmaktadır. Ayrıca anketlere verilen cevapların doğruluğu da tartışılan konulardan bir tanesidir. Yine anketlerin yapıldığı örnek kütlenin ana kütleyi temsil edememe problemi de bulunmaktadır. Gelişen teknolojiler sayesinde, hedef kitleden elde edilen büyük veri sayesinde hem örneklem hem de örneklem dışı hatalar en aza indirilebilmektedir. Büyük veri sayesinde örneklem seçimi problemi ve cevaplayıcı hataları sorun olmaktan çıkmaktadır. Veri madenciliği gibi uygulamalar ile büyük veri analiz edilmekte ve daha doğru kararlar verebilme imkânı doğmaktadır.

Tablo 1: Dijital Pazarlama Teknikleri Örnekleri

	Dijital Pazarlama Teknikleri	Kullanılan Teknoloji(ler)
Büyük veri veya veriye dayalı pazarlama	<ul style="list-style-type: none"> Pazarlama ölçümlerinin, dijital olarak kaydedilebilir bir hedef, süreç ve dijital verilere dayalı analiz sonuçlarının sistematik uyumudur. 	<ul style="list-style-type: none"> Veri Madenciliği
Arama motoru pazarlaması	<ul style="list-style-type: none"> Google gibi arama motorlarının arama sonuçlarında olabildiğince üst sıralara yerleşmek Google yüzde 90'ın üzerinde bir pazar payına sahip olduğundan, arama motoru pazarlaması şu anda aslında google pazarlamasıdır. 	<ul style="list-style-type: none"> Yapay Zeka Makine Öğrenmesi Derin Öğrenme
Sosyal medya pazarlaması ve kişiselleştirme	<ul style="list-style-type: none"> Büyük veri kaynakları olarak sosyal medya Kullanıcıların kendileri tarafından oluşturulan dijital bir çiftlik olarak sosyal medya verileri Kişiselleştirme, bir kişinin tanımlanmış veya varsayılan ihtiyaçlarına bilgi, hizmet veya ürünlerin uyarlanmasıdır. 	<ul style="list-style-type: none"> Mobil teknolojiler Sensörler Konum tabanlı hizmetler
Gerçek Zamanlı Pazarlama	<ul style="list-style-type: none"> Kullanıcıların dijital ortamdaki verilerini anlık olarak elde edip işleyerek, kullanıcılara kişiselleştirilmiş mesajların eş (gerçek) zamanlı olarak gönderilebilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Streaming Analytics Sosyal dinleme (social listening)
Kitlesele özelleştirme ve (mikro) hedefleme	<ul style="list-style-type: none"> Hedefleme, (pazar) bölümlendirme yoluyla hedef grupların oluşturulması anlamına gelir. Büyük veri hedefleme veya veri tabanlı pazarlama olarak mikro hedefleme, büyük miktarda verinin değerlendirilmesi, özel hedef grupların tanımlanması ve pazarlamada, kişiselleştirilmiş reklam içeriği ile her bir müşteriye (yan) bireyselleştirilmiş yaklaşım anlamına gelir. 	<ul style="list-style-type: none"> Mobil teknolojiler
Yakınlık pazarlaması	<ul style="list-style-type: none"> Yakınlık iletişimi, bir şirketin bulunduğu yerde, örneğin perakende satış mağazalarında, alışveriş merkezlerinde veya stadyumlarda mobil kurumsal iletişim veya ürün iletişiminin bir bölümünü ifade eder. Konum tabanlı hizmetler (LBS), yerelleştirme yoluyla kullanıcı için katma değer üreten mobil ticaret uygulamalarıdır. Burada, harekete geçirici mesaj ile mobil görüntü yönetimi ve pazarlamanın bir kombinasyonu, yani indirimlerin kullanılması gibi eylem çağrılarını gerçekleştirir. Nakitsiz ödeme olarak Yakın Alan iletişimi (NFC) özellikli hizmetler 	<ul style="list-style-type: none"> Yakın alan iletişimi -Nearfield communication (NFC) Radyo Frekanslı Tanımlama Sistemleri - RFID (radio-frequency identification).

Kaynak: (Lies, 2019: 138)

Pazarlar alıcı ile satıcının buluştuğu yerlerdir. Markalar ile tüketiciler arasındaki alışverişin ya da iletişimin gerçekleştiği geleneksel mecraların dışında dijital ortamların önemi her geçen gün artmaktadır. Dijital mecralarda markalar ile iletişim kurmak isteyen tüketicilerin sıklıkla başvurduğu arama motoru Google'dır. Google'da arama yapan bir tüketicinin karşısına çıkabilme kabiliyeti yüksek olan markalar ciddi avantaj sağlamaktadır. Yapay zeka, makine öğrenmesi ve derin öğrenme gibi teknolojiler arama motoru pazarlamasında kullanılmaktadır.

Mobil cihazların gelişmesiyle birlikte sosyal medya uygulamaları hayatımızın vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Tüketicilerin sosyal medya uygulamaları üzerindeki her türlü hareketi kayıt edilebilmekte ve büyük veri oluşmaktadır. Veri madenciliği ve yapay zeka uygulamaları sayesinde sosyal medya üzerinden hedef kitleye tam olarak ulaşmak mümkün olabilmektedir. Kişiselleştirilmiş reklamlar sayesinde aynı uygulamada zaman geçiren farklı tüketicilere, o tüketicilere özgü mesajlar

iletilebilmektedir. Bu sayede geleneksel pazarlama uygulamalarından çok daha hızlı ve çok daha ucuz bir şekilde hedef kitleye ulaşılabilir. Yine aynı teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte birbirlerine benzer özellikleri olan mikro hedef gruplar tanımlanabilmektedir. Bu sayede kitlesel özelleştirme adı verilen, hem seri üretim hem de kişiye özgü üretim imkanı ortaya çıkmaktadır. Seri üretimdeki hız ve maliyet avantajı, kişiye özgü üretimde bulunmamaktadır. Kişiye özgü üretimdeki müşteri memnuniyeti de seri üretimle sağlanamamaktadır. Kitlesel özelleştirme sayesinde hem seri üretimden elde edilen hız ve maliyet avantajı hem de kişiye özgü üretimden elde edilen müşteri memnuniyeti elde edilebilmektedir.

Gerçek zamanlı pazarlama, dijital mecralarda çeşitli aramalar ya da işlemler yapan tüketicilerin, bu hareketlerinin anlık olarak elde edilebilmesiyle birlikte, her bir tüketiciye özgü mesajların eş zamanlı olarak iletilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Herhangi bir dijital mecra (web, sosyal medya vb.) bir ürün arayan tüketicinin, eş zamanlı olarak başka dijital mecralarda (web, sosyal medya vb.) gezinirken karşısına o ürün ile ilgili reklam ve/veya mesajların gelmesi gerçek zamanlı pazarlamaya örnek olarak verilebilmektedir.

Akıllı cihazların konum tabanlı hizmetleri sunma imkanları arttıkça yakın alan iletişimi (NFC) teknolojileri pazarlama alanında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. NFC sayesinde, belli konumlara yaklaştığı tespit edilen tüketicilere kişiselleştirilmiş mesajların iletilmesi mümkün hale gelmektedir. NFC teknolojisi ve diğer mobil uygulamaların eşgüdümü sayesinde daha hızlı ve güvenilir ödeme işlemleri de gerçekleştirilebilmektedir.

Sonuç

Pazarlama bilimi birçok bilim dalıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içerisindedir. Nöro pazarlama dendiğinde tıp ile pazarlamanın ortak amaçlar etrafında bulunduğu görülmektedir. Benzer şekilde insan davranışını anlamak için psikoloji, sosyoloji gibi bilim dalları ile pazarlamanın birlikte çalışması gerekmektedir. Pazar araştırması, üretim, tedarik zinciri, dağıtım, fiyatlandırma politikaları ve tutundurma faaliyetleri, Mühendislik ile pazarlama biliminin de bir arada çalışmasını gerektiren konulardan bazılarıdır.

Bu çalışmada, son yıllardaki teknolojik gelişmeler ışığında, pazarlama mühendisliği olarak tanımlanabilen, pazarlama ile mühendislik alanlarındaki ortak çalışmaların faydalarından bahsedilmektedir. Yeni ürün geliştirme noktasında üretilen ürünle ilgili mühendislik dalının pazarlamacılar için ciddi katkılar sağladığı görülmektedir. Ayrıca tedarik zincirinde ve dağıtım kanallarında uygulanan mühendislik yaklaşımlarının pazarlama verimliliğini arttırdığı da söylenebilmektedir.

Pazarlama mühendisliğinde dijital teknolojilerden ciddi derece faydalanılmaktadır. Gelişen dijital teknolojilerin pazarlama alanındaki en önemli faydalarının başında elde edilen verilerin büyüklüğü gelmektedir. Büyük veri (Big data) sayesinde daha sağlıklı kararlar verebilmenin önü açılmaktadır. Yine büyük verinin analizi için yapay zeka ve veri madenciliği gibi alanlarda geliştirilen güncel teknolojiler sayesinde önemli başarılar elde edilebilmektedir.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Bu çalışmada pazarlama mühendisliğinin başta dijital teknolojiler olmak üzere bir çok alanda önemli faydalar oluşturduğu ortaya konulmuştur. Teknolojik gelişmelerin hızının böyle devam ettiği varsayıldığında, önümüzdeki yıllarda pazarlama mühendisliğinin öneminin daha da artacağını söylemek çok da zor olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Al-Kulabi, A. N., Abdulla, D. F., & Mohamad, P. S. (2019). Enhancing strategic positioning through marketing engineering in tourism sector in Najaf city-Iraq. *Journal of Environmental Treatment Techniques*, 7(4), 774-779.
- Alsamydai, M. J. (2019). Marketing Engineering And Making Marketing Decisions. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 8(11), 352-358.
- Hashem, T. N. (2020) The Role Of Marketing Engineering Approach In Supporting Marketing Decision Making: Mediating Role Of Marketing Creativity, *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(09), 223-230.
- Lilien, G. L., & Rangaswamy, A. (2008). Marketing engineering: Models that connect with practice. In *Handbook of marketing decision models* (pp. 527-559). Springer, Boston, MA.
- Lilien, G. L., Rangaswamy, A., Van Bruggen, G. H., & Wierenga, B. (2002). Bridging the marketing theory–practice gap with marketing engineering. *Journal of Business Research*, 55(2), 111-121.
- Lueg, J. E., & Molen, G. M. (2010). Marketing's "Nemesis" Demystified: Facilitating the Marketing-Engineering Interface Through Student Work Teams. *Marketing Education Review*, 20(1), 35-40.
- Machado, E. P., Gomes, A. M., Luiz, F., & Chauvel, M. A. (2003). Marketing engineering at Xerox Brazil: a case study. *Revista de Economia e Administração*, 2(2), 75-86.
- Majerova, J., Nadanyiova, M., & Gajanova, L. (2020). Marketing Engineering as a Progressive Platform for Optimizing Managerial Decision-making Processes in the Context of Current Challenges of Marketing Management. *DEStech Transactions on Social Science, Education and Human Science*, (eelss), 254-258.
- Midgley, D. (2002). What to codify: marketing science or marketing engineering?. *Marketing theory*, 2(4), 363-368.
- Shaw, V., & Shaw, C. T. (1998). Conflict between engineers and marketers: The engineer's perspective. *Industrial Marketing Management*, 27(4), 279-291.
- Shaw, V., & Shaw, C. T. (2003). Marketing: The engineer's perspective. *Journal of Marketing Management*, 19(3-4), 345-378.
- Tanase, G. C. (2018). Responding to Customer Behaviour in Real Time: From Campaign Management to Marketing Automation. *Romanian Distribution Committee Magazine*, 9(2), 25-29.
- Michalek, J. J., Feinberg, F. M., & Papalambros, P. Y. (2005). Linking marketing and engineering product design decisions via analytical target cascading. *Journal of product innovation management*, 22(1), 42-62.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- AMA-American Marketing Association, (2017), What Is Marketing?, <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/>, Erişim Tarihi: 16.03.2022.
- Lies, J. (2019). Marketing intelligence and big data: Digital marketing techniques on their way to becoming social engineering techniques in marketing. *International Journal of Interactive Multimedia & Artificial Intelligence*, 5(5), 134-144.
- Michalek, J. J., Ebbes, P., Adigüzel, F., Feinberg, F. M., & Papalambros, P. Y. (2011). Enhancing marketing with engineering: Optimal product line design for heterogeneous markets. *International Journal of Research in Marketing*, 28(1), 1-12.
- Ying, L., & Peters, M. (2011). Setting up the tourism engineering marketing information system of China. *Systems Engineering Procedia*, 1, 301-308.

ICMUSS

Effect of Informal Employment on Tax Loss

Esra UYGUN¹

Abstract

When it comes to tax loss, the first concept that is considered is the informal economy. Informal employment, which is seen as a reflection of the informal economy on working life, is the non-reporting or under-reporting of employees to the relevant public institutions. Informal employment is an important socio-economic problem in our country. Tax loss occurs due to the rapid aging of the population and the effect of social security deficits. Since tax is the main and most important source of income for the state, the importance of informal employment has been understood more recently. In our country, unemployment, the structure of employment, labor force participation rate, labor supply and demand, informal employment and the informal economy it causes are issues that affect each other and need to be resolved. In our country, the rates of informal employment and the informal economy are high, and efforts to reduce them are continuing. The concept of informal employment in our country emerged with the increase in the efficiency of the private sector on the economy after the 1980s, when liberalization policies gained momentum, and it continues today. In this study, the concepts that cause unregistered employment are explained and the informal economy and unregistered employment rates in 2003 and after are examined and their effects on tax loss are examined. In our country, the informal economy rates are around 26-31%. Informal employment rates decreased from 51% to 30%. The tax loss created by informal employment consists of estimated values. Considering the high rates of informal economy and unregistered employment, it is possible to say that the tax loss is serious. For this reason, it is necessary to increase the efforts to reduce the informal economy and informal employment.

Keywords: Employment, informal employment, informal economy, tax, tax loss

1. Introduction

Taxes are an important source of income for countries. However, first of all, there is a significant decrease in tax revenues due to the informal economy. For this reason, the first thing that

¹ Öğretim Görevlisi Doktor, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile MYO, Maliye Bölümü, Orcid: 0000-0001-5332-0831.

comes to mind when it comes to tax loss in the literature is the concept of informal economy. Informal economy is defined as “the economic event (buying and selling), which is carried out completely or partially hidden from the state and other persons related to the enterprise (partners, creditors, workers, etc.) official) is defined as the overflow of the economy”. (Altuğ, 1999: 257). The scope of the informal economy includes both economic activities that are prohibited by law, and economic activities that are not consciously recorded or documented, although they are not prohibited by law.

On the other hand, unregistered employment is defined as an employment group that cannot be determined by the social security institutions and/or the state where it is employed, and is not reported by the employer. Informal employment is an important socio-economic problem in our country. Tax loss occurs due to the rapid aging of the population and the effect of social security deficits. Especially in recent years, the importance of unregistered employment has begun to be understood. In our country, unemployment, the structure of employment, labor force participation rate, labor supply and demand, informal employment and the informal economy it causes are issues that affect each other and need to be resolved.

Tax loss is defined as the difference between the income expected to be obtained through tax applications and the income actually obtained. In other words, tax loss actually constitutes all of the tax loss that they cause consciously or unconsciously, whether they are under the control of taxpayers or not. Tax loss has financial, economic and social effects. The decrease in budget revenues is the financial effect, the deterioration of the fair income distribution due to the increase in tax evasion is the economic effect, the decrease in the level of tax morale and the decrease in trust in public authorities are the social effects (Aydın, 2003: 20).

In this study, the effects of informal employment on tax loss will be examined. The work is organized in two parts. In the first part, conceptual explanations are given. In the second part, the size of unregistered employment in Turkey in 2003 and after and the tax loss it causes will be explained.

2. Conceptual Explanations

Informality increases especially during periods of economic crisis, recession or transition. During periods such as economic crisis and recession, results such as downsizing or closing of businesses, dismissal, directing registered workers to unregistered work emerge. This situation shows its effect as informal employment and informal economy. During the economic crisis and recession periods, increasing inflation, decreasing purchasing power and increasing costs lead taxpayers to unregistered employment and informal economic activities (Horn 2009: 30).

In the period we are in today, a similar situation shows its effect. As of 2019, the measures taken to reduce the burden on the health sector of the Covid 19 epidemic, which emerged in China and affected the whole world in a short time, dragged the world into an economic crisis. Almost all of the countries are reporting record high inflation rates. Companies that cannot meet the increasing

costs with high inflation go to the way of downsizing or closing. This situation both increases unemployment rates and directs registered workers to informal employment.

In this section, the concepts of informal economy and unregistered employment will be explained as they constitute the content of the subject.

2.1. Informal Economy

There are different definitions about the concept of informal economy. According to a widely used definition, it includes all unregistered economic activities that would have contributed to the officially calculated gross national product if the activities were registered (Schneider, 1994a, 2005; Frey and Pommenehne, 1984).

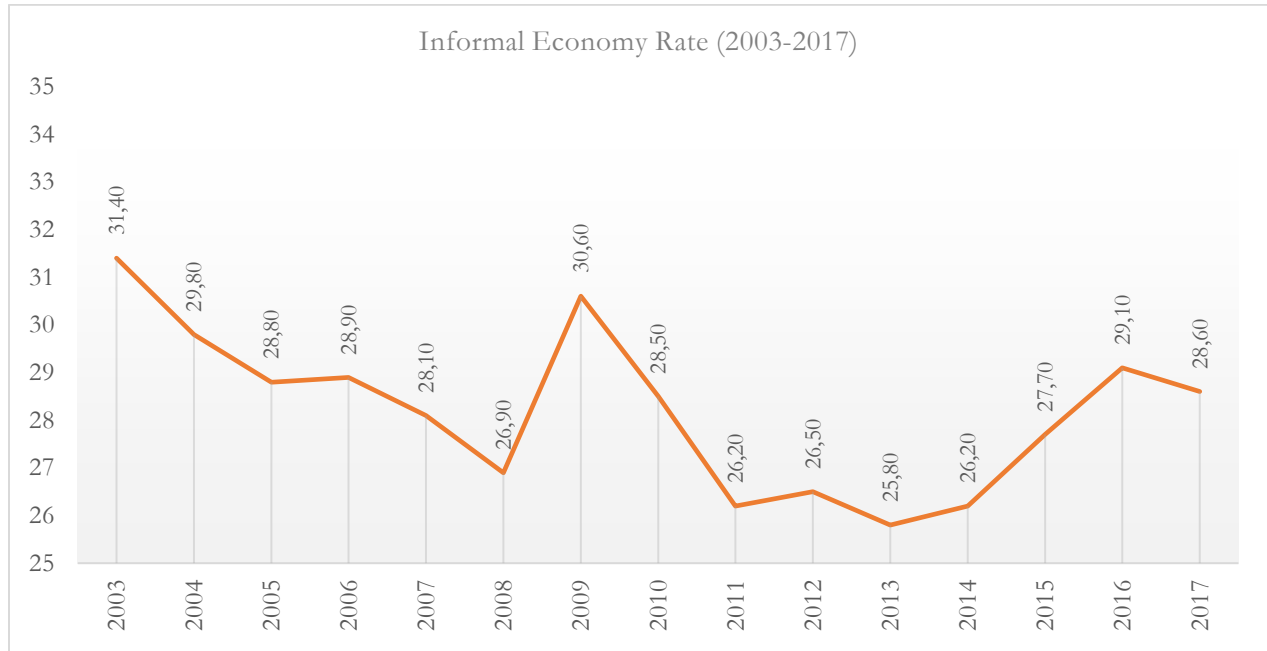
The informal economy includes unreported income from monetary transactions, generally from the production of legitimate goods and services, which includes all productive economic activities that can be taxed by the government. Although studies on measuring the informal economy are still ongoing, a consensus on a suitable method for assessing its scope has not yet been reached. Informal economic activities are difficult to measure. In general, there are three evaluation methods of the size of the informal economy used (Williams and Schneider, 2013: 26-28).

- Micro-level direct procedures aimed at determining the size of the informal economy. An example is the survey method.
- Indirect procedures explaining the development of the informal economy over time and macroeconomic indicators.
- Statistical models using statistical tools to estimate the informal economy as an 'unobserved' variable.

The most commonly used measurement method is the method based on a combination of multiple indicators and multiple causes (MIMIC) method (Schneider 1994a, 1994b, 2005, 2011; Feld and Schneider, 2010; Schneider and Enste, 2002).

Chart 1 shows the informal economy rates in Turkey over the years. The rate of informal economy showed a fluctuating course. While it was 31.4% in 2003, it decreased in 2004 and 2005. It was calculated as 28.9% in 2006, 28.1% in 2007 and 26.9% in 2008. It showed an increase in 2009 and became 30.6%. It decreased again in 2010 and 2011. In 2012, it increased slightly and became 26.5%. In 2013, it was the lowest rate (25.8%). It increased again in 2014, 2015 and 2016, and decreased slightly in 2017.

Figure 1: Informal Economy Rates in Turkey

Source: Compiled from Medina & Schneider studies and created by me.

2.2. Informal Employment

Informal employment is a group of employment that cannot be detected by social security institutions and/or the state, without being notified by the employer to the relevant institutions. There is no agreed definition of the concept of unregistered employment, as in the informal economy. Although the concept of informal employment was first defined as the non-agricultural labor force outside the registered labor market within the scope of developing countries, unregistered employment has been examined from different dimensions in national and international terms. (Gerxhani, 1999: 2).

Informal employment refers to an employment relationship that is not subject to national labor legislation, income tax, social protection or entitlement to certain employment benefits (Hussmanns, 2005: 26).

According to Ilgin, informal employment is the type of employment in which the employees do not comply with the regulations on issues such as minimum age limit, minimum wage right, overtime wage and workplace working standards without having adequate standards. In addition, it is the type of employment in which factors such as social security and taxes are underpaid or not paid at all (Ilgin, 1995: 39).

3.The Size of Informal Employment In Turkey and The Tax Loss Caused

Especially until the 2000s, decisions were taken in the field of social security in our country for many years without considering the financial balances. The decisions taken caused the weakening of the social security system. The financial and structural problems that emerged over time in the social security system made it inevitable to make reforms in this area. In this context, with the reform made by the Social Security Institution Law No. 5502 and the Social Security and General Health Insurance Law No. 5510, it is aimed to reorganize our social security system, which has been on the agenda for many years with problems, and to bring the system to a participatory, equal and sustainable structure. For this purpose, SSK, Bağkur and Retirement Fund, which provide services according to different norms and standards, were combined under one roof and renamed as “Social Security Institution (T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu)”.

The Social Security Institution has defined informal employment as the non-reporting or incomplete reporting to the relevant public institutions and organizations of the people who are employed by working in legal jobs in terms of social security, in terms of days or wages (SGK). According to this definition, there are three types of undeclared work:

- Not reporting the employees to the social security institution
- Under-reporting of working days
- Under-reporting of earnings based on insurance premium

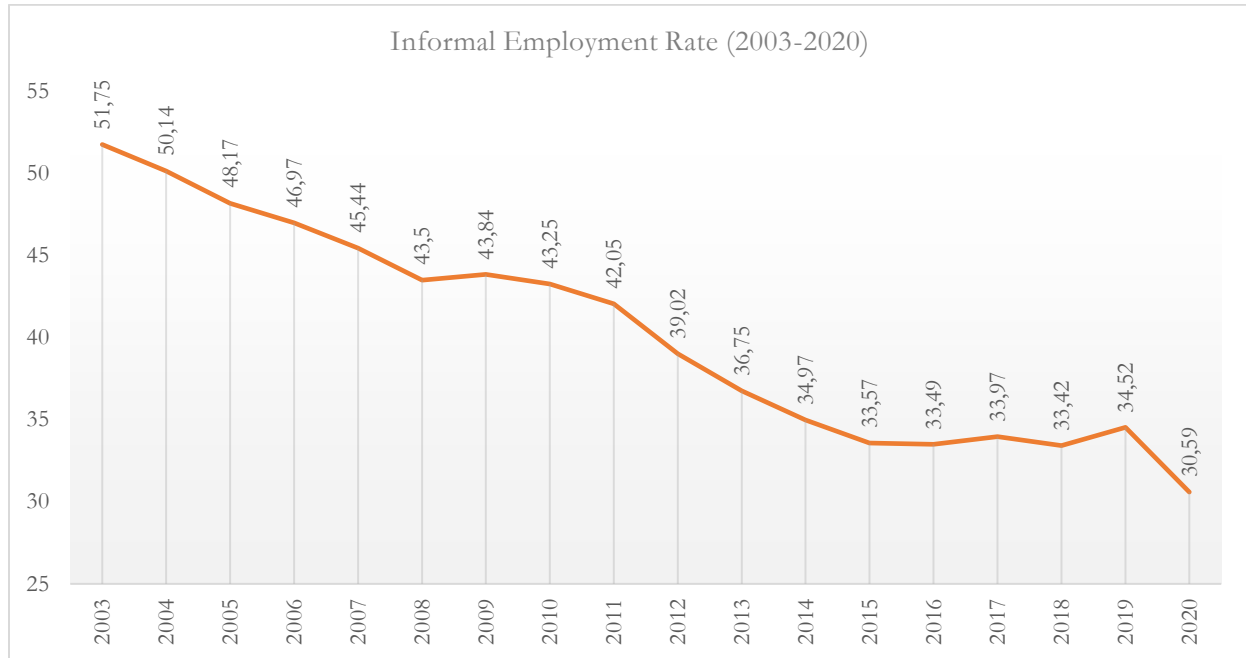
SGK publishes the unregistered employment rates, which are compiled from the household labor force statistics of the Turkish Statistical Institute, on its website every year. The unregistered employment rates used in this section are taken from the official website of SGK.

3.1. Size of Informal Employment in Turkey

Annual informal employment rates are given in Figure 2. It is observed that informal employment rates generally decrease. With the new structuring of SSI, important studies are carried out to reduce unregistered employment. It is possible to say that unregistered employment has decreased with the positive effect of these studies.

There was a continuous decrease in 2003-2008 and it decreased from 51.75% to 43.5%. It increased slightly in 2009 and became 43.84%. The effect of the 2008 global crisis was reflected in our country as informality in 2009. As of 2010, it started to decrease again and continued until 2017. In the following years, it continued with slight fluctuations, and the lowest rate (30.59%) was calculated in 2020.

Figure 2: Informal Employment Rates in Turkey by Years

Source: Created by me based on SGK data.

Table 1 presents the classification of unregistered employment rates by sector in Turkey over the years. These sectors are classified as agriculture, non-agricultural, industry, service and construction. However, rates in the construction sector were not included until 2013. The sector with the highest unregistered employment is the agriculture sector (around 80-90%) and has a ratio above the general average. It can be said that seasonal workers have an effect on unregistered employment in the agricultural sector. Informality in non-agricultural, industrial and service sectors is below the average over the years. It is difficult for those working in the industry and service sectors to be employed informally, as they usually work for a fee in an enterprise. For this reason, informality in these sectors was calculated below the average. In the years 2014-2020, when the rates were determined in the construction sector, the informality rate was higher than the general unregistered employment rate. In the construction sector, the identification and control of employees is more difficult than in the industry and service sector. In addition, the opportunities to work as a job completion in return for a daily wage are quite high in the construction sector. For this reason, informality is higher in the construction sector.

Table 1: Informal Employment Rates in Turkey by Years (2003-2020)

	Agriculture Sector	Non-Agricultural Sector	The Industry Sector	Service Industry	Construction Industry	General
2003	91.15	31.55	36.43	29	-	51.75
2004	89.9	33.83	37.28	31.96	-	50.14
2005	88.22	34.32	38.11	32.27	-	48.17
2006	87.77	34.06	38.12	31.88	-	46.97
2007	88.14	32.34	35.51	30.63	-	45.44
2008	87.84	29.76	31.61	28.77	-	43.5
2009	85.84	30.08	33.43	28.4	-	43.84
2010	85.47	29.06	32.68	27.11	-	43.25
2011	83.85	27.76	31.5	25.71	-	42.05
2012	83.61	24.51	27.89	22.73	-	39.02
2013	83.28	22.4	25.23	20.9	-	36.75
2014	82.27	22.32	20.26	21.09	36.61	34.97
2015	81.16	21.23	19.13	20.05	35.58	33.57
2016	82.09	21.72	20.2	20.35	35.76	33.49
2017	83.33	22.1	20.03	20.95	35.8	33.97
2018	82.73	22.28	20.29	21.46	34.39	33.42
2019	86.62	22.96	20.03	22.55	37.74	34.52
2020	83.48	19.30	16.46	18.76	34.72	30.59

Source: <http://www.sgk.gov.tr/>

3.2. Evaluation of Informal Employment in Terms of Tax Loss

The most important reason why tax revenues, which have a very large share in public revenues in our country, cannot be reached to a sufficient level is the existence of tax losses and evasion. Taxpayers can resort to different ways to pay less tax and increase their income. While some of these activities are legal, some are illegal (Savaşan and Odabaş, 2005: 2).

The existence of tax losses and evasion prevents the collection of financial resources necessary for the delivery of public services. For this reason, the high level of tax losses and evasion leads to a decrease in tax revenues and thus negatively affects social welfare. The duty of the state is to reduce tax losses and evasion to the lowest possible level.

In countries where tax losses and evasion are high, tax morale, tax awareness and tax compliance are low, but taxpayers do not see tax as a justified intervention and prefer to resort to unregistered ways with various methods. For this reason, the rate of informal economy is quite high in these countries. On the other hand, it is observed that tax evasion is lower in developed countries with low informal economy and informal employment, strong economic structure and high per capita income. Therefore, it is possible to say that the more widespread the unregistered activities and practices that lead to tax evasion in an economy, the greater the tax loss (Gerçek and Uygun, 2022: 175). Informal employment is also a method used to increase income by eliminating the tax to be paid in case of unregistered employment.

The existence of unregistered employment brings with it tax loss. In Article 73 of the Constitution; *It is said, "Everyone is obliged to pay taxes according to their financial power in order to meet public expenditures."* Employers pay income tax and stamp tax to the government in accordance with the method of deduction at source from the gross wages of workers registered with the Social Security Institution as tax responsible. At the same time, according to Article 79 of the Social Security and General Health Insurance Law No. 5510, *"For short and long term insurances and general health insurance, to receive corporate premiums to cover all kinds of payments and administrative expenses stipulated in this law, and to those concerned to pay premiums"*. Employers are obliged to deduct the premiums determined by the legislation regarding the personnel they employ and deposit them to the Social Security Institution.

Unemployment insurance premiums are also included in the insurance premiums. Unemployment insurance; It refers to the compulsory insurance operating with the insurance technique, which covers the loss of income suffered by the insured people who lost their job without any intention or fault, despite their willingness to work, ability, health and competence while working in a workplace, due to their unemployment, for a certain period of time and to a certain extent.

With the registration of unregistered workers, the income of the unemployment insurance fund will increase and more resources will accumulate in the fund. This will lead to a reduction in the state contribution to the unemployment insurance fund and a relief in the state budget. However, due to the high tax and social security deductions, people avoid making these payments and prefer to work or work informally. With this choice, the state's financial resources are decreasing and it causes the Social Security Institution budget to run into deficit (Erkan, 2008: 150).

There is no possibility of tax evasion since the income tax and stamp tax collected on wage incomes are based on transactions. The tax of the wage earners is deducted without receiving their salaries, the stamp tax is calculated and collected on the basis of the transaction, and there is no case of tax evasion since the tax is deducted from the source for those who are taxed through withholding. However, tax evasion is easy for those who pay their taxes by declaration.

In addition, the high total tax burden in Turkey and the unfair distribution of the tax burden are seen by many taxpayers as one of the reasons for informality (Uygun, 2020: 222-230). The increase in informal activities in Turkey narrows the actual tax base. The idea of closing budget deficits leads

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

to an increase in the tax burden of taxpayers who pay their taxes through withholding and do not have the opportunity to evade tax, such as wage earners. This means that most of their earnings are taxed, insurance premiums, etc. It can force employees who do not want to commit to financial obligations to remain unregistered. In addition, high taxes negatively affect the competitiveness of the country in domestic and foreign markets. The high unemployment rate and the excess of uneducated labor force in our country may lead employers to unregistered employment in the face of high labor costs (Heper ve Ak, 2008: 282).

4. Conclusion

Since the 1990s, Turkey has had an unstable economic structure due to structural problems in the economy, increasing public deficits and debt burden, and has struggled with economic crises. In this period, public deficits increased rapidly due to the inadequacy of solving structural problems such as social security, high inflation, and failure to reach the targets in privatization. Financing the increasing public deficits with debt caused the share of debt burden and interest payments in public expenditures to rise to high levels. In order to combat these problems, efforts were made to increase tax revenues in order to reduce the need for public finance, which is the main purpose of the economic stability programs implemented.

Increasing tax revenues has increased the tax burden on taxpayers, especially those who earn wage income and are taxed through withholding. Also Value Added Tax, Special Consumption Tax etc. This led to a greater emphasis on indirect taxes on expenditures. These have increased the tax burden of low and middle income taxpayers.

The failure in taxation of income and the tax competition with other countries have led to an increase in the share of indirect taxes, which are easy to collect and can be collected in a short time, in meeting the increasing public financing need. The increase in the share of indirect taxes in tax revenues is effective in the deterioration of justice in both tax and income distribution in the country. In this context, some of the low- and middle-income people in Turkey may prefer to work informally in order not to spend a significant part of their budgets on tax and social security premiums and to maintain their current welfare level. It is seen that the informal economy is also high in countries where the share of indirect taxes is high. The existence of the informal economy in Turkey leads to less collection of tax revenues, which causes governments to increase indirect taxes, which are much easier to collect. The high indirect taxes on consumption expenditures lead some of the producers and consumers to informal commercial transactions, which are much more attractive.

In our country, the insufficient implementation of tax rules and inadequate auditing, the high tax rates for the taxpayer who pays their taxes honestly, the non-voluntary non-compliance of taxpayers with various reasons or subconscious reasons, and their resistance to tax rules have been effective.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Informal employment, which arises due to the informal economy, is one of the most fundamental social problems of almost all countries today. Tax losses occur as a result of the informal economy and informal employment. Since the income tax and stamp tax included in the fee cannot be collected, tax loss occurs as a result of this situation.

References

- Aydın, S. (2003). Vergi Kaybı, Nedenleri ve Yöntemleri, *Vergi Sorunları Dergisi*, 178. ss. 20-35.
- Altuğ, O. (1999). Kayıtdışı Ekonominin Boyutları. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, S:15, SS.257-276.
- Erkan M. (7-11 Mayıs 2008). Türkiye’de Dolaylı Vergilerin Yapısı ve Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum, Türk Vergi Sisteminin Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi, 23. Türkiye Maliye Sempozyumu.
- Feld, L. P. and Schneider, F. (2010). Survey On The Shadow Economy And Undeclared Earnings In OECD Countries, *German Economic Review*, 11(2): 109-149.
- Frey, B. S. and Pommerehne, W. (1984), The Hidden Economy: State And Prospect For Measurement, *Review Of Income And Wealth*, 30(1): 1-23.
- Gerçek, A. ve Uygun, E. (Ocak 2022). Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakların Vergi Türlerine Göre Hesaplanması ve Değerlendirilmesi (2005-2020 Yılları), *Vergi Sorunları*, S.268. ss.163-177.
- Gerxhani, K. (1999), The Informal Sector in Developed and Less Developed Countries, *Tinbergen Institute Discussion Paper*, No: TI-083/2.
- Heper F. ve Ak, A. (7-11 Mayıs 2008). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt Dışılığı Belirlemedeki Önemi (Kanada ve Türkiye’den Sosyolojik Çalışma Örnekleri), Türk Vergi Sisteminin Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi, 23. Türkiye Maliye Sempozyumu.
- Horn, Z. E. (2009). No Cushion To Fall Back On: The Global Economic Crisis And Informal Workers. USA: WIEGO And Inclusive Cities. pp.1-36.
- Hussmanns, R. (2005). *Measuring the informal economy: From Employment in the Informal Sector to Informal Employment* (Working Paper No. 53). Geneva: Policy Integration Department, Bureau of Statistics, International Labour Organisation. pp. 1-42.
- Medina, L. and Schneider, F. (December 2019). Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. Cesifo Working Paper No:7981, pp.1-38.
- Rodgers, P. and Williams, C.C. (2009). The Informal Economy In The Former Soviet Union And In Central And Eastern Europe. *International Journal Of Sociology*, 39(1), 3-11.
- Savaşan, F. ve Odabaş, H. (2005). Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. C.5, s.10. ss. 1-28.
- Schneider, F. (1994a): Measuring the Size and Development of the Shadow Economy: Can the Causes be Found and the Obstacles be Overcome?. in Hermann Brandstaetter and Werner Güth (eds.): *Essays on Economic Psychology*, Berlin: Springer, pp. 193-212.

4thINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Schneider, F. (1994b): Can the Shadow Economy be Reduced through Major Tax Reforms? An Empirical Investigation for Austria, *Supplement to Public Finance/ Finances Publiques*, 49, pp. 137-152.

Schneider, F. and Enste, D. (2002), *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schneider F. (2005), Shadow Economies Around The World: What Do We Really Know?, *European Journal Of Political Economy*, Volume 21/3, Elsevier, pp. 598-642.

Uygun, E. (Ağustos 2020). Türkiye’de Vergilemede Adalet Açısından Dolaylı ve Dolaysız Vergiler, *Vergi Raporu*, 251. ss. 222-236.

Williams, C. C. and Scheneider, F. (2013). *The Shadow Economy*, The Institute of Economic Affairs, London.

Yılmaz I. (1995), *Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları*, Uzmanlık Tezi, DPT, Ankara.

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu, www.sgk.gov.tr. (18.03.2022).

ICMUSS

Moda Sektörünün Etkileyici Pazarlama Çalışmalarında Instagram Hikayelerinin Önemi ve Y Kuşağı Üzerindeki Etkileri

Gizem KAPLANSEREN¹
R. Gülay ÖZTÜRK²

Özet

Pazarlama alanındaki gelişmeler, birbirini takiben değişen teknoloji, geleneksel ticaretin e-ticarete evrilmesi, tüketici alışkanlıkları ile bir nedensellik ilişkisi içinde gerçekleşmektedir. Bir diğer ifadeyle internet teknolojisi e-ticareti beraberinde getirmiş, e-ticaretin yaygınlaşması ile beraber tüketici davranışları ve dolayısıyla da pazarlama yaklaşımları değişmiştir. Tüm bu değişim süreçlerinde ön plana çıkan Y kuşağı, geleneksel pazarlamadan yeni yöntemlere geçişin etkilerini net biçimde yansıtan bir kuşaktır. Günümüzde sosyal ağlar pazarlama için en fazla kullanılan ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Popülerliğini ve işlevlerini hızla artıran Instagram, pazarlama çalışmalarının oldukça yoğun yapıldığı bir sosyal ağıdır. Ürün yerleştirme, hikaye özelliği ve satış gibi pek çok işlevi kullanıcılara sunan Instagram, pazarlama literatüründe incelenmeye değer bir ortam haline gelmiştir. Dikkat çeken pazarlama uygulamalarının başında etkileyici pazarlama gelmektedir. Etkileyici, etkisi diğerlerinin satın alma kararı üzerinde bir şekilde fark edilebilir veya ikna edici olan kişi olarak ifade edilmektedir. Sosyal ağların ortaya çıkmasıyla, etkileyicilerin tüketicileri genellikle deneyime dayalı bilgiler sağlayarak yeni ürün veya hizmetleri denemeleri için etkilemeye başlamasından bu yana, ağızdan ağza pazarlamanın yeni kullanımını açıklamak için pazarlamada “etkileyici (influencer)” yeni bir terim olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde başarılı bir pazarlama süreci, markanın tanıtım mesajının geniş kitlelere ulaşabilmesi için çok sayıda takipçisi olan etkileyiciler aracılığıyla tüketicileri etkilemesi sonucunda gerçekleşmektedir. Etkileyici pazarlama uygulamaları, Instagram’da etkileyiciler aracılığıyla yoğun

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Reklam ve Stratejik Marka İletişimi YL Programı, Orcid: 0000-0002-6046-454X

² Prof.Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Orcid: 0000-0002-7090-8044

•Bu çalışma İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE Reklam ve Stratejik Marka İletişimi YL Programı Öğrencisi Gizem Muhan Kaplanseren’in “ Moda Sektörünün Etkileyici Pazarlama Çalışmalarında Instagram Hikayelerinin Önemi ve Y Kuşağı Üzerindeki Etkileri” başlıklı tezinden türetilmiştir.:

biçimde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, moda sektörü kapsamında etkileyici pazarlama uygulamalarının Instagram hikaye özelliği ile gerçekleştirilmesinin Y kuşağına etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etkileyici pazarlama, Instagram, Pazarlama, Sosyal medya, Y kuşağı

Giriş

Olayların gelişimini, insanların görüşlerini veya herhangi bir şeyi etkileme gücü, “etki” olarak tanımlanabilir. Etki, başkalarını yönlendirmenin birçok yolunu ifade etmektedir. Bir ürün hakkında doğrudan satın alma tavsiyesi, belirli bir şey hakkında başkalarının algısını etkileyebilecek bir görüş veya başkalarını bir şey hakkında fikirlerini değiştirmeye ikna etmeye çalışma eylemi etki kapsamına girmektedir (Brown ve Hayes, 2008: 49). İnsanları kazanma ve takip etme gücü çok önemlidir. Etki gücü ile bireyler veya insan grupları takipçiler, topluluklar, fikirler ve algılar yaratmaktadır. Aynı zamanda çekim meydana getirmekte ve insanların etkilendikleri şey veya şeyler hakkında konuşmalarını sağlamaktadır.

Etkileyici kelimesinin geniş tanımı, başkalarının davranışlarını etkileyen veya değiştiren herkesi ifade etmektedir (McIntosh, 2013). Pazarlama kapsamında etkileyici ise, etkisi diğerlerinin satın alma kararı üzerinde bir şekilde fark edilebilir veya ikna edici olan kişi olarak ifade edilmektedir. Etkileyicilerin sosyal medya aracılığıyla tanıtılmasından önce, tüketicileri etkilemek ağızdan ağza pazarlama (WOM) aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu, tüketicilerin teşvik edilmesi umulduğu için, onları bir ürün veya hizmet hakkında bilgilendirme prosedürü olarak bilinmekteydi. Esas olarak diğer unsurların müdahalesi olmaksızın bu süreç arkadaşlar ve aile önerileri yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak sosyal ağların ortaya çıkmasıyla, üçüncü şahısların tüketicileri sosyal ağlar yerine gayri resmi bilgiler sağlayarak yeni ürün veya hizmetleri denemeleri için etkilemeye başlamasından bu yana, WOM’un yeni kullanımını açıklamak için pazarlamada “etkileyici (influencer)” yeni bir terim olarak tanıtılmıştır (Sánchez-Fernández, 2019: 365).

E-WOM ile insanların internet dünyasında ilk tanışmaları, bloglar aracılığıyla olmuştur. Blog yazarlarının bilgi paylaşım tutumları sayesinde web sayfalarına yeterli trafik sağlanmalarından sonra pazarlamacılar, blog yazarlarından markalarından bahsetmelerini istemişlerdir. Buna karşılık, blog yazarları başlangıçtan itibaren hangi markayı tanıtacaklarını seçerken çok dikkatli davranmışlardır. Çünkü imajlarını sürdürmekle sorumlu oldukları geniş bir kitleleri vardır ve onları hayal kırıklığına uğratmak, ağızdan ağza iletişim eylemine benzer şekilde “yarı yolda bırakmak” anlamına gelmektedir (Smith, 2010: 175).

Başarılı bir marka mesajını garantilemenin en iyi yolu, markanın tanıtım mesajının geniş kitlelere ulaşabilmesi için geçmişte etkisi kanıtlanan ve şu anda sosyal ağ hesaplarında çok sayıda takipçisi olan bireyleri hedef almaktır (Bakshy, 2011: 67). Ayrıca Galeotti ve Goyal (2009: 511), etkileyici tipi marka mesajının başarısını şekillendirmede önemli bir rol oynadığından, mesajın ilgili

hedef pazara olumlu bir şekilde yayılmasını sağlamak için markaların içerik türlerine göre etkileyicilerle işbirliği yapması gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü tüketiciler özdeşleştikleri etkileyicilerle daha iyi bağlantı kurmakta ve aynı değerleri paylaşmadıkları veya özdeşleşmedikleri etkileyicileri reddetmektedirler. Örneğin, bir video oyununu tanıtan bir fitness etkileyicisi, değerleri marka kişiliğiyle uyumadığından hem marka hem de etkileyici üzerinde istenmeyen bir sonuca yol açacaktır.

Amerikan Pazarlama Derneği (AMA) ve Ulusal Reklamcılar Birliği'ne (ANA) göre, etkileyici pazarlama, potansiyel alıcılar üzerinde etkisi olan bireylerden yararlanmaya ve pazarlamayı yönlendirmeye odaklanmaktadır. Daha büyük pazara bir marka mesajı yönlendirmek için bu bireyler etrafında gerçekleştirilen faaliyetler etkileyici pazarlamayı ifade etmektedir. Etkileyiciler içeriklerini oluştururken çeşitli sosyal medya platformlarını kullanmakta ve çalışmalarını takipçilerine veya topluluklarına sunmaktadırlar. Şirketler ve markalar, daha sonra markayı veya ürünleri tanıtan sponsorlu içerik üreten sosyal medya etkileyicileriyle iletişime geçmektedirler. Şirketler ve markalar öncelikle hangi demografi grubunu hedeflemek istediklerine karar vermektedirler. Etkileyicilerin geniş bir erişimi vardır ve bu erişim demografik ölçekte değişebilmektedir. Çünkü bir etkileyici çocuklar için içerik hazırlayabilirken, bir başkası yetişkinler veya yaşlılar için içerik üretebilmektedir. Hangi etkileyici ile çalışmak istediklerine karar verdikten sonra markalar, marka değerlerini net bir şekilde açıklamalıdır ve tanıtım için kullanılacak sponsorlu içeriğin etkileyici ilgisi ile uyumlunu gözetmelidirler. Çünkü ürünün, etkileyicilerin ilgi alanına girmemesi, topluluğunun da ilgi alanına girmediğini göstermektedir (Cole, 2019).

Günümüz modern dünyasında etkileyici genellikle sosyal medyada çok sayıda takipçisi olan ve insanların davranış ve görüşlerini etkilemeyi başaran kişi olarak tanımlanmaktadır. Etkileyiciler buldukları sosyal medya kanallarında çeşitli konularda içerik üretmektedirler. Bunu yaparak takipçi kazanmakta, bir topluluk oluşturmaktadırlar. Takipçilerinin güvenini kazanmakta ve insanları düşünce süreçlerinde etkilemektedirler. Şirketler ve pazarlamacılar sosyal medyada, ürün satın alma süreçlerinde takipçilerini etkileyebilecek bu kişilere odaklanmaktadır. Şirketin ve markanın amacı, markalarını ve ürünlerini daha geniş bir kitleye tanıtmak için bu etkileyicileri kullanmak, güven ve değere dayalı bir ilişki kurmak ve insanları sosyal medyada marka hakkında konuşmaktır (Cole, 2019).

2018'de Instagram, sosyal bir ağ olduğu kadar iş dünyası için bir pazarlama platformu haline gelmiştir. Kasım 2015'te yapılan Instagram kullanıcı anketine göre, kullanıcıların %60'ı Instagram'da yeni ürünler keşfettiklerini belirtmektedirler. Platform yeni reklam türleri, ücretli ortaklık aracı, trafik ve satışları artırmanın yeni yolları gibi yeni iş odaklı özellikleri tanıtmıştır. Günümüzde Instagram reklamcılığı, etkileyici pazarlama ve ürün tanıtımı, tüm başarılı şirketler için yeni araçlar haline gelmiştir. Platform, hangi içeriğin hangi takipçilerin ilgisini çekebileceğini belirleyen bir algoritma ile çalışmaktadır. Algoritma esas olarak her gönderinin katılım oranına dayanmaktadır. Instagram'da başarılı olmak için markaların/etkileyicilerin algoritmanın nasıl çalıştığını doğru bir şekilde anladıklarından emin olmaları gerekmektedir. Bu, doğru etiketleri kullanmak, doğru metni yazmak, doğru zamanda ve doğru içeriği paylaşmak için gerekli bir husustur. Giderek daha fazla insan bir marka

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

ararken ilk önce Instagram'a baktığından, Instagram profili artık bir web sitesinin ana sayfasına eşit olarak değerlendirilmektedir. Tek bir gönderide tek bir fotoğraf, bir video, 10 fotoğraf veya video içeren bir gönderi paylaşılabilirliğinden platform önemli bir çeşitlilik sunmaktadır. Bunun yanında platform hikayeler oluşturma imkanı da sunmaktadır (Schmidt, 2018: 6).

Hikayeler daha yaratıcı içeriklere olanak tanımakta ve kısa içerikleri nedeniyle tüketiciler tarafından oldukça beğenilmektedir. Ayrıca, artık tüketicilerin doğrudan tıklayıp bir web sitesine yönlendirilebilecekleri bir bağlantı ekleme imkanı da hikayelerle sunulmaktadır. Instagramın buna ek olarak canlı yayın imkanı sağladığı da görülmektedir. Canlı yayında bir şeyin filme alınması ve doğrudan topluluğa iletilmesi söz konusudur. Topluluk daha sonra diğer izleyicilere ve canlı yayını yayınlayan kişiye sorularını ileterek doğrudan tepki verebilmektedir. Canlı yayının sonunda, insanların tekrar izleyebilmesi ve bağlantı kuramayan takipçilerin de görüntüleme ve paylaşması mümkündür. Video daha sonra bir Instagram hikayesi olarak 24 saat erişilebilir olmaktadır. Diğer küçük ayrıntılar, etiketler veya konum ekleme gibi özellikler Instagram'da daha fazla görünürlük sağlamaktadır. Bu şekilde şirketler veya etkileyiciler, onları takip etmeyen, ancak aynı hashtag veya konuma sahip başka gönderiler arayan kişilerin akışında görünebilmektedir (Later-Hubspot, 2018). Bu noktada Instagram'ı en çok kullanan jenerasyonlardan biri olarak Y Kuşağı dikkate çekmektedir.

Y kuşağının, Ben Kuşağı (Generation Me), Milenyumlar (Millennials), Sonraki Kuşak (Next Generation), Gün Işığı Kuşağı (Sunshine Generation), Boomlet (the Boomlet), Dijital Yerliler (Digital Natives), Dijital Kuşak (Digital Generation), nokta com kuşağı (Dot com Generation), Net Kuşağı (Net Generation), N-Gens, Kuşak WWW, (Generation WWW), Ninentendo Kuşağı (Ninentendo Generation) olarak farklı tanımları da bulunmaktadır (Srinivasan, 2012: 52). Y kuşağı ayrıca, bebek patlaması kuşağından sonra en yüksek doğum oranının mevcut olmasından dolayı "eko boomers" (echo boomers), X kuşağından bir sonraki kuşak olduğu için de "bir sonrakilere" (nexters) şeklinde adlandırılırlar (Kavalcı ve Ünal, 2016: 1033). Literatürde Y kuşağının doğum yılları 1977-2000 yılları arasında değişkenlik göstermektedir (Srinivasan, 2012: 52). Y kuşağı, bu kapsamda yapılan araştırmada 1980-1994 yılları arasında doğan bireyleri içine almaktadır.

Y kuşağı mensupları arasında yeni teknolojiler erkenden benimsenir ve internet kullanımı yaygındır. İnternet kullanımının yaygın olduğu Y kuşağı mobil teknolojileri de kullanmaktadır (Kumar ve Lim, 2008: 570). Aileleri ile yakın ilişki kuran Y kuşağı mensupları, arkadaşlarıyla da her zaman iletişim halindedir (Crumpacker ve Crumpacker, 2007: 354).

Broadbridge, Maxwell ve Ogden (2007: 527) yaptıkları akademik çalışmalarla Y kuşağı özelliklerini; iyi, iyimser, bağımsız, eğitilmiş, açık fikirli, hırslı, sosyal, hız talep eden, teknik anlamda okuryazar, yüksek derecede bilgilenmiş, özgüvenli, girişimci düşünen, etnik olarak çeşitli, nazik, pozitif, meraklı, aile büyüklerine saygılı, enerjik, finansal anlamda güçlü, güçlü sosyal stresörlerle yaşayan, yatırım konusunda muhafazakâr davranan, umut dolu, ünlü olmayı isteyen, yetenekli, işbirlikçi, vatansever, sivil düşünceli, kapsayıcı şeklinde özetlemiştir.

Bu veriler ışığında çalışmada, etkileyici pazarlama uygulamalarının Instagram hikayeleri aracılığıyla moda sektöründe kullanımı ve Y kuşağı üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Y kuşağının moda kapsamındaki yaklaşımı sosyal ağlarda pazarlama perspektifinden açıklanmıştır. Instagram’da pazarlama çalışmalarının hikaye, ürün yerleştirme ve satış özelliği kapsamında değerlendirilmesine de yer verildikten sonra Y kuşağının etkileyici pazarlama çalışmalarına yönelik tutumları ile satın alma alışkanlıkları incelenmiştir.

Y Kuşağı ve Modaya Yaklaşımı

Tüketim tecrübelerinde farklı şekillerde etkilenen kuşaklar, farklı değerlere sahip olmalarının yanı sıra satın alma davranışı konusunda da farklılıklar sergilemektedir. Bununla birlikte farklı kuşaklardaki tüketicilerin ilgi duydukları ürün alanları da farklılık göstermektedir. Satın alma davranışı ve tüketici motivasyonunun yaş bağlantılı ve kuşak sınıflandırmasına göre değerlendirilmesi pazarlama yönünden önemli veriler sağlamaktadır. Kuşak kavramı, aynı kuşağa sahip bireyler benzer değer ve algılara sahip oldukları için pazar bölümlendirmesi için de önemli bir rol oynamaktadır (Parment, 2013: 189-190). Kuşak farklılıkları pazarlama yönünden önemli bir demografik değişken olarak değerlendirilmekte ve farklı kuşaklara mensup bireylerin tüketim tepkilerinin de farklı olacağı öngörülmektedir (Okan ve Yalman, 2013: 139).

19. yüzyılın modern endüstriyel toplumu, üretim için emek ve insan gücüne ihtiyaç duymuştur. Özellikle toplumun orta kesiminde yer alan dini kurumlar, devlet kurumları, iş hayatı, aile gibi çeşitli gruplarda üretim ve tasarruf teşvikleri önemli rol oynamış; orta tabakadaki bireyler için tasarruf ve üretim, tüketime kıyasla daha önemli bir doyum unsuru olmuştur. 20.yüzyılda ise başta Batı toplumlarındaki sosyo-ekonomik yapı tüketimi özendirerek sahipliği ve tüketimi amaç haline getirmiştir. Kuşaklar da bu yönden farklı bakış açıları geliştirmiş, kuşaklar arasında eleştirel tutumlar oluşmuştur (Fromm, 1995: 80-81). Çınar ve Çubukçu (2009: 291) tarafından yapılan “Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları” başlıklı çalışmada, aynı konuya ilişkin olarak 1998 yılında yapılmış bir çalışmanın verilerine kıyasla görülen değişikliğin yüksek yaşam standardının göstergesi olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiş ve bu nedenle tüketim toplumu kavramının daha da yerleşik bir hale geldiği vurgulanmıştır. Bundan hareketle kuşaklarla birlikte tüketim algısının da değiştiğini söylemek mümkündür. Kuşaklar yetişirken içinde buldukları ortam ve değerlerden etkilenmekte; bu durum kuşağın tüketim alışkanlıklarına da biçim vermektedir. Bu sebeple tıpkı sosyoloji alanında olduğu gibi kuşaklar pazarlamada da önemli bir yer edinmiş, ürünlerin üretimi ve reklam mesajları konusunda önemli bir gösterge olarak göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır (Seçkin, 2000: 101). Pazar bölümlenmesi hedef müşteri kitlesine ulaşmak yoluyla etkili satış etkinlikleri oluşturabilmek açısından önemli bir aşamadır. Bu aşamada pazarı kuşaklara ayırmak, pazarlama kuramcılarının sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir (Yaşa ve Bozyiğit, 2012: 33).

Norum'a (2003: 54) göre kuşak farklılıkları, hane halkının harcamaları üzerindeki etkisini göstermektedir ve farklı kuşakların aynı pazara tepkileri çeşitli olabilmektedir. Dünyada yaşlı nüfusu giderek artmaktadır. Bu nedenle Bebek Patlaması Kuşağı ve daha önceki kuşaklar dünya nüfusundaki payını sürekli olarak arttırmaktadır. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlı nüfusun oluşturduğu pazar payı da gençlerin ve çocukların pazar payına kıyasla artmaktadır. Bu noktada kuşak beklentilerini göz önünde bulundurmak pazarlama faaliyetleri için önemlidir (Yaşa ve Mucan, 2010: 2). "Tüketici Karar Verme Tarzlarının Kuşaklara Göre Değerlendirilmesi" isimli bir çalışma gerçekleştiren Yüksek Bilgili (2016: 1400), çalışma kapsamında Y ve X kuşaklarının karar verme tarzını incelemiştir; iki kuşağın karar verme tarzı arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Kuşakların hayat seyrindeki ve sosyal hayattaki farklılıklar, Y Kuşağı'nın moda daha fazla önem vermesi ve X Kuşağı'na kıyasla daha dönüşümcü ve fiyat odaklı olması, Y Kuşağı'nın teknoloji sayesinde daha hızlı iş yapabilmesi gibi etkenler bu farklılıkların kaynağı olarak görülmektedir. "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili" başlıklı çalışmada X, Y, Z ve Bebek Patlaması Kuşakları'nın temel özellikleriyle birlikte bu kuşakları etkileyen kırılma noktalarını ve önemli olayları ele alan Altuntuğ (2012: 208) pazarlama, tüketici ve tüketim değişikliklerinin kuşaklar arasında gösterdiği farklılıkları değerlendirmiştir. Bu çalışmaya göre Bebek Patlaması ve X Kuşakları'nın tüketim alışkanlıkları daha çok kitlesel pazarlamaya göre şekillenmekteyken Y Kuşağı'nda postmodern etki daha güçlü biçimde görünmektedir ve bireysel farklılıklar mevcuttur. Buna ek olarak, kişisel ve sınırsız tüketim anlayışının gelişiminin bir sonucu olarak yeni kuşaklarla birlikte tüketici hakimiyetinin ön planda olduğu bir pazar ortamına geçildiği ve bu durumun da pazarlama anlayışında değişikliklere neden olduğu belirtilmiştir. Y Kuşağı, nüfus açısından büyük bir yüzdeye ve üst düzey satın alma gücüne sahip olması yönüyle pazarlamacılar için önemlidir (Parment, 2013: 190).

Lazarevic'e (2012: 45) göre marka bağlılığı olmayan Y Kuşağı ile çeşitli yöntemlerle bağlantı kurulmalı ve bu kuşak üzerinde marka sadakati oluşturulmalıdır. Y Kuşağı'nın internet tabanlı pazarlama faaliyetlerine yaklaşımı da teknoloji ve internete yatkınlıklarından dolayı diğer kuşaklardan farklılık göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde internet sitelerinin faydacı ve hedonistik yönleri Y Kuşağı'nda marka sadakati oluşturulması konusunda etkili olabilecektir (Bilgihan, 2016: 103). İnterneti aktif olarak kullanan Z Kuşağı için hız önemlidir. Hem etken hem de edilgen bireylerin oluşturduğu Z Kuşağı tüketim kavramıyla etkileşim halindedir ve tüketim akımlarına yön vermektedir (Altuntuğ, 2012: 204). Z Kuşağı, tüketim harcamaları yönünden diğer kuşaklara kıyasla farklıdır. Sözgelimi, ev veya araba sahibi olmak, Z Kuşağı için diğer kuşaklar kadar önemli değildir. Buna ek olarak yeni gösterge dillerinin geliştirilmesi, sembol ve markalara önem veren Z Kuşağı'nın daha da farklılaşmasına yol açmaktadır (Arısal, 2015: 21). Z Kuşağı tüketim odaklanmış olması, tüketimde ertelemeyi sevmemesi, isteklerine hızlıca kavuşabilmeyi ve tüketimin ardından farklı tüketim tecrübelerini yaşamayı istemesinin yanı sıra ailenin tüketim kararlarını da doğrudan etkilemesi yönüyle pazarlamacılar açısından oldukça önemli bir kuşaktır (Altuntuğ, 2012: 209).

Y kuşağı tüketicileri, moda "takıntılı" olarak değerlendirilmektedir ve moda endüstrisi de dahil olmak üzere farklı ürün türleri arasında harcama yapımları üzerindeki etkileri nedeniyle, moda

endüstrisinde önemli rollere sahiptirler (Williams ve Page, 2011: 4; Tee vd., 2013: 34). Modayla ilgili olmaları nedeniyle, Y kuşağı tüketicileri paralarının yaklaşık yüzde 70'ini moda ve hazır giyim ürünlerine harcamaktadırlar. Y kuşağı tüketicileri, modayla ilgili satın almalar için önemli bir kuşak grubunu oluşturmaktadır (Colucci ve Scarpi, 2013: 4).

Moda giyim endüstrisi ele alınırken, araştırmacılar her zaman bu önemli pazar segmentini hesaba katmaktadırlar. Finansal açıdan güçlü bir nesil olarak Y kuşağı tüketicileri, ebeveynlerinin harcama alışkanlıklarını etkileme yeteneğine sahiptir ve pazarlamacılar için çekici bir segment oluştururlar. Bu kuşak topluluğunun gücü ve nüfusu güçlü bir artış göstermiştir. Bebek patlaması kuşağı ile karşılaştırıldığında, Y kuşağı tüketicileri davranışlarında farklılıklar sergilemekte ve bu, pazarlamacıları yenilikçi olmak ve bu kazançlı tüketici segmentini çekmek için yeni yollar bulmaya teşvik etmektedir (O'Cass ve Choy, 2008: 348).

Moda markaları ise moda bloğu oluşturma, etkileyici pazarlama, video kanalları, canlı yayınlar, takipçilerden gelen içerik paylaşımları ve etkileşimleri, internet reklamcılığı, sürekliliği korumak gibi özelliklerle sosyal medya alanına kayda değer bir ilgi göstermektedirler (<https://www.survivor.com.tr/moda-tekstil-giyim-sektoru-icin-sosyal-medya-kullanimi/>, 20.03.2019). Bu anlamda sosyal ağlarda pazarlama kavramını açıklamak yararlı olacaktır.

Sosyal Ağlarda Pazarlama

Hedef müşteri kitlesinin içinde bulunduğu ve etkileşimde oldukları, topluluklar yaratabildikleri, gelişime açık çevrimiçi nitelikteki iletişim kanallarının tamamı sosyal medya olarak tanımlanabilmektedir. Herhangi bir zaman ya da mekân sınırı olmaksızın, mobil temelli bir etkileşim platformu olmanın yanında içerik ve uygulamalarının, paylaşımda bulunan kişilerce belirlenen, temelde iletişim ve paylaşım odaklı olan sanal oluşumdur (Scott ve Jacka, 2011: 6). Sosyal medya, katılımcılar tarafından paylaşımlarının içeriğini kendisinin belirlediği, birbirlerine düşünce ve deneyimlerini aktardığı, kullanıcıların birbirleri ile sürekli olarak etkileşimde buldukları bir platformdur (Evans, 2008: 31). Başka tanımda ise sosyal medya, mekan ve zaman sınırı olmaksızın paylaşım ve iletişim unsurlarını ön plana çıkaran bir ortamdır (Hatipoğlu, 2009: 72).

Teknolojinin ilerlemesi ile iletişime yönelik araçlar gelişmiştir. Bununla birlikte günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline alan sosyal medya, hedef kitlenin duygu ve düşüncelerini sanal bir ortamda tartışmasını ve paylaşmasını sağlamakta ve kişiler arasında etkileşim oluşturmaktadır. Katılımcılar artık gerçek hayatlarında gereksinim duyduğu şeyleri sanal ortamlardan karşılamaya başlamıştır. Bu durum gerçek ve sanal ortam arasındaki çizginin zamanla silinmesine yol açmaktadır. Sosyal medyayı özellikle yeni neslin kullanıyor olması, geleneksel medyayı tehdit eden bir unsurdur (Reinders ve Freijssen, 2012: 45).

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin sürekli olarak gelişmesi ile sosyal platformlar aracılığıyla farklı kişilerin zaman ve mekân sınırı olmaksızın küresel olarak iletişim kurma ve farklı kişilerle bağlantı kurma konusunda faydalanılan uygulamalar ile sosyal medya oluşmaktadır. Kişilerin sanal bir ağda

internet aracılığı ile buluşabilme imkanı yaratan sosyal medya; bilgi ve veri aktarımı yapılabilen, karşılıklı iletişimde bulunulabilen, etkileşimde kalmayı sağlayan ve paylaşım yapılabilen bir sistemdir. Katılımcılara yönelik desteğin ve bireyselliğin ön planda olduğu sosyal medya, katılımcılarına içeriklerini denetleme hakkı sunmakta ve istemediği kişi veya paylaşımları kısıtlama hakkı vermektedir (Büyüksalan ve Kırık, 2013: 11).

Sosyal medyada birçok ağ olmasına rağmen en sık kullanılanları Facebook, Instagram, Pinterest, Twitter ve LinkedIn'dir (We Are Social, 2014). Sosyal ağın farklı içerikteki sosyal medya aracından meydana gelmiştir. Sosyal medya ağları, ortak kullanıma hazır hale geldiğinde katılımcılarına aktif olarak topluluk yaratma ya da daha önceden oluşturulmuş topluluklara katılma imkanı vermektedir. Yaygın olduğu için insanların ulaşımı kolaydır ve iletişimin direkt ya da dolaylı şekilde yapıldığı teknolojilerden meydana gelmiştir. İnsanları kendisine sunulanı alan birey yapmanın yanında kendi istek ve düşüncelerini yayımlatarak, katılımcılarını içerik yayımcısı haline getirmektedir (Bekaroğlu, 2011: 147).

İnternetin yaygın kullanımı ile beraber coğrafik mesafelerin ortadan kalkması, üretici ve tüketiciler için sınırsız fırsatların doğmasını sağlamıştır. Bir müşteri alışveriş yapma ihtiyacı hissettiğinde önce internete yönelerek, ürün hakkında bilgi edinmekte ve araştırma yapmaktadır. Tüketicilerin sosyal medyaya yönelmelerindeki bu artış ile sosyal medya pazarlaması kavramı oluşmuştur (Özata vd., 2013: 33).

Sosyal medya pazarlaması; firmaların mal ve hizmetlerini çevrimiçi olacak şekilde gösterip, tüketicilerle iletişimini sağlamlaştırarak reklam etkinliğinin sosyal medya üzerinden sürdürülmesidir (Seyhan, 2011: 196). Yani sosyal medya pazarlaması; sosyal ağlar aracılığı ile internet görünürlüğünün artırılması ve ürünlerin tutundurulmasıdır (Akar, 2010: 33).

Pazarlama, ürün tanıtımı için gerekli olduğundan işletmeler için vazgeçilmez bir alandır. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte pazarlama tarihi de farklı bir hale gelmiştir. Pazarlama; kâğıttan televizyona, internete ve sosyal medyaya doğru uzun bir yol izlemiştir. Pazarlama alanında son nokta olarak değerlendirilen sosyal medya pazarlaması, dijital teknolojiler ile kullanıcılara sunulmaktadır (Olgun, 2014: 25).

İnterneti bir ürünü satma ya da bir ürüne dair bilgi edinme amacıyla kullanan tüketicilerin ilk yöneldiği alan sosyal medya siteleri olmaktadır. Sosyal medya siteleri aracılığı ile müşteriler, satın almak istediği ürünlere dair farklı müşterilerin tavsiye ve yorumlarına ulaşabilmektedirler. Firmalar için olumlu olarak değerlendirilen bu durumun, olumsuz etkileri de vardır. Bu sebeple firmalar yapılan yorumları önlemek için müşterileri sürekli olarak dinlemek ve kendisini yenilemek durumunda kalmaktadır. Bu durumun asıl sebebi sosyal medya araçlarının, geleneksel pazarlama araçlarının aksine egemenliğin müşteride olduğu mecralar olmasıdır (Aslan, 2011: 41). Müşteriler; sosyal medya araçları ile kullandıkları markaları farklı kişilere tavsiye etmekte, mal ya da hizmet deneyimini sosyal ağlar aracılığı ile karşılıklı olarak paylaşarak öneriler vermektedir. Böylece sosyal medya kullanıcılarının, satın

alma kararlarında etkisi büyük olmaktadır. Bu duruma firmalar açısından bakıldığında birçok yarar mevcuttur (Aytan, 2014: 3). Sosyal ağlara bakıldığında büyük çoğunluğunun temel amaçlarının yanında pazarlama etkinlikleri üzerinde de belirli amaçlara sahip olduğu görülmektedir. Sosyal medya, müşterinin olduğu ortamda bulunmak ve etkili iletişimin sağlanabilmesi için büyük bir fırsattır (Safko ve Brake, 2009: 379).

Teknolojinin ilerlemesi ve değişen küresel şartlar ile geleneksel pazarlama anlayışının yerini başka yöntemler almaktadır. Böylece sosyal medya, hedef kitleye ulaşabilmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Sosyal medya aracılığı ile doğrudan hedef pazara ulaşabilmekte, tüketiciden geri bildirimler alınmakta ve tüketici gereksinimlerini öğrenilebilmektedir. İnternet kullanıcılarının sosyal medyada harcadıkları vaktin artması ile birlikte radyo, televizyon ve basılı medya gibi geleneksel araçların yerini sosyal medya araçları almıştır. Böylece sosyal medya araçları, marka bilinirliği artırma ve sadık müşteriler elde etme noktasında büyük önem kazanmıştır (Kırcova ve Enginkaya, 2015: 25).

Sosyal medya pazarlama faaliyetleri, üç bölümde incelenmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Miletsky, 2010: 299):

- Tüketicie ulaşarak etkin bir iletişim kurmayı sağlayan halkla ilişkiler,
- Tüketici ile paylaşılacak olan pazarlama içeriğinin yönetimi,
- Tüketicie iletilecek içeriğın ilgi çekici olmasını, daha fazla beğenilip daha çok kişiye ulaşımını sağlayan viral mesajlar.

Sosyal medya; markanın kendini geliştirmesi, tüketici talebini öğrenebilmek ve reklam yapabilmek için çok büyük bir fırsat haline gelmiştir. Günümüzde pek çok markanın bu fırsatlardan yararlandığı, sosyal medya sitelerinde hesapları olduğu ve müşterilerle iletişim kurduğu görülmektedir. Bir markanın sosyal medyada etkin olabilmesi için şu yolları izlemesi gerekmektedir (Temizer, 2013):

- *Strateji Belirlemek:* Sosyal medya stratejileri planlanırken önem taşıyan nokta, markanın sosyal medyada neden var olduğudur. Marka, amacının ne olduğunu ve müşterilerden beklediği geri bildirimleri belirlemelidir. Stratejiler oluşturulurken markanın genel yapısından farklı olmamalıdır. Markanın nitelikleri ve yapısı iyice anlaşıldıktan sonra uygun stratejiler belirlenmelidir.

- *Uzman İnsanlarla Çalışmak:* Markaların dikkatli olması gereken bir diğer konudur. Sosyal medya yönetimi, alanında deneyimli ve uzman kişilere yaptırılmalıdır. İyi bir sosyal medya uzmanı bazı niteliklere sahip olmalıdır. Bunlar; hızlı düşünerek pratik davranabilmek, yüksek baskıda bile sakin olabilmek, insan ve toplum psikolojisine dair bilgili olmak ve çok yönlü olmak şeklinde sıralanabilmektedir. Bu niteliklerin yanında markayı benimseyen ve markayı anlayabilen kişiler ile çalışmak, firma için daha verimli olacaktır.

- *Doğru Hedef Kitleye Ulaşmak:* Sosyal medya ağında çok fazla takipçinin olması, başarı olarak kabul edilmemektedir. Burada önemli nokta takip edenlerin özellikleridir. Takipçilerin ne kadarının

markanın içeriği ile ilgilendiği önemlidir. Bunun için etkileşim gerekmektedir. Fazla sayıda ilgisiz takipçi yerine az sayıda ancak ilgili takipçiler ile daha verimli olunmaktadır.

Günümüzde birçok kişi, işlerini internet aracılığı ile halletmektedir. Markalara yönelik izlenimlere bakmak da bunların arasında yer almaktadır. Bir kişi, satın alma davranışında bulunacağı anda sosyal medya ağları aracılığı ile mal veya hizmet hakkında yapılan yorumlara hızlıca ulaşabilmekte ve marka hakkında fikir oluşturmaktadır. Bu açıdan bir markanın, sosyal medyayı ne şekilde kullandığı çok önemlidir. Markalar, reklamlarını verimli olarak yapabilmeli, hedef kitleye olumlu bir izlenim bırakabilmeli ve sosyal ağlar yardımı ile amaçlarına ulaşabilmelidir.

Instagram'da Pazarlama: Hikaye, Ürün Yerleştirme ve Satışın Gücü

Instagram 2010 yılında piyasaya sürülmüş ve “mobil fotoğraf (ve video) yakalama ve paylaşma hizmeti” olarak tanımlanmıştır (Hu vd. 2014: 595). Lansmanından günümüze, sürekli artan kullanıcı sayısı ile en çok kullanılan sosyal medya ağlarından biri haline gelmiştir. Popülaritesi ve zamanlaması, platform hakkında sayısız çalışma, diğer platformlar arasında karşılaştırma, içerik analizi, kullanıcı analizi ve daha fazlası ile çok araştırılan bir platform haline gelmesini sağlamıştır. İlgili çalışmalardan, Instagram'ı kullanma nedenleri ve platformda paylaşılan ortak gönderiler üzerindeki kullanıcı davranışlarını anlamak gibi “hikayeler” özelliğiyle de ele alınabilecek bir platform olarak Instagram hakkında bulgular elde etmek mümkün olmuştur. Instagram, fotoğrafların kullanıcılardan “beğeniler” aldığı, kullanıcıların ne yaptıkları, nerede oldukları ve kimlerle olduklarına dair resim paylaşımlarına olanak tanıyan bir paylaşım platformudur. Instagram kullanımında temel amaç bir başkasının hayatını görebilmek, başkalarının ne yaptığını takip etmek veya onlar hakkında bilgi sahibi olmaktır (Sheldon ve Bryant, 2015: 91).

Instagram kullanımını nedenlerine bakıldığında bundan daha karmaşık başka nedenler de olduğu görülmektedir. Çünkü kullanıcılar platformu yalnızca “gözetleme” için değil, aynı zamanda oyalanma, kişisel ilişki kurma ve sosyalleşme ihtiyaçları için de kullanılmaktadır. Temelde “başkalarının yaşamını takip etme” amacı oldukça ilginç ve dikkat çekicidir. Calvert'in, temelde başka birinin hayatı hakkında bilgi edinme ihtiyacı nedeniyle çevrimiçi içerik görüntüleme davranışı olan “aracılı röntgencilik” kavramı Instagram kapsamında ön plana çıkmaktadır (Lee ve Sin, 2016: 342). Instagram'daki kullanıcı davranışını anlamak, platformla ve birbirleriyle nasıl etkileşime girdiklerini anlamak anlamına gelir. Instagram'da kullanıcılar kendi alanlarında bir fotoğraf veya video yayımlayabilir ve ayrıca takip ettikleri kişilerin yayınlarını beğenebilir. Etkileşimler kendi fotoğrafları ve diğer kişilerin fotoğrafları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Gönderiler, kullanıcıların zamanlama tercihlerinin olduğu, kalıcı paylaşımlardır. Yapılan araştırmalarda kullanıcıların gönderi paylaşımlarını hafta sonları ya da gün sonuna sakladıkları gözlemlenmiştir. Kullanıcıların çok sayıda beğeniye sahip bir fotoğrafı beğenme eğiliminde olduğu bir başka davranış olan “zengin daha zengin olur” olgusu da söz konusu çalışmalarda ortaya konulmaktadır (Araújo vd., 2014: 21; Moon vd., 2016: 23).

Instagram'ın daha önce de açıklandığı gibi ağırlıklı olarak sosyal etkinliklerin belgelenmesi için kullanılması, kullanıcıları Instagram'da paylaşım yapmak için daha farklı şeyler yapmaya teşvik ettiğinden pozitif bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Sheldon ve Bryant, 2015: 92). Görsel öğeler de gönderi davranışını etkilemektedir. Çünkü kullanıcılar gönderilerinde ne yazdıkları ve mesajlarını gönderide nasıl ifade ettikleri konusunda daha fazla endişelenmektedirler; bu görsel unsurlar aynı zamanda bireyin dolaylı yaşamını da değiştirmektedir ve mobil aracılı görsel unsurların yeni formları ve anlayışları ortaya çıkmaktadır. Gönderilere ilişkin kullanıcı davranışını etkileyebilecek bir diğer nokta da kişilik özellikleridir. Araştırmalar, kullanıcıların resimleri için seçtikleri filtrenin, kişilikleriyle bir bağlantısı olduğunu göstermektedir (Ferwerda vd., 2016: 854).

Instagram hikayelerinin kısa ömürlü özelliklerinin, kullanıcının ikna edici mesaja yönelik merakını tetikleyerek tüketici dikkatini çektiği belirtilmektedir (Bayer vd., 2016: 958). Mobil tanıtım reklamlarına benzer şekilde Instagram hikayeleri, Instagram mesajının tamamını gizlerken yeni mesajları duyurmaktadır. Bir ürün örneğinin hikaye içeriğinde paylaşılması ve “daha fazlası için linke tıklama” yönergesi bu durumu açıklamaktadır. Mesajın tamamını elde etmek için, kullanıcıların marka logosuna tıklayarak markaya aktif olarak tepki vermesi (yani teşhiri başlatması) gerekmektedir. Bu nedenle, Instagram hikayelerinde reklam bağlamı, özellikle kullanıcıların bilgi aldığı anda ek bilgi edinme konusundaki içsel arzusuna yanıt vermektedir. Instagram hikayelerinin ek bilgi ihtiyacını tetiklediği varsayıldığında, bu tür “çekme” hedefli reklama maruz kalınması, reklamı yapılan mesajla daha fazla kullanıcı katılımının sağlandığı görülmektedir. Araştırmalar zaten yüksek düzeyde ilgili kullanıcıların reklama ve genel olarak reklamı yapılan markaya karşı daha olumlu tutumlar oluşturduğunu göstermiştir (Petty vd., 1983: 138).

Sosyal medyanın popüler ve güçlü iletişim kanalları olarak ortaya çıkmasından bu yana, “sosyal medyayı etkileyenler” gibi yeni bir ünlü türü şöhret ve etki yaratmaya başlamıştır (Khamis vd., 2016: 193). Yakın tarihli bir tipolojiye göre, sosyal medya Facebook gibi sosyal ağlarla sınırlı değildir, blogları, iş ağlarını, ortak projeleri, kurumsal sosyal ağları, forumları, mikroblogları, fotoğraf paylaşımını, ürün/hizmet incelemelerini, sosyal yer imi, sosyal oyunları, videoları içerir (Aichner ve Jabob 2015: 257). Esasen etkileyiciler, sosyal medyada kendilerini tanıtmaya stratejilerinde ustalaşan, bu sayede benzersiz bir kimlik oluşturan ve kişisel marka imajlarına ilgi duyan, önemli sayıda takipçiye sahip bireylerdir (Khamis vd., 2016: 194). Bu kavram, on yıllardır tanıdığımız ünlülerin (film, müzik, eğlence, vs. ile ünlü kişiler) geleneksel kategorilerini değiştirdiği için geleneksel ünlü onay modelinin gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Birincisi etkileyiciler, çeşitli sosyal medya platformlarında teknik olarak ulaşılabilir oldukları için tüketicilerle dinamik bir ilişkiyi temsil etmekte ve bu da kaynak ve takipçiler arasında güçlü düzeyde bir sosyal etkileşim sağlamaktadır (Jin, 2018: 156). İkincisi, sosyal medyayı etkileyenlerin şöhreti, büyük ölçüde kendi sosyal medya çabalarına ve kişisel markalarını yaratan etkileşimlerine dayanmaktadır. Mikro ünlüler olarak da bilinen sosyal medya etkileyicileri moda ve güzellik kategorisinde yoğunlaşmaktadır (Abidin, 2016: 89). Moda şirketleri etkileyici kampanyalar için bütçelerini artırdıkça, lüks markalar için etkileyiciler, pazarlama stratejisinin temel bir parçası haline gelmiştir.

Pazarlamacılar, etkileyicilerin daha güçlü marka bilinirliğine, olumlu marka tutumuna ve yeni ürün grupları veya yaklaşan etkinlikler hakkında farkındalığın artmasına sağladıkları katkı bağlamında yüksek bir güven ve farkındalık taşımaktadırlar (Holmes 2013). Bununla birlikte, sosyal medya gönderilerinin etkileri pazarlama ve marka literatüründe yeterince araştırılmamaktadır. Etkileyici pazarlamanın marka tutumu ve satın alma niyeti gibi marka bilinci oluşturma sonuçlarına ulaşmada ne kadar etkili olduğunu ampirik olarak inceleyen çok az çalışma vardır (Jin, 2018: 157).

Ürün yerleştirme popülaritesini, 1950'lerden günümüze teknolojiyi takip eden bir gelişim süreciyle kartpostallarda ve gazetelerde reklam dokunuşlu söz veya görüntülerin gösterilmesiyle kazanmıştır. Daha sonra sinema ve dizileri yakalayarak izleyicinin marka bilinirliğini ve bağlılığını artırmak için çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmıştır. Şu anda sosyal medyaya da ulaşmış ve Instagram'da reklam yapmak için güçlü bir araç haline gelmiştir.

Temel olarak Instagram'da ürün yerleştirme, etkileyici hesaplarındaki gönderilere, videolara veya hikayelere ürün uygulanmasına dayalı markanın yerleştirilmesidir. Reklama benzemeyen reklamların en iyi sonucu verdiği geçmişten günümüze pazarlama araştırmalarıyla ortaya konulmuştur. Etkileyiciler, ürün yerleştirmeyi bir öneri veya bilgilendirici içerik olarak ve sanki "bir şey satma niyeti yokmuş gibi", sadece tanıtmak ve göstermek için sunmaya çalışmaktadırlar. Instagram'da ürün yerleştirme, göze çarpmayan ve gizli bir tonla ilgilidir. Bir reklam mesajı vardır ancak kılık değiştirmiş ve izleyicinin ilgisini çekmek için kurgulanmıştır. Ürün yerleştirme, kısaca pek çok klasik reklamcılık yöntemlerinden daha iyi sonuçlar sağlamaktadır. Etkileyiciler ürünü paylaşma dahil etmekte ve bazen üzerinde hiç vurgu yapmamaktadırlar. Ancak, takipçiler bunu fark etmekte ve dikkat etmeye değer bir şey olarak işaretlemektedirler. Ürün yerleştirme, bir etkileyici ile yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. İmajı, tarzı, hedef kitlesi, ona bir işbirliği teklif etmeden önce dikkate alınması gereken belirleyici faktörlerdir. Bir etkileyiciyi ne kadar çok takipçi güvenilir bir kaynak olarak algılayarsa, ürün yerleştirmenin başarılı olma şansı o kadar artar. Sözü edilen "güvenilirlik" ve "imaj" konularında kendini ispatlamış bir etkileyicinin bir hikayesine gönderilen "üzerinizdeki ürünün markası nedir?" sorusuna cevaben etkileyici, "çok soruldu, üzerimdekine şuradan ulaşabilirsiniz" içerikli devam hikayesi tam olarak bu durumu örneklemektedir. Ancak negatif etkinin olduğu durumlar da vardır. İnsanlar "sahneli" reklamcılıktan, bir ürünün resimdeki uygunsuzluğundan bahsetmeye başlayabilmekte ve etkileyicileri dolandırıcılık ve sahtekârlıkla suçlayabilmektedir. Bu durum nedeniyle Instagram platformunda ürün yerleştirme, doğru uygulanmadığında riskli bir strateji olarak değerlendirilebilir (Alisa, 2020).

Diğer taraftan pazarlamacılar, en iyi markaların yarısından fazlasının Instagram kullandıklarını ortaya koymaktadır. Instagram, markasını tanıtmak isteyen pazarlamacılar için kesinlikle değerli bir araçtır (Miles, 2014: 127). Hem küçük hem de büyük tüm işletmeler Instagram oluşturma ve kullanma konusunda söz konusu değer farkındadır. Bu platform, müşterilerde markaya karşı kişisel bir bakış açısı kazandırmakta ve takipçiler arasında bir topluluk duygusu yaratabilmektedir. Instagram'da marka hikayesini paylaşmak ve şirketin nasıl yönetildiğinin perde arkasına bakmak kolaydır (Zimmerman,

2013: 293). Fotoğraf paylaşımının iş amaçlı kullanımı kişisel kullanımlardan farklıdır. Örneğin markanın oluşturduğu görseller, gönderilerin sıklığı, görsellere eklenen mesajlar ve diğer hesaplardan paylaşılacak olası görseller, bireysel kullanıcıların paylaştığı içeriklerden çok farklı olacaktır (Asad, 2014: 6). Ayrıca Instagram diğer sosyal medya sitelerinden ayrılan özellikleriyle de bu farklılığı beslemektedir. Instagram kullanıcıları, gönderilerinde biraz daha seçici olma eğilimindedir. Instagram tamamen görsel odaklı bir sosyal ağ olduğu için markaların ürünlerini tamamen yeni bir şekilde tanıtmalarına olanak tanımaktadır. Pazarlamacılara göre tüketiciler Instagram'ı yalnızca kendi fotoğraflarını ve videolarını yayınlamak için değil, aynı zamanda ürünler ile yaptıklarını vurgulamak için de kullanmaktadırlar (Klie, 2015).

Instagram, görsel hikaye aktarımına ve metin yerine resim paylaşımına geçiş eğilimini güçlendirmiştir. Instagram, işletme ve marka sahiplerini tüketici ile daha ilişkilendirilebilir ve etkileşim kurabilir hale getirmektedir. Müşteriler tanıdıkları, sevdikleri ve güvendikleri kişilerle iş yapmaktan hoşlanmaktadır ve Instagram müşterilere şirketin arkasında çalışan kişilerin kim olduğunu görme fırsatı vermektedir (Zimmerman, 2013: 82).

Instagram'da satışın başarılı olması kapsamında, markanın hedef kullanıcılarını anlaması ve tanınması önemlidir. Markanın kullanıcı tercihlerini ve tutumlarını bilmeden, satış özelliğini kullanarak başarı sağlaması mümkün değildir (Hellberg, 2015: 24). Instagram, sosyal medyada eğlence ve yaşam deneyimlerinin paylaşılması için kullanılan, çoğunlukla sosyal odaklı eğlence sunan bir sosyal ağıdır. Bu tür sosyal medya kullanımı, sınırlı içerikte yüksek eğlence odaklıdır; bu, içeriğin daha ilişkilendirilebilir, kişisel ve eğlenceli olması gerektiği anlamına gelmektedir. Başarılı Instagram pazarlaması ve dolayısıyla satışları, basitçe aktif olmaktan, harika içerikler yayınlamaktan, ilginç insanları takip etmekten geçmekte ve bu insanlara yorum ve sorular bırakmaktan, takipçiler ve sektörde etkili insanlarla ilişkiler kurmaya dayanmaktadır. Müşterilerle çevrimiçi bağlantı kurmak, sadık bir takipçi kitlesi oluşturmaya yardımcı olmakta ve müşteri tabanının büyümesine katkı sağlamak için sürekli ağızdan ağıza pazarlamayı mümkün hale getirmektedir. Instagram ayrıca şirketlerin serbest piyasa araştırması yapmasına da olanak tanımaktadır. Marka, müşterilerin neler paylaştığına bakarak takipçileri için en ilginç içeriğin ne olduğunu saptayabilmektedir. Müşterilerin neler paylaştığına dair bir içgörüyü sahip olmak, tasarım kararları vermeye ve oluşturulan içeriği şekillendirmeye yardımcı olmaktadır (Zimmerman, 2013: 301).

Marka, kendi özelliklerinden yararlanarak Instagram'daki diğer markalarla etkin bir şekilde rekabet edebildiği için, Instagram marka oluşturma için ideal bir araç olarak değerlendirilmektedir. Instagram'da satış hedeflerine ulaşılması için markanın Instagram'dan etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Marka, bireylerin bir ürün veya şirket hakkında sahip oldukları düşünce ve duyguların toplamıdır. Marka iyi tasarlanıp yönetildiğinde, satışları artırmak için gerçek bir güç oluşmakta ve Instagram bu gücü beslemektedir (Miles, 2014: 105).

Y Kuşağının Etkileyici Pazarlama Çalışmalarına Yönelik Tutumları ve Satın Alma Alışkanlıkları

Y kuşağı, yaklaşık olarak 1981 ile 1995 yılları arasında doğan ve şu anda dünya nüfusunun yaklaşık %25'ini oluşturan kuşaktır (Branigan ve Mitsis, 2014: 317). Y kuşağı çağında doğan bir bireyin genel özellikleri, esnek, hizmet odaklı, son derece sosyal ve teknoloji meraklısı olarak ifade edilebilir (Nusair vd., 2013: 16). Bu kuşağın, internet üzerinden web sitelerine ve bilgilere eski kuşaklara göre çok daha hızlı erişebildiği ve bunları işleyebildiği belirtilmektedir. Bu nesil, teknolojik bir dünyaya doğan ilk kuşak olduğu için, aynı zamanda sosyal medya dünyasına da ilk doğanlar olmuşlardır. Sosyal medyadaki kolay erişim ve erişilebilirlik, bilginin geleneksel yollara göre çok daha hızlı yayıldığı yeni iletişim kanallarının oluşmasını sağlamıştır. Bu durum kuşağın etkileşim kurma, sosyalleşme ve kendi sosyal ağlarını oluşturmak için farklı platformları kullanma şeklini etkilemiştir. Ayrıca, E-WOM kullanımı blogların, mikroblogların ve sosyal ağ sitelerinin görünümü ile ilgili olarak sosyal medyanın gelişimine paralel biçimde büyümüştür. E-WOM'un artan önemi ve etkisi ile bu nesil, diğerlerinin görüşlerine değer katma eğilimindedir. Bu nedenle ürünler ve markalar hakkında geri bildirim yapmak, Y kuşağı sosyal medya kullanıcıları arasında son derece yaygındır (Bolton vd., 2013: 248).

Y kuşağı sosyal medya kullanıcıları tarafından ortak amaç, başkalarının fikirlerinin değerini birbirine bağlayan kişilerle etkileşim içinde olmaktır. Cakim (2010), bireylerin firmalar tarafından yapılan geleneksel reklamlardan ziyade, kişiler ve etkileyiciler tarafından yayınlanan sosyal medya platformları aracılığıyla elde edilen tavsiye ve bilgilere daha fazla güvenme eğiliminde olduklarını belirtmektedir.

Araştırmalar, tüketici davranışı, çevrimiçi alışverişin kullanımı ve kabulü söz konusu olduğunda yaşın belirleyici bir faktör olduğunu bulmuştur. Böylece kuşaklar arasındaki farklılıklar tespit edilebilmektedir (Lissitsa ve Kol, 2016: 309). Bilgihan (2016), Y kuşağının çevrimiçi alışverişini tercih eden bir kuşak olduğunu belirtmektedir. Ancak önceki ve sonraki nesillere kıyasla alışverişe daha az para harcadıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde, Z kuşağı bireyleri çevrimiçi alışverişin yaygın kullanıcılarıdır, ancak önceki nesle kıyasla alışveriş uygulamalarını daha fazla kullanma eğilimindedirler.

Y kuşağından bireyler, tüketime yönelik statü güdümlü davranışları olan, sofistike alışveriş yapan kişiler olarak görülmektedir. Bunun nedeni, bu neslin nispeten materyalist bir dünyada doğup büyümüş olmasıdır. Satın alma güçlerini ve refahlarını memnuniyetle sergilemeye isteklidirler. İnternetin ve daha sonra sosyal medyanın da yükselişi nedeniyle hem Y hem de Z kuşağına bilgi bolluğu sağlanmış ve bunun sonucunda eylemleri tüketime kaymıştır (Kşbov ve Pavelek, 2015: 568). Bununla birlikte, bu bireyler daha fazla bilgi ile donatılmış olsalar da, bu kuşakların önceki kuşaklardaki bireylere göre daha hızlı ve daha anlık satın alma kararları verdikleri söylenmektedir. Ayrıca, bu nesillerin marka bilincine sahip oldukları ancak aynı zamanda marka sadakati düzeylerinin düşük olduğu belirtilmektedir. Bu, trendler ve modadaki değişikliklerle beraber yaşadıkları kararsızlıklarından kaynaklanmaktadır (Kşbov ve Pavelek, 2015: 569; Lissitsa ve Kol, 2016: 310). Bu nedenle, bu

nesillerin tüketicileri ile benzersiz ilişkiler kurmak, şirketlerin ve markaların başarılı olması için çok önemlidir (Kandampully vd., 2015: 382).

Ha ve Stoel (2009), bir tüketicinin karar vermesinde önemli bir etkiye sahip olabilecek faktörlerden birinin, web sitelerinin, resimlerin ve dijital platformlardaki reklamların tasarlanması ve dolayısıyla tüketiciyi çekme şekli olduğunu belirtmektedir. Bu, Y ve Z kuşağındaki bireylerin önceki kuşaklara göre farklı pazarlama stilleri ve yaklaşımlarına karşı daha şüpheci olma eğiliminde olduklarını öne süren Lissitsa ve Kol'un (2016) ifadesiyle desteklenmektedir. Parment (2012) ile Peres vd. (2013) göre, bir şirket veya marka bu nesiller içindeki bireylerle anlamlı ilişkiler kurmayı başarır, bu bireylerin ürünlerini satın alarak markayı veya şirketi ödüllendirme ve etkileşimde bulunma olasılıkları daha yüksektir. Bir markanın bunu başarabilmesi için, bireylerin marka ile ilişkili hissetmeleri ve tüketiciyi sağlanan sürekli bir bilgi akışı ve görünürlük olması gerekmektedir.

Günümüz toplumuna bakıldığında, Instagram gibi sosyal medya platformlarına yüksek oranda maruz kalan iki ana kuşak (Y ve Z) bulunduğu görülmektedir. Bu kuşaklardan birinin teknolojiyi kullanmayı öğrenmek zorunda kaldığı (Y kuşağı), diğerinin ise teknolojiyle doğduğu (Z kuşağı) söylenebilir. İsveç'te yapılan bir araştırmaya göre Instagram kullanıcılarının %78'i 12 ila 35 yaşları arasındadır (dolayısıyla Y ve Z kuşağı) ve bu yüzdenin de %62'si kadındır. Teknolojilerin yükselişi, kadın kullanıcıların günlük yaşamlarının önemli bir yönü haline gelmiştir. Bu nedenle, literatürdeki araştırmalarla hızlı moda endüstrisi kapsamında bir nesilden diğerine farklı satın alma davranışlarının açıklandığı görülmektedir. Araştırmacılar, karar verme sürecini ele alırken, literatürde sosyal medyanın bu nesiller üzerindeki etkisinin henüz yeterli biçimde tartışılmadığını açıklamışlardır. Bunun yanında, sosyal medya kullanımının iki kuşağı farklı şekillerde etkilediğinden ve dolayısıyla moda konusunda karar verme modelini algılama ve kullanma biçimlerinden emindirler (Bolton vd., 2013: 249). Bilgihan'a (2016) göre, 1981-1995 yılları arasında doğan Y kuşağı kadınları, çevrimdışı alışverişten ziyade çevrimiçi alışverişi tercih ediyor gibi görünmektedir, ancak harcanan para önceki nesillere göre daha azdır. Bu ifade, birincil araştırmalardan elde edilen bulgularla da desteklenmektedir.

SONUÇ

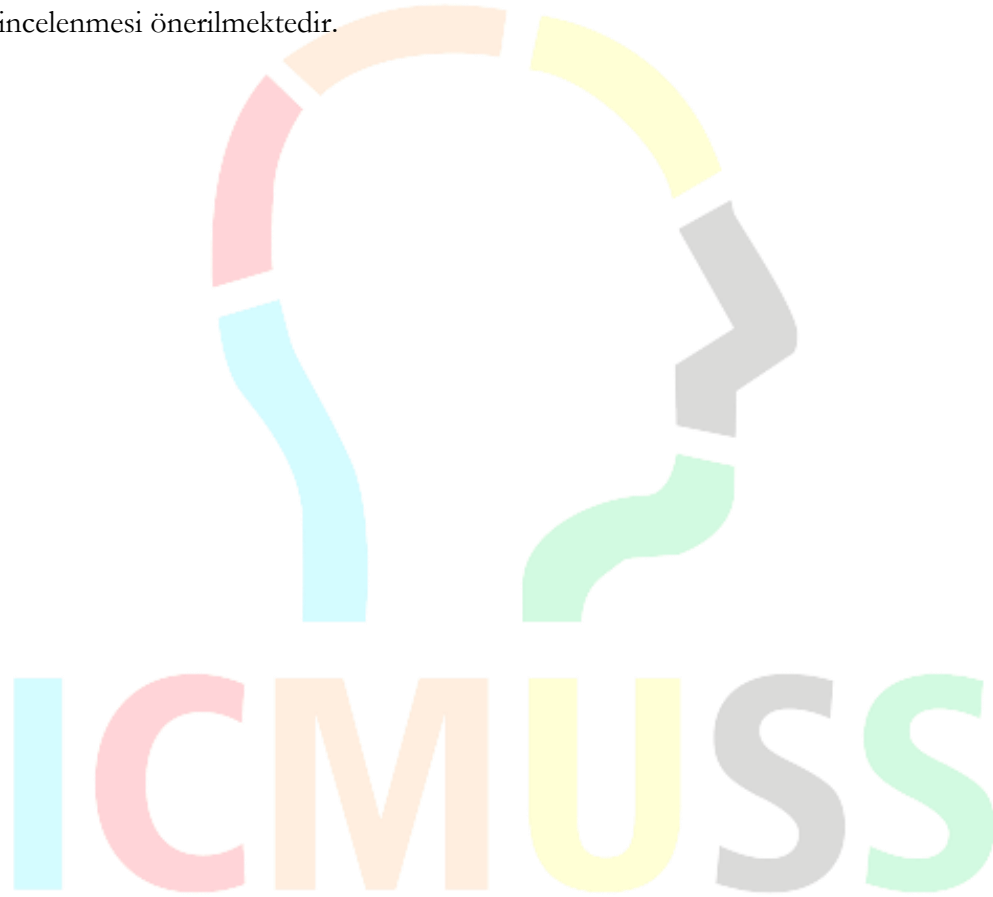
Moda sektöründe sosyal medya yarattığı etkileşim, kaliteli görsel ve video paylaşımı, etkileyici pazarlama gibi güçlü özellikleri ile pazarlama çalışmalarında tercih edilen bir alandır. Burada Instagram'ın sunduğu post, hikaye, canlı yayın ve reels paylaşımları da tercih noktasında Instagram'ın öne çıkmasına yol açmaktadır. Günümüzde moda markaları bu alan üzerinden kendi defilelerini ya da moda etkinliklerini de canlı yayınlara gerçekleştirme şansına sahip olabilmektedir. Gerek markalı içerik / ürün yerleştirme gerek moda etkileyicilerinin kullanımı ve gerekse satış bağlantısının sağlanarak bu ortamda sıcak satışın anında gerçekleştirilebilmesi bu kategorideki pek çok moda markasının yatırımlarını bu alana kaydırmalarına yol açmıştır. Söz konusu platformu en çok kullanan kuşaklar ise Y ve Z Kuşağı olarak görülmektedir.

4THINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Y kuşuğı, pek çok alanda olduğu gibi pazarlamada da özel olarak değerlendirilen ve pek çok araştırmaya konu olan bir kuşaktır. Günümüzde kendinden önceki kuşakla olduğu kadar, kendinden sonra gelen Z kuşadı ile de karşılaştırılmal olarak değerlendirilmektedir. İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle beraber Y kuşadının satın alma davranışları da şekillenmiştir. Bu kapsamda bu araştırmada da ele alındığı üzere etkileyici pazarlama çalışmalarının en etkili olduğu kuşak olarak değerlendirilebilir. Günümüzün en popüler sosyal ağlarından biri olan Instagram, etkileyici pazarlama uygulamaları için benzersiz bir ortam sunmaktadır. Hikaye özelliği de, Y kuşadı satın alma davranışları çerçevesinde etkili şekilde kullanılabilen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada olduğu gibi, gelecekte farklı araştırmalarda da Y kuşadı üzerinde Instagram hikayelerinin pazarlama çalışmaları kapsamında etkisinin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abidin, C. (2016). Visibility labour: engaging with Influencers' fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram. *Media International Australia*, 161(1), 86–100.
- Aichner, T. & Jakob, F. (2015). Measuring the degree of corporate social media use. *International Journal of Market Research*, 57(2), 257–276.
- Akar, E. (2010). *Sosyal medya pazarlaması*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Alisa, A. (2020). *Product placement on Instagram: the right way*. Erişim tarihi: 12.04.2022, <https://trendhero.io/blog/product-placement/>.
- Altuntuğ, N. (2012). Kuşaktan kuşağa tüketim olgusu ve geleceğin tüketici profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 203-212.
- Araújo, C. S., Corrêa, L. P. D., da Silva, A. P. C., Prates, R. O., & Meira, W. (2014). It is not just a picture: revealing some user practices in instagram. In *Web Congress (LA-WEB)*, 2014 9th Latin American (pp. 19-23).
- Arısal, İ. (2015). *Postmodern dönemde hedonik ve faydacı güdülerin tüketici davranışlarına etkisi: İspanya Huelva Üniversitesi öğrencileri ile Türkiye Mustafa Kemal Üniversitesi öğrencileri arasında karşılaştırmalı bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Asad, I. (2014). *Instant profits with Instagram: build your brand, explode your business*. Amazon Digital Services, Inc.
- Aslan, P. (2011). *Halkla ilişkilerde yeni eğilimler: sosyal medya*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytan, C. (2014). Markaların sosyal medya kullanımının tüketici davranışı üzerindeki etkileri. *The Turkish Journal of Design, Art and Communication*, 4(4), 1-15.
- Bakshy, E., Hofman, J. M., Mason, W. A., & Watts, D. J. (2011). Everyone's an influencer: quantifying influence on twitter. In *Proceedings of the fourth ACM international conference on Web search and data mining* (pp. 65-74).
- Bayer, J. B., Ellison, N. B., Schoenebeck, S. Y., & Falk, E. B. (2015). Sharing the small moments: ephemeral social interaction on Snapchat. *Information, Communication & Society*, 19(7), 956-977.
- Bekaroğlu, Ş. B. (2011). Doktor-hasta ilişkilerinde sosyal medya kullanımı. *Akademik Araştırmalar Dergisi*(49), 139-159.
- Bilgihan, A. (2016). Gen Y customer loyalty in online shopping: an integrated model of trust, user experience and branding. *Computers in Human Behavior*, 61, 103-113.

4thINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Bolton, R., Parasuraman, A., Hoefnagels, A., Migchels, N., Kabadayi, S., Gruber, T., Komarova Loureiro, Y. & Solnet, D. (2013). Understanding generation Y and their use of social media: a review and research agenda. *Journal of Service Management*, 24(3), 245-267.
- Branigan, E. and Mitsis, A. (2014). Reach for generation Y: using celebrity endorsement to communicate about non-profit causes with young people in Australia. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 19(4), 314-321.
- Broadbridge, A. M., Maxwell, G. A., & Ogden, S. M. (2007). 13_2_30: experiences, perceptions and expectations of retail employment for Generation Y. *Career Development International*, 12(6), 523-544.
- Brown, D. & Hayes, N. (2008). *Influencer marketing: who really influences your customers?* Butterworth-Heinemann.
- Büyükaslan, A., & Kırık, M. (2013). "Sosyalleşen birey" sosyal medya araştırmaları 1. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Cakim, I. M. (2010). *Implementing word of mouth marketing: online strategies to identify influencers, craft stories, and draw customers*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Çınar, R., & Çubukçu, İ. (2009). Tüketim toplumunun şekillenmesi ve tüketici davranışları-karşılaştırmalı bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 277-300.
- Cole, B. M. (2019). *Could influencer-led fakery lead to the demise of influencer marketing for businesses?* Erişim tarihi: 12.04.2022, [biancamillercole/2019/01/24/could-influencer-lead-fakerylead-to-the-demise-of-influencer-marketing-for-businesses/#3749a51c1a7f](https://biancamillercole.com/2019/01/24/could-influencer-lead-fakerylead-to-the-demise-of-influencer-marketing-for-businesses/#3749a51c1a7f).
- Colucci, M. & Scarpi, D. (2013), Generation Y: evidences from the fast-fashion market and implications for targeting, *Journal of Business Theory and Practice*, 1(1), 1-7.
- Crumpacker, M., & Crumpacker, J. M. (2007). Succession planning and generational stereotypes: should HR consider age-based values and attitudes a relevant factor or a passing fad? *Public Personnel Management*, 36(4), 349-369.
- Evans, D. (2008). *Social media marketing: an hour a day*. Indiana: John Wiley & Sons.
- Ferwerda, B., Schedl, M., & Tkalcic, M. (2016). Using Instagram picture features to predict users' personality. In *International conference on multimedia modeling* (pp. 850- 861). Springer International Publishing.
- Fromm, E. (1995). *Çağımızın özgürlük sorunu*. (B. Güvenç, Çev.) İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Galeotti, A., & Goyal, S. (2009). Influencing the influencers: a theory of strategic diffusion. *The RAND Journal of Economics*, 40(3), 509-532.

- Hatipoğlu, H. B. (2009). Sosyal medya ve ticaret hayatına etkileri. *CİO Club*, 1(2), 71-74.
- Hellberg, M. (2015). *Visual brand communication on Instagram: A study on consumer engagement*. Master's Thesis. Hanken School of Economics.
- Holmes, E. (2013). The new style influencers are digital. *Wall Street Journal*, 10 September.
- Hu, Y., Manikonda, L., & Kambhampati, S. (2014). *What we instagram: a first analysis of Instagram photo content and user types*. ICWSM.
- Jin, S.V. (2018). Celebrity 2.0 and beyond! Effects of Facebook profile sources on social networking advertising. *Computers in Human Behavior*, 79, 154-168.
- Kandampully, J., Zhang, T. and Bilgihan, A. (2015). Customer loyalty: a review and future directions with a special focus on the hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(3), 379-414.
- Kavalcı, K., & Ünal, S. (2016). Y ve Z kuşaklarının öğrenme stilleri ve tüketici karar verme tarzları açısından karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1033-1050.
- Khamis, S., Ang, L., & Welling, R. (2016). Self-branding, 'micro-celebrity' and the rise of social media influencers. *Celebrity Studies*, 8(2), 191-208.
- Kırcova, İ., & Enginkaya, E. (2015). *Sosyal medya pazarlama*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Klie, L. (2015). *Firms should embrace Instagram*. Erişim tarihi: 09.04.2022, <https://www.destinationcrm.com/Articles/CRM-Insights/Insight/Firms-Should-Embrace-Instagram-102244.aspx>.
- Krbová, P. and Pavelek, T. (2015). Generation Y: online shopping behaviour of the secondary school and university students. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(2), 567-575.
- Kumar, A., & Lim, H. (2008). Age differences in mobile service perceptions: comparison of generation y and baby boomers. *Journal of Services Marketing*, 22(7), 568-577.
- Later-Hubspot. (2018). *Instagram for business in 2018*. Erişim tarihi: 07.03.2022, https://cdn2.hubspot.net/hubfs/53/Instagram_for_business_in_2018_HubSpot_Later-1.pdf.
- Lazarevic, V. (2012). Encouraging brand loyalty in fickle generation Y consumers. *Young Consumers*, 13(1), 45-61.
- Lee, C. S., & Sin, S. C. J. (2016). Why do people view photographs on Instagram?. In *Digital libraries: knowledge, information, and data in an open access society* (pp. 339- 350). Springer International Publishing.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Lissitsa, S. and Kol, O. (2016). Generation X vs. Generation Y – A decade of online shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 304-312.
- McIntosh, C. (2013). *Cambridge advanced learner's dictionary*. Cambridge University Press.
- Miles, J. (2014). *Instagram power*. McGraw-Hill Education books. USA.
- Miletsky, J. (2010). *Principles of internet marketing*. Boston: Cengage Learning.
- “Moda, Tekstil ve Giyim sektörü için Sosyal Medya Kullanımı Nasıl Olmalı?” (20.03.2019).
<https://www.survivor.com.tr/moda-tekstil-giyim-sektoru-icin-sosyal-medya-kullanimi/>.
Erişim Tarihi:29.04.2022
- Moon, J. H., Lee, E., Lee, J. A., Choi, T. R., & Sung, Y. (2016). The role of narcissism in self-promotion on Instagram. *Personality and Individual Differences*, 101, 22-25.
- Norum, P. S. (2003). Examination of generational differences in household apparel expenditures. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 32(1), 52-75.
- Nusair, K., Bilgihan, A., Okumus, F., and Cobanoğlu, C. (2013). Generation Y travelers' commitment to online social network websites. *Tourism Management*, 35, pp.13-22.
- O'Cass, A. and Choy, E. (2008). Studying Chinese generation Y consumers' involvement in fashion clothing and perceived brand status, *Journal of Product & Brand Management*, 17(5), 341-352.
- Okan, E. Y., & Yalman, N. (2013). Türkiye’de tartışmalı reklamlar: kuşaklar arası karşılaştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 135-152.
- Olgun, B. (2014). *Sosyal medya ve tüketici davranışlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özata, F. Z., Tuncer, S. A., Akar, E. & Öztürk, C. (2013). *Sosyal medya*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Parment, A. (2012). *Generation Y in consumer and labour markets*. New York: Taylor & Francis.
- Parment, A. (2013). Generation Y vs. Baby Boomers: shopping behavior, buyer involvement and implications for retailing. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 20(2), 189-199.
- Peres, R., Shachar, R. and Lovett, M. (2013). On brands and word-of-mouth. *SSRN Electronic Journal*, 50(4), 427.
- Petty, R. E., Cacioppo, J. T., & Schumann, D. (1983). Central and peripheral routes to advertising effectiveness: The moderating role of involvement. *Journal of consumer research*, 10(2), 135-146.
- Reinders, A., & Freijssen, M. (2012). *The e-Factor: entrepreneurship in the social media age*. Dallas: BenBella Books.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Safko, L., & Brake, D. K. (2009). *The social media Bible: tactics, tools, and strategies for business success*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Sánchez-Fernández, M. D., Bassi, D. Á., & Cardona, J. R. (2019). Main generators of the electronic word-of-mouth in the case of hotels. In L. Carvalho, & P. Isaías (Eds.), *Handbook of research on entrepreneurship and marketing for global reach in the digital economy* (pp. 359-382). Hershey, PA: IGI Global.
- Schmidt, E. (2018). *Analysis of Instagram product placement influence on consumers for the beauty industry*. Bachelor Project. HEG-GE. Geneva.
- Scott, P. R., & Jacka, J. M. (2011). *Auditing social media: a governance and risk guide*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Seçkin, F. S. (2000). Türkiye'nin kuşak profili. *Capital Dergisi*(12), 100-106.
- Seyhan, G. (2011). *Pazarlama yönetimi*. İzmir: İlya Yayınevi.
- Sheldon, P., & Bryant, K. (2016). Instagram: motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. *Computers in Human Behavior*, 58, 89-97.
- Smith, B. G. (2010). The evolution of the blogger: Blogger considerations of public relations-sponsored content in the blogosphere. *Public Relations Review*, 36(2), 175-177.
- Srinivasan, V. (2012). Multi generations in the workforce: building collaboration. *IIMB Management Review*, 24(1), 48-66.
- Tee, P., Gharleghi, B. & Chan, B. (2013). Malaysian young consumer preferences in choosing international fashion brand, *Journal of Human and Social Science Research*, 1(1), 31-38.
- Temizer, B. (2013). *Markalar için sosyal medyayı etkin kullanma rehberi*. Erişim tarihi: 04.04.2022, <http://thebrandage.com/markalar-icin-sosyal-medyayi-etkin-kullanma-rehberi>.
- We Are Social. (2014). *Global Digital Statistics*. Erişim tarihi: 04.04.2022, <http://etonpreneurs.com/uploads/Global%20Social,%20Digital%20&%20Mobile%20statistic s,%20Jan%202014.pdf>.
- Williams, C. K., & Page, A. R. (2011). Marketing to the generations. *Journal of Behavioral Studies in Business*(3), 3-11.
- Yaşa, E., & Bozyiğit, S. (2012). Y kuşağı tüketicilerinin cep telefonu ve GSM operatörleri tercihi: Mersin ilindeki üniversite öğrencilerinin tercihlerini belirlemeye yönelik pilot bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 29-46.
- Yaşa, E., & Mucan, B. (2010). Tüketim ve yaşlı tüketiciler: literatür araştırması. *Çağ University Journal of Social Sciences*, 7(2), 1-15.

**4thINTERNATIONAL
CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES**

ISBN:NNNN-NNNN

Yüksekbilgili, Z. (2016). Tüketici karar verme tarzlarının kuşaklara göre değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1392-1402.

Zimmerman, S. (2013). *Instagram basics for your business*. Amazon Digital Services, Inc.

Lider-Üye Etkileşimi ve Lidere Bağlılık İlişkisinin İncelenmesi

Eser ERDURMAZLI¹

Gökdeniz KALKIN²

Öz

Bu çalışma, lider ve ast arasındaki ikili ilişkinin (LÜE) kalitesine ilişkin çalışan algısı ve o çalışanın yöneticisine (lidere) yönelik normatif (ahlaki) ve duygusal bağlılık tutumları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Ayrıca, yöneticiye duygusal bağlılığın LÜE ve yöneticiye normatif bağlılık ilişkisi üzerinde kısmi aracılık rolü oynayıp oynamadığı sorgulanmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek için Türkiye'nin önemli turistik bölgelerinden biri olan Muğla ilinde çeşitli otellerde ve farklı görevlerde istihdam edilmiş ve kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 217 çalışandan toplanan veriler analiz edilmiştir. Neticede, LÜE kalitesi ile astların lidere duygusal ve normatif (ahlaki) bağlılık tutumları arasında pozitif yönde ve çok güçlü ilişkilerin bulunduğu ve lidere duygusal bağlılığın LÜE ve lidere normatif bağlılık arasındaki ilişki üzerinde hipoteze edilen kısmi aracılık rolünü oynamadığı, ancak söz konusu ilişkiye tam aracılık yaptığı tespit edilmiştir. Lidere bağlılık tutumları arasında ayırımı gitmesi, lider-ast ikilisi arasındaki sosyal etkileşim düzeyinin bir fonksiyonu olan LÜE kalitesinin her iki bağlılık tutumu üzerindeki etkilerini ayrı ayrı göstermesi ve lidere duygusal bağlılığın LÜE kalitesi ve lidere normatif bağlılık arasındaki ilişki üzerinde tam aracılık rolünün bulunduğunu göstermesi bakımından, bu çalışmanın LÜE ve bağlılık kuramlarına ve ilgili yazına anlamlı katkılarının olacağını değerlendiriyoruz. Araştırma bulgularının kuramsal ve pratik sahadaki yansımaları tartışılmış ve araştırmanın sınırlılıkları da göz önüne alınarak, gelecekteki çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lider-üye etkileşimi (LÜE), Yöneticiye (lidere) duygusal bağlılık, Yöneticiye (lidere) normatif bağlılık, Konaklama sektörü, Otel işletmeleri.

Giriş

Çalışanların iş yeri ortamındaki 'bağlılık' tutumlarına ilişkin yapılan çalışmalar bağlılık odakları arasında ayırımı gidilmesinin önemini ortaya koymaktadır (Becker, 1992: 232; Bishop ve Scott, 2000:

¹ Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Fakültesi, Orcid: 0000-0001-7568-6092

² Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Dalaman Sivil Havacılık Yüksekokulu, Orcid: 0000-0001-9200-5893

448; Vandenberghe vd., 2004: 48). Bu bağlamda, iş görenler çalıştıkları örgüte, himayesinde çalıştığı lidere (yönetici/amir) ve içinde buldukları çalışma grubuna yönelik farklı düzeylerde bağlılık geliştirebilmekte ve bunlar da bireysel ve örgütsel düzeydeki performans çıktıları bakımından farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Bishop vd., 2000: 1117; Clungston vd., 2000). Nitekim, Meyer ve Herscovitch (2001) konuyla ilgili çalışmalarında belirli bir hedefe yönelik bağlılık durumunun o hedefe ilişkin çalışan davranışlarını ve sonuçlarını yaratmada daha etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu çalışma, söz konusu bağlılık odakları arasında liderin (ilk düzey yöneticinin/amirin) özel bir yerinin olduğunu değerlendirmektedir, çünkü ilgili yazın, iş performansları başta olmak üzere, çalışanların iş tutum ve davranışları bakımından lidere duyulan bağlılığın, örgütsel bağlılık ve çalışma grubuna bağlılığa kıyasla, daha fazla etkili olduğunu göstermektedir (Vandenberghe vd., 2004: 66). Bunun nedeni ise, iş görenlerin beraber çalıştıkları ilk düzey yöneticiler ile daha fazla sosyal etkileşim içerisinde bulunmaları ve bu yüzden psikolojik olarak daha sık ve yoğun bir etkiye maruz kalmalarıdır (Settoon vd., 1996: 220-221). Bu doğrultuda biz bu çalışmada, çalışanlar ve yöneticileri arasındaki ilişkilerin ve etkileşimlerin yoğunluğu ve niteliğinin lidere bağlılığın önemli belirleyicileri olduğunu ileri sürüyoruz. Kaldı ki, yazında mevcut çalışmalar, yönetici ve himayesindeki çalışanları arasındaki sosyal etkileşimin kalitesine odaklanan bir liderlik yaklaşımı olan lider-üye etkileşimi (LÜE) düzeyinin çalışanların görev performansları ve örgütsel vatandaşlık davranışları gibi arzu edilen bireysel çıktılar bakımından önemini ortaya koymaktadır (Gerstner ve Day, 1997: 836; Wang vd., 2005: 428).

Bağlılık ile ilgili yazında örgütsel bağlılık üzerine yapılmış çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, lidere bağlılık henüz yeni ve olgunlaşmakta olan bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Chen vd., 2002: 340). Dahası, lider-ast ilişkilerini daha genel bir açıdan ele alan diğer liderlik yaklaşımlarından farklı olarak, lider ve astı arasındaki ikili düzeydeki ilişkinin kalitesine odaklanan bir liderlik yaklaşımı olan LÜE'nin çalışanların yöneticilerine yönelik bağlılıkları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sayısının yok denecek kadar az olması oldukça şaşırtıcıdır (istisna için bkz. Walumbwa vd., 2011). Nitekim Cropanzano ve Mitchell (2005), Blau (1964)'nin sosyal etkileşim teorisine (SET) dayanarak, bireyler arasındaki yoğun şekilde cereyan eden sosyal etkileşimlerin taraflar arasında birbirlerine karşı yükümlülük, saygı ve güven oluşumuna yol açarak, zaman içinde tarafların birbirlerine daha fazla bağlanmalarını sağlayacağını ifade etmişlerdir. LÜE özelinde, Sparrowe ve Liden (2005) de SET ilkeleri üzerinden, lider ve astı arasındaki kaliteli bir etkileşimin astlar tarafında yöneticilerine karşı bir duygusal bağlanma ve yükümlülük hissi oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla, bu çalışmanın yazarları olarak, LÜE'nin kalitesinin çalışanların, ilk seviye yöneticileri/amirleri anlamında, liderlerine karşı hissettikleri 'duygusal ve normatif (ahlaki)' bağlılıkları üzerinde etkili olmasına ilişkin beklentimiz, kuramsal bir çıkarım olarak, oldukça akla ve mantığa uygun düşmektedir. Dolayısıyla, konuyla ilgili mevcut yazında bu kuramsal eksikliğin hala devam ettiğini düşünüyoruz.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, SET prensiplerine dayanarak, lider ve ast arasındaki LÜE kalite düzeyi ile çalışanların yöneticilerine yönelik duygusal ve normatif bağlılıkları arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri incelemek ve böylece söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha net bir

resminin çizilebilmesine yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın bulgularının LÜE ve bağlılık kuramlarına bir katkı yapacağını ve yazında var olduğunu vurguladığımız eksikliklerin doldurulmasına yardımcı olacağını değerlendiriyoruz. Uygulayıcı sahasında ise bu bulguların yöneticiler için, astları ile olan ikili ilişkileri ve çalışanların bağlılık tutumları bağlamında, basit bir rehberlik işlevi görebileceğini umuyoruz.

Lider-Üye Etkileşimi ve Lidere Bağlılık

LÜE teorisi bir liderin her bir astı ile olan ilişkisinin benzersiz olduğunu ve bu doğrultuda, her bir lider-ast ikili ilişkisinin kendisine has özellikleri ile birbirinden farklılık gösterdiğini ileri sürer (Bauer vd., 2006: 298). Bu bağlamda, LÜE'yi diğer liderlik yaklaşımlarından ayıran en önemli özelliği bir liderin astlarının her biri ile kurduğu ikili ilişkinin kalitesine ve bunun bireysel ve örgütsel düzeydeki çıktılara etkisine odaklanmış olmasıdır (Gerstner ve Day, 1997: 822). Nitekim, LÜE kalitesinin bireysel ve örgütsel düzeydeki çıktılar üzerine olumlu etkileri, mevcut yazında yeterli sayıda çalışma tarafından desteklenmektedir (bkz. Martin vd. (2016) tarafından yapılan meta analitik derleme).

Dienesch ve Liden (1986: 624) LÜE'nin üç boyutu olduğunu ifade etmişlerdir: 'Katkı (contribution)', 'duygulanım (affect)' ve 'sadakat (loyalty)'. Katkı, lider ve çalışanın aralarındaki ilişkiye yaptıkları katkıların iki tarafın amaçlarına ne kadar hizmet ettiği ile ilgili bir boyut olup, SET tarafından altı çizilen lider-ast arasındaki 'profesyonel etkileşim' sürecine işaret eder. Diğer 'duygulanım' ve 'sadakat' boyutları, bu iş odaklı etkileşim sürecinin çıktılarıdır ve daha ziyade lider ve ast arasındaki ilişkinin duygusal ve düşünsel taraflarını açıklarlar. Bu iki boyut, tarafların aradaki ilişkiye profesyonel anlamda yaptığı katkının ötesinde, SET'in altını çizdiği lider ve ast arasındaki 'sosyal etkileşim' sürecine işaret ederler. Bu kapsamda duygulanım boyutu, lider-ast ikilisinin her birinin, iş veya profesyonel katkılarının daha da ötesinde, kişilerarası çekime dayalı olarak birbirlerine karşı sahip oldukları hissiyatı tanımlar. Sadakat boyutu ise, LMX ikilisindeki tarafların birbirlerinin amaçlarına ve kişisel karakterine yönelik kamu (açık) desteğinin ifadesi şeklinde tanımlanmıştır (Dienesch ve Liden, 1986: 625). Netice itibarıyla duygulanım ve sadakat boyutları, bir liderin mahiyetindeki bir astı hakkında o astın ortaya koyduğu performansın düzeyine dayanarak yaptığı değerlendirmelere bağlı olup, lider-ast ikili ilişkisinin kalitesini belirler (Dienesch ve Liden, 1986: 626). Dolayısıyla bu çalışmada biz, bir liderin astın üst düzey performansı dolayısıyla o asta yönelik sergileyeceği koruyucu, kollayıcı ve destekleyici tutum ve davranışlarının ve bunların açık bir şekilde ifade edilmesinin, o ast tarafında yaratacağı duygulanım ve sadakat hissiyatı nedeniyle, LÜE kalitesinin artıracığını ve bunun da çalışan tarafında liderine yönelik bağlılık tutumlarının oluşmasına katkı yapacağını ileri sürüyoruz.

Lidere bağlılık kavramının yazında ilk ortaya çıkışı Reichers (1985)'in üst düzey yöneticilere bağlılığı incelediği çalışması ile olmuştur. Daha sonraları, Becker ve arkadaşları tarafından yapılan başka çalışmalar ile yöneticiye/lidere bağlılık kavramının bağlılık ile ilgili yazında yer bulmaya ve araştırmacıların dikkatini çekmeye başladığını görüyoruz (Becker, 1992; Becker ve Billings, 1993; Becker vd., 1995; Becker vd., 1996). Lidere bağlılık ile ilgili bu çalışmalar, çalışanların lidere bağlılık tutumlarına ilişkin yaptıkları kavramsal açıklamalarda genel olarak örgütsel bağlılığın üç boyutu olan

duygusal, normatif ve devam bağılıklarını referans almışlardır (Becker, 1992: 233; Becker ve Billings, 1993: 179). Buna göre; lidere duygusal bağıllık, çalışanın beraber çalıştığı yöneticisinin düşünce, değer ve amaçlarını benimseyerek içselleştirmesi ve kendini yöneticisi ile özdeşleştirilmesi anlamına gelmektedir (Becker, 1992: 233). Stinglhamber ve Vandenberghe (2003: 253) de yöneticiye duygusal bağıllığı benzer şekilde tanımlamış ve bu tanımda yöneticiyle özdeşleşme ve yöneticiye duygusal irtibatlanmanın altını çizmiştir. Lidere normatif (ahlaki) bağıllık, yöneticinin astına sağladığı destek ve fırsatlar ile ona gösterdiği yakın ilgi ve özel ayrıcalıklar nedeniyle, astın kendisini yöneticisine karşı borçlu kabul etmesi ve bu borcun karşılığını vermek konusunda ahlaki yönden yükümlülük hissettiği bir bağlanma şeklidir (Landry ve Vandenberghe, 2012: 295). Lidere devam bağıllığı ise, çalışanın yöneticisi ile olan iş ilişkisini sonlandırmanın kendisine getireceği maliyetleri göğüslemekten kaçındığı ve bu maliyet riski nedeniyle yöneticisiyle bağıni devam ettirdiği bir bağıllık şeklidir (Landry vd., 2010: 287). Biz bu çalışma kapsamında, lider ve astı arasındaki ilişkinin kalitesinin (LÜE kalitesi) astın duygusal ve normatif bağıllığını etkileyen olumlu yansımaları olabileceği düşüncesini benimsediğimizden, devam bağıllığı bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Nitekim, aşağıda çalışmanın hipotezleri sunulurken SET'e dayalı sunduğumuz açıklamaların bu düşüncemizi destekleyeceğini değerlendirmekteyiz.

Az önce ifade ettiğimiz gibi, bu çalışma LÜE kalitesi ile lidere bağıllık tutumları (duygusal ve normatif) arasındaki ilişkileri açıklamak için SET (Blau 1964) ilkelerinden istifade etmektedir. Kaldı ki, LÜE ile çalışanların çeşitli iş tutum ve davranışları arasındaki ilişkileri konu alan yazında mevcut çalışmaların da söz konusu ilişkilerin nedensel açıklamaları için genellikle bu kuramdan faydalandıklarını görüyoruz. Bireyler arasındaki ekonomik ve sosyal etkileşimleri (mübadeler) konu alan SET'in en temel özelliği, sosyal etkileşimin (exchange) belirtilmemiş yükümlülükler gerektirmesi olarak ifade edilmektedir (Blau, 1964: 93). SET'e göre bu sosyal etkileşimler, salt ekonomik etkileşimlerden farklı olarak, kişisel yükümlülükler, şükran ve güven duygularını doğurma eğilimindedir (Blau 1964: 94). Bu doğrultuda, Cropanzano ve Mitchell (2005: 875) bireyler arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimlere odaklanan SET'in temel argümanlarından birinin, ilişkilerin zaman içinde güvene, sadakate ve karşılıklı taahhütlere dönüşmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede LÜE'nin SET'e dayalı yorumu, liderin astına yönelik olumlu yaklaşımı ve astın aynı şekilde buna olumlu şekilde cevap vermesi durumunun, lider ve astı arasındaki ilişkinin kalitesini zaman içinde daha üst bir düzeye çıkaracağı ve bunun da tarafların birbirlerine daha fazla güven, saygı ve yükümlülükler hissetmelerine yol açacağı şeklinde ifade edilmektedir (Graen ve Uhl-Bien, 1995: 227). Bu çalışma da ana fikir olarak bu yorumu benimsemekte ve bu doğrultuda kaliteli bir LÜE'nin lider ve astı arasındaki engelleri ortadan kaldıracığını ve tarafları birbirine daha da yakınlaştıracığını değerlendirmektedir.

LÜE kalitesi bağlamında, yöneticinin çalışana sağladığı destek, yakın ilgi, ayrıcalıklar ve fırsatların, SET'in vurguladığı karşılılık prensibi gereği, o çalışanın yöneticisine yönelik duygusal bağıllığında oldukça etkili olduğunu savunuyoruz. Lideri tarafından kendisine destek, yakın ilgi ve özel muamele gösterilen bir çalışan o yöneticisine karşı daha fazla güven duyacak, psikolojik olarak kendisini diğer çalışanlara göre daha fazla güvende hissedecek ve yöneticisi ile olan iş ilişkisinden

oldukça memnuniyet duyacaktır. Çalışan açısından tanımlanan bu olumlu psikolojik durum, LÜE'nin 'duygulanım' boyutuna karşılık gelmekte ve çalışanın yöneticisine karşı bir duygusal bağlılık geliştirmesinin temel unsuru olmaktadır. Bu bağlamda, Stinglhamber ve Vandenberghe (2003) yaptıkları analizde algılanan yönetici desteği ile yöneticiye duygusal bağlılık arasında oldukça yüksek bir korelasyon olduğunu tespit etmişlerdir ($\beta = .73$, $p < .001$) (s. 263). Benzer şekilde, Gerstner ve Day (1997: 833) tarafından yapılan meta-analitik çalışma, lider ve ast arasındaki kaliteli LÜE'nin çalışanın yöneticisinden duyduğu tatmin ile çok yüksek bir ilişkisinin ($r = .71$) bulunduğunu ortaya koymuştur. Başka bir meta-analitik çalışma ise LÜE ve lidere duyulan güven arasında yüksek bir ilişki ($r = .69$) olduğunu bize bildirmektedir (Dirks ve Ferrin, 2002: 618). Nitekim, konu ile ilgili yapılmış nadir bir çalışmada Vandenberghe ve arkadaşları (2004: 54), LÜE'nin duygulanım boyutu ve yöneticiye yönelik duygusal bağlılık arasında yüksek bir ilişki rapor etmişlerdir ($\beta = .49$, $p < .001$). Dolayısıyla, biz de bu çalışmada LÜE'nin çalışan tarafından algılanan kalite düzeyinin o çalışanın liderine yönelik geliştirdiği duygusal bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğunu düşünüyoruz. Diğer bir ifadeyle, bir çalışan yöneticisinden eğer yeteri kadar destek alır, yakın ve ayrıcalıklı muameleye maruz kalır ve ona karşı güven duymaya başlarsa, bu durum o çalışanın liderin duygu, düşünce, değer ve amaçlarını daha fazla benimsemesine ve kendisini lideriyle daha fazla özdeşleşmesine yol açacaktır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk hipotezi aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Hipotez 1: *LÜE kalitesi ile çalışanların liderine yönelik duygusal bağlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.*

Kaliteli LÜE bağlamında, bir çalışanın liderinden gördüğü olumlu tutum ve davranışlar karşılığında, SET prensipleri ile uyumlu olarak, liderine yönelik benzer olumlu tutum ve davranışlar sergileme yönünde yükümlülük hissi taşıyacağını daha önce ifade etmiştik. Bu yükümlülük duygusunun, çalışan üzerinde yarattığı olumlu psikolojik duruma ilave olarak, ahlaki bir niteliğinin de bulunduğunu ve bu nedenle, çalışanın liderine cevabının da o lidere normatif (ahlaki) bir bağlılık şeklinde tezahür edebileceğini savunuyoruz. Yukarıdaki açıklamalarda da çok sık belirtildiği gibi, yazında mevcut LÜE ile ilgili yapılmış çalışmalarda söz konusu 'yükümlülük' ifadesine çok sık vurgu yapılmasına rağmen, LÜE ve lidere normatif bağlılık arasındaki ilişkinin, bizim bildiğimiz kadarıyla, incelenmemiş olması oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca, bağlılık ile ilgili yazına baktığımızda, Meyer ve Allen (1991: 77) örgütsel bağlılığın üç bileşenli yapısını açıkladıkları klasikleşmiş kuramsal çalışmalarında normatif bağlılığın özünü çalışanların örgütü tarafından kendisine sunulan avantaj ve faydalara karşılık verme yönünde hissettikleri ahlaki yükümlüğün oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda, LÜE ve çalışanın yöneticisine yönelik hissettiği duygusal bağlılığı arasındaki ilişkinin nedenlerine yönelik yaptığımız açıklamaların aynen normatif bağlılık için de geçerli olduğunun öncelikle altını çiziyoruz. Başka bir deyişle, lider-ast arasındaki kaliteli LÜE bağlamında, yöneticinin bir çalışanına sağladığı destek, yakın ilgi, avantaj ve fırsatların o çalışanın yöneticisine yönelik normatif bağlılığında da etkili olacağını değerlendiriyoruz.

İlave olarak, LÜE'nin sadakat boyutu ile ilgili lider tutum ve davranışlarının çalışanların normatif bağlılığına özel bir katkı yapmasını beklemek de oldukça akla uygun düşmektedir. Diğer bir

deyişle, bir liderin bir astı ile ilgili desteğini, ona verdiği değer ve önemi diğer astlar nezdinde de açık bir şekilde ifade etmesi ve buna ilişkin tutum ve davranışları alenen sergilemesinin de o çalışanın yöneticisine karşı normatif bir bağlılık geliştirmesinde önemli bir rolünün olacağını değerlendiriyoruz. Liderin astına olan sadakatını açıkça ortaya koyduğu bu duruma karşılık olarak, çalışanın da liderine sadakat ile cevap vereceğini ve bunun da lider-ast ikilisi arasındaki sosyal etkileşim sürecinin bir parçası olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle bu çalışma, söz konusu çalışan sadakatının yansımalarının lidere normatif bağlılık şeklinde kendisini göstereceğini tahmin ediyoruz. Dolayısıyla, bu çalışmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde sunulmuştur:

Hipotez 2: *LÜE kalitesi ile çalışanların liderine yönelik normatif bağlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.*

Çalışmanın ikinci hipotezine ilişkin olarak kurama dayalı sunduğumuz mantıksal argümanlarımızda, bir çalışanın yöneticiye yönelik normatif bağlılığının, kaliteli LÜE bağlamında, iki ayrı kaynağının olabileceğini ifade etmiştik. Bunlardan birinin, özetle, LÜE'nin sadakat boyutu ile ilgili olduğunu ve diğerinin ise LÜE'nin duygulanım boyutu bağlamında, lider tutum ve davranışlarının ast üzerinde yarattığı olumlu psikolojik etkiden kaynaklanabileceğini belirtmiştik. İkinci kaynaka ilişkili olarak, bir yöneticinin bir çalışana sağladığı destek, yakın ilgi, avantaj ve fırsatların, SET'in karşılıklılık ilkesi doğrultusunda ortaya çıkacak yükümlülük hissiyatı nedeniyle, o çalışanın yöneticisine yönelik, duygusal bağlılığının dışında, normatif bağlılık geliştirmesine de yol açabileceğini belirtmiştik. Dolayısıyla bu çalışma, çalışanların yöneticiye yönelik duygusal bağlılık ve normatif bağlılık tutumları arasındaki ilişkilere biraz daha yakından bakılması gerektiğini savunmaktadır. Daha somut bir ifadeyle, kaliteli LÜE'nin çalışan üzerindeki duygulanım boyutuna bağlı etkilerinin her iki bağlanma tipi üzerinde etkileri olabileceğini tahmin ettiğimize göre (Hipotezler 1 ve 2), duygusal bağlılığın LÜE ve normatif bağlılık arasındaki ilişkiye aracılık etmesinin mümkün olabileceğini değerlendiriyoruz. Dahası, LÜE'nin sadakat boyutundan kaynaklandığını ileri sürdüğümüz etkiler de dikkate alındığında, söz konusu aracılık etkisinin kısmi olacağını düşünüyoruz. Nitekim, Wasti ve Can (2008) tarafından bağlılık ile ilgili yapılan bir çalışmada, yöneticiye yönelik normatif ve duygusal bağlılık tutumları arasında yüksek bir korelasyon ($r = .75$) bulunduğunu ve iki bağlılık yapısının geçerlilik testi için gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizlerine sahip olduklarını görüyoruz (bkz. Tablo 1). Neticede, iki bağlılık tutumunun kavramsal olarak birbirlerine çok yakın yapılar olduğunu ve dahası, yukarıda ifade ettiğimiz şekilde, iki yapının bazı hususlarda örtüşüklerini ileri sürüyoruz. Bahse konu test sonuçlarının da bizim burada ileri sürdüğümüz kısmi aracılık ilişkisine yönelik beklentimizi desteklediği inancındayız. Bu kapsamda, çalışmanın üçüncü hipotezi aşağıda sunulmuştur:

Hipotez 3: *Yöneticiye yönelik duygusal bağlılık, LÜE ve yöneticiye yönelik normatif bağlılık arasındaki ilişkiye kısmi şekilde aracılık edecektir.*

Yöntem

Örnekleme ve Süreci

Çalışma, daha geniş ölçekteki başka bir araştırma kapsamında toplanmış verilerin bir kısmından istifa etmektedir. Söz konusu veri toplama süreci, Türkiye'nin önemli turistik bölgelerinden biri olan Muğla'da gerçekleştirilmiştir. Çeşitli otellerde ve farklı görevlerde istihdam edilmiş 277 çalışana kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılarak çalışmaya katılmaları için davette bulunulmuştur. Bunlardan 217 çalışan bu daveti kabul ederek (katılım oranı %78) bu çalışmanın örneklemini teşkil etmiştir. Anket uygulaması öncesinde, ilgili otellerin yönetimi ve katılımcılara çalışma hakkında bilgi verilmiş ve uygulama için gerekli izinler alınmıştır. Çalışmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı, katılımcıların kimliklerinin ve cevaplarının kesinlikle gizli tutulacağı ve kimseyle hiçbir suretle paylaşılmayacağı birkaç defa tekrar edilmek suretiyle ifade edilmiştir. Anketler katılımcılara buldukları işyeri ortamında ve yüz yüze uygulanmıştır.

Katılımcıların yüzde 51'i erkek ve yüzde 49'u kadın olup, yaş ortalaması yaklaşık olarak 33'tür. Görev alanları bakımından; katılımcıların yüzde 20'si yönetim, yüzde 4'ü idari (insan kaynakları, muhasebe vs.), yüzde 33'ü yiyecek ve içecek servisi, yüzde 5'i teknik, yüzde 18'i oda ve kat hizmetleri, yüzde 11'i mutfak ve yiyecek hazırlama, yüzde 7'si güvenlik ve yüzde 2'si sağlık ile ilgili işlerde çalışmaktadır. Eğitim düzeyi bakımından; katılımcıların yüzde 3'ü ilköğretim, yüzde 42'si lise, yüzde 15'i ön lisans ve yüzde 40'i lisans ve üstü mezundur.

Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Korelasyonlar

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	1	2	3
1.Lider-üye etkileşimi	3.65	.94	(.97)		
2. Yöneticiye duygusal bağlılık	3.33	.99	.77**	(.91)	
3. Yöneticiye normatif bağlılık	3.14	1.02	.63**	.78**	(.94)

N = 217; * P<.05; ** P<.01; Ölçeklere ait güvenirlik katsayıları (α) köşegende parantez içinde sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Lider-üye etkileşimi (LÜE). Çalışma, Graen ve Uhl-Bien (1995)'in 7 maddelik LMX-7 ölçeğini baz almıştır. Bu ölçek, çalışanların ilk düzey yönetici/amirler ile aralarındaki ilişkinin kalitesine ilişkin bireysel algılarını ölçmektedir. Çalışkan (2015: 29) tarafından Türkçe'ye adapte edilen ölçeğin güvenirlik katsayısının ($\alpha = .84$) iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışma söz konusu ölçeğin bu Türkçe versiyonundan istifade etmiştir. 5'li Likert tipi ölçekteki soruların yanıtları 1 (kesinlikle katılmıyorum) ve 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında değişmektedir.

Yöneticiye Bağlılık. Çalışanların yöneticiye bağlılık tutumları için Wasti ve Can (2008)'in çalışmasından yararlanılmıştır. Yazarlar, Meyer ve arkadaşlarının (1996) örgütsel bağlılık ölçeğini Türkçe'ye adapte etmişler ve bunun için orijinalinde 'örgüt' olan bağlılık odağını 'yönetici' şeklinde değiştirmişlerdir. Yazarlar yöneticiye bağlılığı *yöneticiye duygusal bağlılık* (5 madde) ve *yöneticiye normatif bağlılık* (6 madde) şeklinde iki ayrı kavramsal yapı olarak ele almışlar ve bu ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliklerini doğrulamışlardır. Wasti ve Can (2008: 406-408), olumsuz ifade içeren ölçek maddelerinin, anket yanıtlarının geçerliliğini azaltma ve ölçeğe sistematik hata ekleme eğiliminde olduklarını belirterek duygusal bağlılık ölçeğinden iki maddeyi çıkarmışlardır. 5'li Likert tipi ölçeklerdeki soruların yanıtları 1 (kesinlikle katılmıyorum) ve 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında değişmektedir. Yazarlar, her iki ölçeğin de güvenilirlik katsayısını ($\alpha = .82$) şeklinde hesaplamışlardır. Biz de benzer bir gerekçeyle, normatif bağlılık ölçeğindeki bir olumsuz ifadeli maddeyi çıkarmanın uygun olabileceğini değerlendirdik. Sonuçta, bu çalışmada kullanılan 3 maddelik yöneticiye duygusal bağlılık ve 5 maddelik yöneticiye normatif bağlılık ölçeklerine ilişkin yaptığımız güvenilirlik (Cronbach Alpha değerleri için bkz. Tablo 1) ve geçerlik analizlerinin sonuçları (bkz. Bulgular bölümü), söz konusu ölçeklerin bu şekilde kullanılmasının uygunluğunu doğrulamıştır.

Analitik Yaklaşım

Bu araştırma, bir çalışanın LÜE'nin kalitesine ilişkin algısının o çalışanın yöneticisine yönelik duygusal ve normatif bağlılık tutumları üzerindeki doğrudan etkilerini (Hipotezler 1 ve 2) ve duygusal bağlılığın aracılık rolünü incelemek (Hipotez 3) maksadıyla, hiyerarşik doğrusal regresyon analizini ve içerisinde Preacher ve Hayes (2008) tarafından geliştirilen makroların da bulunduğu hiyerarşik çoklu regresyon analizini kullanmıştır. Bu makrolar, 'bootstrap' algoritmasını kullanarak aracılık etkileri için 'yanlılığı düzeltilmiş' güven aralığının alt ve üst değerlerini hesaplamaktadır. Parametrik olmayan bir yaklaşım olan bootstrap yöntemi, dağılımın şekline bağımsız olması ve standart regresyon yönteminden elde edilen katsayılardan daha doğru sonuçlar vermesi nedeniyle tercih edilmiştir (Shrout ve Bolger, 2002: 428-429). Bootstrap yöntemiyle elde edilen test sonucunu doğrulamak için Sobel (1982) testi yapılmıştır.

Bulgular

Yapı Geçerliklerinin İncelenmesi

Çalışmada kullanılan kavramsal yapıların geçerliklerini incelemek için ölçeklerin psikometrik özelliklerini değerlendirdik. Bu maksatla, üç ayrı ölçüm modeli için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yaptık. İlk ölçüm modeli çalışmanın beklenen üç faktörlü modeli olup; LÜE, yöneticiye duygusal bağlılık (YDB) ve yöneticiye normatif bağlılık (YNB) yapılarını kapsamaktadır. İkinci model, YDB ve YNB yapılarının tek faktör altında toplandığı, LÜE ile birlikte, iki faktörlü bir modeldir. Üçüncü model ise üç ölçeğe ait tüm maddelerin tek faktör altında toplandığı bir ölçüm modelidir. DFA sonuçları (Tablo 2), bu çalışmanın araştırma modelinin ele aldığı şekilde, üç ayrı kavramsal yapıya karşılık gelen

üç faktörlü ölçüm modelinin veriye daha iyi uyum sağladığını ortaya koymuştur ($\chi^2(87) = 127.51$, $p < .01$, RMSEA = .08, CFI = .99, GFI = .97, $\chi^2/SD = 1.47$).

Tablo 2. Ölçüm modellerinin karşılaştırılması

Model	Faktörler	χ^2	SD	$\Delta\chi^2$	RMSEA	CFI	χ^2/df
Bağımsız model		4155.60	105				
Araştırmanın modeli	3 faktör: LÜE, YDB ve YNB	127.52	87	-	.08	.99	1.47
Alternatif model 1	2 faktör: LÜE ve YB (YDB ve YNB tek faktör)	372.54	89	245.02	.13	.93	4.19
Alternatif model 2	1 faktör: LÜE, YDB ve YNB hepsi birlikte tek faktör	1134.96	90	1007.44	.23	.74	23

N = 217; *P<.05; **P<.01; SD: Serbestlik derecesi; LÜE: Lider-üye etkileşimi, YB: Yöneticiye bağlılık, YDB: Yöneticiye duygusal bağlılık, YNB: Yöneticiye normatif bağlılık.

Söz konusu DFA sonuçlarını desteklemek amacıyla, Fornell ve Larcker (1981) tarafından önerildiği şekilde her bir kavramsal yapıya ilişkin ‘ortalama çıkartılan varyans’ (AVE-average variance extracted) değerlerini hesapladık. AVE değeri, her bir gizil değişkene (kavramsal yapı) ilişkin ölçek maddeleri tarafından o yapı üzerinde açıklanan varyansı tanımlar, ki bu değer .50’den yüksek olması, o varyansın ölçüm hataları ötesinde anlamlı bir değer taşıdığına işaret eder (Fornell ve Larcker, 1981: 45-46). İki kavramsal yapının birbirinden farklı yapılar olduğunu söyleyebilmek için ise, bu yapıların her birine ait AVE değerinin karekökünün iki yapı arasındaki korelasyon katsayısından yüksek olması beklenir (s. 46). LÜE, YDB ve YNB yapıları için hesaplanan AVE değerlerinin (sırasıyla; .84, .76 ve .76) hepsinin kritik .50 değerinden yüksek ve bunların karekök değerlerinin de (sırasıyla; .91, .87 ve .87) değişkenler arasındaki ikili korelasyon değerlerinden (bkz. Tablo 1) fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, AVE analiz sonuçları da çalışmada kullanılan üç kavramsal yapının (LÜE, YDB ve YNB) geçerliğini doğrulamaktadır.

Hipotez Testleri

Çalışmanın birinci hipotezi, bir çalışanın birlikte çalıştığı lideri ile arasındaki ikili ilişkinin (LÜE) kalitesine ilişkin bireysel algısının YDB üzerine etkisi hakkındaydı. Bu maksatla yapılan hiyerarşik doğrusal regresyon analizinden elde edilen test değerleri (Tablo 3, Model 1) **birinci hipotezi doğrulamaktadır** ($\beta = .76$, $p < .01$, $\Delta R^2 = .62$). İkinci hipotez LÜE kalitesi ve YNB arasındaki ilişki ile ilgiliydi. Bunun için yapılan regresyon analizi sonucu (Tablo 3, Model 2, Adım 1) **ikinci hipotezin onaylandığını** ortaya koymaktadır ($\beta = .64$, $p < .01$, $\Delta R^2 = .45$).

Tablo 3. Regresyon analizlerinin sonuçları

	Model 1 YDB	Model 2 YNB	
		Adım 1	Adım 2
Lider-üye etkileşimi	.76**	.64**	.08
Yöneticiye duygusal bağlılık			.71**
R ²	.62	.45	.64
ΔR^2			.19

N = 217; *P<.05; **P<.01; LÜE: Lider-üye etkileşimi, YDB: Yöneticiye duygusal bağlılık, YNB: Yöneticiye normatif bağlılık.

Araştırmanın üçüncü hipotezi, YDB'nin LÜE ve YNB arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü oynayacağını ileri sürmekteydi. Bu aracılık etkisinin analizi için Kenny ve arkadaşlarının (1998: 259-260) dört adımlı yaklaşımını takip ettik. Bu yaklaşıma göre, ilk adımda LÜE ve YNB arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı gerekmektedir. İkinci hipotezin sonucu bu koşulu sağlamaktadır. İkinci adım, LÜE ve YDB (aracı değişken) arasında anlamlı bir ilişki gerektirmektedir. Bu koşul da birinci hipotezin neticesi itibarıyla karşılanmıştır. Üçüncü aşamada YDB ve YNB arasında anlamlı bir ilişkiye gereksinim varken, dördüncü aşamada (YDB'nin analize dahil olduğu işlem adımında) LÜE'nin YNB üzerindeki etkisinin anlamlılığını koruması, ancak değerinin azalması beklenmektedir. Nitekim, üçüncü ve dördüncü koşula yönelik hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonuçları (Tablo 3, Model 2, Adım 2) üçüncü koşul kapsamındaki YDB ve YNB arasındaki anlamlı ilişkinin varlığını doğrularken ($\beta = .71$, $p < .01$, $\Delta R^2 = .64$), dördüncü koşulun karşılanmadığını göstermektedir. Daha somut olarak, YDB'nin analize dahil olduğu işlem adımında (Tablo 3, Model 2, Adım 2) LÜE'nin etkisi çok yüksek miktarda azalmakla birlikte anlamlılık seviyesini koruyamadığı görülmüştür ($\beta = .08$, $p > .05$, anlamsız). Bu sonuç, YDB'nin LÜE ve YNB arasındaki ilişkide, bu çalışma tarafından tahmin edilen **kısmi aracılık etkisi değil, tam aracılık etkisinin bulunduğunu** göstermiştir. Dolayısıyla, **üçüncü hipotez reddedilmiştir.**

Müteakiben LÜE, YDB ve YNB arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri biraz daha yakından incelemek amacıyla bootstrap analizi sonuçlarına bakıldı (Tablo 4). Buna göre, söz konusu test sonuçları LÜE'nin YDB üzerinden YNB'ye olan dolaylı etkisine ilişkin hesaplanan güven aralığı değerlerinin (PE = .60, 95% CI [.43, .81]) sıfır değerini (0) içermediğini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle, YDB'nin aracılık etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, test sonuçları LÜE'nin YNB üzerindeki doğrudan etkisinin de anlamsız olduğunu göstermiştir, çünkü hesaplanan güven aralığı sıfır değerini kapsamakta (PE = .09, 95% CI [-.05, .24]) ve LÜE'nin YNB üzerindeki doğrudan etkisine ilişkin olasılık değeri de ($p = .19$) bu etkinin anlamsız olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, bootstrap analizi de YDB'nin LÜE ve YNB arasındaki ilişkide tam aracılık rolü oynadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bootstrap analizi sonuçları regresyon analizinin üçüncü hipoteze ilişkin tespitlerini onaylamıştır.

Tablo 4. Bootstrap analizi sonuçları

Model	NT	SH	t	p	ADGA	ÜDGA
LÜE'nin YNB üzerine doğrudan etkisi	.09	.07	1.31	.19	-.05	.24
LÜE'nin YNB üzerine dolaylı etkisi						
YDB	NT	BootSH	ADGA	ÜDGA		
	.60	.09	.43	.81		

N = 217; Nokta tahmini: 5000 tekrar (yerine koymalı); 95% Yanlığı düzeltilmiş güven aralıkları (ADGA: Alt düzey güven aralığı; ÜDGA: Üst düzey güven aralığı); SH: Standart hata; BootSH: Bootstrap standart hatası; LÜE: Lider-üye etkileşimi, YDB: Yöneticiye duygusal bağlılık, YNB: Yöneticiye normatif bağlılık.

Söz konusu tam aracılık etkisinin kontrolü maksadıyla, hiyerarşik çoklu regresyon analizinden elde edilen etki katsayıları ve standart hata değerleri kullanılmak suretiyle, ayrıca Sobel testi de yapılmıştır. Bu test sonuçları da ($Z = 9.12, p < .05$) YDB'nin söz konusu tam aracılık etkisinin varlığını teyit etmiştir.

Tartışma

Bu çalışma, lider ve ast arasındaki ikili ilişkinin (LÜE) kalitesine ilişkin çalışan algısı ve o çalışanın yöneticisine (lidere) yönelik bağlılık tutumları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Analiz sonuçları, kurama ve mevcut yazındaki çalışmalara dayalı ileri sürülen üç hipotezden ikisini doğrularken, üçüncü hipotezin geçerliliğini onaylamamıştır. Bu kapsamda; araştırmanın bulguları, LÜE kalitesi ile astların lidere duygusal ve normatif (ahlaki) bağlılık tutumları arasında pozitif yönde çok yüksek seviyede ilişkilerin bulunduğunu ve lidere duygusal bağlılığın LÜE ve lidere normatif bağlılık arasındaki ilişki üzerinde kısmi aracılık rolü oynamadığını ortaya koymuştur. Söz konusu tespitlerin kuramsal açıdan birkaç önemli özelliği bulunduğunu ve bunların özellikle altının çizilmesi gerektiğini değerlendirmekteyiz.

Birincisi; bu çalışma, bizim bildiğimiz kadarıyla, mevcut yazında bugüne kadar ele alınmamış bir eksikliği konu almış ve bu kapsamda, çalışanların yöneticiye duygusal ve normatif bağlılık tutumları üzerine özellikle odaklanmıştır. Lidere bağlılık tutumları arasında ayırma gitmesi, lider-ast ikilisi arasındaki sosyal etkileşim düzeyinin bir fonksiyonu olan LÜE kalitesinin her iki bağlılık tutumu üzerindeki etkilerini ayrı ayrı göstermesi ve de lidere duygusal bağlılığın LÜE kalitesi ve lidere normatif bağlılık arasındaki ilişki üzerindeki tam aracılık rolünün bulunduğunu göstermesi bakımından, bu çalışmanın mevcut yazın için kuramsal anlamda orijinal bir nitelik arz ettiğini değerlendiriyoruz. Bu nedenle, bu araştırmanın bulgularının LÜE ve bağlılık kuramlarına hatırı sayılır bir katkı yaptığını düşünüyoruz.

İkincisi, lidere duygusal bağlılığın kısmi aracılık rolünü incelerken ortaya çıkan beklemediğimiz bir tespitle ilgilidir. Analiz sonuçları, bu çalışmanın öngördüğü 'lidere duygusal bağlılığın kısmi aracılık

rolü'nü onaylamazken, daha da ileri giderek, bu bağlılık tutumunun LÜE ve lidere normatif bağlılık arasındaki ilişkiye tam aracılık yaptığını göstermiştir. LÜE ve lidere bağlılık arasındaki ilişkiler açısından bu tespiti önemsiyoruz. Bu sonuç, LÜE kalitesinin yüksek düzeyde olmasının lidere yönelik normatif bağlılık üzerinde yarattığı pozitif etkinin kaynağının da duygusal bir nitelik taşıdığına işaret etmektedir. Kuramsal çerçevede sunduğumuz normatif bağlılık ile ilgili hipotezimize ilişkin kurama dayalı mantıksal argümanlarda; LÜE'nin 'duygulanım' boyutunun yanında, 'sadakat' boyutunun da LÜE-lidere normatif bağlılık ilişkisinde etkili olabileceği ileri sürülmüş ve bu bağlamda bu sadakat boyutunun pek de fazla duygusal bir özellik taşımadığı varsayılmıştı. Başka bir deyişle, LÜE'nin normatif bağlılık üzerindeki duygusal temelli etkileri duygulanım boyutu ile ilişkilendirilirken, sadakat boyutunun etkilerinin bu duygusal etkileri kapsamadığı düşünülmüştü. Dolayısıyla; sadakat boyutunun normatif bağlılık üzerindeki etkilerinin, kaliteli bir LÜE bağlamında astın kendisine lideri tarafından sunulan iyilik ve avantajların yol açtığı bir borç yükümlülüğünden kaynaklandığı ileri sürülmüştü. Ancak, araştırmanın bulguları bunun doğru olmadığını ve LÜE'nin normatif bağlılık üzerindeki sadakat boyutundan kaynaklanan etkilerinin temelinde de bu borç yükümlülüğünden ziyade, duygulanım boyutundan kaynaklanan saygı, tatmin, güven ve şükran gibi olumlu duyguların bulunduğunu ortaya koymuştur. LÜE-lidere bağlılık ilişkisi bağlamında, bu tespit de kuramsal bir katkı olarak görülebileceğini düşünüyoruz.

Üçüncü ve son olarak belirtmek istediğimiz husus daha ziyade ikinci hususun devamı niteliğindedir. Başka bir deyişle, lidere normatif bağlılığın gerisinde yatan LÜE'nin duygulanım ve sadakat boyutlarından kaynaklı etkilerin, bu araştırmanın bulgularına göre, tamamen duygusal bir nitelik taşıması bize göre bu çalışmanın önemli bir başka tespitine daha işaret etmektedir. Bu tespit, LÜE kalitesi ve lidere bağlılık tutumları arasındaki ilişkilerin tamamıyla 'sosyal etkileşim' süreciyle açıklanabilir olmasıdır. Çünkü bu tespit, SET'in temel argümanları ile birebir örtüşmektedir. Daha önce de vurguladığımız gibi; SET'in özünde yer alan sosyal etkileşimler (exchanges), ilişkinin tarafları arasında zamanla oluşan kişisel saygı, güven, şükran ve kapsamı ve özellikleri daha önce belirtilmemiş yükümlülükler ile tanımlanmıştır ve bu bakımdan ekonomik etkileşim sürecinin çıktısı olan bir alacak-verecek ilişkisindeki borç yükümlülüğünden çok farklıdır (Blau, 1964: 93-94). Nitekim, LÜE'nin lidere normatif bağlılık üzerindeki etkisinin tamamıyla duygusal bağlılık üzerinden gerçekleşiyor olmasına ilişkin tespitimiz, LÜE ve normatif bağlılık arasındaki ilişkinin de tamamen bir sosyal etkileşim sürecinin bir çıktısı olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bu çerçevede, bu çalışmanın bulguları LÜE'nin ne derece sosyal etkileşim sürecine dayalı bir yaklaşım olduğunu ve bu nedenle SET'in LÜE ve çalışanların iş tutum ve davranışları arasındaki ilişkileri açıklamada niçin başat bir teori olarak görülmesi gerektiğini bir kez daha göstermiştir.

Buraya kadar altını çizdiğimiz kuramsal bağlamdaki tespitlerimizin, pratik sahadaki yöneticiler açısından faydalı olabileceğini değerlendirdiğimiz yansımalarını da ifade etmek gerekir. Çalışanların birlikte çalıştıkları ilk düzey yöneticilere duygusal ve normatif bağlılıklarının bireysel ve örgütsel düzeydeki çıktılar açısından önemi dikkate alındığında, bunun anahtarını bir yöneticinin her bir çalışanı ile arasındaki ikili ilişkisinin (LÜE) kalitesinin artırılmasına odaklanması olduğunu düşünüyoruz.

Nitekim, bu araştırmanın sonuçları bu düşüncemiz desteklemektedir. Ancak, burada akılda tutulmasını önerdiğimiz bir husus olarak, lider ve ast arasında gerçekleşecek sosyal etkileşim sürecinin başlayabilmesi için gerekli bir ön aşama olarak, LÜE'nin katkı boyutuna ilişkin ilave tedbirlerin ilgili yöneticiler tarafından mutlaka alınmasının ve gerekli planlamaların yapılmasının faydalı olabileceğini değerlendiriyoruz. Kuramsal çerçevede de altını çizdiğimiz gibi, lider ve ast arasındaki bu arzulan nitelik ve yoğunluktaki sosyal etkileşim sürecinin başlaması, liderin ve de özellikle astın aradaki ilişkisine profesyonel anlamda yaptıkları katkı düzeyine bağlıdır (Dienesch ve Liden, 1986: 625-626). Söz konusu katkının artırılmasına yönelik yöneticiler tarafından yapılacak planlama ve uygulamalar, lider ve ast arasındaki sosyal etkileşim sürecinin başlamasına ve gelişmesine olumlu katkı yapacak ve bu katkılar aradaki sosyal etkileşim sürecinin yoğunluğunu ve kalitesini zamanla daha da geliştirecek ve bu da neticede çalışanların yöneticilerine yönelik yüksek düzeyde bağlılık tutumları geliştirmesine yol açacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri kesitsel bir araştırma tasarımına sahip olmasıdır. Bu tür tasarımlar ortak yöntem yanlılığına yol açabilmekte ve araştırma değişkenleri arasında neden-sonuç ilişkileri kurabilmenin önüne set çekebilmektedirler, çünkü bu tip bir tasarımda değişkenler arasındaki ilişkilerin yönleri belirsizlik taşır (Dust vd., 2014: 427). Örneğin bir çalışan, iş ortamındaki ilişkileri dışında, başka tür ilişkilerinden veya farklı nedenlerden kaynaklanan bir etkilenme nedeniyle (o yöneticisi hakkında duyduğu, gördüğü veya kendisinin bizzat tecrübe ettiği başka bir olay ya da olaylar sebebiyle) yöneticisine karşı duygusal bir yakınlık veya psikolojik bir bağ veya sadakat duygusu geliştirmiş de olabilir. Bu durum, lideri ile o ast arasında cereyan eden sosyal etkileşim düzeyine ve neticede LÜE kalitesini etkilemiş de olabilir. Dolayısıyla, neden-sonuç ilişkileri kurarken ve bu araştırmanın sonuçlarını yorumlarken temkinli olunmasında faya bulunduğu düşünüyoruz. Bu bağlamda gelecekteki araştırmalar için önerimiz, Podsakoff ve arkadaşları (2012: 549) tarafından da belirtildiği gibi, boylamsal araştırma tasarımlarını benimseyerek veri toplama süreci içerisinde altı ay gibi zaman aralıkları bırakılmasını ve sürecin daha uzun bir zaman dilimine yayılmasıdır.

Ortak yöntem yanlılığına neden olabilecek diğer bir sınırlılık analize konu verilerin tek kaynaktan toplanmış olmasıdır. Her ne kadar DFA ve AVE analizlerinin sonuçları kullanılan ölçeklerin yapı geçerliğini doğrulamış olsa da bu sonucun söz konusu riski tamamen ortadan kaldırdığını söyleyemeyiz. Dahası, bu çalışmanın bulgularının tamamen algıya dayalı verilere dayandığını akılda bulundurmak gerekir. Toplanan verilere daha objektif bir özellik kazandırmak amacıyla gelecekteki çalışmalara önerimiz, iki veya daha fazla kaynaktan veri toplayabilmek olacaktır. Örneğin, lider-ast ikili ilişkisinin kalitesinin daha objektif bir değerlendirmesi için o ilişkiye taraf yöneticinin de görüşleri alınabilir. Ayrıca, söz konusu ikili ilişkilerin ve bu kapsamda lider ve astların tutum ve davranışlarının planlı ve sistematik bir şekilde gözlenebileceği ve not edilebileceği araştırma tasarımlarının kullanılmasını da önermekteyiz.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Bu çalışmanın bulguları yorumlanırken bahse konu LÜE boyutlarının bağıllık tutumları üzerindeki etkilerine ilişkin mantıksal argümanlara yer verilmiştir. Gelecekteki çalışmaların bu argümanlarımızı test edebileceğini ve bu bağlamda LÜE ve yöneticiye bağıllık tutumları arasındaki ilişkilerin daha net bir resminin çizimine katkıda bulunabileceğini düşünüyoruz. Bu kapsamda, gelecekteki çalışmalar için önerimiz, LÜE'nin katkı, duygulanım ve sadakat boyutlarının ayrı birer değişken olarak araştırma modellerine dahil edilmesi ve bunların her birinin yöneticiye bağıllık tutumları ile olan ilişkilerinin ayrı ayrı incelenmesidir.

Son olarak, lider-ast ikilisi arasında cereyan eden sosyal etkileşim sürecini olumlu veya olumsuz etkileyebilecek bireysel (profesyonel uzmanlık derecesi, özgüven vb.) ve örgütsel düzeydeki (örgüt kültürü, iklimi, örgütsel yapı vb.) faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini değerlendiriyoruz. Bu faktörlerin gelecekte yapılacak araştırma modellerine moderatör olarak dahil edilmesi, LÜE ve bağıllık tutumları arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

ICMUSS

Kaynakça

- Bauer, T. N., Erdogan, B., Liden, R. C., & Wayne, S. J. (2006). A longitudinal study of the moderating role of extraversion: Leader-member exchange, performance, and turnover during new executive development. *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 298–310. doi.org/10.1037/0021-9010.91.2.298
- Becker, T. E. (1992). Foci and bases of commitment: Are they distinctions worth making? *Academy of Management Journal*, 35, 232–244. doi.org/10.5465/256481
- Becker, T. E. & Billings, S. R. (1993). Profiles of commitment: An empirical test. *Journal of Organizational Behavior*, 14, 177-190. doi.org/10.1002/job.4030140207
- Becker, T. E., Randall, M. D. & Riegel, D. C. (1995). The multidimensional view of commitment and the theory of reasoned action: A comparative evaluation. *Journal of Management*, 21(4), 617-638. doi.org/10.1177/014920639502100402
- Becker, T. E., Billings, S. R., Eveleth, M. D. & Gilbert, L. N. (1996). Foci and bases of employee commitment: Implications for job performance. *The Academy of Management Journal*, 39(2), 464-482. doi.org/10.5465/256788
- Bishop, J. W., & Scott, K. D. (2000). An examination of organizational and team commitment in a self-directed team environment. *Journal of Applied Psychology*, 85, 439–450. doi.org/10.1037/0021-9010.85.3.439
- Bishop, J. W., Scott, K. D., & Burroughs, S. M. (2000). Support, commitment, and employee outcomes in a team environment. *Journal of Management*, 26, 1113–1132. doi.org/10.1177/014920630002600603
- Blau, P. M. 1964. *Exchange and power in social life*. New York: John Wiley.
- Chen, Z. X., Tsui, A. S., & Farh, J.-L. (2002). Loyalty to supervisor vs. organizational commitment: Relationships to employee performance in China. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75(3), 339–356. doi.org/10.1348/096317902320369749
- Clugston, M., Howell, J. P., & Dorfman, P. W. (2000). Does cultural socialization predict multiple bases and foci of commitment? *Journal of Management*, 26, 5–30. doi.org/10.1177/014920630002600106
- Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900. doi.org/10.1177/0149206305279602
- Çalışkan, G. (2015). An examination of coach and player relationships according to the adapted LMX 7 Scale: A validity and reliability study. *Measurement In Physical Education and Exercise Science*, 19(1), 22-33. doi.org/10.1080/1091367X.2014.977996

4thINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Dienesch, R. M. & Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: A critique and further development. *Academy of Management Review*, 11(3), 618-634. doi.org/10.5465/amr.1986.4306242
- Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2002). Trust in leadership: Meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 611–628. doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.611
- Dust, S. B., Resick, C. J., & Mawritz, M. B. (2014). Transformational leadership, psychological empowerment, and the moderating role of mechanistic-organic contexts. *Journal of Organizational Behavior*, 35(3), 413–433. doi.org/10.1002/job.1904
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50. doi.org/10.1177/002224378101800104
- Gerstner, C. R., & Day, D. V. (1997). Meta-analytic review of leader–member exchange theory: Correlates and construct issues. *Journal of Applied Psychology*, 82, 827–844. doi.org/10.1037/0021-9010.82.6.827
- Graen, G. B. & Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-based approach to leadership: Development of leader-member exchange theory of leadership over 25 years: Applying a multi-level multi domain perspective. *Leadership Quarterly*, 6(2), 219-247. doi.org/10.1016/1048-9843(95)90036-5
- Kenny, D. A., Kashy, D. A., & Bolger, N. (1998). Data analysis in social psychology. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (pp. 233–265). McGraw-Hill.
- Landry, G., & Vandenberghe, C. (2012). Relational commitments in employee–supervisor dyads and employee job performance. *The Leadership Quarterly*, 23(3), 293–308. doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.05.016
- Landry, G., Panaccio, A. & Vandenberghe, C. (2010). Dimensionality and consequences of employee commitment to supervisors: A two-study examination. *The Journal of Psychology*, 144(3), 285-312. doi.org/10.1080/00223981003648302
- Martin, R., Thomas, G., Guillaume, Y., Lee, A. & Epitropaki, O. (2016). Leader-member exchange (LMX) and performance: A meta-analytic review. *Personnel Psychology*, 69, 67-121. doi.org/10.1111/peps.12100
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management*, 1(1), 61–89. doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z

4thINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

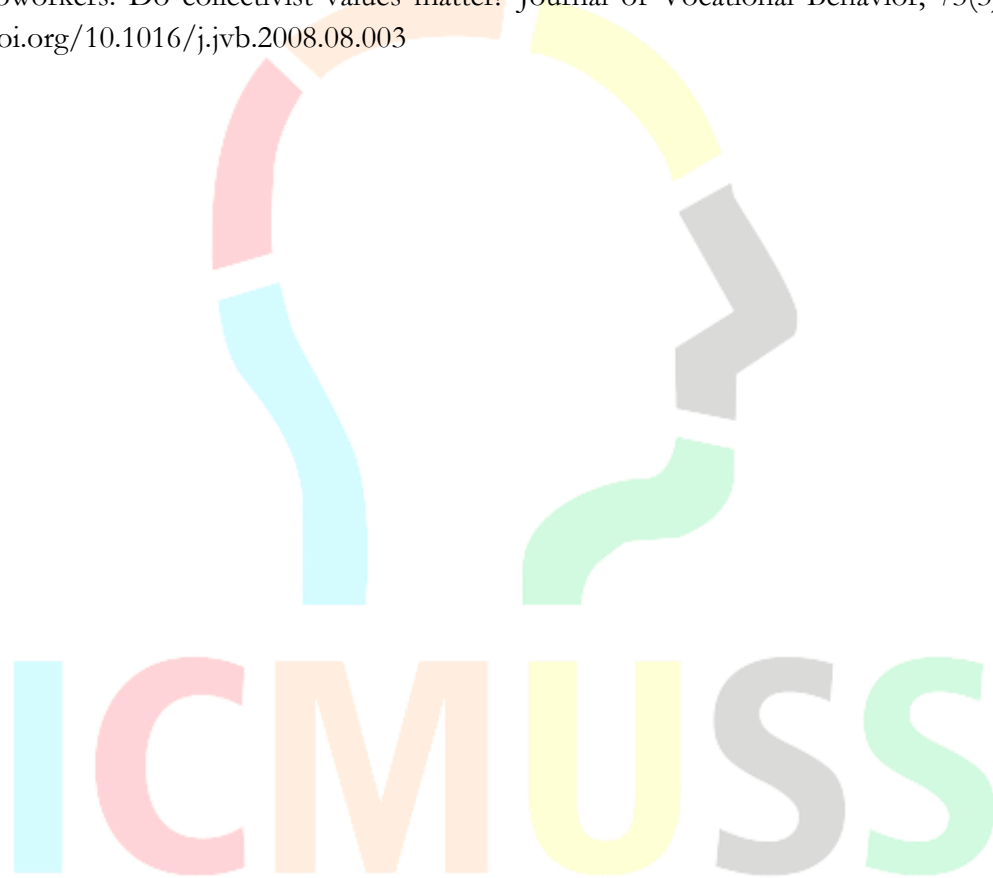
- Meyer, J. P., Barak, I., & Vandenberghe, C. (1996). Revised measures of affective, continuance and normative commitment to organizations. Unpublished manuscript. Department of Psychology, The University of Western Ontario.
- Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11, 299–326. doi.org/10.1016/S1053-4822(00)00053-X
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., & Podsakoff, N. P. (2012). Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 539–569. doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100452
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Contemporary approaches to assessing mediation in communication research. In A. F. Hayes, M. D. Slater, & L. B. Snyder (Eds.), *The Sage Sourcebook of Advanced Data Analysis Methods for Communication Research* (pp. 13–54). Sage Publications, Inc.
- Reichers, A. E. (1985). A review and reconceptualization of organizational commitment. *Academy of management review*, 10(3), 465-476. doi.org/10.5465/amr.1985.4278960
- Settoon, R. P., Bennett, N., & Liden, R. C. (1996). Social exchange in organizations: Perceived organizational support, leader–member exchange, and employee reciprocity. *Journal of Applied Psychology*, 81, 219–227. doi.org/10.1037/0021-9010.81.3.219
- Shrout, P. E., & Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: New procedures and recommendations. *Psychological Methods*, 7(4), 422–445. doi.org/10.1037//1082-989X.7.4.422
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological methodology 1982* (pp. 290–312). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Sparrowe, R. T., & Liden, R. C. (2005). Two routes to influence: integrating leader-member exchange and social network perspectives. *Administrative Science Quarterly*, 50(4), 505–535. doi.org/10.2189/asqu.50.4.505
- Stinglhamber, F. & Vandenberghe, C. (2003). Organizations and supervisors as sources of support and targets of commitment: A longitudinal study. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 251–270. doi.org/10.1002/job.192
- Vandenberghe, C., Bentein, K., & Stinglhamber, F. (2004). Affective commitment to the organization, supervisor, and work group: Antecedents and outcomes. *Journal of vocational behavior*, 64(1), 47–71. doi.org/10.1016/S0001-8791(03)00029-0

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Walumbwa, F. O., Cropanzano, R., & Goldman, (2011). How leader–member exchange influences effective work behaviors: Social exchange and internal–external efficacy perspectives. *Personnel Psychology*, 64(3), 739-770. doi.org/10.1111/j.1744-6570.2011.01224.x
- Wang, H., Law, K. S., Hackett, R. D., Wang, D., & Chen, Z. X. (2005). Leader member exchange as a mediator of the relationship between transformational leadership and followers' performance and organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 48, 420-432. doi.org/10.5465/AMJ.2005.17407908
- Wasti, S. A., & Can, Ö. (2008). Affective and normative commitment to organization, supervisor, and coworkers: Do collectivist values matter? *Journal of Vocational Behavior*, 73(3), 404–413. doi.org/10.1016/j.jvb.2008.08.003

Turkey-Russia Federation Relations During the Last Pandemic in the Scope of Global and Regional Developments

Harun SEMERCIOĞLU¹

Abstract

With this study, it is aimed to reveal the effect of international political economy in the process in question on Turkish Foreign Policy (TFP) in the context of Turkey-Russian Federation (RF) relations. At the beginning of the paper, the outlines of the pandemic process were drawn, TFP and the global/regional developments were examined, and the diplomacy and bilateral cooperation efforts of Turkey during this difficult process and the issues of disputes were examined. The content analysis method is used for the findings. As a result of the analysis, the current situation in foreign policy has been determined, and the developments that may arise in international politics in the future, especially in Russian Federation relations, have been evaluated. Turkish Foreign Policy and bilateral relations between Turkey and the RF have been limited by analyzing them only within the scope of the last pandemic period. The fact that to analyze the importance of relationship between two countries and TFP in the context of the Ukraine-Russian conflict increases the value of the research. This analysis may contribute to academicians and officials to have a quantitative perspective on evaluating the international and regional developments.

Keywords: Covid-19, Pandemic, International Political Economy, Turkish Foreign Policy, Turkey-Russian Federation Relations.

1. INTRODUCTION

Covid 19 pandemic, which was first seen in Wuhan, China in January 2020 and then had great consequences all over the world and continues today, has created significant effects in many areas on a global scale, especially health, social, cultural, economic and politics. With this study, it is aimed to analyze the effects of the International Political Economy (IPE) experienced in the process on the question in Turkish Foreign Policy (TFP) in the context of Turkey-Russian Federation (RF) relations and to evaluate the events and phenomena that may occur in international politics in the future.

¹ Dr.Öğr.Ü., Hasan Kalyoncu University, Faculty of Economics, Administrative & Social Sciences, Orcid: 0000-0003-4732-5032.

4th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

At the beginning of the article, pandemics until today in the historical process will be explained and the developments in the recent Covid-19 will be discussed in terms of international politics as the international trade and security, and the functions of international organizations such as the United Nations (UN), World Health Organization (WHO) and World Bank (WB) will be questioned. In the continuation of the article, the TFP in this period will be analyzed within the framework of the emerging global and regional developments. As the current situation in foreign policy has been determined, the effect of political economy between Turkey and Russian Federation (RF) relations will also be examined. As a result, the developments in international politics, which may occur in the future, will be evaluated as some predictions have been made.

In the study, global and country-specific statistics using quantitative data analysis method will be used, and the evaluations will be made from an IPE perspective in comparative graphics.

2. COVID 19 PANDEMIC AND INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY

2.1. Historical Process

The humanity continues its struggle with pandemics in a historical process from centuries ago. According to Thucydides, the first known pandemic occurred during the Peloponnesian War between 436 and 431 A.D. It is stated that the pandemic, which is called the "Plague of Athens", started in Ethiopia and spread to the lands of today's Egypt and Greece. In the next period, the "Plague of Antoninus", which was effective in Anatolia, Egypt, Greece and Italy between 165-180 A.D. years, was effective in the weakening of the Roman Empire. "The plague of Justinian" started in Ethiopia in 541 A.D. and showed its effect in Egypt, Anatolia, Western Europe and Italy, resulting in the death of tens of thousands of people from the epidemic. One of the most effective pandemics in history is the "black plague" pandemic that started in China in 1334 and reached Europe by following the Silk Road until 1347. It caused the world population to fall from 450 million to 350 million. Another great pandemic between 1817-1933 and 1829-1851, cholera, caused the death of millions of people (Huremović, 2019:11-14; Hungarian, Asal, 2020:224-225).

Another important pandemic is the "Spanish flu", which was effective between 1918-1919. In this flu epidemic, which has been called "the mother of all pandemics", more than 50 million people have been died worldwide (Taubenberger, Morens, 2006: 15-22). Another one, which was effective in the 20th century, is the HIV/AIDS disease. This disease, which started to be seen in the United States of America (USA) in the early 1980s, caused every year until the end of the 2000s, the death of approximately one million people (2 million in 2005) and was effective in a total of 40 million people (Huremović: 22).

The pandemic, which started in Wuhan, China in 2020, has affected the whole world due to a virus called Covid-19, which is transmitted from animal to human. 471 million cases have been seen and 6.1 million people have died approximately until March 2022 (WHO Coronavirus Dashboard, 2021). With the development of vaccines in 2021, although the pace of the pandemic slows down, it is not possible to say that it has been brought under global control yet. The new Omicron and its variants

likely are spreading more easily than the original SARS-CoV-2 virus and causes more than 2 million cases in a day.

2.2. International Political Economy

International Political Economy (IEP), which is defined as “a discipline that deals with the relations between different actors and institutions such as the state, market and society by making use of the sciences of politics and economics”, requires a multidimensional analysis with its interdisciplinary nature (Semercioglu, 2020a:5). In this study, the last pandemic will be evaluated within the framework of this approach, especially in terms of policy, economy and security, and later on its effects on TFP will be analyzed.

2.2.1. International Politics

There have been very important developments in international politics as well as health services and social security issues carried out by all states in the pandemic process. At the beginning, it is possible to count the fact that the “state” phenomenon, which has recently been brought into discussion and whose effect has been questioned, “proves its coming of age” again. While some authoritarian regimes such as China have achieved success in the struggle against the pandemic, countries such as Germany, Switzerland and Austria, which have liberal and democratic administrations, have also been able to show the same success. However, initially the USA, the UK and similar countries such as Italy and Spain failed to contain the epidemic. Within the scope of the experience, it is possible to say that countries with strong health systems and economic infrastructures, where the understanding of the social state is dominant, achieve more successful results in the fight against the pandemic (Agir, 2021: 889-890).

In addition to the aforementioned developments, adverse effects have been observed in many areas such as the strict measures taken by the states at their borders and the restriction of human movements, the stopping of some factories and facilities producing production, and the slowdown in all sectors related to industry, transportation, especially tourism. As a result of these, unemployment and, accordingly, poverty have increased to a great extent. On the other hand, the increase in mass migrations and consequently extreme/micronationalist reactions, an increase in the tendency of social violence and mass events that brought curfew restrictions were observed in this process. Again, as a result of the populist approaches of some country leaders, the implementation of coercive laws and the efforts to use religious values for political purposes can be counted as other effects (Semercioglu, 2020b:1017).

In this process, the effectiveness of international organizations was questioned by the international community again, and it was added that UN could not find adequate solutions in many international events and conflicts, and that WHO did not notify the member countries of the epidemic in time and could not take sufficient concrete steps to prevent the epidemic. On the other hand, a negative international public opinion against China, which is the starting point of the pandemic and claimed that it reported late to the relevant international authorities, did not last long due to economic reasons (Semercioglu, 1028). Instead, with the coming of Biden and his team to USA administration in January

2021, a strong political and economic rivalry took place against the structure led by China and including RF.

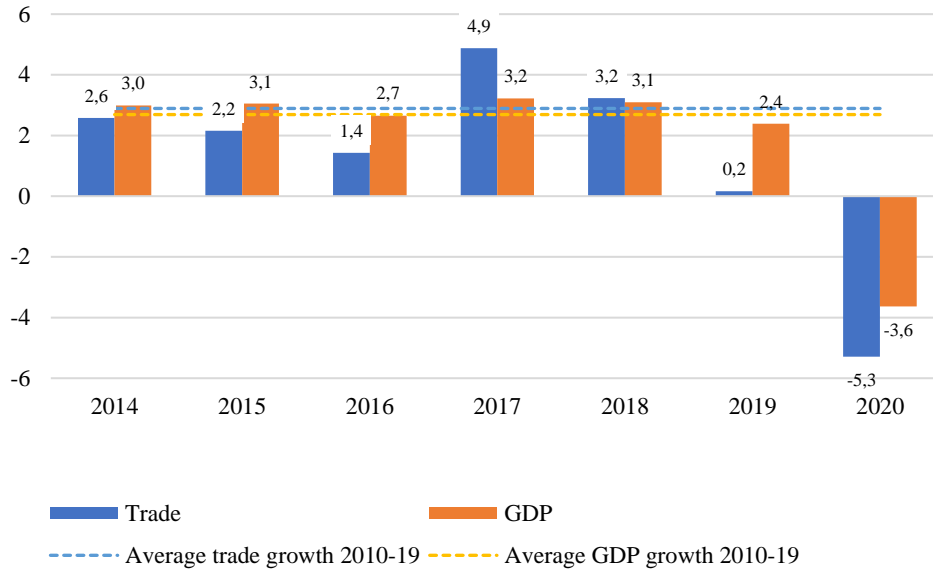
On the other hand, it has been announced that the WB has used over \$157 billion in resources to combat the pandemic between April 2020 and July 2021. In this context, WB made efforts to review and strengthen emergency health systems, to provide necessary assistance, to support health institutions, to create employment and to initiate inclusive recovery for developing/underdeveloped countries from the beginning of the process (AA, 2021). Despite the supports and aids, one of the most important reasons why the pandemic still continues to be affected by the fact that the epidemic cannot be brought under control worldwide has been the inability to adequately vaccinate, especially in underdeveloped countries. Considering that the support provided by international organizations such as the WB mainly consists of long-term loans, it can be said that it would be more appropriate to take measures to eliminate the injustice in the global income distribution in the medium and long term.

2.2.2. International Economy

Due to the Covid-19 pandemic, very important developments have emerged in the international economic system. While many countries experienced supply and demand shocks, production, consumption and trade trends have undergone major changes, both directly and due to curfews and social distancing measures taken to reduce the spread of the disease.

The interruption of the production in many factories in China, the USA, the European Union (EU) and other countries caused a decrease in the supply of exportable goods and a deterioration in the international trade balance. International trade decreased by about 13% in the first six months of 2020 (World Bank, 2021). The volume of world trade in goods, on the other hand, experienced a decrease of 5.3% in 2020, while the global economy contracted by 3.6 %. When this decrease in goods trade is measured in nominal US dollars, it decreased by approximately 8 % to 17.58 trillion dollars, while exports of commercial services decreased by 20 % in dollar terms to 4.91 trillion dollars (WTO, 2021: 22). World Trade Volume and Real GDP Growth % (2014-2020) are shown in Graph-1.

Graph 1. World Trade Volume and Real GDP Growth % (2014-2020)

Source: WTO, 2021.

At the beginning of the pandemic, the price of oil per barrel fell as low as \$ 20 during the periods when many countries were also in full closure, but it increased in 2021, reaching \$ 70 in May 2021 and exceeding over \$ 100 by March 2022. Although there was a decrease in food prices, there was no similar volatility, and it started to increase with the sudden increase in global warming and demand increase as well as the pandemic (WTO: 26).

Travel restrictions imposed by all countries to slow the spread of the Covid-19 pandemic caused a decrease in international commercial flights and therefore tourism revenues. Daily international commercial flights dropped to less than 10,000 by mid-April 2020, down nearly 80 % since the beginning of the same year, with many flights being reserved for cargo as passenger travel was suspended. Although the number of flights reached half of the pre-pandemic levels in August 2020, it seems that it will take time for the said numbers to reach the levels before 2020, since the epidemic cannot be completely controlled (WTO: 33).

Moreover, a global energy bottleneck emerged in the autumn of 2021 due to the rapid increase in the demand for goods and services, which were postponed during the pandemic process, and the climate change, the effect of which began to be felt more strongly with global warming. As more energy resources are needed to illuminate and heat homes as well as factories and production facilities that accelerate production, prices have increased considerably, and many countries have begun to experience problems in natural gas supply. Natural gas, which is used to produce more than 30 % of US electricity and to heat homes in winter, has more than doubled to reach 5 dollars/mmBtu in 2021, although efforts have been made to increase the extraction of coal for power generation in China and India, the price increase has increased rapidly. The price of coal in the USA increased by 400 % in

2021, reaching \$ 270 per tonne. In the EU, on the other hand, electricity prices have increased nearly fivefold in the same period, and the situation has deteriorated further as natural gas prices have risen to \$ 30/mmBtu. Fertilizer, which is mostly produced from natural gas, has risen from \$ 300 to \$ 450 in the last few years, reaching record figures in 2008 to nearly \$ 1,000 per tonne. All these developments in energy triggered inflation in all countries by increasing the prices of energy-intensive metals such as nickel, steel, silicon and food. After many years, USA and EU countries faced inflation over 6 % (Horowitz, 2021).

According to all these data, it is seen that the pandemic has had great negative effects especially in international trade and human movements and in the energy sector. It is possible to say that it is facing the biggest global economic slowdown and life difficulties seen after World War II, and that these negative effects will continue for a few more years (BBC News Turkish, 2020a).

2.3. International Security

The pandemic has affected the whole world with its security extents as well as the other impacts. In particular, the rising of the energy needs of countries has increased the competition in regions with potential energy sources. States, on the one hand, tried to protect the health of the people under the severe conditions of the pandemic, moreover continued to protect their rights in accordance with their national interests by increasing security measures.

When the work of UN Security Council (UNSC) from the beginning of 2020, when the pandemic started to show its effect, is examined, it is seen that it mostly concentrates in the regions and countries where conflicts are experienced and the peace keeping activities are carried out. Countries such as Libya, Yemen, Syria, Iraq, Sudan, Afghanistan, Mali, Somalia, Korea, Colombia, Congo, Haiti and Lebanon stand out, as well as the 'Question of Palestine' and the 'Cyprus Question'. While child fighters, mass migrations, and humanitarian issues within the scope of the conflicts in these regions were discussed at the UNSC, international terrorism, organized crime and women's rights emerged as other agenda topics (UN Security Council, 2021).

In this process, UNSC followed the global developments within the scope of combating the pandemic and carried out studies on the measures to be taken against Covid-19. And in this context, it called for a "global ceasefire" in July 2020 for all ongoing conflicts in order to combat the epidemic more effectively. Although this call was repeated several times by UNSC in the following period, it is difficult to say that an effective result was obtained. Despite all these developments, the search for solutions of this international organisation has been continuing to ensure global peace after the pandemic.

In the context of international security, one of the most important issues of this period is the 2nd Nagorno-Karabakh War, which started on September 27, 2020, as Armenia opened fire on civilian targets in Terter and Fuzuli. After the tension in the Caucasus rose, UNSC called on Armenia to leave the occupied territories in Nagorno-Karabakh in October 2020, but war broke out after it attacked Azerbaijan. After the conflict, most of the lands occupied by Armenia were taken back by Azerbaijan, and as a result of the peace agreement signed on November 9, the conflict in the region resulted in the absolute victory of Azerbaijan (Semercioğlu, 2020c:57).

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

The other international development was that President Ashraf Ghani left the country after the US forces withdrew completely from Afghanistan on August 30, 2021, and the Taliban took over the administration of the country. After this development, countries such as RF, China and Pakistan have stated that they can establish diplomatic relations with the Taliban, who seized power in Afghanistan (Maizland, 2021). It is certain that this development will change the balances in the region and have very important consequences in international politics in the upcoming period.

There have been such significant developments in international security issues since January 2020, despite the pandemic. While the conflicts continued despite the efforts of UNSC, the current conditions further complicated the international security problems with their economic, socio-cultural and humanitarian dimensions. While the success of UN and other international organizations in fulfilling their functions in this process was criticized by the authorities of some developing countries such as Turkey, developed countries preferred to manage this process with strict security rules and other measures taken at their borders. As a result, it has once again emerged that progress in international security cannot be achieved without global cooperation in this process.

3. TURKISH FOREIGN POLICY IN THE CONTEXT OF TURKEY-RF RELATIONS ON THE PANDEMIC PERIOD

As it has very important effects on every field, the pandemic also has affected diplomacy and foreign policy making processes. At the beginning of this period, it has been seen that many international organisations and meetings with the participation of leaders and also many of the diplomatic activities were held online. Similarly, Turkey had also a very difficulty in making and executing Turkish Foreign Policy (TFP) as getting a great experience during this pandemic. In this context, while the basic principles of TFP will be specified in a short manner, the global and regional developments in this process will be examined in the following chapter. Later on, within the framework of bilateral relations developed in recent years, the point reached in Turkey-RF relations will be evaluated within the scope of conflict and cooperation issues.

TFP has been following the global developments since the foundation of the Turkish Republic in the periods updated from time to time as follows: the establishment period of the republic, World War II, the post-cold war period, and finally the process that continues until today. In this context, all Turkish governments have determined the basic principles to follow policies in a way that respects 'the sovereign rights of states, within the framework of the UN Treaty and acting in accordance with international law'. TFP was generally established in line with Mustafa Kemal Atatürk's principle of "peace at home, peace in the world" since the first years of the Republic (Semercioğlu, 2019:124; Semercioğlu, 2020a:96-100).

After the Justice and Development Party (AK Party) came to power in 2002 with a large parliamentary majority, TFP is aimed "to have a vision, to use Turkey's soft power effectively in its spheres of influence within the framework of a consistent and systematic framework, to include a new diplomacy and discourse" (Semercioğlu, 2019:119). In this context, TFP; emphasizing that it is "entrepreneurial and humane", and "using the geopolitical advantage of its central geographical location, it draws

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

strength from many factors including its state structure with strong institutions, historical wealth, strong human resources and dynamic economy” (T.R. Ministry of Foreign Affairs, 2021).

3.1. Turkey-RF Relations in the Scope of Global and Regional Developments

3.1.1. Global and Regional Developments

While the rapid spread of the Covid 19 pandemic all over the world in January 2020 prompted states to review their health and social security policies and take economic measures to support their people. Global and regional developments continued to occur that would also affect Turkey directly or indirectly. In this section, these developments will be analyzed in chronological order.

The conflicts in Syria, which started in 2011, have continued from the beginning of the Pandemic to the present. Bashar Assad, who regained control in most of the country with the support of the RF, won the presidential election held on May 26, 2021, with the participation of approximately 78 % of the public, with 95.1 % of the votes. Prior to the election in which there were no UN observers, countries such as France, Germany, Italy, the UK and the USA declared that they could not see it as legitimate (BBC News Turkish, 2021a).

The fact that stability was not fully ensured in Syria and the ongoing conflicts continued to affect our country in many aspects such as security, economic, socio-cultural and education. It carried out operations such as

‘Euphrates Shield’ in August 2016, ‘Operation Olive Branch’ in January 2018, and ‘Peace Spring’ in October 2019, in order to ensure the security of the Turkish border region and the people living there before the pandemic, and to neutralize PKK/PYD terrorist organization. Meanwhile, at the international meeting on Syria held in Astana, the capital of Kazakhstan, by Turkey, Iran and the RF on 23-24 January 2017, a tripartite mechanism was established to monitor the ceasefire declared in Syria and ensure full compliance, determine all its principles and prevent provocations. (Aljazeera Turk, 2017). In accordance with this agreement, Turkish Armed Forces (TAF) completed the establishment of 12 observation points in the ‘Idlib Strain Relief Zone’ in May 2018, starting in October 2017 (AA, 2008).

After the Operation Peace Spring carried out in the following period, a Memorandum of Understanding was signed between Turkey and RF on October 22, 2019 in Sochi, RF. In this context, an agreement has been reached to ensure that YPG elements and their weapons are removed beyond 30 km from the Turkey-Syria border, and to remove all of the terrorist elements in question from Manbij and Tel Rıfat together with their weapons (TRT Haber, 2019).

In this process, the most important loss suffered by TAF in northern Syria was experienced as a result of the airstrike on February 27, 2020. It was claimed that these attacks, which took place in Behun, in which 33 soldiers were martyred and 32 soldiers were injured. And it was stated by the RF that their own elements were not involved in this attack (Euronews, 2020), but it is not already clearly clarified whether Russian Army did or not.

After this attack, TAF started the Operation Spring Shield on the same night, and as a result of this operation, many aircraft and weapon systems belonging to the regime and more than 3000 regime

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

soldiers were neutralized (Ministry of National Defense, 2021). In the following period, TAF, together with the RF elements, started to conduct patrols on the M4 highway on March 15, 2020, and took control of a large area in the north of Syria with some of its units (Hürriyet, 2020). Although the relevant elements of TAF continue to exist in Idlib, conflicts from time to time and the action of many actors, including RF and regime forces, have made the situation in this region more complicated.

Other important developments have been experienced due to the competition of global and regional actors for energy fields in the Eastern Mediterranean. In 2009, 40 trillion m³ of natural gas resources in Tamar and Leviathan on the Israeli coast in the Eastern Mediterranean are planned to be transported to Europe. This pipeline project includes 1,300 km of offshore and 600 km of onshore pipeline sections which will transport natural gas from the Leviathan to Greece and Italy. In this context, it is aimed that the natural gas to be extracted with the Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline (EMNGP)-East Med project will meet the domestic consumption needs of Israel and Southern Cyprus, thus making a positive contribution to their economy, and exporting the excess domestic demand to EU countries. In order to achieve this, at the Eastern Mediterranean Natural Gas Forum held in January 2019, it was decided to establish and move an international organization between the countries that have resources in this region by Israel, Greece, Italy, Jordan, Egypt and the Greek Cypriot Administration (GCA). Turkey was excluded in all studies and collaborations established, and an irrational different route was determined by passing East Med outside Turkey's territorial waters, although it would increase the cost of natural gas (Semercioglu, 2020d).

In response to this, Turkey started natural gas drilling activities in the continental shelf areas in 2018 and signed the "Memorandum of Understanding on the Limitation of Maritime Jurisdiction" with Libya on November 27, 2019, with the authority it received from international law, in order to expand its range of action in the Mediterranean. The United Nations (UN) also registered this memorandum in October-2020 (Çetin, 2020). Despite this developments, the signing ceremony of the agreement regarding the EastMed pipeline, which is expected to pass through the exclusive economic zone of Turkey and Libya, was held in Athens on January 2, 2020, and the agreement was signed by the Ministers of Energy of Greece, Israel and Cyprus (BBC News Turkish, 2020b).

On the other hand, the GCA unilaterally divided the Exclusive Economic Zone (EEZ), which it declared in the north of Cyprus, into 13 parcels and licensed it by tender to international companies including USA, England, Italy, South Korea and Israel. On the other hand, Turkey has declared that it does not recognize the said exclusive economic zone, considering its rights and interests as a guarantor country regarding Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). In this context, it has also been declared that exploration and production activities will not be allowed in areas that overlap with maritime jurisdiction areas. In addition, Barbaros Hayreddin Pasha started to work near the island of Cyprus with the seismic survey ship and the Fatih drilling ship. (AA, 2019).

In January 2022, according to Greek government sources, The US has expressed misgivings on East Med. It is discussed about this withdrawal that it is either a U-turn over a project supported by the former Trump administration, either it is non-economic and about the Biden's policy towards accelerating the transformation to renewable energy resources (Reuters, 2022).

4th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

In the Eastern Mediterranean energy equation, despite the Turkish theses put forward in accordance with international law, the policies of countries such as Greece and Egypt, which are supported by non-regional actors who have interests in the region, to isolate Turkey and TRNC in the region, It is clear that they are working for Turkey to unfair in the international public opinion (AA, 2019). In this region, it is expected that the maritime jurisdiction areas and license areas that the said countries and the Greek Cypriot Administration are trying to establish within the framework of agreements that do not comply with international law will cause tensions in the coming period.

There have been also other important developments in international politics. In the USA's presidential elections held on November 6, 2020, Joseph R. Biden Jr. Elected as the 46th President (The New York Times, 2020). With Biden's coming to power, important changes began to be observed both in international politics and in bilateral relations with Turkey. The new president has started to implement the internal policies of USA, which are more introverted and prioritize their own internal issues, emphasizing especially the improvement in the justice and education system, green energy, labor and minority rights and founding values. In addition to these, it has focused on foreign policy making, especially on global warming, improving relations with NATO allies and forming coalitions that will prevent China's political economy. Again, it has taken important actions such as making a budget to take effective measures in the fight against the pandemic and providing important support packages for the society and the business world (BBC News, 2020).

On the other hand, there have been federal elections held on 26 September in Germany, the centre-left Social On Democratic Party (SPD) became the largest party in the new Bundestag with 25.7% of the votes. Its senior partners in the ruling coalition, the centre-right Christian Democratic Union (CDU) and the Christian Social Union (CSU), took the second place with 24.1% of the vote. (The Economist, 2021). The new German parliament elected Olaf Scholz as Chancellor on 8 December, 2021 (DW, 2022a). He began his administration with an armament policy, which consists of pledging €100 billion (\$112.7 billion) of the 2022 budget for the armed forces (DW, 2022b).

In the RF, after a low turnout of 51.8 % Duma elections held on September 23, 2021, President Vladimir Putin's party, United Russia, won 49.8 % of the vote, electing 324 deputies and as reaching a majority, will have the power to change the constitution. Thus, Putin has managed to maintain his power and effectiveness in power for the upcoming period (Deutsche Welle, 2020).

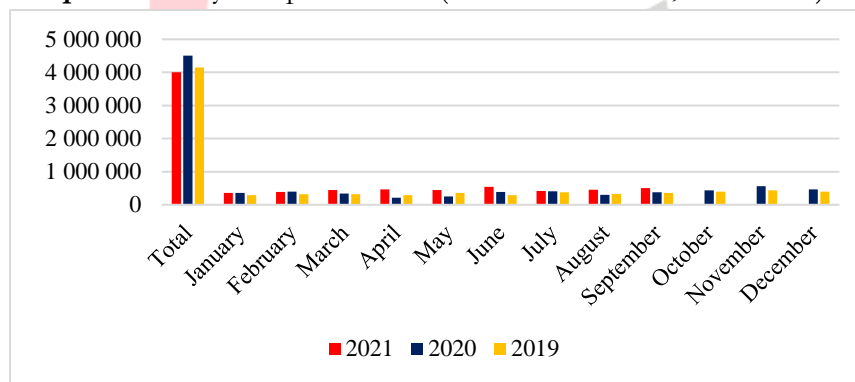
Due to the situation, which started with the pro-Russian separatists, declaring their so-called state 8 years ago in the Donbas region in the east of Ukraine, because of RF's support for these separatist groups, the tension between RF and Ukraine has escalated in 2021. Moreover, recently, RF made a full-scale military invasion to Ukraine on February 24, 2022. After a month long war, RF's army invaded many residential districts in the southern and east of Ukraine as also Luhans and Donetsk regions. Because of this conflict, more than 5 million refugees, mostly women and children fled from Ukraine to neighboring countries. International community put many politics and economic sanctions into effect to RF, avoiding military reactions. Diplomatic efforts to stop war go on, but it seems difficult because of Putin's policy which he wants Ukraine not to be a part of the West (ElJazeera, 2022).

3.1.2. Turkey-RF Relations

The bilateral relations between Turkey and RF, which developed in the new international conjuncture formed especially after the cold war period and added to the military dimension with the purchase of S-400 air defense weapon systems, continued with ups and downs during the pandemic process. While the developed cooperation in the economic, tourism, military and socio-cultural fields, especially in energy, continues, some issues of competition and disagreement have arisen between Turkey and the RF due to the developments in geopolitical regions, especially in the Eastern Mediterranean and Cyprus, Syria, Ukraine, the Caucasus and Turkic Republics.

While the foreign trade volume between the two countries was 1.5 billion dollars in 1991, it exceeded 27 billion dollars in 2019, mostly consisting of energy and natural resources, of which approximately 4 billion dollars was exported. Although there was no significant change in the foreign trade figures between the two countries during the pandemic process, tourism has gone backwards due to the restriction of human movements.

Graph 2. Turkey's Exports to RF (Thousand Dollars, 2019-2021)

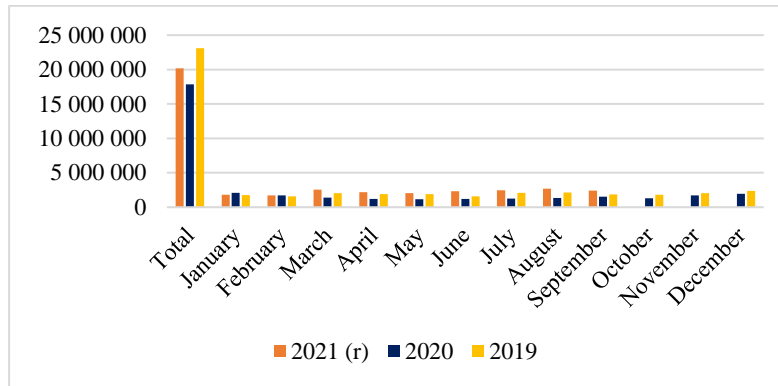

Source: TUIK, 2021.

Turkey's exports, which were 4.15 billion dollars in 2019 and 4.5 billion dollars in 2020, exceeded 4 billion dollars in the first 9 months of 2021. On the other hand, 23.11, 17.83 and 20.18 billion dollars were imported from RF for the same period, respectively as seen in the Graph-2.

Foreign trade volume with RF, which was 27.26 billion dollars in 2019, decreased to 22.33 billion dollars in 2020 with the decrease in imports. In the same year, RF took the first place in the ranking of the countries sending the most visitors, with a share of 16.72 % and 2 million 128 thousand 758 people. Turkey's tourism income, which was 33 billion TL in 2019, decreased to 20 billion dollars in 2020, and considering the weight of the number of tourists in this figure, it is understood that there is a significant loss of income from RF (TUIK, 2021).

Graph 3. Turkey's Imports from RF (Thousand USD, 2019-2021)

Source: TÜİK, 2021.

In response to this situation in economic cooperation, conflicts experienced from time to time in Syria, especially in the Idlib region, emerge as issues that require reconciliation between the two countries. RF's pro-regime policy from the very beginning means that the Russian army's goal of "descending to the warm seas" to some extent, by building a naval base in Tartus and an air base in Hmeymim, by concentrating in many regions in Syria over time. In the face of this gain by RF, Assad reinforced his power by being re-elected in the elections in May 2021 and at the same time dominating all of Syria except for a few regions.

In September 2021, RF Air Forces carried out several air strikes around Idlib to take control of the M4 highway and neutralize many radical Islamist groups, especially Hayat Tahrir al-Sham (HTS). With the attacks, it was aimed to "destroy the groups with opposing weapons, to force the people in the settlements adjacent to the M4 highway to leave their places, thus enabling Turkey to trade between the regime-controlled regions and the opposition". At the same time, with this military operation, it was aimed to bring economic and material benefits to the regime and to leave Turkey in a difficult position in the eyes of the international community as it could not provide adequate protection in that region (Al Manitor, 2021). On the other hand, it is possible to say that the RF is trying to suppress the elements of the Turkish Army in the north of Syria and intends to use it as a policy tool against Turkey at the leaders' summit planned to be held in Russia.

As a result of the Erdogan-Putin meeting, which was based on the attacks against Idlib and Afrin in Sochi on September 29, 2021, it was reported that it was decided to protect the status quo in Idlib, to deepen cooperation in the defense and security sectors, and to develop economic relations. The statement also highlighted the willingness to work together to preserve the current status quo in Syria and restore security and stability in the war-torn country (Daily Sabah, 2021). In terms of the situation in Syria, it is seen that RF has revealed its weight with the USA losing its influence to a large extent, the Syrian regime under Assad's rule has increased its dominance throughout the country after the last elections, and it has started to regain its international legitimacy with the increase of the countries in the region trying to improve their bilateral relations. However, Turkey has greatly reduced the

effectiveness of the YPG/PYD terrorist organization with its operations in northern Syria. However, the necessity of coordinating the operations to be carried out by the TAF in the future with the RF, which has control of the airspace, restricts its movements in this region.

The hydrocarbon resources emerging in the Eastern Mediterranean stimulate the current status quo in this region, and the Middle East, Turkey, Greece, GCA and the TRNC, the North African countries, the EU countries in Southern Europe, including RF, and even USA and China, which are global powers, have focused their attention. It has become a geopolitical centre. RF's interest in this region has continued to increase in the post-cold war period, and the Mediterranean has become a geopolitical and geo-economic competition area with the countries mentioned. In this context, since 2011, Moscow has repeatedly sent a fleet of five or six warships, including frigates, cruisers and aircraft carriers, to the Mediterranean to conduct military exercises, using the civil war in Syria as an excuse, from 2012 to refuel the navy ships. It is known that Greece has used the port of Limassol since then. In addition, in February 2015, despite the opposition of Turkey and USA, the GCA allowed some Russian navy ships to stop at their ports in order to fight terrorism and piracy, in return, it restructured the 2.5 billion euro loan it gave in 2011 and provided a discount (Stergiou, 2017: 95-96).

As we have listed the recent examples, RF's economic relations shaped within the framework of its historical religious and cultural closeness with Greece and the Greek Cypriot Administration. RF have continued also the cooperation with Egypt under the Sisi administration, which is on the same side in the post-2014 civil war in Libya and Turkey is at a distance, are increasing efforts are noteworthy. On the other hand, RF has increased its army unit's presence in the Syrian and took part in the same side against Iran-backed groups, and has continued its closeness with the party that has been fighting in Libya since 2014 and establishing a unity government by signing a ceasefire. In addition, it is seen today that the RF continues its efforts to put its weight in the Eastern Mediterranean equation by signing a seismic survey agreement in territorial waters with the Syrian government in March 2021 (Cumhuriyet, 2021).

Within the scope of Turkey's approach to Ukraine, the fact that the armed drones purchased by Ukraine from Turkey in October 2021 hit an artillery position belonging to pro-RF separatists for the first time has come to the fore as another issue of tension between the two countries. Kremlin spokesperson Dmitry Peskov's statement that "this development may lead to instability in eastern Ukraine" showed Moscow's discomfort on this issue (BBC News Turkish, 2021b). In the recent war between RF and Ukraine, Turkey has followed constructive policies to ensure peace as soon as possible, by remaining "neutral" and by strictly implementing the Montreux Straits Convention within the framework of international law.

Finally, it should be noted that within the scope of the developments in the Caucasus, the use of armed drones in Nagorno-Karabakh in November 2021 by Azerbaijan in the military operation that resulted in the retake of Armenia's lands and Turkey's diplomatic support in international politics contributed significantly to the victory. Meanwhile, the fact that RF did not adopt a biased attitude towards Armenia and followed a more objective policy had a positive effect on the ceasefire and the signing of the agreement.

4. CONCLUSION

It will take its place in the pages of history like its predecessors after the end of the Covid-19 pandemic, which has caused the death of more than 6 million people by continuing its effect from beginning of 2020 until today. The development lately of vaccines by the scientific world and the use of oral antivirals that can be used in supportive treatment as of November 2021 give hope for the end of the global epidemic. However, it would be an overly optimistic approach to wait for the pandemic to end in the near future, since the point reached is far from vaccinating the majority of the people of the world.

It is envisaged that the TFP will be carried out within the framework of the relations with the Eastern Mediterranean and the island of Cyprus, Libya, Syria and Iraq, the Caucasus, Ukraine, Greece and the Aegean Islands, Afghanistan, EU, USA, NATO and the RF, in the framework of the basic principles specified in the future period. It is clear that Turkey's national power and diplomatic efforts should be maximized, as the aforementioned geopolitical regions contain complex and multidimensional relations and problems, including global dominant actors.

In the post-pandemic period, the increased production due to the excessive demand in goods and services, and therefore the increase in energy needs, has increased the competition in these countries by highlighting the countries and regions with energy resources potential. On top of this situation, climate changes due to global warming and flood, forest fire, etc. Extraordinary natural events such as these adversely affect agriculture and animal husbandry, and therefore food supply. Additionally, the recent RF-Ukraine conflict is expected to escalate the increase in agricultural products and commodity prices. We can not see this war as just another regional war; it will get a very important paradigm change in Russia-West relations that will have profound repercussions for Europe and the world. Inflation data of 7.9 %, announced in USA in February 2022, was the highest in the last 40 years, and similarly, inflation figures above 5 % began to be seen in EU countries. It is expected that this situation will cause a slowdown in the global economy and have more negative effects on developing and underdeveloped countries. These issues will not only constitute important subjects of review for the International Political Economy, but will also form the basis for the establishment and implementation of the TFP.

Turkey's bilateral relations with RF have shown a continuous economic development in the last period, and the foreign trade volume has increased approximately 20 times and reached 30 billion dollars. The remarkable thing here is; the reason is that imports are about 5 times more than exports, with a predominance of mineral fuels. It is possible to say that an economic and political asymmetric advantage is provided in favor of the RF when the procurement of the S-400 air missile defense systems, which was purchased and caused tension between NATO and USA, from RF and the construction and operation of the Akkuyu nuclear power plant, which is expected to be completed in 2023, is included in this. It should be expected that the RF will benefit from this situation while realizing its own political goals in the developments that have emerged in Syria, the Turkic Republics, Libya and the Eastern Mediterranean, and it will be difficult to carry out TFP in line with the determined goals.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

On the other hand, the point reached in Turkey-RF relations may have important effects on TFP to be followed within the scope of Turkey's relations with the USA, EU and the West. In particular, the efforts of USA's administration to develop cooperation by increasing its military support and rapprochement against Greece in order to strengthen its own effectiveness by reducing the influence of RF in Europe should be evaluated in this context. While very important events and phenomena were experienced during the pandemic process, it would be appropriate to evaluate Turkey's national power with all its elements in a holistic framework, to implement TFP, which will be determined as a result of in-depth analysis, with proactive policy tools and to use effective diplomacy in this framework.

REFERENCES

- AA (2018). TSK İdlib'de 12. Gözlem Noktasını Kurdu, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tsk-idlibde-son-ateskes-gozlem-noktasini-kurdu/1147979>
- AA (2019). <https://www.aa.com.tr/en/info/infographic/14896>
- AA (2019). Doğu Akdeniz Enerji Denklemi ve Rum Kesiminin Hukuksuz Tasarrufları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdeniz-enerji-denklemi-ve-rum-kesiminin-hukuksuz-tasarruflari/1511050>
- AA (2021). Dünya Bankası Kovid-19 Salgınıyla Mücadele İçin 15 Ayda 157 Milyar Doların Üzerinde Kaynak Kullandı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dunya-bankasi-kovid-19-salginiyla..-mucadele-icin-15-ayda-157-milyar-dolarin-uzerinde-..kaynak-kullandi/2309467>
- Ağır, O. (2021). COVID-19 Sonrası Uluslararası Politikadaki Olası Değişimlere Yönelik Bir Değerlendirme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (2), 887-896.
- Al Manitor (2021). Russia Intensifies Idlib Attacks Ahead of Summit With Turkey, Iran On Syria, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/russia-intensifies-idlib-attacks-ahead-summit-turkey-iran-syria>
- Aljazeera Turk (2017). Astana Bildirgesinin Tam Metni, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/astana-bildirgesinin-tam-metni>
- BBC News (2020). Joe Biden: Where does he stand on key issues?“, <https://www.bbc.com/news/election-us-2020-53575474>,
- BBC News Türkçe (2020a). Dünyadaki Ekonomik Krizler: 150 Yılda Yaşanan 14 Resesyon Nasıl Başladı, Maliyeti Ne Oldu, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53327594>
- BBC News Türkçe (2020b). Doğu Akdeniz-EastMed Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması Atina'da İmzalandı“, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890>
- BBC News Türkçe (2021a). “Suriye'de Devlet Başkanlığı Seçimlerini Oyların % 95,1'ini Alan Beşar Esad Kazandı, Muhalefet Seçimler İçin 'Saçmalık' Dedi“, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57277767>
- BBC News Türkçe (2021b). Rusya: Ukrayna'nın Türk SİHA'larını Kullanması Ülkenin Doğusunda İstikrarsızlığa Yol Açabilir, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59067531>
- Cumhuriyet (2021). Rusya, Doğu Akdeniz'de Nasıl Bir Politika İzliyor?, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rusya-dogu-akdenizde-nasil-bir-politika-izliyor-1831753>

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Çetin, Ş. (2020). AA. Türkiye-Libya Arasındaki Deniz Yetki Alanları Anlaşması, Doğu Akdeniz'de Dengeleri Değiştirdi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-arasindaki-deniz-yetki-alanlari-anlasmasi-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirdi/2057661>

Daily Sabah (2021). Contingent Nature of Turkey's Ties With us and Russia, <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/contingent-nature-of-turkeys-ties-with-us-and-russia>

Deutsche Welle (2021). Russia: Putin's Party Wins Majority in Parliamentary Election, <https://www.dw.com/en/russia-putins-party-wins-majority-in-parliamentary-election/a-59232938>

Deutsche Welle (2022a). Olaf Scholz Formally Sworn in as German Chancellor, <https://www.dw.com/en/olaf-scholz-formally-sworn-in-as-german-chancellor/a-60052911>

Deutsche Welle (2022b). <https://www.dw.com/en/germany-commits-100-billion-to-defense-spending/a-60933724>

ElJazeera (2022). “Russia-Ukraine war by the numbers: Live Tracker”, <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/28/russia-ukraine-crisis-in-maps-and-charts-live-news-interactive>

Euronews (2020). Rusya Savunma Bakanlığı'ndan İdlib Açıklaması: Rusya Türk Askerinin Vurulduğu Operasyonda Yer Almadı”, <https://tr.euronews.com/2020/02/28/rusya-savunma-bakanligindan-idlib-aciklamas-rusya-turk-askerinin-vuruldugu-operasyonda-yer>

Hürriyet (2020). M-4'te İlk Devriye Trumba ve Serakib'e, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/m-4te-ilk-devriye-trumba-ve-serakibe-41469615>

Horowitz, J. (2021), CNN Business, A global Energy Crisis is Coming. There's No Quick Fix, <https://edition.cnn.com/2021/10/07/business/global-energy-crisis/index.html>

Helman, C. (2021). Forbes, Energy Crisis 2021: How Bad is it, and How Long Will it Last?, <https://www.forbes.com/sites/christopherhelman/2021/10/19/energy-crisis-2021-how-bad-is-it-and-how-long-will-it-last/?sh=2291e96e4c63>

Huremović, D. (2019). Brief History of Pandemics (Pandemics Throughout History), Psychiatry of Pandemics: A Mental Health Response to Infection Outbreak, 7-35.

Macar, O., Asal, Y. (2020). Covid 19 ile Uluslararası ilişkileri Yeniden Düşünmek: Tarih, Siyaset ve Ekonomi Ekseninde bir Değerlendirme. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid 19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı. Bahar (Özel Ek).19 (37), 222-239.

Maizland, L. (2021). “The Taliban in Afghanistan”, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/backgrounder/taliban-afghanistan>

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Milli Savunma Bakanlığı (2021), <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/TerorleMucadeleDetay/5e68fbab47e7d6e6cc15421e>

Reuters, "U.S. Voices Misgivings On Eastmed Gas Pipeline-Greek Officials", <https://www.reuters.com/business/energy/us-voices-misgivings-eastmed-gas-pipeline-greek-officials-2022-01-11/>

Semercioğlu, H. (2019). Türk Dış Politikasının Tarihsel Süreç İçindeki Temel İlkeleri Bağlamında Günümüz Rusya Federasyonu İlişkilerine Bir Bakış. İstanbul: III. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, 115-127.

Semercioğlu, H. (2020a). Yeni Dünya Düzeninde Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Türkiye-Rusya İlişkileri Örneği. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.

Semercioğlu, H. (2020b). Küresel Salgın Sonrası Uluslararası İlişkilerde Yeni Normal: Küreselleşmeden Neo Orta Çağ'a mı?. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2(4), 1015-1036.

Semercioğlu, H. (2020c). The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict in 2020. R&S-Research Studies Anatolia Journal. 4 (1), 49-60.

Semercioğlu, H. (2020d). Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Pratikler (Editör: Demet Şefika Mangır). Adıyaman: İKSAD Yayınevi, 233-276.

Stergiou, A. (2017). Russian Federation's Foreign Policy in the Eastern Mediterranean Since the End of Cold War: Geoeconomic and Geopolitical Parameters, Conflict & Prosperity Geopolitics and Energy in the Eastern Mediterranean, Ed. Stergiou, A., Ulusoy, K. and Blondheim, M. Konrad-Adenauer-Stiftung/Israel Office. 95-96.

Taubenberger, J.K., Morens, D.M. (2006). Emerging Infectious Diseases. 12 (1), 15-22.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021). <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

The Economist (2021). Germany's Election Result 2021, <https://www.economist.com/graphic-detail/german-election-results-2021>

The New York Times (2020). Joe Biden is elected the 46th president of the United States, <https://www.nytimes.com/2020/11/07/us/politics/joe-biden-is-elected-the-46th-president-of-the-united-states.html>

Tiryakioğlu, M.B., Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi. (2019). AA. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137>

TRT Haber (2019). Soçi Mutabakatı Resmen Başladı, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/soci-mutabakati-resmen-basladi-437175.html>

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

TUIK (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>

UN Security Council (2021). Press Conference, <https://www.un.org/press/en/content/security-council/press-conference>

WB (2021). World Bank Policy Research Working Paper 9508. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/843301610630752625/pdf/Pandemic-Trade-Covid-19-Remote-Work-and-Global-Value-Chains.pdf>

WHO Coronavirus COVID-19 Dashboard (2021). <https://covid19.who.int/>

WTO (2021). World Trade and Economic Growth, 2020-21. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts2021chapter03_e.pdf

ICMUSS

Koronavirüs Salgın Döneminde Uzaktan Eğitimle İlgili Yaşanan Aksaklıkların Öğrenci Görüşlerine Göre AHP Yöntemi ile İncelenmesi

*Hatice KARACA
Ayşenur AÇIKEL*

Öz

The Coronavirus outbreak, which affected the world in a short time, negatively affected many sectors as well as the education sector. The aim of this study is to determine and prioritize the problems arising from the remote conduct of education in the epidemic process with the views of the students. In this context, a data collection tool with 9 interview questions was created by examining the literature in order to determine the most important problem according to the students' views of the problems experienced. Analytical Hierarchy Process (AHP), one of the multi-criteria decision making techniques, was used for the analysis of the obtained data. This method, developed by Saaty, is a method that can be used to evaluate multiple alternatives. The universe of the research is 65 office management and executive assistant program students studying at a vocational school in the spring term of 2020-2021, 61 of them were interviewed via a web-based video conference system. In addition to the prepared questions, the opinions of the students on the subject were also taken, and the main and sub-criteria were determined according to the opinions of the students. As a result of the research, it was determined that the most important problem arising in the distance education process is related to the lack of communication tools, which are located under the basic criteria of physical conditions, which are essential for students to participate in the distance education process. As for the distance education process, there have been few studies on identifying and prioritizing the problems experienced from a student's point of view during the coronavirus epidemic period, and it is expected that the study will contribute to the literature and to the managers, students and teachers who manage the distance education process.

Anahtar Kelimeler: Analytical Hierarchy Process, Coronavirus, Distance Education

Giriş

Günümüzde yaşadığımız çağ, teknolojinin hayatımıza girmesiyle karşımıza çıkan ve yaşamımızı şekillendiren ve değiştiren post-dijital çağdır. Bu çağ ile hayatımıza nesnelere interneti, yapay zekâ, sanal gerçeklik gibi kavramlar girmiştir. Tüm sektörlerde oluşan teknolojiye ve çağa ayak uydurmayı gerektiren rekabet durumu eğitim sektörünü de yakından ilgilendirmektedir. İçinde bulunduğumuz çağa uygun olarak eğitim-öğretim süreçleri, öğrenci-öğretim elemanı arasındaki etkileşim gibi konularda bazı alternatifler ortaya çıkmaktadır. Bu alternatiflerden biri de uzaktan eğitimidir.

Uzaktan eğitimle beraber bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler, eğitimin her alanında öğrenci ve öğretim elemanına birçok yenilik, topluma ise yüksek bir eğitim oranına sahip olma şansı vermektedir. Fakat teorik olarak gayet olumlu görünen bu etkileşim, uygulamada birçok problemi de beraberinde getirmektedir (Karaca vd., 2011: 920).

Koronavirüs salgını sebebiyle sektörlerin çoğunda olduğu gibi eğitim sektöründe de bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Mevcut durumu yönetmek amacıyla yapılan ilk icraat, okulların yüz yüze eğitim-öğretime ara vermesi olmuştur. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Türkiye’de koronavirüsün yayılmasının önüne geçmek adına 16 Mart 2020 tarihinde üniversitelerde eğitim-öğretime üç hafta olmak üzere ara verdiğini duyurmuştur. Salgın sürecinin sebep olduğu belirsizlikten ötürü YÖK 2019-2020 eğitim – öğretim yılı bahar döneminde eğitimin yüz yüze gerçekleştirilemeyeceğini açıklanmış olup, uzaktan eğitim konusu gündeme gelmiştir (Kürtüncü ve Kurt, 2020: 67-68).

Çalışma bir meslek yüksekokulunun büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programında gerçekleştirilmiştir. Kurumun amacı piyasaya nitelikli, donanımlı insan kaynağı yetiştirmektir. Özellikle salgın dönemindeki eğitime dair olumsuzlukları en aza indirmek adına bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı özellikle uzaktan eğitimle ilk kez tanışan büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin uzaktan eğitimde yaşadığı sorunların saptanması ve önceliklendirilmesidir. Öncelikle konuyla ilgili olarak literatür taraması gerçekleştirilmiş olup, uzaktan eğitimle ilgili olarak birçok çalışmayla karşılaşmıştır. Ancak yaşanan sorunlara pandemi döneminde, öğrencilerin gözünden ve sorunların önceliklendirilmesine yönelik çalışmalara pek rastlanmamıştır.

1. Uzaktan Eğitim Kavramı (The Concept of Distance Education)

Teknolojinin gün geçtikçe değişimi ve gelişimi hayatın her alanında çeşitlenmesini sağlamış ve gereken bilgiye ulaşmayı daha da kolaylaştırmıştır. Dünyadaki bilimsel ve teknolojik alanlarda meydana gelen gelişmeler kurumların tümünü olduğu gibi eğitim kurumlarının da sürekli değişime açık hale gelmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu durum ise, eğitim ortamları ve bilgi kaynağının geleneksel eğitim-öğretim anlayışından farklı olarak kullanılabilmesi bir yapıyı gerektirmektedir (Kılınç, 2015: 7).

Uzaktan eğitim, teknolojik imkânların kullanılarak insanlara eğitim hizmeti sunan bir yaklaşımdır (Şimşek Kandemir, 1999: 7). Uzaktan eğitimde teknoloji olarak öncelikle radyo, televizyon gibi araçlar kullanılırken, daha sonra teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgisayar kullanımının

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

yaygınlaşması ile etkileşimli video ve farklı teknolojilerden de faydalanılmıştır (Yeşilfidan, 2019: 18). Uzaktan eğitim, öğrenci, öğretici ve öğretim materyallerinin aynı mekânlarda olmaksızın iletişim teknolojilerinden faydalanılarak bir araya getirildiği kuramsal bir eğitim faaliyeti olarak tanımlanabilir (Gök, 2011: 6). Uzaktan eğitimin sunmuş olduğu zaman, ortam gibi esneklikler özellikle toplumların eğitim gereksinimlerinin karşılanmasıyla iş sektöründen akademik kurumlara kadar yoğun bir biçimde talep edilmesini sağlamıştır (Durak, 2017: 161). Uzaktan eğitimin dünyada ortaya çıkışı, ilk modern uzaktan eğitimci olarak bilinen stenograf Iscaac Pitman'ın 1840 yılında İngiltere Bath'da mektup yoluyla steno dersleri öğretmeye başlamasıyla olmuştur. İngiltere'deki bu uygulama 1897 yılında uzaktan öğretmenlik sertifikası almak isteyen öğrencilerin bilgi paylaşımında bulunmaları ve ileriki dönemlerde Oxford Üniversitesi dışardan bitirme sınavlarının uzaktan eğitime uygun olarak yapılması sağlanmıştır. Uzaktan eğitimin dünyada örgütlü gelişimi ise 1856'da Fransız Charles Toussaint ve Alman Gustav Langenscheidt'in Berlin'de dünya sınırlarını kaldırmanın yolunu dil öğrenmek olarak belirtip, eğitim materyalleri yayınlayan ve uzaktan eğitim uygulayan dil okulu kurmasıyla başlamıştır (İnan, 2018: 24-25).

Türkiye'de uzaktan eğitimin ortaya çıkışı 1927'de başlamıştır. Özellikle eğitim-öğretim kurumlarının fiziki açıdan eksiklikleri uzaktan eğitimin gelişmesini gerekli kılmıştır. 1950'li yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı ve özel eğitim kurumları mesleki eğitimde ve yabancı dilde uzaktan eğitimi teşvik etmişler ve uzaktan eğitim sistemine yatırımlarını arttırmışlardır. Buna binaen Ankara Üniversitesi'nde uzaktan eğitim programları başlamıştır. Ayrıca 1951'de Öğretici Filmler Merkezi (ÖFM) kurulmuş olup, uzaktan eğitim daha etkin bir biçimde kullanılmaya başlamıştır (Ülkü, 2018: 16).

Günümüzde yükseköğretim kurumları, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 44. ve 46. maddelerindeki esaslara göre uzaktan eğitim ile ön lisans, lisans ve yüksek lisans programları yürütmektedirler. Ayrıca birçok üniversite, yüz yüze ve uzaktan eğitim yöntemlerini birlikte kullanarak harmanlanmış eğitim modeli uygulamaktadırlar (Erfidan, 2019: 16).

Uzaktan eğitim, günümüz öğrencisinin değişen ve gelişen öğrenme gereksinimlerine cevap verebilmekte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzaktan gelişimine mühim katkılar sunmaktadır. Buna ek olarak hayat boyu öğrenme, bireysel öğrenme ve bağımsız öğrenme olanağı sunmakta olup, öğrenme sorumluluğunun kişide olması, kişinin girişimcilik yönlerini ve karar verme yeteneklerini de geliştirmektedir (Ülkü, 2018: 32). Birçok yönden önemli faydaları olan uzaktan eğitimin birtakım sakıncaları da bulunmaktadır. Öğrencilerin sosyalleşmesine engel bir durum oluşturmakta olup, kişisel gelişimin bir parçası olan üniversite deneyimini ortadan kaldırmaktadır. Çalışan öğrencilerin dinlenmek için ayırdıkları zaman kısıtlanmaktadır. Bireysel öğrenme alışkanlığı olmayan öğrencilere yeteri kadar yardım sağlanamamaktadır. Özellikle uygulamalı derslerde laboratuvar ortamında çalışma olanağının bulunmaması sebebiyle bu dersler uzaktan verilememektedir. Öğrenenlerin değerlendirilmesi aşamasında, çevrim içi eğitimde "kopya" sorunu bulunmaktadır. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde bilgisayar, hoparlör, kamera ve internet bağlantısı gibi yeterli donanıma sahip olmak gerekmektedir (Ergüney, 2017: 114).

2. Yöntem (Method)

Araştırmada öncelikle literatür çalışması yapılarak uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar belirlenmiştir. Ergüney (2017) uzaktan eğitimde ortaya çıkan sorunları, yönetim ve organizasyon açısından (idari yapı, organizasyon değişiklikleri, teknik konular, öğrenci destek servisleri, maliyet, akreditasyon ve derece tanıma, uzaktan eğitime uygun derslerin seçilmesi), öğrenciler açısından ortaya çıkan sorunlar (iletişim, teknoloji okur yazarlığı, istihdam, maliyet), öğretmenler açısından ortaya çıkan sorunlar (iletişim, maaş ve zam, uzaktan eğitim teknolojilerini kullanma becerileri, ölçme ve değerlendirme) olarak sınıflandırmıştır. Akbal ve Akbal (2020) ise uzaktan eğitimde yaşanan sorunları fiziki koşullar (kısıtlı çalışma alanı, yetersiz iletişim, eksik kaynaklar), idari hizmetler (idari personele ulaşım, yetersiz destek hizmetleri, öğrenci işlerine ulaşım), öğretim elemanları (iletişim, ölçme ve değerlendirme, yetersiz ders materyalleri) şeklinde belirlemiştir. Bu araştırmada ise Ergüney (2017), Akbal ve Akbal (2020) tarafından ortaya konulan sınıflandırmalar ile öğrenci görüşleri göz önüne alınarak üç ana ölçüt ve dokuz alt ölçütten oluşan hiyerarşik bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

Araştırma bir meslek yüksekokulundaki 65 büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencisinden 61'ine 2021 yılı Mayıs ayında yapılmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde yaşanan aksaklıklara ilişkin ilgili ölçütler belirlenirken literatür incelenerek 9 adet mülakat sorusunun bulunduğu veri toplamı aracı oluşturulmuş olup, meslek yüksekokulu öğrencileriyle bir web tabanlı video konferans sistemi üzerinden görüşmeler gerçekleştirilerek, öğrencilerin tecrübe ve bilgilerinden de yararlanılarak veri toplama aracına eklemeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelere göre belirlenen ölçütler şu şekildedir;

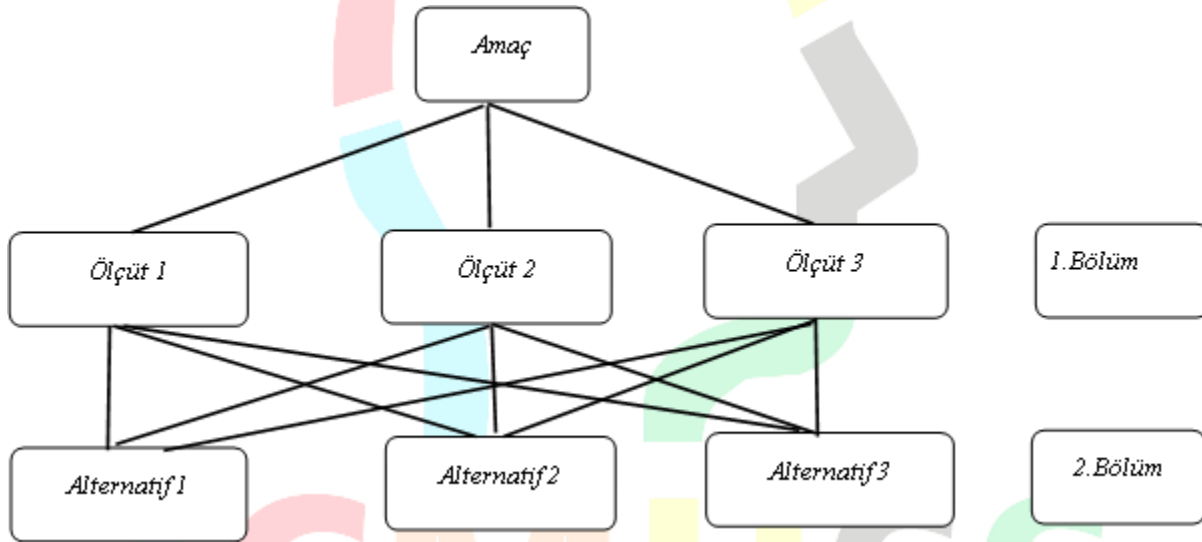
Tablo 1 - Uzaktan Eğitimde Yaşanan Aksaklıklara İlişkin Ana ve Alt Ölçütler

ANA ÖLÇÜTLER	ALT ÖLÇÜTLER	AÇIKLAMA
FİZİKİ ŞARTLAR İLE İLGİLİ ÖLÇÜTLER	Çalışma Ortamı Sıkıntısı	Uzaktan eğitimin verimli bir şekilde gerçekleşebileceği çalışma ortamının olmamasıdır.
	Eksik İletişim Araçları	Uzaktan eğitimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için gereken bilgisayar, tablet, internet, akıllı telefon vb. iletişim araçlarının olmamasıdır.
	Yetersiz Ders Kaynağı	Öğrencilerin derslerini öğrenmelerine katkı sağlayacak ders kitabı, yardımcı kaynak gibi ders kaynağına sahip olmamalarıdır.
İDARİ HİZMETLER İLE İLGİLİ ÖLÇÜTLER	İdari İnsan Kaynağı ile İletişim	Uzaktan eğitim sürecinde herhangi bir sıkıntı olduğunda öğrencilerin, idari insan gücüne ulaşamamalarıdır.
	Öğrenci İşleri ile İletişim	Uzaktan eğitim sürecinde herhangi bir sıkıntı olduğunda öğrencilerin, öğrenci işleri personeline ulaşamamalarıdır.
	Öğrenci Destek Hizmetleri	Öğretim elemanı ve öğrencinin farklı mekânlarda olması sebebiyle ortaya çıkabilecek problemlerin çözümünde destek hizmetlerinin yetersiz olmasıdır.
ÖĞRETİM ELEMANLARI İLE İLGİLİ ÖLÇÜTLER	Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	Öğretim elemanı ile öğrenci arasındaki iletişimin eksik olması ya da hiç olmamasıdır.
	Yetersiz Ders Materyali	Öğretim elemanları tarafından hazırlanan ders materyallerinin güncel ve anlaşılır olmamasıdır.
	Değerlendirme ve Etkililik	Öğretim elemanı ve öğrencilerin birbirini yeterince tanıma imkânı olmaması ve sistem tarafından değerlendirme belirli ölçeklerle yapılsa dahi öğrencilerin kendilerini yeterince ifade edememeleridir.

2.1. Analitik Hiyerarşi Proses (Analytical Hierarchy Process)

Analitik Hiyerarşi Proses (AHP), Saaty tarafından 1980’de geliştirilmiş, çok ölçütlü kararları yönetmek için kullanışlı olan bir karar destek aracıdır (Arslan, 2010: 457). Bu ölçütler gerçek ölçümlerden veya kararlardan ve duyguların göreceli gücünü yansıtan temel bir ölçekten alınabilir. Uzun zamandır insanlar hem fiziksel hem psikolojik olayların ölçümü ile ilgilenmektedirler. AHP, hem fiziksel hem de sosyal alanlarda ölçümler oluşturmak için kullanılabilir bir yöntemdir (Saaty, 1987: 161). AHP yöntemi, ölçütler ve alternatifler arasındaki ilişkiyi bulmanın kolay bir yolunu üretmek açısından oldukça esnekler. Böylece bu yöntem birçok ölçüt ve nispeten çok sayıda alternatif içeren karmaşık problemlerde, ölçütlerin gerçek dünyadaki uygunluğunu değerlendirmek ve ölçütler arasındaki etkileşimi belirlemek için kullanılır (Atanasova-Pachemska vd., 2014: 373).

Şekil 1- Analitik Hiyerarşi Prosesin Hiyerarşik Yapısı

Alıntılanan kaynak: Atanasova-Pachemska, T., Lapevski, M. ve Timovski, R. (2014). Analytical hierarchical process (AHP) method application in the process of selection and evaluation. International Scientific Conference, 21-22 November 2014 (373-380).

Şekil 1’de görüldüğü üzere, AHP’nin ilk aşaması, ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda, problemin hiyerarşik yapısının oluşturulmasıdır. Bu hiyerarşik yapının en üst düzeyinde ulaşılmak istenen amaç vardır. Bir alt düzeyde, kararda etkili olacak temel ölçütler yer alır. Ana ölçütlerin tespit edilmesinde kullanılacak alt ölçütler varsa bir sonraki düzeyde kullanılır. Yapının en son düzeyini ise karar alternatifleri oluşturur. Böylece kararı etkileyecek tüm etkenleri içeren ve temel amaçtan ölçütlere, sonrasında alt ölçütlere ve en sonunda alternatiflere kadar yukarıdan aşağıya uzanan bir hiyerarşik yapı oluşturulur (Altun Türker, 2012: 13).

AHP yönteminin ikinci aşamasında ölçütler ve alternatifler arasında ikili karşılaştırmalar yapılır. Karar verici bu karşılaştırmada Saaty'nin geliştirdiği dokuz puanlı bir ölçek kullanılmaktadır. (1, 3, 5, 7, 9) değerleri karşılaştırmalarda belirtilen önem durumlarında kullanıldığı gibi arada bulunan (2, 4, 6, 8) değerleri için iki ifadenin arasında kalan önem durumunda kullanılmaktadır (İnan, 2018: 14).

Tablo 2 - Analitik Hiyerarşi Proses’de Kullanılan 1-9 Tercih Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım
1	Eşit derecede önemli
3	Zayıf derecede önemli
5	Kuvvetli derecede önemli
7	Çok kuvvetli derecede önemli
9	Aşırı derecede önemli
2, 4, 6, 8	Ara değerler

Alıntılanan kaynak: Kaya, B. (2019). Bulanık ahp ve ahp destekli 360 derece performans değerlendirme yönetim bilgi sisteminin kurulması ve uygulanması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

İkili karşılaştırma yapılması sonrasında üçüncü aşamada her bir sütun değerinin ilgili sütunun toplam değerine bölünmesi ile normalize matrisler meydana getirilmiş olur. Normalize matrisde her bir satırın ortalaması alınmasıyla öncelik değerleri hesaplanır (Akbal ve Akbal, 2020, 539-540). Dördüncü aşamada seçim ölçütleri için gerçekleşen değerlendirme ve analiz süreçlerinin tutarlılığı ölçülüp, seçim ölçütleri için verilen öncelik değerlerinin geçerli olup olmama durumu gözden geçirilmektedir (Görçün, 2019: 27). Tutarlılık Oranı (TO), Tutarlılık İndeksi (Tİ) ile Rassal İndeks (Rİ)’in bölünmesi ile hesaplanır. Tutarlılık oranında ilk önce karşılaştırma matrisi ile öncelik değerleri çarpılıp toplamı alınarak Ağırlıklı Toplam Vektör (ATV) değeri hesaplanır. ATV değeri kendisine karşılık gelen öncelik değerine bölünüp, elde edilen sonuçların ortalamasının alınmasıyla değeri bulunmuş olur (Akbal ve Akbal, 2020: 540).

Tablo 3 - Rassal İndeks Değerini Gösterir Tablo

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Rİ	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56

Alıntılanan kaynak: Görçün, Ö. F. (2019). Karayolu yük taşımacılığında kullanılan standart treyler seçimine etki eden faktörlerin analitik hiyerarşi prosesi ve topsis yöntemleri ile değerlendirilmesi, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(4), 23-34.

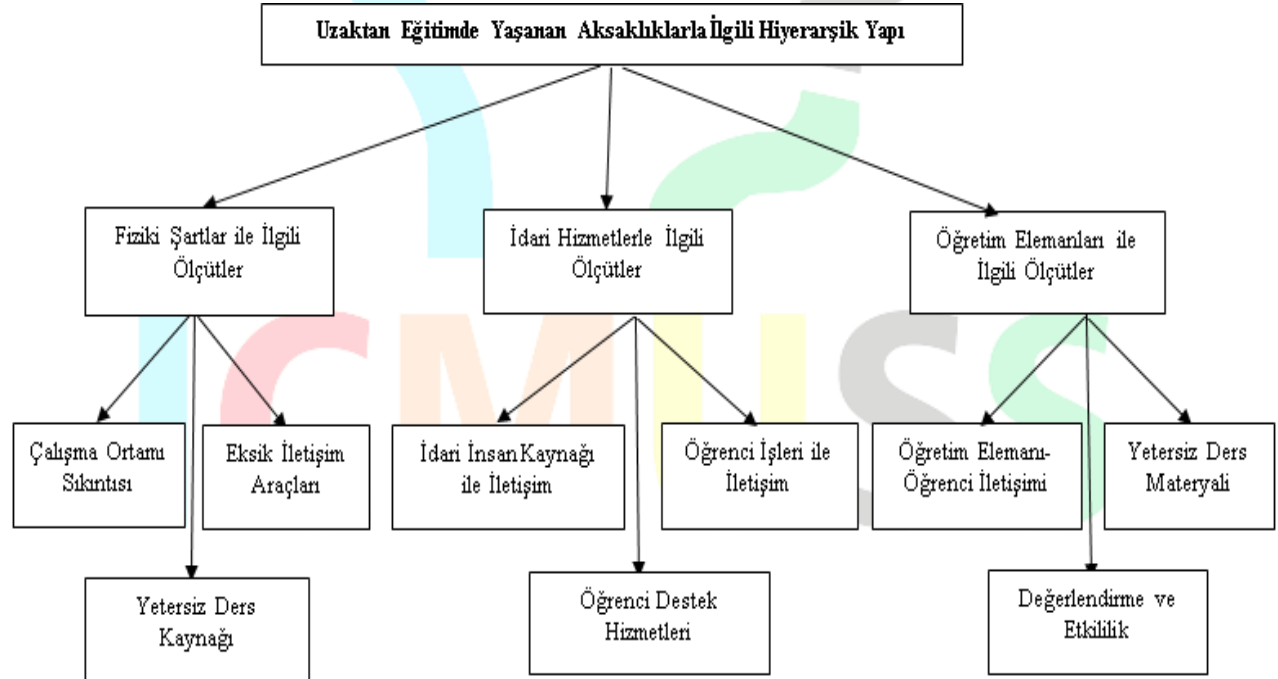
Tutarlılık oranının 0,10’un altında olması beklenmektedir. Tutarlılık oranı 0,10’un üstünde olduğunda kararın tekrar incelenmesi beklenir (Akbal ve Akbal, 2020: 540). Son olarak her bir alternatifin önem sıralaması elde edilir ve en yüksek sonucu alan alternatif karar seçiminde kriterler doğrultusunda seçilmesi en doğru seçeneği karar vericiye getirmektedir (İnan, 2018: 17).

3. Bulgular (Results)

Araştırma, belli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan bir meslek yüksekokulunda yapılmıştır. İlgili kurumda dört bölüm bulunmakta olup, araştırma bu bölümlerden biri olan büro hizmetleri ve sekreterlik bölümü, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programında öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2021 yılının mayıs ayında web tabanlı bir video konferans sistemi üzerinden yapılmıştır. Salgın döneminde uzaktan eğitim sürecinde yaşanan problemlerin en öncelikli olanının tespit edilmesi için, gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmayı kabul eden büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerinden 61 kişi, ortaya konan ölçütleri, Saaty'nin geliştirdiği tercih ölçeğine göre karşılaştırmıştır. 61 öğrencinin ölçütlere verdikleri yanıtların puan ortalaması alınarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi oluşturulmuştur.

Şekil 2 de görüldüğü üzere, uzaktan eğitimde yaşanan aksaklıklarla ilgili olarak üç ana ölçüt (fiziki şartlar, idari hizmetler, öğretim elemanları), dokuz alt ölçütten (çalışma ortamı sıkıntısı, eksik iletişim araçları, yetersiz ders kaynağı, idari insan kaynağı ile iletişim, öğrenci işleri ile iletişim, öğrenci destek hizmetleri, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, yetersiz ders materyali, değerlendirme ve etkililik) oluşmaktadır.

Şekil 2 - Uzaktan Eğitimde Yaşanan Aksaklıklarla İlgili Hiyerarşik Yapı.

Alıntılanan kaynak: Akbal, H. ve Akbal, İ. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim ile ilgili yaşanan sorunların öğrenci bakış açısına göre AHP yöntemi ile incelenmesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(22), 533-546.

Uzaktan eğitimde yaşanan aksaklıklarla ilgili belirtilen ölçütler doğrultusunda hiyerarşik yapı oluşturulup, ana ölçütlerle ilgili Saaty tarafından geliştirilen karşılaştırmalı üstünlük matrisleri 1-9 tercih ölçeğine göre hazırlanır.

Tablo 4 - Ana Ölçütlerin Önem Dereceleri

Çift Yönlü Matris	Fiziki Şartlar	Öğretim Elemanları	İdari Hizmetler	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Fiziki Şartlar	1,00	3,00	7,00	0,64	2,00	3,12
Öğretim Elemanları	0,33	1,00	5,00	0,28	0,86	3,06
İdari Hizmetler	0,14	0,20	1,00	0,07	0,22	3,01
$\lambda_{max} = 3,06$		$Ti = 0,03$		$TO = 0,06^*$		

* $TO \leq 0,10$

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde temel ölçüt ağırlıkları esas alınarak yapılan sıralamaya göre fiziki şartlar 0,64, öğretim elemanları 0,28 ve idari hizmetler ise 0,07 şeklinde değerlendirilmiştir. İlgili değerlendirmeye göre öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde en çok iletişim araçlarının eksik olması, çalışma ortamının kısıtlı olması ve derslerin verimli işlenebilmesi için gerekli olan yardımcı kaynaklara sahip olmama gibi sıkıntıları içine alan fiziksel şartlardan kaynaklanan sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin belirtmiş olduğu görüşlerin tutarlılığını ölçmek amacıyla Tutarlılık Oranı (TO) hesaplanmış olup, bu oran 0,06 olarak bulunmuştur. $TO \leq 0,10$ olması sebebiyle öğrencilerin belirtmiş oldukları kararların tutarlı olduğu söylenebilir.

Tablo 5 - Fiziki Şartlar Ana Ölçütünün Alt Ölçütlerinin Önem Dereceleri

Çift Yönlü Matris	Eksik İletişim Araçları	Çalışma Ortamı	Yardımcı Kaynak	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Eksik İletişim Araçları	1,00	7,00	7,00	0,76	2,39	3,12
Çalışma Ortamı	0,14	1,00	2,00	0,14	0,43	3,02
Yardımcı Kaynak	0,14	0,50	1,00	0,09	0,27	3,01
$\lambda_{max} = 3,09$		$Ti = 0,04$		$TO = 0,05^*$		

* $TO \leq 0,10$

Üç temel ölçütün önceliklendirilmesi gerçekleştirildikten sonra ilgili temel ölçütlere bağlı alt ölçütlerin kendi aralarında önceliklendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda fiziki şartlar ile ilgili önceliklendirmeye bakıldığında, iletişim araçlarının eksikliği ölçütü 0,76 ile en önemli problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma ortamının uygun olmaması 0,14 iken yardımcı kaynak eksikliği ise 0,09

olarak ölçüt ağırlıkları hesaplanmış olup, ilgili alt ölçüt için Tutarlılık Oranı ise 0,05'dir. İlgili sonuç öğrencilerin belirtmiş oldukları kararların tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 6 - Öğretim elemanları Ana Ölçütünün Alt Ölçütlerinin Önem Dereceleri

Çift Yönlü Matris	Değerlendirme ve Etkililik	Eksik Materyal	İletişim	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Değerlendirme ve Etkililik	1,00	5,00	7,00	0,73	2,23	3,03
Eksik Materyal	0,20	1,00	2,00	0,16	0,50	3,00
İletişim	0,14	0,50	1,00	0,09	0,28	3,00
$\lambda_{max} = 3,01$		$Ti = 0,007$		$TO = 0,01*$		

* $TO \leq 0,10$

Öğretim elemanları ile ilgili alt ölçütler incelendiğinde ise eğitim-öğretimin son aşaması olan ve öğrencilerin kendilerini yeterince ifade edememeleri durumunu içeren değerlendirme ve etkililik ölçütü en önemli sorun olarak tespit edilmiştir. Ders materyallerinin anlaşılır, uygunluk ve güncellikten uzak olması 0,16 önem derecesi ile ikinci sırada yer alırken, öğretim elemanı ve öğrenci arasındaki iletişimin ölçüt ağırlığı 0,09 olarak tespit edilmiştir. İlgili ölçütler için Tutarlılık Oranı 0,05 olarak tespit edilmiş olup, öğrencilerin bildirdikleri görüşlerin tutarlı olduğu söylenebilir.

Tablo 7 - İdari Hizmetler Ana Ölçütünün Alt ölçütlerinin Önem Dereceleri

Çift Yönlü Matris	Destek Hizmetleri	İdari Hizmetler	Öğrenci İşleri	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Destek Hizmetleri	1,00	5,00	5,00	0,70	2,18	3,11
İdari Hizmetler	0,20	1,00	2,00	0,18	0,55	3,03
Öğrenci İşleri	0,20	0,50	1,00	0,11	0,34	3,01
$\lambda_{max} = 3,05$		$Ti = 0,02$		$TO = 0,05*$		

* $TO \leq 0,10$

İdari hizmetlerle ilgili alt ölçütlere bakıldığında, ölçüt ağırlığı 0,70 ile öğrenci destek hizmetlerinin yetersizliği en önemli problem olarak değerlendirilmiştir. Bunu 0,18 ölçüt ağırlığı ile idari insan kaynağı ile iletişim ve 0,11 ile öğrenci işleri ile iletişim ölçütleri takip etmektedir. Alt ölçütlerle ilgili olarak Tutarlılık Oranı 0,05 olarak tespit edilmiş olup, öğrencilerin bildirdikleri görüşlerin tutarlı olduğu söylenebilir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler (Discussion, Conclusion and Recommendations)

Çin'in Wuhan kentinde 2019'da ortaya çıkıp tüm dünyaya yayılan Koronavirüs Pandemisi birçok sektörü olduğu gibi eğitim sektörünü de etkilemiştir. Pandemi sebebiyle yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçilmiş olup, aniden gelişen bu değişime gerek eğitim kurumları gerekse öğrenciler

ve öğretim elemanları hazırlıksız yakalanmışlardır. Buna bağlı olarak öğrenciler pandemi sürecinde uzaktan eğitimde bazı aksaklıklarla karşılaşmışlardır. Öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları aksaklıkları yine öğrencilerin bakış açılarıyla tespit edip önceliklendirmek için büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencileri ile web tabanlı bir video konferans sistemi üzerinden görüşülmüş olup, ayrıca ilgili alan yazın incelenerek 3 ana ölçüt (Fiziki Şartlar, Öğretim Elemanları, İdari Yapı) ve bu ana ölçütlere bağlı toplamda 9 alt ölçüt Analitik Hiyerarşi Proses metodu ile 61 öğrencinin ölçütlere verdiği puanların ortalamasının alınması suretiyle önem durumuna göre yaşanan problemler önceliklendirilmiştir.

Araştırmada belirlenen üç ana ölçüt doğrultusunda yaşanan en önemli aksaklığın uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin sahip olduğu fiziki şartlarla ilgili olumsuzlukların olduğu belirlenmiştir. “Canlı derse katılmak için uygun ortamınız var mıdır?” sorusuna öğrencilerin çoğu kendilerine ait bir çalışma ortamının bulunmadığını, çalışma ortamı bulunanlar ise çalışma ortamını yine uzaktan eğitim sürecindeki kardeşleri ile paylaşmak durumunda olduklarını ayrıca canlı derslerin çakışması durumunda büyük sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler, maddi sıkıntılar sebebiyle internet paketlerinin yetmediğini ve köylerde ikamet edenler ise internetin çekmemesi gibi alt yapı sıkıntıları yaşadıklarını belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde eğitim-öğretimin verimli ve etkili olabilmesi ve kaliteli sürdürülebilmesi için öğrencilerin eğitim için uygun bir çalışma ortamına sahip olması, eğitim için gereken bilgisayar, akıllı telefon, internet gibi iletişim araçlarının olması ve gerekli ders kaynaklarının bulunması gerekir.

Kırmacı (2018) de etkileşimli uzaktan eğitim ile ilgili yaptığı çalışmada altyapı sorunlarının uzaktan eğitimdeki en önemli problemlerden biri olduğunu saptamış olup, bu durum çalışmamızla paralellik göstermektedir. Ayrıca yine çalışmamıza paralel olarak Akbal ve Akbal (2020) uzaktan eğitimle ilgili yaşanan sorunlarla ilgili yaptığı araştırmasında, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin çalışma ortamının kısıtlı olmasını en önemli sorun olarak belirlemiştir.

Cho ve Woo (2022) e-öğrenme sistem yöneticileri, eğitmenler ve öğrenciler üzerinde uzaktan eğitim sürecinin değerlendirmek üzere AHP yöntemi kullanarak yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde önemli gördükleri en önemli konunun ağ istikrarı olduğunu ortaya koymuşlardır. Uzaktan eğitimin temel yapı taşı olan ağ bağlantısı sorununu sırasıyla öğretim elemanlarıyla olan etkileşim ve yer zaman fark etmeksizin çevrimiçi öğrenmeyi sağlayacak yeteneğe sahip olmak izlemektedir.

Illieva ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada öğrenciler pandemi döneminde en çok internet bağlantı kalitesi nedeniyle sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu soruna ek olarak kendine ait bir odaya ve uygun bir iletişim cihazına sahip olamama durumları da belirtilmiştir.

Uzaktan eğitim sürecinde eğitim-öğretim ortamına uzak olan öğrencilerin, karşılaştıkları herhangi bir sorunda idari insan kaynağına ve öğrenci işlerine ulaşabilmeleri hem eğitim sürecinin hem de sınavların aksamadan yürütülebilmesi açısından elzemdir. Çalışmamızda öğrencilerin idari hizmetler ana ölçütünde en önemli problem olarak gördükleri destek hizmetleri ölçütü olmuştur. Bilgiç ve Tüzün (2015) uzaktan eğitim sürecinde idari personelin zayıflığının veya eksikliğinin personelin fazla iş yükü

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

altında olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu eksiklik nedeniyle memnuniyet yaşamayan öğrenciler için idari hizmetler bir problem olarak görülmektedir. İdari insan kaynağının ilgisi, sorunlara çözüm bulma kabiliyeti, empatisi öğrencinin memnuniyetini olumlu yönde etkilemektedir (Gülcemal ve Karaca, 2018). Karşılaşılan problemlerin çözümünde destek hizmetlerinin yeterli olması gerekmektedir.

Eğitim-öğretimin farklı mekânlarda yürütülmesi sebebiyle öğretim elemanı ve öğrenci arasındaki iletişimin kolay sağlanabilmesi ve güçlü olması şarttır. Eğitim sürecinde öğrencilerin kendilerini yalnız hissetmemesi, sürecin verimliliği açısından önemlidir. Öğretim elemanlarının eğitimde kullandıkları ders materyalleri güncel ve öğrenciler tarafından kolay anlaşılır olmalıdır. Öğrencilerin öğretim elemanlarıyla ilgili ölçüteler arasında en çok sıkıntı yaşadıkları nokta, değerlendirme ve etkililik alt ölçütü konusundadır. “Sizce uzaktan eğitimde ölçme-değerlendirme yeterli midir?” sorusuna öğrencilerin çoğu, öğretim elemanlarının kendilerini tam anlamıyla tanımadığını ve bu nedenle kendilerini ifade etmekte sıkıntı yaşadıklarını, ayrıca birçok arkadaşlarının sınavlarda kopya çekmeleri sebebiyle ölçmenin adil yapılamadığını, haksızlığa uğradıklarını ifade etmişlerdir.” Ergüney (2017), internet yoluyla uzaktan eğitim uygulamalarındaki sorunlar ve çözüm önerileri konulu çalışmasında, öğretmen ve öğrenciler arasında ve öğrencilerin kendi aralarında etkileşim kurma konusunda sıkıntılar yaşandığından bahsetmektedir. Ayrıca ölçme ve değerlendirme ile ilgili sıkıntılar yaşandığına da değinmektedir. Bu da çalışmamızla paralellik göstermektedir. Bilgiç ve Tüzün (2015), yükseköğretim kurumları web tabanlı uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlara yönelik yaptığı çalışmada, öğretim elemanlarının alternatif ölçme değerlendirme yöntemlerini kullanmadıklarından bahsetmektedir.

Araştırma sadece bir meslek yüksekokulunda eğitim-öğretim faaliyetini yürüten büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Çalışma koronavirüs salgını sürecinde uzaktan eğitim sürecinin oluşturduğu problemlerin öğrencilerin bakış açısıyla önceliklendirilmesine ilişkin az sayıda bulunan çalışmaları desteklemektedir. Birden fazla program veya okul öğrencisi ya da uzaktan eğitim sürecinin bir diğer tarafı olan öğretim elemanları da araştırmanın grubu olarak belirlenerek karşılaştırma yapılabilir. Öğrenciler tarafından belirtilen sorunlara göre önceliklendirilen problemlerin çözümü için okul yönetimi, öğretim elemanları ve öğrenciler iletişim halinde olmalı ve karşılıklı olarak sorunların çözümü için uzlaşmalıdır.

5. Kaynakça (Bibliography)

Akbal, H. ve Akbal, İ. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim ile ilgili yaşanan sorunların öğrenci bakış açısına göre AHP yöntemi ile incelenmesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(22), 533-546. Doi: 10.47129/bartiniibf.

Altun Türker, Y. (2012). Uzaktan eğitim öğretim yönetim sisteminin bulanık çok kriterli karar verme yöntemleri ile seçimi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Arslan, E. T. (2010). Analitik hiyerarşi süreci yöntemiyle strateji seçimi: Süleyman demirel üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesinde bir uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 455-477.

Atanasova-Pachemska, T., Lapevski, M., ve Timovski, R. (2014). Analytical hierarchical process (AHP) method application in the process of selection and evaluation. International Scientific Conference, 21-22 November 2014 (ss. 373-380).

Bilgiç, H. G. ve Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim kurumları web tabanlı uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlar, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 1(3), 26-50.

Cho YY, Woo H. (2022). Factors in evaluating online learning in higher education in the Era of a new normal derived from an Analytic Hierarchy Process (AHP) based survey in South Korea. Sustainability, 14(5), 1-15. <https://doi.org/10.3390/su14053066>

Durak, G., (2017). Uzaktan eğitimde destek hizmetlerine genel bakış: sorunlar ve eğilimler. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 3(4), 160-173.

Erfidan, A. (2019). Derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesiyle ilgili öğretim elemanı ve öğrenci görüşleri: Balıkesir üniversitesi örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Ergüney, M. (2017). İnternet yoluyla uzaktan eğitim uygulamaları: sorunlar ve çözüm önerileri (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gök, B., (2011). Uzaktan eğitimde görev alan öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algısı (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Görçün, Ö. F. (2019). Karayolu yük taşımacılığında kullanılan standart treyler seçimine etki eden faktörlerin analitik hiyerarşi prosesi ve topsis yöntemleri ile değerlendirilmesi, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(4), 23-34.

Gülcemal, T. ve Karaca, Ş. (2018). Üniversite imajını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir uygulama çalışması: Cumhuriyet Üniversitesi örneği. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1), 300-315.

Ilieva, G., Yankova, T., Klisarova-Belçeva, S. ve Ivanova, S. (2021) . Effects of COVID-19 Pandemic on University Students' Learning. Information, 12(4), 1-21. <https://doi.org/10.3390/info12040163>

İnan, E. (2018). Uzaktan eğitimde içerik geliştirme platformu seçiminde karar verme süreci: AHP uygulaması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Karaca, O., Topal, M. ve Aldır, Z. (2011). Uzaktan eğitim sorunları. International Science and Technology Conference, 7-9 December 2011 (ss. 920-926).Istanbul Üniversitesi, Istanbul.

Kaya, B. (2019). Bulanık ahp ve ahp destekli 360 derece performans değerlendirme yönetim bilgi sisteminin kurulması ve uygulanması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Kılınç, M., (2015). Uzaktan eğitim uygulamalarının etkililiği üzerine bir araştırma “inönü üniversitesi uzaktan eğitim merkezi ilahiyat lisans tamamlama programı örneği” (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Kırmacı, Ö., Acar, S., (2018). Kampüs öğrencilerinin eşzamanlı uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlar, Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 14(3), 276-291. ISSN:1304-9496.

Kürtüncü, M. ve Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5), 66-77. ISSN:2148-9963.

Saaty, R. W. (1987). The analytic hierarchy process-what it is and how it is used, Mathematical Modelling, 9(3-5), 161-176.

Şimşek Kandemir, A. (1999). Uzaktan eğitim öğrencilerinin akademik danışmanlık hizmetleri veya özel kursları tercih nedenlerinin istatistiksel analizi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Ülkü, S. (2018). İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime uzaktan eğitime yönelik algıları (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Yeşilfidan, S. (2019). Web tabanlı uzaktan eğitimde ders vermekte olan öğretim elemanlarının karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri: alternatif bir çözüm olarak e-mentorluk (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

VIX, Dolar Endeksi ve ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili Faizi Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Hidayet GÜNEŞ¹

Öz

Finansal serbestleşme ile birlikte piyasaları etkileyebilecek birçok gelişme ve veri açıklaması gerçekleşmektedir. Bunların etkisini görebilmek için yatırımcıların takip etmesi gereken çeşitli öncü göstergeler bulunmaktadır. Bireysel ve kurumsal yatırımcılar bu göstergeleri takip ederek, piyasadaki hareketleri tahmin edebilme ve portföylerini bunlara göre güncelleyerek yatırımlarını koruyabilme imkânına sahip olacaklardır. VIX endeksi, finansal piyasalarda oluşan volatilitiyi esas alan ve piyasaların korku seviyesini belirten bir endekstir. ABD Dolar endeksi ve ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranı göstergeleri de piyasaların hareketi hakkında yatırımcılara yol gösterici olmaktadır. VIX volatilité endeksi, Dolar endeksi ve ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, 3 Ocak 2000 ile 11 Şubat 2022 tarihleri arasındaki günlük kapanış değerleri kullanılmıştır. Nedensellik ilişkisi tespitinde Toda-Yamamoto testi uygulanmıştır. Bu analizin kullanılmasının sebebi, değişkenlerde eşbütünlük ilişkisinin olması veya durağan özellik sergilememesi durumlarında da bu testin doğru sonuçlar vermesidir. Uygun gecikme uzunluğunun doğru tespit edilmesi, bu testin sonuçlarının doğru olması için en önemli unsurdur. Çalışmada uygun gecikme uzunluğunun 5. gecikme olduğu belirlenmiş ve analizler bu sonuca göre gerçekleştirilmiştir. Toda-Yamamoto test sonucuna göre, VIX endeksinin ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranının nedeni olduğu belirlenmiştir. VIX endeksinden ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: VIX Endeksi, Nedensellik İlişkisi, Toda-Yamamoto Testi, Dolar Endeksi, Tahvil Faizi

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, , ORCID: 0000-0002-9826-9862

GİRİŞ

Finansal işlem hacminin hem yerel hem de uluslararası piyasalarda artmaya başlaması, bireysel ve tüzel tüm yatırımcıları küresel ekonomik gelişmeleri takip etmek durumunda bırakmıştır. Uluslararası piyasalarda meydana gelen önemli bir hadise, tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmakta ve etkisini göstermektedir. Bunun en yakın örnekleri 2008 Küresel Finans krizi ve içerisinde bulunduğumuz Covid-19 pandemisi gösterilebilir. Dünya ekonomisinin lokomotif görevini üstlenen Amerika Birleşik Devletleri'nde açıklanan herhangi bir veri, dünya piyasalarına hemen sirayet etmektedir. Bundan dolayı bütün yatırımcılar, Amerika'nın ekonomik veri takvimini inceleyerek pozisyonlarını şekillendirmektedir. Dolar endeksi ve Amerikan 10 yıllık tahvil faizleri, dünya piyasası oyuncuları tarafından önemle takip edilen göstergelerin başında gelmektedir. Bu göstergelerde meydana gelecek bir değişiklik, yatırımcı portföy kombinasyonunda değişiklik yapılmasını gerektirecek durum olduğunu ifade edebilmektedir.

Ülkeler arası ticarete en çok kullanılan para birimi ve en önemli döviz rezervi olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dolarının seyri, küresel ekonomiyi çok büyük şekilde etkilemektedir. Bundan önce yaşanan neredeyse her küresel ekonomik kriz dönemlerinde, ABD Dolar endeksinin büyük bir değer kazanmasının veya değer kaybetmesinin dünya ekonomisinin yükselmesi veya bozulmasına denk geldiğini, Lee ve Liu 2010 yılındaki çalışmalarında ifade etmişlerdir. Bu durumu da, riskten korunma fonlarının ABD dolarını her zaman güvenli liman olarak değerlendirmesine ve yatırımcıların, yatırım kuruluşlarının ve devletlerin, ABD doları varlıklarını diğer para birimlerinden daha fazla tutmaya istekli olmalarına bağlamaktadırlar (Lee ve Liu, 2010: 131). Yatırımcıların diğer takip ettiği önemli göstergelerden biri Amerikan 10 yıllık tahvil faizleridir. Bu tahvil faizleri de, uluslararası yatırımcılar tarafından güvenli liman olarak görüldüğü için herhangi bir ekonomik kriz veya çalkantı dönemlerinde başvuru finansal varlıktır. Bundan dolayı yatırımcılar, ABD 10 yıllık tahvil faizlerindeki hareketleri dikkate alarak yatırım tercihlerini yapmaktadırlar.

Finansal varlık fiyatlarındaki oynaklığın artması riski de artıracığından, yatırımcılar açısından dikkat edilmesi gereken durumlardan birisidir. Piyasada oluşan aşırı oynaklık sonucunda yatırımcılar, getiri kaybına veya kardan zarar etme durumuyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Rasyonel yatırımcılar bu gibi dönemlerde küresel ekonomiyi takip edebilecekleri göstergelerden faydalanmaktadırlar. Bu göstergelerden biriside *korku endeksi* olarak isimlendirilen VIX endeksidir. Chicago Opsiyon Borsası tarafından 1993 yılında oluşturulan VIX endeksi, finansal piyasalardaki oynaklığı temel alan ve finansal piyasaların korku derecesini ölçmeye yardımcı olan bir endekstir. Vadesine 22 işlem günü kalan S&P 100 endeksi üzerine yazılmış, Amerikan tipi alım ve satım opsiyonları üzerinden hesaplanmakta ve ima edilen oynaklığı tespit edebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Endekste en son işlem gören opsiyonların ortalaması alınarak, her bir opsiyon fiyatı hesaplanmakta ve bu sayede alım-satım fiyatı arasındaki oynaklıklardan kaynaklı problemler ortadan kaldırılabilmektedir. Daha sonraları bu endeks, S&P 500 endeks opsiyon fiyatlarına göre oluşturulmaya başlanmıştır (Kaya, 2015: 2). VIX endeksi sayesinde yatırımcılar, yüksek işlem hacmine sahip S&P 500 endeksi üzerinden oluşturulan opsiyon fiyat oynaklıklarını takip ederek bir öngöründe bulunabilmekte ve portföy seçimlerinde güncelleme

yapabilmektedir. Bu sayede kendilerini olası kayıplardan muhafaza edebilme imkânına sahip olmaktadırlar.

Bu çalışmada, uluslararası piyasalarda öncü olarak takip edilen VIX endeksi, ABD Dolar endeksi ve ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranı arasındaki ilişki Toda Yamamoto nedensellik analizi ile sınanmaktadır. Üç önemli gösterge arasındaki nedensellik ilişkisi üzerine literatürde çok sayıda çalışmaya rastlanmamış olması, çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bireysel ve kurumsal tüm yatırımcıların öncü olarak bu göstergeleri takip etmesi, çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu endeksler arasında ilişkinin varlığının ve hangi endeksten diğerlerine doğru bir etkinin olduğunun tespit edilmesi, yatırımcılara portföy oluşturma aşamasında yardımcı olabileceği düşünülerek çalışma gerçekleştirilmiştir.

LİTERATÜR

Çalışmada kullanılan veri seti ile birebir bağlantılı geçmiş çalışmadan ziyade, literatürde VIX endeksi, ABD Dolar endeksi ve Amerikan 10 yıllık tahvil faizleri ile farklı ekonomik değişkenler arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Bundan dolayı veri setinde kullanılan değişkenlerin diğer finansal göstergeler ile olan ilişkisi üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir.

VIX endeksi ile alakalı farklı konularda yapılan çalışmalar mevcuttur. VIX endeksinin belirsizliğin göstergesi olarak kullanan Arbatlı (2011), 50'ye yakın gelişmekte olan ülke ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörlerden birinin VIX olduğunu belirlemiştir. 1990 ile 2009 dönemini kapsayan araştırmasında, VIX endeksi ile doğrudan yabancı yatırım girişleri arasındaki koşulsuz korelasyonun küçük olduğu sonucuna ulaşmıştır. 2006 sonrası gibi belirli dönemlerde ise negatif ilişkinin önemli derecede belirginleştiğini ve belirsizlik durumunun daha önce görülmemiş seviyelere yükseldiğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişlerinin düştüğünü tespit etmiştir. Becker vd. (2009), VIX volatilité endeksinin tarihsel sıçrama etkinliğinin fiyat oynaklığına nasıl katkıda bulunduğuna ilişkin bilgileri toplayıp toplamadığı ve gelecekteki sıçrama etkinliğine ilişkin herhangi bir artımlı bilgiyi yansıtmadığını araştırdıkları çalışmada, VIX endeksinin, hem geçmiş sıçramaların toplam oynaklığa katkılarıyla ilgili bilgileri topladığı hem de gelecekteki sıçrama etkinliğine ilişkin artan bilgileri yansıttığı sonucuna ulaşmışlardır. Kliger ve Kudryavtsev (2013), VIX tarafından belirlenen oynaklık beklentilerinin yatırımcıların analist tavsiye revizyonlarına tepkileri üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, analistlerin tavsiye yükseltmelerini (düşürmeler) takiben pozitif (negatif) fazla getirilerin, günlük VIX düşüşleri (artışları) ile birlikte daha güçlü olduğunu belirlemişlerdir. Bu durumu da, yatırımcıların VIX endeksinin gelecekteki ekonomik koşulların bir göstergesi olduğunu düşünmelerine bağlamaktadırlar. Yüksel ve Yüksel (2017), 19 ülkenin CDS primi ile VIX endeksi arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, VIX endeksinin 16 ülkenin CDS primi üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca VIX endeksinin ülke CDS primi volatilitesi üzerinde güçlü etkiye sahip olduğunu; 8 ülkede volatilitéyi artırıcı, 9 ülkede negatif şokların volatilitéyi azaltıcı etki gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Çağlar Bektaş ve Babuşcu (2019), VIX endeksi, Türkiye'nin CDS primi ve sanayi üretim endeksi ile Euro/Dolar paritesi

arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, VIX endeksinin sanayi üretim endeksinin nedeni olduğunu ve bu iki değişken arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin mevcudiyetini belirlemişlerdir.

ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranını bir değişken olarak kullanan çalışmalar da bulunmaktadır. Aksoylu ve Görmüş (2018), gelişmekte olan 9 ülkenin CDS primleri ile Amerikan doları, ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranı ve VIX endeksi arasında nedensellik ilişkisini 2005 ile 2015 tarihleri arasındaki aylık verileri kullanarak araştırdıkları çalışmada, ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranı ile CDS primi arasında pozitif şoklarda 3 ülkede; negatif şoklarda Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 6 ülkede nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca VIX volatilité endeksinden CDS primlerine doğru pozitif şoklarda 3 ülkede, negatif şoklarda da 2 ülkede nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir. Öner (2018), çeşitli finansal varlık ve göstergeler arasındaki nedensellik ilişkisini Ocak 2008- Mayıs 2017 tarihleri arasındaki günlük değerleri kullanarak araştırdığı çalışmasında, altından petrole, Euro/Dolar paritesine ve ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranına tek yönlü; ABD 10 yıllık devlet tahvili faiz oranı ile VIX endeksi ve Euro/Dolar paritesi ile VIX endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemiştir.

ABD Dolar endeksi üzerine yapılan çalışmalardan biri Akel ve Gazel (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Borsa İstanbul sanayi endeksi ile reel efektif döviz kuru endeksi, Euro/TL ve ABD Dolar endeksi arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkinin araştırıldığı çalışmada, ARDL sınır testine göre sanayi endeksi ile ABD Dolar endeksi ve Euro/TL arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, ABD Dolar endeksi ve Euro/TL ile sanayi endeksi arasında negatif yönlü ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ercan ve Demirbaş (2020), ABD dolar endeksinde meydana gelen fiyat değişikliklerinin VIX endeksi üzerindeki etkisini Ocak 2010 ile Mart 2020 tarihleri arasındaki dönemde araştırdıkları çalışmada, VIX endeksi ile ABD Dolar endeksi arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ve VIX endeksinden ABD Dolar endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmada kullanılan yöntem, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini gösteren Granger nedensellik testi temelinde kullanılan Toda-Yamamoto testidir. Bu teste geçmeden önce, serilerin durağanlık durum ve seviyeleri birim kök testleri yardımıyla ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri serilere uygulanmıştır. Çalışmanın veri setini, 3 Ocak 2000 ile 11 Şubat 2022 tarihleri arasındaki günlük kapanış değerleri oluşturmaktadır. Verilerin analizi aşamasında EViews 10 programından yararlanılmıştır.

Değişkenler arasındaki nedenselliği belirlemek için yapılan testlerde, kullanılan zaman serisi değerlerinin geçmiş döneme ait değerleri ile gelecek dönem değerlerinden etkilenme durumu üzerinden analizler yapılmaktadır (Kılıç ve Çütçü, 2018: 244). Nedensellik testleri içerisinde, birçok akademik çalışmada yaygın olarak Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Bu testte, rastsal olarak belirlenen bir X değişkenine ait geçmiş verileri, başka bir rastsal Y değişkenine ait gelecek değerlerini tahmin etmede daha iyi imkâna sahip oluyorsa, X rastsal değişkeni Y rastsal değişkeninin Granger nedeni

şeklinde ifade edilmektedir (Yenilmez ve Erdem, 2018: 82). Geçmişin sebebinin gelecek ya da şimdiki zaman olamayacağı ve bir olayın gerçekleşme tarihi diğer bir olaydan önce ise, daha önce olan olayın sonradan gerçekleşen olayın sebebi olabileceği fikri ortaya konulmuştur. Granger (1969) da, bir değişkende meydana gelen hareketlerin sistematik olarak başka bir değişkenin hareketinden daha önce meydana gelip gelmediğini test eden Granger nedensellik testini literatüre kazandırmıştır (Çalışkan vd., 2017: 49). Granger nedensellik testi VAR modeli kurularak gerçekleştirilmektedir. Granger nedensellik denemeleri, VAR modelinde bulunan parametrelerin bazılarının eş anlamlı olarak sıfır değerini alıp almadığının tahlilini yapmayı gerektirmektedir. Kullanılan zaman serileri bütünlük ise oluşturulan test parametreleri standart dağılım sergilemediğinden dolayı geçerli olmamaktadır. Böyle bir durum, değişkenler arasında gerçekte var olmayan bir nedenselliği tespit edebileceği gibi, aslında var olan nedensellik ilişkisinin de olmadığını gösterebilmektedir (Tuncer, 2002: 94). Granger testinde, değişkenlerin eş bütünlük olması gerekmekte ve bu durum analiz aşamasında bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Toda ve Yamamoto tarafından geliştirilen Toda-Yamamoto testinde ise bu durum ortadan kaldırılmıştır. Yani, değişkenlerin eş bütünlük olma durumundan ziyade maksimum bütünlük derecesinin doğru bir şekilde tahmin edilerek modelin doğru oluşturulmasıdır. Toda-Yamamoto testinde, seriler durağan bir özellik sergilemeseler bile düzey değerlerinin bulunduğu VAR modelinin oluşturulabileceği ve Wald testinin serilere uygulanabileceği belirtilmiştir. Oluşturulan VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu k ; modelde yer alan değişkenlerin en yüksek bütünlük derecesini gösteren d_{max} ile VAR modeli $[k+(d_{max})]$ derecesiyle oluşturulmakta ve Wald testi yapılmaktadır. Uygun gecikme uzunluklarının ve bütünlük derecelerinin doğru belirlenmesi, yöntemin en önemli aşamalarındandır. Burada dikkat edilmesi gereken yer, en yüksek bütünlük derecesinin belirlenen uygun gecikme uzunluğundan küçük olması gerekliliğidir (Kılıç ve Çütcü, 2018: 244-245).

İlk aşamada analiz edilen serilerin durağanlık seviyeleri, birim kök testleri yardımıyla belirlenmiştir.

Tablo 1:-Serilerin Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Testi Toplu Sonuçları

	Düzeyde			
		ABD 10	ABD Dolar	VIX
Sabitli	t-İstatisiği	-2.3958	-68.4343	-5.5153
	Prob.	0.1430	0.0001**	0.0000**
Sabitli ve Trendli	t-İstatisiği	-3.4451	-68.4284	-5.5793
	Prob.	0.0457*	0.0000**	0.0000**
Sabitli ve Trendli Olmadan	t-İstatisiği	-2.0003	-0.1277	-2.1073
	Prob.	0.0436*	0.6397	0.0337*
Birinci Farkı Alınmış				
		d(ABD 10)	d(ABD Dolar)	d(VIX)
Sabitli	t-İstatisiği	-54.9091	-23.7867	-15.8543
	Prob.	0.0001**	0.0000**	0.0000**
Sabitli ve Trendli	t-İstatisiği	-54.9160	-23.7846	-15.8539
	Prob.	0.0000**	0.0000**	0.0000**

Sabitli ve Trendli Olmadan	t-İstatisiği	-54.8951	-23.7887	-15.8557
	Prob.	0.0001**	0.0000**	0.0000**

* ve ** sırasıyla % 5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 2- Serilerin Philips-Perron (PP) Testi Toplu Sonuçları

	Düzeyde			
		ABD 10	ABD Dolar	VIX
Sabitli	t-İstatisiği	-2.3614	-68.4855	-6.5608
	Prob.	0.1530	0.0001**	0.0000**
Sabitli ve Trendli	t-İstatisiği	-3.4307	-68.4796	-6.6161
	Prob.	0.0474*	0.0000**	0.0000**
Sabitli ve Trendli Olmadan	t-İstatisiği	-1.9791	-0.1629	-2.1603
	Prob.	0.0458*	0.6275	0.0296*
Birinci Farkı Alınmış				
		d(ABD 10)	d(ABD Dolar)	d(VIX)
Sabitli	t-İstatisiği	-75.2040	-954.7492	-93.8039
	Prob.	0.0001**	0.0001**	0.0001**
Sabitli ve Trendli	t-İstatisiği	-75.1983	-954.5996	-93.7987
	Prob.	0.0001**	0.0001**	0.0001**
Sabitli ve Trendli Olmadan	t-İstatisiği	-75.1898	-954.8780	-93.8142
	Prob.	0.0001**	0.0001**	0.0001**

* ve ** sırasıyla % 5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 1 ve 2'de serilerin Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testi analiz sonuçları gösterilmektedir. ADF test sonuçları, düzeyde sabitli ve trendli olarak serilerin durağan olduğunu göstermektedir. Ancak ABD 10 yıllık tahvil faizi serisi %5 anlamlılık seviyesine yakın belirlenmiştir. Analizde %1 anlamlılık seviyesi dikkate alındığından, serilerin birinci farkı alınarak tekrardan birim kök testi yapılmış ve bütün serilerin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu dolayısıyla serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. PP testi de ADF birim kök testi ile düzeyde aynı sonuçları vermiştir. Aynı uygulama tekrardan yapılmış ve serilerin birinci farkları alınmış olduğunda durağan oldukları belirlenmiştir.

Birim kök testlerinden sonra VAR modeli için uygun olan gecikme uzunluğunun hangisi olduğu tespit edilmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3- VAR Modeli için Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-88303.99	NA	1.57e+10	31.98949	31.99309	31.99075
1	-62055.45	52459.06	1167646.	22.48413	22.49851	22.48915
2	-61991.03	128.6678	1144440.	22.46406	22.48922*	22.47283*
3	-61978.76	24.48603	1143087.	22.46287	22.49883	22.47541
4	-61973.39	10.71902	1144590.	22.46419	22.51093	22.48049
5	-61949.69	47.26419*	1138511.*	22.45886*	22.51639	22.47892
6	-61946.30	6.753184	1140828.	22.46090	22.52920	22.48472
7	-61941.52	9.525125	1142573.	22.46242	22.54152	22.49001
8	-61934.56	13.86428	1143416.	22.46316	22.55304	22.49451

* Her bir kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu; AIC Akaike Bilgi Kriterini, SC Schwarz Bilgi Kriterini, HQ Hannan-Quinn Bilgi Kriterini, FPE Son Tahmin Hatasını, LR sıralı değiştirilmiş LR test istatistiğini göstermektedir.

Tablo 3'te yer alan bilgilere göre, seriler için LR, FPE ve AIC kriterlerine göre 5. gecikme, SC ve HQ kriterlerine göre de 2. gecikme en uygun seviye olarak belirlenmiştir. Zaman serilerinde böyle bir durumla çoğu zaman karşılaşılmaktadır. Bu durumda ilk başta, en çok sayıda kriterde anlamlı sonucu gösteren seviye ile VAR analizi gerçekleştirilir ardından diğer uygunluk seviyeleri için de analiz uygulanır. VAR tahmininde her iki uygunluk seviyesi de uygulanmış ve yaklaşık olarak aynı sonuca ulaşılmıştır. Bundan dolayı Toda-Yamamoto nedensellik testi, bilgi kriterleri içerisinde en fazla sayıda anlamlı sonucu veren 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak uygulanmıştır.

Tablo 4- Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: ABD 10			
	Ki-Kare Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Ki-Kare Olasılık Değeri
ABD Dolar	2.462484	5	0.7821
VIX	18.81864	5	0.0021
Bağımlı Değişken: ABD Dolar			
ABD 10	2.726809	5	0.7420
VIX	1.396778	5	0.9247
Bağımlı Değişken: VIX			
ABD 10	7.598596	5	0.1798
ABD Dolar	8.340553	5	0.1384

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirleyebilmek amacıyla yapılan Toda-Yamamoto testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Sonuçlara göre, VIX endeksinin ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranının Granger nedeni olduğu; diğer değişkenler arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı belirlenmiştir. Yani VIX endeksinden ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

SONUÇ

Uluslararası piyasalarla ilişkisi olan tüm kişi veya kurumların gösterge niteliğinde takip ettiği belirli göstergeler bulunmaktadır. Bunları takip ederek, piyasadaki hareketleri öngörebilmeyi ve pozisyonlarını bunlara göre şekillendirerek yatırımlarını korumak istemektedirler. Bu göstergelerden en çok takip edilenleri olan VIX volatilité endeksi, ABD Dolar endeksi ve ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranı göstergeleri arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı yapılan Toda-Yamamoto testi ile ortaya konulmak istenmektedir. Çalışma, 3 Ocak 2000 ile 11 Şubat 2022 tarihleri arasındaki günlük kapanış değerleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Veri setinde yer alan serilerin, ilk başta birim kök testleri yardımıyla durağanlık seviyeleri belirlenmiş ve %1 anlamlılık düzeyinde hem ADF hem de PP'da birinci farkları alınmış şekilde durağan oldukları tespit edilmiştir. Ardından uygun gecikme uzunluğunun 5 olduğu belirlenerek Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Test sonuçları, VIX volatilité endeksinin, ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranının nedeni olduğunu göstermektedir. Yani VIX endeksinden ABD 10 Yıllık Devlet Tahvili faiz oranına doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi varlığı ortaya konulmuştur. Diğer değişkenler arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı belirlenmiştir.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Birikimlerini kar elde edebilmek amacıyla uluslararası piyasalarda değerlendiren bireysel ve kurumsal yatırımcılar açısından, endeks ve göstergeler arası nedenselliği dikkate alarak portföylerini çeşitlendirmelerine ve olası zararlarını minimize etmelerine yardımcı olabilecek bir çalışma olduğu nitelendirilmektedir. Finans alanında uzman portföy yöneticiler için bu sonuçları göz önünde bulundurarak portföylerini yönetmelerine ve portföy sepetini oluştururken kar düzeyini artırabilmelerine olanak sunmaktadır. En son da akademisyenler açısından, alanda farklı endeks, gösterge ve finansal varlıklar arasındaki nedensellik ilişkisini, hangi yönde ilişkinin olduğunu veya farklı zaman dilimlerinde aynı endeks ve model ile sonuçların benzer olup olmadığı gibi yeni çalışmaların ortaya çıkabilmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Akel, V. ve Gazel, S. (2015). Döviz kurları ile BIST sanayi endeksi arasındaki eşbütünleşme ilişkisi: bir ARDL sınır testi yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (44), 23-41. <https://doi.org/10.18070/euiibfd.57171>

Aksoylu, E. ve Görmüş, Ş. (2018). Gelişmekte olan ülkelerde ülke riski göstergesi olarak kredi temerrüt swapları: asimetrik nedensellik yöntemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (1), 15-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/38984/456593>

Arbatlı, E. (2011). Economic policies and FDI inflows to emerging market economies. International Monetary Fund, IMF Working Paper, WP/11/192, 1-25. <https://doi.org/10.5089/9781462306251.001>

Becker, R., Clements, A. E. ve McClelland, A. (2009). The jump component of S&P 500 volatility and the VIX index. *Journal of Banking & Finance*, 33 (6), 1033-1038. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2008.10.015>

Çağlar Bektaş, N. ve Babuşcu, Ş. (2019). VIX korku endeksi ve CDS primlerinin büyüme ve döviz kuruna etkisi, Türkiye örneği. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 97-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ufuksbedergi/issue/58933/849537>

Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2017). Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 45-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/43231/524915>

Ercan, S. ve Demirbaş, B. (2020). ABD doları endeksi ile VIX korku endeksi arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15 (2), 115-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beyder/issue/58428/763946>

Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relation by econometric and cross-sectional method. *Econometrica*, 37 (3), 424-438. <https://www.jstor.org/stable/1912791>

Kaya, E. (2015). Borsa İstanbul (BIST) 100 endeksi ile zımni volatilité (VIX) endeksi arasındaki eş-bütünleşme ve granger nedensellik. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (28), 1-6. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.24268>

Kılıç, Y. ve Çütücü, İ. (2018). Bitcoin fiyatları ile borsa İstanbul endeksi arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (3), 235-250. <https://doi.org/10.17153/oguibf.455083>

Kliger, D. ve Kudryavtsev, A. (2013). Volatility expectations and the reaction to analyst recommendations. *Journal of Economic Psychology*, 37 (C), 1-6. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joep.2013.04.003>

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Lee, D. S. ve Liu, H. (2010). An analysis of several factors affecting the U.S. Dollar index. *Journal of Cambridge Studies*, 5 (1), 131-150. <https://doi.org/10.17863/CAM.1346>

Öner, H. (2018). Altın, petrol, döviz kuru, faiz ve korku endeksi arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 10 (19), 396-404. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.411115>

Tuncer, İ. (2002). Türkiye’de ihracat ithalat ve büyüme: Toda-Yamamoto yöntemiyle Granger nedensellik analizleri (1980-2000). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (9), 89-107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4366/59719>

Yenilmez, F. ve Erdem, M. S. (2018). Türkiye ve Avrupa Birliği’nde ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki: Toda-Yamamoto nedensellik testi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 71-95. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.457078>

Yüksel, A. ve Yüksel, A. (2017). Avrupa borç krizi döneminde global risk faktörleri ve ülke kredi temerrüt takası primi ilişkisi: 19 ülke örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 17 (36), 1-18. <https://doi.org/10.25294/aiiibfd.357603>

ICMUSS

Hizmet Öncesi Antrenörlerin Engelli Öğrencileri Öğretmeye Yönelik Tutumları

*Gamze BEYAZOĞLU¹
İlker GÜNEL²*

Öz

Bu çalışmanın amacı, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutumlarını belirlemek ve bu tutumlara etki eden faktörleri incelemektir. Çalışmanın evreni Yüksek öğretim kurumu'na bağlı 3 (üç) devlet üniversitelerindeki Spor Bilimleri Fakültesi Antrenörlük Eğitimi Bölümü 4. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. %95 güven aralığı %5 hata payı yöntemi ile belirlenen çalışmanın örnekleme evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları örnekleme türü olan oransız örnekleme kullanıldığı çalışmada 238 (erkek=170, kadın=68) antrenör adayından (Mage =21,5±2,29) oluşturmaktadır. Araştırmada Beyazoğlu ve Özbek (2020) tarafından geliştirilen “Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Engelli Öğrencilere Öğretmeye Yönelik Tutumları Ölçeği (BEÖEÖYT)” den faydalanılmıştır. Ölçek 22 madde 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar planlanmış davranış teorisi kuramsal temeline dayalı olarak “Davranışsal Amaç”, “Öznel Normlar”, “Davranışsa Yönelik Tutum”, “Algılanan Davranışsal Kontrol” şeklinde adlandırılmıştır. Verilerin analizinde veriler normal dağılıma uygunluk gösterdiği için, parametrik testlerden t-testi ve ANOVA testleri kullanılmıştır. Tutum ölçüsü öznel norm, algılanan davranışsal kontrol, davranışa yönelik tutum ve davranışsal amaç antrenör adaylarının tutumları ile arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Sonuç olarak planlanmış davranış teorisi çerçevesinde, Hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri öğretmelerine yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre farklılık göstermekle birlikte lisans öncesi aldıkları eğitimin yetersiz olduğu düşüncesi ile tutarlı olarak olumsuz olduğu görülmektedir. İhtiyaç duyulan şey hizmet öncesi eğitimde engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanabilecek çeşitli alternatif müfredat modellerinin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. Eğer engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını ve müfredat taleplerini karşılamak için bazı alternatif modeller mevcut olursa, antrenör adaylarının hem engelli hem de engelsiz öğrencilere kapsayıcı eğitim ortamlarında eğitim verme konusunda olumlu tutum sergilemelerine yardımcı olunabilir. Mahalle okullarında yüksek kaliteli, yaşa uygun ve genel eğitim

¹ Dr. Öğr. Görevlisi, Uşak Üniversitesi, Antrenörlük, 0000-0002-2902-2313:

² Dr. Öğretim Üyesi, Uşak Üniversitesi, Spor Yöneticiliği, 0000-0001-7642-1707:

sınıflarında birlikte eğitilerek tüm öğrenme olanaklarını karşılayan eğitim sistemi yaratmanın yolu çok önemli olan hizmet öncesi eğitimden geçer.

Anahtar Kelimeler: Tutum, Hizmet öncesi antrenörler, Engelli öğrenciler

GİRİŞ

En sevdiğiniz antrenörü düşünün. Onu en sevdiğiniz karakter yapan şey nedir? Bu antrenörleri diğerlerinden farklı kılan aldıkları eğitim, inançları, inandıkları değerler ve sporcularına ve spora karşı tutumlarıdır. Var olan sistemde hizmet öncesi eğitim düzeyi, inandıkları değerler ve farklılıklara bakış açısı kaliteli antrenörleri her seviyede diğerlerinden ayırır. Bu durumu tutumlarına ve kararlarına rehberlik eden hizmet öncesinde aldığı eğitimin kalitesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de çoğu antrenörlük eğitimi lisans programları yalnızca bir adet 3 kredilik engellilerde beden eğitimi ve spor dersini içerir ve bu dersin %66’sı uygulamadır (Yüksek Öğretim kurumu, 2021). Antrenörlük eğitim programlarında staj uygulaması olarak geçen uygulamalı eğitim kapsayıcı eğitim ortamlarında engelli öğrencilerin beden eğitimi derslerine dahil edilmesine yönelik olumlu tutumları kolaylaştırmak adına önemlidir (Folsom-Meek, Nearing, Groteluschen ve Krampf, 1999). Lisans eğitimi sırasında uygulamalı eğitimle desteklenen temel seviyede uyarlanmış beden eğitimi kurslarının eğitmen tutumlarını geliştirebileceğini gösteren çalışmalar mevcuttur (Rizzo ve Vispoel, 1992; Stewart, 1990). Antrenörlerin engelli olan ve olmayan öğrencilere yönelik kapsayıcı eğitim programlarında her iki nüfusa etkili bir öğretim sağlayabilmesi için hizmet öncesi eğitim programlarının kapsayıcı eğitim sınıflarının gerekliliklerine göre yeniden tasarlanması gerekmektedir.

Bununla birlikte hizmet öncesi dönemde antrenörlerin kapsayıcı eğitim ortamlarında eğitim vermelerini etkileyen unsurların neler olduğu ve engelli öğrencilerine öğretmeye yönelik tutumları üzerine yapılmış çalışma literatürde mevcut değildir. Bu nedenle çalışmanın amacı hizmet öncesi dönemde antrenörlerin engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutumlarını belirlemek ve bu tutumlara etki eden faktörleri incelemek, aydınlatmak ve raporlamaktır

YÖNTEM

Veri Toplama

Araştırmanın çalışma evrenini Yüksek öğretim kurumu’na bağlı devlet üniversitelerindeki Spor Bilimleri Fakültesi Antrenörlük Eğitimi Bölümü 4. Sınıf öğrencilerinden 238 (erkek=170, kadın=68) antrenör adayını (Mage =21,5±2,29) oluşturmaktadır. %95 güven aralığı %5 hata payı yöntemi ile belirlenen çalışmanın örnekleme evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları örnekleme türü olan oransız örnekleme kullanılmıştır (Karasar, 2009). Hizmet öncesi antrenörlere ait demografik özellikler Tablo 1’de yer almaktadır. Potansiyel katılımcılara davet mektubu olarak Google formlar kullanılarak hazırlanan ölçek, on beş dakika sürecek kısa bir web bağlantısı ile gönderildi. Davet mektubu çalışmanın amacını ve önemini katılım talebini ve bilgilerin gizliliğini garanti altına almıştır. Web sitesinin linkini tıklayarak katılımcılar araştırmaya katılmayı kabul ederler.

Katılımcılar kendi istekleriyle araştırmaya gönüllü olarak katılırlar. Ölçek ve Alt boyutlarından davranışsal amaç ($\alpha=,80$), öznel norm ($\alpha=,78$), davranışa yönelik tutum ($\alpha=,79$), algılanan davranışsal kontrol ($\alpha=,95$) maddeler arasındaki iç tutarlılık güvenilirlik değerleri incelendiğinde veri toplama aracının güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir..

Tablo 1 – Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	68	28,6
	Erkek	170	71,4
Engelliler için beden eğitimi ve spor dersi aldınız mı?	Evet	149	62,6
	Hayır	89	37,4
Engelli öğrencilere yönelik öğretim deneyiminiz var mı?	Evet	28	11,8
	Hayır	210	88,2
Ailenizde engelli birey var mı?	Var	71	29,8
	Yok	167	70,2
Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey var mı?	Var	67	28,2
	Yok	171	71,8

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların %71,4’ü kadınlardan, %62,6’sı Engelli bireyler için beden eğitimi ve spor dersi alanlardan, %88,2’si engelli öğrencilere yönelik öğretim deneyimi olanlardan, %70,2’si ailesinde engelli bir birey olanlardan ve %71,8’i ise yakın bir arkadaşı engelli olan öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak ölçme aracında 12 kişisel bilgi sorusu ve 22 maddelik engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutum ifadesi yer alan Beyazoğlu ve Özbek (2020) tarafından geliştirilen “Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Engelli Öğrencilere Öğretmeye Yönelik Tutumları Ölçeği (BEÖEÖYT)” den faydalanılmıştır. Ölçek soruları hem kapalı hem de açık uçlu sorularla değişkenlerin değerlendirilme aşaması için 5 bölümden oluşmaktadır. Soruların ilk bölümünde yaş, eğitim düzeyi, kişinin yakınında engelli birey olup olmadığı, daha önce engellilerde beden eğitimi ve spora ilişkin ders alıp almadığı gibi tutumunu değiştirecek herhangi bir demografik özelliğin olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Soruların ikinci kısmında katılımlarının tutumlarını ölçmeye yönelik davranışsal amaç soruları bulunmaktadır. Üçüncü bölümde katılımcıların öznel normları, dördüncü bölümde algılanan davranışsal kontrol boyutu ve beşinci bölümde davranışa yönelik tutumları planlanmış davranış teorisi

kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ölçekte yer alan maddelerin değerlendirilmesi 5'li likert tipi derecelendirme ile yapılmıştır.

Veri Analizi

Çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek verilerin normal dağılımına bakılmıştır. Veriler normal dağıldığı için parametrik testlerden, ikili gruplar için t-testi, ikiden fazla grup ortalamaları arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2 _ Ölçekler ve alt boyutlarına ilişkin normallik analizi

Ölçekler ve Alt Boyutları	\bar{x}	Median	Mod	Variance	sd	Skewness	Kurtosis
Davranışsal Amaç	4,96	4,00	3,00	4,74	2,17	,859	-,316
Öznel Normlar	10,61	10,00	9,00	15,42	3,92	,235	-,757
Davranışsal Yönelik Tutum	10,94	12,00	12,00	12,75	3,57	-,355	-,386
Algılanan Davranış Kontrolü	29,11	30,00	30,00	75,61	8,69	-,372	,247
Tutum	55,64	58,00	59,00	231,08	15,20	-,110	,138

Tablo 2'de görüldüğü gibi, ölçek ve alt boyutları kullanılarak elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler incelendiğinde, ortalama, ortanca ve mod değerlerinin birbirine yakın olduğu, çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,96$ arasında olduğu görülmüştür. Ayrıca Q-Q pilot grafiği de incelenmiş olup verilerin doğru etrafında yığıldığı belirlenmiştir. (Lin & Shao, 2002; Peryy & Shao 2002; George & Malley, 2010). Bu sonuçlara göre çalışmanın amacına yönelik toplanan verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca dayalı olarak veri analizi için parametrik test analizlerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3 _ Tutum Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Analiz

Ölçek ve Alt Boyutlar	n	Minimum	Maximum	\bar{x}	sd
Davranışsal Amaç	238	3,00	12,00	4,96	2,17
Öznel Norm	238	5,00	21,00	10,61	3,92
Davranışa Yönelik Tutum	238	4,00	19,00	10,94	3,57
Algılanan davranışsal Kontrol	238	10,00	50,00	29,11	8,69
Tutum	238	22,00	97,00	55,64	15,20

Tablo3'de görüldüğü gibi, ölçek puanlama sistemi incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin davranışsal amaç ($\bar{x}=4,96$), öznel norm ($\bar{x}=10,61$), davranışa yönelik tutum ($\bar{x}=10,94$) düzeyleri yüksek düzeyde, algılanan davranışsal kontrol ve tutum genel düzeyleri ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir ($\bar{x}=55,64$).

Table 4 _ Öğrencilerin Tutumları ile Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet	n	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Kadın	68	53,82	13,50	1,018	,314	-1,169	236	,244
	Erkek	170	56,37	15,80					
Davranışsal Amaç	Kadın	68	4,45	1,87	5,889	,016	-2,308	236	,022*
	Erkek	170	5,17	2,26					
Öznel Norm	Kadın	68	10,32	3,67	,583	,446	-,719	236	,473
	Erkek	170	10,72	4,02					
Davranışa Yönelik Tutum	Kadın	68	10,72	3,64	,155	,694	-,613	236	,540
	Erkek	170	11,03	3,54					
Algılanan Davranışsal Kontrol	Kadın	68	28,32	7,42	2,698	,102	-,891	236	,374
	Erkek	170	29,43	9,15					

Tablo 4'te görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, antrenörlerin cinsiyetleri ile davranışsal amaç puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($t(236)=-2,308;p=,022;p<0,05$). Bu sonuca göre erkek antrenörlerin davranışsal tutum düzeyleri ($\bar{x}=5,17$) kadın antrenörlere göre ($\bar{x}=4,45$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Antrenörlerin tutumları ($p=,244;p>0,05$), öznel norm ($p=,473;p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,540;p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,374;p>0,05$) puan ortalamaları ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 5 _ Antrenörlerin Tutumları ile Engelliler için beden eğitimi ve spor dersi aldınız mı? Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Engelliler için beden eğitimi ve spor dersi aldınız mı?	N	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Evet	149	56,26	14,26	3,911	,049	,821	236	,413
	Hayır	89	54,59	16,68					
Davranışsal Amaç	Evet	149	4,97	2,12	,221	,639	,062	236	,951
	Hayır	89	4,95	2,28					
Öznel Norm	Evet	149	10,93	3,70	2,783	,097	1,664	236	,098
	Hayır	89	10,06	4,24					
Davranışa Yönelik Tutum	Evet	149	11,35	3,24	9,564	,002	2,315	236	,021*
	Hayır	89	10,25	3,98					
Algılanan Davranışsal Kontrol	Evet	149	29,00	8,33	,874	,351	-,270	236	,788
	Hayır	89	29,31	9,30					

Tablo 5’de görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Engelliler için beden eğitimi ve spor dersi aldınız mı? değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, antrenörlerin Engelliler için beden eğitimi ve spor dersi aldınız mı? değişkeni ile davranışa yönelik tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($t(236)=-2,315; p=,021; p<0,05$). Bu sonuca göre Engelliler için beden eğitimi ve spor dersini alan antrenörlerin davranışa yönelik tutum düzeyleri ($\bar{x}=11,35$) engelliler için beden eğitimi ve spor dersini almayan antrenörlere göre ($\bar{x}=10,25$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Antrenörlerin tutumları ($p=,416; p>0,05$), öznel norm ($p=,951; p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,098; p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,788; p>0,05$) puan ortalamaları ile Engelliler için beden eğitimi ve spor dersini alıp/almama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 6 -. Antrenörlerin Tutumları ile Engelliler için beden eğitimi ve spor dersi aldınız mı? Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Özel eğitim dersi aldınız mı?	N	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Evet	96	55,40	15,62					
	Hayır	142	55,80	14,96	,679	,411	-,197		,844
Davranışsal Amaç	Evet	96	5,30	2,28					
	Hayır	142	4,73	2,08	2,303	,130	1,967		,050*
Öznel Norm	Evet	96	10,57	3,87				236	
	Hayır	142	10,64	3,97	,034	,853	-,131		,896
Davranışa Yönelik Tutum	Evet	96	10,83	3,68					
	Hayır	142	11,02	3,49	1,475	,226	-,397		,692
Algılanan Davranışsal Kontrol	Evet	96	28,69	8,75					
	Hayır	142	29,40	8,67	,049	,825	-,611		,541

Tablo 6'da görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Özel eğitim dersi aldınız mı? değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, antrenörlerin Özel eğitim dersi aldınız mı? değişkeni ile davranışsal amaç puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($t(236)=-2,303;p=,050;p<0,05$). Bu sonuca göre Özel eğitim dersi alan alan antrenörlerin davranışsal amaç düzeylerinin ($\bar{x}=5,30$) Özel eğitim dersi aldınız mı? almayan antrenörlere göre ($\bar{x}=4,73$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Antrenörlerin tutumları ($p=,844;p>0,05$), öznel norm ($p=,896;p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,692;p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,541;p>0,05$) puan ortalamaları ile Özel eğitim dersini alıp/almana değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 7 _ Antrenörlerin Tutumları ile Engellilerle ilgili kurs vb aldınız mı? Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Engellilerle ilgili kurs vb aldınız mı?	n	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Evet	67	56,16	13,24	3,069	,081	,331	236	,741
	Hayır	171	55,43	15,93					
Davranışsal Amaç	Evet	67	4,76	2,06	,520	,471	-,910	236	,364
	Hayır	171	5,04	2,21					
Öznel Norm	Evet	67	10,38	3,60	3,002	,084	-,553	236	,581
	Hayır	171	10,70	4,05					
Davranışa Yönelik Tutum	Evet	67	11,19	2,92	5,776	,017	,672	236	,502
	Hayır	171	10,84	3,79					
Algılanan Davranışsal Kontrol	Evet	67	29,82	8,25	,145	,703	,780	236	,436
	Hayır	171	28,84	8,87					

Tablo 7’de görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Engellilerle ilgili kurs vb aldınız mı? değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, Antrenörlerin tutumları ($p=,741$; $p>0,05$), öznel norm ($p=,364$; $p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,502$; $p>0,05$), davranışsal amaç ($p=,364$; $p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,436$; $p>0,05$) puan ortalamaları ile Engellilerle ilgili kurs vb alıp/almama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 8 _ Antrenörlerin Tutumları ile Engelli öğrencilere yönelik öğretim deneyiminiz var mı? Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Engelli öğrencilere yönelik öğretim deneyiminiz var mı?	n	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Evet	28	54,42	16,84	,031	,860	-,449	236	,654
	Hayır	210	55,80	15,00					
Davranışsal Amaç	Evet	28	4,78	1,83	1,046	,307	-,467	236	,641
	Hayır	210	4,99	2,22					
Öznel Norm	Evet	28	10,57	4,00	,241	,624	-,060	236	,952

	Hayır	210	10,61	3,92				
Davranışa Yönelik Tutum	Evet	28	11,57	3,63				
	Hayır	210	10,86	3,56	,179	,673	,988	,324
Algılanan Davranışsal Kontrol	Evet	28	27,50	10,24				
	Hayır	210	29,33	8,47	1,712	,192	-1,048	,296

Tablo 8’de görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Engelli öğrencilere yönelik öğretim deneyiminiz var mı? değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, Antrenörlerin tutumları ($p=,654$; $p>0,05$), öznel norm ($p=,952$; $p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,324$; $p>0,05$), davranışsal amaç ($p=,364$; $p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,296$; $p>0,05$) puan ortalamaları ile Engelli öğrencilere yönelik öğretim deneyiminiz var mı? değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 9 _ Antrenörlerin Tutumları ile Ailenizde engelli birey var mı? Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Ailenizde engelli birey var mı?	N	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Var	71	53,69	13,99					
	Yok	167	56,47	15,65	,780	,378	-1,294		,197
Davranışsal Amaç	Var	71	4,38	1,877					
	Yok	167	5,21	2,25	4,808	,029	-2,745		,007*
Öznel Norm	Var	71	10,63	3,59					
	Yok	167	10,60	4,07	3,381	,067	,052	236	,959
Davranışa Yönelik Tutum	Var	71	11,21	3,23					
	Yok	167	10,83	3,70	2,465	,118	,748		,455
Algılanan Davranışsal Kontrol	Var	71	27,46	8,63					
	Yok	167	29,82	8,65	,343	,559	-1,923		,056

Tablo 9’da görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Ailenizde engelli birey var mı? değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, antrenörlerin Ailenizde engelli birey var mı? değişkeni ile davranışsal amaç puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir.

($t(236)=-2,745;p=,007;p<0,05$). Bu sonuca göre ailesinde engelli birey olmayan antrenörlerin davranışsal amaç düzeyleri ($\bar{x}=5,21$) ailesinde engelli birey olan antrenörlere göre ($\bar{x}=4,38$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Antrenörlerin tutumları ($p=,197;p>0,05$), öznel norm ($p=,959;p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,455;p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,056;p>0,05$) puan ortalamaları ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 10 _ Antrenörlerin Tutumları ile Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey var mı? Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey var mı?	n	\bar{x}	sd	Levene Testi				
					F	p	t	df	p
Tutum	Var	67	47,64	15,04	3,356	,068	-5,373	236	,000**
	Yok	171	58,77	14,11					
Davranışsal Amaç	Var	67	4,01	1,67	14,954	,000	-4,378	236	,000**
	Yok	171	5,33	2,24					
Öznel Norm	Var	67	9,34	3,54	2,207	,139	-3,182	236	,002**
	Yok	171	11,11	3,96					
Davranışa Yönelik Tutum	Var	67	9,64	3,68	3,694	,056	-3,614	236	,000**
	Yok	171	11,45	3,40					
Algılanan Davranışsal Kontrol	Var	67	24,64	9,58	13,999	,000	-5,241	236	,000**
	Yok	171	30,87	7,66					

Tablo 10'da görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey var mı? değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi analizine göre, antrenörlerin Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey var mı? değişkeni ile davranışsal amaç puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($t(236)=-4,378;p=,000;p<0,01$). Bu sonuca göre Yakın arkadaşı engelli olmayan antrenörlerin davranışsal amaç düzeylerinin ($\bar{x}=5,33$) Yakın arkadaşı engelli olan antrenörlerin göre ($\bar{x}=4,01$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Antrenörlerin tutumları ile Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey olup/olmama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($t(236)=-5,373;p=,000;p<0,01$). Bu sonuca göre Yakın arkadaşı engelli olmayan antrenörlerin tutum düzeylerinin ($\bar{x}=58,77$) Yakın arkadaşı engelli olan antrenörlere göre ($\bar{x}=47,64$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Öznel norm alt boyut puanları ile Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey olup/olmama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($t(236)=-$

3,182;p=,000;p<0,01). Bu sonuca göre Yakın arkadaşı engelli olmayan antrenörlerin öznel norm düzeylerinin ($\bar{x}=11,11$) Yakın arkadaşı engelli olan antrenörlere göre ($\bar{x}=9,34$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Davranışa yönelik tutum alt boyut puanları ile Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey olup/olmama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ((t(236)=-3,614;p=,000;p<0,01). Bu sonuca göre Yakın arkadaşı engelli olmayan antrenörlerin Davranışa yönelik tutum düzeylerinin ($\bar{x}=11,45$) Yakın arkadaşı engelli olan antrenörlere göre ($\bar{x}=9,64$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Algılanan davranışsal kontrol alt boyut puanları ile Yakın arkadaşlarınızdan engelli birey olup/olmama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ((t(236)=-5,241;p=,000;p<0,01). Bu sonuca göre Yakın arkadaşı engelli olmayan antrenörlerin algılanan davranışsal kontrol düzeylerinin ($\bar{x}=30,87$) Yakın arkadaşı engelli olan antrenörlere göre ($\bar{x}=24,64$) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 11 _ Antrenörlerin Tutumları ile Yaş Değişkenine Göre Analizi

Ölçek ve Alt Boyutları	Yaş	n	\bar{x}	sd	df	F	p
Tutum	18-24	223	55,65	15,37		0,001	,999
	25-31	12	55,50	13,86			
	31-36	3	55,33	10,01			
Davranışsal Amaç	18-24	223	5,03	2,18		1,988	,139
	25-31	12	4,25	2,00			
	31-36	3	3,00	,00			
Öznel Norm	18-24	223	10,60	3,89	2 235	,865	,423
	25-31	12	11,33	4,57			
	31-36	3	8,00	3,60			
Davranışa Yönelik Tutum	18-24	223	10,91	3,57		,501	,607
	25-31	12	10,91	3,65			
	31-36	3	13,00	4,00			
Algılanan Davranışsal Kontrol	18-24	223	29,09	8,83		,099	,906
	25-31	12	29,00	6,82			
	31-36	3	31,33	5,50			

Tablo 11’de görüldüğü gibi, hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri eğitmeye yönelik tutum ortalama puanları ile Yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizine göre, Antrenörlerin tutumları (p=,999; p>0,05), öznel norm

($p=,423;p>0,05$), davranışa yönelik tutum ($p=,607;p>0,05$), davranışsal amaç ($p=,139;p>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=,906;p>0,05$) puan ortalamaları ile antrenörlerin yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

TARTIŞMA

Hizmet öncesi antrenör tutumları, antrenör adaylarının kapsayıcı eğitim konusunda eksikliklerini ortaya koymaktadır. Özellikle engellilerde bireylerin kapsayıcı eğitim ortamlarında var olmalarından hizmet öncesi antrenörlerin istekli olmadığı ve bununda çeşitli değişkenlere bağlı olduğu gerçeği bağlamla örtüşmektedir. Antrenör adaylarının engelli öğrencileri öğretme tutumları Türkiye’de daha önce araştırılmamış olması literatürde yapılacak tartışmanın öğretim boyutuna dolayısı ile öğretmenlerle yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Hizmet öncesi antrenörlerin tutumlarını ölçen bütünsel bir araştırma ihtiyacı olduğu konusu açıktır. Dolayısı ile mevcut çalışma Hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri öğretmelerine yönelik tutumlarını araştırmış ve incelemiştir. Planlanmış davranış teorisi (Ajzen, 1985; 1991) beden eğitiminde engelli öğrencilere yapılandırıcı öğretim hakkındaki öğretmenlerin tutumlarını anlamak ve açıklamak için uygun bir çerçeve sağlayan geliştirilmiş ölçek ile hizmet öncesi antrenör tutumları incelenmiş, literatür bilgisi ile değerlendirilerek sunulmuştur. Çalışmada bazı demografik değişkenlerin, hizmet öncesi antrenör tutumlarının öğretim davranışları ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Antrenör adaylarının engellilerde beden eğitimi ve spor dersi alıp almama durumu, cinsiyeti, özel eğitim dersi alıp almama durumu, ailelerinde engelli birey olup olmama ve yakın arkadaşlarında engelli birey olup olmama durumu değişkenleri bunlardandır. Ölçek alt boyutları antrenör adaylarının davranışlarını açığa çıkarmada önemlidir. Değişkenlere göre hizmet öncesi antrenörlerin tutumları arasındaki ilişki aşağıda ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Yaş değişkenine bakıldığında çalışmamızda herhangi bir boyutta anlamlılığa rastlanmamıştır. Rizzo ve Vispoel, (1991) yapmış oldukları çalışmada yaş ve tutum arasında anlamlı farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Bunun tersi yönünde Schmid-Gotz ve ark (1994) çalışmalarında genç öğretmenlerin kaynaştırma derslerine uyumunu yaşı ileri olan öğretmenlerden daha olumlu bulmuşlardır. Ayrıca Rizzo ve Kirkendall, (1995) yaptıkları çalışmada yaş ile öğretmen tutumları arasında önemli negatif korelasyon bulmuştur. Yaşı büyük olan öğretmenler davranışsal bozukluğa sahip öğrencileri öğretmeye yönelik olumlu tutum sergilemişlerdir. Çalışmamızda hizmet öncesi antrenörlerin yaş aralıklarının birbirine çok yakın olduğu ve bu yakınlıktan kaynaklanan aldıkları hizmet öncesi ve dışarıdan eğitimlerin eşit olabileceği görüşüne dayanarak anlamlı bir farklılık olmadığı yönünde kanaate varılmıştır. Mevcut çalışmada hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri öğretmeye yönelik cinsiyet değişkenine göre ölçeğin sadece davranışsal amaç alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur. (Folsom-Meek ve Rizzo, 2002; Rizzo ve Vispoel, 1991; Columna ve Ark, 2016). Bu farklılık erkek antrenör adayların kadın adaylara göre daha olumlu tutum sergiledikleri yönünde karşımıza çıkmaktadır. Davranışsal amaç gelecekte davranışı gerçekleştirmenin güçlü yordayıcısı olarak nitelendirilmiştir (Ajzen, 1991). Buradan yola çıkarak olumlu tutum sergileye antrenör adaylarının

gelecekteki kapsayıcı eğitim sınıflarında olumlu tutum davranışlarına devam edeceği öngörüsü yaratılabilir. Ayrıca literatürde kadın öğretmen adaylarının engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutumlarının erkek öğretmen adaylarından daha olumlu olduğu yönünde çalışmalar mevcuttur (Hodge ve Jansma, 2000; Folsom-Meek, Nearing, Groteluschen ve Krampf, 1999). Aynı zamanda hiçbir cinsiyet farklılığından bahsetmeyen çalışmalarda vardır (Beyazoğlu, Özbek, 2020; Hodge ve Ark., 2002; Patrick,1987; Kowalski ve Rizzo, 1996). Hizmet öncesi eğitimde engellilerde beden eğitimi ve spor dersi alan antrenör adaylarının tutumları ölçeğin davranışa yönelik tutum alt boyutunda kapsayıcı eğitim ortamlarında engelli öğrencilere anlamlı öğrenme deneyimleri sunma konusunda önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Davranışa yönelik tutum, bir kişinin davranışı genel olarak değerlendirmesidir (Ajzen, 1985). İnsanların karar verilen davranışa katılma ya da katılmama kararlarını yönlendiren tutumsal düşünceler hakkında somut bilgi sağlar (Ajzen, 2004). Bu bağlamda hizmet öncesi antrenörlerinin engelliler yönelik öğretim tutumları kolektif yapıdadır. Hizmet öncesi aldıkları bu eğitim engelli öğrencilere olumlu bakış açısı sunmalarını sağlamıştır. Literatürde alından ders sayısı da dahil olmak üzere lisans öğretmen hazırlığının öğretmenlerin engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutumları üzerine önemli bir faktör olduğunu görülmektedir (Mendoza, 2008). Başka bir çalışmada akademik hazırlık ve öğrencilerin algılanan öğretim yeterliliğini arttırabilecek uygulamalı deneyimler sunan lisans hazırlığı ile engelli bireylere karşı öğretmenlerin daha olumlu tutum sergilemeleri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Jansma ve Shultz , 1982; Block ve Rizzo, 1995; Marston ve Leslie , 1983; Sherrill, 1993; Rizzo, Davis ve Toussaint, 1994; Sherrill ve Ark,1994; Block, 1994; Davis ve Burton, 1991). Ayrıca ağır engelli öğrencilere öğretimle ilgili yapılan araştırmada öğretmenlerin olumlu tutumlarının alınan özel eğitim dersi ile ilgili olduğu gösterilmektedir (Block ve Rizzo, 1995). Engelli bireylerin kapsayıcı eğitim ortamlarına daha etkin ve anlamlı şekilde dahil edilmesini sağlamak için üniversitelerin lisans eğitimlerinde etkili dersler ve uygulamalı deneyimler sunmaları gerekmektedir (Di Nardo ve Ark, 2014). Hizmet öncesi eğitimde ailelerinde engelli birey olan antrenörlerin ölçeğin alt boyutlarından sadece davranışsal amaç boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur. Ailelerinden engelli birey olmayan antrenör adaylarının, ailelerinde engelli birey olan antrenör adaylarına göre engelli öğrencilere eğitim verme konusunda daha olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir. Antrenör adaylarının gelecekteki davranışlarının güçlü yordayıcısı (Ajzen, 1991) olan davranışsal amaç boyutunda engelsiz aile bireyleri olan çoğunlukta olumlu tutum sergilemesi engelli bireylerin aile bireylerine yaşatabileceği olumsuz psikolojik tutumla ilişkili olabilir. Literatürde bu yönde bir bilgi bulunamamıştır. Aksi olarak düşünüldüğünde Beyazoğlu ve Özbek (2020) yapmış oldukları çalışmada öğretmen adaylarının ailelerinde engelli birey olup olmama durumuna yönelik tutumlarında herhangi bir anlamlılığa rastlanmamıştır. Yakın arkadaşlar arasından engelli birey olup olmama değişkenine bakıldığında toplam tutum dahil olmak üzere dört alt boyutta (davranışsal amaç, öznel norm, davranışa yönelik tutum, algılanan davranışsal kontrol) anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Bu anlamlılık yakın arkadaşları arasında engelli birey olmayan antrenör adaylarının engelli bireyleri öğretmeye yönelik tutumlarının olumlu olduğu yönündedir. Arkadaşları arasında engelli birey buluna kişilerin öğretmeye yönelik olumlu tutum sergilememesinin öğretim ortamlarında kapsayıcı eğitim eksikliğinden kaynaklı bu kişilere yönelik olumsuz tutum yatabilir. Çalışmamızda Hizmet öncesi antrenörlerin engelli

öğrencileri öğretmeye yönelik tutumlarına ilişkin görüşlerinde hizmet öncesi dönemde engellilerde beden eğitimi ve spor kapsamında kurs /ders vb. eğitim alıp almama değişkenine göre tutum ölçeğinin tüm boyutlarında anlamlı farklılığa rastlanamamıştır. Bu durum hizmet öncesi dönemde ve mesleğe atılmamışlık durumu ile ilişkilendirilebilir. Antrenörlerin kapsayıcı eğitim ortamlarına girmeden önce hizmet içi eğitim ve destek almaları tutumlarını olumlu etkileyecektir (Block, 1994). Yapılan çalışmalara göre alınan ders sayısı da dahil olmak üzere öğretmen hazırlığının öğretmenlerin engelli bireyleri öğretmeye yönelik tutumları üzerinde önemli bir faktör olduğunu bulmuştur (Rizzo ve Vispoel, 1991; Mendoza, 2008). Kudlacek ve ark., (2002) çalışmalarında uzman uyarlanmış beden eğitimi öğretmenleri normal beden eğitimi öğretmenlerine göre daha olumlu tutuma sahip olduğunu söylemiştir. Ayrıca yapılan bir çalışmada uyarlanmış fiziksel aktivite kurslarına beden eğitimi öğretmenlerinin katılımının engelli bireyleri derslerine dahil etmede öğretmenlerin tutumlarını olumlu etkilediği bulunmuştur (Hutzler, 2003). Engellilere yönelik öğretim deneyimi değişkenine bakıldığında hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencilere öğretmeye yönelik tutumlarına ilişkin görüşlerinde herhangi bir anlamlılığa rastlanmamıştır. Yine bu durum henüz antrenör adaylarının tecrübelerinin olmayışı ve hizmet öncesi eğitimdeki staj deneyimlerinin eksikliğinden kaynaklanabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak kapsayıcı eğitimde istisnai durumlara sahip öğrenciler için her çocuğun en heterojen ve uygun ortamlara yerleştirilme ve öğretim ve destek yoluyla azami ölçüde eğitim alabileceğini taahhüt eden eşitlik sistemine ihtiyacı vardır. Bu sistem öğrencileri aileleri ve eğitimcileri kapsar. Hizmet öncesi eğitimde antrenörler için staj deneyimi önemlidir çünkü üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını değiştirebilir ve engelli öğrencilerle çalışma yeterliklerini artırabilir (Hodge, Davis, Woodard ve Sherrill, 2002; Hodge, Tannehill ve Kluge, 2003). Bunun için ihtiyaç duyulan şey hizmet öncesi eğitimde engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanabilecek çeşitli alternatif müfredat modellerinin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. Eğer engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını ve müfredat taleplerini karşılamak için bazı alternatif modeller mevcut olursa, antrenör adaylarının hem engelli hem de engelsiz öğrencilere kapsayıcı eğitim ortamlarında eğitim verme konusunda olumlu tutum sergilemelerine yardımcı olunabilir. Mahalle okullarında yüksek kaliteli, yaşa uygun ve genel eğitim sınıflarında birlikte eğitilerek tüm öğrenme olanaklarını karşılayan eğitim sistemi yaratmanın yolu çok önemli olan hizmet öncesi eğitimden geçer.

KAYNAKÇA

Ajzen I (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In Action control (pp. 11-39). Springer, Berlin, Heidelberg.

Ajzen I (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In Action control (pp. 11-39). Springer, Berlin, Heidelberg.

Ajzen I (1991). Organization behavior and human decision.

Ajzen I (2004). Icek Ajzen: Homepage. Retrieved September, 29, 2007.

Beyazoğlu G., Özbek O. (2020). Beden eğitimi öğretmenlerinin engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutumları. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Block Me (1994). Why all students with disabilities should be included in regular physical education. Palaestra, 10(3), 17-25.

Block Me, Rizzo Tl (1995). Attitudes and attributes of physical educators associated with teaching individuals with severe and profound disabilities. Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps, 20(1), 80-87.

Block Me, Rizzo Tl (1995). Attitudes and attributes of physical educators associated with teaching individuals with severe and profound disabilities. Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps, 20(1), 80-87.

Columna L, Hoyos-Cuartas La, Foley Jt, Prado-Perez Jr, Chavarro-Bermeo Dm, Mora Al, Rivero I (2016). Latin American physical educators' intention to teach individuals with disabilities. Adapted Physical Activity Quarterly, 33(3), 213-232.

Davis We, Burton Aw (1991). Ecological task analysis: Translating movement behavior theory into practice. Adapted Physical Activity Quarterly, 8(2), 154-177.

Di Nardo M, Kudláček M, Tafuri D, Sklenaříková J (2014). Attitudes of preservice physical educators toward individuals with disabilities at University Parthenope of Napoli. Acta Gymnica, 44(4), 211-221.

Erişim

Linki:

https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/antrenorluk-egitimi-cekirdek-egitimi-programi.pdf

Folsom-Meek Sl, Rizzo Tl (2002). Validating the physical educators' attitude toward teaching individuals with disabilities III (PEATID III) survey for future professionals. Adapted Physical Activity Quarterly, 19(2), 141-154.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Folsom-Meek, S. L., Groteluschen, W., Krampf, H., & Nearing, R. J. (1999). Effects of academic major, gender, and hands-on experience on attitudes of preservice professionals. Adapted Physical Activity Quarterly, 16(4).

George D, Mallery M. (2010). SPSS for windows step by step a simple guide and reference, 17.0 update, (10. Ed.), Boston, Pearson;

Hodge Sr, Davis R, Woodard R, Sherrill C. (2002). Comparison of practicum types in changing preservice teachers' attitudes and perceived competence. Adapted Physical Activity Quarterly, 19(2), 155–171.

Hodge Sr, Jansma P (2000). Physical education majors' attitudes toward teaching students with disabilities. Teacher Education and Special Education, 23, 211-224.

Hodge, S. R., Tannehill, D., & Kluge, M. A. (2003). Exploring the meaning of practicum experiences for PETE students. Adapted physical activity quarterly, 20(4), 381-399.

Hutzler Y (2003). Attitudes toward the participation of individuals with disabilities in physical activity: A review. Quest, 55, 347–373. doi:10.1080/00336297.2003.10491809

Jansma P, Schultz B (1982). Validation and use of a mainstreaming attitude inventory with physical educators. American Corrective Therapy Journal.

Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Kowalski Em, Rizzo TI (1996). Factors influencing preservice student attitudes toward individuals with disabilities. Adapted Physical Activity Quarterly, 13(2), 180-196.

Kudláček M, Sherrill C, Válková H (2002). Components/indicators of attitudes toward inclusion of students with physical disabilities in pe in the atipdpe instrument/scale for prospective czech physical educators. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Gymnica, 32(2).

Lin HJ, Shao KT. The development of subtidal fouling assemblages on artificial structures in Keelung harbour in Northern Taiwan. Zoological Studies 2002; 41(2): 170-182.

Marston, R., & Leslie, D. (1983). Teacher perceptions from mainstreamed versus non-mainstreamed teaching environments. Physical Educator, 40(1), 8.

Mendoza Laiz N (2008). La formación del profesorado en educación física con relación a las personas con discapacidad. Psychosocial Intervention, 17(3), 269-279.

Patrick Gd (1987). Improving attitudes toward disabled persons. Adapted Physical Activity Quarterly, 4(4), 316-325.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Perry L.M, Shao AT. Market orientation and incumbent performance in dynamic market. *European Journal of Marketing*, 2002; 36(9): 1140-1153

Rizzo Tl, Davis We, Toussaint R (1994). Inclusion in Regular Glasses: Breaking from Traditional Curricula. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 65(1), 24-47.

Rizzo Tl, Kirkendall Dr (1995). Teaching students with mild disabilities: What affects attitudes of future physical educators?. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 12(3), 205-216.

Rizzo Tl, Vispoel Wp (1991). Physical Educators' Attributes and Attitudes Toward Teaching Students With Handicaps. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 8(1).

Schmidt-Gotz E, Doll-Tepper G, Lienert C (1994). Attitudes of university students and teachers towards integrating students with disabilities in regular physical education classes. *Physical Education Review*, 17(1), 45-57.

Sherrill C (1993) *Adapted physical activity, recreation, and sport: Crossdisciplinary and lifespan* (4th ed.). Dubuque, IA: Wm C. Brown.

Sherrill C, Heikinaro-Johansson P, Slininger D (1994). Equal-status relationships in the gym. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 65(1), 27-56.

Stewart, D., & Mickunas, A. (1990). *Exploring phenomenology: Guide to field & its literature*.

Yüksek Öğretim Kurumu, (2021). Erişim Tarihi: 01.04.2022

https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/antrenorluk-egitimi-cekirdek-egitimi-programi.pdf

ICMUSS

Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Suyun Metabolik Döngüsü: Materyal Akış Analizi

İsmet AKBAŞ¹

Öz

Sanayileşmeyle birlikte aşırı ve hızlı kentleşme, çevresel kaynaklarında hızla tükenmesine sebep olmaktadır. Kentsel metabolizma kavramı, kent sistemi içinde malzeme ve enerji verimliliğinin sağlanması kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle kentsel metabolizma kavramı, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kent açısından önemlidir. Kentsel metabolik süreçler, çevresel kaynaklar açısından üretim ve tüketim aşamalarını ortaya koymaktadır. Kent metabolizması, çevresel kaynakların kent sistemi içinde muhasebeleştirilmesiyle kentsel planlama ve politikaların gelişimini destekleme konusunda nesnel veriler sağlamaktadır. Bu çalışmada su metabolizması kentsel metabolik döngü açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda covid-19 sürecinde Türkiye’de kentsel alanlarda üretim ve tüketim süreçlerinde kullanılan suyun ne kadarının metabolik döngüye dâhil edilebileceği değerlendirilmektedir. Bu amaçla, söz konusu metabolik döngünün değerlendirilmesi ve kentsel sistemdeki kaynak akışının sistematik olarak değerlendirilmesi için Malzeme Akış Analizi kullanılmıştır. Malzeme Akış Analizi, şehirlerin kaynak girdi ve çıktılarını ölçmek, kaynak ve çevre yönetimini desteklemek için etkili bir analiz yöntemidir. Bu çalışmada, Türkiye’de kentsel alanlarda kullanılan suyun metabolik süreçleri değerlendirilmekte ve çevre üzerinde yarattığı baskı ortaya konulmaktadır. Materyal akış analizi çerçevesinde Türkiye’de kentsel alanlarda kullanılan suyun bakımından suyun metabolik döngüsünde başarılı sonuçlar alındığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Metabolizma, Sürdürülebilir Çevre, Sürdürülebilir Kent, Su, Covid-19

Giriş

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni üretim ve tüketim alışkanlıkları beraberinde kentsel alanların hızla büyümesine yol açmıştır. Hızlı ve aşırı kentleşmenin kentsel alanlarda yarattığı nüfus yığılması sonucunda çevresel kaynakların sürdürülemez şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Kentsel sistem içinde üretim ve tüketim süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan yapay ve verimsiz metabolik süreçler insan yaşamını da olumsuz yönde etkilemektedir. Kırdan kopan nüfusun, kentsel alanlara akın etmesi sonucunda hızlı ve aşırı şekilde büyüyen kentlerin çevresel kaynaklar üzerindeki baskıyı da aynı

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Orcid: 0000-0001-9809-1964

oranda arttırmıştır. Kentsel metabolizma kavramı, üretim ve tüketim süreçleri sonucunda kent sisteminin çıktıları olan atık ve atıkların geri dönüştürülmesi süreçlerini içine alan ve kentlerde kaynak akışının döngüsel olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda kentsel metabolizma insan faaliyetleri sonucunda kent sistemi içinde madde ve enerji akışlarını inceleyen ve söz konusu akışın sürdürülebilirliğine odaklanan bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır.

Her geçen gün kentsel sistemler de kalkınma ile ekoloji arasındaki denge artan ihtiyaçlar nedeniyle bozulmaktadır. Wolman kentsel metabolizma kavramıyla özellikle kentsel alanlarda enerji ve kaynak akışının nasıl gerçekleştiğini ortaya koymak için kullanmıştır (Wolman, 1965, s. 186). Kentsel sistem ihtiyaç duyduğu kaynakları kullanarak sistemin talep ettiği çıktıları dönüştürmektedir. Ancak kentsel sistem, bu akış içinde aynı zamanda kendi atıklarının üretmektedir. Bu bağlamda kentsel metabolizma kavramı, üretim ve tüketim süreçleriyle atık üretimi arasındaki ilişkiyi anlamamızı kolaylaştırmaktadır (Schiller, 2009: 1677-1678). Ayrıca kentsel sistemin varlığını nasıl sürdürdüğünü açıklayan önemli bir kavramdır. Kentsel sistemin varlığını sürdürülebilmesi için hammadde ve malzeme akışı doğrusal şekilde hareket etmemesi gerekmektedir (Moffatt, 2000: 360-361). Özellikle günümüzde yaşamakta olduğumuz ekolojik kriz ve kaynak yetersizliğinin en önemli nedeni metabolik sürecin doğrusal olmasıdır. Çevrenin sunduğu kaynaklar hem insanlığın varlığını sürdürülebilmesi ve hem de ekonomik faaliyetlerin devamlılığı açısından vaz geçilmez unsurlardır (Perrotti ve Stremke, 2018: 5-7). Çevresel kaynakların sürdürülebilirliği ve ihtiyaçlara cevap verebilmesi için döngüsel metabolik akışlarla mevcut doğal kaynaklar sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu bağlamda kentsel metabolizmada, akış veya döngü su, hammadde, enerji ve gıda olarak dört temel başlık etrafında analiz edilebilmektedir.

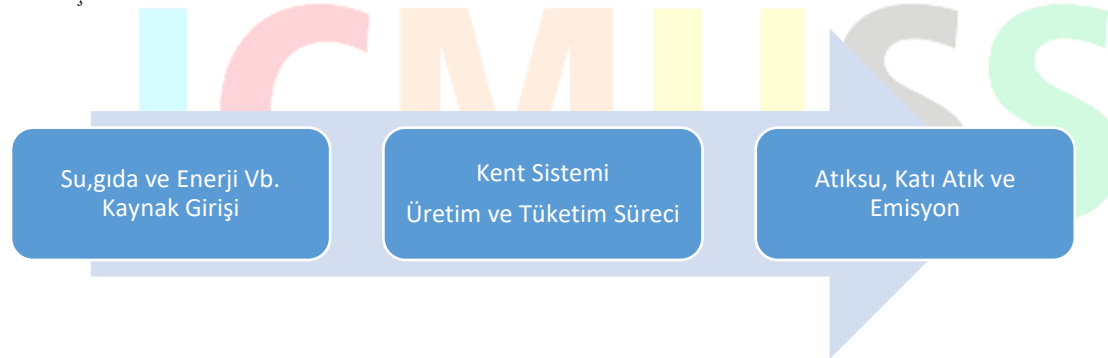
Bu çalışmada kentsel sistem içinde suyun metabolik döngüsü incelenmektedir. Bu amaçla Türkiye’de kent sistemi içinde üretim ve tüketim süreçlerinde kullanılan suyun kaynak açısından çekildikleri alanları miktar açısından değerlendirmek ve atık suyun ne kadarının metabolik döngüyle, tekrar sisteme dâhil edildiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda verilerin değerlendirilmesi ve kentsel metabolik akışların izlenebilmesi için Materyal Akış Analizi (MFA) kullanılmıştır. Materyal akış analizi, çevresel sürdürülebilirlik konusunda çevresel politikaların belirlenmesi ve kaynak yönetimi için kullanılmaktadır. Materyal akış analizi, kentsel sistemlerin ihtiyaç duyduğu kaynak giriş ve çıkışlarının değerlendirilmesi ve çevre yönetimi açısından etkili bir analiz olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada yapılan materyal akış analiziyle, Türkiye özelinde üretim ve tüketim sürecinde kullanılan suyun kaynak akışlarının izlenmesi ve kentsel sistemin çevre üzerinde yarattığı baskı değerlendirilmiştir.

Kavramsal Açından Kentsel Metabolizma

Sanayileşme sürecinin kentsel alanlarda yarattı sonuçları eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek için çevre-insan ilişkisi içinde çevresel kaynak akışlarını tanımlamak için ilk olarak Karl Marx tarafından kentsel metabolizma kavramı ortaya atılmıştır (Zhang, 2013: 468; Wolman, 1965: 55). Daha sonra Wolman tarafından kentsel metabolizma kavramı, sanayileşmenin beraberinde getirdiği kentsel sorunların somutlaştırmak ve sorunlara cevap verebilmek için yeniden gündeme getirilmiştir. Wolman bu amaçla kalabalık Amerikan kentlerindeki çevresel kaynakların akışlarını muhasebe temelli analizlerle

değerlendirmiştir. Wolman yaptığı analizle su, gıda, enerji gibi girdiler ile kentsel alanlarda üretim ve tüketimden kaynaklanan atıksu, katı atık ve hava kirliliği gibi kent içinde ortaya çıkan çıktıları ortaya koymuştur (Wolman, 1965: 179-185). Bu sayede kent alanlar genişledikçe artan nüfusa bağlı olarak kaynak yetersizlikleri ve çevresel sorunların katlanarak arttığı somutlaştırılarak ortaya konulmaktadır. Sanayi kentlerinin doğal sonucu olarak aşırı ve yüksek nüfus nedeniyle metabolik akışları sürdürülemez olması ve kaynak verimliliğinin düşük olmasından dolayı kentsel alanlarda insan yaşamını da olumsuz etkilemektedir (Castán vd., 2012: 854; Huang ve Chen, 2009: 81; Schurig ve Turan, 2022: 162-163). Bu bağlamda kentsel metabolizma kavramı enerji, su ve gıda gibi kentsel sistemlerin devamlılığı için zorunlu girdiler ile üretim ve tüketim süreçleri sonucunda ortaya çıkan atıkların dönüştürülmesi ve ortadan kaldırılması aşamalarında ortaya çıkan teknik, ekonomik ve toplumsal sonuçların toplamı olarak tanımlanabilir (Collins ve Flynn, 2007: 298; Wang, 2022: 6-9). Bu nedenle her geçen gün kentsel metabolizma kavramı önemini arttırmaktadır.

Canlı metabolizmalarında olduğu gibi kentsel metabolizma varlığını devam edebilmesi ve hayatta kalabilmesi için dışarıdan gıda ve su gibi girdilere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle heterofik bir yapıya sahip olan kentler açık bir sistem olarak, ihtiyaç duyduğu bu kaynakları sürekli olarak karşılamak zorundadır (Bahers vd., 2022: 3-4; Niza vd., 2009: 386; Tarr, 2002: 514). Heterofik canlılarda olduğu gibi kentsel sistemler ihtiyaç duydukları enerji ve kaynakları çevrenin sağladığı kaynaklarda karşılamak zorundadır (Moravej vd., 2022: 5-8). Bu nedenle çevresel kaynakların sürdürülebilirliği kentsel sistemlerin devamlılığı açısından önemlidir. Kentsel sistemlerde kaynak ve enerji akış süreçlerinin kontrol edilmesi ve denetlenmesi kentsel alanlarda gerçekleşen üretim ve tüketim aşamalarının sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Kentsel metabolizmada, kentsel süreçler bu sebeple iki aşamada değerlendirilmektedir (Bahers vd., 2018: 687; Cárdenas ve Perrotti, 2022: 7-9; Newman, 1999: 223). İlk aşama, kentsel alanda yaşayan nüfusun talep ve ihtiyaçları kaynak ve enerji gibi ihtiyaçları belirlemektedir İkinci aşama ise kentsel faaliyetler sonucunda ortaya çıkan atık ve atıkların geri dönüştürülmesini ifade etmektedir.

Şekil 1. Doğrusal Kentsel Metabolik Akış

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

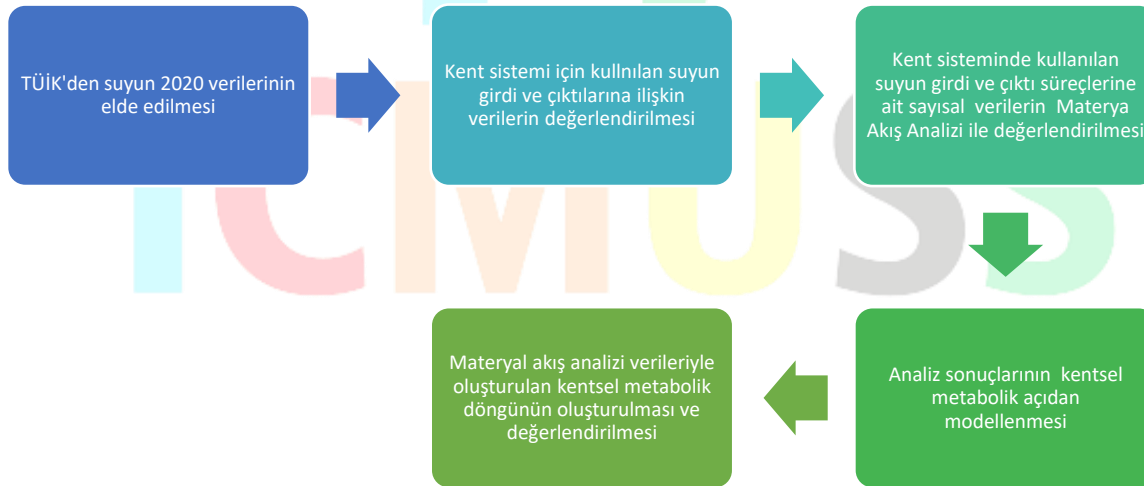
Bu nedenle başlangıçta şekil 1’de görüldüğü gibi doğrusal bir metabolik süreç ile çevresel ve kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle 2000’li yılların

başından itibaren döngüsel kentsel metabolik yaklaşımın önem kazandığı görülmektedir. Kentsel alanlarda artan nüfusla birlikte kent sistemlerinin çevresel analizlerinde ekonomik ve toplumsal değişkenlerinde ele alınması önemlidir. Kentler, kentsel nüfusun sınırsız ihtiyaçlarının karşılamak için çevresel kaynaklara yoğun şekilde kullanmaktadır. Çevresel kaynakların yoğun şekilde kullanılması çevresel kaynaklarında hızla azalmasına neden olmaktadır. Kent ve çevre ekosisteminin devamlılığı için üretim ve tüketimden kaynaklı ortaya çıkan atıkların azaltılması ve kaynak sürdürülebilirliğini sağlamak için atıkların dönüştürülmesi ve tekrardan sisteme dâhil edilmesi gerekmektedir (Hoornweg ve Kennedy, 2012: 785; Schulz, 2007: 124; Scialpi ve Perrotti, 2022: 265-267). Bu bağlamda kentsel metabolizmada, akış veya döngü su, hammadde, enerji ve gıda olarak dört temel başlık etrafında analiz edilebilmektedir (Somma, 2022: 302-303).

Suyun Metabolik Döngüsü: Türkiye Analizi

Yöntem ve Bulgular

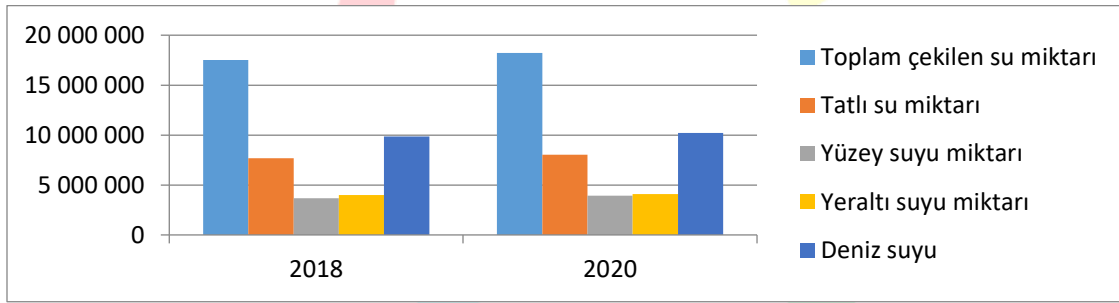
Sanayileşmenin beraberinde getirdiği hızlı ve aşırı kentleşme, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre açısından ciddi ekolojik ve ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Özellikle kentsel sistemin devamlılığının sağlamak için üretim ve tüketim süreçlerinde çevresel kaynakların akışlarının takip edilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması için önemli hale gelmiştir. Bu nedenle çevresel kaynakların sürdürülebilirliği kentsel sistemlerin devamlılığı açısından önemlidir. Kentsel sistemlerde kaynak ve enerji akış süreçlerinin kontrol edilmesi ve denetlenmesi kentsel alanlarda gerçekleşen üretim ve tüketim aşamalarının sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Bu amaçla Türkiye’de kentsel sistem içinde suyun metabolik döngüsü analiz edebilmek için TÜİK’den elde edilen 2020 yılına ait sayısal veriler kullanılmıştır.

Şekil 2. Türkiye’de Kent Sistemi İçinde Kullanılan Suyun Materyal Akış Analizi Süreci

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

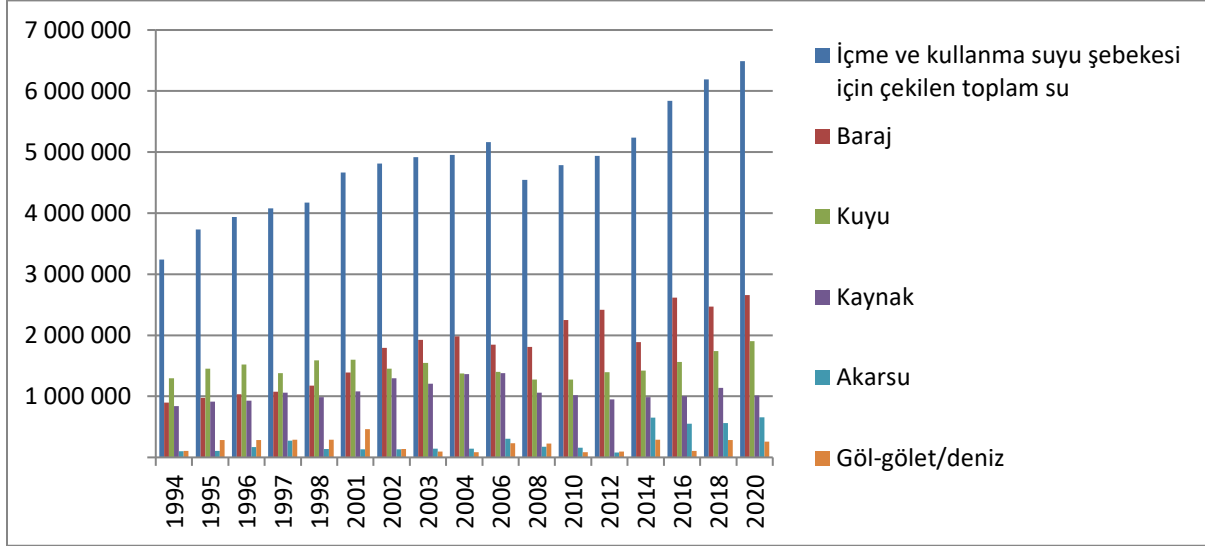
Türkiye’de kent sistemi içinde kullanılan suyun sayısal verileri kullanılarak yapılan, materyal akış analiziyle elde edilen veriler tablo ve şekiller oluşturularak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda materyal akış analizi ile suyun, kent sistemi içinde akışı modellenmiştir. Materyal akış analizi, belli bir uzayda ve zamanda tanımlanan bir sistem içinde girdileri oluşturan su, enerji gibi hammadde akışlarının sistematik şekilde değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ayres ve Kneese, 1969: 292; Mazzarella ve Amenta, 2022: 71-78; Schurig ve Turan, 2022: 163-164). Söz konusu analiz farklı disiplinleri bir araya getirerek özellikle çevre öncelikli bir yaklaşımla sürdürülebilir kalkınma ve çevreyi desteklemeyi amaçlamaktadır. Özetle materyal akış analizi ekolojik sürdürülebilirliği sağlamağa dönük olarak oluşturulacak politika ve yöntemlerin geliştirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır (Bahers vd., 2022: 5-6; Bringezu, 1997: 172-173). Bu analiz, özellikle kent sistemi içinde çevresel kaynakların girdi ve çıktı süreçlerinin takibini kolaylaştırarak, kaynak ve çevre yönetimini desteklemesi açısından önemli bir analiz yöntemidir (Cárdenas ve Perrotti, 2022: 6-7). Özellikle kent sistemi içinde üretim ve tüketim süreçlerinin ekoloji üzerinde yarattığı baskının değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Şekil 3. Kaynağına Göre Çekilen Su Miktarı (2018-2020) (m³)

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

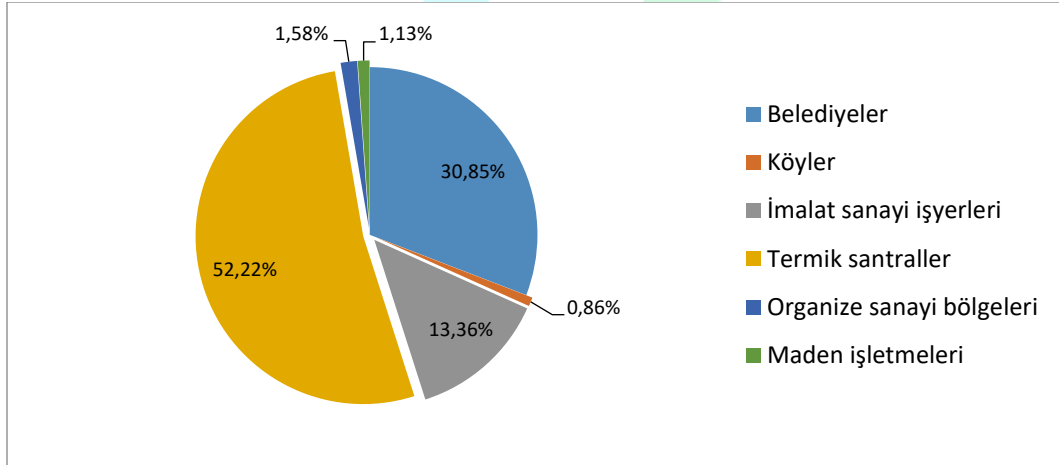
Kaynağına göre çekilen suyun 2020 verileri incelendiğinde belediye, köy ve imalat sanayinde ihtiyacı karşılamak için çekilen suyun %22,51’i yer altı tatlı su kaynaklarından, %21,47’si yüzey tatlı su kaynaklarından ve %56,02’si deniz suyundan karşılanmaktadır. Ancak belediye ve köy yerleşimlerinde deniz suyu kullanılmamakta, denizden çekilen suyun tamamı imalat sanayinde, termik santrallerde, maden ocaklarında ve organize sanayi bölgelerinde kullanılmaktadır. Toplam çekilen suyun kullanım alanlarına göre dağılımı incelendiğinde özellikle imalat sanayinde, termik santrallerde, maden ocaklarında ve organize sanayi bölgelerinde kullanılmak üzere çekilen suyun %56,02 denizlerden, %6,64’ü yüzey sularından ve %18,92’si yeraltı sularından karşılanmaktadır. Tatlı su ihtiyacını karşılamak için yüzey sularından çekilen suyun %93,27 belediyeler ve %0,09’u köyler tarafından kullanılmaktadır. Yer altı sularından çekilen toplam tatlı suyunda %71,05’i belediyeler ve %10,04’ü köylerde kullanılmaktadır.

Şekil 4. Belediyelerin İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi İçin Çekilen Suyun Kaynaklara Göre Dağılımı (m³)

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

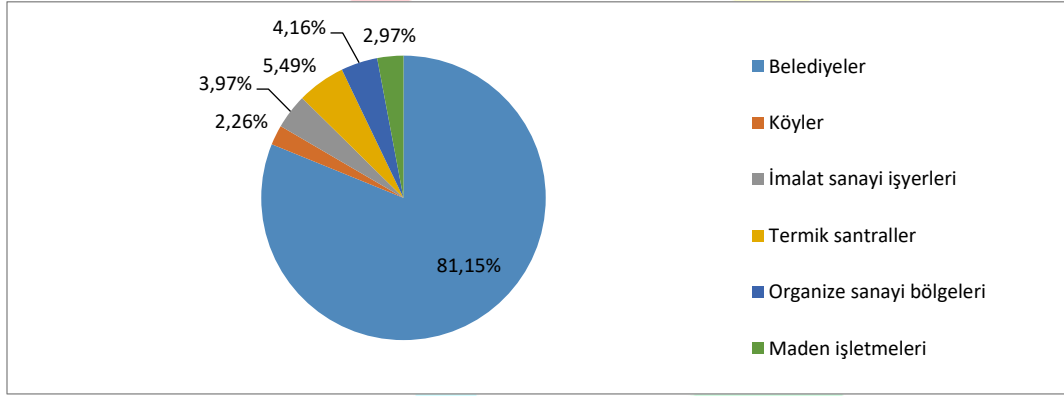
Belediyelerin içme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen suyun kaynaklara göre dağılımına bakıldığında %40,95'i barajlardan, %29,32'si kuyulardan, %15,6'sı kaynaklardan, %10,12'si akarsulardan ve %4,01'i göllerden karşılanmaktadır. Belediyelerin su ihtiyacını karşıladığı kaynakların yıllar içindeki dağılımına bakıldığında barajlardan ve kaynaklardan sağlanan tatlı su kaynaklarında sürekli bir artış olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Doğrudan Alıcı Ortamlara Deşarj Edilen Toplam Atıksu Miktar, (2020)(%)

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

Belediyeler, köyler, imalat sanayi işyerleri, termik santraller, OSB'ler ve maden işletmeleri tarafından ihtiyacı karşılamak 2020 yılında çekilen suyun %83,86'sı atık su olarak doğrudan alıcı ortamlara deşarj edilmiştir. 2020 yılı içinde alıcı ortamlara doğrudan deşarj edilen atık suyun %61,98'i soğutma suyu olarak alıcı ortamlara deşarj edilirken, %38,02'si soğutma suyu haricindeki doğrudan alıcı ortamlara deşarj edilen atık sularından oluşmaktadır. 2020 yılı içinde alıcı ortamlara doğrudan bırakılan atık suyun %52,22'si termik santraller, %30,85'i belediyeler, %13,36'sı imalat sanayi işyerleri, %1,58'i OSB'ler, %1,13'ü maden işletmeleri ve %0,86'sı köyler tarafından deşarj edilmiştir. 2020 yılı içinde soğutma suyu hariç doğrudan alıcı ortamlara deşarj edilen atıksuyun %81,15 belediyeler, %5,49'u termik santraller, %4,16'sı OSB'ler, %3,97'si imalat sanayi işletmeleri, %2,97'si maden işletmeleri ve %2,26'sı köyler tarafından deşarj edilmiştir.

Şekil 6. 2020 Yılı Soğutma Suyu Hariç Doğrudan Alıcı Ortamlara Deşarj Edilen Atıksu Miktarı, (%)

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

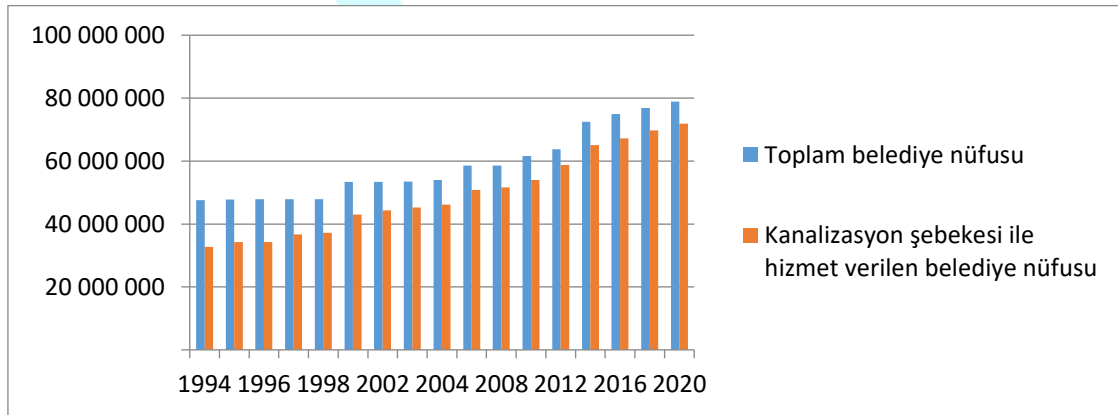
Belediyeler, köyler, imalat sanayi işyerleri, termik santraller, OSB'ler ve maden işletmeleri tarafından soğutma suyu dışından alıcı ortamlara deşarj edilen atık suyun %79,7'si arıtılarak alıcı ortamlara deşarj edilmiştir. 2020 yılı içinde kullanılmak üzere temin edilen suyun %54,81'i termik santraller, %24,53'ü hane halkı, %18,79'u imalat sanayi ve işletmeler ve %1,87'si maden işletmeleri tarafından kullanılmıştır. Hanehalkı kullanma ve içme suyu olarak ihtiyacının %98,6'sı belediye ve köy şebekelerinden temin etmektedir.

Tablo 1. Endüstriyel sektörlerde ve köylerde oluşan atıksu miktarı (2020) (m³)

	Doğrudan Alıcı Ortamlara Deşarj Edilen Atıksu Miktarı	Atıksu Şebekelerine Deşarj Edilen Atıksu Miktarı
İmalat sanayi işyerleri	2 043 365	268 588
Termik santraller	7 986 526	798
Maden işletmeleri	172 609	1 254
Köyler	131 302	5 014

Kaynak: Tablo Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

Tabloda görüldüğü üzere 2020 yılı içinde deşarj edilen atık suyun endüstriyel sektörlerde ve köylerde oluşan atıksuyun doğrudan alıcı ortamlara ve atıksu şebekelerinden deşarj edilen su miktarları incelendiğinde imalat sanayinde ortaya çıkan atık suyun %11,62'si, termik santrallerin %0,02'si, maden işletmelerinin %0,52'si ve köylerde %3,43'ü atıksu şebekelerine deşarj edilmektedir. Bu sonuçlar bize bu alanlarda sisteme giren suyun büyük bir kısmının atık su sistemi dışına doğrudan deşarj edildiğini göstermektedir.

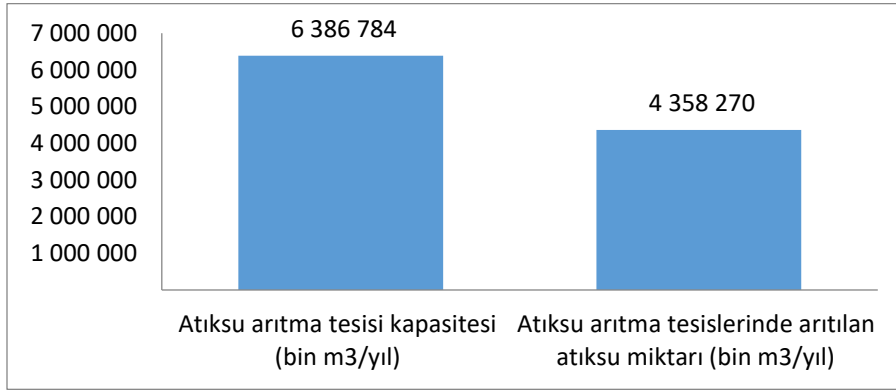

Şekil 7. Yıllara Göre Belediye Sınırları İçinde Nüfus ve Kanalizasyon Alt Yapısına Sahip Nüfus Verileri

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

2020 yılı içinde belediyeler tarafından çekilen, dağıtılan su ve deşarj edilen atık su miktarı incelendiğinde Türkiye genelinde çekilen suyun %43'ü ve dağıtılan suyun %53,51'i kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atıksu olarak deşarj edilmiştir. 2020 yılı verilerine göre belediye nüfusunun

%91,1'ine, köy nüfusunun %89,3'üne ve Türkiye nüfusunun %89,3'üne kanalizasyon altyapısına sahiptir. Ankara'da çekilen suyun %37,91'i ve dağıtılan suyun %49,22'si, kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atıksu olarak alıcı ortamlara bırakılmaktadır. İzmir'de çekilen suyun %44'ü ve dağıtılan suyun %53,21'i; İstanbul'da çekilen suyun %56,6'sı ve dağıtılan suyun %62,18'i; kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atıksu olarak alıcı ortamlara deşarj edilmektedir. 2020 yılında belediyeler tarafından kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atık suyun alıcı ortamlara göre dağılımları incelendiğinde, atık suyun %49,18'i akarsulara, %38,49'u denizlere, %12,34' diğ er ortamlara (Göl, Baraj ve arazi vb.) deşarj edildiği görülmektedir.

Şekil 8. Belediyelerin Atıksu Arıtma Tesisi Kapasiteleri ve Kullanılan Kapasite Miktarı Karşılaştırması (m³)

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

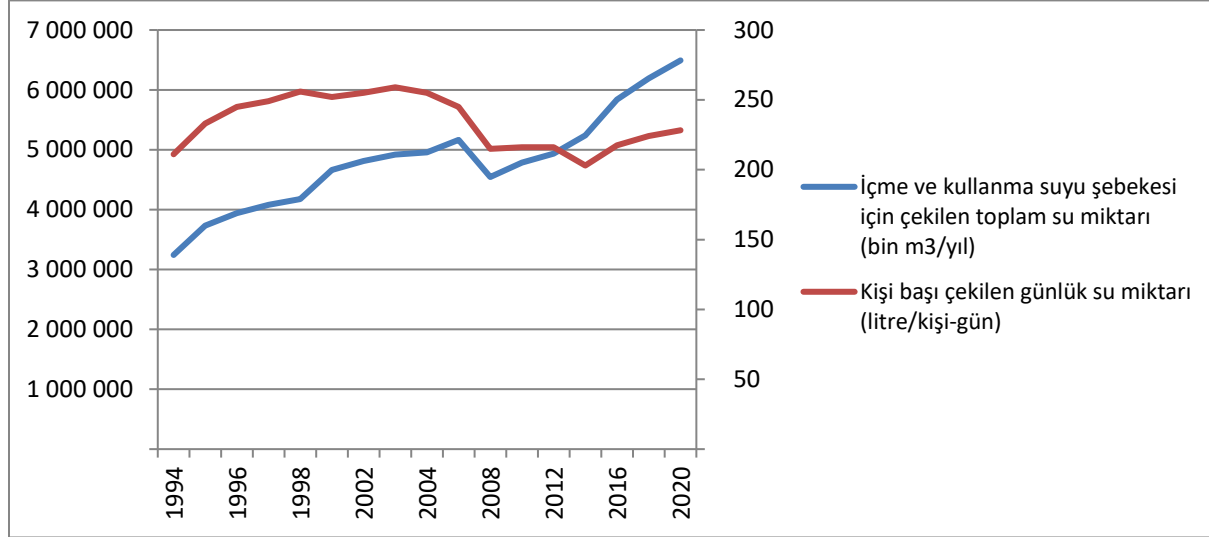
Belediyelerin sahip olduğu atıksu arıtma tesislerinin atıksu arıtma kapasitelerine göre arıttıkları su miktarı değerlendirildiğinde su arıtma tesislerinin kapasitelerinin %68,24'ünün kullanıldığı ve %31,76'lık kapasitelerini kullanmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun toplam belediye nüfusuna oranı ise %77,66'dır. Belediyelerde deşarj edilen kişi başı günlük atıksu miktarına bakıldığında günlük ortalama 189 litredir. Belediyelerin %2,94 atık sularını derin deniz deşarjı yapmaktadır. Belediyelerin %52,2'si atık su arıtma tesisine sahip olduğu ve toplam belediye nüfusunun %77,66'sına atıksu arıtma hizmeti verildiği görülmektedir.

Tablo 2. Atıksu Arıtma Tesislerinin Kapasiteleri Ve Arıtılan Su Miktarı (Bin m³)

	Belediyeler	İmalat sanayi işyerleri	Termik santraller	Maden işletmeleri	Organize sanayi bölgeleri
Toplam atıksu arıtma tesisi kapasitesi (bin m ³)	6 386 784	702 119	54 145	41 913	429 452
Atıksu arıtma tesislerinde arıtılan atıksu miktarı (bin m ³)	4 358 270	342 533	16 325	15 733	258 676
Atıksu arıtma tesislerinde kullanılmayan miktar (bin m ³)	2 028 514	359 586	37 820	26 180	170 776

Kaynak: Tablo Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

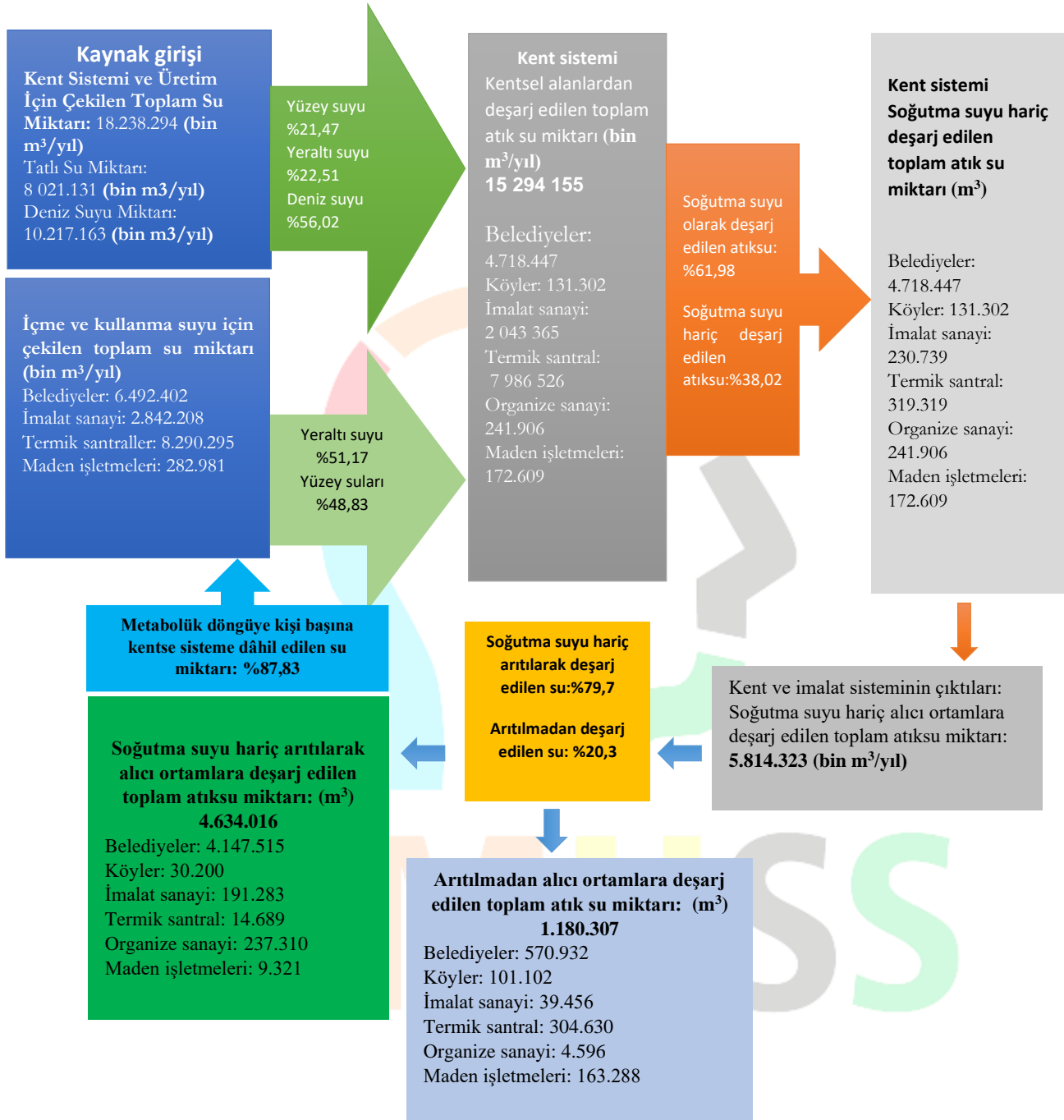
Arıtma tesislerinin atıksu arıtma miktarları ile atık su arıtma tesislerinde arıtılan suyun miktarları incelendiğinde belediye sınırlarında arıtma tesislerinde toplam kapasitenin %68,24'ünü kullanılmaktadır. Diğer sektörler incelendiğinde imalat sanayi işyerlerinde, %48,79'u, termik santrallerinde %30,15'i, maden işletmelerinde %37,54'ü ve organize sanayi bölgelerinde %60,23'ü kullanılmaktadır. Bu veriler etrafında değerlendirildiğinde arıtma tesislerinin toplam kapasitelerinin önemli bir kısmının kullanılmadığı görülmektedir. Ancak soğutma suyu haricinde alıcı ortamlara bırakılan atıksuyun %79,9'u arıtılmaktadır. Belediyelerde kişi başına günlük atık suyun %87,83 arıtılmakta, %12,17'si arıtılmamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kentsel metabolik döngü içinde suyun kent sistemi içinde akışının büyük kısmının kontrol edildiğini göstermektedir. Belediye sınırları içinde kişi başına ortalama atıksuyun büyük bir kısmının arıtılarak tekrar kent sistemine dahil edilmektedir. Bu durum kentsel alanlarda kentsel metabolik döngü açısından başarılı sonuçlar alındığını söylememiz doğru olacaktır. Belediyeler tarafından sadece içme ve kullanma suyu olarak çekilen su miktarı şekilde yer almaktadır.

Şekil 9. Belediyeler Tarafından Çekilen İçme ve Kullanma Su Miktarı ve Kişi Başı Çekilen Günlük Su Miktarı (1994-2020) (m³)

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

Şekilde belediye sınırları içinde içme ve kullanma suyu için çekilen su miktarı ve kişi başı günlük çekilen su miktarları yer almaktadır. Kentsel nüfusuna bağlı olarak içme ve kullanma suyu miktarı ve kişi başına çekilen su miktarında sürekli bir artış olmuştur. Belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu için kişi başına günlük çekilen su miktarı ortalama 228 litredir. Belediyeler tarafında kent sistemine içme ve kullanma suyu için çekilen suyun %55,08'i yüzey sularından, %44,92'si yeraltı sularından çekilmektedir. İçme ve kullanma suyu hizmeti verilen toplam belediye nüfusunun, toplam belediye nüfusuna oranına %61,3'dür. Toplam belediye nüfusunun %38,7'sine içme ve kullanma suyu arıtma hizmeti verilmemektedir. Çekilen içme ve kullanma suyunun %60,08'i belediyelerin sahip olduğu arıtma tesisleri tarafından arıtılmaktadır. Ancak çekilen içme ve kullanma suyunun %39,92'si arıtılmadan alıcı ortamlara deşarj edilmektedir.

Şekil 10. Türkiye’de Kentsel Sistemde Suyun Metabolik Akışı

Kaynak: Şekil Yazar Tarafından Materyal Akış Analiziyle Elde Edilen Verilerle Oluşturulmuştur.

Şekilde 10'da Türkiye'de 2020 yılında kentsel sistemde üretim ve tüketim süreçlerinde suyun metabolik akışı yer almaktadır. Suyun metabolik akışı incelendiğinde kent sisteminin ihtiyaç duyduğu suyun %21,47'si yüzey sularından, %22,51'i yeraltı sularından ve %56,02'si deniz sularından sağlanmaktadır. İhtiyaç duyulan deniz suyunun tamamı termik santrallerde, imalat sanayisinde ve maden işletmelerinde kullanılmaktadır. Tatlı su ihtiyacı için çekilen suyun %51,17'si yeraltı sularından ve %48,83' yüzey sularından karşılanmaktadır. Tatlı su ihtiyacını karşılamak için yüzey sularından çekilen suyun %93,27 belediyeler ve %0,09'u köyler tarafından kullanılmaktadır. Yer altı sularından çekilen toplam tatlı suyunda %71,05'i belediyeler ve %10,04'ü köylerde kullanılmaktadır. kent sisteminde üretim ve tüketimde kullanılan suyun, %61,98'i soğutma suyu olarak ve %38,02'i soğutma suyu hariç deşarj edilen atıksudur.

Doğrudan alıcı ortamlara deşarj edilen toplam atıksu miktarı incelendiğinde %30,85'i belediyeler, %52,22'si termik santraller, 13,36'si imalat sanayisi, %1,58'si organize sanayi bölgeleri, 1,13'ü maden işletmeleri ve %0,86'sı köyler tarafından deşarj edilmektedir. Kent sistemleri tarafından içme ve kullanma suyu olarak kullanılan tatlı su olarak deşarj edilen atıksu miktarı incelendiğinde %81,15'belediyeler, %5,49'u termik santraller, %4,16'sı organize sanayi bölgeleri, %3,97'si imalat sanayi, %2,97'si maden işletmeleri ve %2,26' köyler tarafından kullanılmaktadır. Kent ve imalat sisteminin soğutma suyu hariç alıcı ortamlara deşarj edilen toplam atıksu miktarının %79,7'si arıtılarak ve %20,3'ü arıtılmadan alıcı ortamlara deşarj edilmektedir. Kent sistemi içinde kullanılan içme ve kullanma suyu olarak kullanılan ve atıksu olarak deşarj edilen suyun, %87,83'ü belediyeler, %23 köyler, %82,9 imalat sanayi, %4,6 termik santraller, %98,1 organize sanayi bölgeleri ve %5,4 maden işletmeleri tarafından arıtılarak deşarj edilmektedir. Metabolik süreçte suyun akışı bu açıdan incelendiğinde kentsel alanlarda yaşam alanlarında, imalat sanayisinde ve organize sanayi bölgelerinde kullanılan suyun büyük kısmı arıtılarak deşarj edildiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kentsel sistem içinde suyun akışında metabolik döngünün büyük oranda başarılı şekilde sağlandığını söylememiz doğru olacaktır.

Belediyelerde kişi başına günlük atık suyun %87,83 arıtılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kentsel metabolik döngü içinde suyun kent sistemi içinde akışının büyük kısmının kontrol edildiğini göstermektedir. Belediye sınırları içinde kişi başına ortalama atıksuyun büyük bir kısmının arıtılarak tekrar kent sistemine dahil edilmektedir. Türkiye'de kent sistemi içinde içme ve kullanma suyu olarak kullanılan suyun miktarından sürekli bir artış görülmektedir. Türkiye'de kent sistemi içinde üretim ve tüketim aşamalarında kullanılan suyun geri dönüşümde ve metabolik akışta sağlanan döngüsel akış sayesinde kaynak sürdürülebilirliği büyük oranda gerçekleştirilmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra kentsel altyapı ve su arıtma tesislerine yapılan yatırımlar sonucunda kentsel altyapı yetersizliklerinin giderilmesiyle birlikte suyun kentsel metabolik döngüsünde başarılı sonuçlar alınmıştır.

Sonuç

Sanayi toplumuna geçişle birlikte çevre-insan ilişkisi içinde kent sisteminde çevresel kaynak akışını tanımlamak için ilk olarak Karl Marx tarafından kentsel metabolizma kavramı ortaya atılmıştır. Daha sonra Wolman tarafından kentsel metabolizma kavramı, sanayileşmenin beraberinde getirdiği kentsel sorunların somutlaştırmak ve sorunlara cevap verebilmek için yeniden gündeme getirilmiştir. Aşırı ve hızlı kentleşmeyle birlikte artan nüfusa bağlı olarak metabolik akışların sürdürülemez olması ve kaynak verimliliğinin düşük olmasından dolayı kentsel alanlarda insan yaşamı olumsuz etkilenmektedir (Castán vd., 2012: 85; Huang ve Chen, 2009: 81). Bu bağlamda kentsel metabolizma kavramı enerji, su ve gıda gibi kentsel sistemlerin devamlılığı için zorunlu girdiler ile üretim ve tüketim süreçleri sonucunda ortaya çıkan atıkların dönüştürülmesi ve ortadan kaldırılması aşamalarında ortaya çıkan teknik, ekonomik ve toplumsal sonuçların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Kentsel sistemlerde kaynak ve enerji akış süreçlerinin kontrol edilmesi ve denetlenmesi kentsel alanlarda gerçekleşen üretim ve tüketim aşamalarının sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Türkiye’de, kaynağına göre çekilen suyun 2020 verileri incelendiğinde belediye, köy ve imalat sanayinde ihtiyacı karşılamak için çekilen suyun %22,51’i yer altı tatlı su kaynaklarından, %21,47’si yüzey tatlı su kaynaklarından ve %56,02’si deniz suyundan karşılanmaktadır. Ancak belediye ve köy yerleşimlerinde deniz suyu kullanılmamakta, denizden çekilen suyun tamamı imalat sanayinde, termik santrallerde, maden ocaklarında ve organize sanayi bölgelerinde kullanılmaktadır. Tatlı su ihtiyacını karşılamak için yüzey sularından çekilen suyun %93,27 belediyeler ve %0,09’u köyler tarafından kullanılmaktadır. Yer altı sularından çekilen toplam tatlı suyun %71,05’i belediyeler ve %10,04’ü köylerde kullanılmaktadır. Belediyeler, köyler, imalat sanayi işyerleri, termik santraller, OSB’ler ve maden işletmeleri tarafından ihtiyacı karşılamak 2020 yılında çekilen suyun %83,86’sı atık su olarak doğrudan alıcı ortamlara deşarj edilmiştir.

Türkiye’de, kent sistemleri tarafından içme ve kullanma suyu olarak kullanılan tatlı su olarak deşarj edilen atıksu miktarı incelendiğinde %81,15’belediyeler, %5,49’u termik santraller, %4,16’sı organize sanayi bölgeleri, %3,97’si imalat sanayi, %2,97’si maden işletmeleri ve %2,26’ köyler tarafından kullanılmaktadır. Kent ve imalat sisteminin soğutma suyu hariç alıcı ortamlara deşarj edilen toplam atıksu miktarının %79,7’si artırılarak ve %20,3’ü artırılmadan alıcı ortamlara deşarj edilmektedir. Kent sistemi içinde kullanılan içme ve kullanma suyu olarak kullanılan ve atıksu olarak deşarj edilen suyun, %87,83’ü belediyeler, %23 köyler, %82,9 imalat sanayi, %4,6 termik santraller, %98,1 organize sanayi bölgeleri ve %5,4 maden işletmeleri tarafından artırılarak deşarj edilmektedir. Belediyelerde kişi başına günlük atık suyun %87,83 artırılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kentsel metabolik döngü içinde suyun kent sistemi içinde akışının büyük kısmının kontrol edildiğini göstermektedir.

Türkiye’de, kent sisteminde suyun metabolik akışı için yapılan modellemede görüldüğü üzere kullanılan su, yeraltı ve yer üstü kaynaklardan eşit düzeyde sağlandığı görülmektedir. Kent sisteminde, metabolik akış içinde kullanılan suyun çıktısı olarak atık suya dönüşmektedir. Kent sisteminden çıkan atık su alıcı ortamlara artırılarak veya artırılmadan alıcı ortamlara deşarj edilmektedir. Materyal akış analizi

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

sonucu elde edilen veriler incelendiğinde kent sistemi içinde kullanılan suyun önemli bir kısmı artılarak alıcı ortamlara deşarj edildiği görülmektedir. Bu bağlamda suyun metabolik döngüsünde başarılı sonuçlar alınmaktadır. Türkiye’de kent sisteminde kullanılan suda, artan nüfus ve üretim sonucunda sürekli bir artış olmasına karşın suyun sürdürülebilirliği açısından gelinen nokta önemlidir. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren artan kentsel alt yapı yatırımları sonucunda suyun kent sisteminde metabolik döngüde başarılı sonuçlar alınmaktadır. Bu sonuç kentsel alanlarda, suyun sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından olumlu bir gelişmedir.

Kaynakça

Ayres, R.U. and Kneese, A. V. (1969), Production, consumption, and externalities. *The American Economic Review*, 59 (3), 282-297.

Bahers, J.B., Athanassiadis, A., Perrotti, D. & Kampelmann, S. (2022). The place of space in urban metabolism research: Towards a spatial turn? A review and future agenda. *Landscape and Urban Planning*, 221, 1-11.

Barles, S. (2009). Urban metabolism of Paris and its region. *Journal of Industrial Ecology*, 13, 898-913.

Bringezu, S. (1997). *Material Flow Indicators*. In: Moldan, B.; Billharz, S.; Matravers, R. (Eds.): Sustainability Indicators. Report of the Project on Indicators of Sustainability. Series: SCOPE, 58, 170-180.

Cárdenas, Ú. & Perrotti, D. (2022). Understanding the contribution of ecosystem services to urban metabolism assessments: An integrated framework, *Ecological Indicators*, 136, 1-14.

Castán Broto, V., Allen, A. & Rapoport, E. (2012). Interdisciplinary perspectives on urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 16(6), 851–861.

Collins, A. & Flynn, A. (2007). Engaging with the ecological footprint as a decision-making tool: process and responses. *Local Environment*, 12(3), 295–312.

Hoornweg, Daniel and Kennedy, Christopher. (2012). Mainstreaming urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 16, 780-782.

Huang, S. L. & Chen, C.W. (2009). Urbanization and Socioeconomic Metabolism in Taipei. *Journal of Industrial Ecology*, 13, 75-93.

Mazzarella, C., Amenta, L. (2022). The Circular Metabolic Urban Landscape. *GeoJournal Library*, 128, 71-88.

Moffatt, I. (2000). Ecological footprints and sustainable development. *Ecological Economics*, 32, 359-362.

Moravej, M., Renouf, M.A., Kenway, S. & Urich, C. (2022). What roles do architectural design and on-site water servicing technologies play in the water performance of residential infill?. *Water Research*, 213, 1-14.

Newman, P. (1999). Sustainability and cities: extending the metabolism model. In *Landscape and Urban Planning*, 44, 219–226.

Niza, S., Rosado, L., & Ferrao, P. (2009). Urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 13(3), 384-405.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Perrotti, D. & Stremke, S. (2018). Can urban metabolism models advance green infrastructure planning? insights from ecosystem services research. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 10, 1–17.

Schulz, Niels B. (2007). The direct material inputs into Singapore's development. *Journal of Industrial Ecology*, 11(2), 117–131.

Schurig, S. & Turan, K. (2022). The concept of a 'regenerative city': How to turn cities into regenerative systems. *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, 15 (2), p. 161-175.

Scialpi, G. & Perrotti, D. (2022). The use of urban biowaste and excavated soil in the construction sector: A literature review, *Waste Management and Research*, 40 (3), 262-273.

Somma, M. (2022). Towards regenerative wasted landscapes: index of attractiveness to evaluate the wasted, landscapes of road infrastructure. *GeoJournal Library*, 128, 297-310.

Tarr, A. J. (2002). The metabolism of the industrial city: the case of Pittsburgh. *Journal of Urban History*, 28, 511–545.

Wang, H. C. (2022). Case studies of urban metabolism: what should be addressed next?. *Urban Affairs Review*, 15(4), 1-20.

Wolman, A. (1965). The Metabolism of Cities. *Scientific America*, 213 (3), 179-190.

Zhang, Yan (2013). Urban metabolism: a review of research methodologies. *Environmental Pollution*, 178, 463-473.

Schiller, F. (2009). Linking material and energy flow analyses and social theory. *Ecological Economics*, 68, 1676-1686.

ICMUSS

Ermeni Taşnak Komitesi'nin Faaliyetleri

Mehmet Batuban ÇEKEN¹

Öz

1856 Kırım Savaşı sonrası İngiltere'nin şark politikasında bazı değişiklikler yaptığı gözlemlenmiştir. Buna sebep olarak Osmanlı'nın Rusya'nın yayılcılığı konusunda yetersiz kalmasıdır. Kırım Savaşı'nda Ruslar mağlup edilmiş bile olsa kayıplar göz önüne alındığında azımsanmayacak derecede İngilizlerin kayıp verdiği kaydedilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesiyle beraber İngiltere Osmanlı'nın Ruslar karşısında desteklenmesi fikrinden vazgeçtiği ve Rusların yayılcılığına karşı bizzat Büyük Britanya'nın tek başına politikalar üretmeye başladığı görülmektedir. Bu nedenle İngiltere ilk olarak Kıbrıs'ı 1878 yılında ve Mısır'ı 1880 yılında ilhak etmiştir. Daha sonra ise hedeflerini Osmanlı Ermenilerinin kendileri tarafından desteklenmesi fikri olarak benimsemişlerdir. Rusların Ermenileri kullanarak Osmanlı'nın doğusunda çıkarmak istedikleri isyan hareketlerini sahiplenmesinin önüne geçmek istemişlerdir. Bu minvalde İngiltere özellikle 1880 sonrası Ermeni ayrılıkçı hareketlerini gayri resmi olarak desteklemiştir. Ermeni Komitelerinin İngiltere'de rahat hareket etmeleri ve propaganda faaliyetlerine göz yummaları buna örnek olarak verilebilir. Taşnak Komitesi diğer Ermeni komitelerinden farklı olarak birkaç komitenin birleştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bünyesinde farklı cemiyetleri barındırmasından dolayı komitenin ismine federasyon anlamına gelen "Taşnaksutyun" ismi verilmiştir. Bu Cemiyet Tiflis'te Stepan Zarian, Simon Zavian ve Christopher Mikelian adlı Ermeniler tarafından kurulmuş ve kendilerini Sosyalist olarak tanımlamışlardır. Kuruluş amacı itibarıyla diğer Ermeni Komitelerinden farklı olmamışlar ve Doğu Anadolu ve İstanbul başta olmak üzere terör faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Yapılan çalışmada Taşnak Komitesinin kuruluşundan itibaren giriştikleri tedhiş hareketleri incelenmiş ve komitenin eylemlerinin mahiyeti analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taşnaksutyun Komitesi, Ermeniler, Osmanlı, İngiltere

¹ Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Orcid: 0000-0002-6051-4594

Giriş

Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra Osmanlı topraklarında pek çok Ermeni Cemiyeti kurulmuştur. Hayır yapmak için kurulan bu cemiyetlerin amaçları okullar, yurtlar ve hastaneler açarak Ermenilerin kültürel birlikteliğini ve yardımlaşmasını sağlamaktır. Bu cemiyetlerden ilki 1851 yılında Mıgırdıç Kirimyan tarafından kurulan “Ser” Ermeni Cemiyetidir. Ser’in amacı Kilikya bölgesinde bağımsız bir Ermeni devleti kurmaktır. Patrik Varyebatyan’ın desteklemesiyle beraber cemiyet Zeytun ve Göksun’da şubelerini açarak sadece Kilikya ve Zeytun’da değil tüm Osmanlı Ermenilerini kapsayan bir bağımsızlık için çalışmaya başlamışlardır (Nalbandian, 1958: 120). Kilikya’da faaliyet gösteren bir diğer Ermeni cemiyeti ise “Hayırseverler Cemiyeti”dir. Liderliğini Rusya Ermenilerinden olan Mikail Nalbandian yaptığı cemiyetin amacı bölgedeki Ermenileri ekonomik olarak kaldırmak ve Kilikya’daki Ermeni okullarını finanse etmektir. Hayırseverler Cemiyeti’nin direk isyan hareketlerine katılmamış fakat Hasip Şişmanyan gibi cemiyet üyelerinin bazıları 1862 Zeytun’da çıkan ayaklanma da rolü olduğu düşünülmektedir (Gürün, 1985: s. 128).

Hayır amacıyla kurulan Ermeni cemiyetlerinin yanında ihtilalci fikirlerle kurulan cemiyetlerde olmuştur. 1872 yılında Van’da kurulmuş olan “İttihad ve Halas” ve 1878’de “Kara Haç” Ermeni cemiyetleri Van’daki Ermenileri ihtilal için örgütlemek gayesiyle oluşturulmuştur. Aynı şekilde Erzurum’da 1881 yılında kurulmuş olan “Müdafi Vatandaşlar” cemiyeti, 1882’de “Anavatan Müdafileri” ve “Silahlılar” cemiyetleri giriştikleri faaliyetler ve Ermenileri silahlandırdıkları için bazı üyeleri tutuklanarak kapatılmıştır. Doğu Anadolu’da faaliyet gösteren zararlı Ermeni cemiyetlerinin yanında 1890 yılında İstanbul’da kurulan “Yıldırım” cemiyeti gibi örgütler kültürel ve sosyal konularda konferanslar düzenleyerek Ermeni tedhiş hareketlerinin fikri temelini atmaya çalışmışlardır (Günay, 2012: 23).

Ermeni hayır cemiyetlerinin yanında özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrası Ermeni ihtilal komitelerinin kurulmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bu noktada ilk teşekkül eden Ermeni Komitesi olan Armenekan Komitesi 1885 yılında Van’da kurulmuştur. Doğu Anadolu’daki tüm ayrılıkçı Ermenileri örgütleyerek onları askerî bir disiplinle silah kullanmayı öğretmek halkı genel bir isyana teşvik etmek amacıyla hareket etmişlerdir (Gürün, 1985: 129). Armenekan Komitesi haricinde o dönemde zararlı faaliyetler açısından en önemli Ermeni ihtilal komitelerinden biri Hınçak Komitesidir. Hınçak Komitesi genellikle Avrupa’da eğitim görmüş varlıklı ailelerin çocukları olan 7 Rusya Ermenisi tarafından Cenevre’de kurulmuştur. 1887 yılında faaliyetlerine başlayan komitenin siyasi programı açısından oturtulduğu çerçeve Sosyalist ve Karl Marx’ın prensiplerini temel olan bir hüviyettir (İlter, 2005: 13).

Hınçak Komitesi’nin siyasi olarak hedefi, Doğu Anadolu merkezli bir Ermenistan’ı kurmak ve büyük Ermenistan’ın kurulması için Rus Ermenileriyle birleşmesini sağlamaktır. Hınçak Komitesi hedeflerine ulaşabilmek için Ermeniler arasında propaganda, tedhiş hareketleri ve işçi eylemleri yapma gibi metotlara başvurmuştur. Komite sadece Osmanlı Devleti kurumlarını değil, Osmanlı hükümeti için çalışan Ermenileri de hedef almıştır. (Gürün, 1985: 131). Hınçak Komitesi sesini sadece yerel olarak çıkarmak istememiştir. Gerçek niyetleri yaptıkları tedhiş faaliyetlerinde uluslararası alanda destek

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

sağlamaktır. Bu gayeyle 1887 yılında Londra’da Hınçak gazetesini Ermenice olarak çıkarmışlardır. Örgüt ilk hareketlerini İstanbul merkezli olarak yapmasına rağmen Anadolu’nun çeşitli yerlerinde isyan hareketlerini kışkırtmaktan geri kalmamışlardır. Amasya, Bafra, Merzifon ve Yozgat’ta örgütlenmişler ve yayılım alanlarına zamanla Antep ve Maraş gibi bölgeleri de eklemişlerdir. Sason ve Zeytun olaylarının çıkmasında birincil rol Hınçak Komitesi’nin olmuş aynı zamanda Kumkapı hadisesinin vuku bulmasında ön plana çıkmışlardır (Uras, 1987: 442).

Taşnak Komitesi’nden önce kurulan Ermeni cemiyetleri ve komiteleri ekseriyetle tek başlarına hareket etmişlerdir. Başlangıçta hayırseverlik ve Ermenilerin kültürel birlikteliğini sağlamak amacıyla kurulan cemiyetler 1885 sonrası bilhassa ihtilal ve ayrılık fikirleri ile siyasi bir amaç edinen komitelere dönüşmüşlerdir. 93 Harbi sonrası “Şark Meselesi”nin Doğu Anadolu için girişilen mücadelede İngiltere ve Rusya’nın mücadelesinin yansıması Ermeni isyan ve ayrılıkçı hareketlerinin sahiplenilmesi üzerinden olmuştur. Yapılan çalışmada Ermeni tedhiş hareketlerinde Hınçak Komitesiyle beraber etkin bir rol alan Taşnaksutyun Komitesi’nin giriştiği faaliyetler incelenmiştir.

Taşnaksutyun Komitesi’nin Kuruluşu ve İlk Dönem Faaliyetleri

1863 yılında Ermeni Nizamnamesi’nin Sultan Abdülaziz tarafından kabul edilmesi sonrası 140 üyeden oluşan bir meclisin, Osmanlı Ermenilerini yönetme hakkı verilmesi, Ermenilerin teşkilatlanmasının önünü açmıştır (Ulu, 2009: 25). Yukarıda anlatılan hayırsever cemiyetler bu Nizamname’den sonra ortaya çıkmıştır. I. Meşrutiyet’in ilanı sonrası bu tip Ermeni örgütlenmelerinin sayısı artmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Araratlı, Okul Severler, Doğulu ve Kilikya cemiyetlerinin bir araya gelerek kurdukları Ermenilerin Birleşik Cemiyeti, Ermenistan’a Doğru cemiyeti, Milliyetçi Kadınlar Cemiyeti, Genç Ermenistan Cemiyeti, Silahlılar Cemiyeti, İttihat ve Halas Cemiyeti, Karahaç Cemiyeti, Ermeni Vatanseverleri İttihadi, Müdafı Vatandaşlar Cemiyeti” (Saral, 1970: 62).

Ermeni Taşnak Komitesi’nin oluşum sürecinde Rus Çarlığı’nın baskıları sebebiyle Osmanlı’ya gelen Ermenilerin etkisi olmuştur. Bu Ermenilerin kurduğu Armenekan ve tedhiş hareketlerine başlamış olan Hınçak Komitesinin birleşmesiyle yeni bir Ermeni İhtilal Komitesi ortaya çıkmıştır. Farklı Ermeni Komitelerinin birleşmesiyle teşekkül olduğu için federasyon anlamına gelen “Taşnaksutyun” ismini alan komite 1890 yılında Tiflis’te kurulmuştur. Kuruluşundan 1892 yılına kadar olan süreçte belirli bir programı olmayan Taşnaksutyun Komitesi, 1892 yılında birinci kongresinde kabul ettiği programını Rusların “Halkın İradesi” kuruluşundan² almıştır. Taşnaksutyun Komitesi’nin kurucusu Christopher Mikelyan da Halkın İradesi teşkilatında görev almış birisiydi. Bu komite, programında Hınçak Komitesi’nin sosyalist yaklaşımını benimsemesine ek olarak, milliyetçi ve adem-i merkezietçi fikirleri de bünyesinde barındırmıştır. Bu federasyonun kurulmasından bir yıl sonra

² Taşnak Komitesi’nin Rusya’da faaliyet gösteren grubu, Rus ve Gürcü ihtilalcilerle beraber hareket ederek Çar rejimini de devirmek istemişlerdir (Nalbandian, 1963: 152).

Hınçaklar ve Taşnaklar arasında görüş ayrılıkları artmış ve buna mukabil iki komitenin beraberliği 1891 yılında sona ermiştir (Uras, 1987: 442).

Taşnaksutyun Komitesi birinci genel kongresinde aldığı kararlar gereği düzenleyeceği isyan hareketleri ve eylemleri alan açısından Doğu ve Batı olarak iki büroya ayırmıştır. Komite Batı bürosu olarak belirlediği bölgeyi daha çok gerçekleştirmeye çalıştıkları ihtilale zemin hazırlayacak şekilde propaganda üzerine yoğunlaştırmıştır. Batı bürosu içinde başta Londra olmak üzere Paris, Roma, Cenevre, Brüksel ve Berlin gibi Avrupa şehirleri vardır. Komitenin amacı Avrupa kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirmek olmuştur (Öke, 1991: 76).

“Doğu bürosu ise; Osmanlı coğrafyasında isyan hareketleri planlamak, bu planları uygulamak ve tedhiş faaliyetlerinde bulunmakla yükümlüydü. Osmanlı topraklarında yapacakları mücadele metotları doğu bürosu tarafından şu şekilde belirlenmişti:

- Çeteler teşkil etmek ve bunları örgütlemek
- Ermeni halkını silahlandırmak
- Resmi görevlilere karşı terör uygulamak
- İnsan ve silah sevki için ulaşım noktaları ve şebekeleri tespit etmek
- Resmi binaları basmak ve tahrip etmek
- Aşiretleri ve ülkedeki farklı etnik unsurları yanlarına alarak isyan çıkarmak” (Koloğlu

ve Okur, 130).

Doğu bürosunun yapacağı eylemler batı bürosunun propaganda faaliyetlerine ön ayak olmuş ve Batılı devletlerin vuku bulan olaylara müdahil olmasının önü açılmıştır.

Daha öce kurulmuş olan Ermeni Komiteleri yapacakları eylemlerde silah tedarik etme konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Taşnak Komitesi ise örgüt mensuplarına silah sağlanması hususunda sorun yaşamamış aksine geçmişte olmadığı kadar yoğun bir biçimde silah sevkiyatını komitenin diğer bürolarına ulaştırmışlardır. Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlere yakın olduğu için bu silah sevkiyatı ekseriyetle İran üzerinden oluyordu. Taşnak Komitesi 1892-1894 yılları arasında Derik Manastırını silah toplama merkezi yapmışlar Manastırın çatışmalardan sonra yıkılmasıyla 1894'ten sonra sevkiyat üstleri İran'daki Tateos Manastırı olarak değişmiştir. Aynı zamanda Rusya'dan alınan tüfek parçaları ve bomba yapmak için kullanılan malzemeler Tebriz'de birleştirilerek Tateos Manastırı üzerinden Osmanlı topraklarına sokulmuştur. Taşnaksutyun Komitesi'nin Osmanlı'ya silah sevkiyatında başlıca üç güzergâh kullanmıştır. Birincisi, İran Bölgesinden Van ve Muş'a doğru uzanan yol. İkincisi, Kars'tan ve Pasin'den Hınıs ve Muş(Sason) bölgesine doğru. Üçüncü güzergâh ise Ararat ovasından Ahlat ve Van'a doğru gelen yol (Dasnabedyan, 1994: 29).

Taşnak Komitesi eylemlerine Batılı devletlerden destek sağlamak amacıyla İstanbul'dan başlamıştır. Zira İstanbul yapacakları propaganda faaliyetleri açısından son derece uygundur. 1894-1896 yılları arasında komite pek çok suikast³ düzenlemiştir. Seçtikleri hedefler tıpkı Hınçaklar gibi Osmanlı'ya sadık olarak gördükleri Ermenilerdir. Suikast düzenlenenler Ermenilerden birçoğu aynı

³ Ermenilere yönelik Ermeni İhtilal komitelerinin giriştikleri suikastlar için Bkz. (Karacakaya, 2017).

zamanda devlet adına çeşitli görevlerde yer alan kişilerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Polis Şefi Hacı Dikran, Hafıye Ardaşes, Maksud Simon Bey, Mampre Benliyan ve M. Tütüncüyev gibi devlete hizmet ettikleri düşüncesiyle suikasta uğramışlardır (Dasnabedian, 1988: 40).

1896 yılında suikastlara devam etmiş olan Taşnak üyeleri 8 Mayıs 1896 tarihinde Ohannes'i muhbir olduğu iddiası gerekçesiyle, 28 Mayıs'ta da polis komiseri Markar'ı devlet adına çalışması bahanesiyle öldürmüşlerdir.

“Taşnakların suikast eylemlerinin hedefi yalnızca muhbir, işbirlikçi veya döneke olduğu iddia edilen kişiler değildi. İster din adamı, ister Osmanlı veya Rus devlet memuru olsun örgütün faaliyetleri önünde engel olarak görülen hemen herkes cezalandırma eylemlerinin muhatabı, çoğu durumda da maktulü haline gelebilirdi. Ayrıca izleyen yıllarda bireysel terör, örgütün maddi güçlüklerinin aşılmasında da bir yöntem olarak kullanılmaya başlandı. 1901 yılında Filibe'de, Doğu ve Batı Büroları ile Sorumlu Organların katılımıyla gerçekleştirilen “Taşnaktsutyun'un İradesini Temsil Eden Organ” toplantısında, EDF'nin⁴ Osmanlı topraklarında sürdürdüğü silahlı mücadeleye kayıtsız kalan zengin Ermenilerden tehdit ve eğer icap ederse suikast yoluyla haraç alınmasına karar verildi. Potorik (fırtına) adı verilen bu kampanya sırasında İshak Camharyan, Canpoladyan, Atamyany gibi para vermeyi reddeden bir dizi varlıklı Ermeni, Taşnak suikastçıları tarafından öldürüldü. Ancak EDF'nin izleyen Genel Kongrelerinde bu eylemler, örgütün etik anlayışı ile bağdaşmadığı gerekçesiyle mahkûm edildi.” (Umar, 2014: 91).

Hınçak Komitesi'nin Doğu Anadolu bölgesinde giriştiği tedhiş hareketleri 1892-1896 yılları arası yoğunluğunu arttırmıştır. Zeytun İsyanı'nın bastırılmasından sonra Hınçaklar ve Taşnakların intikam için çeşitli planlar yapmaya başlamışlardır. Avrupa kamuoyunun Ermeni sorununa müdahalesini sağlamak için Armen Garo kod ismiyle bilinen Karekin Pastırmacıyan liderliğinde Osmanlı payitahtında ses getirecek geniş çaplı bir organizasyon planlamışlardır (Garo, 2009: 114).

Pastırmacıyan'ın İstanbul'daki eylem planı şu şekildeydi:

“Osmanlı Bankası 75 adam ve 200 bomba ile basılarak işgal edilecek, baskınla eş zamanlı olarak diğer bir Taşnak grubu Samatya'da, askerleri dışarı çıkmaya zorlamak için kışkırtılarak bombalayacak, bombalar önceden belirlenen noktalardan askerlerin üzerine yağdırılacak, başka bir grup Galata köprüsünde bekleyecek ve Sadrazamın arabasının geçişi sırasında üzerine 8 bomba atacak, Pera Caddesi üzerinde dört noktaya adamlar yerleştirilerek, Osmanlı Bankası'na doğru yönelen askerlerin üzerine bomba atılacak, caddede askerler görüldüğünde, Galatasaray'daki hükümet binasına büyük bir bomba atılacak, bankanın işgalini müteakiben eylemcilerin taleplerini içeren deklarasyon Avrupa elçiliklerine iletilecekti.” (Garo, 2009: 120).

Taşnak Komitesi'nin Osmanlı Bankası'nı hedef olarak belirlemesindeki birincil amaç, her ne kadar ismi itibarıyla yerli bir sermaye desteği ile kurulmuş gibi gözükse de Osmanlı Bankası aslında İngiliz

⁴ Ermeni Devrimci Federasyonu

ve Fransız sermayeli bir müessese olmasıdır. Böylece yapılacak olan eylemde “Büyük Devletlerin” Osmanlı’yı işgal etmesi hedeflenmiştir (Yavuz, 2015: 82).

Osmanlı Bankası merkezli olaylar 26 Ağustos 1896 günü öğleden sonra Arman Garo önderliğinde Taşnak Komitesi silahlı üyelerinden oluşan bir grup komitecinin Osmanlı Bankasına kılık değiştirerek girip banka çalışanlarını rehin almasıyla başlamıştır. Komiteciler banka kapısında görevli iki nöbetçiyi öldürmelerinin yanında olaya müdahale eden kolluk kuvvetlerinin üzerlerine bomba atarak birçok kişinin ölmelerine neden olmuşlardır. Çatışmalar banka çevresinde devam ederken, Taşnakçılar daha önce hazırladıkları planları devreye sokmuşlardır. Buna göre Büyük Devletlerin büyükelçilerinden bazı taleplerde bulunmuşlardır. Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde ıslahat yapılmasını isteyen komiteciler, isteklerinin kabul edilmeyeceğini anlayınca Osmanlı Bankası yöneticilerinden ve İngiltere, Fransa ve Rus Büyükelçilerinden yurt dışına çıkmak için aracı olmalarını istemişlerdir. II. Abdülhamid bu devletlerin baskıları sonucu bu eylemi yapanların serbestçe Osmanlı topraklarından ayrılmalarına müsaade etmesi sonucu vuku bulan olay sonlanmıştır (Yavuz, 2015: 110-116).

Taşnaksutyun Komitesi’nin Osmanlı Bankası olayı sonrası fedai çeteleri üzerinden çeşitli hadiseler çıkardığı görülmüştür. Fakat bu eylemler istedikleri şekilde Avrupa kamuoyunu lehlerine çevirecek etkiye sahip olmamıştır. Hareket yönlerini tekrar Doğu’ya yönelten Taşnaklar eskiden beri gergin bir bölge olan Sason’da karışıklık çıkarmayı düşünmüşler ve bu düşüncelerini tatbik etmek için 1903 yılının sonlarına doğru Sason’a yoğunlaşmışlardır. Komite üyelerinin Sason’u kuşatması üzerine tarihe ikinci Sason İsyanı olarak geçen hadiseler başlamış oldu. Olaylar Talori ve Muş hatta Van’a kadar yayıldı. Çatışmalar sonucu Andranik komutasındaki Ermeni çeteciler Osmanlı kuvvetleri tarafından mağlup edilince Kafkasya’ya çekilmişlerdir (İrtem, 2004: 85).

Komitenin üçüncü kongresinde Mikayelyan başkanlığında bir heyet kurularak, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere ses getirecek bir eylem yapma görevi verilmiştir. Bu büyük eylem sayesinde Sason ve Zeytun gibi bölgelerdeki hadiselere daha fazla ilgi çekebilmek gibi amaçlar güdülmüştür. Eylemi yapacak grubun planı ise Sultan II. Abdülhamid’e suikast düzenlemek ve eş zamanlı olarak İzmir’de büyük bir silahlı eylem yapmaktır. İstanbul’da keşif yapan Taşnaklar suikast için, II. Abdülhamid’in Cuma günleri Selamlık resminden sonra camiden ayrılıp saraya döndüğü esnada yapılmasına karar vermişlerdir. Plana göre II. Abdülhamid arabasına binip hareket ettiği sırada başka bir arabaya konulan bomba patlatılarak eylem gerçekleşecektir. Bulgar komitacıardan alınan bombaların denenmesi sırasında Mikayelyan ve yanındaki Vram Kendiryan bombanın infilak etmesi sonucu orada ölmüşlerdir. (İrtem, 2004: 102). Mikayelyan’dan sonra suikastın liderliğine Safo gelmiş ve suikast günününün 21 Temmuz 1905 Cuma günü gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Olayın yaşandığı gün Sultan II. Abdülhamid’in Şeyhülislam ile kısa bir konuşma yapmasıyla hadiseden yara almadan kurtulsa da, patlama da üçü asker ve yirmi üçü sivil olmak üzere yirmi altı kişi hayatını kaybetmiş, elli sekiz kişi de yaralanmıştır. (Dasnabedyan, 1988: 76).

Olay sonrası kurulan özel komisyon ile detaylı bir tahkikat yapılmıştır ve hadisenin failer yakalanarak sorgulanmıştır (Çulcu, 2005). Yaşanan suikast girişimi sonrası Taşnak Komitesi’nin bilhassa II. Meşrutiyet’e kadar ses getirecek tarzda eylemlerinin azaldığı görülmüştür.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Sonuç

Kuruluşları itibarıyla “Hayırsever” konseptiyle inkişaf olan Ermeni cemiyetleri ve komiteleri zaman ilerledikçe ihtilalci bir program izlemişlerdir. 93 Harbi sonrasında özellikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde propaganda faaliyetlerini yoğunlaştıran Ermeni komitelerinden belki de en önemlisi Taşnaksutyun örgütüdür. Taşnaklar Hınçak Komitesi’nin eylemlerini daha ileri taşıyarak Batı kamuoyunu etkileyecek Osmanlı Bankası baskını ve II. Abdülhamid’e suikast gibi terör hareketlerinde bulunmuşlardır. Taşnak Komitesi’ni diğer Ermeni komitelerinden ayıran bazı hususlar vardır. İlk olarak bu komite bir federasyon şeklinde birkaç cemiyet ve komitenin birleşmesi sonucu oluşmuştur. İkinci ayırt edici unsur ise Taşnak Komitesi’nin bürolarının sadece Anadolu’da değil özellikle propaganda yapabilecekleri Londra gibi büyük Avrupa şehirlerinde örgütlenmeleridir. Komite kuruluş yapısı nedeniyle yerel eylemlerle sınırlı kalmamış, Osmanlı’nın bütün bölgelerinde tedhiş hareketlerine girişmişlerdir. 1894-1908 yılları arasında devlet adına çalışan Ermenilere suikast, Doğu Anadolu bölgesinde pek çok isyan girişimi ve Sultan II. Abdülhamid’e suikast düzenlenmesi gibi terör faaliyetlerinde bulunmuşlardır. II. Meşrutiyet’in ardından siyaset ve propaganda alanında çalışmalarını sürdüren Taşnak Komitesi Birinci Dünya Savaşına giden süreçte ve savaş esnasında terör eylemlerine hız vermiştir.

ICMUSS

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Kaynakça

- ÇULCU, M. (2005). *Ermeni Terörünün 100. Yıldönümü-Cebennem Makinesi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- DASNABEDYAN, H. (1994). *HoHi Taşnaksutyun beğapokbagan – mardagan kordžunentyun. [E.D. Federasyonu'nun devrimci - savaşçı faaliyetleri]*. Beyrut: Hamazkayin Vahe Setyan Matbaası.
- DASNABEDYAN, H. (1988). *H. H. Taşnaksutyun ir gazmutyunen miñev j. inthapur joğov (1890-1924). [Kuruluşundan 10. genel kurula kadar E.D. Federasyonu (1890-1924)]*. Atina: Troşak Matbaası.
- GARO, A. (2009). *Osmanlı Bankası-Armen Garo'nun Anıları*. A. Tuynun (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- GÜNAY, N. (2012). Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler ve Komitelerin Maraş ve Çevresindeki Faaliyetleri, *TS4*, 16/3, 21-44.
- GÜRÜN, K. (1985). *Ermeni Dosyası*. Ankara: TTK.
- İLTER, Erdal. (2005). *Türkiye'de Sosyalist Ermeniler'in Silablanma Faaliyetleri ve Millî Mücadele'de Ermeniler (1890-1923)*. Ankara: Kök Yayınları.
- İRTEM, S. K. (2004). *Ermeni Meselesinin İyüzü*. O. S. Kocahanoğlu (Hzl.). İstanbul: Temel Yayınları.
- KOLOĞLU, O. OKUR. M. (2011). Taşnak Komitesi'nin Anadolu'da Örgütlenişine Dair Bir Rapor. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 10, 127-134.
- NALBANDIAN, L. Z. (1958). *The Armenian Revolutionary Movement of the Nineteenth Century: The Origins and Development of Armenian Political Parties, PhD thesis*, Michigan: Stanford University.
- SARAL, A. H. (1970). *Ermeni Meselesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- ÖKE, M. K. (1991). *Ermeni Sorunu (1914-1923)*. Ankara.
- UMAR, A. B. (2014). *Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun) Kısa Tarihi 1890-1915*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. İstanbul.
- URAS, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- ULU, Cafer. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermeniler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- YAVUZ, F. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını*. Ankara: TTK.

“Muhâkemetü'l-Lugateyn” ve “Ötken Künler” Örneğinde Çağatay ve Modern Özbek Türkçelerinde Fiil İşletiminde Kişi Ekleri

Muhammadullab HAJI MOH NASEEM¹

Özet

Türk dili geçmişten bugüne, çeşitli dil içi nedenlerin yanı sıra, bazı tarihi ve siyasi sebeplerle de birbirinden farklı lehçe ve dillere ayrılmıştır. Bu lehçe ve diller buldukları gruplara göre bazı yönlerden birbirleri ile benzerlik gösterirken bazı yönlerden de birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Türk dilleri ailesinin Orta Asya grubuna mensup olan Çağatay Türkçesi, Karahanlı veya Hâkâniye ve Harezmi edebi dillerinin devamı olarak Timurîlular idaresi altında gelişen, özellikle Ali Şîr Nevâyî'nin eserlerinde klasik şeklini alan, 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın başına kadar kullanılan Orta Asya edebi Türk dilidir. Çağdaş Türk lehçeleri arasında Modern Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi, Çağatay Türkçesine en yakın olan yazı dilleri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu lehçelerin arasında benzerlikleri olduğu gibi bazı farklılıkları da bulunmaktadır.

Yirminci yüzyılın başına kadar aynı yazı dilini kullanan Doğu Türklüğün bugünkü iki temsilcisi olan Modern Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin kullandığı yazı dilleri birbirinden gösterildiği kadar farklı olmamalı düşüncesinden yola çıkarak, Çağatay Türkçesi ve Modern Özbek Türkçesinde fiil işletiminde kişi ekleri mukayese edilerek işlev, yapıları ve farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Belirlenen konuyu incelemek ve karşılaştırmak üzere, Çağatay Türkçesi için Ali Şîr Nevâyî'nin “Muhâkemetü'l-Lugateyn” eseri, Modern Özbek Türkçesi için ise Abdullah Kadiri'nin “Ötken Künler” romanı esas alınıp, bu iki eser taranarak konu ile ilgili örnekler verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Çağatay Türkçesi, Özbek Türkçesi, kişi ekleri, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Ötken Künler

¹ Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDE Doktora Programı, orcid.org/0000-0003-4662-556X

Giriş

Yirminci yüzyılın başına kadar aynı yazı dilini kullanan Doğu Türkçesinin bugünkü iki temsilcisi olan Modern Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin kullandığı yazı dilleri birbirinden gösterildiği kadar farklı olmamalı düşüncesinden yola çıkarak, “Muhâkemetü'l-Lugateyn” ve “Ötken Künler” örneğinde Çağatay Türkçesi ve Modern Özbek Türkçesinde fiil işletimi çerçevesinde kişi ekleri mukayese edilerek işlev, yapıları ve farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Belirlenen konuyu incelemek ve karşılaştırmak üzere, Çağatay Türkçesi için Ali Şîr Nevâyî'nin “Muhâkemetü'l-Lugateyn” eseri, Modern Özbek Türkçesi için ise Abdullah Kadiri'nin “Ötken Künler” romanı esas alınır, bu iki eser taranarak konu ile ilgili örnekler verilecektir.

Kişi ekleri fiil işletimini yapan temel eklerden biridir. Fiil işletimini kip ve zaman ekleri ile birlikte kişi ekleri meydana getirir. Füllerin asıl işletimli şekilleri fiil kök veya gövdelerine kip ve zaman ekleri ile kişi eklerini almış şekilleridir. Kip ve zaman ekleri nesnelere yaptığı hareketlerin şeklini ve zamanını göstermek suretiyle, kişi ekleri ise doğrudan doğruya nesnenin şahsını ifade etmek suretiyle hareketleri nesnelere, fiilleri şahıslara bağlarlar.

1. Çağatay Türkçesinde Kişi Ekleri

Çağatay ve Modern Özbek Türkçelerinde kullanılan kişi ekleri üç tip altında ele alınmaktadır.

1.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Zamir kökenli kişi ekleri, kişi zamirlerinin zamanla ekleşmesinden meydana gelen kişi ekleridir.

Çağatay Türkçesinde, *DUR-* yardımcı fiili ve *DUR-* yardımcı fiilinin geniş zamanı olan *Durur*, üçüncü kişilerde kişi eki görevini üstlenmiştir. Bu ek, öğrenilen geçmiş zaman [(*al-ıp-tur(ur)* “almıştır”, *kal-ğan-dur* “kalmıştır”], şimdiki zaman (*bit-i-y-dür* “yazıyor”, *ayt-a turur* “söylüyor”) ve gelecek zaman (-*GU*, -*KU* ekleriyle yapılan biçimi *kör-gü-m-dür* “göreceğim”, *bol-gu-sı-dur* “olacaktır”) fiil işletimlerinde görülür.

... kim Melik-i 'ollâm celle ve 'alânıñ kelâm-ı mu'ciz-niôâmı ol til bile nâzil ve Resyl 'aleyhi'â-âlavâti ve 's-selâmıñ aḥâdiâ-i sa'âdet-encâmı ol lafô bile vârid bolupdur... “... ki alemlerin sahibi, şanı yüce olan Allah'nın (c.c.) olağanüstü Kelamı (Kur'an) nın tüzüğü o dil ile nazil ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) mutluluk getiren hadisleri de o söz ile vârid olmuştur...” ((Muhâkemetü'l-Lugateyn, 167)

Enverî ve Selmân şî'ride her biri, biriniñ cânibin tutup baḥâlar kılıp sözleri bir biridin ötmegendin songra bu fakîr allığa muḥâkeme için keltürüp tururlar. “Enverî ve Selmân'ın şiirleri üzerinde her biri, birinin tarafını tutup tartışmalar yapıp söyledikleri birbirlerine geçmeyince, ben fakir'in huzuruna muhakeme için getirmişler” ((Muhâkemetü'l-Lugateyn, 186)

Çağatay Türkçesinde zamir kökenli kişi ekleri, Özbek Türkçesinde olduğu gibi bitişik yazılmaz, ayrı yazılır.

Ol öyge fitne vü Âfet otın yaqıp mén. “O eve fitne ve âfet odunu yakmışım.” (Muḥâkemetü’l-Luğateyn, 181)

Zamir kökenli kişi ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve istek kiplerinin işletiminde kullanılır.

Tablo 1 - Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Kişi	Teklilik	Çokluk
1. kişi	mén	biz
2. kişi	sén	siz
3. kişi	Ø, -DÜr /Durur	-lAr, -DÜrlAr /Dururlar

1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Bu ekler de aslında birer iyelik eki iken, zamanla fiil çekimlerinde şahıs gösteren ekler olarak da kullanılmışlardır (Korkmaz, 2009: 690).

Çağatay Türkçesinde iyelik kökenli kişi ekleri görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinin işletiminde kullanılır. Gereklilik kipi işletiminde doğrudan iyelik eklerinin kullanılması söz konusudur: *öşre bérmeğin kérak* “vergi vermen gerek” vb.

SÂkiyÂ tut bâde kim bir laḥôa özüm din baray

Şarû bu kim her niçe tutsañ leb-Â-leb sıpқaray

“Ey saki bâde tut da birazcık kendimden geçeyim; şart şu ki her uzattığını ağzına kadar dolu olsa bile birden bire kafayı kaldırıp süze süze içeyim” (Muḥâkemetü’l-Luğateyn, 170)

... ve eger birbiridin mütemeyyiz *kılsa*, Türkçe at bile oқ aytur. “... ve eğer birbirinden ayırmak istese, ancak Türkçesiyle söyler.” (Muḥâkemetü’l-Luğateyn, 176)

Yukarıdaki örneklerde fiilin kök ve gövdesine -sA şart ekinden sonra iyelik kökenli şahıs eklerini görmekteyiz.

Tablo 2 - İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Kişi	Teklük	Çokluk
1. kişi	-(t, i, u, ü)m	-(u, ü)q/k
2. kişi	-(t, i, u, ü)ŋ	-(t, i)ŋIz -(u, ü)ŋUz
3. kişi	Ø	lAr

1.3. Emir Kökenli Kişi Ekleri

Emir ekleri aslında şekil ekleridir. Yalnız, emirde her kişinin ayrı bir şekil eki olduğu için o şekil ekleri aynı zamanda kişi de ifade ederler (Ergin, 2008: 288). Ayrıca, emir ekleri genel olarak yalnız emir ifade etmezler, aynı zamanda istek işleviyle de kullanılırlar.

Bu nev' cüziyyätka meşğüllük kılsa, beğäyet köp tapılır. Ammâ küllirek kelimätını edä kılalı.
“Bu tür teferruatlar üzerinde meşğul olursa, fevkalâde çok bulunur. Ama biz umumî konulara yer verelim.” (Muḥâkemetü'l-Luğateyn, 177)

Sâkiyâ tut bâde kim bir laḥôa özüm din baray

Şarü bu kim her niçe tutsaŋ leb-Ä-leb sıpkaray

“Ey saki bâde tut da birazcık kendimden geçeyim; şart şu ki her uzattığını ağzına kadar dolu olsa bile birden bire kafayı kaldırıp süze süze içeyim” (Muḥâkemetü'l-Luğateyn, 170)

Tablo 3 - Emir Kökenli Kişi Ekleri

Kişi	Teklük	Çokluk
1. kişi	-y -(a, e)y, -(a, e)yIn, -(a, e)yIm -(a, e)yıŋ, -GAyIn (nadiren)	-(a)lı, -(e)li -(a)lıŋ, -(e)liŋ -(a)luq, -(e)lük -(a)luŋ, -(e)lüŋ -(a)lım, -(e)lim (nadiren)
2. kişi	Ø, -ğIl/-gil, -ğın/-gin -qıl/-kil, -qın/-kin -ğay/-gey (nadiren)	-(t, i, u, ü)ŋ -(t, i, u, ü) ŋIz -(t, i, u, ü)ŋlAr -(t, i, u, ü) ŋIz(lAr) -(u, ü) ŋUz(lAr) (daha az)
3. kişi	-sun, -sün, -dék	-sunlar, -sünler, -dékler

2. Modern Özbek Türkçesinde Kişi Ekleri

2.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

2. ve 3. çokluk kişi ekleri nezaket için teklik kişilerde da kullanılır. Tam nezaket ifadesi olmasa da ona yakın bir anlamda 2. teklik şahsı vurgulayarak belirtir: “sen ve diğerleri” gibi. 2. çokluk kişide görülen *-sizlär* şekli ise anlamı pekiştirir (Komisyon, 2012: 322).

Modern Özbek Türkçesinde, *tur-* yardımcı fiilinin ekleşmiş şekli olan *-di*, üçüncü kişilerde kişi eki görevini üstlenmiştir. Bu ek, öğrenilen geçmiş zaman (*äl-ib-di*) ve gelecek zaman (*äl-ü-di*) işletimlerinde görülür.

«*Şundäg yigitni kuyävlükä qäbul qilmägän bir kişini biz ädämğa sanamaymiz*» - dedi. “böyle yiğidi damat olarak kabul etmeyen bir kişiyi adam saymayacağız, saymayız, dedi.” (Ötken Künler, 22)

- *Nimä qilib yuribsiz?* - deb sorädi. “ne yapıyorsun? diye sordu.” (Ötken Künler, 35);

- «*Bölmäsä iş bitdi, ertägä ertä bilän mäjäränä eşitärsän*», - dedi. “olmasa iş bitti, yarın sabah macerayı duyarsın, dedi.” (Ötken Künler, 37)

- *Häli şundän häm görqäsänmi, bälki häli aşulämnä häm äytib yubärärmän!* “Şimdi şundan da korkacak mısın, belki şimdi şarkımı da söyleyip gönderirim!” (Ötken Künler, 142);

- *Tinç uxläy bering, men ketämän.* “Rahat uyuyun, ben gideceğim” (Ötken Künler, 198)

Bu tip, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve istek kiplerinin işletiminde kullanılır.

Tablo 4 - Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Kişi	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-män	-miz
2. Kişi	-sän	-siz
3. Kişi	Ø	-lär

2.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

İyelik kökenli kişi ekleri görülen geçmiş zaman ve şart işletiminde kullanılır. Gereklilik kipi çekiminde doğrudan iyelik eklerinin kullanılması söz konusudur: *kelişimiz keräk* “gelmeliyiz” vb. 2. çokluk kişi ekinin çokluk eki ile genişlemiş şekilleri de vardır. Bu şekiller yaygın değildir: *-ngiz; -ngizlär; -nglär; -läring; -läringiz* (Komisyon, 2012: 322).

İkinci ve üçüncü çokluk [*-(i)ngiz* ve *-lär*] kişi ekleri çokluk anlamı verdiği gibi teklik şahsın nezaket anlamını da ifade edebilir.

- *Biz ketäylük, siz tinçib uxläng*, - dedi Atäbek. “Biz gidelim, siz huzur içinde uyuyun, dedi Atäbek.” (Ötken Künler, 191)

Méngä üylängäningizgä qaңça boldi? (Ötken Künler, 247)

Äldingizğa çıqmāğanım yüzingizni körmäslik üçün boğanini siz qayaqdän **ildingiz**, mänim içimgä kirib çıqmāğandirsiz – kü, äxır? (Ötken Künler, 270)

Tablo 5 - İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Kişi	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-m	-k
2. Kişi	-ng	-ngiz
3. Kişi	Ø	-lär

2.3. Emir Kökenli Kişi Ekleri

Bu tipteki kişi ekleri, emir ekleridir. Hem kişiyi hem de kipi ifade ederler.

*Endi sizdän şuni häm **söräyin**: ... “Şimdi size şunu da sorayım” (Ötken Künler, 12)*

- *Biş **ketäylik**, siz tinçib uxläng, - dedi Ätäbek. “Biz gidelim, siz huzur içinde uyuyun, dedi Atabek.” (Ötken Künler, 191)*

Män äsli Qoqağa kélğan edim, ämmä Märgüländä ätäm tänişläridän bittäsidadä äzraq äläsimiz bolib, şu kişigä uçraşib **kétäyin**, déb Märgülängä ötkän edim. (Ötken Künler, 151)

Tablo 6 - Emir Kökenli Kişi Ekleri

Kişi	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-(ä)y, -(ä)yin	-(ä)ylik
2. Kişi	-Ø; -(gin)	-(i)ng(lär), -(i)ngiz(lär)
3. Kişi	-sin	-sin(lär)

3. Çağatay ve Modern Özbek Türkçelerinde Kişi Eklerinin Karşılaştırılması

Çağatay ve Modern Özbek Türkçelerinde kullanılan kişi ekleri üç tip altında ele alınmaktadır.

3.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Çağatay Türkçesinde, *DUR-* yardımcı fiili ve *DUR-* yardımcı fiilinin geniş zamanı olan *Durur*, üçüncü kişilerde kişi eki görevini üstlenmiştir. Bu ek, öğrenilen geçmiş zaman [(*al-ıp-tur(ur)* “almıştır”, *kal-ğan-dur* “kalmıştır”], şimdiki zaman (*bit-i-y-dür* “yazıyor”, *ayt-a turur* “söylüyor”) ve gelecek zaman (*-GU*, *-KU* ekleriyle yapılan biçimi *kör-gü-m-dür* “göreceğim”, *bol-gü-sı-dur* “olacaktır”) fil işlemlerinde görülür.

Çağatay Türkçesinde zamir kökenli kişi ekleri, Özbek Türkçesindeki gibi bitişik yazılmaz, ayrı yazılır.

Çağatay Türkçesinde, zamir kökenli kişi ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve istek kiplerinin işletiminde kullanılır.

Özbek Türkçesinde, 2. ve 3. çokluk kişi ekleri nezaket için teklik kişilerde de kullanılır. Tam nezaket ifadesi olmasa da ona yakın bir anlamda 2. teklik şahsı vurgulayarak belirtir: “sen ve diğerleri” gibi. 2. çokluk kişide görülen *-sizlär* şekli ise anlamı pekiştirir.

Özbek Türkçesinde, *tur-* yardımcı fiilinin ekleşmiş şekli olan *-di*, üçüncü kişilerde kişi eki görevini üstlenmiştir. Bu ek, öğrenilen geçmiş zaman (*âl-ib-di*) ve gelecek zaman (*âl-â-di*) işletimlerinde görülür.

Özbek Türkçesinde de zamir kökenli kişi ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve istek kiplerinin işletiminde kullanılır.

Tablo 7 - Zamir Kökenli Kişi Ekleri

	Kişi	Çağatayca	Özbekçe
Teklik	1. kişi	mén	-mân
	2. kişi	sén	-sân
	3. kişi	Ø, -DUr /Durur	Ø, di
Çokluk	1. kişi	biz	-miz
	2. kişi	siz	-siz
	3. kişi	-lAr, -DUrAr / Dururlar	-lär

3.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Çağatay Türkçesinde iyelik kökenli kişi ekleri görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinin işletiminde kullanılır. Gereklilik kipi işletiminde doğrudan iyelik eklerinin kullanılması söz konusudur: *öşre bérmeğin kérak* “vergi vermen gerek” vb.

Özbek Türkçesinde de iyelik kökenli kişi ekleri görülen geçmiş zaman ve şart işletiminde kullanılır. Gereklilik kipi işletiminde iyelik ekleri doğrudan kullanılır: *kelişimiz kerük* “gelmeliyiz” vb. 2. çokluk kişi ekinin çokluk eki ile genişlemiş şekilleri de vardır. Bu şekiller yaygın değildir: *-ngiz; -ngizlär, -nglär, -läring, -läringiz* (Öztürk, 2011: 41). İkinci ve üçüncü çokluk *[-(i)ngiz* ve *-lär]* kişi ekleri çokluk anlamı verdiği gibi teklik şahsın nezaket anlamını da ifade edebilir.

Tablo 8 - İyelik Kökenli Kişi Ekleri

	Kişi	Çağatayca	Özbekçe
Teklik	1. kişi	-(ı, i, u, ü)m	-m
	2. kişi	-(ı, i, u, ü)ŋ	-ng
	3. kişi	Ø	Ø
Çokluk	1. kişi	-(u, ü)q/k	-k
	2. kişi	-(ı, i)ŋIz -(u, ü)ŋUz	-ngiz
	3. kişi	lAr	-lär

3.3. Emir Kökenli Kişi Ekleri

Emir kipi, fiil tabanına getirilen ve her şahsa göre değişen eklerle yapılır. Emir ekleri hem kip hem de kişi anlamı taşıyan eklerdir.

Çağatay Türkçesinde, emir kipi, (rica, yalvarma, davet, tavsiye, uyarı vs. dahil) buyurma ve yasaklarda (olumsuz buyurmalar) kullanılır (Eckmann, 2013: 124).

Teklik 1. kişi emir ekleri, *-Ay, -y* ekleri, ünlü ile biten fiillerden sonra *-y*, ünsüzle biten fiillerden sonra ise *-Ay* şeklinde gelir. *éyle-y* “eyleyeyim”, *bol-ay* “olayım”, *yétküir-ey* “ulaştırayım” gibi. *-AyIn, -yIn* ekleri, ünlü ile biten fiillerden sonra *-yIn*, ünsüz ile biten fiillerden sonra ise *-AyIn* şeklinde gelir. *dé-ye-yin* “diyeyim”, *ayt-ayın* “söyleyeyim” vb. *-AyIm* eki, ünlü ile biten fiil tabanlarında *-yIm*, ünsüz ile biten fiil tabanlarında *-AyIm* biçiminde gelir. *kél-eyim* “geleyim”, *bol-ayım* “olayım”, *başla-yım* “başlayayım” gibi. *-AyIŋ* eki, ünlü ile biten fiillerden sonra *-yIŋ*, ünsüz ile biten fiillerden sonra ise *-AyIŋ* şeklinde gelir. *kör-eyiŋ* “göreyim”, *başla-yıŋ* “başlayayım”, *okı-yıŋ* “okuyayım” gibi. *-GAyIn* eki, *qara-ğayın* “bakayım”, *toqu-ğayın* “dokuyayım”.

Teklik 2. kişi eksiz veya *-GI, -KI* ekleri ile: *buyur-ğıl* “buyur”, *kör-ğil*, *tut-ğıl* “tut”, *éşit-kil* “işit, dinle”. *GI* ekine nadiren rastlanır. *qoy-ğın* “koy”, *öte-ğın* “öde” gibi. Gelecek zaman eki olan *-GAy* eki nadiren emir kipinde de kullanılır. *ölm qılma-ğay-sén* “zulmetme”, *sakla-ğay-sén* “sakla” vb.

Teklik 3. kişi emir ekleri *-sUn* ve *-dék* ekleridir. *bar-sun* “varsın, gitsin”, *kir-sün* “girsin”, *asra-dék* “korusun”, *kör-dék* “görsün”. Çokluk 3. kişi emir şekli, *-sUnlAr* ve *-dékler* ekleri ile yapılır. *qıl-sunlar* “kılınsınlar, yapısınlar”, *sor-dékler* “sorsunlar” gibi. *-dék* ve *-dékler* şekilleri, esasen Ali Şir Nevâyî’de bulunur. Nevâyî’den başka Yusuf Emîrî’nin *Dehnâme* adlı eserinde de *-dék* şekli kaydedilmiştir: *bitidék émdi târîöini kâtib* “katip, şimdi (onun) tarihin yaz”.

Tablo 9 - Emir Kökenli Kişi Ekleri

Kişi		Çağatayca	Özbekçe
Teklik	1	-y -(a, e)y, -(a, e)yIn, -(a, e)yIm -(a, e)yıŋ, -GAyIn (nadiren)	-(ä)y, -(ä)yin
	2	Ø, -ğIl/-gil, -ğın/-gin -qıl/-kil, -qın/-kin -ğay/-gey (nadiren)	-Ø; -(gin)
	3	-sun, -sün, -dék	-sin
Çokluk	1	-(a)l, -(e)li -(a)lıŋ, -(e)liŋ -(a)luŋ, -(e)lüŋ -(a)lım, -(e)lim (nadiren)	-(ä)ylik
	2	-(i, i, u, ü)ŋ -(i, i, u, ü) ŋIz -(i, i, u, ü)ŋlAr -(i, i, u, ü) ŋIz(lAr) -(u, ü) ŋUz(lAr) (daha az)	-(i)ng(lär), -(i)ngiz(lär)
	3	-sunlar, -sünler, -dékler	-sin(lär)

Sonuç

Çağatay ve Modern Özbek Türkçelerinde kişi eklerinde görülen farklılıklar şu şekildedir.

Çağatay Türkçesinde zamir kökenli kişi ekleri, Özbek Türkçesinde yazıldığı gibi fiil tabanına eklenerek bitişik yazılmayıp, ayrı yazılmaktadır. Zamir kökenli teklik birinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde *mén*, Özbek Türkçesinde ise *-män* biçimindedir. Teklik ikinci kişi eki Çağatay Türkçesinde *-sén*, Özbek Türkçesinde *-sän* şeklindedir. Zamir kökenli teklik üçüncü kişi, Çağatay Türkçesinde *-dUr/-tUr/Durur* yardımcı fiili kişi eki görevini üstlenmiştir. Özbek Türkçesinde ise *tur-* yardımcı fiilinin ekleşmiş şekli *-di*, kişi eki görevini üstlenmiştir. Zamir kökenli çokluk birinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde genellikle *biŋ*, nadiren *-miŋ* biçiminde, Özbek Türkçesinde ise *-miŋ* şeklindedir. Zamir kökenli çokluk ikinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde *siŋ* şeklinde, Özbek Türkçesinde de genellikle *-siŋ*

biçiminde, az ölçüde *-sizlär* şeklinde kullanılır. Zamir kökenli çokluk üçüncü kişi eki, Çağatay Türkçesinde *-lAr*, *-DUrlAr* / *Dururlar* şeklinde, Özbek Türkçesinde ise *-lär* biçiminde kullanılır.

İyelik kökenli teklik birinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde *-(i, i, u, ü)m*, Özbek Türkçesinde ise *-m*; iyelik kökenli teklik ikinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde *-(i, i, u, ü)η* şeklinde, Özbek Türkçesinde ise *-ing* biçimindedir. İyelik kökenli çokluk birinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde *-(u, ü)q/k*, Özbek Türkçesinde ise *-k*; İyelik kökenli çokluk ikinci kişi eki, Çağatay Türkçesinde *-(i, i)ηIz* ve seyrek olarak *-(u, ü)ηUz* şeklinde, Özbek Türkçesinde ise *-ingiz* biçimindedir. İyelik kökenli çokluk üçüncü kişi, Çağatay Türkçesinde *-lar/-ler* eki ile, Özbek Türkçesinde de *-lär* eki ile karşılanır.

Emir kökenli teklik birinci kişi, Çağatay Türkçesinde *-y*, *-(a, e)y*, *-(a, e)yIn*, *-(a, e)yIm*, ve nadiren *-(a, e)yηη*, *-GAyIn* ekleriyle, Özbek Türkçesinde ise *-(ä)y*, *-(ä)yin* ekleriyle ifade edilir. Emir kökenli teklik ikinci kişi için Çağatay Türkçesinde *-gil/-gil*, *-gin/-gin*, *-qıl/-kil*, *-qın/-kin* ve nadiren *-gay/-gey* ekleri, Özbek Türkçesi için ise *-(gin)* eki kullanılır. Emir kökenli teklik üçüncü kişi eki, Çağatay Türkçesinde *-sun*, *-sün*, *-dék* biçiminde, Özbek Türkçesinde ise *-sin* biçimindedir. Emir kökenli çokluk birinci kişi, Çağatay Türkçesinde *-(a)h*, *-(e)li*, *-(a)lη*, *-(e)lūη*, *-(a)luk*, *-(e)lük*, *-(a)luη*, *-(e)lūη* ve nadiren *-(a)lum*, *-(e)lim* ekleriyle, Özbek Türkçesinde ise *-(ä)ylik* ekiyle ifade edilir. Emir kökenli çokluk ikinci kişi için Çağatay Türkçesinde *-(t, i, u, ü)η*, *-(t, i, u, ü)ηIz*, *-(t, i, u, ü)ηlAr*, *-(t, i, u, ü)ηIz(lAr)* ekleri ve nadiren *-(u, ü)ηUz(lAr)* eki, Özbek Türkçesi için ise *-(i)ng(lär)*, *-(i)ngiz(lär)* ekleri kullanılır. Emir kökenli çokluk üçüncü kişi için Çağatay Türkçesinde *-sunlar*, *-sünler*, *-dékler* ekleri ve Özbek Türkçesi için *-sin(lär)* eki kullanılır.

Kaynakça

Äbdurähmânov, Ğ., Şukurov, Ş. ve Mähmudov, Q. (2008). *Özbek Tilining Tarihîy Grämmätikäsî*. Taşkent: Özbekistân Fäyläsüfläri Milliy Jämiyätî Näsriyätî.

Akalın, M. (1988). *Tarihî Türk Şiveleri*. (2. Baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. (1. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.

Buran, A. ve Alkaya E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. (9. Baskı). Ankara: Akçağ yayınları.

Coşkun, M. V. (2014). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

Eckmann, J. (2013). *Çağatayca El Kitabı*. (G. Karaağaç, Çev.), İstanbul: Kesit Yayınları.

Emre, A. C. (1949). *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri, (İlk Deneme) Birinci Kitap-Fonetik*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.

Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Kadirî, A. *Ötken Künler (Roman)*.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. (1. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Karaörs, M. (2005). *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Komasyon (2013). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-I Fiil (Basit Çekim)*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Komasyon (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. (C. I). Ankara: Başbakanlık Basımevi, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Komasyon (2012). *Türk Lehçeleri Grameri*. (2. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Muhtârov, A. ve Sänäqulov, Y. (1995). *Özbek Ädäbiy Tili Tarihî*. Taşkent: Öqituvçi Näsriyätî.

Nevâyî, A. Ş. (2011). *Muhâkemetü'l-Lügateyn*. (Haz. F. Sema Barutçu Özönder), (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Özbek Tilining İzâbli Luğati I-II (1981). Moskva: Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası A.S. Puşkin Namidagi Til va Adabiyet İnstitutu.

Öztürk, R. (2011). *Özbek Türkçesi El kitabı*. (2. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Rahmätullayev, Ş. (2006). *Hâzırđı Ädäbiy Özbek Tili*. Taşkent: Mirzâ Ulugbek Nâmidäđi Özbekistân Milliy Universiteti.

Şâäbdurâhmânov, Ş., Äsqärovâ, M. vd. (1980). *Hâzırđı Özbek Ädäbiy Tili, I. Qisim*. Taşkent: Öqituvçı Nâşriyâtı.

Üşenmez, E. (2012). *Modern Özbek Türkçesi*. (1. Baskı). İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.

Mezopotamya'dan Bir İç Politik Denetim Örneği Olarak Orta Asur Kanunları

Nurgül YILDIRIM¹

Öz

MÖ 2. binyıl başlarından itibaren Kuzey Mezopotamya'da yerel bir siyasi güç olarak varlık göstermeye başlayan Asur, yine bu dönemde geliştirdiği ticari aktivitelerle geniş bir coğrafyada kendine etkinlik alanı yaratmayı başarmıştır. MÖ 2. binyıl ortalarından sonlarına kadar uzanan süreç Orta Asur dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemdeki ticari ve siyasi birikimin şekillenip, ardından yaşanacak olan imparatorluk çağında siyasi somutlaştırma sürecini perçinleyen bir geçiş evresi olarak değerlendirilmiştir. Yerel bir güç olmanın ötesinin hedeflendiği bu süreçte Asur, askerî açıdan büyüme ve güçlenmenin zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Orta Asur dönemi sonlarına doğru gerçekleşen geniş kitle hareketleriyle demografik yapının değişime uğradığı ve Asur'un siyasi ve sosyo-kültürel açıdan önlem almaya çalıştığı anlaşılmıştır. Bu süreçte oluşturulan kanun maddeleri ise sosyo-ekonomik ve kültürel birikimle yeni oluşan koşulların anlaşılmasını sağlayan aktarımlar olarak görülmüştür. Eski Mezopotamya hukuku içinde şiddet ve yaptırım gücündeki baskınlık Orta Asur dönemi siyasi gelişmelerinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Adı bu dönemde derlenmesi nedeniyle Orta Asur Kanunları olarak belirlenen yasalar bütünü, özünde kendisinden önceki Mezopotamya kanun maddeleriyle koşutluk göstermiş, ancak belli konularda öncül Mezopotamya yasalarından farklılaşma ve yaptırım gücündeki şiddetin arttırıldığı bir yapı sergilemiştir. Orta Asur kanununda uygulamaya sokulan farklı örfi kökenli yaptırımların gerekçeleriyle analiz edilmesinin hedeflendiği bu çalışmada, ilgili kanun maddeleri üzerinden örnekler verilerek Orta Asur siyasi ve sosyal koşullarının yasalar çerçevesindeki yansımalarına değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Asur, Hammurabi, Mezopotamya Kanunları, Aramiler, Eskiçağ Hukuku

Asur Kuzey Mezopotamya'da kuruluşundan itibaren ülke ve kent olarak adını baş tanrı Asur'dan (Aššur) almıştır. Asur/Assur kenti, Büyük ve Küçük Zap ırmaklarının Dicle ile birleştikleri kesimde, Dicle Nehri'nin batı kıyısındaki alanda kurulmuştur. Bulduğu coğrafi konumu ticari atılımlara elverişliliği açısından değerlendiren Asur'un MÖ 2. binin ilk yarısından itibaren incelenmeye başlanan

¹ Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi ABD., ORCID No: 0000-0002-4692-2823.

kral listelerinin başında, yaklaşık kırk kralın görev yaptığı bilinmektedir. Bu ilk kralların listelerde *ašibūtu kultare* “çadırda oturanlar” olarak adlandırılması, henüz tüm organlarıyla siyasi bir organizasyonun kurulmadığı bir dönemi ve yöneticilerini tanımlamada kullanıldığı düşünülmüştür. Asur tarihi ana hatlarıyla üç temel evrede incelenmiş; bunlar ikinci binyılın ilk yarısında kurulan “Eski Asur, ikinci binyılın ikinci yarısında kurulan “Orta Asur” ve birinci binyılın ilk yarısında kurulan “Yeni Asur” olarak belirlenmiştir (Sever, 1987: 421-428; Köroğlu, 2015: 35).

Eski Asur olarak adlandırılan döneme, Asur tahtındaki I.Şamši-Adad (MÖ 1813-1781) tarafından desteklenen Asurlu tüccarların Anadolu’da gerçekleştirdikleri ticaret damga vurmuştur. Bu ticaret ile birlikte Anadolu’da sistemli yazı kullanılmaya başlanmış ve böylece Anadolu’da tarihi devirler başlayabilmiştir. Bu dönemi özellikle Anadolu tarihi açısından gerek filolojik, gerek arkeolojik açıdan en iyi tanıtan merkez Kültepe (Neša/Kaniş-Kayseri) olmuştur (Günbattu, 2012; Kulakoğlu, 2011: 40-51). Asurlu tüccarların bu dönemde ticaret için seçtikleri bölge yalnızca Anadolu ile sınırlı kalmamış, Asurlu tüccarlar kurdukları ticaret ağını İran üzerinden Akdeniz’e kadar ulaştırmışlardır (Gökçek 2015).

Orta Asur döneminin başları genel hatlarıyla Asur için varlığını, Hitit ve Mitanni arasındaki değişen güç dengelerinin takibine bağladığı bir dönemi ifade etmektedir. Ancak I. Adad-Nirari ile (MÖ 1307-1275) birlikte yeniden güç toplayan Asur, Suriye’nin kuzeyini ve Mezopotamya’nın güneyindeki önemli merkezleri ele geçirmiştir. Kendisinden sonra gelen Asurlu krallar ele geçirilen bu topraklara ek olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarını da ekleyerek, Asur’un etkinlik alanını genişletmişlerdir. Ancak MÖ 1200 yılında yaşanan ve büyük güçlerin yıkılmasına ya da zayıflamasına neden olan “Deniz Kavimleri Göçü” ve ardından yaşanan Arami göçleri Asur ve diğer dönem güçlerinin büyük ölçüde toprak ve güç kaybetmesine neden olmuştur.

Yeni Asur dönemi Asur için “İmparatorluk Çağı” olarak değerlendirilmiştir. Önceki dönemlerde hedeflenen, ele geçirilmek için çaba sarf edilen tüm topraklar artık Asur’un egemenlik alanını oluşturmuştur. Bu dönemde Asur’un sınırları genel hatlarıyla, İran (Elam ve Med), Anadolu (Geç Hitit ve Urartu), Suriye’nin kuzeyi (Geç Hitit ve Arami Krallıkları), Doğu Akdeniz Kıyıları (Tyre, İsrail, Yahuda) ve kimi zaman da Mısır’a kadar ulaşmıştır (Köroğlu 2015: 166-167). Bu coğrafyalardaki hakimiyetin sağlanması ve sağlamlaştırılması, özellikle, Sargonidler Devri adı verilen II. Sargon (MÖ 721-705) ve ondan sonra başa geçen ardılları tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak, Medler tarafından MÖ 614 yılında Asur’un önemli merkezlerine gerçekleştirilen saldırılar ve büyük bir güç haline gelen Babilliler MÖ 609 yılında Asur’u tarih sahnesinden silmişlerdir.

Asur Siyasi Tarihinde Orta Asur Dönemi

Asur Mezopotamya’da MÖ 14. yüzyılda değişen siyasi dengelere rağmen krallık sınırlarını korumaya ve belli dönemlerde genişletmeye devam etmiştir. Orta Asur döneminin başları kabul edilen kral Aššur-uballit’in tahta çıktığı (MÖ 1363-1328) süreç Hitit, Hurri-Mitanni ve Mısır’ın şekillendirdiği bir siyasi görünüm sunmuştur. Hurri-Mitanni’nin siyasi varlığını kurduğu ılımlı diplomasiyle yürütmeye çalışması, Hitit ve Mısır’ın özellikle Batı Mezopotamya’da mutlak egemenliğe ihtiyaç duyduğu bir sürecin deneyimlenmesiyle yeniden diplomatik hamlelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak

coğrafi üstünlüğünü kullanan Asur'un müdahalesiyle hem dönemin aktif siyasi figürleri değişmiş hem de dağılan Hurri-Mitanni'nin önemli bir bölümü Asur'un siyasi etkinlik alanına dönüşmüştür. Asur'un Aşşur-uballit ile yakaladığı bu politik rahatlatma ivmesi, yine bu kral tarafından yürütülen diplomatik ilişkilere yansıtılmıştır. Amarna arşivi aracılığıyla aydınlatılan bu diplomasi trafiği Mezopotamya ve Ön Asya siyasi panoramasının Hitit ve Mısır'ın ve bu dönem ticari işleyişin aktif şekillendirici rolüne vurgu yapmıştır. Asur'da ise Aşşur-uballit ile yakalanan politik varoluş mücadelesi kralın ölümüyle sekteye uğramış; I.Adad-nirari'nin (MÖ 1305-1274) Asur tahtına çıkışıyla yeniden bir toparlanma dönemi başlatılmıştır.

Mezopotamya'daki üstünlüğün Babil'den (Kas Hanedanlığı) Asur'a yavaş ancak istikrarlı geçişine tanıklık edilmesine olanak sağlayan dönemin arşivleri, Asur'un Hurri-Mitanni coğrafyasındaki mutlak hâkimiyetinin de kayıtlarını sunmuştur (Van De Mierop 2004: 166). Mezopotamya'da Babil'in, Ön Asya'da I. Şuppiliuma'nın ölümüyle Hitit'in idari zayıflığı Asur'un hem coğrafi genişlemesine hem de siyasi prestij kazanmasına yol açmıştır. Bu süreci I. Salmanassar'ın krallığıyla deneyimleyen Asur, Aşşur-uballit'in sınırlarını belirlediği yayılmacı dış politik izlemin somut kazanımlarıyla gelişme ve genişleme dönemini devam ettirmiştir.

Mezopotamya'da sınırlarını korumaya çalışan yerel bir krallıktan, dönemin uluslararası ilişkilerinde belirleyici bir siyasi yapı haline dönüşen Asur için, iç politikanın da sağlamlaştırılması bu dönemde hız kazanmış olmalıdır. I. Salmanassar (MÖ 1273-1244) dönemiyle şekillenen güçlü krallık profili ekonomik ve askeri gereksinimlerin artmaya başlamasıyla, Asur'u öz kaynak arayışıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu kral tarafından düzenlenen batı seferleri (Doğu Anadolu coğrafyası kapsamlı) dönemin iki büyük siyasi gücü olan Hitit ve Mısır'ın içinde buldukları savaşın seyrine de etki etmiştir. Batı Mezopotamya'da siyasi egemenlik ve bu güçle yönetilecek Doğu Akdeniz kıyı ticaretindeki domine yapılanma, dönemin iki büyük gücü Hitit ve Mısır'ı günümüz Suriye topraklarında karşı karşıya getirmiş ve hem askeri hem de ekonomik yönden bu iki gücün zamanla zayıflamasına neden olmuştur. Bu iki gücün mücadelesi Mezopotamya'da istikrarlı bir yükseliş dönemine geçiş yapan Asurlu krallarca değerlendirilmeye başlanmış, I. Salmanassar Batı seferleri kapsamında Nairi ve Uruatri (Urartu) coğrafyasını ele geçirmiştir (Grayson, 1987: 183). Bu coğrafyadan elde edilen getiri sonraki Asur krallarının da Doğu Anadolu'da kalıcı politikalarının sürdürülmesini sağlamış, I. Tukulti-ninurta da (MÖ 1244-1208) bu coğrafyada siyasi ve ticari etkinliğini arttırmaya devam etmiştir (Grayson, 1987: 272). Dahası Asur I. Tukulti-ninurta dönemiyle birlikte kendisine rakip olan büyük güçlerle eşit pozisyona gelmiştir. Bu dönem ele geçirilen Babil ve Mitanni devletleri tamamen Asur egemenliği altına alınmıştır. Asur ilerleyişinin etkisiyle Kadeş Barışı sağlanmış, Hitit ve Mısır iki dost ülke görünümünde savaşın özellikle ekonomik hasarını gidermeye çalışmışlardır.

Babil'in Asur hakimiyeti altına alınması, bir krali merkez yaratma çabasındaki Asurlu kralların da esin kaynağı olmuş; Babil'den Asur'a taşınan kültürel tüm öğeler Asur için sosyo-kültürel aktarımların da temelini oluşturmuştur. Asur'un siyasi ve ekonomik gelişimi I. Tiglat-pileser döneminde de (MÖ 1114-1076) devam ettirilmiştir. I. Tukulti-ninurta ve I. Tiglat-pileser arasındaki süreçte Ön Asya'yı tehdit eden geniş kitle hareketleriyle yeniden şekillenen bir siyasi atmosfer ortaya çıkmış, Hitit İmparatorluğu dağılmış ve Mısır kendi sınırlarını korumaya çalışmanın dışında ciddi bir siyasi varlık

gösterememiştir. Geniş kitle hareketlerini coğrafi açıdan Ege Kavimleri Göçü/Deniz Kavimleri Göçü ve Suriye üzerinden gerçekleşen Arami göçleri oluşturmuştur. Asur için de ciddi bir tehdit halini almaya başladığı anlaşılan bu göçler Asur'un I. Tiglat-pileser dönemine kadar iç siyasetin güçlendirilmesi yönündeki adımlar dışında, siyasi büyük başarılar imza atmamış kralların dönemi olarak anılmasının nedeni olmuştur (Van De Mieroop 2018: 60vd).

I. Tiglat-pileser başarılı liderler dönemini tanımlamada göz önünde bulunduran iç ve dış siyaseti birlikte güçlendirerek ilerletmiştir. Babil gibi geniş bir külliyatın yavaş yavaş şekillendirdiği Asur kültürel yapılanması bu kral döneminde daha organize ve sistemli bir hale kavuşturulmuştur. Asur kayıt geleneğinin ilerletilmesi, kral yıllıklarının düzenli tutulması ve böylelikle bir Asur arşiv sisteminin getirilmesi bu kral zamanında gerçekleştirilmiştir. I. Tiglat-pileser kendisinden önceki başarılı Asur kralları gibi yayılmacı bir dış politik izlemi devam ettirmiş ve kendisinden sonra yaşanacak Asur başarılarına da önderlik etmiştir. Bu kral tarafından başlatılacak birçok dış politik hamle Yeni Asur kralları tarafından tamamlanarak, Asur'da imparatorluk süreci deneyimlenmiştir. Ancak Orta Asur dönemi son parlak zaferlerini I. Tiglat-pileser'le yaşamış ve oldukça durağan bir siyasi dönemin içine sürüklenmiştir.

Asur Kanunları

Kanun maddeleri içinde bulunulan toplumda genel ve özel olası sorunların önlenmesi ya da vuku bulması halinde cezalandırma ve tekrarını önleme amacıyla Eski Mezopotamya'da ilk örneklerine rastlanılan kurallar bütünü sunmuştur. Siyasi yapıları bu kuralları belirlemeye ve uygulamaya iten sosyo-kültürel etmenlerle ekonomik işleyişin kontrolünün sağlanması olmuştur. Mezopotamya'da ihtiyaca yönelik reformist belirlemelerin ardından oluşturulan Ur-Nammu, Lipit-İstar ve Eşnunna gibi kısmen genel hukuk kurallarının varlığı, yerel bazda oluşturulan örfi kuralların uygulama sahalarını kısıtlasa da bütünüyle ortadan kaldırmamıştır. Örfi uygulamalarla birlikte kapsamlı, sistemli ve bütünsel hukuk kuralları Eski Babil Kralı Hammurabi tarafından derlenerek uygulamaya konulmuştur. Eskiçağ hukukunda önemli bir yere sahip olan Hammurabi kanunları, kendisinden önceki hem yazılı hem de örfi birçok yasanın sistemli bir şekilde Babil Devleti'ne uyarlanmasını temsil etmiştir. Sosyal hayat üzerindeki egemenliğin simgesi olan Hammurabi ve ardılları tarafından da devam ettirilen bir diğer uygulama *dinat mişarim* "adalet hükmü" (Finkelstein, 1966: 98-112; Oates, 2015: 79-80; Yıldırım, 2020.) olarak adlandırılabilir kapsama geniş olmayan bir tür ferman yayınlanmasıdır. Asur'da da örnekleri olduğu düşünülen (Van De Mieroop, 2018: 163.) bu hükümlerin toplatıldığı, Eski Asur döneminden itibaren uygulanan örfi kuralların yazılı olarak derlenmesi ve Asur halkına uyumlu hale getirilmesi kral I. Tiglat-pileser döneminde gerçekleştirilen arşivleme işlemleri döneminde işlerlik kazanmıştır. Uygulanan bazı yerel ya da devşirme hukuk kurallarını Asur Kanunu'na bu kral tarafından yapılan ekleme ve düzeltmeler olduğu düşünülmüştür (Tosun, 1973: 576). Öncül Mezopotamya hukuk kuralları çerçevesinde hazırlanan Asur Kanunu'nun hükümleri mülkiyet hakkının korunması ya da devamlılığı açısından halkı, özünde aile birliğini oluşturan öğeleri güvencede tutmayı hedeflemiş, ancak bu yaptırımlardaki şiddet arttırılarak belirlenmiştir. Asur yasaları bugün yüz kızartıcı olarak addedilen suçların daimî olarak suçluda bıraktığı izlerle taşınmasını sağlayarak, caydırıcılığın ağır yaptırımlarla önlenmesi yolunu seçmiştir. Orta Asur yasaları (Fig. 1), kendinden önceki Mezopotamya yasaları gibi, toplum düzeninin bozulmaması, otoritenin herhangi bir tehdide uğramaması ve sosyo-ekonomik

işlerliğin devamını sağlama gibi temel amaçları taşımış, ancak hem bunların uygulamasında ağır yaptırımlara başvurulmuş, hem de sınıflı toplum yapısı ve sınıfsal hakların korunmasının dışında özellikle aile hukuku ve ailedeki erkek ögenin korunmasını ön plana taşımıştır. Asur kanunlarının daha çok bu yönüyle anılmasını sağlayan temel neden hazırlanışı ve uygulanışı aşamasındaki Eski Asur döneminden itibaren uygulanan örfî yaklaşımlar, daha hukuki ve perspektifi gelişkin, uygulama detaylarına haiz dönemin yargıçlarının katkısı görüldüğü edilmemelidir.

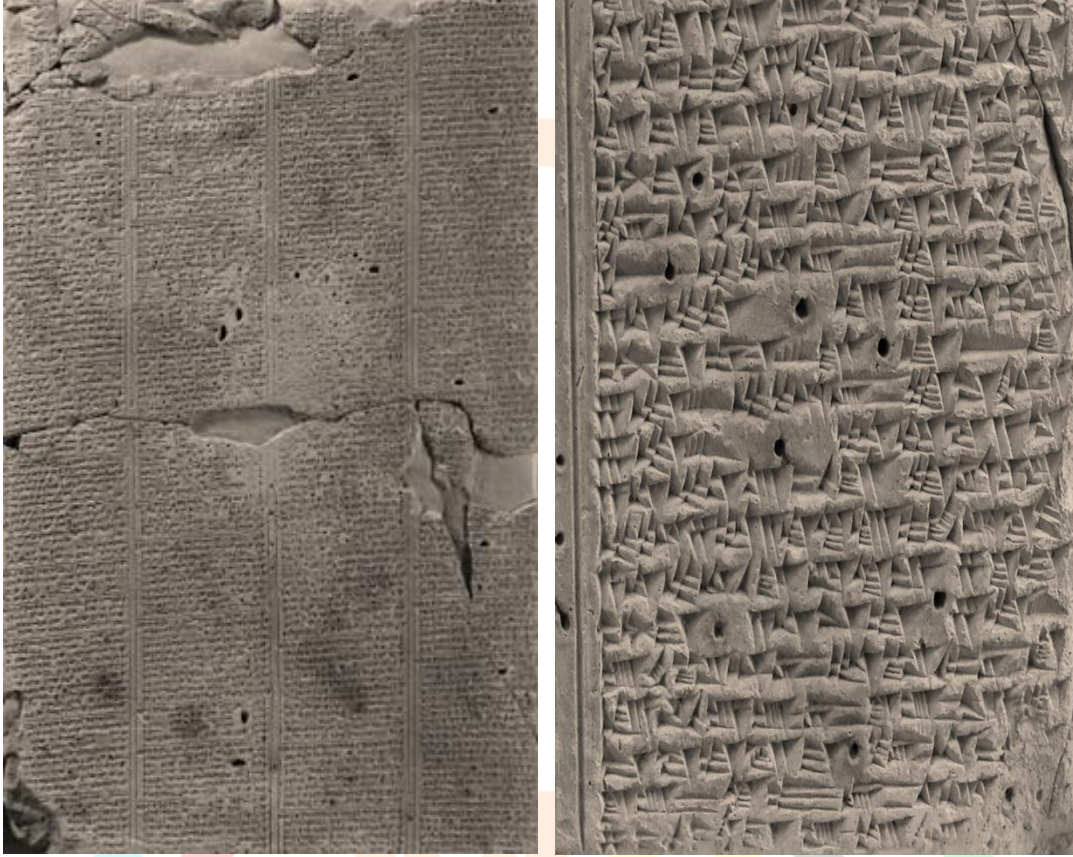

Fig. 1 Orta Asur Kanunları (Roth, 2000)

Asur kanunu sonradan ulaşılan kanun maddelerinin eklenmesiyle toplam 8 sütundan ve üç tablet sıralamasından oluşmuş (Tosun ve Yalvaç, 2002: 218vd.); bunlar 59'u aile hukukuyla ilgili maddeleri de kapsayan Tablet A, toprak mülkiyeti, gayrimenkul hukuku, köleler ve borçlar mirası ile ilgili 20 maddeyi içeren Tablet B ve hırsızlık gibi adi suçları konu alan 10 madde ile Tablet C olarak incelenmiştir (Tosun, 1973: 577; Jastrow, 1921; Tosun ve Yalvaç, 2002: 218-259).

Asur kanunu içerisinde, yaptırımın şiddeti açısından özellikle örneklendirilmesi gereken kanun maddeleri tablet A'daki aile hukukuyla ilgili maddelerden olmuştur. Kanun maddelerinde sınıfsal farklılıkla cinsiyet ayrımının vurgulandığı ve kutsal alanlara verilecek zararın önlenmesinin hedeflendiği şu maddeyle başlamıştır:

“Eğer bir kadın ister bir beyin eşi ister beyin kızı olsun tanrı evine girer (ve) tanrı evinden kutsal hücreye (ait) herhangi bir şey çalarsa (ve) elinde yakalanırsa, ister onu suçladıkları (zaman) ister bu suçu ispat ettikleri zaman delili alıp, (kadına ne yapılacağını) tanrıya soracaklar, emrettiği gibi muamele edeceklerdir.”

Asur toplumundaki sosyal hayat çoğunlukla kadınlar üzerinden düzenlenmeye ve denetim altında tutulmaya yönelik yaptırımlarla sağlanmaya çalışıldığını aktaran 2. madde şu ifadeleri içermiştir:

“Eğer bir kadın ister bey eşi ister bey kızı olsun, küfür söylerse (ederse) veya düşük çeneli ise o kadın cezasını çekecek, kocasına, oğullarına, kızlarına dokunulmayacaktır.”

Asur kanununun Asur toplum yapısını tanımladığı ve sınıfsal ayrımın hukuk kurallarının yaptırımındaki farklılığı vurguladığı bir diğer madde (4. madde) ve cezai yaptırımı şöyle verilmiştir:

“Eğer bir erkek ya da kadın köle, (hür) bir adamın karısının elinden (çalınmış) bir şey kabul ederse erkek ve kadın kölenin kulaklarını ve burnunu keseceklerdir. Böylece çalınmış mal ödenmiş olur (ve) adam karısının kulaklarını keser. Fakat karısını serbest bırakırsa, kulaklarını kesmezse, kadın ve erkek kölenin (de) kulak ve burunlarını kesmezler, çalınmış mal ödenmemiş olur.”

Asur toplumundaki kadın ve kadın üzerinden oluşturulan erkek algısı özellikle zina konusundaki kati tutumu sergilemiş, eğer zina kanıtlanırsa cezai yaptırım oldukça şiddetli bir biçimde uygulanmıştır. Asur kanunu madde 13 ve 15'te zina ile ilgili şöyle bir hükme yer verilmiştir:

“Eğer bir adamın karısı evinden çıkıp, bir adamın üzerine, oturduğu yere gidersse, (adam) bir (başka) adamın karısı olduğunu bildiği (halde) onunla yatarsa adamı ve kadını öldüreceklerdir.

“Eğer bir adam karısıyla bir adamı (zina halinde) yakalarsa, (adamı) suçlayıp, ispat ederse, her ikisini de öldürecekler, (kocanın) sorumluluğu yoktur. Eğer yakalanan (adamı) kral huzuruna veya hakimler önüne getirir, onu suçlar ve ispatlarsa ve koca karısını öldürecek olursa, adam da ölecektir. Eğer karısının burnunu keserse adam da hadım edilecektir. Eğer (koca) karısını serbest bırakırsa adamı da serbest bırakacaklardır.”

İlk örneklerine Mezopotamya ve Anadolu hukuki uygulamalarında rastlanan nehre gitmek kullanımı Nehir Ordali ya da Nehir/Su Tanrısının Adaleti olarak da adlandırılmıştır. Adaletin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen Mezopotamya kaynaklı bu uygulama, belli bir ithamın/suçun gerçekten işlenip işlenmediğinin açığa çıkarılması ve yargılama sürecinin yönünün tayin edilmesi amacıyla uygulanmıştır. Bu uygulama suçlanan kişinin nehre atılmasıyla suça dair yaptırım kapsamının ve şiddetinin belirlenmesinde, çoğunlukla, öncül bir netleştirme olarak kullanılmıştır. Nehre atılan zanlının boğulmaması suçsuzluğuna, yani Nehir Tanrısının zanlıyı akladığı yönünde değerlendirilirken, zanlının nehirde boğulması Nehir Tanrısının onu suçlu bulduğu ve cezalandırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu yönüyle bu cezalandırmanın uzunca bir zaman örfi olarak uygulandığı ve zamanla sistemli hukuk kuralları içerisinde değerlendirilerek başvurulduğu düşünülmüştür (Dinçol, 2003: 1; Versteeg, 2000: 60). İlk olarak Ur-Nammu ve sonrasında Hammurabi Kanunlarında (Tosun ve Yalvaç, 2002.) karşılaşılan bu yaptırım, çoğunlukla zina yaptığına inanılan evli kadınların aklanması ya da suçlu ise cezalandırılmasında kullanılmış, Mezopotamya'da Dicle ve Fırat, Anadolu'da Kızılırmak Nehirleri aracılığıyla uygulanmıştır. Anadolu'da çoğunlukla örfi uygulamasını koruyan bu cezalandırma yöntemi İD-ya/hapa pai- “nehre gitmek” deyimini çerçevesinde, “nehir ordali”sinden söz edilen Hititçe

kayıtlarda yer almıştır (Günbattı, 2000: 86. Dinçol, 2003:1, Yıldırım 2021). Asur kanunlarında da özellikle zinayla ilgili suçlar kapsamında uygulanan Nehre atmak/Nehir Tanrı adaletine yollamak yaptırımını madde 17’de şöyle belirlenmiştir:

“Eğer bir adam bir adama şöyle derse: “senin karınla (birçokları) tekrar tekrar yattılar, şahitlik yoktur”; anlaşma yapacaklar ve (iddiada bulunan ve suçlu kadın) nehre gideceklerdir.”

Asur kanun maddeleri kapsamında mülkiyet ve miras ile ilgili çerçeve aile kurumunun devam ettirilmesi ve güvence altına alınması hedeflenerek belirlenmiştir. Kadının aile içindeki konumuna göre şekillenen miras hukukunda, eşin ölümü, ayrılma ya da boşanma gibi durumlar göz önünde bulundurulurken, çocukların önceliği esas alınmıştır. İlgili kanun maddelerinden 25 ve 26’da şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Eğer bir kadın, babasının evinde oturuyorsa ve kocası ölmüş ise kocasının kardeşleri miras bölüşmediler ise ve kadının çocukları yoksa kocasının ona taktığı kaybolmamış olan ve kocasının kardeşlerinin bölüşmedikleri takaları alacaklar. Geri kalanları tanrı önünde el değiştirecek, ondan sonra açıklayıp alacaklar. Ne nehre gidecekler ne de yemine zorlanacaklardır.”

“Eğer babasının evinde oturan ve kocası ölmüş olan bir kadın, kocasının taktığı bütün takaları, eğer kocasının çocukları varsa çocuklar alacaklardır. Eğer kocasının çocukları yoksa kadın alacaktır.”

Asur kanununun evlilik ve evlatlık işlemlerini yasal bir platformda belge düzenleyerek resmileştirdiği şu iki maddeden (madde 28 ve madde 34) anlaşılmaktadır:

“Eğer dul bir kadın, bir adamın evine girerse, oğlunu bebek olarak beraberinde taşıdıysa, onu kanlığına? Alanın evinde büyüdüyse, fakat evlatlık vesikası yazılmamışsa, onu büyütenin evinden hisse alamayacak, borç yüklenmeyecek, onu doğurtanın evinden kendine hisse alacaktır.

“Eğer bir adam dul bir kadınla evlenirse, evlilik sözleşmesi yapmamışsa iki sene onun evinde oturmuşsa, o kadın eştir. (Evden) çıkmayacaktır.”

Asur kanununa göre kadınların evlilik sonrası hakları eşin rızasına bırakılmıştır. Özellikle çocuğun olmadığı hallerde madde 37 devreye girmiş olmalıdır. İlgili hüküm şöyledir:

“Eğer bir adam karısını terk ederse, canı isterse ona bir şey verecektir. Canı istemezse bir şey vermeyecektir. Kadın boş olarak çıkacaktır, hiçbir şey almayacaktır.”

Asurlu kanunlarının hazırlanış süreci düşünüldüğünde kadın üzerinden bir sosyal denge arayışı sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Özellikle Eski Asur döneminde yaklaşık 200 yıl kadar belli periyotlarla Asur dışında yaşamak zorunda kalan özellikle erkek tüccarların varlığı, Orta Asur döneminde düzenlenen seferlere katılım amacıyla ihtiyaç duyulan erkek nüfus elbette ki Asur kanunlarını kadın aleyhinde şiddetlenmesini sağlayan temel öğeleri oluşturmuştur. Ancak unutulmaması gereken önemli bir diğer etmen Arami göçleri ve göçlerin kültürel etkileri olmuştur. Özellikle Asurlular arasındaki sınıf farklılıklarına göre düzenlenmesi beklenen kanun maddelerinde günlük sosyal hayatta Asurlu oluşun vurgulanmak istendiği bazı kanun maddeleri bu açıdan değerlendirildiğinde önemli bir örnek madde 40’taki şu ifadelerden oluşmuştur:

“İster evli kadınlar ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar sokağa çıkarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın kızları ya bir şal veya bir gulini (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır (belki evin içinde) örtünmeyeceklerdir, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtular (cariye) örtülüdür. Kocaya varan qadıştular sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidirler. Fabiše örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fabişeyi gören olursa, onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine götürecektir, zıynetlerini almayacak, onu yakalayan elbisesini alacaktır. Ona 50 sopa vuracaklar, başına zıft dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir fabişe görür, onu serbest bırakır ve saray mahkemesine götürmezse o adama 50 sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, iplik geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır. Kadın esireler örtünmeyecekler, örtülü esireyi gören yakalayacak ve onu saray mahkemesine götürecektir. Kulaklarını kesecekler. Onu yakalayan elbisesini alacaktır.

Asur kanununda miras bölüşümü büyük erkek kardeşin üstünlüğü temelinde gelişmiş, toprağın asıl sahibinin kral olduğu gerçeği kanun maddelerine şu ifadelerle tablet B'nin 3. ve 8. maddelerinde kaydedilmiştir:

“Eğer mirası bölünmemiş kardeşler arasından biri (büyük) bir hainlik yapar veya kaçarsa onun hissesini kral (istediği gibi) yapacaktır).

Eğer bir adam komşusunun büyük (ölçüde) sınırını ihlal ederse (onun arazisinden bir kısmını kendininkine katarsa) onu suçlayıp, ispat ederlerse, ihlal ettiği tarlanın 1/3 (fazlasını) verecek, bir parmağını kesecekler, yüz sopa atacaklar, bir ay süreyle kralın işini yapacaktır.”

Asur kanununda rehine ya da emanet köle ve hayvanların gaspıyla ilgili hükümlerin yer aldığı tablet C'de çoğunlukla para cezası veya haktan mahrumiyet gibi yaptırımların uygulandığı anlaşılmıştır.

Sonuç

Kontrolün iç dinamik özeline yöneldiği kanun maddeleri Asur'un yerel mevcudiyetinin sağlanmasıyla kaygısı taşıdığı göstermiş ve bu mevcudiyetin temelinde ise ailenin devamlılığının sağlanması hedeflenmiştir. Ailenin devamlılığı bu dönemde sefer için sürekli asker ihtiyacının tetiklediği bir durumu açığa çıkarmıştır. Bu nedenle geride kalan aile üyelerinin hakları ve ailenin devamlılığına verecekleri herhangi bir zarar önlenmeye çalışılmıştır. Kadının ağır bir biçimde cezalandırılması kaçınılmaz görülmüş, şiddetli bir yaptırımla kadının ailenin devamlılığını sağlayacağı krallığın güvencesine alınmıştır. Dolayısıyla Asur kanunu Asur adına sefere çıkacakların geride bıraktıklarını (aile ve mallarının vs.) güvence altına almış, ülke içindeki ekonomik işleyişin sekteye uğramaması adına kişisel mülklerin herhangi bir gasp ya da ihlali halinde ağır yaptırımları yasalaştırmıştır.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Kaynakça

BİLGİÇ, E. 1947. “Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları”, Belleten, XI,44, 522-572.

BİLGİÇ, E., 1963. “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi”, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, c.21-3-4, 103-119.

DİNÇOL, B., 2003. Eski Ön Asya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

FINKELSTEIN, J.J., 1966. “The Genealogy of the Hammurapi Dynasty”, Journal of Cuneiform Studies 20, ss. 95-118.

GÖKÇEK, L. G., 2015. Asurlular, Ankara, Bilgin Yayınları.

GÜNBATTI, C., 2000. “Eski Anadolu’da “Su Ordali””, Ankara Üniversitesi Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri 4, 73-88.

GÜNBATTI, C., 2012. Cahit Günbattı, Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler, Kayseri, K.B.B.Kültür Yayınları.

GRAYSON, A.K., 1987. Assyrian Rulers of the Third and Second Millennium to 1115 BC: The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, vol. 1 (London).

JASTROW, M., 1921. “An Assyrian Law Code”, Journal of the American Oriental Society, Vol. 41, 1-59.

KHURT, A., 2010. Eskiçağ Yakındoğu Tarihi I, çev. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KÖROĞLU, K., 2013. Eski Mezopotamya Tarihi, İstanbul, İletişim Yayınları.

KULAKOĞLU, F., 2011. “Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, İstanbul, K.B.Ş.B. Kültür Yayınları.

OATES, J., 2015. Babil, Ankara, Arkadaş Yayınları.

ROTH, M. T., 2000. Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. SBL.

SEVER, H., 1987. “Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt. 31, Sayı 2, Ankara, 421-428.

TOSUN, M., 1973, “Sümer, Babil ve Asurlularda Hukuk Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, Belleten, C.: XXXVII, S.: 148, 557-581.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

TOSUN, M. – YALVAÇ, K., 2002. Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi – Şaduqa Fermanı, Türk Tarih. Kurumu Yayınları.

VAN DE MIEROOP, M., 2007. King Hammurabi of Babylon: A Biography, Blackwell Publishing, Oxford- UK.

2018. Eski Yakındoğu Tarihi (MÖ 3000-323), çev. Sinem Gül, Homer Kitabevi, İstanbul.

VERSTEEG, R., 2000. Early Mesopotamian Law, Carolina Academic Press, North Carolina, America.

YILDIRIM, N. 2020, “Eski Babil ve Hammurabi”, Edt. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, Eski Mezopotamya’nın Siyasi Tarihi, Değişim Yayınları.

YILDIRIM, N. 2021, Bin Öykü Bir Nehir “Asi”, Edt. Oktay Dumankaya, Çağlar Boyunca Nehirler, Denizler ve Göller, Doruk Yayınları.

ICMUSS

1997-2022 Yılları Arasında Pedagojik Formasyon Sertifika Programı ile İlgili Yapılmış Makalelerin Araştırma Eğilimi Analizi

Okan DEDE¹

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de öğretmen eğitimi alanındaki pedagojik formasyon sertifika programı ilişkin araştırmaların son yirmi beş yıldaki mevcut durumunu ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla araştırma verileri yapıma yıllarına, araştırma desenine, araştırma yöntemine, veri toplama araçlarına, çalışmanın yapıldığı bölgelere, örnekleme, örnekleminin büyüklüğüne, örnekleme tekniğine, branş bazında dağılımlarına, veri analiz yöntemlerine ve amaçlarına göre analiz edilerek betimlenmiştir. Araştırmanın evrenini ULAKBİM veri tabanında TR Dizin’de yer alan, Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı Dergi Listesi Eğitim Bilimleri başlığı altındaki 53 dergi oluşturmuştur. 53 dergi taranarak, tarama sonucunda çalışmaya pedagojik formasyon ile ilgili Türkçe ve İngilizce toplam 250 makale dâhil edilmiştir. Araştırma sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmaktadır. Verilerin analizi sürecinde, TÜBİTAK projesi kapsamında hazırlanmış olan bir analiz formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ulaşılan veriler yüzde ve frekanslar halinde özetlenmiştir. Araştırma sonuçları pedagojik formasyon eğitimi alanında yayımlanmış makalelerde, en fazla kullanılan araştırma deseninin betimsel desen olduğunu göstermektedir. Bu alandaki çalışmaların çoğunluğunda betimsel modelinin tercih edilmesi, var olan durumu betimlemenin ötesine gidilemediğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra araştırmanın bir diğer bulgusu pedagojik formasyon sertifika programı konu alanında yayımlanan çalışmaların nicel araştırma oranının yüksek olduğudur. Bu noktada eğitim araştırmacıları tarafından araştırma alanının daha derin olarak araştırabilmesini destekleyen nitel araştırma deseninin yeterince kullanılmadığı yönünde bir fikir birliği olduğunu söylemek mümkündür.

Keywords/Anahtar Kelimeler: Pedagojik Formasyon, Öğretmenlik Sertifikası, Araştırma Eğilimleri

¹ Öğretim Görevlisi, Karabük Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Orcid: 0000-0002-2771-6522

GİRİŞ

Türkiye'nin öğretmen yetiştirme alanında zengin bir geçmişe ve köklü bir geleneğe sahip ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir. Özellikle Cumhuriyet döneminde öğretmen eğitiminin laik ve bilimsel düşüncelerle işe koşulması ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulan özgün öğretmen yetiştirme modellerinin hayata geçirilmesi bu alanın her yönüyle zenginleşmesine katkıda bulunmuştur (Teziç, 2007; Unat, 1964). 1925 yılında çıkarılan ve 45 maddeden oluşan bir yönetmelikle Yüksek Öğretmen Okulları ve Fen-Edebiyat Fakülteleri'nden lise öğretmenlerinin mezun edilmesi kararı verilmiştir. Bu eğitim dört yıl sürmekte ve eğitimin ilk üç yılında meslek dersleri, son yılında staj dersi yer almaktadır (Eşme, 2001). 16 Mart 1948 tarihinde Fransız öğretmen yetiştiren kurumlar baz alınarak yapılandırılan Darülmüallimin öğretmen okullarıyla Türkiye'de öğretmen yetiştirme alanında önemli bir adım atılmıştır.

Öğretmen yetiştirme alanında Cumhuriyet tarihinde birçok değişiklik hayata geçirilmiştir. Söz konusu değişikliklerden biri Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında bulunan öğretmen yetiştirme kurumlarının 1982'de "Eğitim Fakültesi" adı altında üniversiteler bünyesinde yer almasıdır. 1997 yılında YÖK ve Dünya Bankası'nın işbirliğiyle ortaya çıkan "Eğitim Fakültelerinde Yeniden Yapılanma" çalışma bu dönemlerde dikkat çeken en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bu tarihten itibaren öğretmen yetiştirme sorumluluğu büyük oranda eğitim fakültelerine verilmiştir. 1990'lı yıllarda Eğitim Fakülteleri öğretmen yetiştirme sorumluluğu konusunda sorumluluklarını tam olarak yerine getiremeyerek bilim ve temel araştırmaları ön plana almıştır. Ortaya çıkan bu eksikliği kapatabilmek amacıyla 1992 yılından 1999 yılına kadar alan dışından birçok üniversite mezunu, öğretmenlik sertifikaları olsun olmasın sınıf öğretmeni olarak görev almıştır (Dilaver, 1996). Ayrıca bu yıllarda Eğitim Fakültelerinde, özellikle ortaöğretimde görev alabilecek yüksek nitelikli öğretmenler yetiştirmek üzere bazı çevrelerce yapılan eleştirilere karşın tezsiz yüksek lisans programı adı altında bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışma kapsamında ortaöğretimde öğretmen olarak görev alacak öğretmen adaylarının ilgili alana ilişkin alan bilgilerini bağlı buldukları fakültelerden aldıktan sonra öğretim yöntemleri üzerinde yoğunlaşacakları tezsiz yüksek lisans programlarında eğitimlerini tamamlamaları gerekmektedir. Bu çalışmada, öğretmen adaylarının eğitim-öğretim süreçlerinin ilk yedi yarıyılı kendi programlarında, son üç yarıyılı ise ilgili enstitüde yürütecekleri ve yüksek lisans derecesi almaya hak kazanacakları seçeneği bulunmaktadır.

İkinci bir seçenek ise; eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden (Edebiyat, Fen, Fen Edebiyat, İlahiyat, Dil Tarih ve Coğrafya Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu) mezun olan öğrencilerin ortaöğretimde öğretmen olarak görev alabilmeleri amacıyla üç yarıyılık programları tamamlayarak tezsiz yüksek lisans derecesini elde edebilecekleri şeklindedir. (YÖK, 1998; Tamabağ, 2007). Bu program üzerinde düzenlemeler yapılmış ve 2008-2009 öğretim yılı itibarıyla iki dönem uygulamada kaldıktan sonra YÖK kararı ile bu programlar kapatılmıştır. Bu programların yerini Pedagojik Formasyon Sertifika Programları almıştır. Eğitim fakültesinden mezun olmayan ancak öğretmen olmak isteyen kişilerin başvurabildiği Pedagojik formasyon kapsamında 10 ders yer almakta ve bu dersleri başarıyla tamamlayan kişiler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüm eğitim kurumlarında öğretmen olarak görev alabilmektedirler. Söz konusu derslerin %56'sını genel eğitim bilgisi, %44'ünü ise alan eğitim bilgisi içermektedir. Ancak Pedagojik Formasyon Sertifika Programlarında öğretmen

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

adaylarının okullarda uygulama yapabilecekleri Okul Deneyimi dersi yerine, 2 saat teorik içeriğin 6 saat de gözlem ve uygulamanın yapılabildiği “Öğretmenlik Uygulaması” dersi yer almaktadır. Bu değişiklikler eğitim alanında büyük tartışmalara neden olmuş ve pedagojik formasyon eğitimini başarıyla tamamlayarak öğretmen olacak kişilerin mesleki anlamda yeterlilikleriyle ilgili şüpheler ortaya çıkmıştır (Özoğlu, 2010).

Şişman’a göre (2009) formasyon eğitimi sonunda öğretmenlik diplomasına sahip olan kişilerin iyi bir öğretmen olarak nitelendirilmesi güçtür ve öğretmenlik mesleğinin ‘moral- etik’ düşünceleri ekseninde algılanması gerekmektedir. Eğitim alanında büyük infiale neden olan pedagojik formasyon programları, bu programlar sonunda ortaya çıkan öğretmen fazlalığı neden gösterilerek YÖK tarafından 5 Nisan 2012 tarihinde kapatılmıştır. YÖK tarafından alınan bu karara Fen-Edebiyat fakülteleri tepki göstermiş ve 18 Nisan 2013 tarihinden itibaren Fen-Edebiyat fakültelerinden mezun olan öğrencilerin pedagojik formasyon programlarına devam edebileceği kararı verilmiştir. Tüm eleştirilere karşın öğretmen yetiştirme alanında pedagojik formasyon uygulaması 2010-2020 yılları arasında devam ettirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın kaynağı olan bilimsel makaleler, alanda yapılmış olan araştırmaların eğilimlerini birçok açıdan gözlemlenebileceği bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı Türkiye’de öğretmen yetiştirmede pedagojik formasyon sertifika programına ilişkin durumun son yirmi beş yıldaki gelişiminin meta sentez yöntemiyle ortaya çıkarılmasıdır. Bu kapsamda pedagojik formasyon sertifika programına ilişkin temel kavramlar göz önünde bulundurularak bu alanda yapılan bilimsel araştırmaların özellikleri, söz konusu çalışmalarda tercih edilen yaklaşım ve yöntemlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında belirtilen temel amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılmıştır;

- Pedagojik formasyon sertifikasına yönelik çalışmalar yıl, örneklem büyüklüğü, yapıldığı bölge ve yayımlandığı dergi gibi özelliklere göre ne şekilde sınıflanmaktadır?
- Yapılan çalışmalarda araştırma deseni, yöntemi, örneklem grubu, tekniği, veri toplama aracı ve veri analiz yöntemine ilişkin eğilim nasıldır?
- Yapılan çalışmalarda pedagojik formasyon hangi amaçlarla kullanılmıştır?
- Yapılan çalışmalarda hangi pedagojik formasyon grubu ile çalışma yapılmıştır?

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde; çalışmada çalışma kapsamında tercih edilen model, verilerin ne şekilde toplandığı ve elde edilen verilerin nasıl analiz edildiği açıklanmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada öğretmen eğitimi alanında pedagojik formasyon sertifika programıyla ilgili yazılmış makalelerin derinlemesine incelenebilmesi için meta-sentez ve betimsel tarama yöntemlerinden faydalanılmıştır. Birden fazla araştırmanın bulgularını inceleyip yorumlamaya yardımcı olan (Finfgeld, 2003) meta-sentez çalışmalarında yorum yapılması gerekliliğinden dolayı meta-analizden farklılaşmaktadır. Betimsel tarama modeli sayesinde araştırmacıları bir durumu veya olayı mevcut haliyle ortaya çıkarma imkanına sahip olmaktadır (Karasar, 2012). Dolayısıyla betimsel analizlerde araştırma sürecinde elde edilen bulguların düzenlenmesi ve yorumlanarak sunulması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın örneklemini Türkiye’de pedagojik formasyon kapsamında yapılan Türkçe ve İngilizce yapılmış makaleler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin oluşturulabilmesi için ULAKBİM veri tabanında TR Dizin’de yer alan dergiler taranmış ve veriler bu dergilerde yer alan makalelerden elde edilmiştir. Örneklem oluşturma aşamasında makalelerin başlığı, özeti ve anahtar kelimelerine odaklanılmış ve söz konusu kısımlarda Türkçe olarak “öğretmen sertifika programı”, “pedagojik formasyon”, “Öğretmen yetiştirme kursu”, İngilizce ise “pedagogical formation” kelimelerine odaklanılmıştır. Tarama sonucunda çalışmaya Türkçe ve İngilizce toplam 250 makale dâhil edilmiştir. Araştırmaya kapsamına alınacak makalelerin seçiminde kullanılan ölçütler şunlardır:

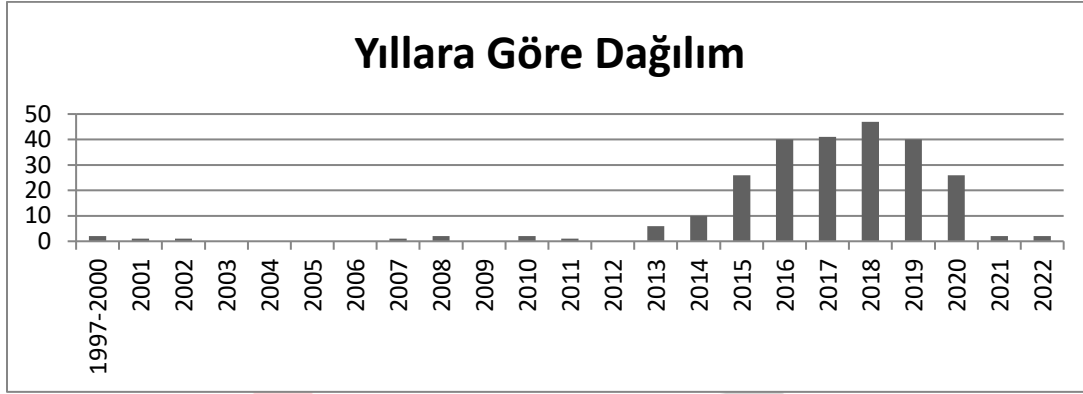
- Çalışmanın 1997–2022 yılları arasında yapılmış olması (tarama 2022 yılının nisan ayında yapılmış olup nisan ayından sonraki yayımlar dâhil edilmemiştir.)
- Çalışmanın öğretmen yetiştirme bağlamında ve pedagojik formasyona ilişkin olması.
- Çalışmanın TR DİZİN ’de taranan bir dergide yayınlanmış olması.
- Çalışmanın Türkiye’de yapılmış Türkçe veya İngilizce olması.

Verilerin Analizi

Araştırma örnekleminin oluşturulması sürecinden sonra elde edilen makalelerin analizlerinin yapılabilmesi için bir TÜBİTAK projesi kapsamında MAF FESKÖK proje ekibi tarafından hazırlanan Analiz Formu kullanılmıştır. Analiz formuna göre tüm makaleler incelenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen makaleler yıllara, Araştırma Desenine, araştırma yöntemine, veri toplama araçlarına, çalışmanın yapıldığı bölgelere, örnekleme, örnekleminin büyüklüğüne, örnekleme tekniğine, brans bazında dağılımlarına, veri analiz yöntemlerine ve amaçlarına göre analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında analizi yapılan makalelere ilişkin bilgiler grafik ve tablolar yardımıyla sunulmuştur. Bu bağlamda analizi yapılan makalelerin yıllarına ilişkin bilgilere Grafik 1’de ulaşılabilir.

Grafik 1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Araştırmaya dâhil edilen pedagojik formasyon sertifika programına ilişkin 'TR Dizin' de yayınlanmış toplam 250 makale bulunmaktadır. Söz konusu makalelerin daha çok 2016–2019 yılları aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Pedagojik formasyona ilişkin en fazla çalışmanın 2018 yılında yapıldığı söylenebilir. Araştırmanın 2022 yılının başlarında yapılmış olması ve 2022 yılında yapılmış çalışmaların henüz yayınlanmamış olmasından dolayı makale sayısının değerini tam olarak yansıtmadığı söylenebilir. Pedagojik formasyon uygulamasının tam olarak 2010 yılından itibaren yoğunlukla kullanılması nedeniyle önceki yıllarda farklı uygulamalarla literatürde yerini alan öğretmen yetiştirme sistemlerine ilişkin çalışmaların sayıca az olduğundan bahsedilebilir. 1997-2022 yılları arasında Türkiye’de pedagojik formasyona ilişkin yayımlanan makalelerin araştırma desenine göre dağılımına Tablo 1’de ulaşılabilir.

Tablo 1. Makalelerin Araştırma Desenine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni	Frekans (f)	Yüzde (%)
Betimsel Desen	151	60,4
Durum Çalışması	37	14,8
Fenomenoloji	33	13,2
Karma Araştırma Deseni	17	6,8
DeneySEL Desen	4	1,6
Kıyaslamalı Desen	4	1,6
İnceleyici Desen	2	0,8
Bütüncül Tek Durum	2	0,8
TOPLAM	250	100

Makaleler araştırma desenine göre incelendiğinde en çok tercih edilen araştırma deseninin Betimsel Desen (%60,4) olduğu görülmektedir. İkinci olarak Durum Çalışması deseninin (%14,8) kullanıldığı görülmektedir. En az kullanılan araştırma desenlerinin ise Kıyaslamalı (%1,6), Deneysel (%1,6), İnceleyici (%0,8) ve Bütüncül Tek Durum (%0,8) deseni olduğu görülmektedir. Belirtilen yıllarda pedagojik formasyon konu alanında yapılan makale çalışmalarının araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Makalelerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemleri		Frekans (f)	Yüzde (%)
Nicel araştırma	Tarama	121	48,4
	Korelasyon	51	20,4
Nitel araştırma	Durum çalışması	61	24,4
	Doküman analizi	5	2
Karma araştırma	Açıklayıcı	12	4,8
TOPLAM		250	100

Pedagojik formasyon sertifika programı ile ilgili yayımlanmış makaleler analiz edildiğinde en fazla nicel en az ise karma araştırma yönteminin kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Nicel araştırma yöntemi ile yapılmış makaleler incelendiğinde nicel araştırma yöntemlerinden en fazla tarama yönteminin (%48,4) kullanıldığı görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi ile yapılmış makaleler incelendiğinde ise nitel araştırma yöntemlerinden en fazla durum çalışması yönteminin (%24,4) kullanıldığı görülmektedir. Bunlar dışında doküman analizi ve açıklayıcı araştırma yöntemleri ile yapılmış çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Araştırma kapsamında analiz edilen çalışmaların örneklem türüne bakılarak elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Makalelerin Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Örneklem Türü	Frekans(f)	Yüzde (%)
Öğretmen Adayı	126	50,4
Öğrenci	91	36,4
Öğretmen	13	5,2
Öğretim Üyesi	8	3,2
Öğretmen Adayı-Öğretim Üyesi	7	2,8
Kursiyer	2	0,8
Okul Yöneticisi	2	0,8
Öğretici	1	0,4
TOPLAM	250	100

Pedagojik formasyon sertifika programı ile ilgili yayımlanmış makalelerin örneklem türü göz önünde bulundurulduğunda çalışmaların en fazla öğretmen adayları (%50,4) ile gerçekleştiği, ikinci olarak öğrenciler (%36,4) ile yapıldığı ve en az öğreticiler (%0,4) ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında analiz edilen çalışmaların örneklem büyüklüğüne bakılarak elde edilen bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Makalelerin Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	Frekans (f)	Yüzde (%)
0-100	77	30,8
101-200	59	23,6
201-500	97	38,8
501-1000	16	6,4
1000+	1	0,4
TOPLAM	250	100

Pedagojik formasyon sertifika programı ile ilgili yayımlanmış makaleler örneklem büyüklüklerine göre incelendiğinde en fazla çalışmaların 201-500 kişi (%38,8) ile yapıldığı, 1000' den fazla örneklem sayısının ise az (%0,4) tercih edildiği görülmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan çalışmaların örneklem tekniğine ilişkin bilgiler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Makalelerin Örneklem Tekniğine Göre Dağılımı

Örneklem Tekniği	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yok/ Belirtilmedi	116	46,4
Kolay Ulaşılabilir Durum Örnekleme	40	16
Uygun Örnekleme	20	8
Amaçlı Örnekleme	20	8
Basit Tesadüfi	19	7,6
Rastgele Örnekleme	17	6,8
Maksimum Çeşitlilik Örnekleme	7	2,8
Tipik Durum Örnekleme	5	2
Grup Küme Örnekleme	2	0,8
Tabakalı	2	0,8
Oransız	1	0,4
Aykırı Durum	1	0,4
TOPLAM	250	100

Pedagojik formasyon sertifika programı ile ilgili yayımlanmış makaleler örneklem tekniğine göre incelendiğinde örneklem tekniğine ilişkin bilgilerin birçok çalışmada verilmediği tespit edilmiştir. Bu bilgi gözardı edildiğinde çalışmalarda yer alacak kişilerin en çok kolay ulaşılabilir örnekleme (%16) yoluyla seçildiği, ikinci olarak uygun örnekleme (%8) ve amaçlı örnekleme (%8) ile belirlendiği görülmektedir. İlgili yıllarda pedagojik formasyon alanında yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına ilişkin dağılımına Tablo 6'da ulaşılabilir

Tablo 6. Makalelerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

VERİ TOPLAMA ARACI	Kim Tarafından Geliştirildiği			TOPLAM
	<i>Araştırmacı</i>	<i>Başka Araştırmacı</i>	<i>Belirtilmedi</i>	
Anket	65	70	5	140
Ölçek	40	41	2	83
Focus Görüşme Formu	5	10	1	16
Gözlem Formu	1	-	1	2
Başarı Testi	1	2	-	3
Yüz yüze Görüşme Formu	25	10	2	37
Tamamlayıcı Ölçme Araçları	-	1	1	2
Yansıtıcı Yazı	1	-	-	1
Envanter	1	-	-	1
TOPLAM	139	134	12	285

Pedagojik formasyon sertifika programı ile ilgili yayımlanmış makaleler kullanılan veri toplama aracı bağlamında incelendiğinde en fazla kullanılan veri aracının başka araştırmacılar tarafından geliştirilen anketler (70 anket) olduğu tespit edilirken, ikinci sırada en sık tercih edilen veri toplama aracının araştırmacı tarafından geliştirilen anketler (65 anket) olduğu belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak en az yansıtıcı yazı ve envanterin kullanıldığı (1 adet) anlaşılmıştır. Makalelerin büyük çoğunluğunda birden çok veri toplama aracından yararlandığı gözlemlenmiştir. Söz konusu bu durumun araştırma süreçlerinde derinlemesine bilgi edinilebilmesinde önemli bir aşama olduğu söylenebilir. İlgili yıllarda pedagojik formasyon alanında yapılan çalışmaların yapıldığı bölgelere göre dağılımına Tablo 7’de ulaşılabilir.

Tablo 7. Makalelerin Yapıldığı Bölgelere Göre Dağılımı

Yapıldığı Bölgeler	Frekans (f)	Yüzde (%)
İç Anadolu Bölgesi	51	20,4
Karadeniz Bölgesi	44	17,6
Doğu Anadolu Bölgesi	32	12,8
Belirtilmedi	30	12
Marmara Bölgesi	28	11,2
Ege Bölgesi	26	10,4
Akdeniz Bölgesi	21	8,4
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	11	4,4
Türkiye Geneli	7	2,8
TOPLAM	250	100

Makaleler yapıldıkları bölgelere göre incelendiğinde İç Anadolu Bölgesi’nde 51 çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların toplam çalışmaların %20,4’üne karşılık geldiği dikkat çekmektedir. Karadeniz Bölgesi’nde yapılmış olan çalışmalar %17,6 yüzdeyle bu sıralamayı takip etmektedir. En az çalışmanın ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde (%4,4) ve Türkiye genelinde (%2,8) yapıldığını söylemek mümkündür. Araştırma kapsamında analiz edilen çalışmaların branşlarına bakılarak elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Çalışmaların Branş Bazında Dağılımları

Branşlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tüm Branşlar	114	45,6
Alan Yok/Belirtilmedi	52	20,8
Sosyal Bilimler	16	6,4
Türk Dili Ve Edebiyatı	16	6,4
Matematik	15	6
Fen Bilimleri Grubu	9	3,6
Yabancı Dil	7	2,8
Görsel Sanatlar	7	2,8
İlahiyat	7	2,8
Beden Eğitimi	3	1,2
Sınıf Öğretmenliği	2	0,8
İktisadi Bilimler	2	0,8
TOPLAM	250	100

Pedagojik formasyon sertifika programı ile ilgili yayımlanmış makaleler branş bazında incelendiğinde yapılan çalışmalarda branş ayrımının çok yapılmadığı (tüm branşlar %45,6) görülmektedir. Branş ayrımının yapıldığı makalelere bakıldığında en çok Sosyal Bilimler ve Türk Dili ve Edebiyatı branşlarında (%6,4) çalışıldığı göze çarpmaktadır. Belirtilen yıllarda pedagojik formasyon konu alanında yapılan çalışmaların veri analiz yöntemlerine göre dağılımına Tablo 9'da ulaşılabilir.

Tablo 9. Makalelerin Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımları

	Frekans (f)
Nicel Veri Analizi	
Frekans/Yüzde	75
Betimsel İstatistik	65
Merkezi Dağılım Ölçüleri	58
Merkezi Eğilim Ölçüleri	76
T Testi	49
ANOVA	23
Kruskal-Wallis H – Nonparametrik	33
Yordamsal İstatistik	29
Pearson Moments Korelasyon	22
Mann-Whitney U Test - Nonparametrik	15
Regression	5
Kolmagorov Smirnov	4
MANOVA	
Levene	
Nitel Veri Analizi	
İçerik Analizi	89
Betimsel Analiz	43
Sürekli karşılaştırma	1

Tablo 9’da görüldüğü üzere pedagojik formasyonu konu alan makalelerde veri analiz yöntemi olarak yoğunlukla nicel veri analizi tercih edilmiştir. Söz konusu çalışmalarda nicel araştırma yöntemi kapsamında en fazla frekans/yüzdelerin verilmesi eğiliminde bulunulmuştur. Nicel veri analizi süreçlerinde en az kullanılan yöntemin ise “Levene Testi” olduğu söylenebilir. Tablo 9’a bakıldığında nitel veri analiz yönteminde “içerik analizi” yöntemi en fazla kullanılmıştır. Nitel veri analizi yöntemlerinde en az tercih edilen veri analiz yönteminin “sürekli karşılaştırma” yöntemi olduğu gözle çarpmaktadır.

Tablo 10’a bakıldığında, 1997-2022 yılları arasında pedagojik formasyon ile ilgili makalelerde en sık çalışılan konu amacının “tutum belirlemeye yönelik” (%21,2) olduğu görülmektedir. “Tutum belirlemeye yönelik” amaçlar ise farklı değişkenlere yönelik tutumlarının incelenmesi, tutumların karşılaştırılması, tutumla arasındaki ilişkinin belirlenmesi gibi alt çalışma alanlarını içermektedir. Diğer yoğunluğun ise “görüş belirlemeye yönelik” ve “bilgiye yönelik” amaçlarda olduğu söylenebilir. “Bilgiye yönelik amaçlar” farklı değişkenler ile düzey belirlenmesi çalışmalarını, bilgi düzeylerinin ve becerilerinin incelenmesini, yeterliliklerinin belirlenmesi ve düzeylerinin incelenmesi gibi alt çalışma alanlarını kapsamaktadır. “Bilgiye yönelik” çalışmaları, “eğitimin etkililiğine yönelik” çalışmalar (%10) takip etmektedir. En az çalışılan konuların ise “ölçek geliştirmeye yönelik” çalışmalar (%1,6) ve “öneri geliştirmeye yönelik” çalışmalar (%0,8) olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma kapsamında analiz edilen çalışmaların amaçlarına bakılarak elde edilen bulgulara Tablo 10’da ulaşılabilir.

Tablo 10. Makalelerin Yazım Amaçlarına Göre Dağılımları

Amaç	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tutum Belirlemeye Yönelik	53	21,2
Görüş Belirlemeye Yönelik	50	20
Bilgiye Yönelik	44	17,6
Eğitimin Etkililiğine Yönelik	25	10
Kişilik Özelliklerine Yönelik	23	9,2
Uyum Ve Motivasyon	21	8,4
Etik Değerlere Yönelik	16	6,4
Sorunlara Yönelik	12	4,8
Ölçek Geliştirmeye Yönelik	4	1,6
Öneri Geliştirmeye Yönelik	2	0,8
TOPLAM	250	100

TARTIŞMA VE SONUÇ

Son otuz yılda eğitim bilimleri alanı birçok değişime tanıklık etmiş ve söz konusu bu değişimler bu alana olan ilgiyi sürekli olarak arttırmıştır. Ulusal ve uluslararası bağlamda gerçekleşen bu değişimler neticesinde birey ve toplumların ihtiyaçları da dönüşüme uğramış ve bu dönüşüm neticesinde yeni araştırmaların yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda özellikle öğretmen yetiştirme süreçlerine ilişkin yapılan araştırmaların periyodik bir biçimde incelenmesi, söz konusu araştırmaların özelliklerinin ortaya çıkarılıp sorgulanması ve nitelik yönünden kalitelerinin belirlenebilmesi önemli bir ihtiyaç olarak

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılan bu çalışmayla Türkiye’de Ulakbim veri tabanında TR Dizin’de yer alan dergilerde 1997-2022 yılları arasında yayımlanmış pedagojik formasyon sertifika programına ilişkin makalelerin betimsel ve içerik analizi yapılmış ve ileride yapılacak çalışmalara önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla son yirmi beş yılda pedagojik formasyona ilişkin çalışmaların analiz edilip belirli temalar kapsamında değerlendirilmesiyle elde edilen bulgular araştırma kapsamında sunulmuştur.

Türkiye’de öğretmenlik yetiştirmeye ilişkin bilimsel araştırmaların geçmişinin 1980-1990’lı yıllara dayandığı söylenebilir. Söz konusu yıllar öncesinde yapılan çalışmaların hem nicelik hem de nitelik özellikler bakımında yeterli olmadığı sonucunda varılabilir. Ancak 1997 yılında öğretmen yetiştiren kurumların yeniden yapılandırma süreciyle birlikte öğretmen yetiştirme süreçlerine ilişkin bilimsel olarak ilgi artmış ve bilimsel çalışmaların sayısında büyük bir artış olmuştur. Bu çalışmada incelenen pedagojik formasyon makalelerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 1997 ve 2013 yılları arasında çok fazla yayın tespit edilememiştir. Söz konusu yıllarda pedagojik formasyon uygulaması başka başlıklar altında ve daha değişik sistemler altında hayata geçirildiği için söz konusu sayının azlığı bu bilgiye dayandırılabilir. Bununla birlikte 2013 yılından itibaren pedagojik formasyon sertifika programı alanındaki yayın sayısında bir artış gözlenmiştir. Bu artışı YÖK’ün 2012 yılında aldığı kararla pedagojik formasyon programını kaldırmasına ve 1 yıl geçtikten sonra 2013 yılında pedagojik formasyon sertifika programının devamına karar verilmesine bağlanabilir.

Araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda pedagojik formasyon programı bağlamında yapılan çalışmalarda en sık kullanılan araştırma deseninin betimsel desen olduğu ortaya çıkarılmıştır. Araştırma sonuçları, pedagojik formasyon sertifika programı alanında yayımlanan çalışmalarda kullanılan araştırma desenlerinin yüzdelik dağılımlarının betimsel desen (%60,4), durum çalışması (%14,8), fenomenoloji (%13,2), karma desen (%6,8), kıyaslamalı desen (%1,6), deneysel desen (%1,6) ve inceleyici desenin (%0,8) ve olduğunu göstermektedir. Bu bulgular Ulutaş ve Ubuz (2008); Erdoğan, Marcinkowski ve Ok (2009); Fazlıoğulları ve Kurul (2012); Küçükoğlu ve Ozan (2013); Özenç ve Özenç (2013)’in yapmış olduğu çalışmaların sonuçlarıyla benzer özellikler taşımaktadır. Bu alandaki çalışmaların çoğunluğunda betimsel modelinin tercih edilmesi, var olan durumu betimlemenin ötesine gidilemediğini düşündürmektedir. Burada, betimsel desenin diğer araştırma desenleri arasındaki oranı düşündürücüdür.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, pedagojik formasyon sertifika programı konu alanında yayımlanan çalışmaların nicel araştırma oranının %73,1 olduğudur. Bu bulgunun Ulutaş ve Ubuz (2008) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen bulgu ile yani eğitime ilişkin yapılan araştırmalarda yoğunlukla nicel araştırma yönteminin tercih edildiği sonucu ile benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Pedagojik formasyona ilişkin yapılan çalışmalarda nitel araştırma oranının ise %26,4 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda eğitime ilişkin yapılan çalışmalarda araştırmacılar tarafından eğitime ilişkin sorunların daha derinlemesine incelenebilmesi için nitel çalışmaların yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Arık ve Türkmen (2009) ise bu soruna farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak nitel araştırma yönteminin az tercih edilme nedeninin söz konusu çalışmaların zamansal bağlamda uzun süre gerektirmesini öne sürmektedir.

Pedagojik formasyon alanında yapılan çalışmalarda araştırmacıların büyük çoğunluğunun çalışmalarını öğretmen adayları ile yaptıkları sonucuna varılmıştır. Söz konusu bu durumun araştırmacılar tarafından lisans eğitimini alan öğretmen adaylarına kolay ulaşılabilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun “1000’den fazla” örneklem ile yapılmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenlerle ileride yapılacak çalışmalarda örneklem büyüklüğünün artırılması gerektiği söylenebilir. Bunun yanı sıra veri toplama araçları bağlamında fazla anketlerden yararlanıldığı görülmektedir. Bununla beraber kullanılan veri toplama araçlarında “ölçekler” ve “yüz yüze görüşme formları” ön plana çıkmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı araştırmaların yer alması, geçerlik ve güvenilirlik açılarından çalışmalarda bir ilerlemeye işaret etmektedir.

Araştırmada, çalışmaların yapıldıkları bölgelere göre dağılımları incelendiğinde sırasıyla, toplamın %20,4’ünün İç Anadolu Bölgesi’nde, %17,6’sının Karadeniz Bölgesi’nde, %12,8’inin Doğu Anadolu Bölgesi’nde ve %11,2’sinin Marmara Bölgesi’nde olduğu görülmektedir. Bulgular incelendiğinde yoğunluğun olduğu bölgelerde büyükşehirlerin olduğu ve bu şehirlerde birden fazla üniversite olduğu bu sonuçlara sebep olarak gösterilebilir.

Pedagojik formasyon sertifika programı kapsamında yapılan çalışmaların en fazla nicel veri analizi yöntemi kullanılmış olup, bu yöntemde yordamsal analiz yöntemi olarak “t-testi” yönteminin ve betimsel analiz yöntemi olarak “frekans/yüzde tablolarının” fazlaca kullanıldığı gözle çarpılmaktadır. Buna benzer çalışmalarda da (Göktaş ve diğ., 2012; Ulutaş & Ubuz, 2008) en fazla kullanılan araştırma yönteminin nicel veri analizi olduğu görülmektedir. Diğer taraftan çoklu değişkenlerin incelendiği “MANOVA” gibi yöntemlerin kullanımı oldukça azdır. Çalışmada incelenen makalelerin nitel veri analizi yöntemleri bakımından en fazla kullanılan yöntemin “içerik analizi” olduğu, en az ise “sürekli karşılaştırma” yöntemi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmaların farklı örneklem gruplarıyla ve farklı zamanlarda yapılmasına karşın bu çalışmaların birbirini yineleyen özellikte olduğu sonucuna varılabilir.

Pedagojik formasyon sertifika programının branş bazında incelendiğinde yapılan çalışmalarda branş ayrımının çok yapılmadığı (tüm branşlar %45,6) görülmektedir. Bu programın tüm bölümler için genel özellikler açısından değerlendirildiği anlamı taşımaktadır. Branş ayrımının yapıldığı çalışmalara önem verilerek programın etkililiğini ve programın bölümler üzerindeki etkisi özel olarak incelenebilir. Pedagojik formasyon programının genel değerlendirilmesinin yanı sıra özel olarak değerlendirilmesini yapmaya olanak sağlayabilir. Pedagojik formasyon sertifika programlarını konu alan çalışmaların yapılaş amaçlarına bakıldığında ise üzerinde en çok durulan konuların “tutum belirlemeye yönelik”, “görüş belirlemeye yönelik” ve “bilgiye yönelik” konuların olduğu ve konunun farklı değişkenler ile düzey belirlenmesi çalışmaları, bilgi düzeylerinin ve becerilerinin incelenmesi, yeterliliklerinin belirlenmesi ve düzeylerinin incelenmesi gibi alt çalışma alanlarını kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu amaçla yapılan çalışmaların sayısının fazla oluşu bununla açıklanabilir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Pedagojik formasyon programına ilişkin çalışmaların derinlemesine sonuçlar vermesi bağlamında veri çeşitliliğinin sağlanması için araştırma yöntem ve tekniklerinin çeşitlendirilmesi olumlu sonuçlar doğurabilir.
- Pegogojik formasyon programı kapsamında yapılacak araştırmaların daha büyük veya çeşitli örneklem gruplarıyla yapılması var olan problemlerin ortaya çıkarılabilmesi açısından önem taşıyabilir.
- Pegogojik formasyonu konu edinen çalışmalarda örneklemin ülkenin tüm bölgelerinden kişilerin belirlenip bu şekilde oluşturulması genel çerçevenin ortaya çıkarılabilmesinde önemli bir adım olabilir.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

KAYNAKÇA

- Arık, R. S. ve Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*.
- Dilaver, H. (1996). Türkiye’de öğretmen istihdamının dünü, bugünü ve yarını, Eğitimimize Bakışlar, İstanbul: Kültür Koleji Vakfı Yayınları 1, s.121.
- Erdogan, M., Marcinkowski, T., & Ok, A. (2009). Content analysis of selected features of K-8 environmental education research studies in Turkey, 1997–2007. *Environmental Education Research*, 15(5), 525-548.
- Eşme, İ. (2001). *Yüksek öğretmen okulları*. Bilgi-Başarı Yayınevi.
- Fazlıoğulları, O., & Kurul, N. (2012). Türkiyedeki eğitim bilimleri doktora tezlerinin karakteristikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(24), 43-75.
- Finfgeld, D.L. (2003). Metasynthesis: The state of the art-so far. *Qualitative Health Research*, 13(7), 893-904.
- Küçüköğlü, A. ve Ozan, C. (2013). Sınıf öğretmenliği alanındaki lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(12), 27-47.
- Özenç, M. ve Özenç, E. G. (2013). Sınıf Öğretmenleri İle Yapılan Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Yöntem Bölümü Açısından İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1.
- Özoğlü, M. (2010). Türkiye’de öğretmen yetiştirme sisteminin sorunları. *Seta Analiz*, 17(26), 131-155.
- Şişman, M. (2009). Öğretmen yeterlilikleri: Modern bir söylem ve retorik. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 63-82.
- Tamabağ, H. (2007). Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programına Devam Eden Öğrencilerin Bu Programa İlişkin Görüşleri Nelerdir? (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Teziç, E. (2007). Önsöz. Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007) (Kavak, Y. Aydın, M. ve Altun, S.). Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları. Yayın No: 2007/5
- Ulutaş, F. ve Ubuz, B. (2008). Matematik eğitiminde araştırmalar ve eğilimler: 2000 ile 2006 yılları arası. *İlköğretim Online*, 7(3), 614-626.
- Unat, R. F. (1964). *Türkiye’de eğitim sistemine tarihi bir bakış*. Milli Eğitim Basımevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YÖK (1998). *Eğitim fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesi*. Ankara: Mart.

Antikçağ'dan Osmanlı'ya Dini Yapıların Dönüşümünde Etkili Olan Faktörler: Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Üzerinden Bir Değerlendirme

Ozan ÇAKMAK¹

Özet

Kutsal mekanlar ve yapılar, tarih boyunca farklı inançların egemenlikleri doğrultusunda dönüşüme uğrayarak dini işlevlerini sürdürmüşlerdir. Yüzyıllar boyunca kullanımda kalan dini yapıların manevi açıdan insanlığın ortak mirası olmaları, bu yapılara ayrı bir anlam yüklemiştir. Geç Antik Çağ'dan itibaren Yunan ve Roma tapınaklarının kiliseye dönüştürülerek kullanıldığı bilinmektedir. Benzer şekilde Türk fetih geleneğinin bir sonucu olarak, kilise ve şapel gibi dini yapılar dönüştürülerek cami ya da mescid haline getirilmiş, çeşitli mimari ilavelerle uzun süre kullanımda kalmıştır. Farklı inançlara ait yapıların tekrar kullanımında mekansal, ideolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel pek çok sebep bulunmaktadır. Bu sebepler, farklı coğrafyalardaki kentlerin iç dinamiklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Kendi dönemlerinin tanıkları olarak tanımlayabileceğimiz yazılı kaynaklar, yalnızca dönüşüme uğrayan yapıların fiziksel durumu hakkında bilgi sağlamakla kalmayıp aynı zamanda dini yapılara olan toplumsal yaklaşımı da gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada kutsal alanlar ve yapılardaki dönüşüm kavramı antik literatürden elde edilen bilgiler ve arkeolojik veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Anadolu'da tekrar kullanım gören dini yapılardaki dönüşümün kapsamı ve nedenleri çeşitli örnekler üzerinden incelenmiştir. Kaynakların verdiği bilgiler yoluyla yapıların dönüştürülmesindeki tahribat ve koruma yaklaşımları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dönüşüm, Süreklilik, Dini Yapılar, Arkeolojik Veri, Yazılı Kaynaklar

¹Ozan ÇAKMAK, Araştırma Görevlisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü, Orcid: 0000-0002-5874-8332

*Bu araştırma metni, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Programında tarafımdan hazırlanan 'Antik Çağ'dan Osmanlı'ya Batı Anadolu'da İbadet Yapı ve Alanlarının Dönüşümü ve Kent Organizasyonuna Etkisi' başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

Giriş

Kelime anlamı olarak ‘olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme’ gibi tanımlamalarla ifade edilen dönüşüm kavramı, mimari açıdan bir yapı ya da alanın yeniden kullanımı çerçevesinde almış olduğu yeni formu ve biçimini tanımlamaktadır. Mimari anlamda dönüşüm, bir yapı ya da alandaki yapı malzemelerinin yeniden kullanılması yoluyla gerçekleşebileceği gibi, zamanın sosyo-ekonomik şartlarına göre mimari ilavelerle özgün işlevlerinden tamamen farklı işlevlerde değerlendirilmesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir.

Dini yapılar, sembolik ve ideolojik önemleri sebebiyle tarih boyunca bu olgunun en net izlenebildiği, en fazla dönüşüm örneğine sahip mimari birimler olmuştur. Söz konusu fiziksel değişim çoğu zaman yapıların yeni dinin ihtiyacına göre minimal düzeyde ilavelerle yeniden kurgulanması yoluyla gerçekleşmiştir. Günümüze ulaşabilen yapılardaki mimari dönüşümün somut izleri arkeolojik bulgular vasıtasıyla incelenebilmekte, onarım ya da ilavelere dair birtakım çıkarımlar yapılabilmektedir. Bununla birlikte, dini yapıların dönüşümündeki toplumsal ve sosyolojik yaklaşımın algılanabilmesi adına, konuyla ilgili yazılmış metinlerin yorumlanması da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, etimolojik açıdan yeniden kullanım ve dönüşüm olgusunun ilk olarak ne zaman ve hangi sebeplerle ortaya çıktığı üzerine kısa bir değerlendirme yapılmış, yapı bazında dönüşümün kavramsal inşasının daha net algılanabilmesi adına bir altlık oluşturulmuştur. Dini yapıların yeniden kullanımında etkili olan temel faktörlerin ortaya koyulması ise bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın alt temaları olarak Geç Antik Çağ’da paganizmden Hristiyanlığa geçiş döneminin dönüşüm pratiği olan Tapınak/Kilise dönüşümleri ve Osmanlı Dönemi’nden örneklerini bildiğimiz Kilise/Cami dönüşümleri ele alınmıştır. Tarihsel süreçte dönüşüm kavramında bir kırılma noktasını temsil eden Geç Antik Çağ’daki tapınak-kilise dönüşümleri, hem arkeolojik bulgular, hem de yazılı kaynaklar yoluyla en fazla verinin elde edildiği dönemi oluşturmaktadır. Dönüşüm kavramının bir uzantısı olarak Türk fetih geleneği sonucunda camiye dönüştürülen kiliseler incelenmiş, dini yapıların yeniden kullanımındaki motivasyonların neler olduğuna dair birtakım çıkarımlar yapılmıştır.

Yeniden Kullanım Kavramının Kökeni: ‘Spolia’

Yeniden kullanım kavramı, arkeoloji, sanat tarihi ve mimarlık gibi bilim dallarında uzman kişilerin uzunca bir süre ilgisini çekmeyen, bilimsel açıdan ele alınmaya değer görülmemiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Geç Antik Çağ’daki devşirme malzeme kullanımıyla ilişkili ilk çalışmalarda yeniden kullanım, pagan mimari unsurlarının aşağılanması ve niteliksiz parçaların yapı unsuru olarak değerlendirilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu bakış açısı 1950’li yıllardan hızla artan bilimsel yayınlar neticesinde değişmiş, konuyla ilgili farklı coğrafya ve dönemlere ait çeşitli çalışmalar üretilmiştir. Yeniden kullanım olgusunun ardındaki politik, ideolojik ve sosyolojik sebeplerin irdelendiği bilimsel çalışmalar, konunun daha derinlemesine ele alınmasının önünü açmıştır. (Esch,1969; Kinney, 2006; Yalman ve Jevtic, 2018)

Günümüzde yapı malzemelerinin yeniden kullanımı ya da diğer bir anlamıyla devşirme malzeme kullanımı olarak literatüre geçen ‘spolia’, latince ‘spolium’ kelimesinden köken alır. Roma Dönemi’ndeki kelime anlamıyla ‘hayvanın yüzülmüş postu ya da derisi’ olarak tanımlanan ‘*spolium*’, daha geniş anlamda ‘yağma ve savaştan elde edilen ganimet’ kavramlarına karşılık gelmektedir. Spolium

nadiren sözlük anlamıyla kullanılan ve daha çok Roma Dönemi edebi metinlerinde karşılaşılan bir terimdir. Latince 'spolium' kelimesinin yanı sıra eş anlamlı olarak 'manubiae', 'praeda' ve 'exuviae' kelimeleri de savaş ganimeti manasına gelmektedir (Uytterhoeven, 2018:28).

Romalılar için savaş ganimetlerinin kamusal bir mekanda ya da tapınakta sergilenmesi, imparatorluğun yüceliğini sembolize etmekte ve ideolojik bir önem taşımaktadır. İmparatorların kazandıkları zaferler sonrasında standartlaşan bir uygulama olarak karşımıza çıkan tören alaylarında, düşman ordusuna ait zırh, silah, değerli objeler ve sanat eserlerinin sergilendiği, bu gelenekle övüldüğü bilinmektedir. Kent içerisinde inşa edilen tapınaklar, su kemerleri ve yollar gibi kamusal yatırımlar, savaştan elde edilen hasılatlarla finanse edilmektedir (Uytterhoeven, 2018:39-40).

Roma Dünyası'ndaki savaş ganimeti anlamının ardından 'spolia', 16. yüzyılda koleksiyonerlerin yeniden kullanılan antik malzemeler için bu terimi kullanmasıyla sanat literatürüne günümüzdeki anlamıyla girebilmiştir. Eski bir yapıdan elde edilen mimari malzemenin yeni inşa faaliyetlerinde kullanımı gibi pratik bir amaca hizmet eden bu kavram, aynı zamanda insanoğlunun yerleşik yaşama geçişinden bu yana sıklıkla tercih edilen bir uygulamayı tanımlamaktadır. D. Kinney tarafından yapılan 'yaratıldığı ortamdan kültürel veya kronolojik olarak farklı bir ortama dahil edilmiş eserler' tanımlaması, bu terimi en sade biçimiyle açıklamaktadır (Kinney, 2006).

Yazılı Kaynaklar Üzerinden Geç Antik Çağ'da Yeniden Kullanım Olgusu

Genel anlamıyla devşirme malzeme kavramı eskiye ait yapı materyallerinin, objelerin ya da sanat eserlerinin işlevsel bir amaç için yeniden kullanımıyla ilişkilendirilmektedir. Tarih öncesi dönemlerden itibaren yapı malzemelerinin yeniden kullanımına kanıt oluşturacak sayısız örnek bulunmaktadır. Modern literatürde genel kanı, 'spolia' uygulamasının I. Konstantinos Dönemi'nden itibaren yaygınlaştığı ve Geç Antik Çağ'dan itibaren sıklıkla başvurulan bir yöntem olduğu yönündedir. Buna paralel olarak arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar da, MS 4. yüzyıldan itibaren eski yapıların ve yapı malzemelerinin yeniden kullanımının bariz biçimde arttığını göstermektedir (Kinney, 1995; Brenk 1987).

Yeniden kullanım olgusu ile ilgili ilgili antik kaynaklardan Geç Antik Çağ öncesi sürece dair elde edilen en erken veriler, ihtiyaca yönelik mecburi kullanıma işaret etmektedir. Thukydides 'Peloponnesos Savaşları' adlı eserinde, MÖ 5. yüzyılda Atina'daki Themistokles duvarının inşasında çeşitli yapılardan getirilen taşların savaş şartları sebebiyle aceleyle kullanıldığını belirtmiştir (Thukydides, 2009:46). İhtiyaca yönelik kullanımın benzer bir örneği, Strabon tarafından da aktarılmıştır. Geographika adlı eserinde Ilrum kentinden söz eden yazar, tahrip olmuş yapı malzemelerinin bölgedeki diğer kentlerdeki inşa faaliyetleri için kullanıldığını söz etmiştir (Strabon, 2015:124). Roma Dönemi'nden bir başka örnek, Plinius'un Naturalis Historia'da aktardığı üzere, MÖ 86 yılında Roma komutanlarından Lucius Cornelius Sulla tarafından zapt edilen Atina şehrindeki Zeus Olympius Tapınağı ile ilgilidir. İşgal esnasında, tapınağa ait tamamlanmamış sütunların bir kısmı Sulla tarafından Roma'ya götürülmüş ve Capitol Tepesi'ndeki Jupiter Tapınağı'nın inşasında kullanılmıştır (Plinius, 1857:369). Sözü edilen Klasik Yunan ve Roma Dönemi'ne ait örnekler, genellikle yeniden kullanımın ihtiyaca yönelik amaçlar doğrultusunda, daha çok savaş ortamında bir yapının hızlıca onarımı ya da farklı bir yapıda mimari unsurların değerlendirilmesi sebebiyle tercih edildiğini göstermektedir. Bu

yaklaşım, yukarıda da söz edildiği üzere I. Konstantinos Dönemi'nden itibaren köklü biçimde değişmiştir.

I. Konstantinos Dönemi'nin başkent Roma'da inşa edilmiş iki önemli yapısı olan Konstantinus Zafer Takı ve Lateran Kilisesi, devşirme malzemenin bilinçli olarak kullanıldığı, propaganda amacını güdüldüğü örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zafer Takı'nda Traianus, Hadrianus ve Marcus Aurelius dönemlerine ait yapılardan getirilen kabartmalar ve yapı elemanları, yeni mimari ve dekoratif unsurlarla bir arada kullanılmıştır. I.Konstantinus'un devşirme malzeme kullanımı yoluyla sembolik olarak kendisini geçmişin başarılı imparatorlarıyla özdeşleştirdiği, Roma'nın koruyucusu ve imparatorluğun doğal mirasçısı ilan ettiği anlaşılmaktadır (Elsner,2000; Jones,2000). Konstantinos, Zafer Takı'nda yeniden kullanım olgusunun sembolik gücü vasıtasıyla geçmişin imgelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bir imparator tarafından inşa ettirilen ilk kilise olma özelliğine sahip Lateran Kilisesi örneğinde ise geçmişin standart formlarından kopuş olduğu değerlendirilmektedir. Yapıyı yeniden kullanım açısından önemli kılan özelliği, sütunların ve başlıkların farklı yapılardan getirilmiş olmasıdır. Devşirme malzeme vasıtasıyla renk, boyut ve malzeme bakımından gözlenen çeşitlilik, düzen ve sürekliliğin gözlemlendiği Roma yapı estetiğinden kopuşu temsil etmektedir. Lateran Kilisesi'ndeki pagan mimari unsurlarının bilinçli kullanımı, Hristiyanlığın pagan dinine karşı güç gösterisinin mimarideki yansımaya şeklinde yorumlanır (Brenk, 1987: 103-105).

I. Konstantinos Dönemi, sözü edilen iki çarpıcı örnekte de görüldüğü üzere yeniden kullanım olgusunda bir kırılma noktasını temsil eder. Geç Antik Çağ boyunca devşirme malzeme geleneğinin sürdürülmesi, Konstantinos Dönemi'nde yeniden kullanımın ideolojik ve estetik niteliklerine yapılan göndermelerin etkili ve başarılı olduğunu gösterir. Yeniden kullanım olgusu üzerine geliştirilen bu yaklaşımın Geç Antik Çağ literatüründe de karşılık bulduğu görülür.

MS 4. yüzyılın Hristiyan filozoflarından Hippo'lu Augustinus'un yeniden kullanıma ilişkin verdiği bilgiler, pagan yapılarının yıkılmalarının yaygın hale geldiği bir döneme şahitlik etmesi açısından önem taşımaktadır. Augustinus, *De Doctrina Christiana* adlı eserinde pagan nesnelere yeniden kullanımını bir tür 'proselitizm' olarak görmektedir. Augustinus'un metninden, paganizmi temsil eden objeler ve yapıların Hristiyanlar tarafından arındırılarak yeniden kullanımının teşvik edildiği anlaşılmaktadır (Augustinus, 1996: 160).

Yeniden kullanıma ilişkin metinlerdeki başka bir veriye, Hristiyan şair Aurelius Prudentius Clemens'in (MS 348-413) dizelerinde rastlanılmaktadır. Prudentius'un dönemin yergi modasına uyarak paganizm ile kötülük arasındaki ilişkiye vurgu yaptığı metinde, sanat eserlerini 'büyük zanaatkarların eserleri' olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Şairin bu sözleri, paganizme yönelik alaycı ifadelerine karşın sanat eserlerine duyulan hayranlığı da yansıtır.

"Çocukca bayramlarınızdan, komik ayinlerinizden ve böylesine büyük bir imparatorluğa yakışmayan tapınaklarınızdan vazgeçmelisiniz. Ey soylu Romalılar, (...) büyük zanaatkarların eserleri olan bu heykellerin kirlenmemesine izin verin; bırakın şebrimizin en güzel süsleri olsunlar, hiçbir sapkın amaç, artık kötülüğe hizmet etmeyen bu sanat eserlerini kirlenmesin"(Alchames, 1994: 171)²

² Prudentius'un 'Contra Orationem Synmmachi' adlı eserinin alıntılandığı (Alchames, 1994)'teki çeviriden faydalanılmıştır.

Yeniden kullanım olgusunun yasal boyutuyla ilgili düzenlemeleri içeren metinler de bulunmaktadır. Konuyla ilgili başvurulabilecek en önemli kaynaklardan biri olan *Codex Theodosianus*, MS 312 ile MS 438 yılları arasında hüküm sürmüş imparatorların çıkardıkları kanunları kapsamaktadır. *Codex Theodosianus*'ta anıtsal yapılara ve eski eserlere ilişkin yer alan kanunların ortak özelliği, yapıların birer 'decorum urbanum' (kent süsü) olarak görülmesi ve atalardan kalan kültür mirası şeklinde yorumlanmasıdır. Kamu yapılarıyla ilgili kanunların yer aldığı on beşinci bölüm, inşa faaliyetleri ile birlikte koruma ve onarım konularını kapsamaktadır. Antik yapıların yıkımı ve yapı malzemelerinin yeniden kullanımının kontrol altına alınmasını amaçlayan kanunlar dikkat çekicidir.

Codex Theodosianus'ta yer alan ve kamu yapılarıyla ilgili bölümün ilk maddesini oluşturan MS 357 yılına ait kanunda, açıkça 'hiç kimsenin yapıların dekoratif parçalarını başka bir yapıya nakledemeyeceği' belirtilmektedir (Codex Theodosianus 15.1.1, Pharr, 1952:423). Bir başka kanunda, 'valilerin kendi şehirlerini süslemek için diğer kentlerden heykel, mermer parça ve sütun alamayacağı' belirtilmiştir (Codex Theodosianus 15.1.14, Pharr, 1952:424). Pek çok kanun, eski yapıların onarımının yapılarak kullanıma sunulmasını teşvik etmektedir. MS 365 tarihli 'antik yapıların onarılması ve eski ihtişamına kavuşturulması'nı tavsiye eden kanun, konuya gösterilen ilgiyi kanıtlar niteliktedir (Codex Theodosianus 15.1.16, Pharr, 1952:425).

Codex Theodosianus'taki yasalarda eski yapıların tekrar kullanıma sunulması ve yeni bina inşasının engellenmesi, sıklıkla ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle MS 385 ile MS 396 yılları arasında çıkartılan kanunlardan bazıları gittikçe bozulan ekonomik durum karşısında devletin inşa masraflarına daha az fon ayırdığını göstermektedir. MS 390 yılında çıkartılan ve 'eski yapıların yerine yeni inşa faaliyetleri yürüten memurların para cezasına çarptırılacağı'nı' belirtildiği kanun, ekonomik koşullar karşısında alınan önlemleri göstermesi açısından önemlidir (Codex Theodosianus 15.1.28, Pharr, 1952:426) MS 4. yüzyılın son yıllarından itibaren çıkartılan bir dizi kanun ile devşirme malzeme kullanımına kısmi olarak izin verildiği görülmektedir. Su yolları ve surların yapımı için yıkılmış tapınaklardan elde edilen malzemenin kullanılabilmesini (Codex Theodosianus 15.1.36, Pharr, 1952:428) ve kamu yapılarının inşası için yıkılmış binalardaki malzemenin değerlendirilebileceğini belirten kanunlar buna örnek olarak gösterilebilir.

MS 5. yüzyıldan itibaren devşirme malzeme kullanımının bariz biçimde artarak inşa faaliyetlerinde sıkça başvurulan bir yöntem haline geldiği ve yasalarda belirtilen kuralların yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. MS 458 yılında imparator Majorianus tarafından senatonun izni olmadan kamu binalarının yıkılamayacağına dair çıkartılan kanun, spolia'nın yasallaştırıldığını göstermektedir.³

Yeniden Kullanımın Azami Boyutu: Dini Yapıların Dönüşümü

Bir yapının tamamının dönüştürülmesi, A.Esch tarafından 'azami devşirme' olarak tanımlanmıştır (Esch, 2011:13-31). Dönüşüme uğrayan yapı, yalnızca fiziksel değişime uğramakla kalmayıp aynı zamanda mekan ve insan etkileşiminin de yeniden kurgulanmasını sağlamaktadır. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan dini yapıların dönüşümünde binaların fiziksel ve işlevsel değişime uğradıkları, bu değişimle birlikte adeta yeni bir hayata başladıkları görülmektedir. Söz konusu dönüşüm

³ Codex Theodosianus'ta yer alan bazı kanunların çevirisi ve yeniden kullanımın hukuki boyutu için bkz (Ceylan, 2005: 78-81)

biçimi, bir yandan yapının yok olmaktan kurtulmasını sağlamakta, bir yandan da eski dini kimliğinden kopuşunu simgelemektedir.

Tarih boyunca dini yapıların, içerisinde bulunduğu yerleşimin sakinlerinin anılarını taşıyan hafıza mekanları oldukları görülmektedir. Arkaik Dönem'den itibaren yerleşimler içerisinde bağımsız bir birim olarak kendisine yer bulan tapınak, aynı zamanda toplumun ve dönemin polis'inin dinsel kimliğini simgeleyen en önemli mimari öge olmuştur. Antik Çağ'dan itibaren süregelen bir başka sembolik özellik olarak bu yapılar yalnızca koruyucu tanrı/tanrıçanın evi olarak değil, aynı zamanda ibadet mekanları olarak nitelendirilmişlerdir. Dini yapılar, manevi anlamda barındırdıkları önemlerinin yanı sıra kentler için büyük ölçekli inşaa faaliyetleri ve prestij yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. İbadet yapıları, mimari açıdan anıtsallıkları ve buldukları yerleşimde yaşayanların belleğinde kapladıkları soyut değerleri ile dönüşüme en açık yapı grubunu oluşturmaktadır. Nitekim tarih boyunca dönüşüme uğrayan Ayasofya ve Parthenon gibi stratejik öneme sahip kutsal yapılar, buldukları kentlerde dini mevcudiyetin ve hakimiyetin kent peyzajındaki mimari yansımaları olmuşlardır.

Geç Antik Çağ kentindeki tapınak/kilise ve Türk-İslam kentindeki kilise/cami dönüşümlerinde standart olan bazı mimari müdahaleler bulunmaktadır. Dini yapıların dönüşümü esnasında, yapı tamamen yıkılarak malzemesiyle birlikte yeni ibadet yapısının inşasında baştan kurgulanabileceği gibi, minimal mimari eklemeler ve değişimlerle de tekrar kullanıma hazır hale getirilebilmektedir. Dönüşümün gerçekleştiği yapılarda inanç anlayışı ve ibadet gerekliliğine göre yönelim olgusunun mimari kurguyu şekillendiren en önemli etken olduğu görülmektedir. Örneğin; kiliseye dönüştürülen tapınaklarda genellikle cella duvarlarının korunduğu ve yapının doğu cephesine bir apsis eklendiği, iç mekana ise bazilikal plana uygun olarak sütunlar ilave edildiği görülmektedir. Bununla birlikte tapınağın dış sütun dizisinin kapatılarak kilisenin dış duvarlarının, ve cella'nın arkalara bölünmesiyle neflerin oluşturulduğu örnekler de bulunmaktadır (Koch, 2015:60-61).

Camiye dönüştürülen kiliselerde ise standartlaşmış uygulama olarak kible yönüne eklenen mihrabın yanı sıra minber ve minare gibi Müslüman halkın ibadetine özgü temel yapı bileşenlerinin ilave edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra kiliselerin narteks bölümlerinin son cemaat yerine, üst galerilerin kadınlar mahfiline dönüştürülmesi ve Hristiyanlıkla ilişkili freskolar ve mozaiklerin sıvayla kapatılması gibi müdahaleler ile iç mekanda ihtiyaca yönelik değişiklikler yapılabilmektedir.

Geç Antik Çağ'da Kutsal Alanlara Yaklaşım: Yazılı Kaynakların Değerlendirilmesi

Geç Antik Çağ'da dini yapıların dönüşümü ve kutsal alanlara olan yaklaşım konusunda tarih yazımının çelişkilerle dolu olduğu görülmektedir. Pagan halklara ve dolayısıyla kutsal alanlara yaklaşımın şiddet içerdiği görüşü hakim olmakla beraber, bazı araştırmacılar dönüşümün yapıların terk edilmesinin ardından gerçekleştiğini, dolayısıyla pagan yapılarına yönelik ani bir tepki süreci olarak özetlenemeyeceğini savunmaktadır (Spesier 1976: 311-312; Bayliss 2004:18). Hristiyanlığa geçiş sürecinde toplumun ve yöneticilerin geçmişlerinde manevi açıdan önemli yer tutan kutsal yapılara yaklaşımı daha net algılayabilmek için, imparatorluk yasaları başta olmak üzere yazılı literatürün gözden geçirilmesi önemlidir.

MS 313'te Milano Fermanı ile birlikte Hristiyanlığın serbest bırakılması, yeni dinin gelişimi adına önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte MS 4. yüzyıl başlarında

Anadolu’da ve imparatorluğun diğer eyaletlerinde halen pagan inancını savunan toplulukların bulunduğu bilinmektedir (Fowden,1978:53-78; Mitchell,1993:1-53). MS 4. yüzyıl boyunca imparatorların pagan kutsal alanlarına yönelik çıkarttıkları bir dizi yasa, yöneticilerin konuyla ilgili çelişkili kararlar aldıklarını göstermektedir. Özellikle Hristiyanlığı tartışmalı olan I. Konstantinos Dönemi’nde pagan ritüelleri ve kutsal yapılarına ilişkin bazı önemli kararlar alınmıştır. MS 324 yılında alınan bir kararla pagan ritüellerinin bir parçası olan hayvan kurban edilmesinin ve törenlere kamu görevlilerinin katılımının yasaklanması, bu konuda atılan ilk adımlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Barnes, 1998: 7-20). Buna karşın son pagan imparator olan Iulianos, MS 361-391 yılları arasında çok tanrılı dinlere inananları özgür bırakmış, tapınak topraklarını ve elde edilen gelirleri iade etmiştir (Talloen ve Vercauteren, 2011: 350-351). Bu anlamda MS 4. yüzyılda alınan çelişkili kararlar, Hristiyanlığın kabulü ile birlikte ortaya çıkan kargaşanın boyutlarını göstermektedir.

Yasalarla ilgili en önemli kaynaklardan biri, yeniden kullanım başlığında da çeşitli örnekler üzerinden önemi vurgulanan Codex Theodosianus’tur. On altıncı bölüm, dini düzenlemeler ve paganlara karşı çıkartılan kanunları kapsamaktadır. MS 346 yılına ait bir kanunda ‘tüm şehirlerde tapınakların kapatılması ve asla ziyaret edilmemesi’ gerektiği belirtilmiştir (Codex Theodosianus 16.10.4). Bazı kanunlarda ise, kurban gibi ritüellere karşılanların cezalandırılması gerektiği açıklanmaktadır (Codex Theodosianus 16.10.3,7). MS 382 yılında çıkartılan bir kanun, tapınaklarda ritüellerin gerçekleşmeyeceğini, bununla birlikte bu yapılara ve içindeki heykellere zarar verilmemesi gerektiğinden söz etmektedir (Codex Theodosianus 16.10.8). MS 399 ve MS 435 yıllarına ait, tapınakların yıkılması gerektiğinin belirtildiği, (Codex Theodosianus 16.10.16,25) paganlara karşı negatif yaklaşımı gözler önüne seren kanunlar da bulunmaktadır. MS 4. ve 5. yüzyıllarda çıkartılan kanunları, MS 529 ve MS 532 yıllarında paganların haklarını kısıtlayan ve vaftiz olmayanların cezalandırılmasını öngören kanunlar izlemiştir. Codex Theodosianus’un sunduğu verilerden, farklı dönemlerde pagan ritüelleri ve kutsal alanlarına yönelik farklı yaklaşımların sergilendiği anlaşılmaktadır.

Geç Antik Çağ’da kutsal alanlara yaklaşımı anlamak için antik literatürden elde edilen verilerin de yorumlanması önemlidir. Bu kaynakların önemli bölümü, özellikle imparatorluğun doğusundaki tapınak yıkımları hakkında bilgi sunmaktadır. Eusebius ‘Konstantinos’u Yaşamı’ adlı eserinde bir dizi kutsal alanın tahribatı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. MS 4. yüzyılda Aphaca’daki Aphrodit Tapınağı’nın yıkımını tasvir eden ve şiddet içeren söylemler, dönemin kutsal alanlara bakış açısını yansıtmaya adına önemlidir (Eusebius,1999: 144-145):

“Aphaca’da (Lübnan) şehir merkezinden, ana yollardan ve meydanlardan uzak, dağlık kesimde yer alan tapınak, iblis Aphrodite için kurulmuştu. Burası, tüm ahlaksız kişiler için kurulmuş bir kötülük okuluuydu.[...] İmparator, tüm bunları öngörüsüyle gözlemledikten sonra bu tapınağın bir daha gün ışığı göremeyeceğine karar verdi ve adaklar dabil her şeyin yıkılmasını emretti. İmparatorun emriyle askerler bölgenin temizlenmesini sağladı. Şimdiye kadar kendilerini şımartanlar, iffeti imparatorun tehdidi sayesinde öğrendiler”.

Eusebius’un kutsal alanların tahribatı ile ilgili verdiği bilgiler Aphaca ile sınırlı değildir. Yazar, Cilicia’daki Asklepius Tapınağı’nın yıkımını ‘Tapınak tamamen yok edildi. Orada eski çılgınlıktan bir eser kalmadı’ sözleriyle ifade etmektedir (Eusebius,1999: 145). Eserde Heliopolis (Baalbek) kentindeki Aphrodite Tapınağı’nın yıkılarak kiliseye dönüştürüldüğü de aktarılmaktadır (Eusebius,1999: 145).

MS 4. yüzyılın sonunda İskenderiye'deki Serapis Tapınağı'nın yıkılarak kiliseye dönüştürülmesi, dönemin bir çok yazarı tarafından aktarılan (Rufinus, 2016; Sozomenus,1886) ve dönüşüm konusunda önemli bir kırılmanın başlangıcını temsil eden olaylardan birisidir. MS 391 yılında yaşanan bu olayın ardından, İmparator Theodosios'un özel ya da kamusal alanlardaki pagan ibadetlerini yasakladığı bilinmektedir (Gregory, 2021:105) Yazılı kaynaklardan edinilen bilgiye göre, İskenderiye piskoposu Theophilos'un kentteki tapınakları kiliseye dönüştürmek için imparatorun izin alması ile başlayan ve Serapis Tapınağı'ndaki kutsal objelerin arasında müstehcen bir heykel bulunmasının ardından, paganların ahlaksızlıkları ile alay edilmesiyle devam eden olaylar, Hristiyanlar ile kentteki pagan nüfus arasındaki gerilimi arttırmıştır. Sozomenus, paganların Serapis Tapınağı'nı ele geçirerek bir kaleye dönüştürdüklerini, bunun ardından tapınağı geri almak isteyen Hristiyanların büyük işkencelere maruz kaldığını aktarmaktadır (Sozomenus,1886:553). Sozomenus, İmparatorun yaşananları öğrendiğinde uyguladığı yaptırımın ardından Hristiyanların tepkisini şu sözlerle ifade etmektedir

*"Bundan sonra [İmparator] ise İskenderiye'deki tüm tapınakların yıkılması komutunu vererek balk arasında büyük karmaşaya yol açtı. Söylendiğine göre bu konudaki imparatorluk bildirişi balka okunduğunda imparatorun yaşananların ayıbını paganlara yıkmasını sevinçle karşılayan Hristiyanlar hep bir ağızdan mutluluk çığlıkları attılar. Serapeum'u koruyan muhafızlar bu çığlıkları duyunca dehşete kapılarak kaçımaya başladılar ve Hristiyanlar tapınağı ele geçirdiler."*⁴

MS 5. yüzyılda yazılan *Porphrius'un Yaşamı* adlı eserde Gaza kentindeki tapınakların kötü ruhların yaşam alanı olduğundan söz edilirken, kentteki Marnas kutsal alanının nasıl tahrip edildiği oldukça detaylı ve abartılı biçimde aktarılmaktadır. Porphrius, Zeus ile özdeşleştirilen Marneion'u yıkmak adına Konstantinopolis'e giderek bu girişimi için imparatorun desteğini almıştır. Eserde, azizin önderliğinde Gaza'lı Hristiyanlar ve askerlerin desteği ile kutsal alandaki diğer tapınakların ve Marneion'un yıkımının ardından yapının kiliseye dönüştürülme aşamaları oldukça detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Kilisenin inşası sırasında bizzat piskoposun emriyle tapınağın cella'sına ait mimari parçaların, kilisenin ön avlusunun inşasında bilinçli olarak kullanıldığı ve geçmişte kutsal adledilen yapıya ait taşlarının artık ayaklar altına alındığı belirtilmek istenmiştir (Gregorie ve Kuegner, 1930:57-84).

MS 5. yüzyılın ortalarından itibaren kaleme alınan metinlerde kutsal alanlarda pagan kültürlerinin sona erdiği, fakat azizler ile tapınaklarda yaşadığı düşünülen 'kötü ruhlar' arasındaki mücadelenin sürdüğü görülmektedir. Cyrus'lu Theodoret tarafından yazılan 'Historia Religiosa' adlı eserde, Thalelaeus adlı bir din adamının Antiochea yakınlarındaki Gabala'da, şehir dışındaki terk edilmiş bir tapınağa yerleştiğinden söz edilmektedir. Thalelaeus'un tapınağa gelen şeytanlarla mücadelesinin detaylı bir şekilde aktarıldığı metinde, bu mucizeye şahit olan yerli halkın Hristiyan olmayı seçtiği ve tapınağın yıkılarak kiliseye dönüştürülmesinde yardımcı oldukları belirtilmektedir (Theodoret,1985:180-183). MS 5. yüzyıla ait benzer örneklere St. Daniel ve Perge'li St. Matrona'nın yaşamlarına dair metinlerde de rastlanılmaktadır (Sarardi,2006: 126-129). MS 6. ve 7. yüzyıllara dair yazılı kaynaklardan elde edilen verilerde, kutsal alanlara yönelik eylemlerde artık pagan halkların direnişiyle karşılaşmadığı anlaşılmaktadır Metinlerde sıklıkla vurgulanan konu, daha önceki

⁴ Sozomenus'un metninin alıntılandığı (Gregory, 2021:107)'deki çeviriden faydalanılmıştır.

örneklerden de gördüğümüz kutsal alanların arındırılması işlemi ile ilgilidir. St. Gregentius'un Akragas yakınlarında kiliseye dönüştürdüğü bir tapınakta dönüşüm öncesi pagan kült heykellerinin hala yerinde durması ve azizin tanrıya ettiği dua sonrasında bu heykellerdeki kötü ruhların kovulması anlatısı, verilebilecek örneklerden biridir (Sarardi,2006:129). Söz konusu arındırma uygulaması, dönemin pagan sembolik unsurlarına yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir

Pagan kutsal alanlarına Hristiyanların genel yaklaşımı konusunda, yazılı kaynakların sunduğu veriler yoluyla bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Bunlardan ilki, tapınaklar ve kutsal alanlar terk edilmiş olsa bile, bu yapılarda kötü ruhların yaşadığı inancının hakim olmasıdır. Bu nedenle metinlerde de sıkça vurgulanan bir detay olarak karşımıza çıkan 'arındırma' işlemi, genellikle yapıların belirli noktalarına haç işaretlerinin kazınması, bazen de tapınağın tamamının yıkılması yoluyla gerçekleşmektedir. Yazılı kaynaklar üzerinden çıkarım yapılabilecek bir diğer husus, MS 4. yüzyılda yıkım ve tahribata yönelik örneklerin fazlalığına rağmen, MS 5. yüzyılın ortalarından itibaren daha mitsel bir tavırla somut olmayan doğaüstü varlıklarla mücadele temasının işlenmiş olmasıdır. Geç Antik Çağ'ın başlarında misyonerlik faaliyetleri ile birlikte yoğun şiddet ve fiziksel tahribatı konu alan metinler, zaman içerisinde yerini terk edilmiş kutsal alanlardaki sembolik öğelerin arındırılmasıyla ilgili anlatılara bırakmıştır.

Geç Antik Çağ'da Anadolu'da Kutsal Alanlara Yaklaşım: Arkeolojik Verilerin Değerlendirilmesi

Arkeoloji bilimi, kutsal alanlarının dönüşümünde antik kaynakların şiddet olgusu ile ilgili abartılı söylemlerine karşılık bilimsel açıdan yapılardaki tahribatı kontrol etme olanağı sunar. Geç Antik Çağ'da Hristiyanlığın yükselişi ile pagan kutsal alanlarına yönelik eylemler arkeolojik veriler üzerinden değerlendirildiğinde, çeşitli bölgeler için farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, kent bazında bile mekansal ihtiyaçlara göre farklı tutumların sergilendiği görülebilmektedir.

Arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar, Anadolu kentlerinde yer alan tapınakların filen yağmalanarak yok edildiğine dair imparatorluğun doğusundaki Mısır ve Afrika örneklerine kıyasla çok daha az kanıt olduğunu göstermektedir (Sarardi-Mendelovici,1990). Dönüşümün, kutsal alanların terkedilmesinden sonra gerçekleştiği ve yıkımdan ziyade mekan kısıtlılığından doğan stratejik kaygılarla aynı araziye kilise inşa edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, terkedilmiş kutsal alanlardaki yapı malzemesinin ekonomik sebeplerden dolayı kentteki çeşitli kamu yapılarının inşasında devşirme malzeme şeklinde değerlendirilmesi de yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geç Antik Çağ'ın yeniden kullanım pratikleri dahilinde yalnızca tapınakların değil, farklı işlevlerde kullanım görmüş kamu yapılarının da kiliseye dönüştürüldüğü örnekler mevcuttur. Hamam, hamam-gymnasium, stadium, tiyatro gibi yapıların, dönemin koşulları doğrultusunda dini amaçlı kullanıma hizmet eden kiliselere dönüştürüldüğü görülmektedir. Dönüşümler yalnızca yapı bazında değil, agora gibi antik çağ kentlerinin en işlek mekanlarını oluşturan kamusal alanlarda da gerçekleşmiştir. Anadolu'da Aizonai, Hierpolis ve Ephesos'ta hamam ve hamam-gymnasium yapıları, Sagalassos, Aizonai ve Ephesos'ta stadium'lar, Sagalassos'ta bouleterion yapılarının kiliseye dönüşümü, bunlara verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Xanthos, Pergamon, Phaselis ve İassos gibi kentlerde ise agora'ların kiliseye dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu çeşitlilik, daha önce de sözü edildiği üzere yeniden kullanımın kent bazındaki ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir.

Tüm bu yapı bazında yeniden kullanım çeşitliliğine karşın, dini yapıların dönüşümü konusunda en çok veriye sahip olunan ve yalnızca ihtiyaç doğrultusunda değil, ideolojik sebeplerden dolayı da tercih edildiği bilinen dönüşüm biçimi tapınakların kiliseye çevrilmesidir. Arkeolojik kazıların yoğunluğu ve tespit edilmiş yapıların sayıca fazlalığı sebebiyle Batı ve Güney Anadolu'daki örnekler, Anadolu'nun diğer bölgelerine kıyasla daha fazla veri sunmaktadır. Ephesus'ta Serapis Tapınağı'nın MS 5/6. yüzyıllarda, Olympeion'un güney stoasının ise MS 5. yüzyılda kiliseye dönüştürüldüğü bilinmektedir. Pergamon aşağı şehirde 'Kızıl Avlu' adıyla bilinen Mısır Tanrıları Tapınağı, MS 5. yüzyılın ilk yarısında kiliseye dönüştürülmüştür (Radt, 2002:198-207). Aphrodisias'ta yer alan Aphrodite Tapınağı, MS 500 yıllarında kapsamlı bir inşa programı ile üç nefli bazilikal planda bir kiliseye dönüştürülmüştür. Ankyra Augustus Tapınağı, Aizonai Zeus Tapınağı, Didyma Apollon Tapınağı Geç Antik Çağ'da dönüşüme uğrayan diğer prestijli yapı örneklerinden bazılarıdır. Anadolu'nun güney kıyılarında, özellikle Cilicia Bölgesi'nde Geç Antik Çağ'da dönüşüme uğrayan ve iyi araştırılmış durumda olan Korykos, Diokaisareia ve Elaiussa Sebaste kentlerindeki Roma Dönemi tapınakları da bu konuda örnek teşkil etmektedir (Elton vd.,2007).

Yalnızca yapı bazında değil, kutsal alan temenos'u içerisinde ve tapınakların bitişiğine konumlandırılan alan bazında dönüşüm örnekleri de mevcuttur. Side Athena ve Apollon Tapınakları'nın hemen doğusunda, temenos sınırları içerisinde inşa edilen AA Bazilikası, verilebilecek örneklerden birisidir. Sardes'te Artemis Tapınağı'nın temenosu içerisinde, yapının güneydoğu köşesine 'M Kilisesi' adı verilen küçük bir yapı inşa edilmiştir. Laodikeia'da Tapınak A adı verilen yapının naosu altındaki tonozlu mekan Geç Antik Çağ'da dinsel arşiv binası olarak kullanılmış, tapınak avlusunun batı portikosunda ise küçük bir şapel inşa edilmiştir (Şimşek, 2018: 81-117). Lagina Hekate kutsal alanında ise Hekate Tapınağı ile sunak arasında Geç Antik Çağ'da kutsal alandan elde edilen malzeme ile bazilikal planda bir kilise inşa edilmiştir (Söğüt, 2019:267-269). Letoon kutsal alanı içerisinde, Apollon, Artemis ve Leto tapınaklarının hemen güneyinde bir kilise bulunmaktadır (Atik ve Korkmaz, 2016:204). Farklı kentlerdeki daha çeşitli kullanımlarla da örneklendirilebilecek bu dönüşüm türü, antikçağda kutsal atfedilen bir mekan ya da alanın her zaman bizzat yapının dönüştürülmesi yoluna gidilmediğini göstermektedir. Pagan kutsal alanları içerisinde ya da çok yakın mesafelerde gerçekleşen imar faaliyetleri, Geç Antik Çağ'da alan bazında dönüşümün de tercih edildiğine işaret etmektedir.

Arkeolojik bulgular, kutsal alanların yeniden kullanımına dair somut deliller sunsa da yazılı kaynaklarda özellikle vurgulanan tahribat ve şiddete yönelik aktarımların en azından Anadolu özelinde kesin bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Günümüze ulaşan arkeolojik kanıtlar vasıtasıyla kutsal alanlar ve yapıların tahribatı ve yıkımının izlerini tespit etmek kolay gözükmemektedir. Yapılar, kasıtlı olarak dönüşüme uğrayabileceği gibi deprem ve yangın gibi doğal afetlerden etkilenme sonucunda da tahrip olmuş ve yeniden kullanım kapsamında değerlendirilmiş olabilirler. Tüm bunlarla birlikte, Hristiyan yazarlar tarafından Geç Antik Çağ metinlerinde vurgulanan tahribat olgusunun gerçekliği de tartışmalıdır. (Talloen ve Vercauteren, 2011:354-355)'in de belirttiği üzere, sağlam temeller üzerine inşa edilmiş bir tapınağın planlı yıkımında, öfkeli bir topluluktan ziyade uzman işçiler gereklidir.

Bununla birlikte, Geç Antik Çağ'da kullanım dışı kalan kutsal alanların yeni yapılar için malzeme kaynağı olarak değerlendirildiği Anadolu örnekleri de mevcuttur. Örneğin MS 4. yüzyılda kullanım dışı kalan Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'nın mimari parçaları kademeli olarak sökülmüş

ve ihtiyaç duyuldukça zaman içerisinde bu yola başvurulmuştur. (Talloen ve Vercauteren, 2011:354-355). Ephesus'ta yer alan Domitianus Tapınağı da aynı kaderi paylaşan bir diğer yapı örneğidir. MS 4. yüzyılın sonlarında gerçekleşen depremin ardından, tapınağa ait mimari malzemenin kent içerisinde çeşitli yapılarda kullanıldığı anlaşılmıştır (Ladstätter, 2019:11-40). Benzer biçimde Ephesos'ta güney stoası kiliseye dönüştürülen Olympeion'un bloklarının temel seviyesine kadar söküldüğü ve taşlarının bulunduğu yerde yakılarak kireç haline getirildiği bilinmektedir (Scherrer, 2000:184).

Geç Antik Çağ metinlerinde sıklıkla vurgulanan detaylardan olan 'arındırma' işlemine dair somut kanıtlara da arkeolojik veriler yoluyla ulaşılabilmektedir. Söz konusu uygulama, kült heykellerinin ve pagan tasvirlerinin kutsal alandan basitçe kaldırılması ve tapınaktaki mimari öğelere haç işareti kazınmasından ibarettir. Daha önce de sözü edildiği üzere tapınağa kazınan haç işareti, kötü ruhların kovulması ve kirli olduğuna inanılan pagan yapılarının arındırılması ile ilgilidir. Sardes Artemis Tapınağı'nın doğu girişine kazınan haç işareti ve Aphrodisias Tetrasyon'unun batı cephesinde silinerek yok edilen Aphrodite kabartması, bu konuda verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Pagan tapınaklarının Geç Antik Çağ'daki kullanımı konusunda Codex Theodosianus'ta yasalarla belirtilen korumacı yaklaşıma uyulduğunu ve yapıların kent süsleri olarak bırakıldığını gösteren örnekler de bulunmaktadır. Ephesos'ta yer alan Hadrianus Tapınağı'nın caddeye bakan cephesi önüne MS 4. yüzyıl başında 'tetrarch'ların heykelleri konulmuş, aynı yüzyılda meydana gelen depremin ardından yapılan onarımda ise kapı üzerindeki lentoda kentin kuruluş efsanesi tasvir edilmiştir (Scherrer, 2000:118). Miletos'ta Serapis Tapınağı'nın anıtsal propylon'u tahrip edilmeden korunarak MS 7. yüzyılda inşa edilen şehir surlarına dahil edilmiş ve kente giriş kapılarından bir tanesi olarak işlevlendirilmiştir. Aphrodisias Aphrodite kutsal alanına girişi sağlayan anıtsal tetrasyon ve avlu bölümü, kilise dönüşümü esnasında giriş batıya alındığı için kullanım dışı kalmıştır. Buna karşın Geç Antik Çağ'da tetrasyon tahribata uğramamış, hatta deprem sonrası onarım geçiren ve kenti temsil eden bir anıt olarak ayakta kalmıştır. Yapının arındırma işlemi esnasında, batı cephesindeki kabartmanın silinmesi ve haç işareti kazınmasıyla yetinilmiştir (Öğüş,2019:89-90). Side'de yayınlarda 'P Tapınağı' olarak adlandırılan yarım daire planlı podyumlu tapınak, Patara'da yer alan ve MS 6. yüzyılda inşa edilen kent surlarının bir parçası olarak değerlendirilen Korinth Tapınağı, Sagalassos'ta Roma Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen ve Geç Antik Çağ'da imparatoriçe Flavia Eudoxia'ya adanan tychaion, Anadolu'da tahribata uğramadan kullanım gören yapı örneklerinden bazılarıdır (Talloen ve Vercauteren, 2011:361).

Türk Fetih Geleneğinin Bir Sonucu Olarak Anadolu'da Dini Yapıların Dönüşümü ve Kutsal Alanlara Yaklaşım

Geç Antik Çağ'da dini yapıların dönüşümünde, zaman içerisinde toplumsal anlamda paganizmden tek tanrılı inanca geçişin mimarideki yansıması görülmektedir. Bu çalışmada ikinci araştırma teması olarak belirlenen Türk-İslam kentlerindeki kilise/cami dönüşümünde ise fetih anlayışının, yeni ele geçirilen topraklardaki dini hakimiyetin sağlanmasında belirleyici bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Fethedilen yerleşimdeki ana kilisenin camiye dönüştürülmesi ve fetih sonrası ilk Cuma namazının kiliseden dönüştürülen camide kılınması gibi yaygın pratikler, yeni dinin üstünlüğünü sembolize eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fethedilen yerleşimlerdeki kilise/cami dönüşümleri, aynı zamanda yapının bulunduğu bölgedeki kültürel değişim hakkında da bilgi sağlamaktadır. Farklı bir dinin ihtiyaçlarına yönelik inşa edilmiş bir binanın fiilen sahiplenilmesi, sembolik açıdan önem taşımakla birlikte fetih sonrasında dönüşüme uğrayan yapılarda çoğu zaman fiziksel müdahalenin asgari boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. Dış cepheye eklenen bir minare, iç mekana eklenen mihrap ve minber gibi öğeler ile fetih sonrasında temel dini ihtiyaçlara cevap verebilecek hızlı çözümlerin üretildiği bilinmektedir (Ousterhout, 2004:170).

Osmanlılardan önce Türkler tarafından Anadolu'da fetih yoluyla ele geçirilen kentlerde kiliselerin camiye dönüştürülmesi geleneğinin yaygınlaşmaya başladığına dair kanıtlar mevcuttur. 1064'te Ani'yi ele geçiren Alp Arslan'ın kentteki Büyük Katedrali camiye dönüştürmesi, en erken örneklerden bir tanesidir. Dönüşümün aşamaları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olamamak da, kent belleğinde önemli yer tutan bu anıtsal yapının camiye dönüştürülmesi eyleminin kuşkusuz sembolik bir önemi olmalıydı. (Erdemir, 2018:79), söz konusu sembolik önemi 'Müslüman cemaatin bir Hristiyan binasında toplanıp namaz kılmasının bile o mekanı dönüştüren edimsel bir işlevi bulunmaktadır' sözleriyle özetlemektedir. Ani 'Fethiye Cami' örneği, Türk fetih geleneğinin bir sonucu olan dini yapıların dönüştürülmesi adına önemli bir kırılma noktasıdır.

Fetihlerin ardından kiliselerin tamamının camiye dönüştürülmediği, sembolik önemi olan yapılar konusunda seçici davranıldığı anlaşılmaktadır. 1085 yılında Antakya'yı fetheden Süleyman Şah'ın Kawasyan Kilisesi'ni camiye dönüştürmüş, kentte yaşayan Hristiyan halkın isteği üzerine Meryem Ana ve Aziz Cercis adlarında iki kilisenin yapımına izin vermiştir (Sevim, 2014:107-108). Konya ve Alanya'da fetih sonrasında bazı kiliselerin Selçuklu hükümdarlarının eşleri ve saray görevlilerinin kullanımı adına açık bırakıldığı da bilinmektedir (Tekinalp, 2009). Söz konusu örnekler, erken dönemlerden itibaren dini yapılara yaklaşımın çeşitlilikler gösterdiğinin anlaşılması adına önem arz etmektedir.

Kiliselerin camiye dönüştürülmesi geleneğinin ilk Osmanlı fetihleriyle de sürdürüldüğü görülmektedir. İznik'in 1331 yılındaki fethini ardından Ayasofya Kilisesi'nin Orhan Gazi tarafından camiye dönüştürülmesi, yapının Hristiyan dünyası için taşıdığı tarihsel önemi ve kent içerisindeki merkezi konumu da göz önüne alındığında, bilinçli ve planlı bir eyleme işaret etmektedir. Yapının 'Orhan Camii' şeklinde kentin fatihinin ismiyle adlandırılması da, fetih sonrasında bölgenin hakimiyet altına alındığının mesajının Hristiyan topluma iletilmesi adına önem taşımaktadır.

İstanbul'un 1453 yılındaki fethi ve ardından Ayasofya başta olmak üzere camiye dönüştürülen kiliseler, gerek dönüşümün fiziksel boyutları, gerek ise ideolojinin mimariye aktarımı açısından zengin bir içerik sunmaktadır. İstanbul'da fetih sonrası II. Mehmed Dönemi'nden itibaren Ayasofya dışında pek çok kilisenin camiye dönüştürüldüğü, aynı zamanda dönüşümden bağımsız cami inşalarının da sürdüğü bilinmektedir. Kent merkezinde adeta bir ideolojik güç sembolü olarak yükselen Ayasofya, I. Justinianos tarafından inşa edildiği altıncı yüzyıldan itibaren bu önemini koruyan ve ünü imparatorluğun sınırları dışına taşan bir dini yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinin ardından dini açıdan bu denli stratejik öneme sahip bir yapının camiye dönüştürülmesi de kaçınılmaz olmuş, ilk Cuma namazı Ayasofya'da kılınmıştır. Bununla birlikte yapının fiziksel dönüşümü esnasında ilk müdahalelerin oldukça sınırlı olduğu, kubbedeki haç ve çan

kulesindeki çanların kaldırılarak bir minberin, bir mihrabın ve iki minarenin eklendiği bilinmektedir (Necipoğlu, 2009:203). Yapı içerisindeki figüratif süslemeler ve mozaiklerin ise 18. yüzyıl başındaki gravürlerde dahi gözükmeleri dolayısıyla ilk dönüşüm esnasında yalnızca yapıdan kolayca kaldırılacak ikonaların taşındığı düşünülmektedir (Yerasimos, 2011:185-190). Ayasofya'nın dönüşümü esnasında görülen söz konusu yaklaşım, çeşitli araştırmacılar tarafından II. Mehmed tarafından yapının estetik özelliklerine duyulan beğeni ile bağdaştırılmaktadır (Erdemir, 2018:82).

Fetih olgusu ve dini yapıların dönüşümü arasındaki kavramsal ilişki, yapıların isimlendirmesinde de etkili olmuş gözükmektedir. Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih kapsamında dönüştürdüğü kiliselerin bazılarının halk arasında 'Fethiye' ya da 'Fatih' camii şeklinde adlandırılması, bu ilişkinin somut kanıtları olarak değerlendirilebilir (Erdemir,2018:78). Ani Katedrali, İstanbul Teotokos Pamakaristos Manastırı ve Atina Parthenon'u gibi yapıların 'Fethiye Camii', Trilye Hagios Stephanos Kilisesi ve Trabzon Panaghia Chrysokephalos Kilisesi'nin ise 'Fatih Camii' olarak adlandırılması, bu konuda verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Fethedilen yerleşimde dönüşüme uğrayan yapıların fetihten sorumlu padişah/bey ya da sultanın ismiyle adlandırılması da oldukça yaygın bir uygulamadır (Baykara, 1996:36).

Osmanlı Devleti'nde İslam hukukuna göre gayrimüslimlerin kentlerde yeni kilise, manastır ve havra inşa etmelerine izin verilmediği bilinmektedir. Yukarıda çeşitli örneklerle de sunulduğu üzere savaş neticesinde ele geçirilen yerlerde genellikle kentin en büyük kilisesi fetih sembolü olarak camiye dönüştürülmüştür. Sulhen teslim olan yerlerde ise gayrimüslimlerin ibadet yapılarına dokunulmamakta, Müslümanlar kendi ibadet yapılarını inşa etmekteydi. İstanbul'un fethinden 'Tanzimat Fermanı'nın ilanına dek şehirlerde yeni kiliselerin yapılamayacağı ve büyütülemeyeceğine dair hükümler geçerliliğini sürdürmüştür. Fetva literatüründe, fetih döneminde gayrimüslimlerin yıkılan ya da yangın geçiren ibadet yapılarının büyütmeden sultanın onayıyla tamirine izin verildiği görülmektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle Islahat Fermanı'nın ilanı ile gayrimüslimlerin ibadethane inşalarıyla ilgili kısıtlamalar kaldırılmıştır (Koyuncu, 2014:108-110, Yerasimos, 2004:193).

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada ele alınan Geç Antik Çağ'da dini yapıların dönüştürülmesi konusunda yazılı kaynaklardan elde edilen bazı veriler, dönüşümün beraberinde tahribatı getirdiğine işaret etmektedir. Çıkarılan bazı yasalar ise, eski eserlere karşı korumacı bir yaklaşımın sergilendiğini göstermektedir. Her coğrafyanın, kentin ve toplumun farklı dinamikleri ve değerleri olabileceği gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dolayısıyla yazılı kaynaklarda kullanılan dil ve üslup, kendi döneminin sosyo-kültürel ortamı içerisinde değerlendirilmelidir. Özellikle din gibi hassas bir konuda, farklı dinleri temsil eden insanlar ve bu insanların oluşturduğu mimari eserlere olan yaklaşımın da nispeten taraflı olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte arkeolojik kazılar yardımıyla yapıdaki tahribatın boyutları tespit edilebilmekte, yazılı kaynaklardaki verilerin doğruluğu kontrol edilebilmektedir. Anadolu'daki Geç Antik Çağ yapı dönüşümlerinde, dönüşümün genellikle kutsal alanların terkedilmesinden sonra gerçekleştiği, yıkımdan ziyade mekan kısıtlılığından doğan stratejik kaygıların ön planda tutulduğu ve dönemin koşullarına göre mümkün olan en hızlı ve ekonomik yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler arasındaki bu çelişki, dolaylı olarak dini yapıların dönüşümünün gerçekten bir tahribatı mı, yoksa bir koruma anlayışını mı temsil ettiği

sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunun net bir cevabı olmamakla birlikte, dönüşüme uğrayan her yapının kendi mimari öyküsünün yeniden kurgulandığının unutulmaması gerekmektedir. Bir ibadethanenin dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmesi, bir yandan yapının kullanım sürekliliğini sağlamakta, bir yandan da eski kimliğinden kopuşunu ve yeni hayatına başlangıcını simgelemektedir.

İbadet yapılarının farklı bir dinin ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde tekrar kullanımını, dönüşümün gerçekleştiği dönem ve coğrafyanın sosyal, siyasi ve ekonomik dinamikleri belirlemektedir. Dolayısıyla dönüşümü etkileyen tüm faktörlerin kendi dönemi içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada çeşitli örnekler üzerinden konu edinilen dönemleri kapsayan dini yapı dönüşümlerinde etkili olan faktörler hakkında genel hatlarıyla bazı sonuçlara varılmıştır.

Yeniden kullanım kavramı ve mimari birimlerin tekrar işlevlendirilmesinin tarih boyunca tercih edilen bir pratik olmasındaki temel sebeplerden bir tanesi, inşa maliyetinin en alt seviyeye indirilmesi, dolayısıyla da ekonomik olmasıdır. Devşirme malzemenin çağlar boyunca tercih edilmesinde belirleyici olan bu faktörün, dini yapı dönüşümlerinde de birincil derecede önem teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 'Bizans Kenti' olarak tanımlayabileceğimiz, eski yerleşimlerin üzerine kurulan şehirlerdeki inşa faaliyetlerinin sürekliliği MS 3. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ekonomik krizden etkilenmiş, bu durum yapı ve yapı malzemelerinin yeniden kullanımını zorunlu kılmıştır. Söz konusu siyasi ve ekonomik kriz ortamında yalnızca kentlerdeki tapınakların değil, diğer kamu yapılarının da hem dini amaçlı, hem de kamusal kullanıma hizmet ettiği örnekler görülmektedir. İnşa edilecek binanın yapımına harcanacak zaman ve maliyet hesaplamaları, dini yapı dönüşümlerinde göz önüne alınan en önemli kriterlerden bir tanesi olarak görülmelidir.

Dini yapıların yeniden kullanımında etkili olan faktörlerden bir diğeri, işlevselliktir. Özellikle dörtgen plana sahip tapınakların, Geç Antik Çağ'da mimari bir form olarak gelişen bazilikal planlı kiliselere dönüştürülmesi işlemi gerekli minimal müdahalelerle kolayca gerçekleştirilebiliyordu. Dönüşüme uğrayan pek çok yapı örneğinde, tapınakların cella duvarlarının korunduğu, yeniden inşa edilecek yapının boyutlarına göre nef bölmelerinin düzenlendiği ve planlamanın erken dönem yapısının mimari kurgusuna bağlı kalınarak şekil aldığı görülmektedir. Bununla birlikte ibadet yapılarının inşasında gözlenen yönelim kaygısı da işlevsellik başlığı altında değerlendirilebilecek hususlardan biridir. Dini gerekliliklerden dolayı doğu-batı doğrultulu inşa edilmesi gereken kiliselerde, dönüşüme uğrayacak yapının doğu cephesine ilave edilen apsis ile mimari açıdan yönelim sorunu aşılmıştır. Benzer şekilde, kiliselerden dönüştürülen camilerde de kible yönündeki cepheye mihrap eklendiği görülmektedir.

İdeolojik ve estetik kaygıların da dini yapıların dönüştürülmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kutsal yapılar, çağlar boyunca mevcut oldukları yerleşimlerdeki dini grupları temsil eden, o dine inananların kimliklerini yansıtan anıtsal hafıza mekanları olmuşlardır. İbadet mekanlarının bu yönü, yapılar sembolik ve duygusal değer kazandıran özelliklerinin başında gelmektedir. Dönüşüme uğrayan dini yapılar, bir dinin diğer dine üstünlüğünün ve yeni dinin mevcudiyetinin sembolik olarak vurgulandığı anıtsal eserler olarak yeniden anlam kazanmaktadır. Bu çalışmada da vurgulandığı üzere Geç Antik Çağ'da pagan kutsal alanları ve yapılarının bilinçli olarak kilise işleviyle kullanımı, Türk fetih geleneğinin bir sonucu olarak fethedilen yerleşimdeki ana kilisenin camiye dönüştürülmesi ve fetihten sonraki ilk Cuma namazının burada kılınması gibi somut uygulamalar, konuyla ilgili örnek teşkil

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

etmektedir. Estetik algısı, yapının tarihsel geçmişi ve imajı da dönüşümde etkili olmuştur. Buldukları kentlerin en prestijli anıtsal binaları olan Ephesos Artemision'u, Atina Parthenon'u ve İstanbul Ayasofya'sı gibi imaj yapıları tarih boyunca dönüşüme uğrayan ünlü yapılardan bazılarıdır. Kuşkusuz ünlü buldukları coğrafyanın sınırlarını aşan bu eserlerin fiziksel özellikleri ve barındırdıkları estetik değer de, yapıların dönüştürülmesindeki motivasyon kaynaklarının başında gelmektedir.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Kaynakça

Alchames, J. (1994). Spolia in Roman Cities of the Late Empire: Legislative Rationales and Architectural Reuse, *Dumbarton Oaks Paper Vol. 48*, s. 167-178

Atik ve Korkmaz. (2016), Ana Tanrıçanın Kutsal Alanı: Letoon, Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. (s.186-205). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Augustinus, (1996), *De Doctrina Christiana, The Works of Saint Augustine: A Translation for the 21st Century, Part I, Vol.XI* (Çev:Hill,E), New York

Barnes, T.D. (1998), *Constantinus, Athanasius and the Christina Church. Constantine History, Historiography and Legend*, (s. 7-20) New York

Baykara, T. (1996). Ulucami. Selçuklu Şehrinde İskanı Belirleyen Bir Kaynak Olarak, *Belleten Cilt:60, Sayı 227*, s.33-58

Bayliss, R. (2004), *Provincial Cilicia and the Archaeology of Temple Conversion*, Oxford

Brenk, B (1987). Spolia from Constantine to Charlemange: Aesthetics Versus Ideology, *Dumbarton Oaks Paper Vol.41*, s.103-109

Ceylan, B. (2005). Spolia: Geç Antik Dönem'de Yapılar ve Yapı Elemanlarının İkinci Kullanımı, *Eskiçağ'ın Mekanları, Zamanları, İnsanları* (s. 74-84). İstanbul: Homer Kitabevi

Elton, H. ve Equini, E. ve Wannagat, D. (2007), *Tapıntan Kiliseye: Kilikya'da Putperestlikten Hristiyanlığa Geçişte Dini Yerleşmelerin Dönüşümü*, İstanbul: Ege Yayınları

Elsner, J. (2000). From the Culture of Spolia to the Cult of Relics: The Arch of Constantine and the Genesis of Late Antique Forms, *Papers of the British School at Rome*, Vol.68, s.149-184

Erdemir, T.T. (2018), *Günden Kalanlar: Anadolu'nun Camiye Dönüştürülen Kiliseleri, Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Antikçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Objelerin, Materyallerin ve Mekanların Sonraki Yaşamları* (s.75-98) İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi

Esch, A, (2011). On The Reuse of Antiquity: The Perspectives of the Archaeologist and of the Historian. *Reuse Value: Spolia and Appropriation in Art and Architecture from Constantine to Sherrie Levine* (s.13-31). Farnham: Ashgate Publishing

Eusebius, (1999), *Life of Constantine*, (Çev: Cameron.A ve Hall.G.S), Oxford:Clarendon Press

Fowden, G. (1978), *Bishops and temples in the eastern Roman Empire AD 320-435*, *The Journal of Theological Studies*, Vol. 29, s.53-78

Gregory, T. (2021). *Bizans Tarihi* (7. Baskı), (Çev:Ermet, E), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Grégoire ve Kugener. (1930). Marc le diacre. Vie de Porphyre éveque de Gaza , Paris s. 57-84
- Jones, M.W. (2000). Genesis and Mimesis: The Design of the Arch of Constantine in Rome, Journal of the Society of Architectural Historians, Vol. 59, s. 50-77
- Kinney,D. (1995). Rape or Restitution of the Past? Interpreting Spolia?. The Art of Interpreting, (s. 53-67). Philadelphia: Penn State University Press
- Kinney, D. (2006). The Concept of Spolia. A Companion to Medieval Art: Romanesque and Gothic in Northern Europe. (s.233-252), Oxford:Blackwell Publishing
- Koch,G. (2015). Erken Hristiyan Sanatı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Koyuncu,N (2014). Osmanlı Delveti'nde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mabedlerin Hukuki Statüsü, Ankara: Adalet Yayınevi
- Ladstätter, S (2019), The So-Called Imperial Cult Temple for Domitian in Ephesos, Religion in Ephesos Reconsidered, (s.11-40), Brill
- Mitchell,S. (1993), Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor II. The Rise of Church, Oxford, s. 1-53
- Necipoglu, G. (2009), Life of an Imperial Monument: Hagia Sophia After Byzantium, Hagia Sophia From the Age of Justinian to the Present, (s.195-225), Cambridge
- Pharr,C. (1952), The Theodosian Code and novels and the Sirmundian Constitutions, New Jersey: Princeton University Press
- Plinius (1857) Naturalis Historia, Vol VI, (Çev: J. Bostock), London:Henry G.Bohn. s.369
- Radt, W. (2002). Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Sarardi ve Mendolovici. (1990), Christian Attitudes Towards Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries, Dumbarton Oaks Paper, Vol 44, s.47-61
- Sarardi,H. (2006), The Christianization of Pagan Temples in the Greek Hagiographical Texts, From Temple to Church: Destruction and Renewal of Local Cultic Topography in Late Antiquity, (s.113-135).Leiden:Brill
- Scherrer, P. (2000), Efes Rehberi, İstanbul: Ege Yayınları
- Sevim,A. (2014). Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları

4THINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Sozomenus (1886), *Historia Ecclesiastica*, Nicene and Post Nicene Fathers of the Christian Church, Vol.2, Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories (Çev:Schaff,P), New York:Christian Literature Publishing

Sögüt, B. (2019). *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul: Ege Yayınları

Spesier, J.M. (1976), *La christianisation des sanctuaries paiens en Grece*, Neue Forschungen in Griechischen Heiligtümern. Internationales Symposion in Olympia vom 10. Bis 12. Oktober 1974.

Strabon, (2015), *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: A.Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.124

Şimşek, C (2018). *Geç Antikçağ'da Laodikeia, Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi* (s.81-117), İstanbul: Ege Yayınları

Talloon ve Vercauteren, (2011). *The Fate of Temples in Late Antique Anatolia*, The Archaeology of Late Antique 'Paganism', (s.347-387). *Late Antique Archaeology*, Vol. 7, Leiden: Brill

Tekinalp, M.V. (2009), *Palace Churches of the Anatolian Seljuks: Tolerance or Necessity?*, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 33/2 (s.148-167)

Theodoret, (1985). *Historia Religiosa. A history of the Monks of Syria*. (Çev: R.M. Price), Cistercian Publications

Thucydides, (2009). *The Peloponnesian War*, (Çev: M. Hammond), New York: Oxford University Press, s.46

Uytterhoeven, I (2018). *Spolia, -iorum: i.: Savaş Ganimetlerinden Yapı Malzemelerinin Yeniden Kullanımına Latince Bir Terimin Tarihi*, *Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Antikçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Objelerin, Materyallerin ve Mekanların Sonraki Yaşamları*, (s.27-55). İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi

Yalman ve Jevtic (2018). *Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Antikçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Objelerin, Materyallerin ve Mekanların Sonraki Yaşamları*, İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi

Yerasimos, S. (2011), *Konstantiniyye Kiliselerinden İstanbul Camilerine Bir Değişimin Tarihi*, *Bizans: Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar* (s.182-193). İstanbul:Kitap Yayınevi

Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğasına Yönelik Görüşleri

Özay SOSLU¹

Öz

Çalışmanın amacı öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerini farklı değişkenler (cinsiyet, akademik genel not ortalaması) açısından incelemektir. Araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan toplam 75 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli kullanılan araştırmada veriler bilimin doğası ölçeği (Özgelen, 2012) ile toplanmıştır. Veriler betimsel istatistik, t-testi ve tek yönlü varyans kullanılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların incelenmesi sonucu öğretmen adaylarının bilimin doğasına ilişkin görüşlerinin, cinsiyet ve akademik genel not ortalaması(Agno) değişkenine göre anlamlı bir fark göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilim, bilimin doğası, öğretmen adayları,

GİRİŞ

“Bilimin doğası nedir?” sorusu ile “Bilim nedir?” sorusu aynı anda değerlendirilerek cevap verilmesi gereken bir sorudur. Bilimin bilgilerin toplamı, yöntemlerin veya bilmenin tanımı yapılmaktadır. Bilimin doğası ise bilgiyi oluşturmanın sürecini ve bu süreçte yer alan değerleri ifade etmektedir (Lederman, 2007). McComas, Clough ve Almazroa (1998) bilimin doğasını “Bilim nedir?”, “Bilim nasıl çalışır?”, “Bilim adamları bilimsel davranışlarına nasıl yön verir?” gibi benzer soruların cevaplarını tek çatı altında toplayarak birleştirilen bir hibrit alan olarak tanım yapmışlardır.

Bilim okuryazarı bir birey olmak da bilimin temel alt boyutlarından birisi olan bilimin doğası kavramına sahip olmaktan geçer. Yapılan çalışmaların öğrencilerin bilimin doğası hakkında yeter düzeyde bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir (Zeidler, Walker, Ackett ve Simmons, 2002). Benzer olarak öğretmenlerin de bilimin doğası kavramıyla ilgili olarak aynı durumda oldukları görülmüştür. (Ad-El-

¹Dr.Öğr.Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orcid: 0000-0001-7863-4781

Khalick ve Lederman, 2000; Tatar, Karakuyu ve Tüysüz, 2011a; Saraç, 2012). Farklı çalışmalardaki bu ortak sorunun kaynaklarından biri olarak öğretmenler gösterilmektedir. Öğretmenlerin bilimin doğasına yönelik bakış açılarının ve sınıftaki uygulama yollarının öğrencilerde bilim anlayışına etki ettiği düşünülmektedir (Mellado, 1998). Bu durumu iyileştirmek amacıyla öğretmen yetiştirme programlarında olan bilim derslerindeki bilimin doğası kavramını içeren konular göz önünde bulundurulmalı ve öğrencilere bilim hakkındaki görüşlerinde fikirler üretilmesine destek verilmelidir (Akerson, Morrison ve McDuffie, 2006).

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, eğitim fakültesinde öğrenim gören ve “Bilim ve Araştırma Etiği” dersini alan öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinin cinsiyet ve akademik genel ortalama(Agno) değişkenlerine göre incelenmesidir.

YÖNTEM

Örnekleme

Ölçeğin uygulanma süreci 2019-2020 akademik yılı güz döneminde olmuştur. Çalışmaların verileri Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinin Eğitim Fakültesi öğrenim gören 75 öğretmen adayından toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışma nicel bir ölçek yöntem/teknikleriyle yapılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında Özgelen (2013) tarafından geliştirilen 11 alt boyuttan oluşan “Bilimin Doğası Ölçeği” nden faydalanılmıştır. Ölçek 30 önermeden oluşmaktadır. Araştırmacı tarafınca Cronbah’s alpha iç tutarlılık katsayısı .72 olarak tespit edilmiştir.

BDÖ’nin alt boyutlarına ilişkin madde numaraları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Bilimin Doğası Ölçeğini oluşturan Alt Boyutlara Göre Maddelerin Dağılımları

Bilimin Doğası Ölçeğini oluşturan Alt Boyutlar	Madde Dağılımları			
• Bilimsel bilginin değişebilir doğası	16	19*		
• Bilimin ampirik (deney) temelli yanı	28*	22*		
• Öznellik	6*	9	23*	25 29
• Bilimde yaratıcı-hayal gücünün yeri	4	10	26	
• Bilimde sosyal-kültürel değerler	15*	27		
• Bilimde gözlemler ve çıkarımlar	2*	20		
• Bilimsel hipotezler, yasalar ve teoriler	1*	3	8*	13*
• Bilimsel yöntem	12*	17*	24	
• Bilim ve teknoloji	7*	14		
• Bilimsel modeller	11*	21		
• Bilim	5	18	30*	

*ters kodlu maddeler

Verilerin Analizi

Verilerin analizi, SPSS programından yararlanılarak yapılmıştır. Araştırmada ilk önce verilerin normal dağılıp dağılmadığı kontrol edilmiştir. Bunun için Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerine bakılmıştır.

3. BULGULAR

İlk önce araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Çarpıklık ve Basıklık parametrelerinin -1.5 ile +1.5 değerleri arasında olmasından ötürü veriler normal dağılım gösteriyor olarak kabul edilmiştir (Tabachnick & Fidell, 2013). Puan sonuçlarının normal dağılım göstermesinden ötürü verilerin çözümlenmesinde parametrik testlerden olan ilişkisiz örneklem t testinden ve tek yönlü varyans analizinden faydalanılmıştır.

3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Bilimin Doğası Görüşlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların bilimin doğasına yönelik görüşlerinde alt boyutları açısından cinsiyet değişkenine göre fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan ilişkisiz örneklem t-testi analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Bilimin Doğasına Yönelik Görüşlerine İlişkin t -Testi Sonuçları

Al Boyutlar	Cinsiyet	n	X	ss	sd	t	p
Değişim	Bayan	47	3.15	.78	73	-.640	.524
	Erkek	28	3.28	.88			
Ampririk	Bayan	47	3.23	.69	73	.648	.519
	Erkek	28	3.12	.71			
Öznellik	Bayan	47	2.64	.60	73	-.558	.579
	Erkek	28	2.72	.46			
Yaratıcı-Hayal-Gücü	Bayan	47	2.18	.72	73	-.883	.380
	Erkek	28	2.34	.82			
Sosyal-Kültürel	Bayan	47	3.03	.73	73	-.671	.504
	Erkek	28	3.16	.91			
Gözlem-Çıkarım	Bayan	47	2.59	.60	73	-.712	.479
	Erkek	28	2.71	.83			
Hipotez-Yasa-Teori	Bayan	47	2.85	.50	73	-.796	.429
	Erkek	28	2.94	.50			
Bilimsel Yöntem	Bayan	47	3.02	.72	73	.061	.952
	Erkek	28	3.01	.48			
Bilim-Teknoloji	Bayan	47	2.75	.75	73	1.312	.194
	Erkek	28	2.53	.60			
Bilimsel Model	Bayan	47	2.75	.81	73	1.745	.085
	Erkek	28	2.41	.85			
Bilim	Bayan	47	2.92	.70	73	.806	.423
	Erkek	28	2.78	.80			

Tablo 2 incelendiğinde cinsiyet değişkeninin Bilimin Doğasına yönelik görüşlerine etkisi alt boyut olarak sırasıyla değerlendirilmiştir.

BDÖ'ne ait bilimsel bilginin değişime açık olması alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.640 anlamlılık değeri ise .524 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=3.15$ erkek öğrenci ortalamaları $X=3.28$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilimin ampirik (deney) temelli yanı alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.648 anlamlılık değeri ise .519 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=3.23$, erkek öğrenci ortalamaları $X=3.12$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilimin öznellik alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.558 anlamlılık değeri ise .579 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.64$, erkek öğrenci ortalamaları $X=2.72$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilimde yaratıcı-hayal gücünün yeri alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.883 anlamlılık değeri ise .380 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.18$, erkek öğrencilerin ortalamaları $X=2.34$

tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait sosyal-kültür alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.671 anlamlılık değeri ise .504 bulunmuştur. Bayan öğrencilerin ortalamaları $X=3.03$ erkek öğrenci ortalamaları $X=3.16$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilimde gözlemler ve çıkarımlar alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.712 anlamlılık değeri ise .479 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.59$, erkek öğrencilerin ortalamaları $X=2.71$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait Bilimsel hipotezler, yasalar ve teoriler alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.796 anlamlılık değeri ise .429 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.85$ iken erkek öğrenci ortalamaları $X=2.94$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait Bilimsel yöntem alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.061 anlamlılık değeri ise .952 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=3.02$, erkek öğrencilerin ortalamaları $X=3.01$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilim ve teknoloji alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri 1.312 anlamlılık değeri ise .194 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.75$, erkek öğrencilerin ortalamaları $X=2.53$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilimsel modeller alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri 1.745 anlamlılık değeri ise .085 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.75$, erkek öğrencilerin ortalamaları $X=2.41$ tespit edilmiştir. BDÖ'ne ait bilim alt boyutuna ilişkin yapılan t-testine göre t değeri -.806 anlamlılık değeri ise .423 bulunmuştur. Bayan öğrenci ortalamaları $X=2.92$ iken erkek öğrenci ortalamaları $X=2.78$ tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin tüm alt boyutlarda bilimin doğasına yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermemektedir.

3.2. Akademik Başarı Düzeyine Göre Bilimin Doğası Görüşlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların bilimin doğasına yönelik görüşlerinde alt boyutları açısından akademik genel not ortalaması değişkenine göre fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Akademik Başarı Düzeyine Göre Bilimin Doğasına Yönelik Görüşlerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Al Boyutlar	Agno	n	X	ss	sd	F	p
Değişim	2.00-2.49	3	2.50	1.00	73	1.076	.365
	2.50-2.99	22	3.22	.719			
	3.00-3.49	43	2.98	.727			
	3.50-4.00	7	3.07	.786			
Amprık	2.00-2.49	3	3.16	.763	73	.191	.902
	2.50-2.99	22	3.22	.751			
	3.00-3.49	43	3.15	.650			
	3.50-4.00	7	3.35	.944			
Öznellik	2.00-2.49	3	2.46	.416	73	1.802	.155

	2.50-2.99	22	2.63	.468			
	3.00-3.49	43	2.77	.605			
	3.50-4.00	7	2.28	.414			
	2.00-2.49	3	1.88	.192			
Yaratıcı-Hayal-Gücü	2.50-2.99	22	2.12	.820	73	1.216	.310
	3.00-3.49	43	2.37	.729			
	3.50-4.00	7	1.95	.848			
	2.00-2.49	3	2.50	.500			
Sosyal-Kültürel	2.50-2.99	22	3.15	.713	73	.799	.499
	3.00-3.49	43	3.11	.858			
	3.50-4.00	7	2.85	.801			
	2.00-2.49	3	3.00	.500			
Gözlem-Çıkarım	2.50-2.99	22	2.56	.518	73	1.099	.355
	3.00-3.49	43	2.70	.765			
	3.50-4.00	7	2.28	.755			
	2.00-2.49	3	2.25	.661			
Hipotez-Yasa-Teori	2.50-2.99	22	2.56	.593	73	.271	.846
	3.00-3.49	43	2.51	.582			
	3.50-4.00	7	2.46	.698			
	2.00-2.49	3	3.11	.384			
Bilimsel Yöntem	2.50-2.99	22	3.09	.811	73	.254	.858
	3.00-3.49	43	2.96	.573			
	3.50-4.00	7	3.09	.599			
	2.00-2.49	3	2.50	.500			
Bilim-Teknoloji	2.50-2.99	22	2.65	.564	73	.082	.970
	3.00-3.49	43	2.69	.664			
	3.50-4.00	7	2.64	1.345			
	2.00-2.49	3	2.83	1.154			
Bilimsel Model	2.50-2.99	22	2.70	.796	73	.194	.900
	3.00-3.49	43	2.59	.881			
	3.50-4.00	7	2.50	.707			
	2.00-2.49	3	3.22	1.071			
Bilim	2.50-2.99	22	2.84	.814	73	1.182	.323
	3.00-3.49	43	2.93	.687			
	3.50-4.00	7	2.42	.686			

Tablo 3 incelendiğinde akademik not ortalama değişkeninin Bilimin Doğasına yönelik görüşlerine etkisi alt boyut olarak değerlendirildiğinde anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Akademik not ortalama “2-00-2.49” puan aralığında en yüksek ortalamaya bilim alt boyutunda, “2.50-2.99” puan aralığında en yüksek ortalamaya değişim ve amprik alt boyutunda, “3.00-3.49” puan aralığında en yüksek ortalamaya amprik alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Akademik not ortalama “2-00-2.49” puan aralığında en düşük ortalamaya yaratıcı ve hayal alt boyutunda, “2.50-2.99” puan aralığında en düşük ortalamaya yaratıcı ve hayal alt boyutunda, “3.00-3.49” puan aralığında en düşük ortalamaya yaratıcı ve hayal alt boyutunda, “3.50-4.00” puan aralığında en düşük ortalamaya yaratıcı ve hayal alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğretmen adaylarının bilimin doğası hakkındaki düşüncelerinin yönelik görüşlerinin araştırıldığı bu çalışmada “Öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinde cinsiyet değişkenine göre fark var mıdır?” ve “Öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinde akademik başarı düzeyine göre fark var mıdır?” sorularına yanıt aranmıştır.

“Öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinde cinsiyet değişkenine göre fark var mıdır?” araştırma sorusu kapsamında elde edilen nicel bulgular ilişkisiz örneklem t-testi analizi sonucu değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda alt boyutlarda cinsiyet değişkeni açısından herhangi bir fark bulunmamıştır. Ortalama puanlarda cinsiyet değişkeni açısından iki grubun da orta seviyede katıldığı tespit edilmiştir. Paralel sonuçlara sahip çalışmalara da rastlanmıştır (Kaya, 2012; Gücüm, 2000; Yalçın ve Yalçın, 2011; Doğan Bora, 2005; Kaya, 2012). Araştırma sonucunun ile uyuşmayan çalışmalar da mevcuttur. Çelikdemir’in (2006) ve Sarac’ın (2012) yaptıkları çalışmalarda bilimin doğasına ait birçok kavram hakkındaki görüşlerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Cinsiyete değişkeni açısından farklı olan bu sonuçların bilimin doğasına bakış açısında üzerinde durulması gereken noktalardan birisi olduğu söylenebilir.

Öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinde akademik genel not ortalama değişkenine göre fark var mıdır?” araştırma sorusu kapsamında elde edilen nicel bulgular tek yönlü varyans analizi sonuçları değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucu analizi sonucunda, öğretmen adaylarının bilimin doğasına ilişkin görüşleri açısından herhangi bir farklılaşma bulunmamıştır. Ancak altboyutlar kategorisinde en yüksek ortalamanın bilimin amprik(deney)alt boyutunda, en düşük ortalamanın da bilimin yaratıcı ve hayal gücü alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Alt boyutlar açısından bir farklılaşma gözlenmemesinin nedeni olarak öğretmen adaylarının bilimin doğası içeriğine yönelik doğrudan bir ders almamış olmaları gösterilebilir

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Öneriler

- Öğretmenlik eğitimi veren lisans programlarında bilimin doğasının eğitiminin ve sınıf içi etkinliklerin üzerinde düzenleme yapılması önerilmektedir.
- Bu çalışmada genel kültür seçmeli ders kapsamında olan Bilim ve Araştırma Etiği dersi üzerinde yapılmıştır. Bilim temalı başka derslerde de yapılması önerilebilir.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

KAYNAKÇA

- Abd-El-Khalick, F. & Lederman, N. G. (2000). Improving science teachers' conceptions of nature of science: A critical review of the literature. *International Journal of Science Education*, 22(7), 665–701.
- Akerson, V.L., Morrison, J.A. & McDuffie, A.R. (2006). One course is not enough: Preservice elementary teachers' retention of improved views of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching*, 43(2), pp:194-213.
- Çelikdemir, M. (2006). *Examining middle school students' understanding of the nature of science* (Unpublished master's thesis). Middle East Technical University, Ankara.
- Doğan Bora, N. (2005). *Türkiye genelinde ortaöğretim fen branşı öğretmen ve öğrencilerinin bilimin doğası üzerine görüşlerinin araştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gücüm, B. (2000). Fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin bilimsel bilginin yapısını anlama düzeyleri üzerine bir araştırma. IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi, (ss. 147-150). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Kaya, S. (2012). An examination of elementary and early childhood pre-service teachers' nature of science views. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 581-585.
- Lederman, N. G. (2007). Nature of science: Past, present, and future. In Abell, S. K., & Lederman, N. G. (Eds.), *Handbook of research on science education* (pp. 831-879). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- McComas, W.F., Clough, M.P, Almozroa, H. (2000). *The role and the character of the nature of science*. Kluwer Academic Publishers.
- Mellado, V. (1998). Preservice teachers' classroom practice and their conceptions of the nature of science. Bulunduğu eser: W. F. McComas (ed), *The Nature of Science in Science Education: Rationales and Strategies* (1093-1110). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Özgelen, S. (2013). Bilimin doğası ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 711-736.
- Saraç, E. (2012). *Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğasına ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tatar, E., Karakuyu, Y. ve Tüysüz, C. (2011a). Sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğası kavramları hakkındaki yanlış anlamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 153-161.
- Yalçın, A. S. ve Yalçın, S. (2011). Analyzing elementary teachers' views on the nature of science according to their academic levels. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 942–946.
- Zeidler, D. L., Walker, K. A., Ackett, W. A & Simmons, M. L. (2002). Tangled up in views: Beliefs in the nature of science and responses to socioscientific dilemmas. *Science Education*, 86, 343–367.

Türkiye ve Tayvanın Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması

Özge BİLEN¹
M. Bahaddin ACAT²

Öz

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından üç yılda bir düzenlenen Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), 15 yaşındaki öğrencilerin 2018 PISA sonuçlarına göre Türkiye'nin, Matematik alanında 454 puanla 78 ülke arasında 42., 37 OECD ülkesi arasında ise 33. sırada yer aldığını açıklamıştır. Türkiye'nin PISA matematik puanının ortalamasının altında olması, programların incelenmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türkiye'de uygulanan Ortaöğretim Matematik programı ile PISA'nın en üst sıralarında yer alan Tayvan Ortaöğretim Matematik dersi programının genel özellikleri, felsefesi, bakış açısı, genel amaçları, kazanımları, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme-değerlendirme bağlamını da karşılaştırmaktır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden tarama modeli, yaklaşım olarak karşılaştırmalı eğitim yaklaşımlarından yatay yaklaşım ve veri analiz yöntemi olarak da doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Tayvan da öğrencilerin dört farklı okul kategorisi bulunan liselerde eğitim aldığı ve yükseköğretime devam etmeyi düşünen öğrencilerin genel liseleri tercih ettiği, diğer öğrencilerin ise mesleğe daha hızlı ve donanımlı yerleşebilecekleri türleri seçtiği tespit edilmiştir. Ortaöğretim matematik dersi öğretim programı açısından Türkiye ve Tayvan öğretim programlarının felsefesi, genel amaçları, kazanımları, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme-değerlendirme bağlamında büyük oranda benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: eğitim programları, matematik öğretim programı, karşılaştırmalı eğitim araştırması

¹MEB, Öğretmen, Orcid: 0000-0002-0753-537X

² Prof.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orcid: 0000-0002-2930-2542

Giriş

Birçok ülke, eğitim için bütçelerinden önemli miktarda kaynak ayırarak ve uluslararası araştırmalara katılarak ülkedeki eğitimin kalitesini artırmaya dönük ulusal önlemler almaktadır. Bu çalışmalar yapılırken eğitim sisteminin önemli bir parçası olan öğretim programının, zamana ayak uyduran bireyler yetiştirebilmesi gerektiği unutulmamalıdır (Özata-User, 2008). Türkiye'de program geliştirme çalışmalarına ve matematik öğretim programının bu süreçteki yerine bakıldığında, eğitim programı geliştirme araştırmalarının bir dönüm noktası ya da reform dönemi sayılabilecek bir dönemde gerçekleştirildiği görülmektedir (Arslan, 2007).

Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra 1924 tarihli Umumi Maarif Kanunu'nun çıkarılmasıyla tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve okul öğretim programı kapsamlı bir değişikliğe uğramıştır. John Dewey'in raporunun Cumhuriyetle birlikte ülkeye getirilmesi nedeniyle ilköğretim programlarının geliştirilmesine daha fazla öncelik verilmiştir. 1936 yılında program revize edilerek dönemin ihtiyaçlarına göre geliştirilmiştir. Matematik eğitiminde yenilikçi araştırmalar, 1964 yılında yenilikleri test etmek için pilot okul olarak Ankara Fen Lisesi'nin kurulmasıyla hız kazanmıştır. 1967'de kurulan Fen ve Matematik Eğitimi Geliştirme Bilim Konseyi (FMEGBK), öğretim programı geliştirme araştırmalarında yer almış ve matematik öğretim programını modernize edilmiştir. Proje, Ford Vakfı'nın mali desteği ve bu komitenin tavsiyesi ile TÜBİTAK iş birliği ile yürütülmüştür. 1968 öğretim programı, 1968-69 eğitim-öğretim yılının sonunda, Devlet Talim ve Terbiye Kurulu tarafından belirlenen şekilde uygulamaya konulmuştur.

Matematik öğretim programı 2000 yılında güncellenmiş ve ülke çapında genişletilmiştir. Daha sonraki süreçte ise Millî Eğitim Bakanlığı ve Maarif ve Disiplin Kurulu işbirliği ile yapılandırmacı yaklaşım dikkate alınarak plan yeniden revize edilmiştir (Erdoğan, 2007). Bu çerçevede 2006-2007 öğretim yılında Matematik Eğitimi Planı 2005 geliştirilmiş ve ülke genelinde uygulanmıştır (Güven ve Gürdal, 2011). 2013 yılında ilkokul (ilkokul ve ortaokul) matematik öğretim programı (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) geliştirilmiştir. 2014-2015 eğitim-öğretim yılından itibaren 3. sınıftan başlayarak kademeli olarak uygulanmıştır. 2017 yılında, 19 Ocak 2018 tarihli Talim ve Terbiye Kurulu kararı uyarınca matematik öğretim programı güncellenmiş, 5. Sınıf pilot uygulaması sırasında revize edilmiş ve 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren tüm sınıflarda uygulanmaya başlanmıştır (TTKB, 2018). Bu çalışmalarla birlikte ülkemizde de bu alandaki aksaklıkların ve alınması gereken önleyici tedbirlerin

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

belirlenmesi ve eğitim düzeyinin bir üst düzeye çıkarılması için değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaları yürütürken, eğitim alanında Türkiye'nin uluslararası sahnedeki yerini belirlemek için verilere ihtiyaç duyulmuştur ve bazı uluslararası projelerde yer alınmıştır.

Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından yönetilen PISA, dünyadaki en kapsamlı eğitim çalışmalarından biridir. Amacı, zorunlu eğitim sonunda 15 yaş grubundaki öğrencilerin hayata hazır bulunuşluklarını belirlemektir (YEGİTEK, 2013). Türkiye, PISA'ya ilk kez 2003, 2006 ve 2009 yıllarında katılarak OECD ülkeleri arasında daha alt sıralarda yer almıştır (YEGİTEK, 2013). PISA 2012'de Türkiye, 65 ülke arasında matematikte 44., okumada 42. ve fen bilimlerinde 43. sırada yer aldı. 34 OECD üyesi ülke arasında 32. sırada yer almıştır (YEGİTEK, 2013). PISA 2015 çalışmasında ağırlıklı alan fen okuryazarlığı olmuş ve Türkiye matematikte 72 ülke arasında 50. sırada yer almıştır (ÖDSGM, 2016a). Bu projelerden bir diğeri de Trends International Mathematics and Scientific Research (TIMSS) projesidir. TIMSS, International Association for the Assessment of Educational Achievement'ın (IEA) bir programıdır. Öğrenci başarı eğilimlerini izleyen ve ulusal eğitim sistemleri arasındaki farklılıkları belirleyen TIMSS, ilk olarak 1995 yılında beş sınıfta yürütülmüştür. 1999'da sadece 8. sınıf öğrencileri test edilmiş, sonraki döngülerde (2003, 2007, 2011 ve 2015), 4. ve 8. sınıftaki öğrenciler değerlendirilmiştir (MEB, Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması). Türkiye TIMSS'e ilk kez 1999 yılında katılmıştır. 2003 yılında katılmamış ve sadece 2007 yılında sekizinci sınıfa, 2011 ve 2015 yıllarında 4. ve 8. sınıflara (MEB, Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması) katılmıştır. 2015 yılında katıldığı TIMSS-2015'te matematikte 49 ülke arasında 36. sırada, 8. sınıf düzeyinde ise 39 ülke arasında 21. sırada yer almıştır (ÖDSGM, 2016b).

Yukarıda ifade edilen uluslar arası sınav sonuçları eğitim düzeylerinin karşılaştırılması açısından önemli veriler sunmakla birlikte eğitimin niteliğini etkileyen birçok faktör sözkonusu olup bunlardan biri de öğretim programıdır. Geliştirilen eğitim öğretim programlarının, diğer ülkelerin programları ile karşılaştırılması, programa yeni bir bakış açısı getirecek ve gelecekte geliştirilecek programlara katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye'de uygulanan ortaöğretim matematik programlarının genel özelliklerini, kavramlarını, bakış açılarını, genel amaçlarını ve kazanımlarını içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme-değerlendirme PISA'da lider olan Tayvan ile karşılaştırmaktır. Yapılan karşılaştırma ile öğretim programlarının yapı ve amaçlar, içerik, eğitim durumu, ölçme ve değerlendirme yöntemleri açısından benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Yöntem

Araştırmanın Türü

Bu çalışma, karşılaştırmalı bir eğitim çalışmasıdır. Karşılaştırmalı bir çalışmada, farklı sosyoekonomik düzeylerdeki başarı testleri veya tutum testlerinin durumu, öğrencilerin uluslararası başarı testlerinde aldıkları notların konulara göre dağılımı, milli eğitim sisteminin yapısı vb. konular seçilebilir. Karşılaştırmalı yöntemler, matematiğin dallarını geliştirmek için uzun süredir kullanılmaktadır. Bu çalışmalar, buluşlara dayalı belirli durumlardan genellemeye dayalı teorik bilgilerin elde edilmesinde büyük katkı sağlamıştır (Çepni, 2009). Bu çalışma nitel bir araştırma olduğundan ve mevcut durumu olduğu gibi sunmayı amaçladığından tarama modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, doğal ortamdaki algıları ve olayları bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ortaya çıkarmak için nitel veri toplama yöntemlerinin (görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi) kullanılması ve nitel bir süreç izlenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Tarama modeli, geçmişte veya günümüzde bir durumu tanımlamak için tasarlanmış bir araştırma yöntemidir. Araştırmaya konu olan olay, kişi veya nesne kendi terimleriyle ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2009). Bu çalışmada karşılaştırmalı eğitim yöntemlerinden betimsel bir yaklaşım kullanılmıştır. Betimsel bir yaklaşımla konuyla ilgili literatür incelenir ve eğitim sistemleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırılır (Ültanır, 2000).

Veri Kaynakları ve Toplanması

Bu çalışmada Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı, Tayvan'ın resmi internet sitelerinden elde edilen bilgiler, bu ülkelerin resmi kurumlarının yetkililerinden alınan bilgiler, bilimsel araştırma ve yayınlanmış makaleler, bildirimler, ve raporlar vb. Ulusal, karşılaştırmalı eğitim alanında PISA ve TIMSS gibi çalışmalardan, Türkiye'de yayınlanan web sitelerinden, ön ve nihai raporlardan yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada ulaşılan kaynaklar, kapsadıkları konunun kapsamına göre tasnif edilmiştir. Araştırma için veri kaynağı niteliğindeki İngilizce materyali Türkçe'ye çevrilmiştir. Toplanan veriler, tanımlayıcı analitik teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analizlerde elde edilen veriler, daha önce belirlenen temalara göre kümelenebilir ve yorumlanmıştır. Betimsel bir analizin amacı, bir çalışmanın sonuçlarını düzenli ve yorumlayıcı bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analiz dört aşamadan oluşur. Bu aşamalar; betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, verilerin tematik çerçevelere göre

işlenmesi, sonuçların tanımlanması ve sonuçların yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışmada veri analizi yapılırken alt amaçlara dayalı olarak bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeveden elde edilen verilere dayanarak; derslerin yapısına, amacına, içeriğine, eğitim durumuna ve değerlendirme yöntemlerine göre düzenlenmesine ve sunulmasına karar verilir. Verileri bu çerçeveye göre seçip, anlamlı ve mantıklı bir şekilde gruplandırılmış ve gerektiğinde tek tek veya karşılaştırmalı olarak tablolar oluşturulmuştur. Ardından, bu verileri tanımlanmış ve yayınlanan bulguları yorumlanmıştır.

Programların yapısını karşılaştırırken; programlardaki başlıkları, başlıkları nasıl işlediklerini ve programların biçimsel özellikleri tartışılmıştır. Program içeriği karşılaştırılırken konu alanları, üniteler ve konu başlıkları kıyaslanmıştır. Programların eğitim durumları karşılaştırıldığında; öğretim programındaki öğrenme yaklaşımları, stratejileri, yöntem ve teknikleri, öğrenci-öğretmen rolleri, öğretim düzeyinde program süresi, matematik derslerine ayrılan yıllık program saatleri ve kazanım başına ortalama süre tartışılmıştır. Programın ölçme değerlendirme yöntemleri karşılaştırılırken bu konudaki notlar ve açıklamalar programda tartışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, incelenen matematik öğretim programlarının karşılaştırılmasıyla elde edilen sonuçlar sunulmaktadır. Önce öğretim programlarının felsefeleri sonrasında amaçları ve ölçme değerlendirme durumları kıyaslanmıştır. Tablo 1. bu verileri içermektedir.

Tablo 1. İncelenen Ülkelerin Matematik Öğretim Programlarının Eğitim Felsefeleri, Amaçları ve Ölçme Değerlendirme Durumlarına İlişkin Özellikler

	TÜRKİYE	TAYVAN
EĞİTİM FELSEFESİ	<ul style="list-style-type: none">▪ Matematik öğretim programı, matematiğin her genç tarafından öğrenilebileceği ilkesine dayanmaktadır.▪ Program, matematiksel kavramların ve ilişkilerin gelişimini vurgulayan kavramsal bir yaklaşım benimsiyor. Programın ana odağı süreç bilgisinden kavramsal bilgiye kaymıştır.▪ Programda; öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşabilecekleri ve tartışabilecekleri bir ortamın sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">▪ Lise matematik eğitiminde öğrenciler, nesnelere ve gerçekler arasında dil, formüller ve grafikler yardımıyla tümdengelim yapıları oluşturabilmeli ve uygulayabilmelidir.▪ Lisede matematik okuyan öğrencilerin konunun farklı alanlarını anlayabilmeleri, işleyebilmeleri ve yeterli sonuçlara ulaşabilmeleri beklenir.▪ Günlük hayatımızda ve meslek hayatımızda karşılaştığımız sorunlara bilinçli ve rasyonel bir yaklaşım bulmak

		<p>için matematiksel düşünmeye ihtiyacımız var.</p> <ul style="list-style-type: none"> Matematik öğretimi, öğrencileri toplumdaki gelecekteki rollerine hazırlamalıdır.
AMAÇLAR	<ul style="list-style-type: none"> Matematiksel düşünme sistemlerini öğrenin ve öğretin. Temel matematik becerilerini (problem çözme, akıl yürütme, ilişkilendirme, genelleme, iletişim, duygusal ve psikomotor gelişim) ve bu becerilere dayalı becerileri gerçek yaşam problemlerine uygulamalarını sağlamak. Kişisel matematik öğrenimi yoluyla gençleri geleceğe hazırlayın ve onların matematiksel beceri ve yeteneklerini geliştirin. Gençlere, gelişen teknolojileri takip etmelerini sağlayacak zihinsel becerileri nasıl edineceklerini öğretin. 	<ul style="list-style-type: none"> Matematiğin yaşayan bir bilim olarak öğrencilerde merak, ilgi ve neşe uyandırdığından emin olun. Çocukların ve gençlerin yoğun matematik içeriğiyle baş etmelerini sağlar. Öğretim süreci boyunca dört temel matematik konusunu (sayılar, fonksiyonlar, geometri, istatistiksel hesaplama) vurgular Öğrencilerin bağımsız düşünme becerilerini ve becerilerini geliştirmek.
ÖLÇME DEĞELENDİRME	<ul style="list-style-type: none"> Matematiği günlük hayatta ne kadar uygulayabildiği, Problem çözme yeteneklerinin ne kadar geliştiği Matematikte kavramsal ilişkiyi ne kadar kurabildiği, Modellemeyi ne kadar yapabildiği, Akl yürütme becerilerinin ne kadar geliştiği Matematiğe yönelik tutumlarının nasıl olduğu Matematikte ne kadar öz güvene sahip olduğu Öz düzenleme becerilerinin ne kadar geliştiği, Sosyal becerilerinin ne kadar geliştiği Matematikle hangi düzeyde iletişim kurabildiği ve matematiksel ilişkilendirme yapıp yapamadığı göz önünde bulundurulmalıdır 	<ul style="list-style-type: none"> Öğrencinin diğer bilimlerden ve günlük hayattan gelen problemlere çözüm bulma becerisinin ne derece geliştiği Öğrencinin matematiksel modelleme yapabilme becerisinin ne derece geliştiği Öğrencinin matematiksel terminolojiyi ve matematik dilini kullanma becerisinin ne derece geliştiği Öğrencinin veri tabloları, grafik ve elektronik tabloları okuma ve yorumlama becerisinin ne derece geliştiği Öğrencinin keşif ve sorunlara deneysel yaklaşma özelliklerinin ne derece geliştiği

Tablo 1'e göre matematik eğitiminde eğitim felsefesi, Türkiye'de "tam öğrenme anlayışı" olarak "her genç matematiği öğrenebilir" ilkesine dayanmaktadır. Doğru öğrenme ve öğrenme ortamının yaratıldığını varsayarsak her öğrenci matematikte başarılı olabilir. Ayrıca matematik öğretiminde, işlemsel bilgidен çok kavramların ve matematiksel ilişkilerin anlaşılmasına vurgu yapılmaktadır. Matematiksel kavramları zihinde doğru bir şekilde şekillendirebilmenin öğrenmenin temel koşulu olduğu, bu nedenle bilginin işlenmesinden çok kavramların öğretilmesine özen gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Öte yandan Tayvan Programının felsefi yaklaşımı incelendiğinde tümdengelimci bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Öğrencilerin matematiksel bilgi ile nesnel ve fenomenler arasında ilişki kurabilmeleri gerektiği söylenir. Matematik öğretiminin öğrencileri toplumda kazanacakları mesleklere hazırlaması gerektiğini ve günlük hayatta karşılaştıkları problemlere akılcı çözümler üretebilmeleri gerektiğini vurgular. Bu, Tayvan'ın matematik öğretimi felsefesinin yansıtıcı düşünmeye uygun bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Tablo 1'e göre Türkiye ortaöğretim matematik öğretim programının temel amacının matematiksel düşünme sistemini öğretmek olduğu söylenmektedir. Bu amaçla program, öğrencilerin problem çözme, akıl yürütme, ilişkilendirme, genelleme, iletişim, duygusal ve psikomotor gelişim gibi becerilerinin geliştirilmesine vurgu yapar. Ayrıca programın bir diğer amacı da öğrencilere matematik ve teknoloji arasındaki ilişkiyi anlayabilecek zihinsel beceriler kazandırmaktır. Tayvan programının amacına bakıldığında; temel olarak amacının öğrencilerin matematikte istek, merak ve zevklerini uyandırmak olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin bağımsız düşünme gibi kişisel yetenek ve becerilerini geliştirmek de programın bir diğer amacıdır.

İncelenen ülkelerin değerlendirilmesinde alınan önlemlerin programda hedeflenen matematik becerileri hedefleriyle örtüştüğü görülmektedir. Matematiksel modelleme, akıl yürütme, problem çözme, matematiksel terminolojiyi kullanma ve günlük problemlere matematiksel çözümler sunma gibi ölçme becerileri, iki ulusal programın ortak hedefleri arasındadır. Ancak, bazı ölçümlerde farklılıklar vardır. Örneğin Türkiye öğretim programında öğrencilerin özgüven, öz düzenleme ve estetik görme gibi özelliklerinin ölçülmesine ağırlık verilmelidir. Tayvan programı, öğrencilerin veri tabanlarını ve elektronik tabloları yorumlama becerilerini ölçmeye odaklanır.

Ülkelerin program içeriklerine bakıldığında hem Tayvanın hem Türkiye'nin 9.-10.-11.ve 12. sınıf düzeyinde matematik dersi içeriklerinin büyük oranda benzer olduğu görülmektedir.9. sınıf matematik öğrenme alanlarının içerisinde Tayvandan farklı olarak Mantık konu başlığı yer almaktadır. 10. Sınıf öğretim programındaki önemli farklılıklardan biri, İstatistik ünitesinin Tayvan öğretim programında yer alırken, Türkiye öğretim programında yer almamasıdır. 11. sınıf Türkiye öğretim programında ünitenin Tümevarım, Toplam ve Çarpım Sembolleri, Diziler, Aritmetik Diziler, Geometrik Diziler gibi alt başlıklara ayrıldığı bilinmektedir. Tümevarım ünitesi ile öğrencilerin ispatlarda tümevarım, toplam ve çarpım sembolleri ile işlemler, bitişirme ve bitişirme işlemlerini

kullanma becerilerinin geliştirilmesi amaçlanır. Ancak aynı konu başlığı Tayvan öğretim programında yer almamaktadır. 12. sınıf öğrenme alanında Türkiye programında bir diğer ünite olarak integral ünitesinin belirsiz integral, belirli integral ve belirli integral uygulaması olarak planlandığı görülmektedir, Tayvan şemasında bu ünite integral ve yüzey alanı diferansiyel ve integral uygulaması olarak planlanmıştır. Genel alt öğrenme alanlarının planlanmasında küçük farklılıklar olsa da, aktarılabilecek temaların örtüştüğü görülebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye ortaöğretim matematik dersi öğretim programı, "her genç matematik öğrenebilir" ilkesiyle matematik öğretiminin felsefesine hakim olmaya dayanmaktadır. Ayrıca matematik öğretiminde, işlemsel bilgiden çok kavramların ve matematiksel ilişkilerin anlaşılmasına vurgu yapılmaktadır. Açıklanan bu durumlar, Türkiye ortaöğretim matematik dersi öğretim programında aktif öğrenme, yaratıcı düşünme ve yapılandırmacı yaklaşımlara değer verildiğini göstermektedir.

Tayvan matematik öğretim programlarının tümdengelim yöntemlerine sahip olduğu görülmektedir. Matematik öğretiminin öğrencileri toplumda kazanacakları kariyerlere hazırlaması ve günlük hayatta karşılaşılan sorunlara akılcı çözümler üretebilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu, Tayvan'ın matematik öğretimi felsefesinin yansıtıcı düşünmeye uygun bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Türkiye ortaöğretim matematik dersi öğretim programının temel amacının, matematiksel düşünme sistemini öğretmek olduğu görülmektedir, bunun için problem çözme, akıl yürütme, ilişkilendirme, genelleme, iletişim, duygusal ve psikomotor gelişim gibi becerilerin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Tayvan öğretim programının temel amacının öğrencilerin matematikte istek, merak ve mutluluğunu teşvik etmek olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin bağımsız düşünme gibi kişisel yetenek ve becerilerini geliştirmek de programın bir diğer amacıdır. Program, teknoloji araçlarının matematik öğreten öğrencilerin akıl yürütme ve problem çözme becerilerini geliştirmek ve bu hedeflere ulaşırken zamandan tasarruf etmek için kullanılabileceğini belirtilmektedir. Her iki ülkenn eğitim felsefeleri, amaçları ve program anlayışları bakımından çağcıl gelişmeleri temel almak yönünden benzerlikler olduğu ve benzer çağcıl gelişmeleri temel aladıkları görülmektedir.

4thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Cebir, olasılık, trigonometri, lineer cebir ve temel matematik, çalışılan ülkenin matematik öğretim programında çalışma alanlarıdır. İncelenen ülkeler arasında 12. sınıflar ve alt sınıfları arasında büyük oranda benzerlikler vardır. İçerik açısından matematiğin temel konularını iki ülkenin eğitim programlarının benzer şekilde kapsadığı, amaç ve ilkeler açısından benzeşen iki ülke programının içerik açısından da matematik bilim alanının ana çerçevesini kapsama gayreti noktasında benzeştiği söylenebilir.

Her iki ülkenin eğitim programlarında yer alan ölçme ve değerlendirme kriterleri ile bu ülkelerin kazandırmayı amaçladığı becerilerin büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Yazılı sınavda kullanılan soru türleri, her iki ülkede de öğretim programında benzer şekilde tanımlanmıştır. Değerlendirme süreci ve değerlendirme kriterleri arasındaki farkı belirlemek değerlendirme işlemlerini ve puanlama sisteminde yatmaktadır. Bu nedenle gelecekte bu konularda araştırmalar yapılabilir.

Sonuç olarak, TIMSS'in bugüne kadarki sonuçlarına göre Türk öğrencilerin matematik başarıları uluslararası ortalamanın altındadır. Bu başarısızlığın temel nedeni daha fazla araştırma gerektirir. Başarısızlığın nedenlerini araştırmak isteyen araştırmacılar, 2004 yılında başlayan öğrenci merkezli matematik öğretim programını öğretmenlerin ne ölçüde benimsediklerini ve uygulamada karşılaşılan güçlükleri inceleyebilirler. Ayrıca, bulgular ödevde atanan tutum ve zaman değişkenlerinin matematik başarısının yordayıcıları olmayabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle bu değişkenlerin başarı ile ilişkisini ortaya koyacak kapsamlı ve uzun süreli çalışmaların yapılması faydalı olacaktır. Türkiye ve Tayvan ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarının büyük ölçüde benzer olmasına rağmen uygulanan PISA ve TIMSS sınavlarındaki başarı ve puan farkı ortaöğretime yerleşen öğrencilerin seviye farklılıklarını tescillemektedir. Bu durumda programların büyük oranda benzer olması ortaöğretim matematik dersi başarısı için yeterli bir etken değildir denilebilir ve bu alan daha fazla araştırma gerektirmektedir.

Kaynakça

Akkaya, Z. (2005). Avrupa Birliği Üyesi Bazı ÷lkelerin Fen Bilgisi Öğretim programı ile Ülkemizinkinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü.

Avcı, S. (2010). Hollanda ve Türkiye'deki Fen Bilgisi Öğretmen Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması ve Bu Programlar Hakkında Öğretmen Adaylarının Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Cilingir, F. (2014). Türk ve İsveç Ortaokul Öğrencilerinin "Fen" ve "Fen Bilimleri Öğretmeni" Kavramlarına Yönelik Metafor Durumlarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Demirel, Ö. (2000). Karşılaştırmalı Eğitim. Ankara: Pegem-A Yayıncılık

Demirel, Ö. (2004). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

Derman, M. (2015). Farklı Ülkelerin İlköğretim ve Ortaöğretim Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Çevre Eğitiminin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Erdoğan, İ. (2000). Çağdaş Eğitim Sistemleri. İstanbul: Sistem Yayıncılık

Erdoğan, M. (2007). Yeni Geliştirilen Dördüncü ve Beşinci Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programının Analizi; Nitel Bir Çalışma. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Bahar, 5(2), 221-254.

Ergün, M. (1985). Karşılaştırmalı Eğitim. <http://www.egitim.aku.edu.tr/kegitim.pdf> adresi.

Genç-Sel, V. (2004). Dünyada ve Türkiye'de Karşılaştırmalı Eğitim: Kavram, Kapsam ve Eğilimler. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Karaer, G. (2016). İlköğretim Fen Bilimleri Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi: Türkiye ve Estonya Örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi ESTÜDAM Eğitim Dergisi, 1(1), 55-76.

Kilimci, S. (2006). Tayvan, Fransa, İngiltere Ve Türkiye'de Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Milli Eğitim Bakanlığı Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması. Erişim adresi: http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/Tanitim_Kitapçigi.pdf

Obalı, H. (2009). Türkiye ve İngiltere'deki İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması Üzerine bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

ÖDSGM. (2016b). TIMSS 2015 Ulusal Matematik ve Fen Ön Raporu. Ankara. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS_2015_Ulusal_Rapor.pdf adresinden erişilmiştir.

Ölçme Değerlendirme ve Sınav Genel Müdürlüğü [ÖDSGM]. (2016'a). PISA2015 Ulusal Raporu. Ankara. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. http://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/PISA/PISA2015_Ulusal_Rapor.pdf adresinden erişilmiştir.

Özata Yücel, E. (2008). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Programının Uluslararası Karşılaştırmalı İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özaslan, A. (2017). İnovasyonun Kalkınma Üzerine Etkisi: Türkiye ve Seçilmiş Altı Ülke (Tayvan, İngiltere, Çin, Güney Kore, Japonya, Singapur) Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2018). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325>

Turgut, M.F. 1990. Türkiye’de Fen ve Matematik Programlarını Yenileme Çalışmaları. Fen ve Yabancı Dil Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi konulu uluslararası sempozyum.

Ünal, S. Coştu, B., Karataş, F.Ö. (2004) Türkiye’de Fen Bilimleri Eğitimi Alanındaki Program Geliştirme Çalışmalarına Genel Bir Bakış, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (2), 183-202.

Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü [YEGİTEK]. (2013). PISA 2012 Ulusal Ön Raporu. Ankara: Sebit. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. <http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/12/pisa2012-ulusal-on-raporu.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim adresi: <http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/yegitek/PISA.pdf>

ICMUSS

Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi Gastronomi, Grafik/Fotoğraf ve Moda Tasarım Alan Öğretmenlerinin Ölçme-Değerlendirme Süreçlerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi

Yavuz Selim DİNÇER¹

Özet

Okullarda nitelikli mesleki eğitimde istenen hedeflere ulaşabilmesi için öğretmenlerin sınıf içi modüler uygulamalarının ve ölçme değerlendirme çalışmalarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde görev yapan gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin ölçme-değerlendirme süreçlerine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup özel durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde görev yapmakta olan ve gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 10 öğretmen ile yürütülmüştür. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Veriler, temel düzey ve içerik analizi teknikleri ile analiz edilmiştir. Veri analizinde önce tematik yapılar oluşturulmuş, katılımcıların benzer ve farklı görüşleri bu temalar altında kategorize edilerek veriler uygun yerlerde tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesinin ölçme değerlendirmede önemli olduğu, katılımcıların ölçme değerlendirme sürecinde objektif davrandıkları, değerlendirme ölçeği kullandıkları ve değerlendirme kriterlerini öğrencilere önceden haber verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin ölçme-değerlendirme içerikli hizmet içi eğitimlerin artırılmasına yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alan Modülü Öğretimi, Öğretme-Öğrenme Süreci, Ölçme - Değerlendirme, Nitel Araştırma

1. GİRİŞ

Mesleki eğitim, öğrencilere okullarda teorik bilgiyi, iş başında ise mesleki becerileri öğretmeyi amaçlamaktadır. Mesleki eğitim kurumlarında öğrencilerin teorik bilgidenden daha çok uygulamalı beceriler kazanmaları amaçlandığından değerlendirme ölçütleri ve uygulamaları bu

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Öğretmenliği Doktora Programı ORCID: 0000-0002-7355-0703

yönde geliştirilmiştir. Ülke kalkınmasında nitelikli insan gücünü yetiştiren mesleki eğitim kurumlarının öğrencilerin mesleki becerilerini değerlendirmedeki süreçleri tasarım odaklı “üreten nesil” yetiştirme adına oldukça önemlidir.

Globalleşen dünyada bilimsel gelişmelerle beraber mesleki eğitiminde nitelikli kalifiye eleman yetiştirme ihtiyacını da artırmıştır. Bu anlamda sözü edilen nitelikli insan profilinin yetişmesi için nitelikli eğitim veren mesleki kurumlara ihtiyaç vardır. Ülke kalkınmasındaki en önemli unsurlardan biri de sanayileşme hamlelerini sağlam temeller üzerine kurgulama stratejileridir. Bu manada, ilgili alanlara yönelik teknolojik donanım, beceriye sahip gerekli mesleki ve teknik becerileri içselleştirmiş çağdaş üretim teknikleri ile donatılmış insan kaynağına olan ihtiyaç günden güne artmaktadır. Bu ihtiyacı karşılama adına yeterli insan kaynağı yetiştirmede iddialı inovatif ve yaratıcı düşünen girişimci istihdam politikaları üreten bir mesleki eğitim kurumuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte mesleki eğitim kurumları işletmelerle gerekli iş birliği stratejilerini geliştirip bir bütün içinde öğrencileri mesleki eğitim düzeni içine entegre etme çabasında olmalıdır (Yörük, 2002: 302).

Ülke kalkınmasında mesleki liselerinin nitelikli eğitim uygulamaları yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor. Böylelikle tasarım içerikli eğitim veren kurumaların yalnızca teorik bilgi ve değerlendirmelerle değil aynı zamanda uygulamalı becerilerin kazandırılmasına yönelik pratikler ve değerlendirmeler yapılmalıdır. Ayrıca öğrencilerin yaratıcılıklarını ön plana çıkaracak çalışmalar yaptırarak daha nitelikli yetişmeleri sağlanabilir. Böylece çağın gerektirdiği yaratıcı düşünen bireylerle tasarım odaklı ürünler ortaya koyarak ülke kalkınmasına katkı sağlayabilir (Çakan, 2004: 103).

Meslek liselerinin bu tür ihtiyaçlara cevap verebilmesi adına öğretim programlarını ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlamalıdır. Günümüzde Kız Teknik Öğretim Kurumuna bağlı orta öğretim kurumu olan Kız Meslek ve Anadolu Meslek Liselerinde Grafik ve Fotoğraf alanı grafik dalının amacı; iletilmek istenen görsel mesaj bilgisayar teknolojisi ile yeniden dizayn edilip farklı tasarımlar ve imgeler ile hazır duruma getirmektir (MEB, 2011). Böylece bu alanda daha nitelikli öğrenci yetiştirme adına değerlendirme ölçütlerinin yerinde ve tutarlı olması kaçınılmazdır.

“Yiyecek içecek bölümü, konaklama işletmelerinin çeşitli restoranlarında, banket salonlarında, barlarında vb. konuklara sunulmak üzere yiyecek ve içecek maddelerinin değişik yöntemlerle tedarik edilmesini, korunmasını ve depolarda saklanmasını sağlayan ve konukların her türlü yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılayan bölümdür” (Çerçeve Öğrenim Programı, 2011).

Turizm potansiyeline sahip ülkelerde gastronomi alanı yeterli ara elemanı yetiştirebilecek potansiyele sahip olması nedeniyle önem arz etmektedir. Nitekim buna yönelik öğretim programı oluşturulmalıdır. Yiyecek içecek hizmetleri alanı, mutfak, servis, pastacılık, bar ve host/hosteslik olmak üzere 5 daldan oluşmaktadır. Öğrencilere; Gastronomi alanının her türünde ürün hazırlama, hazırlanan ürünlerin gerekli hijyen kuralları bütünlüğünde sunumu, servis hazırlamada dünya standartlarına uygun tasarım öğeleri hazırlama, taşıtlardaki sunum ve ikramları ve buna yönelik becerileri sergileyebilecek nitelikli elemanlar yetiştirilmektedir (Çerçeve Öğrenim Programı, 2011).

Öğretmenlerin büyük bir kısmı ölçme değerlendirme konusunda kendilerini yetersiz görmektedirler. Bu öğretmenlerin ölçme değerlendirme etkinliklerinin güvenilirliği, geçerliği, doğruluğu ve olası tedbirlere yönelik aralarında fark olmadığı gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin bu durum karşısında benzer davranış sergiledikleri görülmüştür. Genel anlamda öğretmenlerin bir takım konu başlıklarında bilgiye ihtiyaç duydukları ve buna yönelik akademik birimlerden destek alınabileceği ve iş birliği içinde bu sorunlara çözüm bulunacağı kanaati hâkim olmuştur (Çakan, 2004: 110).

Ayaydın, (2010a: 245) 'a göre; ölçme değerlendirmede elde edilen veriler özellikle üç noktada noktaya odaklanmaktadır. Sanatsal değerlendirmelerde geleneksel yöntem olarak bilinen öğretmenlerin fazla zaman harcamadan kendi beğenisi doğrultusunda değerlendirdiği ve notların daha çok net net yuvarlatılmış yöntemle verildiğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin ölçüte bağlı değerlendirmesi değerlendirmenin daha titiz ve derinlemesine yapıldığını bir göstergesi olduğunun ifadesidir. Araştırmanın ikinci bölümünde değerlendirme yapan öğretmenlerin öznel beğenilerinden uzaklaşmamasıdır. Araştırma verilerine göre öğretmenlerin öğrenci çalışmalarına yönelik değerlendirmede ölçüt kullananlarla kullanmayanlar arasında kendi beğenilerini değerlendirmeye dahil ettikleri görülüyor. Üçüncü önemli nokta ise bir öğrencilerin çalışmalarının değerlendirirken kullanılacak ölçüt/kriter sayısının notlara dönüştürüleceği ile ilgilidir. Geleneksel yöntemle değerlendirmede bir çalışma bir öğretmenden 60 alırken başka bir öğretmenden ise 100 alabildiği görülmüştür. Yine ölçütlere dayalı değerlendirmede durum benzer şekildedir. Bir değerlendirmede 48 not alan bir çalışma başka bir öğretmen tarafından 95 ile notlandırılmıştır. Aynı çalışmanın farklı öğretmenlerden aldığı notlar arasındaki farka oldukça düşündürücüdür.

Eğitim kurumlarında nitelikli bir değerlendirmenin yapılabilmesi için ölçme değerlendirme şubeleri ve zümreleri gibi birimlerin açılması gerekir. Böylece müfredat yoğunluğunda zaman bulamayan öğretmenler bu birimler tarafından oluşturulacak soru bankasından seçecekleri sorular ile sınavlarını gerçekleştirebilecekler. Ayrıca öğretmenler klasik ezber mantığına yönelik yapılan sınavların yerine yaratıcılığı ve aktif düşünmeyi ön plana çıkaran sınav uygulamalarını tercih etmelidirler (Balcı ve Tekkaya, 2000: 44-46). Bir dersin nitelikli değerlendirmesi kazanımların öğrencilerin günlük yaşamlarını yansıtan hedeflerden seçilmesi ile doğru orantılıdır. Bununla beraber öğretmen derslerde farklı teknikler ve materyaller kullanarak öğrencinin ilgisi çekilmeli. Öğretmenlerin gelişiminde fark yaratacak bu uygulamalar hizmet için eğitimlerle sağlanabilir. Daha aktif işlenen böyle derslerin değerlendirmesi, yazılı sınavların yerine öğrencinin ders içindeki bütün faaliyetleri dikkate alınarak yapılması ile değer kazanacaktır (İnal vd., 2015: 402-408).

Öğretmeler kendilerini daha iyi olduklarına inandıkları geleneksel ölçme değerlendirme yaklaşımlarını tercih ediyor. Farklı yaklaşımlara ait temel bilgilere sahip olmadıkları için bu yöntemleri kullanıyorlar. Yetersiz bilgiye sahip olan bu öğretmenler farklı yöntemleri kullanmada güçlük yaşaması ölçme değerlendirmenin tekdüze olmasına neden olmaktadır. Bu öğretmenler çevredeki eğitim uzmanlarından yardım alarak eksikliklerini gidermenin çabası içinde olmalılar (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007: 139-141).

Eğitim öğretim kurumlarında nitelikli ölçme değerlendirmenin yapılabilmesi için öğretmenlerin bu konuda yeterli bili donanımına sahip olması gerekir. Yeterli bilgiyle donatılmış

öğretmenler öğrenciler üzerinde istedik davranışların kazandırılmasında önemli rol oynayacaktır. Bu durum öğretmenlerin öncelikle kendilerini yetiştirmelerine sonrasında gerekli idari mercilerce planlanacak yetiştirme programlarıyla mümkün olacaktır. Örnek olarak öğretmenlerin bu bilgileri kazanmaları adına hizmet içi eğitim programları düzenlenerek var olan eksiklikler giderilebilir. (Erdoğan, 2012: 11).

Öğretmenler ölçme değerlendirme sürecinde ölçek hazırlama ve uygulama konusunda kendilerini yeterli görmekte-dirler. Sekban ve Köse (2017: 891)' ye göre de öğretmenler ölçek hazırlamadaki yetenekleri dikkate alındığında öğretmenlerin kendilerini yeterli olarak algıladıkları görülmektedir. Oysa ki ölçme değerlendirme bir alt disiplin alanı olarak düşünüldüğünde yeterli akademik bilgiye sahip olmadan hazırlanacak bir ölçek öğrencilerin değerlendirilmesi adına hiç de hesap edilmedik olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Öğretmenlerin bir kısmının farklı ölçme değerlendirme tekniklerini yeterli bilgiye sahip olmadan kullandıkları görülmüştür. Bu yöntem ve tekniklerden olan performans ölçmeye dayalı uygulamalarda, öğrencilerin uygulamaları anlaşılır olmadığından dolayı ilgili ödevleri aile üyelerine yaptırarak nitelikli değerlendirmeye varılamamıştır. İstenmedik bu ve benzeri durumların yaşanmaması adına öğretmenleri bu eksikliklerin giderilmesin yerinde olacağı nitelikli değerlendirmede kaçınılmazdır (Güneş vd., 2010: 11-13).

Eğitimde, öğretmenlerin sunum performansları neticesinde alıcılar üzerinde gerçekleşmesi istenilen davranış değişikliklerinin en önemlisi hedef kitlede olgunlaşabilecek/gelişebilecek davranışların gözlemlenebilmesidir (Özçelik, 2016:206).

Sonuç olarak hem sınıf içi hem de geniş ölçekli ölçme ve değerlendirmede geçerlik amaca hizmet etme derecesi olarak değerlendirildiğinde bu sınavların amaca hizmet etmediği açıktır. Geçerliği olmayan sınavların (hem sınıf içi hem de geniş ölçekli olsun) sonuçları kullanılarak yapılacak olan değerlendirmeler sonucunda öğrenciler hakkında doğru kararların verilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Okullarda yapılan ölçme ve değerlendirme çalışmalarının temel amacı öğrenmeleri geliştirmektir. Öğrenmeleri geliştirmek, ölçme sonuçlarının öğrenciye ve öğretmenlere geri bildirim sağlaması ile mümkün görünmektedir

Öğretmenler ölçme değerlendirme hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bundan dolayı öğrenciler ilgili bilişsel düzeye ulaştırılamamaktadır. Öğretmenler ölçek hazırlamada ve hazırlanan ölçegin analiz ve değerlendirmesinde yetersiz olması öğrencilerin istenilen düzeyde nitelikli değerlendirilememesine neden olmaktadır. Öğretmenler öğrenciyi sadece notla değerlendirmesi farklı değerlendirme yöntemleri kullanmadıkları ve bu uygulamalara ilgili öğretiler devam etmektedir. Öğrencileri değerlendirmede kullanılması planlanan geniş ölçekli değerlendirme ölçegi hazırlama adına profesyonel plan hazırlanmalı ve mümkün olduğunca öğrenciyi çok yönlü değerlendiren bir kapsayıcı ölçek hazırlanmalı. Çoktan seçmeli soruların hakim olduğu bir ölçekte öğrenciler sağlıklı bir şekilde değerlendirilemez. Sonuç olarak tek yönlü öğrenci gelişimini izleyen değerlendirme yönteminden kaçınarak öğrencinin kazanım düzeyleri dikkate alınarak her bir kazanımın özelinde profesyonel ve uzman yardımıyla hazırlanacak geniş ölçekli bir değerlendirme ile öğrenciler daha nitelikli değerlendirilmiş olacak (Şata, 2016:51).

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde görev yapan gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde ölçme değerlendirme öneme düzeyine yönelik algıları ve ölçme-değerlendirme sürecinde hangi ölçütleri dikkate aldıklarının belirlenmesidir. Araştırmanın genel amacı ışığında araştırmada ayrıca aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde alanlarına ait öğrenme-öğretme sürecinde ölçme değerlendirmeye yönelik ele aldıkları temel prensipler nelerdir?
2. Katılımcı öğretmenlere değerlendirme ölçeği kullanmalarındaki gerekçelerin neler olduğu?
3. Gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenleri, alan derslerinde öğrencileri değerlendirirken hangi objektif tutumları sergilerler?
4. Gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenleri ölçme-değerlendirmede ölçek hazırlamada kriter belirlemede alt disiplinine yönelik görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde neler yaptıklarını ve hangi ölçme-değerlendirme ölçütlerini kullandıklarını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir.

Nitel araştırmalar kendi özelinde araştırmanın sosyal, demografik, kültürel ve fiziksel özelliklerini ilişkin verileri içeren çevresel veriler, Araştırma süreci ile ilgili olup biten olguları derinlemesine irdeleyen sürece ait bilgiler ve araştırma grubunun araştırma süreci ile ilgili algılarının ifade edildiği algısal süreç olmak üzere üç temel noktada gerçekleştirilir (Yıldırım, 1999).

Bu araştırma, Trabzon ilinde Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında görev yapan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan on Gastronomi, grafik ve moda tasarımı öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Verilerin sunumunda etik kurallar gereği gizliliği sağlama noktasında öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3 <<<ve Ö10 şeklinde kodlanmıştır.

2.1 Çalışma Grubu

Bu araştırmada ilgili çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemine doğrultusunda belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda araştırma konusu dahilinde ilgili verileri temsil edecek evrene ait bilgi kaynakları araştırmada varılmak istene hedefler doğrultusunda evreni reel anlamda temsil edebilecek, sağlıklı verilerin alınmasında yine araştırmanın niteliği adına geçerli olmalıdır. Bu anlamda çalışma grubu araştırmacının doğru ve nitelikli bilgiyi en doğru şekilde aldığı evrene ait birimdir (Baltacı, 2018).

Bu bağlamda sadece Gastronomi, grafik ve moda tasarımı öğretmenlerinin öğrenme-öğretme etkinliklerinin ve ölçme-değerlendirme ölçütlerinin araştırıldığı bu çalışmada katılımcılar homojen amaçlı örnekleme yöntemine göre seçilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler-1

Kod	Cinsiyet	Alanı	Mezun olduğu Üniversite/fakülte	Okuldaki Görev Süresi	Lisansüstü Eğitim Düzeyi
Ö1	Erkek	Grafik/Fotoğraf	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	5	Lisans
Ö2	Erkek	Grafik/Fotoğraf	Hacettepe Güzel Sanatlar	4	Lisans
Ö3	Kadın	Grafik/Fotoğraf	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	21	Lisans
Ö4	Kadın	Grafik/Fotoğraf	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	7	Lisans
Ö5	Kadın	Grafik/Fotoğraf	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	14	Lisans
Ö6	Kadın	Grafik/Fotoğraf	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	5	Lisans
Ö7	Kadın	Moda Tasarımı	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak.	19	Lisans
Ö8	Kadın	Moda Tasarımı	Selçuk Üni. Mes. Eğit.Fak	8	Lisans
Ö9	Erkek	Gastronomi	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	4	Lisans
Ö10	Kadın	Gastronomi	Gazi Üni. Mes. Eğit. Fak	5	Lisansüstü

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler-2

Kod	Okutduğu Dersler	Ölçme Değerlendirme Hizmet İçi Eğitim Durumu	Lisans Eğitiminde Ölçme Değerlendirme Dersi Aldı mı?
Ö1	Perspektif, Temel Desen, Temel Tasarım, İllustrasyon	Almadı	Aldı
Ö2	İllüstrasyon, Desen, Fotoğraf, Temel Tasarım, Perspektif	Almadı	Aldı
Ö3	Bilgisayar Destekli Grafik, İllüstrasyon, Grafik Desen, Perspektif, Temel Tasarım, Temel Fotoğraf, Yayın Grafiği	Aldı	Aldı
Ö4	Bilgisayar Destekli Grafik Tasarım Temel Tasarım Yayın Grafiği	Almadı	Aldı
Ö5	Grafik Desen, Temel Desen, İllüstrasyon, Fotoğraf-Perspektif	Aldı	Aldı
Ö6	Bilgisayar Destekli Grafik Tasarım Ve Desen	Aldı	Aldı
Ö7	Giyim Uygulamaları, Kalıp Hazırlama, Teknik Çizim, Model Geliştirme	Aldı	Aldı
Ö8	Giyim, Kamu Pazarlama , Uygulama, Teknikleri, Giysi Teknikleri	Almadı	Aldı
Ö9	Temel Hamur Teknikleri, Tatlı Yapım Teknikleri, Temel Yiyecek Ve Servis Hazırlıkları	Aldı	Aldı
Ö10	Türk Mutfağı, Tatlı Teknikleri, Servis Hazırlama Teknikleri	Almadı	Aldı

Tablo 1 ve 2' ye incelendiğinde katılımcı öğretmenlerin kadın ağırlıklı olduğu görülmektedir. Tablodan öğretmenlerin çoğunluğunu Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi'nin oluşturduğu üç farklı üniversiteden mezun oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca

katılımcı öğretmenlerden biri güzel sanatlar Resim bölümü diğerleri ilgili mesleki alanlara yönelik fakültelerden mezundur. Öğretmenlerin kurumdaki görev süreleri 4 ile 21 yılları arasında değişmektedir. Öğretmenlerin tamamı alanlarına yönelik uygulama ağırlıklı derslere girdikleri görülmektedir. Tabloda öğretmenlerin 9' u lisans olmak üzere yalnızca 1' i yüksek lisans eğitimi aldığı görülmektedir. Katılımcıların Ölçme değerlendirme konulu hizmet içi eğitim almalarına yönelik eşit dağılım gösterdikleri görülmüştür. Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin tatmamı lisans eğitiminde ölçme ve değerlendirme dersi aldıkları tespit edilmiştir. Bu öğretmenlerden birkaçının lisans eğitim sürecinde ek ders olarak bu dersleri tamamladıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak katılımcı öğretmenlerin özellikle görev süresi ve ölçme değerlendirme konulu hizmet içi eğitim almaları yönünden farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. Çalışma grubundaki bireylerin geçmiş deneyimlerinin farklılık göstermesi araştırmadaki görüşlerinde çeşitlenmesini sağlayacak ve verilerin güvenilirliğini artıracak faktörlerden biridir.

2.2 Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmacı araştırması özelinde en doğru ve sağlıklı verilere ulaşması için temelde dört farklı yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan görüşme; iki veya daha fazla sayıda insan arasında araştırılmak istenen konu bütünlüğünde gerçekleştirilen tartışmalardır. Bu tartışmalarda istenilen bilgilerin en doğru şekilde soru cevap yöntemiyle araştırmacıya veri dönütü sağlayan yöntemdir (Baltacı, 2018: 241-242). Bu çalışmadan elde edilen veriler benzerlikleri bakımından kodlanarak çeşitli kategoriler altında sunulmuştur. Verilerin toplanması ve analiz süreçlerinde şu basamaklar izlenmiştir:

1. Araştırmanın ana ve alt amaçlarına uygun olarak, araştırmacılar tarafından görüşme soruları belirlenmiştir.
2. Katılımcı Gastronomi, grafik ve moda tasarımı öğretmenleri belirlenmiştir.
3. Katılımcılar ile görüşmeler yapılmış ve kayıt altına alınmıştır.
4. Kayıt edilen görüşmeler, analiz edilmek için yazılı hale getirilmişlerdir.
5. Aynı konu ile ilgili cevaplar alt alta yazılarak kodlanmışlardır.
6. Kodlar kategori haline getirilerek tablolarla birlikte sunulmuştur.
7. Tablolarla sunulan veriler, öğretmen konuşmalarından alınan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

2.3 Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Bu araştırmada yarı-yapılandırılmış mülakat formu hazırlanırken uzman görüşlerine başvurulmuştur.

“Nitel araştırmayı uygulanabilir ve geçerli kılmak için çeşitli araştırmacılar tarafından çoğunlukla kendi araştırma süreçlerinde öğrendikleri deneyim ve bilgilerden hareketle belirli yöntemler geliştirilmiş olmalarına rağmen bazı araştırmacıların deneyimsizlikleri nedeniyle hatalı örnekler seçtiklerini ve hatalı örneklemlerin de araştırılan konuları geçersiz kıldığını bildirmişlerdir” (Baltacı, 2018:21)

Yarı-yapılandırılmış mülakat formu hazırlanırken uygun dil kullanılıp kullanılmadığı, soruların amaca yönelik olup olmadığı konusunda dil ve alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşlerine göre oluşturulan form ayrıca araştırma grubuna dahil edilmeyen iki öğretmene uygulanarak pilot çalışma yapılmıştır. Uzman görüşleri ve pilot çalışma sonuçlarına bakılarak mülakata formundaki sorularda eksiltme ve düzeltmeler yapılarak forma nihai şekli verilmiştir. Araştırma bulgularının zengin betimlemelerle sunulması ve katılımcı konuşmalarından doğrudan alıntılar yapılmış olması da araştırmanın güvenilirliğini artırmaya yönelik alınan önlemler olarak nitelendirilebilir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmaya katılan gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin sınıf içi kendi alanlarında öğretme-öğrenme süreçlerinde yaptıkları eğitimsel uygulamalar ve öğrenci başarılarını değerlendirmede kullandıkları ölçme-değerlendirme süreci ve ölçütleri hakkındaki görüşlerine yönelik analiz bulgularına ve yorumlara yer verilmiştir. Bu ana temaların dışında bu bölümde gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin ilgili alan derslerine öğretmenlerin öğrenci notlarına yönelik itirazlara karşı tutumları ve ölçme değerlendirme sürecinde yaşanan idare, veli vb. dış kaynaklı sorunları içeren görüş ve beklentilerine yönelik bulgularda sunulmuştur.

3.1 Ölçme Değerlendirme Kavramına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmada öncelikle katılımcı öğretmenlerin gastronomi, grafik ve moda tasarımı alanlarında öğrencilerin ölçme değerlendirme alt disiplinine yönelik görüşleri sorulmuştur. Ölçme Değerlendirme kavramına yönelik temel algılarının ne olduğu içerikli görüşleri elde edilmiştir. Katılımcıların bu konu ile ilgili görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 2’te sunulmaktadır.

Tablo 2. Alan öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirmedeki İlk Algıları

Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirmedeki İlk Algıları	Öğretmen kodları	Frekans
Öğrenci Çalışmalarının Değerlendirmesi	Ö1, Ö2, Ö7, Ö10, Ö2	4
Kazanımların Hangi Düzeyde Öğrenildiği	Ö5, Ö6, Ö8, Ö9	4
Öğrenciyi Bütün Yönleri İle Değerlendirme	Ö3, Ö10	2
Yazılı ve Sözlü Sınavlar	Ö7, Ö10	2
Öğretmene Dönüt	Ö4, Ö9	2
Değerlendirme Ölçütü Belirleme	Ö6	1
Öğretmenin Kendini Değerlendirmesi	Ö2	1

Tablo 2’ye bakıldığında katılımcı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğretmenlerinin ölçme değerlendirme denince ilk aklınıza ne geliyor? sorusuna yönelik elde edilen cevapların daha çok öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesi ve öğretmenin derslerde işlediği konuların öğrencilerin zihinsel algılarındaki gelişim düzeylerindeki değişimlerini ölçme olarak dile

getirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcılardan (Ö1); “Öğrencilerin gerçekleştirdiği çalışmalarını belirli bir düzeyde uygun olarak değerlendirme ve bu çalışmaların olumlu veya olumsuz yönlerini bulma. Benzer ifade kullanan (Ö2); “İşlenen dersin konu bitiminde öğrencilerin öğrenme sürecini ölçütlere göre yorumlama ve öğrencilerin tabii ki öğretmeninde kazanımlar hakkında alt bilgilerinin gözlemlenebilmesi.” Diğer bir katılımcı (Ö7) de; “Ölçme değerlendirme denince ilk aklıma gelen öğrencilere yönelik yaptığımız sınavlar, sözlüler öğrenciyi gözlemlemelerimiz dersteki durumlarını ölçerken verdiğimiz notlar”. Bu yönde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Bunun yanı sıra Öğrencileri eğitim öğretimin başlangıcından itibaren her yönüyle (sınıf içi davranışlar, derslere katılım, disiplin, özveri vb.) izleme de ölçme değerlendirmede ilgili öğretmenlerin tutumları olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Katılımcılardan (Ö5); “Öğrenilen davranışların ya da hedeflenen kazanımların hangi düzeye ulaşıp ulaşmadığı, yapılan çalışmaların hangi düzeyde öğrenildiği ilk aklıma gelen” Diğer katılımcı (Ö6) da; “Verdiğim bilginin öğrenciye ulaşıp ulaşmadığını kontrol etmek diye ifade edebilirim” şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Alan öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirmedeki İlk Algılarında Kazanımların Hangi Düzeyde Öğrenildiğine yönelik görüşleri şu şekildedir;

“Benim alanım yiyecek ve içecek hizmetleri alanı olduğu için kendi alanımızdan örnek verecek olursak malzeme araç gereci verip ürünü nasıl yapılır dönütünü alınması, örnek veriyorum mercimek çorbası yapımında hangi temel malzemeler kullanılır, yapım sırasını takip ederek sunumunuzu gerçekleştirin sorusunu yönlendirdiğimde öğrencinin mercimek çorbası yaparak bana sunduğu zaman nasıl yapmış tadı iyi mi? Rengi iyi mi? Gibi ön değerlendirmeler aklıma geliyor. (Ö9)

Alan öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirmedeki İlk Algılarının ne olduğuna bakıldığında çoğunluğun öğretilmek istenen kazanımların ölçülmesi temelinde çalışmaların değerlendirilmesi olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Öğretmenlerden Ö6, ölçme değerlendirme denince öğrenci çalışmalarını değerlendirmede ölçüt belirleme, Ö2 ise öğretmenlerin kendini değerlendirmesi gibi spesifik bir tutumla soruya yaklaşmış oldukları görülmüştür. Diğer öğretmenlerimiz değerlendirmenin farklı boyutlarını ele alarak düşüncelerini ifade etmiştir.

3.2 Öğretme-Öğrenme Sürecinde Ölçme Değerlendirmenin Öneme Yönelik Öğretmen Görüşleri

Katılımcıların kendi alanları özelinde Öğretme-Öğrenme Sürecinde Ölçme Değerlendirmenin Öneme yönelik cevaplardan elde edilen bulgular Tablo 3’ te sunulmaktadır

Tablo 3. Öğretme-Öğrenme Sürecinde Ölçme Değerlendirmeye Yönelik Öğretmen Görüşleri

Ölçme Değerlendirmenin Öneme Yönelik Görüşler	Öğretmen kodları	Frekans
Öğrenci Kazanım Düzeylerini Belirleme	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö10,	7
Öğretmenin Kendini Değerlendirmesi Açısından	Ö2, Ö5, Ö8, Ö9,	4
Not Kaygısı Olmadan Tam Öğrenmenin Gerçekleşebilmesi Açısından	Ö4	1
Öğrenci Çalışmalarını Kıyaslama Açısından	Ö6	1

Tablo 3'e bakıldığında katılımcı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğretmenlerinin öğretme-öğrenme sürecinde ölçme değerlendirme öneminde daha çok öğrencilerin konu dahilindeki kazanım düzeylerini belirlemenin önemi üzerinde yoğunlaşmış olduğu görülmüştür. Katılımcılardan (Ö1) ; *“Öğrenciye istendik davranışların kazandırılması adına bir eğitim sürecinin kişi üzerindeki etkilerinin ne ölçüde gelişim sağladığını bilebilmek için bir ölçme ve değerlendirme yapılması gerekiyor. O nedenle bu konuyu önemli buluyorum”*. (Ö2) ‘de benzer şekilde; *“Öğrenciler ortaya koydukları performansın niteliği noktasında zaten çalışmalarını sonucu ne not alacaklarını bilirler. Sınava hazırlanma odaklı gayretleri ne olursa olsun notlarını her zaman merak ederler. Biz öğretmenler öğrencilerin öğrenme süreçleri sonucunda notlarını belirlerken aynı zamanda kendimizin öğretme sürecimizi de gözlemleriz. Bu sayede kendimizi de değerlendirmiş oluruz. Sağlıklı ölçütlerle yapılan ölçme değerlendirme hem öğrencinin hem öğretmenin artılarının eksilerinin ortaya çıkmasında rol oynar o bakımdan bence çok önemli”*. Diğer bir katılımcı (Ö3); *“Öğrenme sürecinde öğrencinin kazanımları elde etmesinin takibi ile bilişsel gelişimini görmek için ölçme değerlendirme önemli olduğunu düşünüyorum. Yani kişinin ders bütünlüğünde istendik davranışların gelişiminde çok önemli bir yeri vardır”*. (Ö5)’ te benzer ifade ile; *“Hedeflenen amaç ya da bilgi ne kadar öğrenildi, öğretme hedefimize ne kadar ulaştık ne ölçüde ne kadar başarılı olduk bunu görmek adına önemli olduğunu düşünüyorum”* Öğretme-öğrenme sürecinde ölçme değerlendirmede öğrenci kazanım düzeylerini belirlemeye yönelik öğretmen görüşleri sorusuna yönelik düşünceleri benzer cevaplarla destekledikleri görülmüştür.

Öğretme-öğrenme sürecinde ölçme değerlendirmede öğretmenin kendini değerlendirmesi olduğunu düşünen (Ö8)’e göre; *“Ölçme değerlendirme öğretme ve öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitim ve öğretimde faaliyetlerin havada kalmaması veya verdiğimiz eğitim öğretimin ne derece verebildik ne derece verimli olabildik bununla ilgili dönütleri geri almamız açısından önemli olduğunu düşünüyorum”*. Bezer ifade ile (Ö9)’da;

“Öğretmen öğrenme sürecinde ölçme değerlendirme olmazsa olmaz yapı taşıdır. Çünkü öğrencinin başarısı özelinde aslında öğretmenin başarısını gösterir. Öğretmenin de öğrencinin de başarısını gösteren bir faktör olmadığı zaman çok büyük eksik öğretimde ne kadar öğretebildiğini çocuk da ne kadar aldığı bilemeyeceği için somut çıktı açısından önemli olması gereken bir öge olduğunu düşünüyorum”.

Şeklinde ifadeleri ile sürecin aynı zamanda öğretmenin kendini değerlendirmesi olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmenin derslerde işlediği konuların öğrenci nazarında ne düzeyde algılandığı ve dönütünün hangi oranda olduğunun önemi vurgulanmıştır. Bir diğer önemli nokta ise öğretmenlerin ders içi performansının kendilerini ölçmede kistas olacağı ve bunun öğrenme-öğretme sürecinde önemli olduğu görülmüştür. Öğretmenlerden Ö4, öğrenciyi notla değerlendirmeden ziyade yaptıkları çalışmaların özelliği üzerinden hareketle nitel bir değerlendirme ile yapılmasının doğru olacağı kanaatini ifade etmiştir. *“Ölçme değerlendirmenin öğrenmede eksiklerin giderilmesi ve tam öğrenmeyi sağlamak için önemli olduğunu düşünüyorum fakat not söz konusu olduğunda ölçme değerlendirmenin özellikle öğrencinin gözünde anlamını kaybettiğini düşünüyorum”*.

Katılımcılardan Ö6, Öğrencilerin çalışmalarının birbirleri ile kıyaslama açısından ölçme değerlendirme önemi üzerinde dururken öğretmenlerden Ö7 ise, ölçme değerlendirme öğrencilerin tasarım ve üretim faaliyetlerindeki gelişim açısından önem taşıdığını ifade etmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde ölçme ve değerlendirme daha çok öğretmen tarafından ders içi sunumlarda verilen bilginin öğrenciler üzerindeki etkini değerlendirme açısından önem taşıdığı öğrencilerin kazanım düzeylerinin tespiti açısından önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3 Öğretmenlerin Güncel Öğretim Programları Hakkında Sahip Oldukları Ölçme Değerlendirme Konularına Yönelik Görüşleri

Tablo 4. Öğretim Programlarındaki Ölçme Değerlendirme Yaklaşımlarına Yönelik Öğretmenlerin Sahip Olduğu Bilgiler

Öğretmenlerin Sahip Olduğu Bilgiler	Öğretmen kodları	Frekans
Öğretim Programı Öğrencilerin Takibini ve Kazanım Düzeylerini Ölçer	Ö1, Ö5, Ö6, Ö7, Ö10	5
Ölçme Değerlendirmelere yönelik Zümre Kararlarının Alınmasına Kaynaklık Eder	Ö1, Ö4, Ö8, Ö9	4
Programda Yer Alan Ölçme Değerlendirme İçeriklerinin Tamamına Hakimdir	Ö2, Ö3, Ö10	3
Değerlendirme Aşamalarına Yönelik Bilgiler	Ö5, Ö6	2

Araştırmaya katılan Öğretmenlerin %50 'si Öğretim programlarında yer alan ölçme değerlendirme konularının öğrencilerin ders bazındaki genel durumlarının izlenmesi için bir kaynak olduğu ve öğrencilerin kazanım düzeylerinin sistematik şekilde ölçülmesine yönelik bilgilere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan (Ö1);

“Bizim modül kitaplarımızın da son sayfalarında ölçme ve değerlendirmelerle ilgili konular yer alır. Modül kitabımızda öğrencilerimizin dersi takip edip etmediğine yönelik neler yapabileceğimizi gösteren alanlar mevcuttur. Öğrencilerin dersi ne düzeyde içselleştirdiklerine yönelik kaynak bir dokümandır. Ölçme değerlendirme konusunda kendi zümremizde kararlar almamıza yardımcı olur. Bu kararlar doğrultusunda ölçme ve değerlendirmemiz derslerdeki nasıl yapacağımız konusundaki şekillendiririz”.

Diğer katılımcı (Ö5) te; *“Modüllerimizde bu bilgiyle ilgili neleri öğrenmek, neler kazandırmak istiyoruz, öğrencilerde hangi birikimi, hangi bilgileri geliştirmek istiyoruz konularında bize kaynak oluşturur. Bunlara da ulaşmak için gerekli aşamalar gösteriliyor uygulamalı anlamda. Bizde bu aşamaları öğrencilerle paylaşıyoruz”.*

Benzer ifade ile (Ö6) da *“Bizim ölçme değerlendirmeyle ilgili olarak çerçeve öğretim programımız var. Her sene güncelleniyor. Genellikle her ünitenin sonunda ölçme değerlendirme etkinlikleri oluyor. Bunlar teorik olmaktan ziyade daha çok uygulamalı yaptığımız öğrettiğimiz çalışmanın öğrencide yansımaları görmek için uygulamalı olarak çalışmalar nasıl değerlendirileceğine yönelik bilgiler içeriyor”* şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Diğer 4 katılımcı ise öğretim programının daha çok kendi zümre kararlarının alınmasına kaynaklık eden bir rehber olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar genel anlamda programa hâkim olduklarını ve kendileri için bir rehber olduğunu ifade etmişlerdir. (Ö4) ün ifadesine göre; “*Bizim normal ölçme değerlendirme ölçeklerimiz hakkında zümre toplantılarımızda öğretmen arkadaşlarımız ile ortak karar almamıza yardımcı olur*”. (Ö8) ‘de benzer şekilde; “*Kendi alanımla ilgili genelde en son arkadaşlarla iş birliği içerisinde girmeye çalışıp ölçme değerlendirme adına neler yapabileceğimiz hakkında bilgi alışverişi de yapıp son gelişmelerden haberdar olmaya çalışıyoruz var olan güncel bilgilerden yardım alarak zümre arkadaşlarımızla tartışırız*”. İfadelerini kullanmıştır.

Katılımcılardan Ö2, Ö3, Ö10 öğretim programında yer alan ölçme değerlendirme içeriklerinin tamamına hâkim olduklarını ifade etmişlerdir. Diğer öğretmenlerden Ö5 ve Ö6 ise sadece değerlendirme aşamalarına yönelik temel bilgilere sahip olduklarını dile getirmişlerdir.

3.4 Derslerde Ölçme Değerlendirme Sürecine Yönelik Süreci İfade Eden Öğretmen Görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde katılımcı öğretmenlere derslerde ölçme değerlendirme sürecine yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcıların bu konu ile ilgili görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Derslerde Ölçme Değerlendirme Sürecine Yönelik Görüşleri

Derslerde Ölçme Değerlendirmeye Yönelik Öğretmen Görüşleri	Öğretmen kodları	Frekans
Öncelikle Ölçek Hazırlanır	Ö1, Ö3, Ö4, Ö8, Ö9	5
Ölçme Aracı Öğrencilerle Paylaşılır	Ö1, Ö5, Ö6, Ö9	4
Değerlendirmeler Öğrencilerle Beraber Yapılır	Ö4, Ö7	2
Ders Modülüne Bağlılık	Ö7, Ö10	2
Değerlendirme Öncesi Hazırlık Adına Ek Süre Verilir	Ö6	1
Değerlendirmenin Uzun Bir Süreç İçermesi	Ö8	1

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenler derslerde ölçme değerlendirme sürecinde en önemli adımın ölçek hazırlama olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan (Ö1);

“*Evet ben genelde okulumuzda uygulamalı dersleri yürütmekteyim. Uygulamalı derslerimde de öğrencilerime ölçme ve değerlendirme sürecini temel noktaları ile anlatıyorum. Kendilerine öncelikle sınav konusu hakkında bilgilendirme yapıyorum. Daha sonra bu konuyu nasıl değerlendireceğimi anlatıyorum. Kendilerine ölçme kriterlerime yönelik bir tablo oluşturarak o tablo içerisinde hangisi ile uygun notlarımızı vereceğimizi yazıyorum*”

Diğer katılımcı (Ö3); “*Uygulama sınavlarında ölçme değerlendirmede önce duyusal sonra psikomotor becerilerin ölçülmesine yönelik değerlendirme ölçeği ile önce değerlendiriyorum. Teorik değerlendirmeyi de bilişsel kazanımları ölçen ölçekler hazırlayarak öğrencileri değerlendiriyorum.*”

Benzer ifade ile (Ö4);“Sınav başlamadan önce sınavdan öğrencileri haberdar etmeden önce tahtaya öncelikle değerlendirme ölçeğinin kriterlerini yazıyorum işte ışık gölgeden ne kadar puan alıyor renkten ne kadar puan alınıyor gibi. Öğrencilerde çalışmaların arkasına da bu değerlendirme kriterlerini yazıyorlar ondan sonra sınav süreci başlıyor öğrenci de nerden puanın nerden kesileceğini biliyor”.

Şeklinde bu cevapları ilgili soruyu destekler nitelikte düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Diğer önemli aşama ise hazırlanan ölçme aracının öğrencilerle paylaşımı olduğu görülmüştür.

“Değerlendirme aslında senenin başında gözlemlerle başlar çünkü atölye derslerinde özellikle birçok gözlemi yapmadığımız zaman öğrencinin motivasyonu ders işleyişinin akışı bozulabiliyor bizde o yüzden girdiğimiz andan itibaren gözlemlemeye başlarız ve bunları biz kağıt üzerine de dökeriz ve öğrenciyi motive etmek ve dersin işleyişini sürekli kılmak açısından bunu yapmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum bunların temel hareket noktasında değerlendirme kriterlerimiz vardır her konu ile ilgili süreç en baştan başlıyor sınav en sonra ki aşama sınavın işleyişi de çok önemli tek bir sınav ile değerlendirmekte doğru değil diye düşünüyorum önlük giymekten tutun hal ve hareket vb. süreci takip ederiz.”(Ö8)

Araştırmaya katılan iki öğretmen değerlendirme sürecini öğrencilerle beraber yaptığını dile getirmiştir. Diğer bir öğretmen ise uygulama sınavlarında değerlendirme öncesi öğrencilere ek süre verdiğini ifade etmiştir. Öğretmenlerden biri de değerlendirmenin yalnızca tek sınava dayalı olmayıp eğitim öğretim süresince devam ettiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan derslerde ölçme değerlendirme sürecinde öncelikle ölçek hazırlama cevabına yönelik ifadeler;

Katılımcı öğretmenlerle bu madde özelinde yapılan görüşmede öğretmenlerin sınavdan önce değerlendirme ölçeği hazırladıkları ve hazırlanan bu ölçeğin sınav öncesi öğrencilerle paylaşıldığı sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerden Ö8 değerlendirme sürecinin öğretim yılının ta başından itibaren başlaması gerektiği konusuna dikkat çekmiştir.

3.5 Ölçme Değerlendirme Formu Kullanıyor musunuz? Sorusuna ve Kullanan Öğretmenlerin Buna Neden İhtiyaç Duyduklarına Yönelik Görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların tamamının bir değerlendirme ölçeği kullandığı görülmüştür. Hedefli ölçme değerlendirmede öğrencileri belirli kıstaslar nazarında değerlendirmenin nitelikli eğitim felsefesi adına vazgeçilmez bir kazanım olduğu gerçeğinden hareketle yukarıdaki araştırma sorularında da belirgin şekilde ifade edilen ölçek kullanımının araştırma grubu öğretmenlerinin tamamının uygulaması olması nedeniyle bu bölümde öğretmenlerin böyle bir uygulamaya neden ihtiyaç duyduklarına yönelik görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmenlerin buna yönelik görüşleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin Değerlendirme Formu Kullanma Nedenlerine Yönelik Görüşleri

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen kodları	Frekans
Adil Olmak İçin	Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö10	5
Öğrencilerin Performanslarını Ayrıntılı Değerlendirme	Ö1, Ö2, Ö7	3

Öğretmenin ve Öğrencinin Kendini Değerlendirmesi	Ö5, Ö7	2
Gerçekçi Bir Değerlendirme Yapmak İçin	Ö3	1
Ünitelerin Tamamından Soru Sormak İçin	Ö8	1
Notu Kamtlamak İçin	Ö9	1

Tablo 6 'ya bakıldığında araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısının ölçme değerlendirme bir değerlendirme formunun kullanılma gerekçesini öğrencilerin sınav uygulamalarını adil bir çerçevede değerlendirme olarak algıladıkları görülüyor. Katılımcılardan (Ö1); *“Daha sağlıklı, daha kaliteli not şekli verebilmek için bu formu kullanıyoruz. Bir de kimin ne yaptığını oradan daha net görebilmek için form kesinlikle şarttır diye düşünüyorum”*. Diğer katılımcı (Ö3) 'de; *“Her ders için hazırlıyorum ayrıca performans ve projeler içinde değerlendirme ölçeğim var”*. Benzer ifade ile (Ö4); *“Öğrencileri daha adil bir şekilde değerlendirmek için, Çalışmalar arasındaki ayrımı daha sağlıklı nitelenmek adına değerlendirme ölçeği kullanıyorum. Aynı şekilde (Ö6) 'da “Öğrencilerin daha çok uygulamalı sınavlarında çalışmalar arasındaki nitelik farklarını birbirinden ayırma adına bakkaniyet çerçevesinde notlandırmada bu ölçekleri kullanıyoruz”* gibi cevapları ile düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Bir grup öğretmeninde ölçek hazırlamayı sınav anında öğrenciyi ayrıntılı bir şekilde her yönüyle değerlendirmede bir araç olarak kullanmayı gerekçe kılmıştır. Diğer öğretmen grubu ise ölçek hazırlama gerekçesini öğretmenin ders sunum performansının sınav anında öğretmen nazarındaki değerlendirmesi olarak ifade etmiştir. Ö3; ölçek hazırlamayı öğrencileri daha gerçekçi ve derinlemesine değerlendirme amaçlı hazırladığı, Ö8; ders ünitelerinin tamamına yönelik sınav sorusu hazırlamak için, Ö9 ise; sınav sonunda herhangi bir itiraz vb. durumlara yönelik kanıt olarak kullanmada gerekçe olarak ileri sürmüşlerdir. Öğretmenlerin adil olmak için ölçek kullandıklarına yönelik görüşleri;

Öğrencilerin Performanslarını Ayrıntılı Değerlendirme yanıtına yönelik öğretmenlerden (Ö2); *“Gerek uygulamalı sınavlarda gerekse performans ödevlerinde öğrencilerin çalışmalarını kaliteyi nitelendirmek için ayrıntılı ve çok sayıda ölçüt ile hazırlanmış bir ölçek sayesinde değerlendirme yaparız”*. Diğer katılımcı (Ö7) 'de benzer şekilde; *“Uygulama dersinde yaptığı her iş farklı olur. Bu yüzden değerlendirme ölçeği kendimize göre hazırlarız. Yani bunu ayrıntılı bir şekilde hazırlıyoruz ki yaptığı her işten öğrenci not alsın. Öğrenciler nereden not karıldığını görebilmesi için”* şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Bulgulara bakıldığında katılımcıların ölçme değerlendirmede ölçeğin ayrıntılı bir şekilde ele alınıp adil bir değerlendirmenin yapılması amacıyla hazırlanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

3.6 Öğretmenlerin Ölçme Değerlendirmede objektif tutumlarına ve objektifliği nasıl sağladıklarına yönelik Yönelik Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı öğrencilerin değerlendirilmesinde objektif tutum sergilemeye çalıştıklarını ifade ettiler. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu objektif değerlendirmenin hazırladıkları değerlendirme ölçekleri sayesinde gerçekleştirdiklerini ifade etti. Katılımcıların objektifliği nasıl sağladıklarına yönelik sorulara yönelik ifadeler Tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin Ölçme Değerlendirmede objektifliği nasıl sağladıklarına yönelik Yönelik Görüşleri

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen kodları	Frekans
Ölçek Kullanarak	Ö1, Ö2, Ö4, Ö6, Ö8	5
Zümreden Yardım Alarak	Ö3, Ö4	2
Kriterleri çeşitlendirme	Ö1, Ö2	2
Bireysel Farklılıkları Dikkate Alarak	Ö6	1
Öğrenciyi Çok Yönlü Değerlendirerek	Ö7	1
Basit Uygulama Çalışmaları İle	Ö10	1

Araştırmanın bu bölümünde öğretmenlerin objektif değerlendirme adına neler yaptıklarına yönelik görüşleri ele alınmıştır. Bilindiği gibi objektif bir değerlendirme ancak kanıtlanabilir uzmanlık gerektiren kriterler eşliğinde sağlanabilir. Öğretmenlerin %50 si bunu değerlendirme ölçeği kullanarak sağladıklarını ifade etmiştir. Bu ifadelere yönelik öğretmenlerden (Ö1);

“%90 oranında objektif olduğuma inanıyorum. Bunu mümkün olduğunca ölçme değerlendirmede yapacağım sınavın hem özel alanını değerlendiriyorum, ölçeklendiriyorum ne kadar sayıca fazla kriter olursa ölçme değerlendirmede o derecede net oluyor. Sorularımı ölçme değerlendirmedeki tablodaki sorularımı çoğaltarak bunu daha rahat sağlıyorum.”

Diğer bir katılımcı (Ö2)’de; *“Elimde ölçüt olduğu için not verme işleminde objektif olduğuma inanmıyorum mesela desen dersini ele alırsak çizimleri öğrenciler teslim ettikten sonra en iyiden alt seviyeye doğru sıralama yaparız. Bu sıralamayı da belli kriterlere göre belirleriz. Öncelikle kompozisyon, kâğıdın kullanımı, ölçü, oran orantı çizim çizilene benzerliği bunlara dikkat edilerek sıralama belirlenir ve uygulama ölçütlerine göre notlandırma yapılır sonucunda da objektif bir değerlendirme yapılmış olur”.*

Benzer ifadelerle (Ö4)’te; “Yani değerlendirme ölçekleriyle kontrol listeleriyle gözlem formalarıyla objektif değerlendirme yaptığımı düşünüyorum zaten tek başıma değil çoğu zaman zümrele birlikte değerlendiriyoruz yani en az iki öğretmenle değerlendiriyoruz objektifliği arttırmak için bu süreç böyle işliyor”

(Ö6)’ da benzer ifadelerle; *“Objektif olduğumu düşünüyorum. Çünkü yapılan bütün çalışmaları en son çıkarıyor karşıma koyuyorum hazırlamış olduğum ölçek dahilinde kendi değerlendirme kriterlerime uygun olup olmadığına bakıyorum en iyi, en doğru, en yanlış ayırıyorum. İsimlerine çok bakmıyorum çıkan sonuca göre değerlendiriyorum”*

Şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerden Ö3, Ö5 ve Ö9 objektif değerlendirme yaparken uygulamalı derslerin estetik kaygılar ve beğeni odaklı değerler bazılarında taşıdığı için zaman zaman objektif değerlendirme yapamadıklarına inandıklarını ifade ettiler.

3.7 Öğretmenlerin Ölçme Değerlendirme Kriterlerine Yönelik Bilgilerden Öğrencileri Önceden Bilgilendirmelerine Yönelik Görüşleri

Katılımcıların öğrencileri değerlendirirken kendi alanları özelindeki kriterleri öğrencilere ilgili sınavlardan/ Performans ödevlerinden vb. önce bilgilendirip bilgilendirmediği ve eğer bilgilendirilme yapıldı ise bunu nasıl yaptıklarına yönelik görüşlerine Tablo 8' de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin Değerlendirme Kriterlerini Öğrencilere Nasıl Bildirdiklerine Yönelik Görüşleri

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen kodları	Frekans
Sınav Öncesi Tahtaya Yazarak	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4 Ö5, Ö6	6
Sınav Öncesi Sözlü İfade ile	Ö7, Ö8, Ö9, Ö10	4

Araştırmada Öğretmenlerin Ölçme Değerlendirme Kriterlerine Yönelik Bilgilerden Öğrencileri Önceden Bilgilendirmelerine Yönelik Görüşlerinde katılımcıların tamamı öğrencileri bilgilendirdikleri görülmüş olup, bunlardan %60'ının değerlendirme öncesi kriterleri tahtaya yazarak geride kalan %40'ı ise sözlü olarak ifade ettikleri sonucuna varılmıştır.

3.8 Öğrencilerin Değerlendirme Sonucunda Aldıkları Puanlara İtiraz Ettiklerinde Öğretmenlerin Tutumlarına Yönelik Görüşleri

Katılımcılara, ölçme değerlendirme sonunda öğrenciler aldıkları puanlara itiraz ettiklerinde tutumunuz ne olur sorusuna verdikleri cevaplara yönelik görüşleri Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmenlerin değerlendirme sonunda İtiraz durumundaki tutumlarına yönelik görüşleri

Öğretmen Görüşleri	Öğretmen kodları	Frekans
Değerlendirme Ölçeğini İbraz Etme	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9	9
Öğrenciyi Dinleme	Ö2, Ö7	2
Hatalı cevaplara yönelik açıklama yapma	Ö3, Ö6	2
Ölçek üzerinde öğrencinin kendini değerlendirmesi	Ö4, Ö5	2
Farklı bir öğretmen tarafından değerlendirme	Ö10	1

Bu bölümdeki bulgular incelendiğinde katılımcıların %90'ı herhangi bir itiraz durumunda hazırlamış oldukları değerlendirme ölçütlerini kullandıkları görülmüştür. Buna yönelik öğretmen ifadeleri; *“İtirazı olursa değerlendirme ölçeğini ve sınavını öğrenciye sunuyoruz kriterler üzerinde kendi değerlendirmesini yapıyor”* (Ö4). *“Genelde değerlendirme ölçeğime bakarım, öğrenciyle birlikte bir kez daha gözden geçiririz verdiğim notu, bazen yanlış verdiğimde oluyor ve bunları öğrenciyle beraber düzeltiyoruz. Eğer düzeltmem gerekiyorsa düzeltiyorum”* (Ö5).

“Öncelikle öğrenciyi rencide etmemek gerekir öğrenciyi dinlerim değerlendirme ölçütlerini çıkartırım teslim ettiği çalışmayı da çıkartırım bir yanlışım varsa düzeltirim yoksa gerekli açıklamayı yaparım ama dediğim gibi öğrenci böyle bir itirazda bulunduğu için kesinlikle rencide etmem.” (Ö2)

“İtiraz ettiklerinde sınav kağıdını veya değerlendirme ölçeğini mutlaka gösteriyorum. Bununla ilgili kafalarına takılan birtakım şeyler varsa da yanlışlarını ölçek üzerinde açıklayarak değerlendirmeyi bu şekilde birlikte yapıyoruz. Hatalarını gördükleri zaman öğrenci zaten itirazdan vazgeçiyor.” (Ö3)

“Öğrenci notlarına itiraz eder ise neden öyle olduğunu anlatırım ölçekleri gösteririm sonuçta lehte bir karar olursa yanlış düzeltirim. Onun aleyhine bir durum varsa değiştirmem iyisini kullanırım” (Ö8).

Şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Bulgular öğretmenlerin itiraz durumunda öğrencileri dinledikleri ve beraber değerlendirdikleri görülmüştür. Yalnızca Ö10 böyle bir durumda değerlendirmenin farklı bir alan öğretmeni tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

3.9 Ölçme Değerlendirme Süreci ile İlgili Okul İdaresi, Veli ve Öğrenci ile Herhangi Bir Sorun, Soruşturma veya İnceleme Yaşadınız mı? Sorularına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 7' sinin ölçme değerlendirme sürecinde okul idaresi, veli ve öğrenci ile herhangi bir sorun, soruşturma veya inceleme yaşamadıklarını üç öğretmenin ise buna benzer bir olay yaşadıklarını ifade ettiler. Öğretmenlerden;

“Daha önce çalıştığım kurumda bütünlüme sınavları ve sorumluluk sınavlarında öğrenci notu zayıftı tabii akabinde buna yönelik itirazlar yapıldı. İlde bu konu ile ilgili başka bir okuldan komisyon kuruldu sınav tekrar değerlendirildi. Değerlendirme komisyonu benim verdiğim notun aynısı takdir etmişti. Bu şekilde de benim gönlüm daha da ferahlamış oldu. Uygulama sınavıydı hani test olsaydı o zaman daha net birtakım kriterler olabilirdi. Uygulama sınavında çocuk iyi yaptığını düşündü sınav kağıdında bir insan vücudu etüdüydü iyi yaptığını düşündü fakat çocuk iyi bir çalışma yapmamıştı.” (Ö3)

“Uygulama sınavı yapmıştım. Çalışmaların özgün olması gerekliliğinden hareketle öğrencinin çalışmayı kendisinin tasarlaması gerekli. Fakat öğrenci çalışmasını internette almış koymuştu. Gelin görün ki ben o çalışmayı daha önce görmüştüm. Belki görmeseydim onunmuş gibi puanlama yapacaktım ama birebir aynı renklerde aynı tasarımda olunca öğrenciye 60 vermişim. Ama öğrenci kendi işinin çok mükemmel olduğunu düşündüğü için itiraz etmişti. Hatta inandırıcı olsun diye okul

idaresin de ağlamıştı. Ama tabi ki bu ölçekleri çıkarınca yapılmış olan bazıır işi de gösterince, batta zayıf vermem gerekirken aslında yüksek verdiğim çıktı ortaya ve o şekilde kapandı konu. Böylelikle öğrenci de hatasını anlamış oldu.” (Ö6)

“Daha önceki çalıştığım Turizm Meslek Lisesinde yaptığım bir sınavda 36 puan alan öğrenci snava itiraz etti daha sonra milli eğitim temsilcileri kâğıdı incelemek için kız meslek lisesinden 2 öğretmen arkadaş görevlendirildi. Onlarda benimle aşağı yukarı aynı puanı verdiler. Yapılan sınav teorik sınavdı. Milli eğitimden edinilen bilgi dabilinde öğrenciye aşağı yukarı aynı puanlar verildiği için tekrar sınav yapmamız istendi biz tekrardan sınav yaptık. Yine milli eğitimden de görevlendirilen kişiler ile birlikte sınavı hazırladık. Öğrenci aşağı yukarı aynı puanı aldı ve o şekilde sınavımız geçerliliği tescillenmiş oldu. Ö10)

Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu ölçme değerlendirmede kendilerinin okul idaresi, veli ve öğrenci ile ilgili herhangi bir soruşturma ve inceleme yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu öğretmenlerden Ö2, Ö4, Ö5, Ö7, Ö9 ise öğretmen çevrelerindeki öğretmen arkadaşlarının buna benzer sorunlar yaşadıklarını hatta kendilerinin tanık olarak olaya dahil edildiklerini ifade etmişlerdir.

10 Araştırmaya Yönelik Katılımcıların Mülakat Dışındaki Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerden Ö6;

“Yerli güncel ölçe değerlendirmeler var mı, bununla ilgili hizmetçi eğitim seminerleri ya da yeni nesli değerlendirilen ölçme değerlendirme yaparken nasıl kriterler izleyebiliriz belki bununla ilgili güncel birtakım bilgiler bize ulaştırılabilir. Belki bunlar sağlanabilir çünkü zaman göre bizde değişmeliyiz. Evet öğrencilerin değişimine de ayak uydurmalıyız bazen de bunu zaman zaman yapıyorum yapmaya çalışıyorum ama geri kaldığımızın farkındayım. Bununla ilgili eğitim hizmet içi eğitimlerde olursa çok daha verimli ve güzel olur.”

4. TARTIşMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenleri olarak görev yapan ve bu araştırmaya gönüllü olarak katılan on öğretmenle yürütölen bu araştırmada, katılımcı öğretmenlerin okullarında verdikleri Gastronomi, Moda Tasarımı ve Grafik Tasarım eğitimindeki ölçme değerlendirme sürecini nasıl yönettikleri, öğrencileri sınav ya da performans ölçmede hangi değerlendirme ölçütlerini kullandıkları, öğrencilerini objektif değerlendirmede hangi yolu izlediklerini ve etkili bir değerlendirme adına beklenti ve önerilerinin neler olduğuna yönelik veriler nitel bir yaklaşımla derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır.

-Araştırmada öncelikle gastronomi, grafik ve moda tasarımı alan öğretmenlerinin kendi alanları özelinde ölçme değerlendirme kavramından ne anladıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Katılımcı öğretmenlerle yapılan mülakatların analizinden elde edilen bulgulara göre öğretmenler öğrenci çalışmalarının değerlendirmesi ve kazanımların hangi düzeyde öğrenildiğini tercih etmektedirler. Katılımcılar kendi alanları özelinde öğretme-öğrenme sürecinde ölçme değerlendirmenin önemini öğrenci kazanım düzeylerini belirleme ve öğretmenin kendini değerlendirmesi açısından ele aldıkları

görülmekle birlikte öğrencilerin tüm yönleri ile değerlendirmenin yerinde olacağı üzerinde mutabık kalınmıştır. Özçelik (2016: 202-208)' inde benzer ifadelerle belirttiği gibi eğitimde, öğretmenlerin sunum performansları neticesinde alıcılar üzerinde gerçekleşmesi istenilen davranış değişikliklerinin en önemlisi hedef kitlede olgunlaşabilecek/gelişebilecek davranışların gözlemlenebilmesi araştırma bulgumuzu desteklemektedir. Çakan (2004: 103-107) 'e göre ise öğretmenlerin çoğunluğu ölçme değerlendirme sürecinde kendilerini yetersiz gördüklerini ifade ederek farklı bir sonuca varmıştır. Araştırma bulgularımızla örtüşmeyen bu bulgu öğretmenlerin branşlarının ya da lisans dönemindeki ölçme değerlendirme derslerinin nitelik farkından kaynaklanabilir.

-Öğretmenler öğretim programının öğrencilerin takibini ve kazanım düzeylerini ölçmede ve ölçme değerlendirmelere yönelik zümre kararlarının alınmasında kaynaklık eden bir kılavuz olarak algıladıkları görülmüştür. Yeni öğretim programlarında “öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilerin bireysel farklılıkları dikkate alınmalıdır” ifadesi sıkça yer almaktadır. Bıkmaz (2006) 'ın da ifade ettiği gibi öğretim programlarından anlaşılan sadece öğrencilerin öğretim süreci içindeki farklı yöntem ve stratejiler kullanarak bireysel farklılıklarını keşfetmek değil aynı zamanda öğrencilerin bireysel gelişimlerinin takibini gerçekleştirmek bulgusu araştırma bulgumuzla örtüşmektedir.

- Araştırmanın diğer bölümünde katılımcı öğretmenler derslerde ölçme değerlendirme sürecine öncelikle ölçek hazırlama ile başladıkları ve hazırlanan bu ölçme aracını öğrencilerle paylaşılması konusunda değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Oysaki ölçek hazırlama sürecinde alan düzeyinde yeterli ölçme değerlendirme bilgisine sahip olunması gerektiği ve gerekirse uzman görüşüne başvurulup nitelikli ölçek hazırlanması gerektiği dile getirilmeydi.

-Öğretmenlerin uygulama veya performansa dayalı ölçme değerlendirme yaparken tamamı değerlendirme formu kullanmış olup bunun gerekçisini, öğrencilerin çalışmaları hazırlanan bir ölçek dahilinde değerlendirilirken öğrencilerin performanslarını ayrıntılı bir şekilde ele alıp adil değerlendirme yapmak olarak ifade etmişlerdir. (Ayaydın, 2010:163-170) 'ın da ifade ettiği gibi; bir öğrenci çalışmasının değerlendirmesinde iki farklı öğretmenin çok farklı notlar vermesi ile aynı çalışmanın farklı öğretmenlerden aldığı notlar arasındaki farkta oldukça düşündürücüdür. Bu durum araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenci değerlendirmesinde ölçeklerdeki kriterler farklı dahi olsa öğrenci notları arasında anlamlı fark olmayacağını gösteriyor. Öğretmenler kriterlerini çeşitlendirdikçe daha adil ve gerçekçi bir değerlendirme olması kaçınılmazdır. Katılımcıların tamamının değerlendirme ölçeği kullanması öğrencilerin ölçme değerlendirme sonuçlarına itiraz ettiklerinde karşılığında onlara sunabilecekleri bir belge olması bu gibi olumsuz durumlara yönelik kanıt niteliği taşıması önemlidir.

-Bilindiği gibi objektif bir değerlendirme ancak kanıtlanabilir uzmanlık gerektiren kriterler eşliğinde sağlanabilir. Araştırmanın bu bölümünde öğretmenlerin objektif değerlendirme adına uzman görüşü alınmadan ölçek kullandıkları görülmüştür. Güneş vd. (2010: 11-13) 'de aynı şekilde öğretmenlerin bir kısmının farklı ölçme değerlendirme tekniklerini ve ölçeklerini yeterli bilgiye sahip olmadan kullandıkları görülmüştür. Bu bulgular ile tamamen örtüşen bulgumuz neticesinde katılımcı ifadelerinden ve daha önce bilimsel sonuca varmış uzman görüşlerinden hareketle objektif bir değerlendirmenin yapılabilmesi için ya ölçme değerlendirmede ve ölçek hazırlamada yeterli bilgiye sahip olunmalı ya da uzman görüşü alınarak bir ölçek hazırlanmalı.

-Katılımcıların tamamının sınav öncesi değerlendirme kriterlerini öncelikle tahtaya yazarak ve sözlü olarak öğrencilere bildirdikleri görülmüştür. Oysa ki (Noyanalpan, 1993: 37) a göre; “Eğitim öğretim sürecinde öğrenciyi belirli kıstaslar ölçütünde ürün vermeye teşvik etme eğilimleri yaratıcılıkları üzerinde olumsuz gelişim göstermelerine neden olabilir “düşüncesi ile bulgumuz bağdaşmamaktadır. Bu durumdan anlaşılacağı üzere öğrencilere değerlendirme kriterlerini öncede haber vermenin değerlendirmede öğrencilerin ortaya koyacakları ürünlerin sınırlı bilişsel dönütlere sebep olacağı düşünülebilir.

-Öğretmenlerin genellikle ölçme değerlendirme süreci ile ilgili okul idaresi, veli ve öğrenci ile herhangi bir sorun, soruşturma veya inceleme yaşamadıkları görülmüş olup nitelikli ve objektif bir değerlendirme yapıldığı sürece böyle negatif durumların yaşanması engellenebilmektedir.

Bütün bu bulgular ve tartışma ışığında bu çalışmada ulaşılan genel sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

-Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğretmenlerinin ölçme değerlendirme kavramına yönelik ilk algıları daha çok öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesi ve öğretmenin derslerde işlediği konuların öğrencilerin zihinsel algılarındaki gelişim düzeylerindeki değişimlerini ölçme olarak algıladıkları belirlenmiştir.

-Katılımcı öğretmenlerinin öğretme-öğrenme sürecinde ölçme değerlendirmenin önemine yönelik daha çok öğrencilerin konu dahilindeki kazanım düzeylerini belirlemek olarak algıladıkları belirlenmiştir.

-Öğretmenler öğretim programlarında yer alan ölçme değerlendirme konularını öğrencilerin ders bazındaki genel durumlarını izlemek için bir kaynak olarak gördüğü ve öğrencilerin kazanım düzeylerini sistematik şekilde ölçülmesine yönelik bilgileri içeren kılavuz olduğu sonucuna varılmıştır.

-Öğretmenler derslerde ölçme değerlendirme sürecinde en önemli adım olarak ölçek hazırlamayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.

-Öğretmenlerin ölçme değerlendirmede değerlendirme formunun kullanılmasının gerekçesi olarak öğrencilerin sınav uygulamalarını adil bir çerçevede değerlendirme olarak niteledikleri belirlenmiştir.

-Araştırmada öğretmenlerin objektif değerlendirmede kanıtlanabilir uzmanlık gerektiren kriterler eşliğinde ölçek hazırlamanın öncelikli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

-Öğretmenlerin ölçme değerlendirme kriterlerine yönelik bilgileri önceden öğrencilere bildirdikleri ve bunları genellikle tahtaya yazarak ifade ettikleri sonucuna varılmıştır.

-Araştırmaya katılan öğretmenlerin ölçme değerlendirme sürecinde okul idaresi, veli ve öğrenci ile herhangi bir sorun, soruşturma veya inceleme yaşamadıkları sonucuna varılmıştır.

Bu sonuçlar göz önüne alınarak şu önerilerde bulunulabilir:

Ölçme değerlendirmede temel amaç öğrenciyi tüm yönleri ile geliştirme olmalıdır. Ölçme değerlendirme sonunda öğrencilere ait değerlendirme verilerinin analizinde öğrencilerin güçlü ve zayıf

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

yönleri belirlenip durum stratejisi üretilmelidir. Bu stratejilerin geliştirilmesinde öğretmenin rolü ve öğretmen yeterliklerinin artırılmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca ölçme değerlendirmede bireysel farklılıklar gözlemlenmeli ve beceri odaklı değerlendirmeler esas alınmalıdır. Öğrenci öğrenim çağına adım attığı ilk günden itibaren tüm öğretmenleri tarafında nitelikli değerlendirilmeli ve öğrenciye ait bir değerlendirme port folyosu tutulmalı ve gelişiminin her aşaması kayıt altına alınmalıdır.

Ayrıca öğrenci değerlendirme kriterlerinin sınav öncesi öğrencilere duyurulmasında öğrencilerin yaratıcı düşüncelerine ket vurmuyacak şekilde bilgilendirme yapılmasının eğitim öğretimin öğrencileri düşünmeye iten misyonu ile örtüşmesi adına yerinde ve radikal kararlar alınması faydalı olacaktır.

Öğrencilere yönelik hazırlanacak ölçme değerlendirme ölçeği alan bazında gerekli tüm kazanımlar ele alınıp yine alan uzmanı kişiler tarafından geliştirilerek daha sistematik bir şekilde ele anılabilir.

Öğretmenlere, okul idarecilerine yönelik ölçme değerlendirme içerikli yine alan uzmanlarının katılımıyla gerçekleştirilecek hizmet içi eğitim kurslarının planlanması vasıtasıyla daha nitelikli ve öğrencileri kapsayıcı bir eğitim modeli değerlendiren ölçme sistemi geliştirilebilir.

ICMUSS

KAYNAKÇA

- Ayaydın, A. (2010a). Görsel sanatlar eğitiminde ölçme ve değerlendirme süreci üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 240-250.
- Ayaydın, A. (2010b). Desen Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme Üzerine Bir Araştırma. *Abi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 159-179.
- Balcı, E. ve Tekkaya C. (2000). Ölçme ve Değerlendirme Tekniklerine Yönelik Bir Ölçeğin Geliştirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18:42-50.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bıkmaz, F. (2006). New Elementary Curricula and Teachers. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 39(1), 97-116.
- Çakan, M. (2004). Öğretmenlerin Ölçme-Değerlendirme Uygulamaları ve Yeterlik Düzeyleri: İlk ve Ortaöğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 99-114.
- Erdoğan, Y. (2012). Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Yeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Electronic Journal Of Education Sciences* 1(2), 3-36.
- Gelbal, S. ve Kelecioğlu H (2007). Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri Hakkındaki Yeterlik Algıları ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal Of Education)* 33, 135-145.
- Güneş, T., Dilek, N., Hoplan, M. Çelikoğlu, M. ve Demir, E. (2010). Öğretmenlerin Alternatif Değerlendirme Konusundaki Görüşleri ve Yaptıkları Uygulamalar. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications* 11-13.
- İnal, H., Koğar, E. ve Özdemir, B. (2016). Ölçme Araçlarında Bulunması Gereken Nitelikler Ünitesinin Tyler'ın Hedefe Dayalı Program Değerlendirme Modeli ile Değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 400-417.
- MEB. (2011). *MEGEP Grafik ve Fotoğraf Çerçeve Eğitim Programı*. Ankara.
- MEB. (2011). *MEGEP Yiyecek İçecek Hizmetleri Çerçeve Eğitim Programı*. Ankara.
- Noyanalpan, N. (1993). Yaratıcılık ve Eğitim. *Türk Eğitim Derneği Eğitim Dizisi* (17), 37-47.
- Özçelik, D.A. (2016). *Ölçme ve Değerlendirme*. Pegem-A Yayınevi. Ankara.
- Sekban, M. ve Köse, İ. A. (2017). KKTC' de Genel ve Mesleki Liselerde Görev Yapan Öğretmenlerin Ölçme Değerlendirme Uygulamalarına Yönelik Yeterlik Algılarının İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 884-901.
- Şata, M. (2016). Türk Eğitim Sistemi'nde Sınıf İçi ile Geniş Ölçekli Ölçme ve Değerlendirmeye Genel Bir Bakış. *Curr Res Educ.*, 2(1), 53-60.

4THINTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Yörük, S. (2002) “Bilgi Toplumu ve Türkiye’de Mesleki Eğitim” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*
Fırat University Journal Of Social Science 12(2), 299-312.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112).

Kadın Yönetici Sayısının Finansal Verimlilik Üzerine Etkisinin Veri Zarflama Analizi İle Hesaplanması

Esin SAYIN¹

Zeynep AYDIN İNCİOĞLU²

Özet

İlk olarak 1897 yılında ücretli işçi olarak iş hayatında kendini gösteren kadınlar günümüzde her meslek grubunda aktif olarak yer almaktadır. Çalışma hayatı, bir taraftan kadının üretkenliği, toplumsal saygınlığını, özgüvenini ve en önemlisi ekonomik özgürlüğünü arttırırken, geleneksel değerlere dayalı görüşlerim devam ettirilmedi özellikle iş yaşamında kadın için çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Ancak modern çağın gerekleri, değişen sosyo-ekonomik durumlar kadınların iş hayatına atılmasında büyük önem taşımıştır. İş dünyasında kadının yer alması hem toplumsal hem de ekonomik kalkınmada büyük önem taşımaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında kadın istihdamının arttırılması, kadın yoksulluğunun önüne geçilmesi ve haneye giren gelir seviyesinin yükselmesi daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak anlamına gelmektedir.

İş hayatında kadınlar ne kadar aktif olsa da yönetim pozisyonlarında ki sayıları oldukça azdır. Erkek çalışanlara göre birden fazla yönden ön yargı ile yaklaşılan kadına, iş yaşamının yönetim kısmında da maalesef aynı tutum ve davranışlarla yaklaşılmaktadır. Her geçen gün kadın yönetici sayısı artmış olsa da oran olarak hala çok düşüktür. Bu yapılan çalışmada da kadın yönetici sayısının gerekliliğini ispatlamak, bazı ön yargıları kırmak ve kadın yöneticilere ışık olabilmek için Excel 2019 programı kullanılarak Veri Zarflama Analizi yapılmıştır. Şirket verilerine kamuyu aydınlatma platformundan ulaşılmıştır. Veri Zarflama Analizinde şirketteki kadın yönetici sayısı arttıkça finansal göstergelerin olumlu yönde artış gösterip gösterilmediği ölçülmüştür.

Anahtar Kelime; Kadın yönetici, Yönetim, Veri zarflama analizi

¹Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF Öğretim Üyesi, Orcid-0000-0002-1179-4382

²Doktora Öğrencisi , Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İşletme Bölümü, Orcid-0000-0002-3358-0000

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek için neyin kabul edilebilir olduğunu algılayarak nasıl davranması, düşünmesi, hissetmesi ve başkalarıyla nasıl etkileşim kurması gerektiğini dikte ederek toplum tarafından bireylere verilir (Alesina, vd, 2013: 482). Cinsiyet rolü, toplumsal olarak yeterli olan yerleşik normlarda, değerlerde, geleneklerde ve etikte sosyal ve kültürel olarak tanımlanır; bu, erkeklerin ve kadınların toplumsal beklentiye uyma şeklini kontrol eder (Alhalwachi & Mordi, 2021: 1). Başka bir çerçeveden ise toplumsal cinsiyet perspektifinden tarihsel araştırmalar, kadınların kamusal yaşamdaki ilerlemelerine rağmen, devletlerin siyasi iradelerine rağmen, yönetim pozisyonlarına erişimde fırsat farklılıklarının hala mevcut olduğunu göstermiştir (Lanza, 2020: 164).

Yapılan bu çalışmada kadın yönetim kurulu üye sayısının işletmenin finansal performansına etkisine yönelik bir analiz yapılmıştır. Yapılan hesaplamalar veri zarflama analizi ile yapılmıştır. Şirketlerin finansal verilerine kamuyu aydınlatma platformundan ulaşılmış ve her bir şirketin finansal verimlilik göstergeleri hesaplanmıştır. Verimliliğin ölçünmesinde baz olarak girdi değeri 1 olarak ifade edilmiş bu 1 birimlik girdinin sonucunda yüzde kaç çıktının sağlandığı bulunmuştur. Çıkan sonuç kadın yönetim kurulu sayısı ile karşılaştırılmış ve bir çıkarım yapılmıştır.

2. Yönetimde ve İş Yaşamında Kadın

Kurumsal yönetim anlayışı kadın üyelerin yönetim kurullarında daha fazla yer alması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunun en önemli nedeni ise kadın yönetim kurulu üyelerinin, çeşitlilik getirmesi, yeni fikirler ve stratejiler sunabilmeleri ve gücü paylaşmaya yönelik oldukları için şirketlerde CEO ların hegemonyasını daha az seviyeye indirgeyebilmeleridir (Burgess & Tharenon, 2002: 42). Ancak Toplam işgücünün %45'ini temsil etmesine rağmen, kadınlar S&P 500 şirketlerinde üst düzey pozisyonların %11'ini ve CEO pozisyonlarının %5'ini temsil ediyor (İmpact, 2019).

Kadınların ve Erkeklerin liderlikteki diğer kadınlar hakkında söylediklerine bakacak olursak oranlar şu şekildedir (Comaford, 2021):

Kadınların Söyledikleri:

- **%48'i** kadın yönetici ile çalışmayı tercih ediyor,
- **%72'si** kuruluşlarında kadın liderlerin olması konusunda oldukça veya çok olumlu düşünüyor,

- %42'si bir şirkete liderlik etmek için bir kadına bir erkekten daha fazla güveniyor.

Erkeklerin Söyledikleri:

- Sadece %28'i bir kadın yönetici için çalışmayı tercih ediyor,
- Sadece %53'ü kuruluşlarında kadın liderlerin olması konusunda oldukça veya çok olumlu düşünüyor,
- Ve sadece %17'si bir şirkete liderlik etmek için bir kadına bir erkekten daha fazla güveniyor.

Türkiye'de 30.12.2011 tarihli ve 28158 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına Dair Tebliğ (Seri: IV, No: 56) de 11.02.2012 tarihinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu farklılıklardan biri aynı tebliğin ekinde yer alan Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yönetim İlkelerine “4.3.10. Yönetim kurulunda en az bir kadın üye bulunur” maddesinin eklenmesidir. Ancak araştırmanın örnekleminde yer alan firmalar incelendiğinde bu kuralı hala hayata geçirmeyen şirketlerin olduğu görülmüştür. Birçok firmada kadın yönetim kurulu üyesinin hiç olmadığı, var olan şirketlerde ise bu oranın çok düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı, Kısıtları ve Örneklemi

Yapılan araştırmanın temel amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören ilk 25 şirketin şirketteki kadın yönetici sayısı arttıkça finansal göstergelerin nasıl etkilendiği test edilmek istenmiştir. Uygulamada Bist 30 şirketlerinin analiz edilmesi istenmiştir ancak uygun verilere sahip olan 25 şirket olduğundan 25 şirket analiz edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

Veri zarflama analizi, yerel yönetim birimleri, okullar, hastaneler, dükkânlar, banka şubeleri ve nispeten homojen bir birim kümesinin olduğu benzer durumlar gibi organizasyonel birimlerin verimliliğini karşılaştıran bir yaklaşımdır (Boussofiâne, vd, 1991: 1). Bir birimin tek bir girdiye ve tek bir çıktıya sahip olduğu en basit durumda verimliliği basitçe şu şekilde hesaplar:

$$\text{Verimlilik} = \frac{\text{Çıktı}}{\text{Girdi}}$$

Daha tipik olarak süreçler ve organizasyon birimlerinin birden fazla orantılı olmayan girdileri ve çıktıları vardır ve bu karmaşıklık, verimliliği şu şekilde tanımlayarak bir verimlilik ölçüsüne dahil edilebilir:

$$\text{Verimlilik} = \frac{\text{Ağırlıklı çıktı}}{\text{Ağırlıklı girdi}}$$

Bu tanım, bir dizi ağırlığın tanımlanmasını gerektirir ve bu, özellikle organizasyonel birimler kümesi genelinde uygulanacak ortak bir ağırlık kümesi aranıyorsa zor olabilir. Bu sorun, tek tek birimlerin farklı olabileceği şekilde çözülebilir. Her birim özel değer sistemlerine sahiptir ve bu nedenle kendi özel ağırlık setlerini tanımlayabilirler. Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından oluşturulan CCR modeli toplam etkinliği analiz etmektedir. Toplam etkinlik ise teknik etkinlik ile ölçek etkinliğinden oluşmaktadır. CCR modelinden sonra Banker, Charnes, Cooper (1984) tarafından oluşturulan BCC modeli ölçeğe göre değişken getiri varsayımı ile saf teknik etkinliği ölçülmektedir. CCR modelin çözümünde elde edilen toplam etkinlik skorunun BCC modeli sonucunda elde edilen saf teknik etkinlik skoruna oranlanmasıyla ölçek etkinlik skoruna ulaşılmaktadır. BCC modelinin CCR modelinden ayıran tek özellik, BCC modeline ek olarak konvekslik kısıttır (Kaynar, vd, 2005: 38).

Aşağıdaki Tablo 1’de CCR veri zarflama analizi modelleri gösterilmektedir:

Tablo 1. CCR Modeli

Girdiye Yönelik CCR Modeli Kesirli Model	Çıktıya Yönelik CCR Modeli Kesirli Model
$E_k = \max \frac{\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right)}{\left(\sum_{j=1}^m v_j X_{jk} \right)} \quad (1)$	$E_k = \min \frac{\left(\sum_{j=1}^m v_j X_{jk} \right)}{\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right)} \quad (12)$
$\left(\frac{\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj}}{\sum_{j=1}^m v_j X_{rj}} \right) \leq 1 \quad (2)$	$\left(\frac{\sum_{j=1}^m v_j X_{rj}}{\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj}} \right) \geq 1 \quad (13)$
$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon \quad (3)$	$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon \quad (14)$
Doğrusal Model	Doğrusal Model
$E_k = \max \left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right) \quad (4)$	$E_k = \min \left(\sum_{j=1}^m v_j X_{jk} \right) \quad (15)$
$\left(\sum_{r=1}^p v_r X_{rk} \right) = 1 \quad (5)$	$\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right) = 1 \quad (16)$
$\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj} \right) - \left(\sum_{j=1}^m v_j X_{rj} \right) \leq 0 \quad (6)$	$\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj} \right) - \left(\sum_{j=1}^m v_j X_{rj} \right) \leq 0 \quad (17)$
$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon \quad (7)$	$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon \quad (18)$
Zarflama Modeli	Zarflama Modeli
$E_k = \min \alpha - \varepsilon \sum_{j=1}^m S_j^- - \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+ \quad (8)$	$E_k = \max \beta + \varepsilon \sum_{j=1}^m S_j^- + \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+ \quad (19)$
$\sum_{j=1}^m X_{jk} \lambda_j + S_j^- - \alpha X_{jk} = 0 \quad (9)$	$\sum_{j=1}^m X_{jk} \lambda_j + S_j^- - X_{jk} = 0 \quad (20)$
$\sum_{r=1}^p Y_{rk} \lambda_r - S_r^+ - Y_{rk} = 0 \quad (10)$	$\sum_{r=1}^p Y_{rk} \lambda_r - S_r^+ - \beta Y_{rk} = 0 \quad (21)$
$\lambda_j \geq 0, S_j^- \geq 0, S_r^+ \geq 0 \quad (11)$	$\lambda_j \geq 0, S_j^- \geq 0, S_r^+ \geq 0 \quad (22)$

Model çözümünde; Ek = 1 etkinliği ölçülen KVB' nin etkin olduğu söylenebilir. Aksi durumda ilgili KVB etkin olmadığı anlamına gelir. Etkin olmayan bir KVB için örnek alabileceği referans kümesi ise aşağıdaki şekilde hesaplanabilmektedir (Gökgöz, 2009):

$$X_{ik} = \sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j \quad (23)$$

$$Y_{rk} = \sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j \quad (24)$$

Veya

$$X_{ik} = \alpha X_k - S_i^- \quad (25)$$

$$Y_{rk} = Y_k + S_r^+ \quad (26)$$

3.3. BCC Modelleri

BCC modellerinin, CCR modellerinden ayıran tek özellik; sabit ölçek altında değil, değişken dönüşümlü ölçek varsayımı altında hesaplanmasıdır. 1984 yılında R.D. Banker, A. Charnes ve W.W. Cooper tarafından ilk olarak bulunan ve bu kişilerin isimlerinin baş harfleriyle (BCC) ile ifade edilen bu modelin matematiksel ifadeleri Tablo 2 ile özetlenebilir (Charnes, vd, 1994).

Tablo 2. BCC Modelleri

Girdiye Yönelik BCC Modeli	Çıktıya Yönelik BCC Modeli
<i>Kesirli Model</i>	<i>Kesirli Model</i>
$E_i = \max \frac{\sum_{r=1}^m u_r Y_{ri} - \mu_0}{\sum_{j=1}^n v_j X_{rj}} \quad (27)$	$E_i = \min \frac{\left(\sum_{r=1}^m v_r X_{ri} - \mu_0 \right)}{\left(\sum_{j=1}^n u_j Y_{rj} \right)} \quad (39)$
$\left(\frac{\sum_{r=1}^m u_r Y_{rj} - \mu_0}{\sum_{j=1}^n v_j X_{rj}} \right) / \left(\frac{\sum_{r=1}^m v_r X_{ri} - \mu_0}{\sum_{j=1}^n u_j Y_{rj}} \right) \leq 1 \quad (28)$	$\left(\frac{\sum_{r=1}^m v_r X_{rj} - \mu_0}{\sum_{j=1}^n u_j Y_{rj}} \right) / \left(\frac{\sum_{r=1}^m u_r Y_{ri} - \mu_0}{\sum_{j=1}^n v_j X_{rj}} \right) \geq 1 \quad (40)$
$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon, \mu_0: \text{serbest} \quad (29)$	$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon, \mu_0: \text{serbest} \quad (41)$
<i>Doğrusal Model</i>	<i>Doğrusal Model</i>
$E_i = \max \left(\sum_{r=1}^m u_r Y_{ri} \right) - \mu_0 \quad (30)$	$E_i = \min \left(\sum_{r=1}^m v_r X_{ri} \right) - \mu_0 \quad (42)$
$\left(\sum_{r=1}^m v_r X_{rj} \right) = 1 \quad (31)$	$\left(\sum_{r=1}^m u_r Y_{ri} \right) = 1 \quad (43)$
$\left(\sum_{r=1}^m u_r Y_{rj} \right) - \left(\sum_{r=1}^m v_r X_{rj} \right) - \mu_0 \leq 0 \quad (32)$	$\left(\sum_{r=1}^m u_r Y_{rj} \right) - \left(\sum_{r=1}^m v_r X_{rj} \right) + \mu_0 \leq 0 \quad (44)$
$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon, \mu_0: \text{serbest} \quad (33)$	$u_r \geq \varepsilon, v_j \geq \varepsilon, \mu_0: \text{serbest} \quad (45)$
<i>Zarflama Modeli</i>	<i>Zarflama Modeli</i>
$E_i = \min \alpha - \varepsilon \sum_{r=1}^m S_r^- - \varepsilon \sum_{r=1}^m S_r^+ \quad (34)$	$E_i = \max \beta + \varepsilon \sum_{r=1}^m S_r^- + \varepsilon \sum_{r=1}^m S_r^+ \quad (46)$
$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - \alpha X_{ik} = 0 \quad (35)$	$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - X_{ik} = 0 \quad (47)$
$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_r^+ - Y_{rk} = 0 \quad (36)$	$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_r^+ - \beta Y_{rk} = 0 \quad (48)$
$\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1 \quad (37)$	$\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1 \quad (49)$
$\lambda_j \geq 0, S_i^- \geq 0, S_r^+ \geq 0 \quad (38)$	$\lambda_j \geq 0, S_i^- \geq 0, S_r^+ \geq 0 \quad (50)$

Modelin çözümünde; Ek = 1 ise etkinliği ölçülen KVB'nin etkin olduğu söylenir. Aksi takdirde ilgili KVB etkin değildir. Etkin olmayan bir KVB için örnek alabileceği referans kümesi ise aşağıdaki şekilde hesaplanabilmektedir (Tarım, 2001):

$$X_{ik} = \sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j \quad (51)$$

$$Y_{rk} = \sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j \quad (52)$$

Veya

$$X_{ik} = X_k - S_i^- \quad (53)$$

$$Y_{rk} = \beta Y_k + S_r^+ \quad (54)$$

4. Uygulama

Bist şirketleri üzerine veri zarflama analizi uygulaması yapılmıştır. Etkinliği ölçülecek birimler olarak 25 şirket analiz seçilmiştir. Şirket verilerine kap.gov.tr den ulaşılmıştır. Uygulamada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Veri Zarflama Analizi Girdi-Çıktı Değişkenleri ve Kodları

Girdi Değişkenleri ve Kodları	Formül
A1: Cari Oran	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Borçlar
A2: Likidite Oranı	(Dönen Varlıklar-Stoklar)/Kısa Vadeli Borçlar
A3: Stok Devir Hızı	Satılan Malın Maliyeti/(Başlangıç. Stok+D.Sonu Stok)/2
Çıktı Değişkenleri ve Kodları	Formül
B1: Net Kar Marjı	Satılan Malın Maliyeti/Net Satışlar
B2: Öz Sermaye Karlılığı	Net Kar/Öz Sermaye
B3: Aktif Karlılığı	Net Kar/Aktif Toplamı

Firmalara ait bulgular ise Tablo 4'de gösterilmiştir:

Tablo 4: Firmalara Ait Bulgular

	2021	A1	A2	A3	B1	B2	B3	Girdi	Çıktı	Fark
F1	ARÇELİK	1,33	0,91	3,50	4,05	18,01	4,34	1	0,285798	-0,7142
F2	ASELSAN	1,35	0,87	1,95	35,51	32,72	18,11	0,795126	0,72805	-0,06708
F3	BİM	0,88	0,46	10,46	4,18	39,68	10,96	1,507173	0,658227	-0,84895
F4	EMLAK KONUT	2,03	0,64	4,70	19,77	8,81	4,49	0,961297	0,188144	-0,77315
F5	EREĞLİ DEMİR	2,10	0,97	2,26	22,07	30,38	19,34	0,896416	0,727552	-0,16886
F6	FORD	1,43	1,09	11,29	11,83	136,42	25,58	2,015867	2,015867	0
F7	GÜBRE FAB.	1,08	0,49	2,55	4,36	27,54	5,16	0,615152	0,406874	-0,20828
F8	SABANCI HOL.	0,77	0,76	4,26	67,32	26,83	3,12	0,989256	0,35744	-0,63182
F9	HEKTAŞ A.Ş.	1,03	0,69	1,55	17,40	38,78	10,11	0,631015	0,631015	0
F10	KARDEMİR A.Ş.	1,24	0,97	4,09	25,04	58,99	22,60	1,107338	1,107338	0
F11	KOÇ HOL.	0,85	0,79	8,22	7,55	27,63	3,17	1,465345	0,36722	-1,09812
F12	KOZA A.Ş.	9,14	8,65	3,51	74,52	34,27	30,41	6,075511	0,996211	-5,0793
F13	KOZA MADEN.	8,78	8,30	3,63	67,23	28,84	27,96	5,859882	0,886732	-4,97315
F14	PEGASUS	1,00	0,99	90,60	-18,50	-32,36	-4,81	11,0914	-0,45249	-11,5439
F15	PETKİM	2,56	2,10	9,91	19,21	53,67	21,89	2,518969	1,034597	-1,48437
F16	SASA A.Ş.	0,98	0,56	4,18	4,76	19,79	4,23	0,848915	0,303038	-0,54588
F17	TAV. A.Ş	1,11	1,07	10,92	-5,02	-3,75	-0,83	1,960109	-0,058	-2,01811
F18	TEKFEN	1,10	0,79	4,57	2,93	7,60	2,51	1,044654	0,134461	-0,91019
F19	TOFAŞ	1,03	0,85	11,23	11,20	106,98	17,54	1,851607	1,529376	-0,32223
F20	TURKCELL	1,72	1,69	64,12	12,19	20,97	7,20	8,498297	0,37661	-8,12169
F21	TÜPRAŞ	1,02	0,65	8,62	2,28	22,89	4,20	1,419663	0,336363	-1,0833
F22	TÜRK HAVA Y.	0,73	0,69	33,52	8,87	16,33	4,02	4,315806	0,260871	-4,05494
F23	TÜRK TELEKOM	1,03	1,00	51,00	13,74	45,71	9,12	6,533749	0,686664	-5,84709
F24	ŞİŞE VE CAM	1,86	1,46	3,52	28,77	29,64	13,88	1,362886	0,607946	-0,75494
F25	VESTEL	0,68	0,37	3,46	6,63	22,96	6,14	0,641365	0,376748	-0,26462

Her firma için çözüm modeli ayrı olarak oluşturulmuştur Tablo 4 de Arçelik şirketinin analizi gösterilmiştir bu sebepten dolayı girdi değeri 1 dir. Bu işlem tüm şirketlerde uygulanmış ve girdi

değerleri 1 olarak alınmıştır. Tablo 5 de yine aynı şekilde Arçelik firmasının Girdi ve Çıktılarının Ağırlık değerleri yer almaktadır.

Tablo 5: F1 İçin Ağırlık Değerleri

	G1	G2	G3	C1	C2	C3
Ağırlık Değerleri	0	0,655602	0,115258	0	0,010948	0,020422

Ağırlık değerleri için Excell 2019 Veri Çözücü yardımıyla şirketlerin 1 birim girdiden ne kadar çıktı elde edildiği ve Kadın yönetici oranları Tablo 6' da gösterilmiştir.

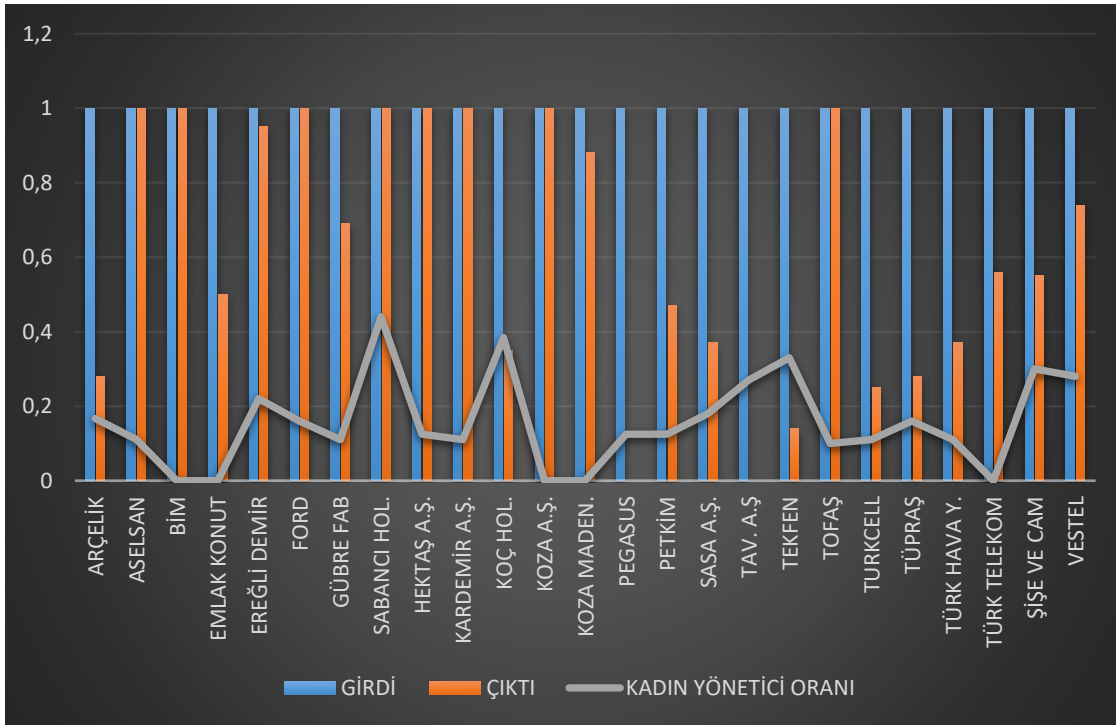
Tablo 6: Şirketlerin Çıktı ve Kadın Yönetici Oranları

	GİRDİ	ÇIKTI	KADIN YÖNETİCİ ORANI
ARÇELİK	1	28%	16,66%
ASELSAN	1	100%	11,11%
BİM	1	100%	0%
EMLAK KONUT	1	50%	0%
EREĞLİ DEMİR	1	95%	22%
FORD	1	100%	16%
GÜBRE FAB	1	69%	11%
SABANCI HOL.	1	100%	44%
HEKTAŞ A.Ş.	1	100%	12,50%
KARDEMİR A.Ş.	1	100%	11%
KOÇ HOL.	1	35%	38,46%
KOZA A.Ş.	1	100%	0%
KOZA MADEN.	1	88%	0%
PEGASUS	1	0	12,50%
PETKİM	1	47%	12,50%
SASA A.Ş.	1	37%	18%
TAV. A.Ş.	1	0	27%
TEKFEN	1	14%	33%
TOFAŞ	1	100%	10%
TURKCELL	1	25%	11%
TÜPRAŞ	1	28%	16%
TÜRK HAVA Y.	1	37%	11%
TÜRK TELEKOM	1	56%	0%
ŞİŞE VE CAM	1	55%	30%
VESTEL	1	74%	28%

Ortalama kadın yönetim kurulu sayısı %15,67 dir. Kadın yönetim kurulu üye sayısı en fazla olan şirket %44 ile Sabancı Holding dir ve en verimli şirketler arasındadır. Emlak Konut, Bim, Koza A.Ş., Koza Maden ve Türk Telekom şirketlerinin yönetim kurulunda kadın bulunmamaktadır.

Bu ilişkiyi daha iyi gösterebilmek için Grafik 1 oluşturulmuştur.

Grafik 1: Girdi-Çıktı Değerlerinin Kadın Yönetici Oranları İle Gösterimi

Araştırma sonucunda her ne kadar kadın yönetici oranının fazla olduğu şirketlerde verimliliğin yüksek olduğu görüle bile, bu oranın düşük olduğu durumlarda da verimliliğin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bunun için sektörel bazda bir analiz yapılması gerektiği ve bu çalışma için kadın yönetici oranı-şirket verimliliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

5. Sonuç ve Tartışma

Dünyada ve Türkiye’de kadınlar nüfusun yaklaşık olarak yarısını oluştursa da ekonomik faaliyetlerde bu oranda temsil olanağı bulamamıştır. Bunun sebebi çoğunlukla toplumların kadının üstlenmesi gereken görevlere karşı çizdikleri çerçeveden kaynaklanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak iş ortamının, koşullarının çoğunlukla erkek ağırlıklı olarak belirlenmesi ve kadının iş yaşamında ikinci

plana ötelenmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Ancak yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerden sonra toplumsal bakış açısı değişmeye başlamış, kadına ait yeni roller yüklenmiş ve kadın iş yaşamında ki yerini yavaş yavaş almaya başlamıştır. Yapılan bu çalışmada da bistte yer alan en iyi 25 şirketin finansal verileri kullanılarak verimlilikleri ölçülmüş ve bu durumun kadın yönetim kurulu üye sayısı ile olan bağlantısı ortaya konmak istenmiştir. Ancak yapılan hesaplamalar neticesinde şirket verimliliği ve kadın yönetim kurulu üye sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yapılan bu araştırma sektörel bazda olmayıp tek bir analiz yöntemi ile bu durumun bağlantısız olduğu söylenemez. Fakat şirket verileri incelendiğinde kadınların yönetim kurulundaki sayılarının erkeklere oranla çok düşük olduğu bu oranın ilk 25 şirkette %50 ye dahi gelmedi ancak analiz edilen şirketler arasında kadın yönetim kurulu sayısı en fazla olan Sabancı Holding'in %44 oranında kadın yönetim kurulu sayısı ile en verimli şirketlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin ortalama kadın yönetim kurulu üye sayısının %15,67 olması çok düşük bir orandır. Bu oranın artması için iş yaşamında kadınlara yönelik destek artmalıdır.

KAYNAKÇA

Alesina, A., Giuliano, P., & Nunn, N. (2013). "On the Origins of Gender Roles: Women and the Plough. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(2), 469–530.

Alhalwachi, L., & Mordi, C. (2021). Gender inequality barriers and solutions to senior management positions: perspectives on women in Bahraini banking sector. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1-23.

Bousofiane, A., Dyson, R. G., & Thanassoulis, E. (1991). Applied data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 1-15.

Burgess, Z., & Tharenon, P. (2002). Women Board Directors. *Journal of Business Ethics*, 39-49.

Charnes, A., Cooper, W. W., Lewin, A. Y., & Seiford, L. M. (1994). *Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Application*. Boston: Kluwer Academic Publishers.

Comaford, C. (2021, 06 26). *What People Really Think About Females In Leadership*. <https://www.forbes.com/sites/christinecomaford/2021/06/26/what-people-really-think-about-females-in-leadership-infographics/?sh=250b01f6606c> adresinden alındı

Gökgöz, F. (2009). Veri Zarflama Analizi ve Finans Alanına Uygulanması. Ankara:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, No:597.

Impact, G. (2019). *Infographic: Women in Business*. [impactgroup.hr.com: https://www.impactgroup.hr.com/insights/infographic-women-in-business](https://www.impactgroup.hr.com/insights/infographic-women-in-business) adresinden alındı

Kaynar, O., Zontul, M., & Bircan, H. (2005). Veri Zarflama Analizi ile OECD Ülkelerinin Telekomünikasyon Sektörlerinin Etkinliğinin Ölçülmesi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 37-57.

Tarım, A. (2001). Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Görelî Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı. Ankara: Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü.

İşsiz Kadınların Mutluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Ayşe Şeyma TURGUT¹
Zeynep BAŞER²
Elifsu ÇEVİK³
Aybüke GÜNEY⁴
Esra UÇAR⁵
Zeynep UZBİÇER⁶
Büşra YET⁷

Öz

Bu araştırmanın amacı işsiz kadınların sosyo-demografik özelliklerinin ve iş arama sürecinde karşılaştıkları sorunların mutluluk düzeyleri açısından incelenmesidir. Araştırma genel ve ilişkisel tarama modeli kullanılan nicel bir araştırmadır. Araştırmanın evreni Türkiye'deki tüm işsiz kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturmak amacıyla ilk olarak amaçlı örnekleme yöntemi ile 148 kişiye ulaşılmış ve veriler toplanmıştır. TÜİK işsizlik kıstaslarına göre işsiz kabul edilmeye uygun olmayan katılımcıların verileri analize dâhil edilmemiş ve veri setinden çıkartılmıştır. Bu katılımcılar çıkartıldığında analizler geriye kalan 114 kişinin verisi ile yapılmıştır. Katılımcılardan toplanan veriler SPSS 26 programına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Analizlerde sayısal değişkenler için tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, minimum, maksimum), kategorik değişkenler için ise sıklık dağılımları (sayı, yüzde) verilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki ve anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi için Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular işsiz kadınların iş arama sürecinde birçok problemle karşılaştığı, işsiz

¹ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi SBF Sosyal Hizmet Bölümü, ayseseyma.turgut@kocaeli.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8140-141X

² Sosyal Hizmet Uzmanı

³ Sosyal Hizmet Uzmanı

⁴ Sosyal Hizmet Uzmanı

⁵ Sosyal Hizmet Uzmanı

⁶ Sosyal Hizmet Uzmanı

⁷ Sosyal Hizmet Uzmanı

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

kadınların mutluluk düzeylerinin bazı sosyodemografik özelliklerine ve iş arama sürecinde karşılaştıkları sorunlara göre farklılaştığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, işsiz kadınlar, mutluluk düzeyi, sosyal hizmet.

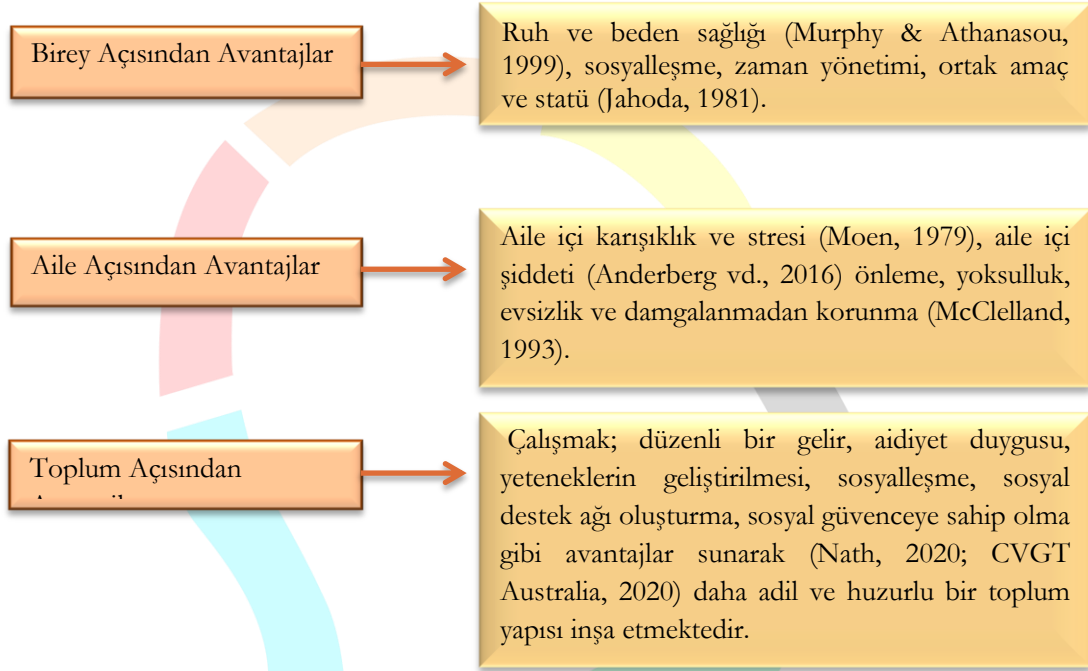
GİRİŞ

İşsizlik sorunu Sanayi Devriminden itibaren günümüze gelen en önemli ve en kronik sorunlardan biri olarak hemen hemen her ekonomide görülen yapısal bir sorundur. İşsizlik beraberinde sosyal, psikolojik ve ekonomik riskleri getirmekte ve işsiz bireyin kendisi, ailesi ve içerisinde yaşadığı toplum açısından da tehdit oluşturmaktadır. Artan işsizlik oranları toplumu eşitsizliğe, adaletsizliğe, yoksulluğa ve toplumsal çözülmeye karşı kırılgan hale getirmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 23. maddesinde bulunan “Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.” ifadesi, çalışmayı ve işsizlikten korunmayı bir insan hakkı olarak kabul edip devlete bazı sorumluluklar yüklemiştir. Buna rağmen işsizlik olgusu neoliberalizmin ve teknolojiye yaşanan hızlı devrimlerin de etkisiyle giderek yayılan ve derinleşen bir küresel sorun olarak devletlerin ve vatandaşların karşısına çıkmaktadır.

Talas (1997) işsizliğin tanımını birey açısından ve toplum açısından olmak üzere iki farklı şekilde yapmıştır. Birey açısından işsizlik, “çalışma yeteneğinde, isteğinde ve çalışmaya hazır bir durumda olup, gelir sağlayan bir işe sahip olamam durumu” olarak tanımlanırken, toplum açısından işsizlik, “en değerli üretici kaynak olan işgücünün bir bölümünün kullanılmaması, boşa harcanması” olarak tanımlanmaktadır ve bir kimsenin işsiz olarak kabul edilebilmesi için dört unsura sahip olması gerekmektedir. Bunlar; çalışma yeteneği, çalışmaya isteklilik, çalışmaya hazır olmak ve kendisine önerilen işi derhal kabul edecek olmaktır. Dolayısıyla çalışabilecek durumda olan, çalışma arzusunda olan, kendisine önerilecek bir işi kabul etmeye razı ve o işte çalışmaya hazır olan fakat hâlihazırda çeşitli sebeplerden çalışmıyor olan kimseler işsiz olarak kabul edilmektedir.

İşsizlik gibi neredeyse toplumun her kesiminin hayatının bir döneminde karşılaştığı sosyoekonomik bir olgunun birey, aile ve toplum ölçeğinde bazı olumsuz sonuçlarının olması muhtemeldir. Çalışmanın faydalarından yola çıkılarak işsizliğin olumsuz sonuçları açıklanmak istendiğinde, işsizlerin çalışmanın sağladığı birçok avantajdan mahrum kaldığını söylemek mümkündür. Çalışmanın avantajları literatürden elde edilen bilgiler ışığında Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Çalışmanın Avantajları

Her ne kadar çerçeveyi çalışmanın mutlak avantajlı olduğu yönünde sunmuş olsak da çalışmaya ilişkin farklı bakış açıları da mevcuttur. Örneğin; Fransız düşünür Paul Lafargue (2014) *Tembellik Hakkı* isimli eserinde çalışmanın nimetlerinden hiciv ile bahsetmiş ve işçilerin uzun süre ile çalıştırılmasının ayaklanmaları önlemek için bir taktik olarak kullanıldığını, çok çalışmanın ulvileştirilip modern bir din haline getirildiğini, çalışma sisteminin aile yapısını ve çocuk sağlığını bozduğunu, insanların çalışarak yoksulluklarını artırdıklarını ve buna bağlı olarak insanların kanun zorlaması olmasa bile çalışmaya bağımlı hale geleceğini belirtmiştir. Eserin yazar tarafından ilk kez 1880 yılında kaleme alındığı göz önünde bulundurulduğunda, yazarın Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan çalışma şartlarını ve ilişkilerini ele aldığı anlaşılacaktır. Bulduğumuz yüzyılda çalışma şartları çeşitli yasalarla ve sözleşmelerle düzenlenmiş ve iyileştirilmiş olsa da günümüzde hala ILO'nun (2015) düzgün iş (decent work) tanımına uymayan ve Lafargue'in bahsettiği sorunların bir kısmını doğurmaya devam eden işler mevcuttur. Çalışmamızda sahip olduğumuz bakış açısı ise düzgün işe sahip olmanın bireye, ailesine ve yaşadığı topluma fayda sağlayacağı, ücretli çalışmamanın/işsizliğin ise bireyin iyilik halini olumsuz etkileyebileceği yönündedir.

Bahsetmiş olduğumuz çalışmanın getirdiği avantajlardan mahrum kalmak işsizler açısından sorun oluşturmaktaysa da tüm işsizler işsiz olmanın beraberinde getirdiği sorunları eşit ağırlıkta yaşamayabilir. İşsizlik bazı dezavantajlı gruplar açısından meydana getirdiği sonuçlar sebebiyle daha

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

ağır bir etki bırakabilmektedir. Gençler, LGBTİ+ bireyler, engelliler, eski hükümlüler, ruh sağlığı bozukluklarına sahip olan bireyler, yaşlılar, emekliler ve kadınlar işsizlik açısından bahsedilen dezavantajlı grupların başında gelmektedir (Murat & Şahin, 2011). Yalnızca işsizlik açısından değil birçok açıdan da dezavantajlı konumda bulunan kadınların işsizlik deneyimlerine bu aşamada toplumsal cinsiyet açısından bakmak faydalı olacaktır.

Kadınlara yalnızca ev içi rollerin atfedildiği geleneksel toplumlarda söz konusu kadın istihdamı olduğunda kadının çalışması; çalışmanın kadının yalnızca kendisine sağladığı bir fayda olarak kabul edilmekte, kadının kendini geliştirmesi, sosyalleşmesi, kendine yetebilmesi ve bağımsızlaşması kadın istihdamının temel yararları olarak düşünölmektedir (Turgut, 2019). Fakat kadınların istihdamda olmasının ekonomik kalkınmaya gayri safı yurtiçi hasıladada artış ve ekonomik büyüme gibi olumlu etkileri bulunmaktadır (Aydın, 2011; İnce, 2011; Er, 2012; Korkmaz ve Alacahan, 2013; Serel ve Özdemir, 2017). Lane (2011) neoliberalizm ile birlikte, beyaz yakalı işçilerin işsizlik deneyimlerinin cinsiyetten etkilendiğini, işsiz erkeklere yönelik toplumsal dalgalanmalar azalırken işsiz kadınlara yönelik baskının azalmadığını ortaya koymuştur (akt. Filiz, 2020: 349). İşsizlikle meydana gelen bu baskının ötesinde, kadınların iş bulması çoğunlukla erkeklere göre daha zordur (Sutton, Bosky & Muller, 2016). Bu zorluğun temel sebebi; işgücü piyasası içerisinde, kadınların evlilik ve anne olma durumlarının işverene yüklediği fazladan sorumluluklar, kadınların beden ve kas gücü içeren işlerde istihdam edilmek istenmemeleri, giderek azalsa da hala bazı ailelerde geçerliliğini koruyan kadının ev içinden sorumlu olması gerektiği düşünçesi olabilmektedir.

İşsizlik ve mutluluk arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Gelirin yanı sıra çalışmak bireye sosyal statü, saygı, amaç duygusu, yeterlilik ve etkinlik kazandırmaktadır. Bunların hepsinin bireyin iyilik haline ve iş tatminine önemli katkılar sağladığını düşünölmektedir (Crost, 2011; Krause, 2014). Clark & Oswald (1994), İngiltere’de işsizlik ve mutsuzluk ilişkisini inceledikleri panel veri araştırmasında; uzun süredir işsiz olan insanların, yakın zamanda işini kaybedenlere göre daha az stres yaşadığını, uzun süreli işsizlerin kısa süreli işsizlerden daha mutlu olduğunu bulmuştur. Winkelmann & Winkelmann (1998), Almanya’da çalışma çağındaki erkeklerle yaptıkları çalışmada işsizliğin bireylerin yaşam tatmini üzerinde önemli bir olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Carroll (2007) ise işsizlerin düşük yaşam memnuniyeti bildirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve memnuniyetteki düşüşün işsizliğe geçişle ve memnuniyetteki artışın işsizlikten çıkışla ilişkili olduğunu bulmuştur. Crost (2011) Almanya’da panel veri kullanarak yaptığı çalışmada; işsizliğin bireylerin mutsuzluğuna yol açtığını ve istihdam sübvansiyonlarının bireylerin mutluluğunu artırdığını ortaya koymuştur. Hatipoğlu & Tuncay’ın (2021) Dünya Değerler Araştırması verileri aracılığıyla işsizlerin yaşam doyumu konusunda yaptığı çalışmada; orta yaşlı ve evli olan işsizlerin yaşam doyumu puanlarının daha düşük olduğunu, sahip olunan çocuk sayısının artması ve algılanan sosyal sınıfın düşmesiyle yaşam doyumu puanlarının anlamlı şekilde düştüğünü tespit etmiştir. Dolayısıyla işsiz olma durumu, bireyin iyilik halini ve mutluluk düzeyini etkileyebilecek kadar önemli bir yaşam krizi olabilmektedir.

Amaç

Araştırmanın amacı, işsiz kadınların demografik özelliklerinin ve iş arama sürecinde yaşadıkları zorlukların/sorunların mutluluk düzeyi açısından incelenmesidir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- İşsiz kadınların sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
- İşsiz kadınların iş arama sürecinde karşılaştıkları zorluklar/sorunlar nelerdir?
- İşsiz kadınların sosyo-demografik özellikleri ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- İşsiz kadınların iş arama sürecinde karşılaştıkları sorunlar ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada genel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, birçok elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, ya da örneklem üzerinden yapılan tarama düzenlemeleridir. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2012). Bu kapsamda işsiz kadınların sosyo-demografik özellikleri ve işgücü piyasasında karşılaştığı sorunların mutluluk düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Türkiye'deki tüm işsiz kadınlardan oluşmaktadır. İşsizlik kıstaslarının belirlenmesinde TÜİK'in dar tanımlı işsizlik tanımı temel alınmıştır. Katılımcılara ulaşmak amacıyla ilk olarak amaçlı örnekleme yöntemi ile 148 kişiye ulaşılmış ve veriler toplanmıştır. TÜİK işsizlik kıstaslarına göre işsiz kabul edilmeye uygun olmayan katılımcıların verileri analize dâhil edilmemiştir. Bu katılımcılar çıkartıldığında analizler geriye kalan 114 veri ile yapılmıştır. Araştırmanın verileri öncelikli olarak amaçlı örnekleme yöntemi ile daha sonra kartopu örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Kartopu örnekleme yönteminde ilk olarak araştırmacının yakın çevresinden ihtimalli olmayan yöntem özelliklerine göre katılımcı seçilir. Sonraki aşamada ise bu örneklemedeki katılımcıların yakın çevrelerinden katılımcı çekilir. Bu aşama peş peşe devam eder ve kartopu örnekleme yöntemi olarak adlandırılır (Aziz, 2015: 55). Bu doğrultuda ilk olarak araştırmacılar tarafından işsizlik kıstaslarını sağlayan bazı katılımcılara anket uygulanmış ardından katılımcılardan kendileri ile aynı durumda olan kişilerin iletişim bilgileri istenerek onayları doğrultusunda onlara da anket uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan Sosyodemografik Bilgi Formu, iş arama sürecinde karşılaşılan zorlukları belirlemek amacıyla İş Arama Sürecinde Karşılaşılan Zorluklara İlişkin Bilgi Formu ve katılımcıların mutluluk düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Demirci ve Ekşi (2018) tarafından

geliştirilen, tek boyutlu ve altı maddeden oluşan, 5'li Likert tipindeki Mutluluk Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Nicel araştırma deseninde planlanan bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket COVID-19 pandemisi nedeni ile araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle yapılamamış dolayısıyla katılımcılara telefon aracılığıyla ulaşılmıştır. Anket her bir katılımcıya ortalama 10-15 dakika süre ile uygulanmıştır. Araştırmaya başlanmadan önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam okunmuş ve araştırmaya katılımları konusunda rızaları alınmıştır.

Veri Analizi

Sosyo-Demografik Bilgi Formu, İş Arama Sürecinde Karşılaşılan Zorluklara İlişkin Bilgi Formu ve Mutluluk Ölçeği içerisinde yer alan soruların katılımcılara yöneltilmesi ile toplanan veriler SPSS 26 (Statistical Package For The Social Sciences) programına aktarılmıştır. Öncelikle SPSS 26 paket programı aracılığıyla verilerin normal dağılım gösterip göstermediği belirlenmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermemesi durumuna göre ilgili testler uygulanmış ve yapılan analizlerin ışığında veriler yorumlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1 – Mutluluk Ölçeğinin Tanımlayıcı İstatistikleri, Güvenilirlikler ve Normallik İncelemesi

(n=114)	Ortalama±S.S.	Min.-Mak.	Madde Sayısı	Cronbach Alfa	Kolmogrov Simirnov (p)
Mutluluk Düzeyi	20,53±5,26	6-30	6	0,896	0,046

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların mutluluk düzeyleri ortalamalarının 20,53±5,26 olduğu görülmektedir. Altı maddeden oluşan ve tek boyutlu olan “Mutluluk Ölçeği”nin güvenilirlik düzeyi ($\alpha=0,896$) çok yüksektir. Uygulanan Kolmogrov Simirnov normallik testi sonucunda mutluluk düzeylerinin normal dağılım varsayımını sağlamadığı ($p<0,05$) görülmüştür.

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların yaşları, medeni durumları, gelir durumları, birlikte yaşadıkları kişiler, bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısı, iş arama süreleri ve en son iş başvurusunda buldukları zaman ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmekle birlikte, katılımcıların eğitim durumu ve kendilerine maddi destek sağlayan bir yakına sahip olma durumları ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre; ilkökul, ortaokul veya lise mezunu olan işsiz kadınların mutluluk düzeyleri, üniversite ve yüksek lisans mezunu olan işsiz kadınlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Bu bulguyu; eğitim düzeyi arttıkça işsizliği deneyimleme olasılığının daha düşük olması umulurken, bunun aksi bir durumla karşılaşılmasının oluşturduğu hayal kırıklığı ile açıklamak mümkündür. Dahası, vasıf gerektirmeyen işler vasıf gerektiren işlere göre daha fazla olduğu için vasıflı kişilerin istediği alanda istihdam edilebilmesi daha zor ve duygusal açıdan yıpratıcı olabilmektedir. Cuñado ve de Gracia (2012) İspanya’da gerçekleştirdikleri çalışmada; eğitili

olmanın mutluluk düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğunu fakat bu olumlu etkinin eğitim düzeyinin ne olduğu ile ilgili olmadığını bulmuştur. Sasaki vd. (2022) Myanmar’da yaptıkları çalışmada, eğitim düzeyi ortaokul ve üzeri olan katılımcıların mutluluk düzeylerinin hiç okula gitmeyenlerden, manastır öğrencilerinden ve ilkokul mezunlarından daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Yine tabloda görüldüğü üzere maddi destek sağlayan birinin olması katılımcıların mutluluk düzeyleri üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur. Kendisine maddi destek sağlayan bir yakını olanların mutluluk düzeyleri, kendilerine maddi yardım sağlayan bir yakını olmayanlara göre anlamlı olarak daha fazladır. Pek çok araştırmada ortaya konulduğu üzere ekonomik durum ile mutluluk arasında doğru orantılı bir ilişki vardır (Zhou vd., 2015; Sasaki vd., 2018, Sasaki vd., 2022).

Tablo 3 incelendiğinde; katılımcıların yüzde 32,5’inin iş başvurusu sırasında en az bir kez sözlü tacize uğradığı, yüzde 4,4’ünün iş başvurusu sırasında en az bir kez cinsel tacize uğradığı, yüzde 50,9’unun iş başvurusu sırasında en az bir kez psikolojik tacize uğradığı, yüzde 44,7’sinin kadın olduğu için iş başvurusunun reddedildiğini düşündüğü, yüzde 35,1’inin başvurduğu işlerde giyim tarzından dolayı sorun yaşadığını düşündüğü, yüzde 96,5’inin iş arama sürecinde umutsuzluğa düştüğü, yüzde 94,7’sinin iş arama sürecinde zorlandığı, yüzde 48,2’sinin daha önceki çalışma hayatında olumsuz deneyimlerinin olduğu, yüzde 83,3’ünün kendini çıkmazda hissettiği, yüzde 70,2’sinin daha önce bir iş tecrübesi olmadığı için, yüzde 47,4’ünün ise yaşından dolayı iş başvurusunun reddedildiğini düşündüğü, yüzde 43’ünün aynı iş için erkeklere göre daha az ücret teklifi aldığı, yüzde 9,6’sının fiziksel kusurları, yüzde 23,7’sinin medeni durumu, yüzde 78,9’unun ülkedeki yapısal sıkıntılar, yüzde 55,3’ünün ise şanssızlık sebebiyle işe giremediğini düşündüğü ortaya konulmuştur.

Yaşından dolayı iş başvurusunun kabul edilmediğini düşünen katılımcıların mutluluk düzeyleri diğerlerine göre anlamlı ölçüde düşüktür. Yaş arttıkça işe giriş şansı azalmakta, bu da ümitsizliğe sebebiyet verebilmektedir. Bunu destekler nitelikte Avustralya’da yapılmış bir çalışma; 60’lı yaşlardaki kadınların iş bulma şansının, 40’lı ve 50’li yaşlardaki kadınlara göre çok düşük olduğunu ortaya koymuştur (Austen ve Birch, 2005). Ülkedeki yapısal sorunlar nedeniyle işe giremediklerini düşünen katılımcıların mutluluk düzeyleri diğerlerine göre anlamlı ölçüde düşüktür çünkü yapısal sorunların üstesinden gelebilmek bir birey için neredeyse olanaksızdır. Dolayısıyla yapısal sorunlardan dolayı iş bulamadıklarını düşünen bireylerin çaresizlik yaşamaları kaçınılmaz olabilmektedir.

Son olarak şanssız bir insan olduğu için iş bulamadığını düşünen katılımcıların da mutluluk düzeyleri diğerlerine göre anlamlı ölçüde düşüktür. Akılcı Duygusal Terapinin kurucusu Albert Ellis’e (1962) göre; şansın birey üzerinde dışsal, öngörülemez ve kontrol edilemez bir etkisi vardır ve bu da sonunda duygusal sıkıntıların temelini oluşturur. *Yönetmel Olmayan Şans* hipotezi (Maltby vd., 2013) kişinin şanssız olduğuna inanmasının, daha düşük düzeyli yürütücü işlevlerle ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bu durum iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak; bireylerin yürütücü işlevlerdeki eksiklikleri, hedeflere başarılı bir şekilde ulaşma yetenekleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Sonuç olarak da, kendilerini şanssız olarak nitelendirirler. İkinci olarak; şanssız olduğuna inanan bireyler, kilit hedeflerin başarılı bir şekilde tamamlanması için gerekli olan yönetici işlevleri yerine getiremezler (del Campo Ríos vd., 2015). Dolayısıyla tıpkı işsizliğin yapısal bir sorun olduğunu

**4TH INTERNATIONAL
CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES**
ISBN:NNNN-NNNN

düşünmek ve bu yüzden iş bulamadığına inanmak gibi kendini şanssız atfetmek de bireydeki mücadele ve değişim gücünü kıran unsurlardandır.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Tablo 2 – Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Mutluluk Ölçeği Bakımından Farklılıkların İncelenmesi

Cevaplar	Sayı	Yüzde (%)	Ortalama	Standart Sapma	İstatistiksel Test	p
Katılımcıların Yaşları						
15-26	72	63,2	3,42	0,95	M.U.= 1425	0,828
27-64	42	36,8	3,43	0,74		
Katılımcıların Eğitim Durumu						
İlkokul-Ortaokul- lise	42	63,2	3,70	0,78	M.U.= 1066	0,009*
Üniversite- yüksek lisans	72	36,8	3,25	0,90		
Katılımcıların Medeni Durumları						
Evli	43	37,7	3,59	0,78	M.U.= 1288	0,162
Evli değil	71	62,3	3,31	0,91		
Katılımcıların Gelir Durumları						
0-3000	39	34,2	3,29	0,93	K.W.= 2,706	0,439
3001-5000	48	42,1	3,44	0,74		
5001-7000	18	15,8	3,74	0,93		
7000+	9	7,9	3,18	1,11		
Katılımcıların Yaşadıkları Kişiler						
Tek	6	5,3	3,33	0,70	K.W.= 0,699	0,705
Aile	106	93,0	3,43	0,90		
Arkadaş	2	1,7	3,08	0,35		
Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişi Sayısı						
0	68	59,6	3,36	0,95	K.W.= 1,439	0,487
1-2	29	25,5	3,41	0,71		
3 +	17	14,9	3,69	0,83		
Katılımcıların Maddi Destek Sağlayan Yakına Sahip Olma Durumu						
Evet	71	62,3	3,53	0,84	M.U.= 1163	0,033*
Hayır	43	37,7	3,24	0,90		
Katılımcıların İş Arama Süreleri						
3-11 ay	71	28,9	3,49	0,96	K.W.= 4,568	0,102
1-2 sene	33	62,3	3,38	0,64		

3-4 sene	10	8,8	2,98	0,81		
Katılımcıları En Son İş Başvurusunda Bulunma Zamanı						
Son bir hafta içinde	51	28,9	3,56	0,78	K.W.= 1,936	0,380
2-3 hafta önce	30	26,4	3,27	0,85		
1-2 ay önce	33	44,7	3,32	0,87		

*p<0,05 İstatistiksel olarak anlamlı M.U.: Mann Whitney U Testi K.W.: Kruskal Wallis Testi

Tablo 3 – Katılımcıların İş Arama Sürecine Yönelik Çeşitli İfadelere Verdikleri Cevaplara Göre Mutluluk Ölçeği Bakımından Farklılıkların İncelenmesi

Cevaplar	Sayı	Yüzde (%)	Ortalama	Standart Sapma	İstatistiksel Test	p
İş başvurusunda en az bir kez sözlü tacize uğradım.						
Evet	37	32,5	3,45	0,67	M.U.= 1449	0,879
Hayır	77	67,5	3,40	0,96		
İş başvurusunda en az bir kez cinsel tacize uğradım.						
Evet	5	4,4	3,23	0,43	M.U.= 325	0,462
Hayır	109	95,6	3,42	0,90		
İş başvurusunda en az bir kez psikolojik tacize uğradım.						
Evet	58	50,9	3,51	0,80	M.U.= 1503	0,494
Hayır	56	49,1	3,32	0,94		
Kadın olduğum için iş başvurum kabul edilmedi.						
Evet	51	44,7	3,46	0,72	M.U.= 1624	0,920
Hayır	63	55,3	3,38	0,98		
Başvurduğum işlerde giyim tarzımdan dolayı sıkıntı yaşadım.						
Evet	40	35,1	3,35	0,73	M.U.= 1679	0,235
Hayır	74	64,9	3,45	0,94		
İş ararken umutsuzluğa düştüğüm oldu.						
Evet	110	96,5	3,43	0,85	M.U.= 189	0,632
Hayır	4	3,5	3,00	1,34		
İş arama sürecinde zorlandım.						

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

Evet	108	94,7	3,41	0,86	M.U.= 379	0,480
Hayır	6	5,3	3,44	1,21		
Daha önce çalıştığım yerlerde olumsuz deneyimlerim oldu.						
Evet	55	48,2	3,36	0,80	M.U.= 1753	0,458
Hayır	59	51,8	3,46	0,94		
İş arama sürecinde kendimi çıkmazda hissettim.						
Evet	95	83,3	3,40	0,90	M.U.= 1012	0,402
Hayır	19	16,7	3,51	0,75		
Daha önce bir çalışma tecrübem olmadığından dolayı iş başvurum kabul edilmedi.						
Evet	80	70,2	3,44	0,91	M.U.= 1323	0,818
Hayır	34	29,8	3,37	0,78		
Yaşımdan dolayı iş başvurum kabul edilmedi.						
Evet	54	47,4	3,29	0,78	M.U.= 2013	0,025*
Hayır	60	52,6	3,53	0,94		
İş başvurumda benimle aynı işi yapacak olan erkeklerden daha düşük ücret teklif edildi.						
Evet	49	43,0	3,41	0,87	M.U.= 1642	0,776
Hayır	65	57,0	3,42	0,88		
Fiziksel kusurlarım yüzünden işe giremiyorum.						
Evet	11	9,6	3,39	0,51	M.U.= 594	0,788
Hayır	103	90,4	3,42	0,90		
Medeni durumumdan dolayı işe girmekte zorlanıyorum.						
Evet	27	23,7	3,41	0,90	M.U.= 1189	0,923
Hayır	87	76,3	3,42	0,87		
Ülkedeki yapısal sıkıntılar nedeniyle işe giremiyorum.						
Evet	90	78,9	3,32	0,90	M.U.= 1382	0,035*
Hayır	24	21,1	3,77	0,64		
Şanssız bir insan olduğum için işe giremiyorum.						
Evet	63	55,3	3,27	0,84	M.U.= 2024	0,017*
Hayır	51	44,7	3,61	0,90		

*p<0,05 İstatistiksel olarak anlamlı M.U.: Mann Whitney U Testi

**4th INTERNATIONAL
CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES**
ISBN:NNNN-NNNN

SONUÇ

Bu araştırmanın en temel bulgularından biri; iş başvurusunda bulunan kadınların karşı karşıya geldikleri yaş ve cinsiyet ayrımcılığı ayrımcılıkları ve sözel, psikolojik ve cinsel tacizdir. Araştırmamızın sonucunda bu deneyimlerin işsiz kadınların mutluluk düzeylerini de etkilediği görülmüştür. İlkokul, ortaokul veya lise dengi okullardan mezun olan işsiz kadınların mutluluk düzeylerinin, üniversite ve yüksek lisans mezunu olan işsiz kadınlardan anlamlı derecede daha yüksek olması başta şaşırtıcı gözükse de bu durumu, eğitim düzeyi arttıkça işsizliği deneyimleme olasılığının daha düşük olması umulurken, bunun aksi bir durumla karşılaşılmasının oluşturduğu hayal kırıklığı ile açıklamak mümkündür. Bunun yanı sıra, vasıf gerektirmeyen işler vasıf gerektiren işlere göre daha fazla olduğu için vasıflı kişilerin istediği alanda istihdam edilebilmesi daha zor ve duygusal açıdan yıpratıcı olabilmektedir.

Bir başka bulguya göre, kendisine maddi destek sağlayan bir yakını olan işsiz kadınların mutluluk düzeyleri, böyle bir imkânı olmayanlara göre daha fazladır. Bu da işsizlik sürecinde sosyo-ekonomik desteğin önemini ortaya koymaktadır. Diğer bir bulguya göre, yaşından dolayı iş başvurusunun kabul edilmediğini ve şansız olduğu için iş başvurusunun kabul edilmediğini düşünen katılımcıların mutluluk düzeyleri diğerlerine göre anlamlı ölçüde düşüktür. Yaş arttıkça işe giriş şansı azalmakta, bu da ümitsizliğe sebebiyet verebilmekte iken şansız olduğuna inanmak da insanın zorluklarla mücadele gücünü kırmaktadır.

Bütün bu sorunların çözülebilmesi için; toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının eğitim faaliyetleri aracılığıyla toplumun tüm tabakalarına kazandırılması, kadınların maruz kaldığı kötü muameleler karşısında korkmadan şikâyetçi olduklarında ve haklarını aradıklarında mağdur edilmeyeceklerine ve failin cezasız kalmayacağına inanmalarını sağlayacak şekilde adalet mekanizmalarının yeniden düzenlenmesi, gerek işe başvuru sürecinde gerekse istihdam sürecinde 'eşit işe eşit ücret' ilkesinin sıkı sıkıya uygulanması ve denetlenmesi gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 25.02.2021 tarih ve 21/02 numaralı toplantısında alınan 5 sıra sayılı karar ile araştırma etik açıdan uygulanabilir kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Anderberg, D., Rainer, H., Wadsworth, J., & Wilson, T. (2016). Unemployment and domestic violence: Theory and evidence. *The Economic Journal*, 126(597), 1947-1979.
- Austen, S., & Birch, E. (2005). The determinants of labour force participation for older Australian women: A literature review.
- Aydın, F. (2011). Kadın İstihdamının Rekabet Gücü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye İle Rekabet Gücü En Yüksek Ülkelerin Karşılaştırılması. Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Carroll, N. (2007). "Unemployment and Psychological Well-Being," *Economic Record*, 83(262), 287-302.
- Clark, A. E. & Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment. *The Economic Journal*, 104(424), 648-659.
- Crost, B. (2011). The Effect of Subsidized Employment on Happiness. SSRN Electronic Journal.
- Cuñado, J., & de Gracia, F. P. (2012). Does education affect happiness? Evidence for Spain. *Social indicators research*, 108(1), 185-196.
- CVGT Australia (2020). Why work? 10 benefits of being employed. 27 Ekim 2020 tarihinde <https://www.cvgt.com.au/why-work-10-benefits-of-being-employed/> adresinden alındı.
- del Campo Ríos, J. M., Fuggetta, G., & Maltby, J. (2015). Beliefs in being unlucky and deficits in executive functioning: an ERP study. *PeerJ*, 3, e1007.
- Demirci, İ. & Ekşi, H. (2018). Keep calm and be happy: A mixed method study from character strengths to well-being. *Educational Sciences: Theory & Practice* 18(29) 303-354.
- Ellis, A. (1962). Reason and emotion in psychotherapy. Secaucus, N.J.: Citadel Press.
- Er, Ş. (2012). Women Indicators Of Economic Growth: A Panel Data Approach. *The Economic Research Guardian*, 27-42.
- Filiz, A. (2020). Underemployment, Unemployment, Gender and Changing Conditions of (Non) Work under Neoliberalism. *Journal of Economy Culture and Society*, (61), 341-353.
- Hatipoğlu, E. & Tuncay, T. (2021). İşsizlerde Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Dünya Değerler Araştırması Verisinden Türkiye Analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (2), 567-587.
- ILO (2015). Decent work. 27 Ekim 2021 tarihinde <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm> adresinden alındı.
- İnce, M. (2011). The Role of Female Education in Economic Development: A Case For Turkey. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 227-238.
- Jahoda, M. (1981). Work, employment and unemployment: values, theories and approaches in social research. *American Psychologist*, 36, 184-191.
- Karasar, Niyazi. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, M. ve Alacahan, N. D. (2013), "Türkiye'de Formel Piyasaya Yönelmede Kadın İşgücü Arzı ve GSYH Etkileri: Ampirik Bir Çalışma", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(7): 887-900.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Krause, A. (2014). Happiness and work (No. 8435). IZA Discussion Papers.
- Lafargue, P. (2014). Tembellik Hakkı. (1. Baskı), İstanbul: Palto Yayınevi.
- Lane, C. M. (2011). A Company of one: Insecurity, independence, and the new world of white-collar unemployment. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Maltby, J., Day, L., Pinto, D. G., Hogan, R. A., & Wood, A. M. (2013). Beliefs in being unlucky and deficits in executive functioning. *Consciousness and cognition*, 22(1), 137-147.
- McClelland, A. (1993). Long-term unemployment: costs and responses. *Australian Economic Review*, 26-26.
- Moen, P. (1979). Family impacts of the 1975 recession: Duration of unemployment. *Journal of Marriage and the Family*, 561-572.
- Murat, S., & Şahin, L. (2011). Nedenleri Ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (44), 1-48.
- Murphy, G. C. & Athanasou, J. (1999). The effect of unemployment on mental health. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72, 83-99.
- Nath, J. (2020). The 10 Benefits of Having a Job. 27 Ekim 2021 tarihinde <https://www.jobscan.co/blog/benefits-having-job/> adresinden alındı.
- Sasaki, I., Kondo, K., Kondo, N., Aida, J., Ichikawa, H., Kusumi, T., ... & Imanaka, Y. (2018). Are pension types associated with happiness in Japanese older people?: JAGES cross-sectional study. *PLoS One*, 13(5), e0197423.
- Sasaki, Y., Shobugawa, Y., Nozaki, I., Takagi, D., Nagamine, Y., Funato, M., ... & Win, H. H. (2022). Association between Happiness and Economic Status among Older Adults in Two Myanmar Regions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6), 3216.
- Serel, H. & Özdemir, B. S. (2017). Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15 (3), 134-150.
- Sutton, A., Bosky, A., & Muller, C. (2016). Manufacturing Gender Inequality in the New Economy. *American Sociological Review*, 81(4), 720–748.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi-Çalışma Ekonomisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Turgut, A. Ş. (2019). Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğinin Toplumsal Cinsiyet, Kadının İstihdamı Ve Kadın Yoksulluğu Açısından Değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (38), 315-329.
- Winkelmann, L. & Winkelmann, R. (1998). “Why Are the Unemployed So Unhappy? Evidence from Panel Data,” *Economica*, 65 (257), 1–15.
- Zhou, Y., Zhou, L., Fu, C., Wang, Y., Liu, Q., Wu, H., ... & Zheng, L. (2015). Socio-economic factors related with the subjective well-being of the rural elderly people living independently in China. *International Journal for Equity in Health*, 14(1), 1-9.

Güçlendirme Yaklaşımı Bağlamında Bir Vaka Çözümlemesi

Cengiz TAVUKÇU¹
Fikri KELEŞOĞLU²

Özet

Birey olarak yaşanan toplumda bazen sosyal, kültürel ve coğrafi şartlar gereği halihazırda dezavantajlı bir konumda bulunabilirken bazen de sonradan gelişen herhangi bir olay, kriz veya afet sebebiyle toplumun gerisinde kalınabilmektedir. Sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan her birey için mevcut verilerle yapılan değerlendirme, kuramsal çerçevelerle bağlantılı olarak sonuçları etkilemektedir. Bir özne olarak sosyal hizmet müdahalesine dahil edilen birey, grup veya toplulukların işlevselliğinin artırılması, harekete geçirilmesi ve potansiyelinin farkına varmasını sağlamak adına güçlendirme perspektifi müdahale süreçlerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, sosyal hizmet müdahalesi açısından müracaatçıların işlevselliğinin artırılmasını amaçlayan güçlendirme yaklaşımı bağlamında bir vaka çözümlemesi yapılacaktır. Ankara ilinde yaşamakta iken Çanakkale ilinin Biga ilçesine taşınan ve 2018 yılı Ocak ayından itibaren İlçe Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'nden hizmet almaya başlayan bir ailenin süreci analiz edilecektir. Vaka özelinde aile bireyleri ile yapılan çalışmalar salt güçlendirme yaklaşımıyla yürütülmemiştir. Diğer sosyal hizmet kuramları içerisinde yer alan varoluşçu yaklaşım ve birey merkezli yaklaşım gibi kuramsal çerçeveler de uygulama süreci içerisinde yer almaktadır. Ancak aile içindeki bir bireyin, yoksulluk ve diğer olumsuz yaşam deneyimlerinin getirdiği başarısızlık ve güçsüzlük hissinden kurtularak yaşamındaki gerekli değişiklikleri yapacak kadar güçlü hissetmesini sağlamak amacıyla daha çok güçlendirme yaklaşımı referans alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Hizmet, Güçlendirme yaklaşımı, Vaka, Analiz, Kuram*

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid:0000-0002-9648-8287

² Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0002-3736-0179

GİRİŞ

Sosyal hizmet alanında müracaatçı ve sosyal çalışmacı etkileşimi içerisinde gerçekleşen her bir mesleki müdahale kendi içinde farklı yaklaşımları barındırmakla birlikte baskın olarak yürütülen bir yaklaşım doğrultusunda müdahale süreçleri yürütülebilmektedir. Mikro, mezo veya makro düzeyde yapılan her bir vaka çalışması kendine ait özellikler barındırabilmektedir (Erbay, 2019: 43).

1960'lı yıllarda güçlendirme yaklaşımı psikoloji, sosyal hizmet ve eğitim gibi alanlarda kullanılmaya başlanmış ve kalkınmaya yönelik örgütlerde, feminist hareketlerde kendini göstermiştir. Sosyal hizmet uygulamasında sıklıkla bu kavram bireylerin, ailelerin veya grupların gelişim kapasitelerinin farkına vararak kendilerini güçlendirmeleri olarak da tanımlanabilmektedir (Tuncay & Erbay, 2006).

Sosyal hizmet görevlileri tarafından vaka ile çalışma sürecinde bireylerin çözümleyemediği mikro düzeydeki problemleri karşısında barınma, danışmanlık, eğitim, ekonomik yardım vb. konularda destek sağlanarak sorunların çözümlenmesine katkı sağlanmaktadır. (Akyıldız, 2020: 278).

Sosyal hizmet görevlileri kendilerini değersiz, başarısız, saygıdan yoksun hisseden müracaatçıların olumsuz duygulanıma neden olan bu hallerinden kurtularak daha olumlu ve değerli hissetmelerine yardımcı olarak onların dikkate değer düzeyde güçlerinin ve kapasitelerinin olduğunu hesaba katmalıdır (Zastrow, 2014: 20-22). Bu çalışmada sosyal hizmet uygulamaları açısından müracaatçıların işlevselliğinin artırılmasını amaçlayan güçlendirme yaklaşımı bir vaka örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Ankara ilinde hep birlikte yaşamakta iken ekonomik sıkıntılar sebebiyle Çanakkale ilinin Biga ilçesine taşınan, şizofreni tanısı bulunan ve alkol, kumar bağımlılığı olan bir baba ile aynı evde yaşayan, geçimlerini yalnızca engelli aylığı ile sağlamaya çalışan bir aileye yönelik uygulanan sosyal hizmet müdahalesi ele alınmaktadır.

1.Güç ve Güçlendirme

Güç kavramı ulusal ve uluslararası literatürde farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte genel bir çerçeveden değerlendirildiğinde zamanla değişebilen, sınırları belirsiz olan ve algılanış biçimine göre değişkenlik gösterebilen bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Dumankaya, 2019). Güç kimi zaman bir yetenek, kimi zaman bir etki, kimi zaman da bir kapasite olarak değerlendirilebilmektedir. Gücün aynı zamanda kullanılabilir olması, bir etki oluşturması ve bu etkinin algılanması beklenmektedir (Keyik & Erol, 2019). Varlıklar içerisinde güçlü olduğu düşünülen insanın gözle görülemeyecek kadar küçük bir virüs karşısında çaresiz kalması güç olgusunun çok yönlülüğünün bir göstergesidir.

Güç unsurları politik, ekonomik, sosyal ve duygusal olarak farklı alanlarda kendisini gösterebilmektedir. Bütün bir sistem içinde birbirini etkileyen parçaların içinde önemli bir yeri olan birey açısından değerlendirildiğinde güçlü olmak koşullara göre değişebilen bir yapıya sahiptir. Değişen ve farklı alanlarda kendisini gösteren koşullar içerisinde bireyin sahip olduğu kaynakların olumlu bir dönüşüme zemin hazırlaması gücün etkin ve verimliliği açısından önem arz etmektedir (Cankurtaran, Akoğlu, & Sakarya, 2020). Sosyal hizmet alanında güç kavramı ele alınırken

müracaatçıların bireysel, duygusal, fiziksel ve sosyal farklılıkları göz önüne alınarak değerlendirilmektedir.

Güçlendirme içinde barındırdığı potansiyelin aktif bir şekilde kullanılarak mevcut durumdan daha iyi bir hale gelmesine destek olmak olarak tanımlanabilmektedir. Belirlenen amaca ulaşılmasında bir süreç olarak bireyin, ailenin veya grupların gücün farkına varan etkin bir özne olarak yer almasını sağlamaktır (Erbay, 2019: 46). Güçlü birey güçlü bir toplumun zeminini oluşturmaktadır. Toplumu oluşturan bütün mekanizmaların sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi birbirini etkileyen parçaların işlevselliğinin ve uyumunun sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine bağlıdır (Demirkan, 2006: 92). Toplumun içinde güçsüz yönleri ile belirgin bir şekilde kendisini gösteren dezavantajlı kesimlere yönelik uygulanan müdahale süreçlerinin sonunda güçlü, üreten ve bireylerin ortaya çıkması güçlendirme anlayışının önemine işaret etmektedir.

2. Güçlendirme Yaklaşımını Ortaya Çıkaran Etmenler

1900'lü yıllarda sanayi devriminin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan sosyal sorunlar bu alanda politika üretilmesini ve refahın artırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Savaşlar, ekonomik krizler ve göçler sosyal hizmet alanında çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Çocuk hizmetleri, sosyal yardımlar ve sosyal güvenlik gibi alanlarda devlet politikası olarak somut adımların atılmasını gerektirmiştir (Taner, 2010: 45).

Günümüz koşullarında birçok insan kendisini değersiz, güvensiz ve çevresi içinde saygıdan yoksun olarak görebilmektedir. Bulduğu olumsuz koşulların içinde kişilerin karşılaştıkları diğer zorluklar dirençlerinin kırılmasına ve küçük olumsuzluklarda dahi ümitsizliğe kapılmasına neden olabilmektedir. Sosyal hizmet uygulamasında temel hedef bireylerin, bireylerle birlikte ailelerin güçlendirilerek iyilik hallerinin artırılmasıdır. Bu süreçte insanları doğru şekilde anlamak ve değerlendirmek, sahip olunan güçlü yönlerin ön plana alınarak zayıflıkların gelişimi ve ilerlemeyi engellemesinin önüne geçilmesi ve bireylerin güçlü yönleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Güçlendirme perspektifinden hareketle kişilere sağlanması planlanan destek sürecinde ön yargılardan, kalıplaşmış değerlendirmelerden sıyrılarak dışlanmaya ve öteki insan olmaya maruz kalmış kişilerin güçlendirilmesi sosyal hizmetin öncelikli görev alanında bulunan sorumluluklarındandır (Erbay, 2019).

Sosyal hizmet uygulamasına ihtiyaç duyan kadınlar, çocuklar, engelliler ve yaşlılar gibi gruplara dezavantajlı gruplar denilmektedir. Bu grupların dezavantajlı grupta yer almaları her daim desteğe ihtiyaç duydukları anlamına gelmemektedir. Belirli bir süreç olarak olumsuz yaşam deneyimlerinin getirmiş olduğu sonuçlar, kişilerin kontrolü dışında gelişen olaylar ve kriz durumları, ani gelişen doğal afetler gibi hayatın günlük olağan akışı içerisinde yer almayan durumların yaşanması kişileri veya aileleri dezavantajlı grubun içinde yer almaya itmektir (Kara, 2020).

Dezavantajlı gruplarda yer alan müracaatçılara yönelik mesleki müdahaleye müracaatçının bulunduğu yerden başlanmaktadır. Kişinin veya ailenin içinde bulunduğu mevcut durumdan kurtarılabilmesi ve iyilik halinin artırılabilmesi adına sahip oldukları kaynakların, sosyal ve ekonomik güçlerinin doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Yapılacak doğru analiz sonrasında

müracaatçıları anlama ve değerlendirme süreci içerisinde zayıf yönlerinin değil güçlü yönlerinin ön plana çıkartılarak desteklenmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Kişilerin veya aile bireylerinin sahip olduğu potansiyelinin belirlenmesi ve bu potansiyelin katılımcı bir şekilde güçlendirilerek sorunların çözümüne katkı sunmalarını sağlamak güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde gelecekte bir sosyal hizmet müdahalesine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Duyan, 2003).

İlk olarak aile bireyleri hakkında kapsamlı bir sosyal inceleme yapılarak içinde buldukları mevcut koşulların belirlenmesi gerekmektedir. Ailenin veya bireyin daha önce herhangi bir sosyal hizmet uygulamasından yararlanmış veya yararlanmadığı, yararlanmış ise hizmetin hangi nitelikte olduğu, aile bireylerinin kişilik özellikleri, geçmiş meslek ve iş yaşantıları, mevcut ekonomik durumları, sağlık durumları, güncel eğitim durumları, ailenin yapısı, geçirdiği değişimler, aile içindeki ve diğer sosyal çevrelerindeki ilişkiler genel olarak belirlenmelidir.

3. Güçlendirme İlkeleri

Güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde herhangi bir eylemin ortaya çıkarılabilmesi için belirli ilkeler doğrultusunda hareket edilmesini sağlayan bir rehber ihtiyacı duyulmaktadır. Sosyal hizmet uygulamasında birey, aile veya grupların güçlendirilmesi aşamasında belirli ilkeler etrafında hareket edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Simon (1994) tarafından sosyal hizmet görevlilerine yol gösterici olması amacıyla 9 ilke önerilmiştir.

Önerilen ilkeler şu şekildedir:

1. *Programları, müracaatçıların ve toplum üyelerinin ifade ettikleri tercihlere ve ortaya koydukları gereksinimlere göre şekillendir*
2. *Program ve hizmetlerin müracaatçılar ve toplum için en üst düzeyde uygun olmasını, müracaatçıların ve toplumun onlardan yararlanmasını sağla*
3. *Müracaatçıların kendi kendine sorun çözebilmesi yaklaşımını benimse*
4. *Müracaatçıların ve toplumun güçlerini gündeme getir ve onları bu yönde yapılandır*
5. *En tercih edilen müdahale yöntemini uygulamak yerine müracaatçının veya müracaatçı gruplarının kendine özgü taleplerine, sorunlarına ve gereksinimlerine uygun olarak düzenle ve yeniden tanımla*
6. *Uygulamanın ve politik geliştirmenin önceliklerini belirlemek için liderlik yapmalarını sağla*
7. *Güçlendirme dikkate değer bir zaman ve sürekli bir çaba gerektirdiği için sabırlı ol*
8. *Sosyal hizmet uzmanlarının işteki kendi güçsüzlüğünü ve gücünü sürekli olarak dikkate al*
9. *Genel iyilik durumuna katkı vermek için yerel bilgiyi kullan*

Bu ilkeler güçlendirme aktivitelerini yerine getirme noktasında sosyal hizmet görevlilerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte müracaatçıların güçlendirilmesi adına ilkelerin uygulanmasından çok daha fazla gereksinim bulunmaktadır. Toplumdaki bireyler sorunlu bir durumun üstesinden gelmek için güçlerinin farkına varmak ve problemlerle nasıl baş edebileceğini öğrenmek zorundadır. Bu anlayışı kazanmazsa kendi güçlerini ve becerilerini kullanmayacak, yoksulluk, istismar ve diğer olumsuz yaşam deneyimlerini yaşayacaklardır (Sheafor & Horejsi, 2014).

Simon (1994) tarafından belirtilen ilkeler doğrultusunda hareket etmekle birlikte güçlendirme aşamaları boyunca dikkat edilmesi gereken inanç ve tutumlar bulunmaktadır. Müracaatçının bağlı değerlerini, inançlarını sorgulamadan ve önyargılı bir tutumla dışlamadan yeteneklerine, potansiyeline güvenerek güçleneceğine ilişkin inancı korumaktır. Uygulama sahasındaki vakalar değerlendirildiğinde müracaatçının yaşadığı ortamın kültürüne, düşünce yapısına veya elindeki imkanların yetersizliğine göre değerlendirme yapılarak müracaatçının başarılabileceğine veya diğer bir ifade ile güçlenebileceğine olan inancı yitirmemek gerekir.

Etkili bir iletişim ve iş birliğinin sağlanması vaka süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi adına vazgeçilmez bir gerekliliktir. İletişim kurmak tüm insanlar için gereklidir. Tespit edilmek istenen sorunların belirlenmesinde, çözüm yollarının aranmasında ve elde edilen sonuçlarla problemlerin çözülmesine yönelik olarak yapılan her türlü adımda etkili bir iletişim sağlanması gerekmektedir. Sosyal hizmet görevlileri tarafından başlatılan ve takibi yapılan her türlü vakanın ilk aşamasında empati ve etkili iletişim yöntemini kullanarak güven ve baskı engeli aşılmalıdır. Karşılıklı güven duyulduğu durumlarda iş birliği kurulabilmektedir (Duyan, 2016: 203-206).

Geçmişten günümüze değin toplumsal veya bireysel olarak yaşanan tüm problemler aileleri, grupları olumlu veya olumsuz yönde bir şekilde etkilemektedir. Kişiler ve aileler sosyal, kültürel, ekonomik veya psikolojik bütün etkenlere rağmen bulunduğu mevcut durumu iyileştirerek varlığını sürdürmek durumundadır (Karataş, 2001: 90-91) Kişilerin veya grupların varlığını sürdürme çabası içinde sahip olduğu imkanları çeşitlilik göstermektedir. Kimi insanlar güçlü duygusal bir yapıya veya önemli ölçüde sosyal destek imkanlarına sahip iken kimi insanlar ise hiçbir sosyal destek imkanına sahip olmayabilmektedir. Sosyal destek imkanlarının güçlü olması kişileri kaygı, endişe, anksiyete gibi olumsuz psikolojik etkilerden koruyabilmektedir (Karataş, 2013: 257). Anne-babası kendisine yakın oturan ve çocukların bakım sorumluluğunu üstlenecek diğer aile bireylerinin desteğine sahip olan bir müracaatçı için ücretsiz kreş hizmeti destek sağlayan bir hizmet modeli olarak görülmeyebilir iken hiçbir sosyal destek imkânı olmayan ve çalışmak zorunda kalan bir kadın için ücretsiz kreş hizmeti önemli bir destek mekanizmasını oluşturabilmektedir. Bu açıdan sosyal çalışma görevlileri insanların umutlarına ve gelişim kapasitelerine inanarak onları güçlendirmeyi tercih etmektedir.

Güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde bireyin iyilik halinin artırılması amacıyla yapılan çalışmalarda bütüncül bir yaklaşım ele alınmalıdır. Bireysel olarak bir bireyle yapılan çalışmanın sonucunda kişinin ruhsal veya fiziksel bir iyileşmenin sağlanmasının yanında sosyal çevresinin ve aynı fiziksel çevresinin de kişinin bütüncül bir gelişme göstermesine katkısı olmalıdır. Sosyal hizmet merkezlerine ekonomik destek talebi ile başvuru yapan bir müracaatçının yıllarca verilen sosyal ve ekonomik destek hizmetine rağmen hayatının planlanmasına veya mevcut durumunun geliştirilmesine yönelik hiçbir gelişmenin sağlanamamış olması bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmediği varsayımını ortaya çıkarmaktadır. Ruhsal rahatsızlıkları sebebiyle bir başkasının bakım ve gözetimine bağımlı olduğu değerlendirilen bir birey açısından Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri tarafından ayda bir kontrollerle yapılan sağlık muayeneleri ve iğne tedavileri o birey açısından iyileşme ve gelişme sağlamayabilmektedir. Bu durumda bütüncül bir iyileşmenin sağlanması amacıyla kişinin yatılı bir

bakımevinde tedavisinin ve sağlık kontrollerinin yapılması, ilaçlarının düzenli takip edilmesi ve rutin bir yaşamın içinde kontrol edilmesi kişinin mevcut durumunda bütüncül bir iyileşme sağlayabilmektedir.

Birey, aile ve toplumlar açısından güçlü olmanın en büyük destekçisi umudu yitirmemektir. Güven ilişkisinin kurulduğu müracaatçının olumlu duygularını daha iyi hale getirmek ve olumsuz duyguların izlerini asgariye indirmek için çalışmaya ve bu yönde umudu canlı tutmaya ihtiyaç vardır (Turan, 2012: 299).

4. Güçlendirme Yaklaşımının Sosyal Hizmetteki Yeri

Sosyal çalışmacı tarafından gerekli mesleki müdahalenin başlatılması amacıyla müracaatçının güçlü yönlerinin belirlenmesi ve bunların sadece sosyal inceleme raporlarına yazılması yeterli değildir. Belirlenen güçlü yönlerin müracaatçı tarafından fark edilmesine ve bu doğrultuda kendisini geliştirmesine ve iyilik halinin arttırılmasına yönelik yol gösterilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanları tarafından güçlendirme sürecinde yerine getirilmesi gereken görevler bulunmaktadır. İlk olarak beklenen dezavantajlı bir konumda olan müracaatçılara yönelik toplumda zamanla oluşmuş olumsuz damgaların ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktır. İkinci olarak bireylerin farkındalığının arttırılmasını, bilgi ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesini sağlayarak toplumdaki kaynaklara erişmelerini sağlamak; üçüncü olarak bireylerin düşünce ve zihin yapısının geliştirilebilir olduğunu görmelerine yardımcı olarak kendilerini güçlü hissetmelerine ve kendilerine fayda sağlayacak şekilde değişimin içinde olmaları gerektiği inancını desteklemek; dördüncü olarak insanların değişimi gerçekleştirebilecek güçlerine, ellerindeki mevcut kaynaklarına, sahip olduğu veya kazanım sağlayabileceği becerilerine ve sınırlarını zorlamak üzere kurgulanmış hayallerine inanmak; beşinci olarak sahip oldukları güçleri görmelerini engelleyen ve değişimi reddeden görüşleri uzak tutmak olarak değerlendirilmektedir (Saleebey, 1997).

Çalışmada örnek alınan vakada yaşandığı gibi karşılaşılan olumsuz yaşam deneyimleri insanların gelecek yaşantılarında karşısına çıkan fırsatları değerlendirmesine yönelik tecrübe edinmesini sağlayabilmektedir. Ancak belli ölçüde geçmişte yaşanan zorlu süreçlerin kazandırdıklarının farkına varmak güç olabilmektedir. Bu durumda sosyal hizmet uzmanının en birincil görevi müracaatçının bu farkındalığı edinmesini sağlamaktır. Bu anlamda müracaatçının kendisi hakkında farkındalığını geliştirmesi ve yeni beceriler edinmesi gelecekte karşılaşılabilecek olası problemler ve zorluklar karşısında problem çözme becerisini geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Sosyal çalışmacı olarak müracaatçıların mevcut başarıları ya da başarabilecekleri konusunda kişisel değerlendirmeler içinde sıkışmak müracaatların kapasitelerini göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu durumda düşük gelir, hastalık, engellilik gibi kaynakların sınırlı olduğu durumlarda müracaatçıya olan inancın yitirilmeden az olan kaynakları verimli kullanarak uygulamaları planlamak sosyal çalışmacının güçlendirme yaklaşımının görevleri arasında yer almaktadır.

5. Değerlendirme Sürecinde Güçlü Yönler

Değerlendirme süreci, önemli ölçüde iş birliği gerektiren ve müracaatçı ile karşılıklı etkileşimin belirgin düzeyde olduğu bir uygulamadır. Bu aşamada birçok unsurun dikkate alınması gereklidir. Bunlar; karşılaşılan güçlüğü boyutları, yaşamsal sorunlar, sosyal destek sistemleri, finansal yeterlilikler gibi müracaatçının sorun çözme kapasitesini belirgin düzeyde belirleyen etmenlerdir. Sosyal ve ekonomik olarak aynı koşullara sahip olan müracaatçılar ile duygusal dayanıklılık mekanizması farklı çalışan müracaatçılar arasında değerlendirme farklılıkları olabileceği tezinden hareketle her müracaatçının kendi öz dünyasındaki imkanlarla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir süreç olarak güçlendirme aşamasında müracaatçı açısından önemli olduğu değerlendirilen tüm faktörler kapsamlı şekilde ele alınmalıdır (Taner, 2010).

Güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde başarı elde etmenin ilk yolu iş birliği kurarak gelişim göstermesini istediğimiz bireyin, ailenin veya topluluğun beklenen değişiklikleri gerçekleştirebileceğine olan inancımızdır. Müdahale sürecinin baş aktörünün müracaatçı olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle müracaatçının uygulamaya katılmadığı bir güçlendirme anlamsız bir çaba demektir. Müracaatçı ile birlikte hareket ederek ona yeni beceriler kazandırırken kişinin kendi özsaygısını inşa etmesine özen gösterilmelidir. Aldığı kararlara saygı gösterilmeli ve bu kararların sonucunda alacağı olumlu ya da olumsuz deneyimleri yaşamasına izin verilmelidir. Aynı zamanda müracaatçının onu güçsüzleştiren durumları fark etmesine yardımcı olunmalı ve bireyin kişisel gücüne vurgu yapılmalıdır. Güçlendirme yaklaşımı tam bir yol gösterme olgusu ve stratejik bir plan olarak değerlendirilmeli, uygulama bu doğrultuda sürdürülmelidir. Problemlerin kaynaklara erişilememesinden, doğru stratejinin belirlenememesinden veya kaynakların yetersiz olmasından dolayı ortaya çıkmış olabileceği unutulmamalıdır (Yıldırım, 2014).

VAKA ANALİZİ

Aile Üyeleri Hakkında Bilgiler

F.D : Anne, 1976 doğumlu, Çalışmıyor, İlkokul mezunu

H.D : Baba, 1978 doğumlu, Çalışmıyor, İlkokul mezunu, %45 oranında ‘Tedavi ile işlevselliği kısmen düzelen şizofreni’ tanısı mevcut

M.D : 2003 doğumlu, Kız Meslek Lisesi 12.Sınıf öğrencisi

K.D : 1998 doğumlu, düzenli bir işte çalışmıyor, Açıköğretim lise öğrencisi

C.B.D : 2012 doğumlu, ilkokul 2.sınıf öğrencisi

Vakanın Genel Tanıtımı

Vaka analizine konu edinen aile bireyleri hakkında yapılan sosyal inceleme neticesinde; müracaatçı F.D.’nin ilkokul mezunu okuryazar olduğu, 5 kardeş olduğu, kardeşlerinin ve ailesinin Adapazarı’nda yaşadığı, 1996 yılında görücü usulü tanıştığı H.D. ile evlendiği ve bu evlilikten 3 çocuğunun olduğu, evlendikten sonra Ankara ilinde yaşamaya başladıkları bilgisi alınmıştır. Müracaatçı

F.D. 42 yaşında ve ev hanımıdır, geçmiş dönemde yapmış olduğu herhangi bir iş tecrübesi bulunmamaktadır. Geleneklerine ve benimsediği dini değerlerine bağlı, sakin ve edilgen bir kişilik yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aileden genetik olduğunu düşündüğü damar tıkanıklığı rahatsızlığının olduğunu, kalbinde ise stent takılı olduğunu belirtmektedir. Müracaatçının eşi H.D. 40 yaşında, ilkokul mezunu ve okuryazardır. Geçmiş dönemde sepetçilik ve taksi şoförlüğü yaptığı bilgisi edinilmiştir. Taksicilik yaptığı dönemde psikolojik rahatsızlıklarının ortaya çıkmaya başladığı, uyuşturucu ve alkol kullanmaya başladığı, psikolojik rahatsızlığı sebebiyle Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesinde yatılı tedavi gördüğü, tedavi sonrası 'tedavi ile işlevselliği kısmen düzelen şizofreni' tanısı alarak %45 oranında engelli sağlık kurulu raporu verildiği, düzenli olarak ilaç kullanmaya başladığı, rahatsızlığı sebebiyle evin dışına çıkmamaya başladığı, ilaçlarını düzenli kullandığı zamanlarda uysal ve sakin olduğu ancak kriz dönemleri geldiğinde aşırı sinirli ve asabi olduğu bilgisi alınmıştır.

Aile bireylerinin Ankara ilinde yaşadığı dönemde müracaatçı F.D.'nin eşi H.D.'nin sık bir şekilde uyuşturucu ve alkol kullanması nedeniyle psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmaya başladığı, ev içinde psikolojik ve fiziksel şiddet uyguladığı, evin geçimini ihmal ettiği, bu dönemde ailenin hiçbir geçim kaynağına sahip olmaması nedeniyle o dönemde okul çağında olan K.D.'nin eğitimini aksatarak çalışmak zorunda kaldığı bilgisi alınmıştır. Aile bireylerinin içinde buldukları olumsuz koşulları değiştirebilmek adına 2014 yılında Çanakkale iline taşındıkları ancak devam eden şiddet nedeniyle anne F.D.'nin dayanamayıp çocukları ile birlikte evi terk ettiği ve Ankara ilinde kadın konukevine sığındığı, sonrasında verilen sosyal ve ekonomik destek hizmeti ile birlikte kendine yeni bir düzen kurma girişiminde bulunduğu öğrenilmiştir. O dönemde eşinden yana karşılaştıkları tüm şiddet durumlarının hastalığından kaynaklandığını öğrenmesi nedeniyle yeniden Çanakkale ilinde kalan eşinin yanına döndüğü bilgisi alınmıştır.

Müracaatçı F.D. ve eşi H.D.'nin 3 çocuğu bulunmaktadır. İncelemenin yapıldığı dönemde en büyük çocuk K.D. 20 yaşındadır ve ortaokul mezunudur. Lise eğitimini babasının hastalığı sebebiyle evin geçimini ihmal ettiği dönemlerde çalışmak zorunda kalması nedeniyle yarıda bıraktığı öğrenilmiştir. Öğrenmeye hevesli, iletişime açık, dışa dönük ve konuşkan bir kişilik yapısı sergilemektedir. Çocukluk döneminde aile içinde yaşanan sorunların psikolojisini olumsuz yönde etkilediği ve bir süredir düzenli ilaç kullandığı, kullandığı ilaçların ve yaşadığı olumsuz deneyimlerin sebep olduğu aksaklıklar nedeniyle sıklıkla iş değişikliği yaptığı ve başladığı işlerde uzun süre çalışmadığı bilgisi alınmıştır. F.D. ve H.D. çiftinin ikinci çocuğu M.D. 15 yaşında ve ortaokul 8. sınıf öğrencisidir. Herhangi bir sağlık sorunu bulunmamaktadır. İçine kapanık ve karşılıklı iletişime hevesli olmayan bir tutum sergilemektedir. Ailenin ev ortamının ders çalışmak için yeterli koşullara sahip olmaması nedeniyle ders başarısını düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ailenin en küçük çocuğu C.B.D. 6 yaşında ve okul öncesi gelişim çağındadır. Yaşının gerektirdiği gelişim özelliklerine sahiptir. Fiziksel veya zihinsel herhangi bir gelişim geriliği bulunmamaktadır.

Müracaatçı F.D. eşinin rahatsızlığı nedeniyle çocukları evde baba ile yalnız bırakamaması, kişisel sağlık sorunlarının bulunması ve geçmişte herhangi bir iş tecrübesinin bulunmaması nedeniyle evin geçimini sağlayacak bir işte çalışmamaktadır. Eşi H.D.'nin şizofreni tanısı nedeniyle %45 oranında engelli sağlık kurulu raporu bulunmaktadır. Bu nedenle İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 2022 sayılı yasa kapsamında düzenli olarak engelli aylığı ödenmektedir. Aile bireylerinin engelli aylığı haricinde başka bir geliri bulunmamaktadır.

Aile bireylerinin Çanakkale ilinin Biga ilçesinde birlikte yaşamaya başladıkları dönemde İlçe Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'ne başvuruda buldukları anlaşılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde aile bireyleri hakkında elde edilen veriler ailenin çaresizlik içinde olduğunu, sorunlara çözüm üretebilme becerilerinin zayıf olduğunu, maddi ve sosyal destek imkanlarından yoksun olduklarını ve kapsamlı bir sosyal hizmet müdahalesinin gerekliliğini göstermektedir.

Toplumsal önyargılarımız, kalıplaşmış düşünce yapılarımız nedeniyle toplumda çok sayıda birey ayrımcılığa ve ötekileştirmeye maruz kalmaktadır. Bu kişilerin ve grupların toplumsal yaşama uyum sağlayabilmesi, kendilerini gerçekleştirebilmeleri adına güçlendirilmesi sosyal hizmet alanında öncelikli olarak yer almaktadır (Taner, 2010). İncelemeye konu olan aile bireyleri toplumda *çingene* olarak da adlandırılan roman kültürüne mensuptur. Bu durum onları sahip oldukları olumsuz koşulların içinde daha dezavantajlı bir gruba dahil etmektedir.

İlk Müdahale Aşaması

Geleneksel olarak anne, baba ve çocuklardan oluşan aile içinde yer alan bireylerin birbirlerine karşı yükümlülükleri ve görevleri bulunmaktadır. İletişim ve etkileşim içerisinde bulunan aile üyeleri duygusal ve sosyal olarak birbirlerini etkileyen sistemin bütününe oluşturmaktadırlar. Bu sistem içerisinde meydana gelen olumsuz değişimler, krizler ve aile üyelerinin herhangi birinde yaşanan problemler tüm aile bireylerini etkilemektedir (Demirbilek, 2016: 114).

Aile bireyleri hakkında ilk belirlenen mevcut durumda şizofreni tanısı ile %45 oranında engelli sağlık kurulu raporu bulunan, çalışmayan ve gün boyunca hiç evden çıkmayan bir baba ile birlikte, üç çocuğunun temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında aynı zamanda evin geçimini de idame ettirmeye çalışan bir anne belirlenmiştir. Anne F.D. eşinin agresif ve öfkeli olması, çocuklara zarar vermesinden endişe etmesi, çocuklarının yaşlarının küçük olması ve sağlık sorunlarının da bulunması sebebiyle evin dışında herhangi bir işte çalışmadığını ifade etmektedir. Bu durum ekonomik sıkıntılarının yanında çocukların güvenliğine ilişkin endişeyi de barındırmaktadır. Baba H.D.'nin psikolojik rahatsızlığı sebebiyle çalışmaması aile bireylerinin tamamını ekonomik olarak olumsuz yönde etkilemekte ve diğer aile bireylerin yükünü arttırmaktadır. Baba H.D. adına İlçe Sosyal Yardımlaşma Vakfı tarafından 2022 sayılı yasa kapsamında engelli aylığı ödenmekte olduğu ancak ailenin bu aylık dışında başka hiçbir gelirinin bulunmadığı belirlenmiştir. En büyük çocuk K.D. Ankara ilinde yaşadıkları dönemde babasının aşırı alkol kullanması ve evin geçimini temin etmemesi nedeniyle lise eğitimini tamamlayamamış ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak zorunda kaldığını ve

yaşına göre ağır işlerde çalıştığını ifade etmiştir. Vakanın kuruma bildirildiği dönemde il merkezindeki bir otelde çalıştığı ancak kendisinin de ilerleyen zamanlarda ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıkları ve lise eğitiminin başlangıcına denk gelen 14 yaşından beri çalışmak zorunda kalmış olmanın tükenmişliği nedeniyle girdiği işlerde devamlılık sağlayamadığı belirlenmiştir. İlk müdahalede ailenin temel ihtiyaçlarını karşılanmasını kolaylaştırmak, annenin ve çocukların ekonomik kaygılarını azaltmak amacıyla 2018 yılında geçerli olan bütçe üzerinden 01.07.2018 tarihinden itibaren ekonomik destek hizmeti verilmeye başlanmıştır. Sosyal ve ekonomik destek hizmetleri yönetmeliği gereği hizmet sunulan aile bireylerinin 3'er aylık periyotlarla takip edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada aile bireylerini tanımak, özelliklerini, güçlü ve güçsüz yönlerini belirlemek adına bir süreç izlenmiştir.

Aile bireylerini tanıma sürecinde anne F.D.'nin inandığı dini değerlerine bağlı, sabırlı, iletişime ve iş birliğine açık bir yapıda olduğu gözlenmiştir. Eşinin uzun yıllar uyguladığı psikolojik ve fiziksel şiddete rağmen çocuklarına olan bağlılığı nedeniyle evi terk etmeyi düşünmediği, eşinin sıkıntılarına sabrettiği anlaşılmaktadır. Eşi H.D.'nin ise normal zamanlarda sakin ve uyumlu bir kişilik yapısı göstermesinin yanında aile içinde sert tavırlı, emir vermeyi seven bir yapısının olduğu öğrenilmiştir. Çocuk M.D.'nin ise iletişime kapalı, çekingen bir tavır sergilediği, hane ziyaretlerinde görüşmekten kaçındığı gözlenmiştir. İl merkezinde çalıştığı oteldeki işinden ayrıldıktan sonra evine geri dönen ve evin en büyük çocuğu K.D.'nin ise iletişime açık, dışa dönük ve konuşkan bir yapısının olduğu gözlenmiştir.

Aile üyeleri hakkında 1 yıl boyunca farklı zamanlarda izleme görüşmeleri yapılmıştır. Bu süreçte M.D.'nin kara kalem çizim konusunda yetenekli olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda sosyal çalışmacı kendisine kara kalem çizim alanında özel ders aldırılabileceğini ifade etmiş ancak M.D. tarafından bu teklif farklı zamanlarda birkaç kez sunulmasına rağmen kabul edilmemiştir. Sınırlı bir iletişim kurulabilen M.D.'nin bu açıdan güçlü bir yönünün olduğu belirlenmiş ancak bu yönünün geliştirilmesi amacıyla herhangi bir çalışma yapılamamıştır.

1 yılın sonunda aileye aylık olarak verilen ekonomik desteğin yetersiz kalması ve aile bireylerinin maddi açıdan kriz durumuna neden olan gelişmelerin yaşanması üzerine 2019 yılında bir sosyal yardım miktarının 3 katı oranında tek seferlik olmak üzere ekonomik destek verilmiştir. O dönemde aile açısından maddi krize sebep olabilecek durumun önüne geçilmiştir. Ailenin yaşadıkları konutun fiziksel olarak yetersiz olması nedeniyle bu süre içinde alt katında yaşadıkları 2 katın müstakil yapıdaki evin üst katının boşalması sonrasında alt kattan üst kata taşınarak ailenin fiziksel koşulları görece mevcut durumlarına göre biraz daha düzelmiştir. Aile bireylerinin maddi sıkıntı yaşamamasında bu değişikliğin de etkisi olmuştur.

Aile üyeleri hakkında yapılan 1 yıllık izleme süresi sonrasında büyük çocuk K.D.'nin psikolojik ve sosyal destek ihtiyacının olduğu, kendisine yönelik gelecek planları yapması ve bu doğrultuda hayatını şekillendirmesi gerektiği belirlenmiştir. Diğer çocuk M.D.'nin ise aile içinde daha fazla kendi içine dönük olmaya çalıştığı ve derslerine odaklanmaya gayret ettiği gözlenmiştir. Aile sisteminin işlevlerini sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için kadınların ruhsal sağlığı önemlidir. Kadınlar büyük

oranda sabır, anlayış ve dirayetin sembolü olarak değerlendirilmektedir. Toplumda ailenin güçlü kalması ve kendini devam ettirebilmesi kadın sağlığıyla yakından ilgilidir. Kadınların çoğunlukla fiziksel şikayetleri için doktora gittikleri ancak psikolojik sağlıkları için kendilerini ifade edemedikleri görülmektedir (Türkleş vd., 2013). Anne F.D.'nin 1 yılın sonunda gözlemlenen genel durumuna bakıldığında eşi tarafından yıllar boyunca uygulanan fiziksel ve duygusal şiddetten yorulduğu, muhtaçlığın ve çaresizliğin getirdiği duygusal bir bunalımın olduğu gözlenmiştir ancak anne F.D. tarafından doğrudan ifade edilen bir durum olmamıştır. Yapılan görüşmelerde kendini ifade etme ihtiyacı hissettiği düşünülen F.D. ile yapılan görüşmeler uzun tutularak kendisini ifade etmesine imkân sağlanmış ve bu süreçte duygularının dışı vurumundaki yarar gözlenmiştir. Kendini ifade etme açısından ilk zamanlarda çekimser davranan M.D.'nin de ilerleyen süreçte güven duygusu hissederek belli zamanlarda görüşmelere dahil olmaya başladığı görülmüştür.

Güçlendirme yaklaşımında kullanılan kavramlar vaka ortaklığında değerlendirildiğinde müracaatçının sahip olduğu düşünce, inanç ve değerlerini sorgulamak veya yargılamak yerine müracaatçının mevcut potansiyeline güvenildiğinin belirtilmesi ve bunun samimiyetle hissettirilmesi gerekmektedir. Aile bireyleri, sosyal dışlanmaya maruz kalan roman vatandaşlarına mensuptur. Bu durum onların kendilerine yönelik yapılan herhangi bir yardım veya destek önerisine güven duyarak karşılık vermesini geciktirmektedir. Bu durumda sağlıklı bir iletişim kurmak ve iş birliği içerisinde tüm süreçleri yönetmek güçleşmektedir. Karşılıklı güven ortamının oluşturularak iş birliği içerisinde tüm sürecin yönetilebilmesi ve iyileşmenin sağlanabilmesi için bu süreçlerin tamamında umuda ihtiyaç vardır. Müracaatçıların bu zamana kadar yaşadığı ve gelişimini sürdürdüğü dezavantajlı sosyal yaşamına dair uzmanın önyargılarıyla hareket ettiği ve umudun eşlik etmediği bir etkileşim sürecinden fayda beklentisi gerçekçi değildir.

Uygulama Aşaması

Müracaatçı anne F.D.'nin başvurusu üzerine tüm aile bireyleri ile yürütülen sosyal ve ekonomik destek hizmetinin 1 yıllık süresinin sonunda aile bireylerinden K.D.'nin yaşı ve içinde bulunduğu mevcut durum gereği desteklenmesi ve ailenin güçlendirilmesine ilişkin önemli bir işlevinin olduğu anlaşılmıştır. Bu aşamada yapılan görüşmelerin birisinde kendisinin şiir okumaya ve yazmaya ilgisinin olduğunu, bu nedenle çocukluk çağından itibaren hayatının belli bir bölümünde roman tarzında yazılar yazmaya çalıştığını ifade etmiştir. Kendisinden diğer görüşmeye gelirken izni olursa yazdığı bölümleri okumak için getirmesi istenmiştir. K.D.'nin çocukluğundan itibaren hayatını kaleme aldığı bölümler, eğitimini yarıda bırakmış ve kendini geliştirebilmesi için herhangi bir imkân bulamamış birisi için oldukça iyi bir seviyede olduğu değerlendirilmiştir.

Birey ve ailelerle birlikte toplumsal olarak güçlendirme aşamalarında uygulamalı bir meslek ve bilim olarak sosyal hizmet, belirli ilkeler doğrultusunda hareket etmektedir. Güçlendirme ilkelerinden biride *her bireyin, ailenin veya grubun güçlü yanları vardır* ilkesi ile hareket etmektir. Vakaya konu olan aile bireylerinde olduğu gibi kişilerin duygularını dışı vurabilmesi, kendilerini ifade edebilmesi ve kendi özsaygınlığını edinebilmesi adına belli imkanlara sahip olabilmektedirler. Çocuk M.D.'nin kara kalem

çizim yeteneğinin olması gibi K.D.'nin de yazdığı yazılarla duygularını romanlaştırarak ifade edebilme konusunda yetenekli olduğu değerlendirilmiştir. Bir diğer güçlendirme ilkesi açısından bakıldığında *her ortam kaynaklarla doludur*. Fırsat verildiğinde özel yetenekler, varlıklar ve kaynaklar ortaya çıkabilmektedir.

K.D. hakkında yapılan bu değerlendirme kendisi ile paylaşılmış ve bu yazdıklarını kitaplaştırmasının ve bu kitabın basılmasının kendisi için değerli bir çaba olabileceği ifade edilmiştir. K.D.'nin bu konuda fiziksel imkanlar olarak bir bilgisayara ihtiyacının olduğu anlaşılmış ve nakdi yardım sağlanarak kendisine bir bilgisayar alması sağlanmıştır. Bu süreden sonra belli aralıklarla yapılan motivasyonel görüşmelerle birlikte 1,5 yıl gibi sürenin sonunda basılmaya değer bir kitap ortaya çıkmıştır. Kitabın basılmasına yönelik son aşamalarda ise K.D.'nin kendi gücünün farkına varması ve bunu başarabileceğini düşünerek doğru adımları atması adına imkân sağlanmasının ve bu nedenle kurumsal olarak dahil olmadan kitabın basılmasına yönelik işlemlerin nasıl yapılabileceğine dair bilgilendirme yapılarak K.D.'nin yapabileceklerine ilişkin kişisel gücünün farkına varması amaçlanmıştır.

Güçlü (2001: 5-13) ekonomik ya da kültürel etkenlerin intihar düşüncesini ortaya çıkaran etkiler arasında çoğunlukta olduğunu, psikolojik ya da psikiyatrik nedenlerin intihar nedenleri arasında olamayacağını belirtmektedir. Bu görüşün aksine vaka analizinde baba H.D. tedavi gördüğü hastaneden taburcu olduktan 3 gün sonra intihar etmiştir. Ve bu kişinin intihar etmesine neden olan en önemli faktörün uzun yıllar mücadele ettiği psikolojik rahatsızlıkların olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemde anne F.D. eşinin evden ayrılarak farklı bir ile gitmesine ve orada durumunun kötüleşerek intihar etmesine yönelik kendisinde pişmanlık ve huzursuzluk hissetmektedir. Yaşanılan sürecin ve yas dönemi için gereken sürenin ardından kişinin kendisine yönelik duygusal sağlığının iyileştirilmesi ve yeniden güçlü hissedebilmesi için destek sağlanmıştır.

Sonuçlandırma

Güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde genel olarak değerlendirildiğinde ailenin roman vatandaşlarına yönelik bir gruba mensup olması, ekonomik yoksunluğun bulunması, baba H.D.'nin psikolojik rahatsızlıklarının bulunması, çok çocuklu bir aile yapısının bulunması ve aile bireylerinin diğer sosyal destek mekanizmalarından mahrum olmaları ailenin güçsüz yanları olarak değerlendirilirken, aile içindeki çocukların bireysel yeteneklerinin bulunması, mücadele etmeye ve hayatlarını yeniden planlamaya yönelik istekli olmaları, iletişime ve işbirliğine açık bir yapılarının olmaları aile bireylerinin güçlü yanları olarak değerlendirilmektedir.

K.D. ile birlikte güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde yürütülen çalışmaların sonunda kendi hayatını romanlaştırdığı *Hayat-ı Evvel* isimli kitabı 2021 yılında basılmıştır. K.D.'nin yazdıklarının ilk fark edilmesinden kitabın basıldığı aşamaya gelene kadar arada geçen süre 3 yıldır. Bu süre zarfında yazılanları kaydettiği flash belleğin bozulması sonucu tüm verilerini kaybettiği, maddi ve manevi olarak sıkıntıya düştüğü zamanlar olmuştur. K.D. annesinin ameliyat olmak zorunda kalması ve babasının

4th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

tedavi gördüğü hastaneden taburcu olduktan sonra intihar etmesi gibi zorlayıcı süreçlerden güçlenerek çıkmış ve tüm bu süreçlerin sonunda ideali olan kitabının basımını tamamlamıştır.

Müracaatçı ve ailesi ile geçen bütün bir süreç boyunca sosyal çalışmacıların temel misyonu, müracaatçılarla kurulacak iletişim ve etkileşimlerde onların güçlü yanlarını desteklemek, umutlandırıcı müdahalelerde bulunmak ve kişilerin güçlü yönlerini fark etmelerine yardımcı olmaktır (Yıldırım, 2014: 7). K.D.'nin olumsuz yaşam deneyimlerinden edindiği tecrübelerden hareketle yaşamını kitaplaştırarak kendisini güçsüzlüğe iten bütün etkenleri olumlu bir sonuca ulaştırarak güçlü yönünü ortaya çıkarması kendisi için bir başarı olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda başarmış olmanın, kendine olan güvenini yeniden kazanmasında ve geleceğe yönelik planlarını olgunlaştırmasında önemli kazanımları olmuştur.

ICMUSS

Kaynakça

- Akyıldız, Y. (2020). Türkiye’de kamusal sosyal hizmetin temelleri: Sosyal Hizmet Enstitüsü, Sosyal Hizmet Akademisi, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü. *Gece Kitaplığı*, s. 277-294.
- Cankurtaran, Ö., Akoğlu, G., & Sakarya, H. (2020). Güçlenmeyi güç, güçsüzlük, baskı ve güç ilişkileri temelinde anlamak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1913-1939.
- Demirbilek, M. (2016). Aile danışmanlığı: bir uygulama örneği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10(2), 109-120.
- Demirkan, S. (2006). Türk ailesinin korunması ve güçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin önemi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 91-96.
- Dumankaya, E. M. (2019). *Uluslararası ilişkiler ve "güç" kavramı*. Ankara: STM Teknolojik Düşünce Merkezi.
- Duyan, V. (2003). Aileye Yönelik planlı müdahale sürecinin aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(1), 41-61.
- Duyan, V. (2016). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64.
- Güçlü, F. (2001). *İntihar: umutsuzluğun tırmanışı*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Kara, E. (2020). COVID-19 pandemisindeki dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet işgücünün işlevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 28-34.
- Karataş, K. (2001). Toplumsal değişme ve aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(2), 89-98.
- Karataş, Z. (2013). İntihar sonucu ebeveyn kaybı yaşayan çocuğa yönelik sosyal hizmet müdahalesi: bir vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(2), 253-268.
- Keyik, M., & Erol, M. S. (2019). Realizme göre güç ve güç dengesi kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 12-49.
- Saleebey, D. (1997). *The strengths perspective in social work practice*. New York: Longman.
- Sheafor, B., & Horejsi, C. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. (D. B. Çiftçi, Dü., A. Aykara, A. Beyazova, B. Y. Çakar, Ç. Karaca, D. B. Çiftçi, E. Yıldırım, . . . V. Yılmaz, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Simon, B. (1994). *The Empowerment tradition in american social work*. New York: Columbia University Press.

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN:NNNN-NNNN

- Taner, A. (2010). Sosyal hizmet kuramları. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Kitabı.
- Tuncay, T., & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 53-69.
- Turan, N. (2012). *Bireyler ve aileler ile sosyal hizmet*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Türkleş, S., Yılmaz, M., Özcan, A., Öncü, E., & Karataş, B. (2013). Kadınlarda ruh sağlığını ve aile işlevlerini etkileyen etmenler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(3), 154-162.
- Yıldırım, B. (2014). Bir yaklaşımın anatomisi: güçlendirme. İçinde: V. Işıkhana (Ed.), *Prof. Dr. Gönül Erkan'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Mülakat*. (ss. 183-191). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmette Giriş*. (D. Çiftçi, Dü., A. Aykara, A. Beyazova, B. Çakar, Ç. Karaca, E. Yıldırım, E. Bahşi, . . . V. Yılmaz, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

ICMUSS

